PANAIT ISTRATI
NERANȚULA
ȘI ALTE POVESTIRI

ÎN ANUL CENTENARULUI

Există obișnuința unor bilanțuri, ori de câte ori calendarul oferă prilejul. Îl vom folosi și noi, dând înapoi timpul doar cu câțiva ani. Cu inimile în sărbătoare, mai ales că de câtăva vreme soarele a început să strălucească și pe ulița lui Panait Istrati.

Cu cât ne apropiam de Centenar, se prăbușeau aievea ca niște castele de cărți măsluite, bastioanele răului... Tot ceea ce a murdărit amintirea acestui om cinstit, care și-a iubit locul de obârșie, folosindu-și condeiul, cu jertfire de sine și în niciun caz pentru neostenite pofte de chiverniseală proprie.

După aproape o jumătate de veac, faimosul „caz Panait Istrati" și-a dat duhul, devenind astăzi doar o dureroasă aducere aminte. Ziarul *L'Humanité*, care a scris în aprilie 1935 că „Panait Istrati a murit în pielea unui fascist", a recunoscut – patruzeci și trei de ani mai târziu – că Barbusse a mințit. Citățm textul: „El a fost atacat de Barbusse cu o violență în injurie, care ne uluiește astăzi. La aceasta se adaugă calomnia: înapoiat în România, devenită fascistă, Istrati e catalogat dintr-o dată fascist, în timp ce el trăia rău acolo, ținta hărțuielilor, persecuțiilor și spionajului Siguranței [...] într-adevăr, va trebui să recunoaștem lui Panait Istrati rolul glorios (dar ingrat!) de pionier[1]".

Calomnia a fost plămădită și exportată din Franța și tot acolo ea a fost pusă la zid în zilele noastre.

PANAIT ISTRATI
NERANŢULA
ŞI ALTE POVESTIRI

ÎN ANUL CENTENARULUI

Există obişnuinţa unor bilanţuri, ori de câte ori calendarul oferă prilejul. Îl vom folosi şi noi, dând înapoi timpul doar cu câţiva ani. Cu inimile în sărbătoare, mai ales că de câtăva vreme soarele a început să strălucească şi pe uliţa lui Panait Istrati.

Cu cât ne apropiam de Centenar, se prăbuşeau aievea ca nişte castele de cărţi măsluite, bastioanele răului… Tot ceea ce a murdărit amintirea acestui om cinstit, care şi-a iubit locul de obârşie, folosindu-şi condeiul, cu jertfire de sine şi în niciun caz pentru neostenite pofte de chiverniseală proprie.

După aproape o jumătate de veac, faimosul „caz Panait Istrati” şi-a dat duhul, devenind astăzi doar o dureroasă aducere aminte. Ziarul *L’Humanité*, care a scris în aprilie 1935 că „Panait Istrati a murit în pielea unui fascist”, a recunoscut – patruzeci şi trei de ani mai târziu – că Barbusse a minţit. Citǎm textul: „El a fost atacat de Barbusse cu o violenţă în injurie, care ne uluieşte astăzi. La aceasta se adaugă calomnia: înapoiat în România, devenită fascistă, Istrati e catalogat dintr-o dată fascist, în timp ce el trăia rău acolo, ţinta hărţuielilor, persecuţiilor şi spionajului

Siguranţei […] într-adevăr, va trebui să recunoaştem lui Panait Istrati rolul glorios (dar ingrat!) de pionier{1}”.

Calomnia a fost plămădită şi exportată din Franţa şi tot acolo ea a fost pusă la zid în zilele noastre.

În ultimii trei ani, ne-a stat în posibilitate să scoatem două ediţii Istrati, la editurile *Scrisul românesc* şi *Minerva*, însumând aproape o mie opt sute de pagini.

Volumul *Cum am devenit scriitor*, primit de critica literară cu elogii prelungite (ceea ce, mărturisim, nu ne aşteptam, a izbutit să închege şi să transmită un portret al adevărului, privitor la viaţa şi gândirea acestui scriitor, să deznegureze o bună parte din ceea ce a fost, până mai ieri, „pâine albă” pentru defăimători.

În viaţă fiind, Panait Istrati a dorit reunirea „întregii opere”, la acelaşi editor, într-o colecţie „frumos prezentată”, adăugînd: „Rog să mi se respecte această dorinţă şi pentru când nu voi mai fi”.

Această dorinţă nu s-a realizat în epocă şi nici după. Ea a devenit abia astăzi o reconfortantă prezenţă în vitrina librăriei şi pe masa cititorului român. Îi revine Editurii Minerva meritul de-a fi îndeplinit această dorinţă, ajutându-ne să tipărim, într-un timp relativ scurt, ediţia în două volume masive (*Chira Chiralina* şi *Viaţa lui Adrian Zografi*), care readuce la lumina zilei – după atâta amar de vreme – *toate* versiunile româneşti ale operei istratiene, realizate de însuşi autorul ei. Este, aceasta, o altă mare bucurie în anul Centenarului…

Succesul acestei ediţii, tipărită în tiraj de masă, îl atestă epuizarea ei în timp record, aprecierile presei literare care au subliniat că „aceste volume reprezintă nu numai un act de justiţie literară, ci şi o remarcabilă contribuţie la integrarea plenară a scriitorului Panait Istrati în conştiinţa literaturii române, în panteonul spiritualităţii naţionale{2}”.

Apartenenţa acestui scriitor la literatura română este o „problemă” care a consumat multă cerneală în epocă.

Glasuri înţelepte, care l-au revendicat scriitor român, au fost şi atunci. Camil Petrescu, de pildă, a susţinut că „Panait Istrati e cel dintâi scriitor român care a avut instinctul limbii româneşti”, integrând literaturii universale nu numai peisajul Brăilei şi al Bărăganului, ci „şi o parte a simţirii româneşti în structura expresiilor ei idiomatice, îmbogăţind, în acelaşi timp, şi structura conceptului de scriitor român”. În concluzie, Camil Petrescu îl consideră pe Panait Istrati „într-o nebănuită măsură un scriitor al specificului românesc, fiindcă, de altfel, orice scriitor, mare fiind, trebuie să fie şi naţional{3}”.

O dreaptă judecată a răsunat şi în vremea noastră. La Brăila, cu prilejul întâlnirii cu cititorii – organizată de Comitetul judeţean de Cultură şi Educaţie Socialistă – scriitorul George Macovescu a reafirmat că în opera lui Panait Istrati trăieşte „concepţia despre lume a sufletului acesta mare pe care îl are românul, suflet cald de iubire, deschis spre marile orizonturi. Panait Istrati va trăi şi va purta în lume mesajul de umanism al poporului nostru; el este un scriitor universal şi naţional. Numai un scriitor de mare valoare naţională este, în acelaşi timp, şi un mare scriitor universal. Versiunile româneşti ale acestui scriitor constituie mărturii de neînlăturat că el a fost, este şi va rămâne, pentru eternitate, un scriitor român. Reeditarea acestor cărţi este un act de cultură, de dreptate morală, un act de dreptate politică, un act de dreptate socială ce se face lui Panait Istrati{4}”.

Este o dreaptă recunoaştere – adăugăm noi – pe care Congresul al XII-lea al P.C.R. a statuat-o, aşezându-l pe Panait Istrati printre „marii originali”, alături de Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Constantin Brâncuşi şi George Enescu, care „au exprimat o sensibilitate proprie românească, capabilă ea însăşi să îmbogăţească şi să diversifice cultura universală”.

Reeditarea în întregime a operei lui Panait Istrati, scrisă sau transpusă de el însuşi în limba maternă, a prilejuit totodată şi un început de *atitudine nouă* în critica noastră

literară, subliniindu-se necesitatea unor „reevaluări şi reinterpretări” a operei istratiene, de pe poziţiile: „apartenenţa la literatura română” şi „conştiinţa de scriitor european”.

Este însăşi poziţia justă a criticului de prestigiu Mircea Iorgulescu, care, în două „comentarii critice” substanţiale (*Suflete libere* şi *Pasiunea eticii*[5]), reanalizează opera istratiană, considerată, în ansamblul ei, „proză substanţial gravă şi dramatică”, reprezentând, „atât în contextul literaturii române cât şi al celei europene, una dintre cele mai profunde şi mai acute expresii ale problematicii artistice a secolului nostru”.

Pentru acest critic, Panait Istrati nu este „un scriitor exotic şi pitoresc”, autor al unei literaturi „aducând parfumurile grele şi perverse ale unui Orient ispititor”; ci, şi aceasta e *esenţialul*, „un căutător al orizonturilor comuniunii şi fraternităţii umane, bazate pe iubire şi adevăr”, punând „etica mai presus de orice, are conştiinţa responsabilităţii individului”, exaltă „bucuria de-a dispune de tine însuţi”, nu suportă „viaţa în turmă”, dominat „de nevoia de-a privi fără încetare în gheena sufletului omenesc”.

Opera lui Panait Istrati – conclude criticul Mircea Iorgulescu – „a fost scrisă de un om revoltat, un spirit profund moral, suferind singur, părăsit de toţi” şi care nu a vrut, deşi ar fi avut ocazia, „să-şi jertfească pe rugul derizoriu al intereselor şi al acceptărilor conjuncturale credinţa în om ca fiinţă unică liberă.”

E nedrept că Panait Istrati a fost „adesea alintat, pentru a fi, în fond, minimalizat şi marginalizat în chip elogios”: „vagabond de geniu”, „povestitor din *O mie şi una de nopţi*”, „hoinarul cu inima de aur”, „pelerinul inimii” etc;

e nedrept că literatura acestui frate mai mare al nostru „a preocupat (şi preocupă) critica românească, într-o măsură nedrept de mică, în raport cu importanţa ei”;

e nedrept că în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, G. Călinescu îl califică pe Panait Istrati drept „emigrant literar”, „ignorat de istoriile literare franceze”, afirmaţii care încalcă flagrant adevărul;

e nedrept că opera acestui scriitor de valoare mondială nu figurează încă în programa analitică şcolară şi universitară;

e nedrept că în recentul *Dicţionar istoric-critic* „Literatura franceză”, Panait Istrati a fost inserat cu aprecieri vădit diminuatorii, fanteziste („realismul se împleteşte cu fabulaţia, spre a evoca anii copilăriei şi ai adolescenţei”), titluri de cărţi greşite sau inexistente (*Mediterana* în loc de *În lumea Mediteranei*; *O noapte în mlaştini* în loc de *O noapte în bălţi*; *Pour avoir aimé la terre* catalogat… „volum de povestiri”, când în realitate este o confesiune) etc.

Rămânem, totuşi, optimişti, încrezători în viitor şi adevăr. Timpul a dovedit că lucrează în favoarea acestui scriitor.

Ne punem nădejdea, „haiduceşte”, în acest Centenar, care va ocaziona pentru prima oară un „Colocviu internaţional – Panait Istrati”, la noi acasă. Şi sperăm ca el să fie un serios pas înainte în reanalizarea vieţii şi operei autorului *Chirei Chiralina*. Pentru că, aşa cum spunea tot Camil Petrescu, „opera lui Panait Istrati e sortită multor veacuri, şi oamenii viitorului nu-şi mai vor închipui, probabil, că aşezându-se cu ura lor pe un cadavru, acoperă şi sufocă o parte din geniul speciei însăşi”.

Şi, în încheiere, câteva cuvinte despre rostul şi conţinutul prezentei ediţii:

Se ştie că Panait Istrati n-a putut să-şi „adapteze” întreaga operă în limba română, din cauza morţii premature. Au rămas, astfel, şase cărţi netraduse, şi anume: *Haiducii, Domniţa din Snagov, Mihail, Neranţula,*

Ciulinii Bărăganului, În lumea Mediteranei – răsărit de soare şi episodul autobiografic *Direttissimo*, aflat în cartea *Mes Déparis*.

Aceste cărţi le-am tradus în perioada anilor 1936—1943 şi au fost tipărite de editurile „Cartea Românească”, „Vremea” şi „Modernă”. O încercare temerară pentru debutantul ce eram în acele vremi. Unele din aceste traduceri au fost apreciate ca reuşite, altele mai puţin. Era şi firesc, pentru un începător în dificila muncă de a turna în tiparul limbii materne, ceea ce autorul dăltuise în focul creaţiei, în altă limbă.

Şi iată că acum, la o distanţă de peste patruzeci de ani, reluăm traducerile din trecut, îndreptând părţile slabe sau rescriindu-le în întregime.

Am ţinut seama, cu rigurozitate, de indicaţiile lui Panait Istrati, care spunea că o bună traducere înseamnă respectarea riguroasă a originalului: *că numai autorului* îi este îngăduită abaterea de la text.

E ceea ce am şi respectat, cu religiozitate, în munca noastră. Opera lui Panait Istrati nu e nici imaginaţie, nici speculare cu talent a prostiei omeneşti. Ea este, cum însuşi o spunea, „bucăţi de carne sângerândă”, cu care şi-a plătit generos credinţa în Om, în Dreptate, în Libertate şi Frumos.

Nu s-a omis nimic, în traducere, din textul original francez, străduindu-ne să ne apropiem până la identificare de frumoasa exprimare a acestui înstreinat, folosindu-i vocabularul, ferindu-ne de vulgarităţi sau obscenităţi, pe care nu le-a îndrăgit niciodată.

S-au respectat titlurile în româneşte, date de el însuşi. Cărţii *Présentation des Haïdoucs*, el îi zicea *Haiducii*, iar pentru *Méditerannée* alesese *În lumea Mediteranei*. Credem că e ridicol să dai unei cărţi ca *Mes Déparis* titlul *Evadările mele*. Vagabondajele lui Panait Istrati, peste mări şi ţări, împins de inimă să cunoască alte meleaguri, alte inimi de om, nu sunt simple ieşiri la plimbare, ca să-ţi alungi plictiseala…

Cele şase cărţi traduse sunt incluse, în prezenta ediţie, în funcţie de ciclurile operei şi de datele de apariţie în limba franceză:

Povestirile lui Adrian Zografi: Haiducii (1925), Domniţa din Snagov (1926).

Adolescenţa lui Adrian Zografi: Mihail (1927).

Neranţula (1927).

Pagini autobiografice: Direttissimo (1928).

Ciulinii Bărăganului (1928).

Viaţa lui Adrian Zografi: În lumea Mediteranei, răsărit de soare (1934).

Ediţia se încheie, ca de obicei, cu *Addenda*, unde s-a reconstituit biografia fiecărei cărţi în parte, extrase din dialogul epistolar cu Romain Rolland, păreri critice din epocă sau posteritate şi repere bibliografice.

Tot la *Addenda*, cititorul se va întâlni cu o povestire inedită a lui Panait Istrati: *Isaac, împletitorul de sârmă*, pe care a publicat-o într-o plachetă{6}, ca o nuvelă de sine stătătoare. Este prima formă a primului capitol din cartea *Familia Perlmutter*, scrisă în colaborare cu Josué Jéhouda, carte pe care Romain Rolland nu a iubit-o, socotind „adipoase amplificările” scriitorului genevez.

Isaac e turnat în tiparul clasic al personajelor istratiene:

„Mai văd alţi eroi aievea – notează Panait Istrati, în *Trecut şi Viitor* – răsărind din negura unor vremuri neuitate şi întruchipându-se în personaje de roman trăit. Iată pe *Isaac Perlmutter* şi pe sora sa *Estera* purtând prin lumea largă crucea crimei de a fi iubit prea mult viaţa, ca şi străbunul lor Isus. Primul – un *moş Anghel* aproape imberb – se rupe ca un vlăstar de butucul secat de sevă şi pleacă să-şi caute alt pământ, dar niciun pământ nu-i convine, se veştejeşte de dorul întâilor adieri şi moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii şi de rachiu prea tare. Deşi tânăr, el ştie

că n-a murit beţiv *din vina nimănui*, ci dintr-o mare vină. *Isaac* ştie mai mult decât *moş Anghel*”.

Alte amănunte despre această nuvelă, pe care Romain Rolland a iubit-o mult, cititorul le va găsi în *Addenda* prezentului volum.

În sfârşit, iată-ne ajunşi la capătul drumului propus: *restituirea întregii opere româneşti a lui Panait Istrati, în patrimoniul literaturii române.* Este un vis scump al tinereţii noastre, pe care îl împlinim – nu din vina noastră – când nu mai avem de trăit decât un scurt crâmpei de viaţă…

ALEXANDRU TALEX

POVESTIRILE LUI ADRIAN ZOGRAFI

I
HAIDUCII

ADĂPOSTUL DIN VÂLCEAUA ÎNTUNECATĂ

— Şi acum, Adriene, zise Irimia, iată Haiducii. Iat-o mai întâi pe Floricica, căpitanul nostru, care din mândrie femeiască şi-a lepădat numele şi s-a chemat:

FLOAREA CODRILOR
Căpitan de haiduci

— Voi vreţi să aruncaţi greul răspunderii pe umerii mei de femeie şi preţul pierzaniei pe capul meu. Primesc şi una şi alta… Pentru asta, însă, trebuie să ne cunoaştem: o să-mi spuneţi fiecare cine sunteţi. Ca să vă dau ghes, o să încep cu…

Floricica tăcu o bucată de vreme şi se plimbă, îngândurată.

A doua zi de la sosirea noastră în *Vâlceaua Întunecată*, se împlinise şase săptămâni de la moartea lui Cosma. Şi în această dimineaţă ceţoasă din mijlocul lui octombrie, cuvintele căpitanului căzură grele, ca prăbuşirea lui Cosma, ca risipirea unei jumătăţi din ceata lui, în frunte cu vătaful,

– grele, mai ales, ca singurătatea noastră în inima acestor munţi înalţi, neştiuţi şi neumblaţi.

Cei paisprezece inşi care se juruiseră unei *vieţi noi*, zăceau trântiţi, printre armele şi boarfele aruncate claie peste grămadă, înfăşuraţi în cojoacele lor gros îmblănite, în timp ce caii păşteau slobozi, – fericită tihnă animală. Sfatul (alcătuit din călugărul misterios, *Spilca*; noul vătaf, *Movilă*; *Ilie* şi eu) trebuia să hotărască asupra acestei „vieţi noi”. Dar, dorinţa neaşteptată de adineauri, a căpitanului, îl ului oleacă. Optsprezece perechi de ochi se aţintiră asupra femeii cu inima dintr-o bucată, bogată în încercări şi gata de ispravă.

Cu un turban de caşmir pe cap, cu şuba de vulpe aruncată pe umeri, foarte sprintenă în mişcări, deşi purta şalvari, Floricica se plimba înfriguratã, de la un cap la altul prin *Peştera Urşilor* – adăpostul nostru de iarnă – unde intrasem de cu seara. Vătaful se sculă şi puse ceaunul la foc, să prepare cafeaua turcească, lux introdus de Floarea, pe care-l socotea trebuincios vieţii, chiar şi în haiducie.

Şi fie ca să-şi adune gândurile, fie ca să ne dea răgaz să ni le adunăm pe ale noastre, Floricica tăcea, se plimba şi privea în neştire, când la mica-i ceată, când la pereţii vâlcelii cotropiţi de ceaţă. Faţa-i prelungă era puţin palidă, ochii traşi, iar buzele sale, de obicei asemănătoare cu doi fragi gemeni, erau arse şi crăpate. Tovarăşii o urmăreau cu o privire îngrijorată şi respectuoasă în acelaşi timp. Această moştenire de la Cosma li se părea plină de mister şi mai ales de nobleţe. Se ştia că hoinărise în lung şi în lat şi cunoştea cu de-amănuntul ţara şi călăii ei, cărora dânsa le jurase un război neînduplecat şi îndreptăţit.

Asta plăcea voinicilor. Totuşi, era *femeie*. Femeie cu şalvari, e drept, dar *femeie*. Şi, pe deasupra, frumoasă. Ce va face cu frumuseţea ei în munţii ăştia cu urşi? E drept că de la moartea lui Cosma nimeni nu ştiuse să-i încalece telegarul mai abitir decât dânsa, nici să înfrunte mai bine oboseala şi lipsurile, nici să se arate mai bărbătoasă în

hotărâri. În faţa sicriului *singurului* ei iubit, rostise: „De-acum încolo, voi fi *Floarea Codrilor* şi răzbunătoarea nedreptăţii, cu ajutorul vostru”.

Movilă, vătaful, îi întinse feligeana cu cafea fumegândă şi tabacherea sa, la vederea cărora privirea Floarei se însufleţi. I se făcu în grabă un scăunel. Floricica bău şi fumă şi-şi continuă vorba lăsată:

POVESTEA FLOAREI CODRILOR

— O să vă spun eu, cea dintâi, cine sunt:

Sunt o femeie prefăcută, care poate fi sinceră când vrea şi când celălalt merită osteneala. Tată n-am avut, ceea ce înseamnă că am fost făcută din flori. Maică-mea, păstoriţă de când s-a născut până a murit, n-a cunoscut, cât a trăit, decât câmpurile, vânturile, fluierul său, câinii săi, oile ce păzea şi râia ce-o spăla. Afară de râie – care adesea îi umplea chiar mâinile – totul îi plăcea. Ei, dar viaţa nu-i făcută numai din plăceri. Biata femeie suferi un necaz, unul singur, dar care îi zdruncină toată viaţa: copilă, jucându-se, îşi scoase un ochi.

De obicei, ne uităm beteşugurile, mai ales cele ce ni se întâmplă în copilărie. Mama, nu trecea zi, să nu-şi amintească de această nenorocire.

Nu se văicări, dar, de-atunci, nu mai râse niciodată din toată inima. Ceea ce uită fu lumea, – lumea care habar n-a avut nici de necazul ei, nici de socotelile ei cu viaţa. Mama căută şi-şi găsi alinarea în fiinţele şi lucrurile de care pomenii adineauri.

Până la treizeci de ani fu liniştită. Totuşi, o săgetau unele nelinişti, tulburări, fierbinţeli. Ca să se răcorească, mama socotea de ajuns să-şi frece iarna trupul cu zăpadă. Vara se da de-a rostogolul, ca un trunchi de copac, pe câte-o coastă înverzită. Dar toate astea îi aţâţau slăbiciunile, până într-o zi când, rostogolindu-se, căzu peste un cioban şi ăsta-i fu leacul.

Lecuirea, dar nu şi liniştea. Fiindcă dracul ăsta de cioban cu căpăţână de „berbec de Astrahan” avea, ca şi mama, un beteşug. Nu c-ar fi fost chior sau ciung; dimpotrivă, întreg, prea întreg, avea nevoie de-un harem, când nu păzea vreo stână. Mai mult, meteahna i se mărea, fiindcă era năzuros, trufaş, dispreţuitor în gusturile sale. Mama, care n-avea nevoie de bună ziua nimănui, trăi în bună prietenie cu flăcăul până-ntr-o zi de april, când, din pricina primăverii năvalnice, el se plânse „chioarei” de viaţa de călugăr ce-i silit s-o ducă. „Chioara”, împletind la cârlige, întrebă ca o bună tovarăşe, la curent cu dragostele prietenului ei:

— Nu te mai joci cu Sultana, fata rotarului?

— Ba da, dar o doare burta…

— Şi Maria după care te prăpădeai?

— Nu se mai poate mişca…

— Dă-te, atunci, pe lângă Catrina. Te mănâncă din ochi.

— M-o fi mâncând ea din ochi… dar nu se lasă mâncată. I-e teamă…

— Cu toate astea, ştii vorba cântecului ăla:

Femeia-i o căţea mereu gata la iubit,
Bărbatul o fiară uşor de zgândărit.

…Aşa că tu poţi găsi cât îţi cere inima.

Ciobanul se supără:

— Şi de ce aş fi, mă rog, „o fiară”? Pentru că-mi place aia? Şi atunci ce să-mi placă? Gura unei ştiuci? Pielea unui arici? Ori ai vrea, poate, să mă plimb gol prin urzicile înalte până la bărbie? Sau să mă frec, ca tine, cu zăpadă? Sau să mi se întâmple să-mi intre vreun par în burtă, dându-mă de-a berbeleacul pe coaste, ca tine, care încă n-ai păţit nimic?

În sfârşit, iată – după spusa mamei – cum se scurseră clipele tulburătoare care urmară după supărarea ciobanului cu căpăţână de „berbec de Astrahan”. Fu clipa când „clopotul ceresc” bătu începutul vieţii mele.

Aveam treizeci de ani, fără vreo două săptămâni… Venisem pe lume cu două săptămâni înainte de Sfântul Gheorghe, care cade totdeauna în aceeaşi zi. Ne aflam acum în prima săptămână a lui Prier. Trecându-i mânia, Achim prinse a-mi privi lung gleznele şi zise:

— Bag de seamă, Rado, că ai nişte glezne de căprioară, care, pe legea mea, sunt destul de frumoase… N-ai vrea să-mi arăţi un genunchi? De-o fi tot aşa de frumos ca gleznele, te iau de nevastă, Rado!

Când Achim rosti vorbele astea, stam jos pe iarbă şi împleteam la cârlige, în timp ce el sta-n picioare, sprijinindu-se în bâtă. De când nu mai aveam decât un ochi, nu-l privisem, în cinci ani, de trei ori în faţă, nici pe el, nici altă lume. Auzindu-l, însă, îndrugând că m-ar lua de nevastă dacă aş avea un genunchi frumos, da! am ridicat capul, crezând c-a-nnebunit. Atunci văzui că Achim avea o mustaţă neagră, frumoasă şi nişte ochi minunaţi de armăsar întărâtat. Nu l-am privit decât o clipă. Nici nu poţi privi aşa ceva o veşnicie. Dar puţinul ăsta mi-ajunse ca să mă hotărăsc să-i arăt genunchiul, zicând în sinea mea: „Acum, Rado, fata mea, s-a sfârşit cu zăpada şi cu berbeleacul. Acum o să fie cu totul altceva”. Totuşi, ştiindu-mă umilită de beteşugul meu, spusei ca să-l întărât:

— Of, sărman Achime… De-ar fi fost să iei de nevastă pe toate câte ţi-au arătat genunchiul, ţi-ar fi trebuit o cazarmă.

— Rado, mă jur că te iau de nevastă!… Să-mi mănânce lupii oile, de nu te iau!

— Nu-i nevoie să te juri, Achime… Bărbatul trebuie să făgăduiască totul, fiindcă femeia cere câte-n lună şi-n soare, de cum şi-a arătat genunchiul. Dar eu nu sunt de alea. Poftim, Achime…

Şi i-l arătai, fără să-l privesc în faţă. Apoi continuai să împletesc la cârlige. Atunci Achim îşi luă căciula, mare cât o baniţă, şi-o izbi de pământ cu atâta putere, că ea plesni ca o băşică de porc. Pe dată mă simţii ridicată, încleştată de mijloc de un braţ tare ca lemnul. Mă lăsai îmbrăţişată, dar,

cum mă puse jos, o rupsei la fugă, nu ca să scap de el, ci ca să-l întărât şi mai mult şi să-l fac să uite că-s chioară.

Uită aşa de bine, încât după ce fugii valvârtej peste câmpuri şi coline, fără să mă prindă, mi-aruncă bâta între picioare şi căzui. Dealtminteri, n-aşteptam decât asta: să cad din pricina lui. Bărbatul trebuie să iasă pururea vinovat, căci altfel, cu vânjoşenia lui, de-ar mai avea şi dreptate, ce ne-am face noi, femeile? Dacă Achim n-ar fi fost el vinovatul în seara aceea, în crângul de ulmi – când oile behăiau ca-n pustiu, iar cei doi măgari păreau miraţi de lunga noastră lipsă – ce m-aş fi făcut eu, biata Rada, cu Floricica în braţe, iarna următoare, cu durerea de burtă ca Sultana, fata rotarului şi neputând să mă mişc ca Maria, după care se înnebunea Achim?

Pe când aşa, trebui să se descurce aproape singur cu amândouă turmele de oi ale stăpânilor noştri, să facă brânză, să caute vreascuri uscate, să facă mămăligă şi borş de peşte şi chiar să spele rufele în zer, ca să nu se prindă păduchii.

Curând, însă, bietul Achim se sătură până peste cap şi de muncă şi de femeie bolnavă. Eu, la rândul meu, mă săturasem şi de pat şi de un bărbat peste măsură de voinic. De aceea, după doi ani de căsnicie, într-o zi îmi zise ceea ce voiam eu însumi să-i spun:

— Ascultă, Rado: am brodit-o prost amândoi. Eu te-am îmbolnăvit, tu m-ai robit. Ori, acum doi ani, amândoi eram mai bine ca acum. Hai să îndreptăm greşeala. Iată: am douăzeci de oi, toată averea mea. Ai şi tu, tot cam atât. Ţi le dau pe-ale mele drept zestre pentru fata noastră, dar lasă-mă să mă duc în plata Domnului. În chipul ăsta, Floricica o să aibă curând o mamă zdravănă, care s-o îngrijească. Eu m-oi duce în lume după alt stăpân. Şi-ţi jur, Rado, că n-o să mai cer femeilor să-mi arate genunchiul, nici n-o să mai azvârl cu bâta între picioarele celor ce-or fugi de mine.

Aşa glăsui sărmanul meu Achim. Mă sărută. Îşi sărută prelung copilul, care-i apucă părul din creştet cu mânuţa sa

şi-l făcu să plângă întâiaşi dată-n viaţa lui. După care se duse în plata Domnului şi nu mai auzii nimic despre el.

Floarea Codrilor se opri să-şi alunge un năduf. În tot timpul povestirii sale de până acum, ca şi de-acum încolo, cinsti cu privirea sa pe fiecare din cei ce-o ascultau, fie el cel mai neînsemnat dintre haiduci. Dar, mai degrabă asupra mea se îndreptau ochii ei, părând să spună: „Tu, Irimio, copilul pădurii şi al meu, tu eşti viaţa mea întreagă... Pentru tine sunt aici”.

Haiducii, respectuoşi în faţa sincerităţii ei, ascultau tăcuţi. Spilca o privea cu atenţie încordată, îi sorbea vorbele, în vreme ce Ilie, totdeauna de-o linişte neclintită, i-arăta faţa-i de apostol, într-o uimită înmărmurire. Mai puţin priceput, mai prostuţ, dar tot aşa de lacom ca să ştie, ca şi noi, Movilă, vătaful o urmărea cu luare aminte, îngrijind să nu se stingă un foc de vreascuri.

Întâia mea patimă, de când am deschis ochii asupra vieţii, fu să alerg, desfătându-mă, cu pieptul desfăcut în vânt. Acest tovarăş al copilăriei mele n-are decât doi prieteni ce se împătimesc de dânsul: omul liber şi câinele. Ei fură primii mei prieteni. Omul meu liber era un băiat din sat, cu vreo trei ani mai măricel ca mine, îndărătnic şi crud, dascălul meu în tainele libertăţii. O să cădeţi de-a berbeleacul, când vă voi spune că el este în clipa asta căpitanul de haiduci care stăpâneşte munţii Buzăului, la o poştă de noi, băgând spaima în mişeii care făuresc legile. Numele lui: *Groza*.

— Groza?! strigară haiducii.

— Groza cu inima de piatră? întrebă vătaful.

— De ce „cu inima de piatră”? Pentru că a jupuit de viu pe unul din ceata lui şi pe un gospodar? Haiducul care a murit în felul ăsta era un trădător, dovedit cu o nelegiuire ce era cât pe-aci să-l coste viaţa pe Groza. Cât despre gospodar, pe legea mea, a căpătat ce-a meritat. Duceţi-vă

numai de vorbiţi cu oamenii, îngroziţi de acest strigoi. O să daţi peste femei care aprind lumânări şi se roagă de sănătatea vajnicului haiduc.

L-am cunoscut copil şi băieţandru. Era crud, dar bun la inimă. Aveam nouă ani, el, doisprezece, când într-o zi, pe când alergam cu pieptul desfăcut în bătaia vântului, cu câinele după mine, mă întâlni, mă luă de mână şi mă făcu s-alerg mai tare. În vârful coastei, unde ne oprirăm gâfâind, vântul îmi ridică rochiţa atât de nesocotit, că mă ruşinai în faţa acestui băieţaş frumos. Dar, spre deosebire de alţii, nu se uita pe furiş la pulpele-mi goale, ci sta de vorbă cu câinele meu, ceea ce-mi alungă stinghereala.

Nu-l cunoşteam, nu-l mai văzusem până-n ziua aceea şi observai că era curat, tot aşa de curat ca şi mine. Asta-mi plăcu, fiindcă niciodată n-am putut suferi murdăria. În picioarele goale, cu pulpele goale, dar spălate şi numai prăfuite. Mâinile, gâtul, faţa, proaspăt spălate. Izmenele şi cămaşa, la fel de curate, deşi cârpite. Toate astea îmi plăcură, ca şi ochii lui albaştri ca seninul. Numai roşeaţa părului, a genelor şi sprâncenelor nu-mi fură pe plac.

Dânsul păru la fel de mulţumit de înfăţişarea mea, asemănătoare cu a lui, dar pentru încredinţare îi fu de-ajuns o aruncătură scurtă de ochi. Fiind curioasă să ştiu de unde era, îl întrebai!…

— De la Cârligi, spuse c-o voce aproape bărbătească, fără să mă privească şi mângâind capul dulăului meu.

Se numeau Cârligi, vreo treizeci de case răzleţe, aşezate cam la vreo doi kilometri de noi, pe şoseaua care duce de la Râmnic la Buzău şi se încrucişează în locul ăsta cu un drumeag. Nu fusesem niciodată la Cârligi, fiindcă se spunea că băieţii de-acolo aruncau cu pietre în spatele trecătorilor.

— Şi cum te cheamă? Mie mi se spune Floricica.

— Ai nume frumos, zise, sculându-se în picioare şi privindu-mă în faţă. Eşti tot atât de frumoasă ca şi numele

ce-l porţi. Al meu e Groza… Şi, odată şi odată, o să fiu haiduc.

— Ce-i aia haiduc?

— Nu ştii? Ei bine, haiduc este omul care nu suferă asuprirea, nici slugile; trăieşte în pădure şi omoară pe gospodarii cruzi, apărând pe cel sărac.

— N-am văzut niciodată pe haiducii tăi.

— Nici n-ai să-i poţi vedea… Sunt hăituiţi de potere.

— Şi potera ce-i?

— Poteraşii sunt vrăjmaşii haiducilor şi ai libertăţii, oastea care-i apără pe gospodari, pentru o simbrie de Iudă. Acum trei ani, am fost de faţă la o bătălie între haiduci şi poteraşi, aproape de noi, în pădurea Cerbului. Haiducii au fost bătuţi. Eu când o să fiu haiduc, n-o să mă biruie nimeni. Dar, să nu spui nimănui, nici chiar maică-tii, că eu „ţin” cu haiducii. Nici la ai mei n-am spus-o. Hei, drace! aşa trebuie. Părinţii sunt toţi flecari, iar pereţii au urechi.

Şi zicând asta, Groza a făcut un gest de dispreţ, pentru părinţi şi pereţi. Atunci văzui că avea un fluier vârât pe mâneca dreaptă a cămăşii. Întrebai:

— Cânţi din fluier?

— Da, cânt din fluier!… Dar nici asta să n-o spui nimănui.

— De ce?… Nu-i un păcat să ştii cânta din fluier.

Groza mă cercetă o clipă furios:

— Nu! Nu-i o nelegiuire să cânţi, dar să baţi toba la toţi este una, şi încă una mare… pentru cine-i place fluierul.

— Tuturor le place…

— Eşti o proastă, Floricico! Îi place lumii fluierul, cum îi place câinelui ca să fie pus în lanţ; cum îi place privighetorii, ca s-o puie-n colivie; florii, ca s-o rupă de unde Dumnezeu a lăsat-o să crească şi libertăţii ca să fie schimbată-n sclavie. Dacă toată lumea ar iubi fluierul ca mine, n-ar mai fi nici haiduci, nici poteraşi, nici gospodari, ci numai fraţi. Ori, fraţi, nu se află nicăieri…

— Cum ştii tu toate astea, Groza?

— Of, prea vrei să afli totul… Ţi-o voi spune doar ţie, căci de când te măsor cu privirea, mi-am dat seama că eşti la fel ca mine… tu, singura din opt sate câte cunosc. Dar ai nevoie de-un dascăl, şi voi fi dascălul tău. Vrei ca Groza să-ţi fie dascăl, Groza care va fi într-o zi haiduc?

— Da, Groza, vreau! Fii dascălul meu. Spune-mi cum de ştii toate astea?

— Iată cum. Am un frate mai mare, de vârsta însurătorii. E mare şi prost. Cântă din fluier la hora satului şi face pe proşti să joace. A avut un câine pe care-l ţinea în lanţ, o privighetoare pe care o puse-n colivie. Sărmanele făpturi au murit de inimă rea. Atunci i-am spus lui frate-meu că-i un măgar, un măgar care cântă din fluier. Pentru că i-am spus asta, primii o palmă atât de puţin frăţească, încât îmi învineţi obrazul. Şi-i trase înainte cu fluierul, ca să ţopăie proştii, vârî în colivie altă privighetoare şi puse în lanţ alt câine. Dar eu sfărâmai colivia şi aruncai lanţul în puţ. Atunci crezui că o să fiu ucis. Nu mai era un măgar, ci un bun poteraş, ceea ce o să fie, desigur. Eu o să mă fac haiduc şi atunci o să-l fac „să-şi aducă aminte de laptele ce l-a supt de la maică-sa”. Asta-i.

Până-n ziua când l-am cunoscut pe Groza, eram singură. Mama mă silea să-mi trec copilăria brodând la gherghef, cu ochii întruna pe o canava, petec minunat şi ticălos care înghite cei mai frumoşi ani ai unei fete şi care la rândul lui e mâncat de molii, după ce a fost minunat două generaţii de nepricepuţi. Mă războiii cu mama şi cu satul; treceam drept o puturoasă.

Ei, şi-apoi ce? Să nesocoteşti raza de soare ce lasă pete de argint pe drumul din pădure? Să nu ştii niciodată cum îşi face privighetoarea cuibul? Să te lipseşti de alintarea vântului ce-ţi umflă cămaşa? Să renunţi la murmurul pârâului, care galopează surd la chemările primăverii, vestind viaţa nouă; la ale verii gemând sub povara belşugului; să uiţi de toamna cea plină de tristeţe şi să

trăieşti fără să te uimească zăbranicul alb al iernii? Şi pentru ce, oare, atâta renunţare totală?

Ca să ţeşi ştergare lungi de borangic pentru labele unui bărbat care o să-ţi pălmuiască faţa; sau macate frumoase numai din in şi horbote pentru un beţivan de bărbat ce-o să se trântească peste ele cu ciubotele pline de noroi; sau scoarţe de lână, groasă ca pe mână, pentru „alesul inimii” care o să-şi verse vinul negru şi pastrama peste anii tinereţii tale, petrecuţi ţesând aceste minunate daruri şi visând în aşteptarea acestei zile frumoase? O! ispititoare nădejde a oricărei sărmane copile de la ţară, sunt fericită că n-ai fost şi a mea. N-am vrut să-mi pironesc ochii pe un gherghef, de dragul unui vis pe care viaţa-l tăgăduia în jurul meu.

Ochii mei, care ar fi trebuit să lăcrimeze, aplecaţi pe un gherghef, i-am lăsat să se umple de lumina câmpiilor, pe unde îmi mânam oiţele; i-am lăsat să cerceteze albastrul cerului, adâncul prăpastiilor şi desişul brazilor. Şi dacă am lăcrimat, a fost din pricina asprimii primului meu iubit: vântul!

Vântule! Vântule!
Putere prietenă a omului liber!
Crainic ce străbaţi depărtările cu valul tău primenitor;
De-ai fi zefirul ce mângâie faţa,
Sau crivăţul ce biciuie obrajii,
Ori de-ai bate-n vijelie
Ca să ne mărturiseşti inima-ţi bună,
Rămâi pururea puterea prietenă a omului liber,
Care uneşte inimile!

Vântule! Vântule! Prietenul omului,
De ţi-ar fi cărarea cu dragoste plină,
Presărând petale în loc de sărutări;
Sau fie că avânturile tale ar umfla buciumul
Tuturor mâniilor, tuturor bucuriilor,

Eşti pururea crainicul tristeţii mele,
Al suspinului meu după doru-mi îndepărtat.

Tu eşti purtătorul strigătului de durere
Al lacrimei fierbinţi, al râsului răsunător…
Tu eşti puterea, prietenă omului liber,
Vântule! Vântule!

— Ştii tu, îmi zise într-o zi Groza, după o goană nebună peste câmp, ştii că odinioară vântul era cât p-aci să devie socrul şoarecelui?

— Nu, nu ştiu!…

— Da, vântul a fost la un pas ca să-şi dea frumoasa lui fată după animalul cel mai fricos de pe pământ şi care nu scăpă decât datorită unui vicleşug.

Într-o zi, şoarecele merse la Sfântu-Soare şi-i vorbi cam aşa:

— Ascultă, Prea-Puternice. Sunt făptura cea mai nenorocită de pe faţa pământului, veşnic hăituit de oameni, de câini şi de pisici, zi şi noapte stând cu ochii-n patru, gata oricând să cad într-o cursă şi murind de frică. Şi care-i crima mea? Că rod, uneori, cu preţul vieţii mele, vreun ştiulete de porumb sau un burduf de brânză.

— Asta, dragul meu, spuse soarele, căruia nu-i plac şoarecii, asta-i de neiertat.

— Haida de! strigă pretendentul. Uiţi oare că stăpânii lumii fac la fel? Şi încă fără nicio teamă sau primejdie. Numai că, vezi, am observat că pentru a se pune la adăpost de orice primejdie, se însoară totdeauna cu fata vreunui puternic al pământului şi se pun sub pavăza socrilor lor. Ei bine, m-am hotărât să fac la fel ca ei şi te-am ales pe tine, cel mai puternic dintre toţi. Dă-mi pe fiică-ta de nevastă şi ocroteşte-mă… M-am săturat de viaţa asta.

Soarele, înspăimântat, făcu îndată pe niznaiul:

— Te înşeli. Nu-s eu cel mai puternic în univers!

— Atunci, cine?

— Norul. Ai văzut: în miezul zilei, când mi-ar fi pofta să prăjesc pământul, Norul îmi acoperă faţa şi mă dă gata. Du-te, dragul meu, la Nor. Cere-i fata; el e cel mai tare.

Şoarecele, cu coada în aer, dă fuga până la Nor şi-i destăinuie necazul:

— Tu eşti cel mai puternic! Dă-mi-o pe fie-ta!

— Eu?! Eu, cel mai puternic? Îţi baţi joc de mine?

— Nicidecum, Soarele mi-a spus-o. Şi aşa e. Numai să vrei şi-l întuneci!

— Eu să-l întunec? Pentru câtă vreme? Un vântuleţ, şi praful se alege de mine. Vântul, fireşte, este cel mai puternic. De altfel, îndată ce o să-i vorbeşti, va fi mulţumit, căci e tare îngâmfat. Dar bagă de seamă că-i foarte nestatornic în sentimente. Un uşuratic!

— Oricât de uşuratec ar fi, va trebui totuşi să-mi dea fata.

Şi iată-l pe şoarece la Vânt, care tocmai se distra, dându-şi fata într-un leagăn. Îi spuse păsul şi scopul venirii lui.

— Să nu mă iei drept o secătură, conchise şoarecele. Vreau să muncesc ca să-mi câştig pâinea, dar văd că fără sprijinul unui puternic viaţa o să-mi devină cu neputinţă. Tot porumbul, toată brânza, sunt în mâinile celor tari; cei slabi n-au decât să-şi strângă cureaua.

— Dar tu nu eşti cel mai slab pe lumea asta! strigă Vântul. Dimpotrivă, eşti mai tare ca mine!

— Ce? făcu şoarecele, foarte măgulit.

— Vezi tu stânca aia din mare? Înainte de-a fi unde o vezi, era căţărată pe muntele ăsta, ce se înfige ca un colţ în mare. Acum vreo câteva mii de ani, nişte boieri puternici, dar tâmpiţi, se-apucară să dureze, colo sus, o cetăţuie puternică şi tâmpită, ca şi stăpânii ei. Frumosul munte fu jefuit de vânatul său, marea pustiită de acest cuib de prădalnici, iar zidurile înalte sluţiră mândra privelişte. Tu ştii că nu-mi plac stavilele puse libertăţii. Îmi place să gonesc şi să gonească, odată cu mine, tot ce-mi iese-n cale.

Mă pusei, dar, să suflu din toate puterile asupra acestui cuib de jecmănitori. Erau înfipţi straşnic! Ah! câte mii de ani de trudă risipii ca să nărui această viermuială. Din veac în veac, se tot înmulţeau şi deveneau mai sfidători. Nici chip să-i clinteşti. Stânca nu se urnea de fel, cu mare greutate, ici-colo, se rostogolea o bucăţică de zid, dar era dres îndată. Mâhnit, doborât, mă odihneam într-o dimineaţă pe celălalt ţărm al strâmtorii, când, deodată, un huruit îngrozitor mă făcu să sar în sus!… Marea se ridică precum un zid şi era cât p-aci sa mă înghită! Era stânca pe care stătuse cuibul jecmănitorilor, care se prăvălise singură! Singură? Vorbă să fie! Alergai, scotocii şi mă cătrănii când văzui că ceea ce nu fusesem în stare, în câteva mii de ani, săvârşiseră-ţi voi, şoarecii, în câteva generaţii. Pricepi: boierii de-acolo îngrămădiseră în beciurile lor tot belşugul pământului şi când zici *boieri* şi *belşug*, zici şoareci. E tot un drac! Şi neamul şoricesc lucrase aşa de bine la împărţeala belşugului cu şoarecii-boieri, încât stânca, sfârtecată de unii ca să se cuibărească, iar de alţii ca să-i stârpească, sfârşi prin a se nărui!

Iată de ce-ţi spuneam adineauri că tu eşti mai tare ca mine! Întoarce-te de unde ai venit, prietene, ia de nevastă o fată din neamul tău şi află că Dumnezeu a împărţit aşa de bine puterea printre făpturile sale, încât, cu niţel obraz, toată lumea ar putea fi mulţumită!

*

Groza ajunse curând sufletul zilelor mele şi avui bucuria să observ că-i eram singura prietenă. Amândoi ne dam seama de-un lucru despre care habar n-avea niciun copil din preajma locului, de un lucru neobservat nici chiar de înşişi mai-vârstnicii noştri. Era vorba despre josnicia acestei vieţi ţărăneşti, făurită în întregime din muncă de rob şi plăceri mărunte. În vremea marilor munci de vară să te

cocârjeşti, din zori şi până-n noapte, asupra unui ogor a cărui roadă se ducea, trei părţi din cinci, să umple hambarele stăpânului; din toamnă şi până primăvara să-ţi frângi mijlocul la războiul de ţesut, a cărui nesfârşită pânză devenea un fel de fruct oprit, care trebuia păstrat totdeauna pentru viitor; sau să petreci seri lungi şi plicticoase pălăvrăgind pe la clăci, tot curăţând la porumb, dezghiocând la fasole sau scărmănând lână la un vecin; să coşi la zestrea vreunei surate proaste şi mândră de cârpele ei. Şi, drept orice plăcere, hora tâmpă de duminică, la care te plictiseşti după o scurtă vreme de joc, mereu acelaşi; sau întâlnirea la fântână cu vreun iubit, care să-ţi toace verzi şi uscate, cu un anume scop.

O scârbă înnăscută ne-ndepărta, pe mine şi pe Groza, de trudele astea şi de plăcerile ce le răsplăteau. Dar nu te poţi abate nepedepsit de la viaţa hotărâtă de cei mărginiţi, îndată ce fu observată înţelegerea noastră, devenirăm ţinta tuturor zeflemelelor, prilej de zavistii. Fiindcă prostimea, fie că nu te amesteci în ciorba ei, fie că te dai în lături din cale-i, nu îngăduie ca cineva să i se deosebească. Ea nu se împacă decât cu ea însăşi, nu-şi suportă decât propria-i piele.

Of, Dumnezeule! nu sfătuiam pe nimeni să trăiască în felul nostru, nu rugam pe nimeni să ne facă seri de clacă. Groza, la şaptesprezece ani, îşi avea brişca şi calul, câştigate prin sudoarea frunţii. Era, pe atunci, singurul mijloc prin care omul se dezrobea de muncă de slugă şi-şi dădea o umbră de libertate. De două ori pe săptămână, prietenul meu ducea la târgul Buzăului rodul muncii noastre în devălmăşie: lână, caş, miei, grâne, legume, ouă, pometuri, păsări, – după anotimp.

Această duioasă frăţie între doi copii care nu voiau să sărute mâna popii, unealta boierului, nici să-şi scoată căciula când ar fi trecut cine ştie ce slugoi de la „curte”, fu socotită drept o crimă, nu numai de cei cointeresaţi, ci chiar şi de cei care, ei înşişi robi, ar fi trebuit să urmeze pilda

noastră. Ne învinuiau că trăim împreună, fără să avem vârsta. Cu toate astea, deşi prea bine împlinită pentru cei cincisprezece ani ai mei, nu eram decât o fetiţă, iar Groza, de-o nevinovăţie cu adevărat copilărească. Rătăcirile prin pădure, lungile lipsuri din sat însemnară pentru cei răi tot atâtea şiretlicuri desfrânate.

Duceam o viaţă minunată, înjghebată de noi până în cele mai mici nimicuri, o insulă însorită în mijlocul unui ocean de întuneric. Fură anii când Groza mă învăţă să cânt din fluier şi să gust, cu mintea, viaţa în haiducie, pe care o simţeam doar cu inima.

Când, prin desişurile de mesteceni şi pini, degetele lui se-nduplecară să cânte pentru prima oară în faţa mea doinele noastre vrăjite, mi se păru un Făt-Frumos din poveste. Uitai de roşeaţa părului său, îmi uitai mândria, mă prăvălii la picioarele lui şi i le sărutai.

Doină, doină, cântec dulce
Cin-te-aude nu se mai duce,
Doină, doină, cânt cu foc,
Cin-te-aude şade-n loc.

Mărite Doamne!… Sunt sigură că ţi-ai început desăvârşita operă, cântând din fluier celor în nefiinţă!… Căci, oricât de puţin au ascuns tainele întunericului, un grăunte din geniul tău neîntrecut, Necuprinsul ce ieşea din mâinile tale trebuia, fără doar şi poate, să pară un cântec minunat, sub strunirea acestui iureş de imnuri vrăjite.

Tot în vremea acelor ani, mă deprinsei a citi şi scrie în greceşte. Şi tot lui Groza îi datorai şi-acest dar.

Învăţase în limba asta, departe de sat şi mulţumită călătoriilor lui la Buzău.

— Vrei, îmi zise într-o zi, să înveţi greceşte? Limba noastră nu-şi are încă alfabetul ei. Ca să citeşti şi să scrii trebuie să alegi între slavonă şi grecească. Eu am învăţat

greceşte şi acum parcă aş avea patru ochi. Fă ca mine. O să afli lucruri nemaiauzite!

— Vreau, dar unde? Cum?

— Cu ajutorul vestitului cântăreţ Ioachim, de la *Mânăstirea dintr-un lemn*, la Buzău. Mi-i prieten, cu toate că gurile rele şoptesc c-ar fi un desfrânat. Eu n-o cred şi nici tu n-ai s-o crezi. Drept e că părintele Ioachim e un om învăţat, ce-ţi dă fiori, când îl vezi şi-l asculţi. Dar numai proştii n-au în ei niciun fior. Dealtminteri, cu toate şoaptele, a rămas victorios şi preţuit. Mai de mult, i-am vorbit de tine. Te-ar primi cu bucurie. O să fie mulţumit să aibă o prietenă, căci şi dânsul e ca noi: n-are pe nimeni.

Duminica următoare, zi frumoasă de primăvară, mă urcai în brişca lui Groza. Era mândru de calul lui, frumos, într-adevăr, iar eu mândră de Groza, care mâna ca un stăpân şi sta nemişcat, ca un bărbat în toată firea.

Eram amândoi gătiţi, ca de sărbătoare. El, cu cizme lustruite, cămaşă de borangic, cojoc înflorat şi căciulă ţurcană; eu, în fustă albă cu fote, brodate cu mâna, ilic şi pantofi de catifea, încărcaţi cu desene în culori vii, cu capul gol. Eram frumoşi ca nişte tineri după nuntă.

Priveliştea ce ni se înfăţişă dinaintea ochilor, pe un drum de aproape o poştă, necunoscut mie, mi se păru tot aşa de frumoasă precum eram şi noi. Şi anume: gătită şi ea, tot ca de sărbătoare. Era primul meu drum lung şi nu mai conteneam minunându-mă de coastele împodobite cu viţa de vie, de podurile acelea nemaivăzute, de râurile şi pâraiele, de potecile întortocheate şi chiar de păsări şi dobitoace. Totul, lucruri şi vietăţi, apăreau ca după nişte şiruri de perdele, pe care o mână nevăzută le ridica una după alta, la apropierea noastră.

Stăteam în leagănul brişcii, alăturea de prietenul meu care tăcea. Dar când vorbi – pe coasta unui deal pustiu – fu ca să-mi sădească în suflet sâmburele răzvrătirii lui fireşti, coaptă, gata să ţâşnească.

— Tot cât vezi şi ce-ţi place aşa de mult, rosti el, învârtindu-şi biciul pe deasupra capetelor noastre, întreg acest minunat pământ, larg şi întins, trebuie să fie al nostru, al tuturor, căci venim pe lume goi şi el se dăruie ca să-l lucrăm şi să ne bucurăm de roadele sale. Nu-i încă al nostru. Trebuie să fie. Trebuie să-l smulgem din mâinile celor care-l ţin, fără să-l lucreze. *Trebuie!*

Asta-i tot ce mi-a spus Groza vreodată despre sclavia pământului sub călcâiul gospodarilor. Atunci am priceput că dânsul va fi într-o zi haiduc, căci numai haiducii cugetă alt fel decât toată lumea. Luându-te după lume, Dumnezeu a lăsat să fie robi şi gospodari, săraci şi bogaţi, biciuiţi şi biciuitori. Dar haiducii trec peste această voinţă a lui Dumnezeu, nu-i mai calcă pragul bisericilor şi se cuibăresc în păduri, de unde ies, dând iureşe fulgerătoare în averile asupritorilor şi chiar într-ale bisericilor, prădând, ucigând şi ajutând pe cei nevoiaşi.

Buzăul, oraşul isprăvnicesc al judeţului, mi se păru ca o fată care nu face altceva, decât să se gătească întruna. Se aflau acolo două uliţe drăgălaşe, parc-ar fi fost două sprâncene încondeiate. Noroiul şi praful erau cu îngrijire date la o parte; peste tot, pământul era podit cu lemn. Prăvăliile, rânduite unele lângă altele, aveau ferestre cu geamuri mari, înapoia cărora stăteau în galantar, şi puteau fi admirate: într-unele, lucruri de-ale noastre; într-altele, mătăsuri străine de mare lux, foc de scumpe; mai departe, o expoziţie de armurării cu încrustături de mare preţ; în altă parte tutun tăiat, ca tivul de mătase, risipit printre ciubuce şi narghilele de Stambul. Prăvălii înţesate cu scoarţe. Altele oferind icoane, candele de argint bătut, patrafire, potcapuri, cărţi sfinte. Într-o puzderie de cârciumi se bea şi se mânca. Cafenelele erau ticsite de lume, care sorbea din cafeaua înmiresmată, fuma din ciubuce şi vorbea tot felul de limbi.

Toate prăvăliile astea aveau firme cu felurite numiri, potrivite cam aşa: „La ţăranca buzoiancă”, „La caşmirul de

aur”, „La puşca de Damasc”, „Covorul persian”, „Ciubucul Vizirului”, „Hanul bun sosit”, „Cafeneaua micului Bei”, şi aşa mai departe.

Groza îşi lăsă brişca în grajdul unui han ţărănesc de la marginea oraşului. Trecerea căruţelor de rând era oprită pe podeaua de lemn. Numai trăsurile puteau să pătrundă acolo. Speriaţi de atâtea bogăţii şi nesimţindu-ne în largul nostru, mergeam minunându-ne printre plimbăreţii înfumuraţi care veneau şi se duceau, vorbeau, învârteau între degete mătănii mari de chilimbar şi se uitau la noi ca la alte alea. Cei mai mulţi dintre boierii ăştia erau îmbrăcaţi în caftan şi işlic, împodobite cu cele mai frumoase motive. Alţii aveau o îmbrăcăminte care nu se purta decât prin ţările lui „Soare-apune”. Ăştia erau mai degrabă tineri feciori de boieri, întorşi de pe la şcolile înalte din străinătăţi. Aveau mustăţile rase şi câte un geam la ochi, ceea ce mă făcu să cred că au chiorât cu toţii din pricina învăţăturii.

Femei, puţine, dar dumnezeiesc de frumoase, cu meşteşug drese, toate în capul gol, cu părul lins pe spate şi lăsat pe tâmple, faţa uşor acoperită cu văluri subţiri şi străvezii, cu talia foarte strânsă şi rochii largi, mari ca nişte clopote, atingând pământul. Îşi târau paşii, galeşe, la braţul bărbaţilor lor şi vorbeau pe nas, ca nişte papagali.

— Aici, îmi zise Groza, nu poţi intra nicăieri, dacă n-ai în pungă atâţia bani cât câştigăm noi într-o vară. Pentru ca gospodarii ăştia şi neamurile lor să poată trăi în asemenea oraşe, ca şi-ntr-altele şi mai mari, trebuie ca noi, şerbii, să le aducem apa la moară. De aceea au poteraşi care să-i apere şi ne silesc pe noi să muncim pentru fericirea lor. Eu unul nu vreau să fiu şerb. Curând, o să mă fac haiduc. Atunci noi, toţi haiducii, o să ridicăm satele şi o să punem capăt nedreptăţii!…

Mânăstirea dintr-un lemn se zice că fusese făcută dintr-un singur stejar, de la acoperiş până la tâmpla altarului.

Era vremea liturghiei, puţin înaintea prânzului. La-nceput nu îndrăznirăm să păşim înăuntru, întrucât intrarea

în această casă a lui Dumnezeu, întocmai ca şi în a prăvăliilor bogat încărcate, nu era îngăduită decât gospodarilor.

Docare, caleşti, cai de călărie, vizitii, servitorime, aşteptau, într-un talmeş-balmeş nemaivăzut, ieşirea stăpânilor. Aceştia se rugau într-o biserică a lor (fie ea „dintr-un lemn”), după cum se duceau la desfrâu prin anumite case d-ale lor, cu făţărnicie numite „cocioabe”.

Aşteptarăm sfârşitul slujbei şi plecarea acestor vrednici creştini care îndulceau poruncile lui Christos, însuşindu-şi pământurile. Ieşiră cu aere de cârnăţari smeriţi şi se urcară în trăsurile lor, în sunetul clopotelor împărăteşti şi a freamătului de spaimă pricinuit de apariţia lor în rândurile slugilor istovite. Noi ne strecurarăm pe după aceste brezăi{7} şi, ţinându-ne de mână ca nişte vinovaţi, Groza şi cu mine pătrunserăm în biserica goală, unde mirosul de mosc, lăsat de veşmintele desfrâului, lupta din răsputeri cu cel de tămâie.

Aici, uimirea mea fu şi mai mare decât aceea din faţa prăvăliilor bogate. Ce deosebire între sărăcia bisericii din satul nostru şi bogăţia acesteia! Era tot aşa de regesc încărcată ca şi prăvăliile din târg.

În lumina ferestrelor cu geamuri pictate, văzui mai întâi tâmpla întunecată a altarului, încărcată de sculpturi şi ciubuce. La mijloc şi drept deasupra, un Dumnezeu ţanţoş, strălucind de sănătate, cu toată barba-i albă, ţinea în mâna stângă un biet glob pământesc, făcut după chipul şi asemănarea sa, în vreme ce cu degetul arătător al dreptei sale ne amenința cu nu ştiu ce pedeapsă. Pe cele două canate ale uşii de la altar, sfinţii apostoli Petru şi Pavel, tot aşa de grăsuni ca şi stăpânul lor, făceau pe temnicerii, unul susţinând fabrica de credinţă, celălalt cu cheile raiului în mână. Apoi un şir întreg de sfinţi, cu priviri de poliţişti, mucenici şi jandarmi ai bisericii, ale căror veşminte erau de argint şi aur plin. Două rânduri de jilţuri, bogat sculptate, având fiecare scris pe spetează numele fericitului mirean;

trei candelabre, spânzurate de tavan, două candele arzând în faţa lui Christos şi a Sfintei Fecioare şi două sfeşnice mari în faţa stranelor, – toate încărcate cu lumânări de ceară curată, multe dintre ele uimindu-mă prin mărimea lor şi făcându-mă să cred că păcatele celor care au adus atare daruri trebuia să fi fost tot atât de mari.

Groza mă lăsă o clipă în mijlocul fabricii de credinţă şi se duse să bată la uşa sacristiei. Dascălul Ioachim îşi arătă faţa. Era un om cam de vreo patruzeci de ani, mărunt, chel, cu ochii mari, bulbucaţi, faţă voioasă, gros în grumaz.

— Iat-o pe Floricica, prietena noastră, zise Groza, arătându-mă de departe dascălului.

Acesta se înţepeni pe picioarele-i scurte şi rămase o clipă încurcat. Faţa lui de ştrengar popesc scapără sub năvala unei raze de lumină portocalie. Îşi ridică mâinile în sus şi rosti, c-o putere de se cutremurară ferestrele, această vorbă în greceşte:

— *Evloghimeni!…* (Adică: Fii binecuvântată!)

Mă înfricoşai şi-mi veni să fug, dar îl zării pe Groza că-mi zâmbeşte şi-mi face cu ochiul. Dascălul îi trăgea însă înainte şi cu toate că teama îmi creştea încetul cu încetul, pe măsură cu plăcerea de-a auzi acest glas, despre care se zicea c-ar fi printre cele fără pereche în Ţara Românească, rămăsei pironită locului.

— Binecuvântaţi fie ochii tăi umezi… binecuvântate buzele tale umede… şi binecuvântate să fie toate umezelile pământului, care fac să crească atare roade!…

Mă simţii roşindu-mă la binecuvântarea atâtor umezeli, dar Ioachim vorbi îndată despre secetă. Cântă pe „glasul al optulea”:

— Căci, o, Doamne! umeze-e-lele tale fac pă-ă-mân-tu-ul să îndure seceta, o, Doamne, Atotputernice!

Groza îi puse mâna pe umeri şi-l opri.

— Mai las-acum psalmii tăi mincinoşi, plini de secetă şi ajut-o să silabisească alfabetul. Ai uitat că n-o să tragem la hanul „Bun-venit”, ci c-o să ne ducem la colibele noastre!

Cântăreţul îl privi o clipă cu nevinovăţie, apoi reîncepu mai cu foc:

— Mai vârtos simţi-vor căldura cei ce se vor culca împreună într-o coli-i-bă, decât cel ce doarme singur într-un pal-a-at!…

— Dar noi nu ne culcăm împreună, nebunule! strigă Groza.

— Tot pârî-îul me-erge la-a râu… Bă-ăr-ba-a-at şi fe-me-ie me-erg…

— Merg la naiba! urlă prietenul meu, scuturându-l pe cântăreţ de braţ. Vrei sau nu s-o înveţi alfabetul? Mi-ai făgăduit-o!

— Da! făcu Ioachim, apropiindu-se de mine ca un lunatec, da! am făgăduit şi încep.

Apoi fixându-mă în ochi, cu privirea cea mai cinstită din lume:

— Floricico, neagră porumbiţă… zi după mine: *Al-fa… Vi-ta… Gam-ma… Delta… E-psilon…*

Silabisii după dânsul, fără nicio sfială, până la sfârşitul alfabetului.

— *Ehtahtos… Ehtahtos* – (Minunat! minunat!) – prinse să strige în greceşte. O singură greşeală, o nimica toată, trebuie îndreptată. Sunt cele trei slove greu de rostit: *gamma, delta* şi *thita*. Pentru *gamma* trebuie să faci din gât ca şi când ai vrea să gâlgâi. Pentru *delta* să bâzâi ca crivăţul. Cât despre *thita*, aşa cum sâsâie un gâscan înfuriat. Aşadar, spune-le şi arată-mi gura în timpul ăsta. Am să te ajut.

Mă supusei. El îmi privea de-aproape gura şi-mi atingea, cu degetul, bărbia. Dar, ca fript de o arsură, îl văzurăm dându-se deodată înapoi şi alergând prin biserică, văitându-se, cu mâinile împreunate pe chelie.

— Săracu’ de mine!… Săracu’ de mine!… Gura asta este însuşi izvorul din care vechii zei au scos nectarul lor ameţitor! E gura făcută nu să buchisească un alfabet, ci să împartă viaţa şi moartea!… De bună seamă, despre o atare

fetişcană a vorbit înţeleptul, în extazul său: „*Porumbiţa mea, care stai printre crăpăturile stâncii, prin ascunzişurile locurilor prăpăstioase, arată-mi faţa ta şi lasă-mă să ascult glasul tău*”… Da, privirea, glasul tău… şi, de asemenea, gura ta, ar fi putut zice. Dar, Solomoane, la ce bun să ai o inimă care cere s-auză şi să vază aceste lucruri încântătoare, când eşti aşa de slut, ca ţâncul pământului?… Şi de ce să fiu vinovat, dacă inima *mi-i pusă la stânga, ca la cel nebun şi nu la dreapta, cum spui tu că trebuie să fie la cel înţelept? O, Doamne, tu cunoşti nebunia mea, iar greşelile mele nu-ţi sunt tăinuite…*

Dup-aceea, Ioachim veni repede la mine şi mi se adresă cu vorbe hotărâte şi alese, ca între boieri:

— *Cori-mu… Coriţachi-mu. (Fata-mea, fetiţa-mea.)* Să nu-mi faci ocara, socotindu-mă neam prost! Nebunia mea nu-i primejdioasă şi păcatul meu nu-i decât în vorbă… Asta-i toată vina mea… Să nu mă lipseşti, aşadar, de priveliştea harurilor tale. Acum du-te sănătoasă şi să te întorci sănătoasă. Te voi învăţa greceşte cu priceperea învăţatului şi uitarea de sine a prietenului. Şi vei fi înarmată c-o sabie, ce puţini sunt în stare s-o mânuiască.

Îl sărutai pe cântăreţ pe amândoi obrajii şi-i zisei:

— Ioachime, eşti primul om pe care l-am sărutat în viaţa mea.

*

Vreme de un an încheiat, cântăreţul de la *Mânăstirea dintr-un lemn* mă-nvăţă grecească şi alte lucruri, – dascăl când politicos, copilăros, aproape ruşinos, când scos din minţi, îndrăzneţ, aproape nebun. Totuşi, felul lui îmi dezvăluia colţuri din firea omenească, vrednice de luat în seamă şi cum mintea şi firea mea erau cu totul altele decât ale fetelor de vârsta mea, îi făceam toate hatârurile –

dealtminteri nevinovate – doar din plăcerea de a încerca dacă neprihana lui era adevărată sau numai chip mincinos.

Era adevărată.

Lecţiile le făceam de două ori pe săptămână şi numai în biserica pustie, după slujba leturghiei de la ceasurile unsprezece. Adesea era de faţă şi Groza. Câteodată ne lăsa singuri. Dar, fie că eram singuri sau cu el de faţă, Ioachim era acelaşi. Ştiind că glasul lui de psalt îmi plăcea atâta, dacă nu chiar mai mult decât învăţătura limbii greceşti, îşi începea regulat lecţia cu o năvală de cântece bisericeşti, ce se revărsau peste sufletul meu, ca o cascadă de lumină. Era neobosit în cântece, în psalmi, în născociri ca şi-n întorsături de voce. Cinstea lui sufletească mergea până la uitarea de sine, cum se-ntâmplă într-o zi, când, după ce cântase, măsurând biserica din prag până-n altar, uită de mine şi fugi în sacristie, unde-l găsii plângând. Dar această cinste sufletească avea de asemenea şi ieşiri, ce mă puneau în încurcătură. Căci, uneori, fără să-şi întrerupă lecţia, tot privindu-mă cu ochii săi buni ca de bou, îmi punea mâna pe pântece sau pe sâni, cerându-şi iertare cam aşa:

— N-am pus niciodată mâna pe atari lucruri plăcute şi nu vreau să mor fără să simt căldura lor. Floricico, îngăduie-mi!… Toţi neghiobii le cunosc, fără să le preţuiască, câtă vreme eu le preţuiesc, fără să le cunosc!… Tu mă faci fericit cu puţină cheltuială. În curând o să te risipeşti, fără să fii preţuită. Şi nu te teme c-o să merg mai departe în fericirea mea, căci dacă *Eclesiastul* are dreptate să spună că *sfârşitul unui lucru preţuieşte mai mult decât începutul lui*, nu-i mai puţin adevărat că-n viaţă multe începuturi fac mai mult decât sfârşitul lor. E drept iarăşi că, pentru asta, trebuie să priveşti viaţa cu alţi ochi decât ai *Eclesiastului*.

I-am îngăduit această fericire totdeauna, aşteptându-mă că o să meargă mai departe. N-o făcu. Nu numai că nu-mi ceru mai mult, dar nu mai reveni asupra acestui fel de plăcere, îl uită, nu mai pomeni nimic. Cu toate acestea,

cunoscând demult tainele vieţii animale şi dezgustată de minciuna voluntară ce se răsfăţa în jurul meu, m-am întrebat adesea dac-ar fi trebuit să stau la tocmeală pentru un fapt atât de obişnuit, c-un om care mă făcea să trăiesc clipe atât de unice, încât nu le-am mai întâlnit în restul vieţii mele. Aş fi vrut să-i arăt recunoştinţa mea, să-i dăruiesc ceva, să-i las o amintire, ca să mă ţie minte.

Dar îmi spunea:

— Ce? Un paner cu ouă proaspete? Pui de găină? O oală cu unt? O doniţă de miere? Casa mea e ticsită! De-ai putea să-mi dăruieşti un sfânt cu cunună de aur bătut, sau nişte metanii din cel mai preţuit chihlimbar, sau chiar şi o narghilea scumpă de Smirna şi nu le-aş primi. Gospodarii, cărora nu ştiu de ce Dumnezeu le-o fi plăcând glasul meu, mă copleşesc cu atari nimicuri. Ceea ce aş vrea, ceea ce m-ar face să mor de fericire, nici tu, nici Dumnezeu nu puteţi să-mi dăruiţi. Aş vrea să am un trup, o faţă mai vrednică de glasul şi inima mea. Asta mi-ar îngădui să trăiesc viaţa, în lipsa căreia îmi dau sufletul în această hârcă de măgar! Asta, însă, Dumnezeu n-a vrut să-mi dăruiască. N-a vrut să-i dea privighetorii penele păunului. Poate c-o fi făcut bine, căci *de-ar avea porcul coarne, ar răsturna pământul…*

Astfel era omul ce-l descoperii în cântăreţul Ioachim, ţinta atâtor bârfeli. Pe la mijlocul verii ce urmă după anul de învăţătură, îmi fu dat să cunosc într-însul un alt om. Această descoperire fu o surpriză de necrezut, atât pentru oraş ca şi pentru mine şi chiar pentru însuşi Groza.

Aveam acum aproape şaptesprezece ani. Şi frumoasă precum mă vedeţi. Această frumuseţe îmi aduse între alte atâtea atenţii şi pe aceea a feciorului gospodarului nostru, Boenarul, stăpânitor a peste patruzeci de mii de pogoane de pământ şi păduri, ca şi-a nenumărate herghelii şi turme de vite. Pentru acest domnişor cu sticlă la ochi, de curând întors de la învăţătură, nu eram decât o frumoasă oiţă cu două picioare, uşor de păpat, fericită poate de a fi iscat o poftă aşa de-naltă. Era departe să-şi închipuie cea mai mică

împotrivire din parte-mi. El era cineva; eu eram un lucru oarecare, care sta în picioare întâmplător şi care trebuia să se răstoarne la primul semn al stăpânului. Şi atât de zadarnică îi fusese învăţătura, încât nu găsi nimic mai nimerit decât să-nceapă prin a mă înjura.

Într-o duminică din vara asta, hotărâtoare pentru soarta lui Groza, conaşul Manolache – aşa îl numeau robii lui – veni la hora satului, întovărăşit de sora lui mai mică şi conducând singur un cal minunat, înhămat la docarul lor. Venea acolo, el, Stăpânul nostru de mâine, ca să-şi asigure popularitatea, cât şi pentru a cerceta turma cealaltă, care-i da carne pentru plăceri. Stăpân atotputernic, din mila lui Dumnezeu şi prostia oamenilor, îşi luă îndată un aer zeflemitor şi de prost gust. Soră-sa, tot aşa de proastă ca şi el, nu se sinchisi, iar poporul o primi ca pe-o mană cerească. Bătrânii îşi scoteau căciulile, arătându-şi frumoasa chică argintie. Tineretul se mulţumi să-şi continue jocul, dar ceva mai acătării, ca să placă cinstiţilor musafiri, pe când pomojnicul{8}, făptură slugarnică, străjuindu-şi stăpânul, îl copleşea cu temenele josnice. Din porunca lui, cârciumarul dădu de băut mai multe ocale de vin şi băutorii urară, unul după altul, darnicilor oaspeţi „sănătate şi viaţă lungă”. Apoi aceştia coborâră şi ciocniră jur împrejur, cu jucătorii, lăsându-şi trăsura în paza unui ţăran tânăr.

În clipa asta, folosindu-mă de lipsa lor, îl părăsii puţin pe Groza, neţinând seama de povaţa lui, şi mă dusei să mângâi frumosul dobitoc, care trăgea după el acele hoituri omeneşti. Mi-erau prea foarte dragi caii frumoşi, ca să mă pot împotrivi plăcerii de a-mi plimba mâna pe greabănul lor. Plătii scump această plăcere, căci fui surprinsă de întoarcerea neaşteptată a celor două lipitori şi obligată să le ascult vorbele. Vorbeau despre frumoasa mea înfăţişare şi de dragostea ce aveam pentru cai. Vorbe politicoase. Dar „coconaşul” nu se mulţumi numai cu atâta. Crezu că mă copleşeşte, aruncându-mi la picioare, de la înălţimea scaunului său, un ban de aur, hărăzit, zicea dânsul,

„plăcerilor nevinovate”. Mi-acoperii faţa cu mâinile şi fugii, lăsând galbenul acolo unde picase, spre mirarea şerbilor şi-a stăpânului lor.

Întins pe iarbă, departe de horă, Groza nu află de cele petrecute decât prin zarva ce se iscă printre săteni, după plecarea boierului. Alergă şi mă găsi înecându-mă plânsul. Vărsăm primele lacrimi de durere.

Altele trebuiau să le urmeze, în curând.

Împotrivirea cinstită a femeii rămâne fără urmare în faţa poftelor omului de rând. El nu pricepe până unde merg necazurile femeiuştii şi unde începe adânca scârbă a mândriei femeieşti. Totul îi pare îngăduit acestei bestii care stăpâneşte pământul.

În două luni, acest dobitoc încercă de patru ori să mă încredinţeze că rostul vieţii mele era să-i satisfac plăcerile. De patru ori mă întorsei, scuipându-l în faţă. Atunci vru să mă ia cu zorul. Întâmpină braţului gârbaciul lui Groza.

Păzeam acum aproape o sută cincizeci de oi, dintre care o treime erau ale prietenului meu din copilărie, celelalte ale mamei şi-ale mele. Eram fericită, deşi îngrijată de şerbia ce se întindea împrejurul nostru şi neliniştită de apariţia acestui monstru. Ştiam că mai curând ori mai târziu se va năpusti asupra mea, ca un erete asupra păsărilor. Groza mă înarmă cu un pistol şi cu un junghi, ce le ţineam ascunse la brâu. Pentru mai multă prevedere venea şi Groza de la Cârligi, să-şi petreacă un ceas-două serile cu mine, ajutându-mă să aduc oile acasă. Zile frumoase de prietenie duioasă, împărţită cu cei trei câini ai noştri, înveselită de inimile noastre darnice, înflăcărată de nădejdile noastre, legănată de fluierele noastre, – cât de departe-mi păreţi voi astăzi…

Într-o seară de august, scăldat în raze aurii, sosi nenorocirea. Coconaşul era singur, călare. Nesinchisindu-se că Groza era de faţă, se îndreptă spre mine, îmi dete bună-seara şi mă întrebă:

— Astăzi mai eşti rea?

Nu-i răspunsei deloc şi mă îndepărtai, întorcându-i spatele. Groza, care sta la marginea unei bălţi, începu de îndată să şfichiuiască apa cu un gârbaci. Ghicii că voia să-i întărească sfârcul, ca să se înfăşoare mai bine pe şalele musafirului obraznic. O voluptate nemărginită îmi umfla pieptul, la gândul că voi fi răzbunată îndată de un prieten puternic şi curajos. Dar, cugetul meu, năucit de mânie, habar n-avea de urmările unei atari fapte înfricoşătoare.

Boierul descălecă, dădu drumul calului şi vru să se ia domol după mine. Groza îi răsări în faţă, drept ca un brad şi liniştit ca un înţelept. Şi celălalt era de asemeni drept, dar nicidecum liniştit. I se ridicase tot sângele în obraz.

— Ce vrei?

— Nimic, zise Groza, numai că nu ştiu ce vrei tu, *tu…*

Turbat de mânie, văzându-se tutuit de un mojic, nenorocitu-şi duse mâna la pistol. Cât ai clipi din ochi, fu trântit la pământ, arma luată şi, până să se dezmeticească, Groza încălecase pe calul stăpânului. Ceea ce se petrecu apoi, îmi dete măsura urii ce clocea în sufletul prietenului meu. În loc să fugă, cum o credeam, prinse a-l biciui pe coconaş, şfichiuindu-i mai ales capul, cu sfârcul de curea al gârbaciului său ud, fugărindu-l de colo până colo, peste câmpul pustiu, a cărui linişte era sfâşiată de ţipetele celui biciuit, îndârjindu-se să-i sfârtece trupul, chiar atunci când a căzut la pământ şi nu mai era decât un maldăr însângerat şi fără viaţă.

Groza m-ajunse în goana calului. Nu mai era acelaşi om. Faţa lui, lăţită şi neclintită, îmi păru galbenă ca ceara. Ochii înroşiţi nu mai aveau nimic omenesc în ei. Vinele gâtului stăteau să-i crape. Buza de jos i-atârna, încă grea de mânie. Nici glasul nu-i mai era acelaşi, când îmi zise:

— Am sorbit prima înghiţitură de răzbunare. E tot aşa de răcoritoare precum e apa rece, pe care o sorbi când eşti ars de friguri. Acum, Floricico, te părăsesc pentru totdeauna. Mă duc în haiducie. Nu sunt singur. Şapte flăcăi, toţi din satul Cârligi, cu nume deocheate, mă întovărăşesc.

Nu sunt prieteni cu sufletul plin de duioşie, ca tine şi ca bietul nostru Ioachim, şi-asta mă întristează. Sunt necruţători, însetaţi de viaţă haiducească. Cunosc pădurile ca şi mine şi, la un semn al meu, ei sunt gata să se-arunce în foc. Pregătirile noastre sunt gata. Mâine, în zori de zi, ne vom găsi în pădurea Cerbului, în spatele stâncii povârnite. Vino să mă vezi. Acolo ţi-oi vorbi mai pe îndelete despre ce-ţi rămâne de făcut. Acum mă grăbesc să dau o fugă până la Buzău, să-l vestesc pe Ioachim şi să-l îmbrăţişez pentru ultima oară.

Apoi, arătându-mi prima sa jertfă, adăugă:

— Dihania nu-i moartă şi nici n-am ţinut să fie. Vreau ca domnişorul ăsta frumuşel să-şi aducă aminte de mine cât o trăi, ori de câte ori şi-o vedea mutra în oglindă. I-am dres-o bine!… Calul său îl păstrez pentru mine. Câţi-or mai trebui tovarăşilor mei, îi vom găsi în herghelиile lui taică-său.

Aproape se întunecase… Turma, împrăştiată de goana lui Groza, behăia de ridica munţii. Prietenul meu făcu un ocol cu calul, o strânse grămadă şi-mi ajută să mă înapoiez. Foarte mâhnită de această întâmplare, parcă străină de ţinut şi de oi, mă despărţii în seara ceea de Groza, înlănţuind gâtul câinelui meu drag. Plânsei mult, toată noaptea.

A doua zi, în zori, mă dusei la stânca povârnită. Groza şi cei şapte tovarăşi ai lui se aflau acolo. Mai era şi un mare negustor de oi de la Buzău şi Ioachim. Arătându-mi pe negustor, Groza îmi zise:

— Floricico, ca măsură de prevedere, m-am gândit să-l chem pe prietenul ăsta. Te sfătuiesc să-i vinzi turma de oi. Partea mea am şi băgat-o în pungă. Restul, de vrei să-l vinzi, dumnealui se prinde să ţi-l lase cât o să vrei, ca să trăieşti din ea. Dacă însă asupritorii noştri ar vrea să se atingă de averea ta, n-ai decât să spui că nu mai e a ta, că turma-i a baciului Zamfir.

Primii cu dragă inimă. Baciul plecă, unchiaş bănuitor, dar, fireşte, de folos. Şi iată sosită clipa despărţirii pentru totdeauna, când privii pentru cea din urmă oară pe cel mai bun prieten al vieţii mele. Ochii i-se umplură de lacrimi. Glasul său, sugrumat de turburare, îi făcea vorbirea anevoioasă:

— S-a isprăvit, Floricico, cu viaţa noastră. Am fost prieteni adevăraţi... cum numai câinele singur ştie să fie. Tu n-ai să mai întâlneşti un alt Groza, iar eu, niciodată, o Floricică... Ce păcat că femeii nu-i e dat să ducă viaţa de haiduc!... Hei! să simt lângă mine, colo sus, în munţi, în codru, prietenia şi ura ta... Nu, Dumnezeu n-a vrut să fie aşa... Am fi înnebunit amândoi...

Rămâi, aşadar, însă ascultă: haiduc nu-i numai acela care ia drumul codrului, în oraş, printre gospodari, poţi fi foarte bine haiduc şi răzvrătit ca şi cel ce trăieşte „în creierul munţilor", dar cu legământul de-a fi făţarnic cu cei mari şi cinstit cu cei asupriţi. Tu ştii să fii prefăcută şi sinceră. Haide dar, încearcă să mergi în mijlocul lupilor, să urli ca ei, observă-le obiceiurile, cunoaşte-le slăbiciunile şi pe urmă loveşte-i în spate şi fă bine norodului, răzbună-l... Cu alte cuvinte, ajută-mă! Tu eşti mai înţeleaptă decât mine, mai isteaţă, mai vicleană şi, pe deasupra, femeie frumoasă. Fă ca mine: jertfeşte-ţi tinereţea, cum o jertfesc şi eu pe a mea!... Poporul e nevolnic şi laş, pentru că tot ce se ridică din sânul lui devine nevolnic şi laş. Cei buni nu se ridică niciodată. Niciodată, de la zapciul Iancu Jianu şi slugerul Tudor Vladimirescu – un boier cu inima bună, celălalt ţăran inimos, amândoi haiduci şi răzvrătiţi, amândoi ucişi mişeleşte – de atunci nu s-a mai ridicat nimeni din popor, decât ca să-l îngenunche şi mai mult. Cei câţiva haiduci care pustiesc pe ici, colea, nu sunt decât nişte răzvrătiţi cu vederi înguste şi despre ei se vorbeşte ca de nişte pleşcari. Ar avea ei înşişi nevoie de un căpitan, care să le lărgească câmpul de activitate. Trebuie lovit sus!... Şi nu numai în greci şi turci, ci mai ales în boierul român. Dacă n-ai putea

ierta străinului că suge sângele ţării noastre, cum să-l ierţi pe gospodar că se face unealta asupritorului venetic?

Iată. Am aşteptat ziua asta, ca să-ţi spun în ce scop te-am îndemnat să înveţi a citi şi a scrie, la Ioachim, şi în ce scop am făcut-o eu însumi. Cărţile ne arată ceea ce mintea noastră singură nu-i în stare să ne facă a pătrunde. Trebuie să cunoaştem trecutul şi prezentul, ca să ne dăm seama ce trebuie să dorim în viitor. Lucrează, aşadar, pentru acest viitor mai bun. Nu învaţă nimeni greceşte, doar ca să păzească oile. Fă ce te taie capul. Eşti destul de şireată. Cu-n fir de păr din capul ei, femeia e în stare să spânzure un tiran. Cu-n deget pus pe-o gură, ea o poate face să vorbească sau să amuţească. Fii femeia asta!... Aur, o să-ţi dau în curând.

Acum las locurile astea. Mergem prin părţile Brăilei, către îmbucătura Buzăului şi a Siretului, unde trebuie să mă întâlnesc cu Cosma. Dar n-o să lucrez cu dânsul. De la el am unele lucruri de-nvăţat. Încolo, vreau să fac ce m-o tăia capul. Aşadar, oricare ar fi ziua când vei avea nevoie de mine, adresează-te la cârciumarul Ursu, care ţine locandă la ieşirea din Vădeni, spre Galaţi. Iar dacă vrei vrea să vii şi tu ca să trăieşti în partea locului, fi-va şi mai bine. Astă-seară, potera va fi aici. Ţie nu-ţi poate face nimic. Cât despre mine, n-are decât să mă caute.

Pe când îmi vorbea Groza, cercetai puţin faţa tovarăşilor lui. Da, precum o spusese, erau oameni cruzi, hotărâţi, poate credincioşi, dar nimic mai mult. Oh! dragoste! dragoste! De-ai stăpâni tu în inima omului, răzvrătirea ar fi o vorbă de neînţeles. Bietul Groza! Îl compătimeam, ştiindu-l înconjurat de oameni răzvrătiţi, oameni numai răzvrătiţi. Să urăşti, e bine. Să iubeşti, e şi mai bine. Numai cine ştie să urască şi să iubească cunoaşte întreaga valoare a vieţii!

Din fericire pentru Groza, dragostea veghea. Era lângă dânsul şi, cu toate astea, n-o bănuia nimeni.

Băgai de seamă că Ioachim avea o înfăţişare ciudată, îmbrăcat cu ghebă lungă până la călcâie, cu o căciulă ţurcană ce-i cădea aproape pe nas, ţinea la subsuoară o cutie mare de abanos, grea, după cât se vedea, întrucât o tot schimba întruna. Faţa lui, de obicei colorată, era posacă, îngrijorată, suptă. Îl crezui mişcat de această despărţire şi-i şoptii:

— Dragul meu Ioachim… eşti tot aşa de mâhnit ca şi mine…

— Nu… făcu dânsul, scuturându-şi capul cât o baniţă. Nu… nu sunt mâhnit ca tine, ci ca Groza.

Haiducul mă privi nedumerit, dar nu pricepurăm nimic din taina asta.

— Ce vrei să spui, Ioachime? întrebă prietenul meu.

— Vreau să spun, Groza, că sunt mâhnit ca tine, nu ca dânsa.

— Bun… Auzirăm asta, dar lămureşte-ne.

— Să vă lămuresc!

Ne lămuri cântând, serios, domol, cu voce joasă, faţa alungită, ochii bleojdiţi şi tot trecându-şi cutia dintr-o mână într-alta, în vreme ce noi îl ascultam, gâtuiţi de uimire.

— Durerea mea-i ca a ta-a-a, voinice Groza-a-a, căci şi eu o las pe Floricica-a-a… şi eu plec în haiducie!… Ca şi tine!… Cu tine-e, de mă vrei şi pe mine-e… Iac-aşa-a! De biserică, mi-e leha-ami-i-i-te!… Po-opi, protopo-opi, tămâie, parastas, porcărie, eh! Născuţi şi morţi, dă-i dracului pe toţi… Botez, cununii; nimicuri, prostii-i-i… Dumnezeul sfânt, lăcomie de gologani!… Dragoste de Dumnezeu, adio!

Sudoarea-i şiruia cu picături mari pe sub căciulă; se opri o clipă; deschise apoi cutia – plină de galbeni mari şi mici, de pietre scumpe: diamante, rubine, safire, smaralde, topaze – o plimbă pe la nasul tuturor şi strigă într-un elan de firească ciudă:

— Iată, asta-i tot ceea ce biserica, gospodarii şi însuşi Dumnezeu pot dărui omului care are nevoie de dragoste! Pentru că fusei înzestrat cu-n glas ce-nalţă sufletul, fui

smuls din munţii mei, din plaiurile mele, de la oiţele şi câinii mei, şi-n schimbul acestei întregi bogăţii mi-a dat metal, despre care se zice că e scump şi pietre preţioase, nestemate!… N-aveam pe-atunci decât şaptesprezece ani. Multă vreme răbdai în aşteptarea nobilei comori divine, despre care mi se vorbise atât, dar observai că totdeauna era vorba de metal şi pietre. Iar dragostea? Dragostea duioasă şi prietenia, pe care le părăsisem odată cu ciobăncuţele mele, oiţele şi dimineţile mele minunate, cerul şi pădurile mele? Despre această comoară, despre această avere adevărată? Nimic!… Un cuvânt măgulitor, o bătaie pe umăr, uneori o strângere de mână curtenitoare sau un zâmbet înalt-proteguitor şi atât!… Iar eu, cu gura lăsându-mi apă în faţa sânilor frumoşi, zălogiţi în ii frumoase, în faţa acelor ochi care sunt opera unui diavol graţios, în faţa unor buze gata să rostească cuvântul păcătos, care mişcă sufletul cuvios, eu, bietul Ioachim, înghiţeam în sec şi mă gândeam la zgârcenia casei lui Dumnezeu. Când şi când ajungeam să nu mă mai pot stăpâni în faţa acestei nedreptăţi a vieţii, care-ţi cere ce ai mai bun şi nu-ţi dă în schimb decât ceea ce nu-i folositor sau de prisos. Atunci puneam mâna pe sânul ispititor şi glăsuiam buzelor şi ochilor cu prihană: „Şi eu aş vrea să sorb din vinul ăsta şi să gust din roadele astea”. Atunci suna sfârşitul. Nu mai eram „cântăreţul nostru Ioachim, cum nu mai este altul decât la Mitropolie”, ci „un om scârbos”. Şi de ce, „altarul şi candela lor…!” de ce era scârboasă, la mine, o poftă pe care popii şi gospodarii şi-o îndestulau în toate zilele?

Vai, aşa era!… A trebuit să mă încredinţez însumi, că pofta mea era dezgustătoare, dacă nu caraghioasă. Dumnezeu mă făcuse să cânt, nu ca să fiu iubit de lumea în care cântam. Cred chiar că Dumnezeu cu bună-ştiinţă dăduse un glas de serafim unui trup de măgar. Neprihănitul nu poate rămâne curat, decât dacă-i înconjurat de urâţenie. Astfel, când cântam şi-i transportam în cer, oamenii mă slăveau şi mă copleşeau cu favoruri reci, dar pe dată ce mă

atingeam de bunurile lor vii, mi-aduceau aminte că sunt un măgar. Îngeraşii care veneau la biserică, ca să-l aducă pe dracul acolo şi către care serafimul Ioachim îşi îndrepta glasul şi dorinţele sale, mi-o reamintii de asemeni că sunt un măgar. Căci femeia este ca soarele: se oglindeşte-n toate ţestele de pe drum.

Mă-ntorc, aşadar, în împărăţia ce-o părăsisem din trufie, ca râul ce se revarsă şi trebuie să vină totdeauna la matcă. Şi glasul meu, care se irosea în pustiul oraşului fudul, fără a zgândări cea mai mică milă, răsuna-va de acum încolo în inima oamenilor care se pun în afara legii şi-şi impun o viaţă aspră, spre binele semenilor lor. Şi voi spune: „*O! Doamne, Dumnezeule!... te caut în revărsatul zorilor. Sufletul meu e însetat de tine, carnea mea te doreşte pe pământul ăsta pustiu, ca să-ţi vază puterea şi strălucirea, aşa precum te-am contemplat în altar... Căci bunătatea ta e mai bună decât viaţa. De aceea buzele mele te vor lăuda. Cei trufaşi batjocoritu-m-au pân-la ultima împunsătură, dar nu mi-am întors faţa de la tine. Alungă de la mine ocara şi dispreţul, căci am păzit mărturiile tale*”.

După care iată-mă: cântăreţul Ioachim, care nu găsea niciun pic de milă la *Mânăstirea dintr-un lemn*, va purcede cu Groza în haiducie, ca să-l reamintească acolo pe Dumnezeu şi să caute dragostea!

*

Prietenul de care te desparţi pentru veşnicie, ni-e mai scump decât cel care revine pentru totdeauna. Când mâinile iubite îmi trimise din depărtare ultimul semn de bun rămas, mă prăbuşii peste câinele meu şi-mi îngropai faţa-n blana frunţii lui cu ochi miraţi. Apoi făcui calea întoarsă, care îmi păru ca o înmormântare. Îmi regăsii casa, pădurea, oile şi toate-mi părură pustii, ca o ţară prăpădită de-un pârjol.

Tristeţea, care-mi era aproape necunoscută pân-atunci, se înstăpâni în inima mea. Tot ce fusese bucurie cu nesaţ, deveni suferinţă cu nesaţ. Doamne! unde-ai turnat mai multă voluptate? În bucuria sau în durerea sufletului împătimit? Foşnetul frunzişului, cântecul cocoşilor, lătratul câinilor, behăitul oilor, şoaptele nesfârşite ale vântului – prietenul meu – fură tot atâtea junghiuri pentru inima mea chinuită de dor. Umbră în căutarea sufletului său, rătăceam zi şi noapte prin pădurea de pini şi de mesteceni. Fluierul meu, care nu ştia ce-i singurătatea sfâşietoare, umplea pădurile cu triluri prelungite, uimind păsărelele.

Dor singuratic, melancolie
A sufletelor bogate în dragoste.
Când norocul ni-i răpit,
Norocu-n dor ne-am regăsit!

Acest „nou noroc” nu-l aflai numai în dorul meu. Avea să fie întruchipat în chipul unui om, care fu un vis înşelător. Dar eu ştiam că e înşelător şi sorbii acea amăgire cu setea unui suflet ce se pregăteşte pentru dezamăgire.

Într-o zi, un crainic trimis de Groza veni să-mi spună că Cosma o să treacă peste o săptămână să cerceteze ţinutul nostru şi să vadă de nu-i cu putinţă *o lovitură*. Răvaşul prin care-mi vorbea de Cosma se sfârşea astfel: „Îţi trimet o sărutare pe obrazul bărbos al acestui frate. *Ia-o cum te-o-ndemna inima*”.

Inima mă-ndemna să caut aceasta sărutare pe amândoi obrajii bărboşi ai lui Cosma, ca să fiu sigură că o găsesc. Am găsit-o, fireşte, fiindcă omul nu are decât doi obraji şi mai găsii şi altceva, ce nu căutai, dar care veni nechemată, precum vine furtuna, de care nimeni nu e vinovat.

În săptămână aceea, fluierul meu răsuna prin pădurile de pini şi de mesteceni, cum numai un dor turbat e-n stare să facă să răsune o biată ţeavă de soc cu opt găuri, pe când

ochii mei răscoleau pământul şi desluşeau urme de copite cu potcoave, neobişnuite în părţile astea. Mă luai după ele şi într-o dimineaţă dădui pe negândite peste poiana în care Cosma şi frate-său Ilie îşi fumau pipele, fericiţi şi nesinchisindu-se de existenţa mea. Cosma făcu pe mândrul, iar eu îl luai peste picior. Totuşi, îmi simţii numaidecât stăpânul. Ca să-l aţâţ, fugii. Se luă după mine, căci aşa e scris. „Femeia care fuge de bărbat, se face şi mai dorită” – şi chiar în seara aceea, după ce se înflăcărase Cosma şi pădurea de pini, mă lăsai cuprinsă peste mijloc de mâna care răspândise spaima printre gospodari.

Cosma mă luă, dar eu mă dădusem inimii lui Groza. Cosma avu ceea ce oricare om poate să ia. Groza îmi avea sufletul, la care dânsul ţinea. Astfel trăii un vis neînchipuit într-o clipă de uitare. Apoi, *încercai marea cu degetul*. Cerui vieţii, ceea ce nu poate să dea. Vrui pe Cosma, pe Groza şi toată fericirea numai pentru mine. Şi n-avui parte de nimic. Atunci îmi fărâmai fluierul de soc. Şi urmă o altă viaţă ce ţinu aproape trei ani, la capătul cărora mă dusei să dau pădurii, ceea ce culesesem din pădure.

Apoi, mi-am luat o înfăţişare prefăcută şi dispărui în lume, de unde mă reîntorc cu sufletul cinstit, gata să săvârşesc tot binele şi tot răul trebuincios lumii ăştia.

Asta sunt eu.

ILIE ÎNŢELEPTUL

— Tu, ILIE ÎNŢELEPTUL, fratele lui Cosma şi sfătuitorul meu, e rândul tău să ne spui cine eşti şi ce păsuri te-au făcut să-mbrăţişezi viaţa de haiduc, zise Floarea Codrilor, căpitanul nostru.

Ilie îşi puse căciula domol la pământ. Să-şi fi dat, oare, seama că dezvelindu-şi fruntea-i netedă şi chica-i de haiduc, ne-arăta un cap fără pereche, prin liniştea lui? Avea o figură de mitropolit războinic, ştiind să ucidă între două rugăciuni, să bea şi să mănânce între două bătălii. Ochii săi negri, senini, hotărâţi, deloc sfioşi sau îndrăzneţi, grăiau cu tărie: *pace vouă sau vă ucid*. Cu toate astea, o lumină de mucenic, şovăind între viaţă şi moarte, plutea veşnic peste această barbă învârstată cu negru pana corbului şi albul argintiului, în care se pierdea o mustaţă stufoasă, straje năpraznică a unei guri gata oricând să rostească acest cuvânt neînţeles: *Dreptate...*

Îl rosti, începându-şi

POVESTEA LUI ILIE ÎNŢELEPTUL

— Am venit să stau în pădure, ca să aflu aici dreptatea alungată din oraş.

La Brăila, unde am deschis ochii, tata avea un han. Acest tată – dracu să-l ia – era-ntr-un fel om bun. Dar mulţi care sunt într-un fel foarte cumsecade, la ei în casă sunt nişte tirani, mai ales dacă ţin cârma gospodăriei. Tata o ducea pe-a casei lui, corabie pântecoasă, ce ţinea s-o vadă la adăpost de orice ameninţare de furtună. Ca să fie-ncredinţat de asta, o ancorase în nişte ape moarte, cu toată

împotrivirea unor călători cărora una ca asta nu le venea la socoteală.

— Nu vă place! zicea dânsul. Aveţi răbdare, până ce o să mă cheme Allah la el. P-ormă, o să faceţi cum v-o plăcea…

— Da, răspundeam noi – frate-meu Cosma, soru-mea Chira şi eu – da, o să facem după gustul nostru, din ziua când te-o chema Allah la dânsul. Dar când o să te cheme?

— Asta-i treaba lui Allah!

Treaba lui Allah… Cam foarte plicticoasă treabă, căci ne ardea călcâiele să ne facem de cap, iar tata n-avea poftă să plece la cer şi să lase cârma-n mâinile noastre. Deşi bătrân, ţinea cârma cu putere, călăuzindu-se după reguli făurite de dânsul.

Credea cu evlavie în Dumnezeu, în toţi Dumnezeii şi-i temea pe toţi. Ca să le fie tuturor pe plac, şi-aduse-n harem femei frumoase, înfăţişând cele trei mari religii: musulmană, evreiască şi creştină. În casa lui lăsă libertate desăvârşită întru alegerea credinţei, dar cerea neapărat să faci această alegere, uitând că cea mai bună din toate credinţele – aceea de a nu avea niciuna – nu era înfăţişată de nimeni.

Credea cu inima curată-n Dumnezeu, dar zicea după vorba românească: „Până la Dumnezeu, te mănâncă sfinţii”.

Prin urmare, ca să fie şi pe placul sfinţilor, le deschidea larg uşa cârciumii şi-i găzduia pe toţi. Fireşte, dânsul le cerea plata, ceea ce nu era uşor, întrucât aceşti diavoli de sfinţi erau cam căpcăuni. Tata, însă, nu era omul să nu priceapă că, spre a-i place lui Dumnezeu, duhovniceşte, era bine să le aducă sfinţilor fete mari şi pungi doldora de mahmudele. Ceea ce era şi mai bine.

Leacul era fără cusur. Stăpânul – care nu era altul decât Marele Vizir – îi dădu tatei un firman, numindu-l Hangiul Sublimei Porţi, cu dreptul de-a zălogi şi de-a vinde la mezat calabalâcul oricărui muşteriu rău platnic. Totuşi, cum uneori veneau şi muşterii răi, care poposeau fără niciun calabalâc, tata îi dăruia pe-atare musafiri cu câte-un

calabalâc ciudat. De cum ticălosul îşi lua tălpăşiţa, fără să-şi ia măcar rămas bun, dânsul alerga la aga cel atotputernic, i se arunca la picioare, şi-i punea dinainte un pachet, zicându-i nevinovat:

— Un efendi oarecare şi l-a uitat la mine, când a plecat ieri-dimineaţă. A scăpat din vedere să-mi plătească, pentru cât l-am ospătat o lună, dar asta nu face nimic!…

Asta nu însemna nimic pentru tata, dar însemna foarte mult pentru bietul călător. Aga, ca toţi aga, răscolea în pachet, afla lucruri buclucaşe şi tăia căpşorul efendiului uituc.

Da, tata era om de treabă, în gând.

Ca să ne asigure o avere, în viitor, ne silea să trăim în felul lui, însă numai partea obositoare a vieţii lui. Toată casa trebuia să facă rugăciuni cu dânsul, să ţie posturile lui, să facă salamalecuri, ca şi el, în faţa mai-marilor, după care se ducea apoi singurel să petreacă ceasuri plăcute în tovărăşia prietenilor săi, fie la noi, fie la cârc-serdar sau la zapciu, unde se jucau nesfârşite partide de ghiulbahar, în pufăitul narghilelelor. Pentru noi, adevărata plăcere, adevărata sărbătoare, nu era decât o dată pe an, de bairam. Şi-apoi şi sărbătorile astea ne costau scump, întrucât veneau după ramazan, care ne strica burta, din pricina nesăbuitelor mâncăruri din timpul nopţii şi amarnica postire de peste zi. Dealtminteri, asta ne şi făcu să pornim război împotriva căpeteniei casei.

Cosma, în vârstă de numai cincisprezece ani, cutează cel dintâi să mănânce, să bea şi să fumeze de cum începea ramazanul, ceea ce însemna începutul unei certe fără sfârşit. Mă folosii de această pricină şi-i urmai pilda. Eram doi care să-i ţinem piept tatei, care, mai întâi, cercă să ne facă să intrăm în rânduiala legii, spunându-ne că Profetul „nu ne va milostivi cu viaţa veşnică”.

— Cu atât mai rău pentru viaţa veşnică!

— Însuşi Profetul a postit în luna asta! ne lămurea tata.

— Da, dar el ziua dormea. Îi convenea, deci, îi era lesne, câtă vreme noi, noi trebuie să muncim.

— Şi dânsul muncea noaptea, să scrie *Coranul*, lumina noastră.

Cosma spunea atunci că vrea să devină creştin:

— E credinţa mamei şi nu-i aşa de aspră. Profetul creştinilor a mâncat barem în toate zilele!… Şi-a făgăduit şi el o viaţă veşnică. De bună seamă c-o fi la fel…

Tata, care se temea să nu supere pe ceilalţi dumnezei, se îndupleca. Cosma şi cu mine devenirăm creştini. Cu alte cuvinte, fără să se fi schimbat ceva, pentru că poţi trece de la o credinţă la alta şi să rămâi acelaşi. Dar iată-ne ajunşi la postul mare dinaintea Paştilor creştineşti, când trebuie să te hrăneşti cu ciorbă de fasole şi mămăligă, timp de şapte până la opt săptămâni. Socotirăm asta o prostie. Prilej de ceartă şi furtună:

— Să păziţi legea care v-aţi ales-o! tună tata…

— Da! noi am ales-o, răspunse Cosma, dar şi aici trebuie să fie o greşeală. Nu se poate ca, pentru a dobândi viaţa veşnică, să fie nevoie să te îndopi cu fasole uscată, vreme de aproape două luni!…

— Trebuie!… Să mâncaţi numai fasole uscată fiartă-n apă. Altfel s-a dus credinţa creştină, s-a dus raiul!…

— Foarte bine, răspunse fratele meu. Ne lipsim şi de una şi de alta!… Fasolea, fiartă numai cu apă, nu-i de mâncat!…

Tata striga, scos din fire:

— De speriat!… De bună seamă, o să-mi atrag asupra capului mânia vreunui atotputernic ceresc. Aceştia doi nu vor să rămână în niciuna din cele trei credinţe pe care le-adăpostesc sub acoperişul meu!…

Primii doi nu voiau. Şi, din doi, devenirăm în curând trei, cu sora noastră Chira, apoi patru, cu bietul frate-meu Ismail, care se spânzură-ntr-o zi din lăcomie. Murea după orice lucru bun de pus în gură, şi cum toate bunătăţile erau făcute să-i mulţumească pe muşterii, bunul Ismail le

şterpelea din nasul bucătarului, urla de plăcere, înfulecându-le, şi de durere, mistuindu-le, fiindcă tata-l biciuia tot timpul acesta.

Dar traiul nostru în această casă trebuia să se înrăutăţească, odată cu ivirea poftelor trupeşti. Eu fui scutit. Niciodată n-am simţit nevoia să ridic năframa de pe faţa unei femei. Cosma în schimb ridica partea lui de năframă, partea mea, partea lui frate-meu spânzuratul şi a tuturor strămoşilor neamului, care fuseseră sfiicioşi ca mine, sau care s-or fi spânzurat ca Ismail. Cosma ridica tot. Dealtminteri, avea şi dreptul şi nu m-am supărat niciodată.

Hanul era plin de femei. Ale tatei, ale prietenilor lui şi cadânele ce le ţineau chiaburii găzduiţi la han. Mirosul lor umplea casa. Cosma, ca un ogar, umbla toată ziulica, adulmecând cu nasu-n vânt, aşa precum făcea Ismail, când da târcoale pe lângă bucătărie. Dar dacă pagubele făcute de Ismail erau răbdate, cele ale lui Cosma se pare că nu.

În tot cazul, aşa spuneau bărbaţii, cu taica-n frunte. Numai ei se plângeau de năpastă. Femeile nu se văitau deloc. De asta-i dam dreptate lui Cosma şi femeilor, întrucât Cosma avea de partea lui Coranul, care-i dă bărbatului mai multe femei, iar femeile aveau cu ele pe-nţeleptul din Biblie, care spune: „*Trei lucruri sunt prea minunate pentru mine, dacă nu chiar patru şi pe care nu le cunosc: dâra vulturului în văzduh, dâra şarpelui pe stâncă, dâra corăbiei în apa mării şi dâra bărbatului în femeie*”.

Dacă, aşadar, nu-i nicio dâră, de ce atâta zarvă? Căci din două lucruri, unul; sau Profetul a citit pe-nţeleptul din Biblie şi i-a dat dreptate în Coranul lui, sau credincioşii nu respectă deloc învăţăturile sale şi atunci, fiind dânşii primii vinovaţi, n-ar trebui să se supere.

Totuşi, se supărară. Cosma fu bătut. Sării să-l apăr. Fui bătut, la rândul meu. Frate-meu întrebă de unde-ar putea să-şi ia ceea ce toate credinţele-i îngăduiau. Deocamdată, de nicăieri. Femeia ăsta-i o mamă. (Erau acolo şi mame!) Astălaltă-i o soră. (Erau de asemeni şi surori!) Celelalte

erau ale bărbaţilor lor. (Iar ele nu cereau altceva decât să fie şi ale lui Cosma!) Fu lămurit:

— Toate femeile de-aici sunt ale casei şi hrănite de bărbaţii lor. Tu trebuie să-ţi cauţi pe-afară, să le cumperi, să le hrăneşti cu banii tăi, când o să-i ai!...

Cosma nu pricepu nimic şi veni să-mi spuie:

— Ilie, lămureşte-mă de ce mă trimit ei pe afară? Cum? Nu sunt mai vrednice de iubit femeile din casă, decât străinele?

— Ba da, Cosma, tu ai dreptate. Femeile casei ne sunt mai scumpe.

— Nu-i aşa? Acuma, mai lămureşte-mi şi asta, Ilie: de vreme ce femeile din casă sunt hrănite de stăpânii lor şi nu-mi cer mie decât să le iubesc, pentru ce vor ei să-mi pierd vremea pe afară, s-alerg după cele care nu mă cunosc deloc şi să lipsesc de această plăcere pe cele care mă cunosc şi mă cheamă...?

— Ai dreptate, Cosma. Nu alerga pe-afară, nu lipsi de nicio plăcere oricui ţi-o cere, lasă totul în casa-n care eşti iubit.

— Nu-i aşa? Să te mai întreb ceva, Ilie. Ei mă opresc să m-apropii de femeile care nu mă costă nimic şi vor să cumpăr altele cu banii mei, când îi voi avea. Ce trebuie să faci, ca să ai bani?

— Ştiu eu, Cosma? Ar trebui, poate, să întrebi despre asta pe popă, pe hogea sau pe cârc-serdar. Ăştia-s toţi de-ăi care nu fac nimic şi au bani.

Cosma merse de-i întrebă. Câteşitrei îi răspunseră că numai munca îl face pe ban.

Răspunsul ăsta îl scoase pe frate-meu din sărite. Şi eu mă mâniai, căci ăştia trei oameni nu se ţineau decât de ghiulbahar cu tata, câtă vreme muncile de pe moşiile lor erau săvârşite de robii beilicului. Totuşi, Cosma o luă drept bună şi-i spuse tatei:

— Iată, trei din prietenii matale care întrupează stăpânirea şi credinţa, pretind că munca ţi-aduce banii. Ei

bine, eu muncesc la matale. Dă-mi banii trebuincioşi să cumpăr şi să ţiu trei femei. Am nevoie de trei femei!…

Tata ne vorbi atunci despre planurile lui:

— Da, tu munceşti, Cosma, şi fraţii tăi muncesc, şi eu nu mai puţin, dar tot bănetul ce se adună-n senduc e pentru ziua de mâine. O să-l găsiţi la moartea mea şi-o să vă prindă bine!…

Cosma-i tăie vorba:

— Dă-mi pace cu prinsul d-tale de bine, de mai târziu… Eu am nevoie de trei femei acuma. Spui că trebuie să le cumpăr şi să le hrănesc. Dă-mi, aşadar, banii muncii mele!…

— Dar eşti prea crud, copilul meu. Trei femei, la nouăsprezece ani. Nu… Trebuie să mai aştepţi…

— Nu pot! Acum am mare nevoie!

Grăia adevărul… Îi trebuia… Câte? Trei sau şase, nu ştiu, dar văzui cu ochii mei pe toate femeile din han venind la Cosma şi plecând toate voioase. Asta era nevoia care-l rodea.

Mai erau şi-alte nevoi în casă. Cele ale Chirei, mai întâi. După spusa tatei, ruinătoare. Nu voia să se-mbrace decât cu mătase din Asia, nu-ntrebuinţa decât miresme, care se plăteau cu aur greu şi voia o trăsură tot aşa de bogată ca şi a agăi. Numai cheltuielile ei se ridicau la zece galbeni pe lună. Tata o iubea şi-o răsfăţa mai mult decât pe noi ceilalţi, dar ţipa de atâta risipă.

— Tu mă duci la ruină. Cheltuielile tale sunt ca şi-ale unei fete de bei, în timp ce rugăciunile tale către Dumnezeul tău creştin sunt de ştrengăriţă… Nu-n felul ăsta am ajuns eu să vă strâng avere.

Chira, aproape toată ziulica în faţa oglinzii, îi răspundea peste umăr:

— Nu mă priveşte ce-ai făcut ca să ne strângi avere, dar devreme ce ea există, îţi voi arăta, în ce mă priveşte, că sunt vrednică de ea: ceea ce uşor vine, tot uşor se duce. Tu cunoşti proverbul românesc: „Banii strângătorului, în mâna

risipitorului”. La bănet mult sunt şi lacrimi mai multe. Mă însărcinez să ţi se ierte păcatele, presărând puţină bucurie pe unde bănetul d-tale a semănat deznădejdea. Asta va fi cea mai bună rugăciune a mea. Cât despre celelalte, de care nu fac risipă, fiindcă sunt zgârcită, Dumnezeu n-o să-mi poarte pică, deoarece ştie ce suflet bun am.

Astea erau nevoile Chirei.

Veneau, în sfârşit, nevoile mele. La drept vorbind, nu erau ale mele, ci ale dreptăţii. În casă, pentru mine, aveam tot ce-mi trebuia, pentru că de lucru mare nici n-aveam trebuinţă. Blidul, patul şi narghileaua, aceste trei fericiri nelipsite vieţii, le dobândeam uşor, în schimbul muncii mele… Ce nu puteam căpăta lesne era dreptul de-a nu ţine seama de fiinţa unui dumnezeu, care-mi cerea să nu mănânc când mi-era foame şi să-l proslăvesc, cu pântecul gol. E drept că dumnezeul ăsta, mofturos şi neghiob, niciodată nu a cerut aşa ceva de la mine. Tata, popa şi hogea se rosteau în numele lui. Mă ridicai împotriva lor şi atunci mă pedepsiră, numai ca să-i fie pe plac dumnezeului lor.

Dar dumnezeul ăsta, aşa de pretenţios faţă de mine, nu găsea cu cale să spuie nimic despre cruzimea slujitorilor lui, care săvârşeau în jurul lor cele mai strigătoare nedreptăţi. Oamenii bisericii, uitând că toate făpturile omeneşti sunt deopotrivă-n faţa Domnului, îl robeau pe ţăran la beilic, făcându-l să muncească jumătate de an, de pomană. Bietul cojan crăpa lângă vita lui. Popa îi arăta calea răbdării, îi făgăduia o viaţă mai bună în cer, şi-l canonea cu postul şi rugăciunea. Aşa era vrerea lui Dumnezeu.

Zapciul, omul stăpânirii, care trebuia să vegheze buna rânduiala în ţinutul lui, îşi trimitea ticăloşii săi să şterpelească vitele locuitorilor, le făceau „găsite” de aceiaşi ticăloşi, apoi, drept participare la cheltuielile pricinuite de urmărirea „hoţilor”, îl silea pe ţăran să-şi răscumpere vita. Fireşte, caii şi boii cei mai frumoşi nu erau găsiţi niciodată. În faţa acestei crime, Dumnezeu rămânea nepăsător.

Cârc-serdarul pleca cu potera lui, alcătuită din două sute de simbriaşi, să hăituiască pe haiducii care-l răzbunau pe ţăran. Foarte bucuroase, când nu-i întâlneau, lăcustele astea se năpusteau asupra satelor, prădau, pângăreau, schingiuiau, aruncau în deznădejde o grămadă de sate nevinovate, apoi se-ntorceau de la atari plimbări ca să-şi primească simbria şi să-şi vază de ciubucul lăsat la plecare. Dumnezeu vedea şi nu zicea nimic.

Atunci m-am mâniat pe acest Dumnezeu şi pe aceşti asupritori. În privinţa asta, nevoile mele fură mari.

*

Cosma nu vedea nedreptăţile astea decât cu jumătate ochi, iar Chira cu unul singur. Restul privirii lor era îndreptat numai asupra nevoilor lor. I-am rugat într-o zi să-şi mai lase în pace, unul haremul, cealaltă dichiselile şi să privească nedreptatea-n faţă, cu amândoi ochii. O priviră şi se înfiorară, dar repede nevoile lor reveniră în frunte. Cosma nu putea trăi niciun ceas fără haremul lui, iar Chira fără gătelile ei. Rămăsei singur şi devenii trist. Eşti tare amărât, când ai dreptate şi rămâi stingher.

Totuşi, deşi deosebiţi prin firea gusturilor noastre, eram înţeleşi asupra mijloacelor prin care să ni le satisfacem. Cei tari furau pe cei slabi. Hotărârăm să-i furăm şi noi pe cei tari, oricare ar fi ei. Observarăm un fapt uimitor: pe când cei slabi se-mpărţeau după neamuri şi credinţe, ca să blesteme răul, cei tari – turci, greci sau români – trăiau în bună-nţelegere şi striveau fără deosebire. Eu fui primul care îmi dădui seama de asta.

Potera era aproape în întregime alcătuită din venetici, însă zapciul era român neaoş, pasă-mi-te patriot şi, cu toate astea, cârc-serdarul n-avea alt prieten mai bun decât pe zbirul ăsta care pustiia ţinutul dat în paza lui. Tot aşa de nemilos, ca şi căpitanul poterei, başibuzuc[{9}]. Şi unul şi altul

îşi cumpăraseră slujbele de la Divanul din Bucureşti, cu preţul multor pungi doldora de aur şi amândoi nu aveau decât un singur scop: să jefuiască ţara, să-şi scoată banii, să se-mbogăţească cât mai repede cu putinţă, ştiind că erau la cheremul mai marilor de la centru, care, la rândul lor, atârnau de cheful celor de la Sublima Poartă.

Vlădica Dunării de Jos, tâlhar de drumul mare, ocrotea un număr de mânăstiri ce prădau ţara, cu patima nebună pe care o au călugării la desfrâu. Vlădica ăsta, vrednic de spânzurătoare, venea adesea pe furiş la boierul Dumitrache Cârnul, din Brăila, stăpânitor de moşii întinse şi sfetnic în Divan. În tovărăşia agăi oraşului, se-nchideau câteşitrei, până-n zori, într-o aripă mai dosnică a hanului nostru. Acolo erau îngăduite numai stârpiturile agăi să slujească: mâncarea, băutura şi carnea trupului, pentru plăceri. Boier Dumitrache se mulţumea cu fetiţe de câte treisprezece-paisprezece ani, însă bine făcute. Aga şi vlădica, mai mofturoşi, cu gusturi mai alese, aveau nevoie de agemoglani{10}. Ca să nu fie stingheriţi de ţipetele nenorociţilor, se dedădeau păcătoşeniei lor, în faţa slugilor, gata să înăbuşe cel mai mic vaiet.

Fetiţele îndurau ceea ce un copil de vârsta asta trebuie să-ndure-n ghearele unei bestii ca sfetnicul Divanului, cu faima lui de „om zdravăn” şi „tată de familie”. Sărmanii agemoglani îşi blestemau însă ziua în care s-au născut, pentru că mai marele poliţiei şi prea sfinţia sa, istoviţi până-n măduva oaselor, aveau nevoie de aţâţări şi mai meşteşugite. Astfel, cei jertfiţi lor erau siliţi, prin caznele cele mai drăceşti, să mănânce turte înmuiate nu în miere sau unt, ci-n scârnăviile proaspete ale călăilor lor. Cei mai mulţi supravieţuiau acestui canon. Totuşi, unul muri de-a binelea. Altul înnebuni. Un al treilea se aruncă pe fereastră şi fu ucis în ogradă.

Această ultimă victimă prilejui izbucnirea tărăboiului. Aflarăm totul. Chira îşi ieşi din minţi şi făcea pe grozava. Nu

se mulţumi numai să fure de la tata şi să dea aurul săracilor, ne ceru să răzbunăm jertfele, cu sângele schingiuitorilor.

Socotirăm că avea dreptate. Cosma, care se deda singur la lovituri primejdioase asupra drumeţilor, se lăsă păgubaş. Eu, care scormoneam prin lăzile din hanul nostru renunţai şi eu. Din parte-mi, n-aveam nevoie de această culme a ticăloşiei. De mult ochii mei nu mai vedeau altceva decât pe cei puternici hălăduind în belşug, iar pe cei slabi încovrigaţi sub bici. Şi mie şi lui Cosma se jeluiau toţi cei care aveau un păs. Eu eram acela care străbăteam câmpurile, ascultam gemetele şi alinam rănile.

Frate-meu Cosma şi sora mea Chira alinau şi ei de asemenea rănile, dar când ai tu însuţi grele suferinţe de-ngrijit, nu poţi face mare lucru pentru alţii. Nu poţi ţine doi pepeni într-o mână, nici alerga după doi iepuri deodată, precum nu poţi găzdui bucuria şi durerea, de-a valma, în suflet. Între două întâlniri cu mulţimea de femei ce ţinea, Cosma-şi pleca urechea la ţăranul ce-i grăia despre durerile lui. Apoi îşi golea buzunarele-n mâinile tremurânde ale nevoiaşului, îi întorcea spatele şi-l uita. Chira, împopoţonată şi sulemenită ca o cadână de sultan, ieşea la plimbare în trăsura ei, tot aşa de mândră ca a agăi, dar dacă jelania vreunui năpăstuit îi smulgea lacrimi, în timpul plimbării, ştiam că necazul de a-şi fi stricat faţa era la fel de mare ca şi cel ce pricinuise nenorocirea calicului.

Grozăviile ce se petreceau în hanul nostru, îi răscoliră pe amândoi. Chira făcu valvârtej din locuinţa ei, îşi sparse oglinzile veneţiene, îşi sfâşie rochiile. Când veni tata înspăimântat, îi azvârli cu borcanele ei de pomadă-n cap. Cosma se închise trei zile-n pivniţă, propti uşile cu butoaie, înecă pământul cu vin licoros şi rachiu. Eu nu făcui nimic. Îmi fumam narghileaua în hambar. În sfârşit, câteşitrei ne hotărârăm să-l omorâm pe episcop, pe aga şi pe boier. Chira, îmbrăcată toată-n negru, ca o călugăriţă, ne chemă-n odaia ei şi ne zise:

— Priviţi. Am distrus tot ce aveam mai scump. N-o să mai pui rochii colorate, nici dresuri pe obraz, până în ziua când aceste fiare nu vor fi ucise. Vă voi ajuta. De va fi nevoie să luaţi chiar şi calea codrului. Eu o să vă fac rost de bani. Dac-o să trebuiască, voi merge cu voi.

Cosma, fierbând de mânie, răspunse:

— Iar eu jur că n-o să mai pun mâna pe nicio femeie, până ce nu mi-oi scălda cuţitul în sângele acestor trei bestii.

Era atât de frumos să-i vezi pe cei doi în culmea răzvrătirii, încât nu putui să scot o vorbă şi mă simţeam prost. Îmi luai narghileaua să fumez şi aşteptai.

Trebuia aşteptat, căci nu se omoară trei boieri, înarmaţi până-n dinţi, cum ai tăia trei curcani. Dar, mă rog, dacă eu puteam s-aştept, frate-meu şi soră-mea nu puteau. A doua zi chiar, îmi reamintiră de răzbunare.

— Ei, frate Ilie, ce facem?

— Aşteptăm, Cosma, aşteptăm clipa prielnică.

Chira, tot în negru-mbrăcată, se oţărî:

— Şi de ce s-aşteptăm, Ilie?

— Pentru că, vedeţi voi, vlădica, aga şi boier Dumitrache nu ştiu că noi vrem să-i omorâm, şi când vor afla, n-o să vie să ne întinză gâturile să le tăiem.

— Ce plictiseală! făcu Cosma.

— Ce canon! întări surioara.

Cu drept cuvânt, era şi plictisitor şi canon. Biata soră nu ţinea la îmbrăcămintea cernită, iar Cosma nu putea sta prea mult fără să-şi alinte femeile.

Mi se făcu milă de ei.

— Haide, dragii mei, luaţi-vă din nou viaţa de toate zilele. Nimeni nu v-a impus nici posturi şi rugăciuni, nici să vă chinuiţi trupul până în ceasul când se va-mplini dreptatea. Nimic nu-i mai dureros, decât să vrei binele altuia, cu preţul jertfelor tale. Prea multă virtute otrăveşte inima, şi inimile otrăvite nu cunosc bucuria jertfei. Aşadar, înapoiaţi-vă la obiceiurile voastre. Eu mă ţiu de ale mele.

Se înapoiară şi se simţiră foarte bine. Cel care nu se simţea bine fui eu. Prilej să fiu încă o dată singur şi trist ca mai-nainte.

Mai era cineva care nu se simţea bine: tata. Îşi dase seama că proverbul „ce naşte din pisică şoareci mănâncă”, nu se cam potrivea-n casa lui. Astfel, întâia lui grijă, după isprava păgubitoare a Chirei şi a lui Cosma, fu să-i caute ei un bărbat straşnic. Cât despre noi, făcu ce-i stătu în putinţă: ne dădu-n paza stăpânirii. Strălucit viitor pentru trei răzvrătiţi ce vroiau să purceadă la război împotriva celor puternici!…

Încrucişai braţele în faţa imposibilului. Nu mai era chip s-alin o durere. Veneau năpăstuiţii să-şi povestească amarurile şi să ceară ajutor lui „Ilie cel bun”, şi Ilie nu le putea da decât firimituri. Răutatea domnea stăpână, de la cel mai mişel poteraş până la sfetnicii Divanului. Noapte fără stele. Întuneric sfâşiat de gemete.

Aşa cunoscui nenorocirea de-a nu-i fi semănat tatei. Fui mai nenorocit decât robii beilicului. Ăştia îndurau, fiecare, necazul său. Eu, pe al tuturora. Şi-aveam o soră, care vărsa lacrimi la auzul unei dureri. Şi-aveam un frate, care-şi deşerta buzunările în mâinile tremurânde ale asupritului. Vai! una-şi prăpădea toată viaţa cu cârpele de mătase, celălalt purta-ntr-însul fiorii tuturor armăsarilor din întreg ţinutul!

Nu, nu se poate cineva lega de rănile altora, când el însuşi are răni mari de îngrijit.

Cu toate astea, într-o bună zi buba crăpă. Cosma îmi spuse:

— Ilie, hai să sărim în cârca tatei. Să-i luăm toţi banii!… Tu vrei? Chira vrea.

— Vreau, Cosma, dar ce-om face cu atâta bănet? Să ţinem iepe care să fete raiale pentru beilic? Să cumpărăm cârpe scumpe? Să strecurăm câteva milostenii pe ici, pe

colo? Apoi să ne bage la gherlă zapciul? Mi-e lehamite de asta!…

— Nu, Ilie, n-o să facem nimic din toate astea. Şi eu m-am săturat. Chira la fel. Tata vrea s-o mărite c-un ticălos de rotar, negru la inimă. Să plecăm cu toţii în haiducie!… Vom răzbuna pe cei umiliţi. Şi vom trăi liberi, până-n ziua când ne vom legăna într-o spânzurătoare… Vrei, Ilie? Am zece oameni, gata să ne urmeze.

Primii. Ne îmbrăţişarăm, ne sărutarăm frumoasele noastre bărbi negre. Dar nu fui de părere să meargă şi Chira cu noi. Dânsa trebuie să rămâie în oraş şi să ne dea de ştire despre planurile duşmanului. Primiră.

Ca să sărim în cârca tatei şi să-i smulgem cheile senducului unde-şi ascundea aurul, trebuia aşteptat să-l apuce din nou durerea de măsele. În clipele alea înnebunea pe toţi din casă, trimetea slugile după vracii care se pricepeau în fumuri şi unsori descântate.

Răul îl apucă într-o zi ploioasă, de primăvară. Ca să ocolim orice bănuială asupra surorii noastre, o sfătuisem să plece în oraş, de cum o începe tata să se vaite. Dânsa se duse să-l aline. El o trimise la toţi dracii şi o făcu paceaură. La sosirea noastră, crezând că venim tot cu gândul acesta, zbieră la noi:

— Pieriţi din ochii mei, pezevenghilor… N-am nevoie de mila voastră!…

— Se poate, grăi Cosma, dar noi avem nevoie de cheile d-tale…

Şi zicând aceasta, i le smulse de la brâu. Pe dată, durerea de dinţi îi trecu. Tata se sculă-n picioare. Atunci Cosma îl turti sub greutatea trupului său de şaptezeci de ocale, îi vârî un căluş în gură şi-l legă fedeleş.

În seara acestei zile de pomină eram doisprezece care sărbătoream, în desişurile Dobrogei, ruptura noastră cu legea care apără numai pe cei care o fac. O traistă cu patru oca de aur trebuia să ne deschidă o viaţă nouă.

*

Aurul n-aduce nicio schimbare în sufletul omului. El nu schimbă aproape nimic în viaţa noastră cea nouă.

Cosma se avântă în contrabandă, treabă foarte bănoasă pentru cine vrea să se primejduiască puţin şi să câştige mult. Dar asta nu era o viaţă de haiduc. Este drept, alinările pe care le aduceam asupriţilor, făcuseră numele lui Cosma vestit de la un cap la altul al Ţării Româneşti. Pungile cu aur se topeau cu aceeaşi uşurinţă cum le şi câştigam. Totuşi, toate acestea erau numai leacuri trecătoare. Răul de care suferea ţăranul, nu cerea numai bani, ca să fie tămăduit.

Să alini omul care trudeşte, înseamnă să-i faci truda în stare s-o rabde. Cosma nu vedea acest adevăr. Tovarăşii noştri nu-l vedeau nici ei, cu toate că erau cei mai îndrituiţi să vadă drept. Dar ce mi-e un om care suferă, de vreme ce nu simte decât suferinţa lui? Îndată ce suferinţa lui a trecut, a dispărut şi răul de pe faţa pământului. Aşa că viaţa noastră cea nouă nu era decât o repetare a celei de până mai acum, însă cu mijloace de trai mai multe.

În vremea asta, sora noastră era dată omului iabraş, căruia o hărăzise tata. Copilul ei dintâi fu un dobitoc, ca şi tată-său. Soră-mea îl tăgădui şi-l depărtă de dânsa. Din fericire, urmă o fetiţă, o Chiră, leit maică-sa, ca şi un al treilea copil, un băiat. Amândoi copiii întruchipau pentru nefericita femeie o familie după gustul ei. Îşi trăiră viaţa ce le sta în fire, îndurară suferinţa pentru ea şi muriră tustrei, fiindcă n-au vrut să renunţe la nimic.

Nu e nevoie să vă spun că, în ce mă priveşte, trecutul nu-mi dă dreptul să mă chem haiduc. Eram nişte borfaşi. Răzbunările noastre erau josnice şi prea de pricopseală. Cu toate astea, făcurăm o ispravă, una singură, la începutul activităţii noastre. Ne aduse mult bine în ochii norodului, iar

eu mă umflai în pene, căci eu îl împinsei pe Cosma s-o săvârşească.

Iată despre ce-i vorba:

Pe vremea aceea, răpirea copiilor era în toi. Dintre toate nelegiuirile care apăsau poporul, această pacoste era cea mai greu îndurată. Ţăranul le îndura pe celelalte, cu o inimă mai mult sau mai puţin sfâşiată: dări, clăci, bătăi, violuri. Dar, să-i răpeşti bucăţica lui de carne nevinovată, era mai grozav decât dacă i-ar fi luat însăşi viaţa, mai cu seamă că se ştia ce soartă-l păştea pe micul nenorocit. Auzisem vorbindu-se de părinţi care-şi lăsau bordeiul, plecând razna ca nişte câini turbaţi, în căutarea copilului lor şi pierzându-şi urma, la rându-le.

În ţinutul nostru, aga de la Brăila era marele căpcăun. Prietenul său, vlădica de la Galaţi, făcea chef cu dânsul şi-i plăceau mai mult băieţii decât fetele, pe când al treilea prieten, boier Dumitrache Cârnu, avea – v-am mai spus-o – alt soi de gusturi. După zaiafet, micile victime erau încărcate pe corăbii pentru Ţarigrad. Câte mame nu se prăpădeau, cerşind milă, pe la uşa puternicilor… Erau aruncate ca nişte zdrenţe de nimic.

Cum să nu te faci haiduc? Faţă de aceste trei fiare aveam una din acele uri ce-ţi bucură inima în faţa morţii. Şi iată că într-o zi – doi ani după cearta noastră cu legea şi biserica – Chira ne trimise cuvântul acesta: *Astă-seară, la noi, copiii vărsa-vor lacrimi de sânge. Fiţi haiduci!… Ei vă cred tare departe şi nu se tem de voi.*

Eram, într-adevăr, tare departe de Brăila, pe malurile Babadagului. Şi când omul ne-aduse vestea, era pe la toacă.

Îl privii pe Cosma în ochi. Păru că stă la îndoială. Atunci, îmi desfăcui pieptul şi i-l întinsei:

— Străpunge-l, Cosma… O să curgă venin.

Cosma se sculă, încălecă calul şi strigă:

— Hei, haiducilor sătui!… Cine vrea să mă urmeze zece ceasuri nemâncat? Cine vrea să-şi primejduiască viaţa

pentru o mamă care-şi smulge părul? Pentru copii ce-şi blesteamă viaţa.

Eram douăzeci. Toţi douăzeci încălecasem pe cai, înainte să-şi fi sfârşit Cosma vorba. Şi la-ntâia cântare a cocoşilor, după o cale grea prin hăţişuri şi băltoace, ajunserăm la şanţul ce-nconjura Brăila.

Hanul era cufundat în somn. Nicio lumină, niciun semn de viaţă. O ploaie mărunţă, ce ţinea de cu seară, desfundase pământul clisos. Casa nenorocirii, albă ca zăpada, arunca o pată de nevinovăţie blestemată pe cerul cernit. Streşinile largi îşi întindeau aripile lor negre şi umede, ca ale unei păsări grozave de pradă, clocind un cuib blestemat, pe când balcoanele de lemn se înşiruiau pe albul pereţilor, ca nişte pântece gata să nască un furnicar de aga şi vlădici căpcăuni.

Niciodată hanul nostru nu mi s-a părut atât de înspăimântător. Mă cutremurai la gândul că m-am născut şi am crescut în casa asta. A fost asta un act de dreptate dumnezeiască, pe care soarta o rezervase copiilor şi nepoţilor acelui tată, ce voia să făurească fericirea alor săi, închizând ochii asupra crimelor ce-i aduceau foloase?

Luarăm cele mai dârze măsuri. Hanul era aşezat în colţul pe care-l face podişul cu şanţul cel mare, ce împrejmuieşte oraşul ca într-o jumătate de cerc uriaş, ajungând la Dunăre cu capătul dinspre Karakioi. Caii fură pitiţi în şanţ şi lăsaţi în paza a patru inşi.

Urcuşul podişului este, în partea asta, foarte repede, dar are folosul că este acoperit cu mărăcini şi drobiţă, care te ajută să-l urci, agăţându-te de ei. Ai noştri se ascunseră în hăţişul ăsta, înşiruiţi pe malul ce învecineşte peretele casei. Departe, portul dormea. Numai un turc îndrăgostit cânta de tristeţe, pe puntea unei caravele ce nu se vedea. Din partea asta, nu ne temeam de nimic. În schimb, dinspre cetate, primejdia era mare, întrucât straja agăi veghea straşnic, câtă vreme stăpânul petrecea. Din fericire pentru

noi, vremea rea ne veni în ajutor. Ceauşii, retraşi sub streşinile porţilor, tremurau ca nişte câini plouaţi, rostind încetişor *hep-hep*-ul lor monoton. Dar Cosma, cu îndrăzneala lui nemaipomenită, se duse de-a-dreptul să stea de vorbă cu unul din ei, îl atrase spre un altul, scoase plosca cu rachiu, băură împreună. Apoi, numai noi doi în mijlocul ăstor lupi, ne continuarăm plimbarea prin mahala şi mai adunarăm câţiva paznici de noapte, cărora Cosma le vorbi glumeţ, le dădu de băut. Un paznic român strigă, nu departe de noi, parola obişnuită:

— *Te văd, te văd…*

Cosma îi răspunse, în hazul ceauşilor:

— Nu vezi nimic, fac caca, acum! Vino mai bine să bei un rachiu, haide!…

Omul ieşi din ascunziş, veni la noi, râse şi bău. În sfârşit, împingând cu umărul uşa de care sta rezemat şi care era locuită de un prieten credincios, Cosma zise:

— Şi dacă ne-am încălzi un pic la adăpost?… N-ar fi oare mai bine?…

Cei cinci paznici ne urmară, recunoscători. Ne trezirăm într-o tindă mare, în faţa bunului nostru Ibrahim, care ne ură „sănătate veşnică”. El aruncă câteva găteje peste jăraticul aproape stins din vatră şi ne pofti pe câte un scăunel sau pe o rogojină mare pentru cei care voiau să se lungească.

Rachiul şi căldura îngreuiară pleoapele. Sforăielile întocmiră cântecul cel mai nevinovat al vieţii.

O şterserăm. Cocoşii cântau pentru a doua oară.

Cu multă părere de rău, furăm siliţi să-l ucidem pe paznicul nostru de noapte, sluga ce ne văzuse venind pe lume, dar vina a fost numai a lui. Cosma bătuse la poarta cea mare. Portarul deschise cu felinarul în mână. Îi aruncarăm o ghebă în cap şi-l sfătuirăm să tacă şi să se lase legat. Nu vru şi se zbătea. Anevoie-l împiedicarăm să nu urle. Atunci Cosma, înfuriat, îl înjunghie.

— Nici nu ştim măcar dacă are loc desfrâul sau de nu s-o fi amânat! zise necăjit fratele meu. Te pomeneşti că l-am omorât degeaba.

Nu era aşa. Crime şi mai cumplite se petreceau în casa păzită de credinciosul portar. Pe când ne socoteam, fără să vrem, cu portarul, doi lefegii cruzi ai agăi căpeau în mâinile alor noştri, puşi de pază la portiţa din dos, din partea cealaltă a porţii celei mari, pe care o zăvorârăm pentru mai multă chezăşie. Aceşti doi lefegii ai ispravnicului erau morţi, la sosirea noastră. Situaţie proastă. Am fi vrut să le smulgem mai întâi ceva ştiri despre cele ce se petrec înăuntru. O a treia brută nu întârzie să ne facă pe plac. Fu târât în mărăciniş şi tras de limbă! Era un grec de la Ianina, care zicea că nu ştie defel altă limbă. De la dânsul aflarăm că şi aga era de la Ianina. Ne-nţelegeam greu, dar lui Cosma nu-i venea să creadă că şarpele nu ştie turceşte sau greaca obişnuită. Vârfurile cuţitelor noastre îi dădură dreptate lui Cosma. Odioasa creatură vorbea bine turceşte, iar mărturisirile făcute ne zbârliră părul.

Sus, spuse el, desfrâul era pe sfârşite. O fetiţă şi doi băieţaşi zăceau în nesimţire pe duşumea. Aga, vlădica şi boier Dumitrache, beţi morţi, cerură trăsura ca să meargă să doarmă la isprăvnicie. Dintre slugi se mai aflau acolo alte trei, însărcinate să care cele trei victime, după plecarea stăpânilor.

Drept preţ pentru aceste destăinuiri, fostul cioban de la Ianina ne rugă să-l iertăm:

— Nu sunt vinovat cu nimic… Fac ce mi se porunceşte. Ca şi mulţi alţii, am venit şi eu în Valahia să-mi încerc norocul. Se povesteşte pe la noi c-aici e-o ţară unde un bragagiu poate ajunge paşă, numai să…

— Numai să primească să înăbuşe ţipetele copiilor, pe când de-alde aga le sfâşie trupul, nu-i aşa? întrebai eu, strângându-l de gât.

El fu cea dintâi fiară pe care mâinile mele o sugrumară cu sete.

Aşteptarea ne fu lungă, până să pice vânatul cel mare. Nu mai cobora nimeni. Să fi năvălit în casă, s-ar fi putut să ne trezim cu o oaste de argaţi, să încingem o bătălie, să înfruntăm, poate, toată potera. Ştiam că înainte de revărsatul zorilor desfrâul se sfârşea. Tâlharii nu dormeau niciodată la han, de unde la ziuă orice urmă a blestemăţiei era ştearsă. Trebuia, aşadar, să aşteptăm ca sluga următoare să apară, ca să caute trăsura.

Ne pitirăm în mărăciniş, de unde puteam supraveghea portiţa din dos, aflată cam la vreo treizeci de paşi de noi. Timp de mai bine de un ceas, frigul acelei nopţi de aprilie ne-ngheţă sângele în vine. În sfârşit, apăru un om şi dispăru ca înnebunit. S-o fi ducând după trăsură sau stăpânii lui, cuprinşi de îndoieli, i-or fi poruncit s-o aducă împreună cu straja? Orice s-ar fi întâmplat, hotărârăm să deschidem focul, oricât de mari ar fi fost întăririle ce-ar veni.

Temerile noastre se dovediră pe jumătate întemeiate. O strajă de zece până la douăsprezece puşcaşi călări se opri în faţa ieşirii din han. Ea înconjură într-o clipă trăsura. Răsuflarăm mulţumiţi şi ne luarăm măsurile pregătitoare. Clipele ni se păreau lungi. Şi iată că cei trei tartori apărură, unul după altul, trei putregaiuri mătăhăloase, înfăşurate în şubele lor, târându-se cu greu, sprijinite de argăţime. Poarta se închise după cel din urmă, trăsura era gata să pornească, în clipa când sute de cocoşi întâmpinau zorile cu cântecele lor nesfârşite.

Ca un singur om, ţâşnirăm ca din pământ, pe marginea platoului. Şaisprezece flinte scuipară în grămadă, alte şaptesprezece pistoale trântiră la pământ trei sferturi din ceată, pe când trăsura se răsuci în loc şi se răsturnă izbită de un copac. În noaptea pătată de albul dimineţii dinspre răsărit, doi lefegii călări şi unul pe jos fugeau rupând pământul. Ceilalţi zăceau la pământ, morţi sau răniţi. Cu o smucitură de mână, sfinţia sa vlădica, puternicul aga şi „vrednicul” sfetnic al Divanului, Dumitrache Cârnu, fură

smulşi din trăsură şi din beţia lor. Trei ştreanguri le fură petrecute pe după gât şi iată-ne, vinovaţi şi răzbunători, rostogolindu-ne claie peste grămadă, la vale, pe costişă, cu singura grijă să ajungem cât mai repede la cai.

He! He! Hei! Părinţi îndureraţi, copii care tremuraţi în poala mamelor voastre! Şi voi căpcăuni care spurcaţi obrazul dat omului de Dumnezeu! Veniţi, alergaţi să vedeţi goana drăcească a haiducilor care mătură malul mlăştinos al Dunării, târând de coada cailor lor trei stăpânitori ai pământului! Treziţi-vă ţărani din bordeiele voastre şi voi călăilor din iatacele voastre aurite… Priviţi puţin la aceşti puternici sfârtecaţi, ale căror orbite, gură şi urechi sunt astupate cu noroi.

Răzbunare!… Fii binecuvântată pentru binefacerile pe care le reverşi în inima haiducilor!

Astfel îşi sfârşi Ilie povestea sa.

Răspunse ropotului de aplauze ale tovarăşilor lui, ploconindu-se în faţa Floarei Codrilor, îşi luă căciula, se acoperi. Faţa lui n-arăta deloc a martir.

SPILCA, CĂLUGĂRUL

— Îţi trec cuvântul, Spilca. Ridică vălul care te-ascunde ochilor noştri, deschide-ţi inima cinstit, povesteşte-ne viaţa, bucuriile, suferinţele, urile tale!

Spilca păru luat pe neaşteptate de vorbele Floarei Codrilor. Tresări ca omul ruşinos ce-aude o vorbă de măscară! Ochii săi rotunzi, cenuşii, întâmpinară bărbăteşte privirile aţintite asupra sa, dar asta ţinu numai o clipă, apoi îşi îndreptă capul spre intrarea peşterii, cu un aer de nelinişte dispreţuitoare. Cercetă îndelung, în gând, pustiul ceţos de afară, în timp ce bustul său, bine clădit, îmbrăcat în zdrenţe călugăreşti, părea că nici nu respiră. Mâinile lui, sprijinite pe genunchi, nici nu clinteau; pulpele şi picioarele stângaci acoperite, ascunse în obiele şi opinci, stăteau şi ele ţepene. Spilca-şi lepădase, parcă, făptura lui trupească. Numai faţa-i cărnoasă, curată, cu barba roşie, pieptănată frumos, ca şi ţeasta lui descoperită, erau pline de viaţă. Numai capul lui, pe jumătate luminat, mărturisea lupta ce i se da în suflet.

Apoi, domol, îşi întoarse faţa spre căpitan. Buzele cărnoase se mişcară, dar erau uscate. Gâtlejul răguşit bâigui ceva nedesluşit. Încurcătura asta păru că-l îndărătniceşte pe haiducul-călugăr. Îşi umezi, cu demnitate gura cu scuipat şi începu plin de curaj:

POVESTEA LUI SPILCA, CĂLUGĂRUL

— Mai înainte de-a fi Spilca „călugărul”, am fost un plutaş voinic pe Bistriţa. Pe atunci, capul nu-mi chelise. O frumoasă chică bălaie mi se revărsa pe umerii ăştia largi, care mi-au rămas tot aşa. Nu purtam barbă. Faţa îmi era ca a unui flăcău neprihănit. Ochii mei n-aveau nicio pricină să

se închidă trişti, la trecerea vreunei amintiri. Buzele mele ştiau să râdă fără sfială. Eram Spilca „plutaşul”.

Din locul unde-şi încep plutele mersul pe Bistriţa şi până la vărsătură, plaiurile moldoveneşti mi-erau cunoscute ca pe degete. Bistriţa, mândra, sălbatica domniţă, râvnită de Prut şi Siret, era ibovnica mea. Patul ei: un leagăn neastâmpărat, presărat cu stânci. Malurile ei, două brâie şerpuinde, împestriţate, pline de minunăţii. Primul o necăjeşte, face răni în trupul stăpânii. Celelalte două se apropie, adesea ameninţătoare, o strâng, o sugrumă, îi smulg ţipete. Apoi, ca într-o înţelegere, câteşitrei o lasă în voia ei. Atunci, cel mai minunat râu moldovenesc, unul din cele mai frumoase din lume, se desfăşoară în voie, se oglindeşte într-un cer vrednic de ea, zâmbeşte drăgălaş locuitorilor săi.

Spilca, plutaşul îndrăzneţ, trăia viaţa stăpânii sale. Era ea strânsă, sfâşiată, mă luptam împreună cu ea în vârtejul curentului şi urlam laolaltă. Descătuşată, potolită, priveam cerul albastru, ne întindeam ciolanele la soare şi, pe ici, pe colea, urmându-ne ursita, prindeam gust de cele ce se petreceau în jurul nostru.

În jurul nostru, ţară binecuvântată de Cel-de-Sus, pământul făgăduinţei! Fie că era vorba de trecători abrupte şi întunecoase, unde pensula amurgului trăgea mii de culori vederii ochiului; sau că priveliştea creştea prin podoaba sa, ameţitor de luminoasă, bogată în pajişti şi turme de vite, ţâşnind din toate zările, de peste dealuri, de peste păduri, – sufletul plutaşului e pururea gata să se minuneze. E bucuria ce-o simţi când cobori în cursul ei. Urcând la deal, în tovărăşia cărăuşilor, sufletul meu se înfiora de o altă bucurie, ce nu se lăsa mai prejos de prima. Lemnele vândute, banii la chimir, sănătate tun, poftă de mers la drum, de băut, de mâncat, de dormit. Ce-i trebuie omului mai mult?

Ei, sărmane Spilca!… De ce n-ai rămas tu la fericirea asta?

N-am rămas. N-am putut. Nu se putea.

Pe malurile Bistriţei cristaline se aflau fete ce ghileau pânză de in şi-şi cântau dragostele împărtăşite sau neîmpărtăşite, cât le ţinea gura. Totdeauna au fost fete care-şi ghileau pânza, dar eu nu le vedeam decât cu ochi de băietan nevinovat: făpturi omeneşti cu fote în loc de iţari. Atâta tot. Aşa merse ani de zile. Chiuiam la ele, când treceam cu pluta lin, la vale. Cele mai multe răspundeau. Altele rămâneau mofluze. Iar eu treceam. Într-o zi nu mai trecui.

Aveam aproape douăzeci şi cinci de ani. Voios. Muşchi şi sănătate de mistreţ. Fiindcă trăiam pe apă, beam vin, mâncam două oca de carne pe zi şi clinteam din loc copaci cât muntele. Nasul meu nu suferea alt miros decât al lemnului.

Într-o zi, un cârd de fete chiuiră ele întâi la mine. Îmi zisei: „Haide, Spilca, să privim mai de-aproape *dihăniile astea!*”…

Şi, cu o lovitură de ghionder, îmi aruncai pluta cu putere la mal. Fugiră cu toatele, luându-şi pânza sau lâna ce şi-o spălau, afară de una, înaltă cât o gămălie. Era însă „ceva” atât de nou pentru mine, că nu mă săturam privind-o. Se ridicase de jos. Picioare goale, catrinţă scurtă, cămaşă albă pe care o strângea cu amândouă mâinile la piept, părul bălai, micuţă şi nişte ochi albaştri, mari, adânci, bătând din gene, ca nişte aripioare de fluture. Asta fu acel „ceva” nou, pe care-l întrupa Sultana mea.

Mă măsură din ochi, fără sfială, ceea ce-mi plăcu şi-mi zise îndată:

— Tu nu vii să ne faci rău. Eşti de-ai noştri.

— Să vă fac rău? Sigur că nu!… Voi m-aţi strigat. Am venit.

Sultana zâmbi.

— *Ele* au strigat, aşa, ca să glumească. Ni se urăşte, singure!

— Ai strigat şi tu?

— Nu, n-am strigat. Dar te cunosc de astă-vară. Nu cred să fii om rău. De-asta am şi rămas.

— Sunt şi răi?

— Mulţi, aproape toţi.

— Chiar plutaşi?

— Adesea.

— Atunci mă duc. Numai spune-mi, cum te cheamă.

— Sultana.

— Pe mine, Spilca. Şi de ce crezi tu, Sultano, că n-aş fi un om rău?

— Pentru că-ţi vezi totdeauna de drumul tău şi nu dai atenţie la strigătele femeilor.

Răspunsul ăsta al Sultanei îmi plăcu nespus. Nu mai zisei nimic, împinsei pluta din nou pe apă şi-o luai la vale, luat de curent, pe când dânsa-mi zâmbea.

De cum plecai, nu mai fui acelaşi om. Nu mai eşti la fel, de îndată ce ţi se cuibăreşte un gând în cap. Viaţa mi-era liniştită: un copac căruia nicio frunză nu i se mişcă. Acum, un vânt neaşteptat prinse să bată. Şi înfăţişarea Bistriţei se schimbă cu totul. Nu mai vedeam lumea decât printr-un chip de fată. Frumuseţea nu-şi pierdu nimic din strălucirea ei, dar aveam în ochi o privire ce nu mai era a mea.

Nu sufeream. Nici măcar astăzi nu cunosc ce-i durerea dragostei, care-ţi încleştează inima. Mi-era dragă Sultana, cum i-i dragă copilului pasărea din colivie, căreia îi închină toate gândurile lui. „Dihania” asta plăpândă, îndrăznind să înfrunte singură o namilă ce-şi repezea pluta la mal, mă cuceri în întregime. Ştia că nu-s om rău. Era încredinţată că nu i-aş face nimic rău. Tăria ochilor ei se măsurase cu tăria muşchilor mei şi ieşise biruitoare. Trebuii să mă gândesc la Sultana, şi nimic altceva. E oare puţin, să te munceşti cu gândul, fără să iubeşti şi fără să suferi? Poate, pentru cei ce iubesc şi suferă cu uşurinţă. Pentru mine fu ceva nou. Mă zgudui. Abia despărţit, doream s-o văd iarăşi, dorinţă ce-mi alungă pe toate celelalte, mă chinui, îmi nimici tabieturile.

Nu mai mă sculam cântând, ci cu gândul dus la Sultana. Nu mai vedeam copaci, vite, zări… Sultana le înlocuia pe toate. În susul sau în josul râului, coborând pe cursul apei sau urcând împotriva curentului, totul îmi deveni lipsit de interes. Din toată această mare şi frumoasă lume, un singur colţ mă atrăgea, ţinutul Sultanei. Şi deodată mintea mi se tulbură, fapt ce nu mi se întâmplase până acum: începui să-mi uit treburile, pricină de supărări pentru mine şi pentru ceilalţi.

Spilca nu mai era un om liber.

Vreme de câteva săptămâni, tot credeam că ochişorii ei albaştri şi nevinovaţi o să-mi dea pace, în cele din urmă.

Căpşorul ei bălai mă urmărea şi mai stăruitor. Atunci îmi zisei:

„Spilca, băiete, nimeni nu poate fugi de ursita lui. Orice om trebuie să se lovească într-o zi de bolovanul care-l va abate din drum. Hai şi-om da şi noi peste bolovanul ăsta. O să vedem pe urmă, ce-o să se aleagă de noi”.

Aşa că, spre sfârşitul verii aceleia, în ziua de Sfântă Mărie, mă îmbrăcai ca de sărbătoare şi mă dusei să dau târcoale prin sătucul Sultanei. Sat de munte, ascuns în văgăuna dintre două dealuri şi străbătut de-un pârâu, nu prea departe de pădurile de brazi bătrâni. Căsuţele toate albe, cu ferestrele date cu albastru marin, păreau o poiană smălţată cu margarete. Plăcute la vedere, curate, proaspăt văruite, acoperişul lor de şindrilă putredă şi acoperit de muşchi trăda marea sărăcie a ţăranului. Nu mă miră. Trăiam în vremea grozavă de robie şi sărăcie, ce pecetluia sfârşitul cotropirii turceşti. Şi se mai ştia că ţinuturile ocrotite de munţi erau cele mai puţin atinse de jecmăneală. Numai omul care se putea lipsi de vecinătatea aproapelui său, care lua poteca muntelui şi trăia în tovărăşia urşilor, era scăpat de beilic, de bici şi de dăjdiile împovărătoare.

Ajunsei acolo în vremea leturghiei. Locuitorii erau cu toţii la biserică. Mersei şi mă închinai, ca un bun creştin ce-

am fost totdeauna. Asta mă uşură. Preotul şi dascălul, fiecare la locul lor, citeau şi cântau cu tragere de inimă, cu smerenie, în mijlocul unei tăceri desăvârşite.

Nu-i puteam vedea la faţă pe credincioşi, fiindcă mă oprisem în uşa bisericii, ticsită de lume. În schimb, la ieşire, îmi fu uşor ca să descopăr chipul iubit. Sultana era însoţită de-o bătrânică, pe care o crezui maică-sa, îmbrăcată simplu, cu o ie şi-o fustă de pânză albă strânsă într-o catrinţă de stofă neagră, puţin brodată. Trecând pe lângă mine, îi dădui bineţe cu capul, cam stânjenit. Dânsa-mi răspunse fără mirare, netulburată, cuviincioasă şi cu un calm natural.

Ivirea unui străin într-un sătuc e remarcată totdeauna. Ne-au văzut, pe când ne dădeam bună-ziua. A fost de ajuns ca să aţâţe şoaptele, ochiadele, clevetirile, chiar în pragul casei lui Dumnezeu. Asta-mi răni curăţenia gândurilor şi mă sili să mă însor. Hotărâre luată-n pripă: voi merge să cer mâna Sultanei. Oricum, de-asta nu scapă niciun flăcău. Ce-o fi, să fie!…

Mă luai după cele două femei. Dânsele ieşiră din sat, urcară o coastă şi intrară într-o casă aşezată cam pe la jumătatea dealului din spatele muntelui. Tot timpul drumului, niciuna din ele nu se uită îndărăt. Această bună-cuviinţă îmi dădu curaj. Urcai şi bătui la uşă. Sultana deschise.

Nu fu mirată că mă vede, ceea ce mă cam încurcă. Ca şi acum două luni, pe malul Bistriţei, sta dreaptă şi-mi puse aproape aceeaşi întrebare:

— Bună ziua, Spilca… Ce vânt te-abate pe la noi? De-ai venit cu gânduri curate, fii oaspetele nostru!…

— Curate, Sultano, ţi-o jur în faţa lui Dumnezeu. Am venit să te întreb dacă vrei să-l iei pe Spilca de bărbat…

Atunci îi văzui obrajii îmbujorându-se.

— Poftim în casă… Nu se cere o fată de nevastă, din pragul uşii.

— Mătuşă!… Ăsta-i un lucrător voinic de pe Bistriţa, Spilca plutaşul.

Mătuşa mă măsură c-o privire năucă şi-mi făcu semn să m-aşez.

— Tuşica n-aude bine, îmi zise Sultana, şi-i oarecum căzută „în mintea copiilor”. N-o să-ţi fie uşor să vorbeşti cu dânsa. Biata femeie e văduvă de multă vreme. Acum trei ani şi-a văzut pe singurul ei fecior pierind într-o încăierare. Din cauza geloziei. Băiatul ăsta era toată viaţa ei, singurul sprijin la bătrâneţe. Atunci şi-a vândut casa şi-a venit să stea la noi. Îi aveam şi pe tata şi pe mama. Au murit în anul următor. De-atunci suntem singure. Trăim de pe urma mâinilor noastre, cu mare greutate. Vezi tu, Spilca, nu-i tocmai vesel pe la noi… Şi dac-ar fi numai asta…

Nu putui răspunde nimic. Îmi spusese lucrurile astea „nu tocmai vesele”, aproape zâmbind. N-aveam în faţa mea o fată tânără, sfioasă, fără vlagă, ca multe altele, ci un suflet viguros, călit în nenorocire. Şi, totuşi, duios.

Încă de la intrare, dintr-o aruncătură de ochi, mi-am dat seama că înăuntru totul era ţinut în ordine. Nu era ca acele case ţărăneşti, care, dacă nu-s ca un grajd de vite, sunt de o curăţenie respingătoare, ordine severă, făcând ca musafirul să se simtă stingherit. Cele două odăi ce dădeau în tinda mare de la mijloc – unde familiile ţărăneşti îşi fac veacul – aveau uşile deschise. Paturi mari şi înalte, fiecare cu câte o velinţă vărgată, în care borangicul auriu se-nvrâsta cu albul şi cu bagadelele late care aproape atingeau pământul. La căpătâiul fiecărui pat, câte un senduc cu desene simple, înghesuit sub un munte de lăicere, aşternuturi, perne. De jur împrejurul pereţilor, pe lângă paturi, perniţe brodate, scoarţe de lână, grele, înflorate în tot felul. Pe jos, tot scoarţe, însă de calitate mai proastă. În fiecare odaie, câte-o oglindă mare, sprijinită pe o masă din lemn, acoperită cu feţe de masă, ţesute la fel cu velinţele. Scaune de lemn lustruit. Chipuri săpate în lemn, înfăţişând felurite momente din viaţa ţăranilor. În colţul dinspre răsărit, icoane

împodobite cu busuioc, fiecare cu candela ei aprinsă. Icoanele, cadrele, ca şi oglinzile erau împodobite cu ştergare, încărcate cu bagadele, impresionante prin lucrătura lor şi bogăţia borangicului. Pe la ferestre, perdele din pânză de in, aproape tot aşa de mândre ca şi feţele de masă. Şi-n fiecare din aceste două odăi încăpătoare, câte un război în mişcare.

Se afla în căminul Sultanei, ceea ce se vede în orice casă ţărănească de pe la noi, pe unde n-a pătruns sărăcia. Nimic mai mult. Dar orice lucru, orice dichis avea pecetea unei mâini, care dase un aer de gingăşie, de vino-ncoace, lucruri rar de întâlnit prin casele noastre ţărăneşti, unde găteala odăilor „curate” te-ngheaţă, unde totul îţi măreşte stinghereala, teama de-a nu strica tabietul cuiva.

Mă simţii la largul meu, ca la părinţii mei acasă, morţi de pe când eram copil. Şi-i mărturisii Sultanei ce gândeam.

— Sultana, lipseşte aici o mână vânjoasă de voinic. Iat-o, şi totul va fi vesel!…

Mă privi drept în albul ochilor, cu o privire ce-mi răscoli măruntaiele, dar mă ţinui bine, căci aveam gânduri curate.

— Spilca, îmi zise dânsa cu o voce cristalină, toate nenorocirile noastre nu vin numai din nimicul ce-ţi povestii şi care, la urma urmei, a trecut. Mai sunt şi altele. Nu vreau să ţi le spun. La ce bun? Cei care, ca şi tine, au dorit să mă ia de nevastă şi le-au cunoscut, s-au dat înapoi. E mai bine să ne plecăm în faţa ursitei.

Rămăsei puţin îngândurat. „Doamne, gândii, ei şi ce?! Sărăcuţa, o fi fost «înşelată» de vreun ticălos, care şi-a râs de ea şi-a părăsit-o. Sau poate o fi lăsat-o cu vreun copil din «flori» în braţe!… Şi-apoi?”. Îi spusei:

— Nu, Sultano, nu mă crede aşa de puţin omenos. Ştiu. Lumea se înverşunează pe fata tânără. Eu nu gândesc ca toată lumea. Dacă numai asta ţi-i vina, toate bârfele care împiedică pe alţii să te ia de nevastă, apoi putem să ne

pregătim de logodnă, de acum în opt zile, numai să vrei şi tu ca mine.

La vorbele astea, o văzui ridicându-se de pe scaun, ochii ei strălucitori clipiră repede:

— Bănuielile tale, Spilca, n-au temei. N-am greşit cu nimic; n-am nicio mustrare de cuget. La douăzeci şi doi de ani, sunt tot aşa cum m-a făcut mama. Răul e mai mare decât dacă aş fi aşa cum bănuieşti tu. Mai mare chiar decât dacă aş fi avut un „copil din flori”.

Aşteptai să-mi grăiască despre ce rău era vorba, dar dânsa tăcu, neslăbindu-mă cu privirea-i făţişă, limpede ca cerul lui august.

Mătuşa veni să ne cheme la masă. Sultana o luă de mână şi-i strigă la ureche:

— Tuşă… Spilca mă cere de nevastă. Mata ce zici?

Adusă de spate, cu părul cărunt, cu faţa ciupită rău de vărsat, bătrâna mă privi o clipă cu milă şi zise:

— Păcat!… Bietul băiat!… Nu-i de făcut nimic. Cine-ar îndrăzni să-i stea în cale logofătului?

— Cine-i logofătul ăsta? întrebai. Şi despre ce-i vorba cu dânsul?

La întrebarea asta, faţa Sultanei se umbri de amărăciune. Privirea i se întunecă, încadrată de părul ei, pieptănat pe spate şi împletit într-o singură cosiţă, fruntea-i albă, senină, păli:

— Este logofătul Costache, rosti sugrumată. Oi fi auzit, poate, vorbindu-se despre cruzimea şi isprăvile lui. Atârnăm şi noi de el, ca toţi sătenii. Ne poate lăsa să trăim sau să ne omoare, dacă îi e placul. Iar fata care îi atrage privirea, nu poate să-i scape. Are de ales între necinstirea ei sau pierderea alor săi. Am avut nenorocul să-i cad cu tronc acestei fiare, acum doi ani. De atunci nu mai am pace. Până acum, am reuşit să-i scap. Dar primejdia-i mai mare decât forţele mele, căci omul ăsta n-are nici inimă, nici ruşine. E stăpânul nostru. Într-o zi sau alta, îmi va veni rândul ca să fiu pusă să aleg. Alegerea mea-i făcută. Un timp, am crezut

într-un bărbat care să mă apere. Nimeni nu îndrăzneşte să stea în faţa tiranului. Sunt socotită ca o pacoste. Iar pentru cei care, ca şi tine, au venit de departe să mă ia de nevastă şi apoi să mă ducă la ei acasă, s-a ivit un alt necaz mare. Mătuşa nu vrea să plece cu mine; are toţi morţii îngropaţi aci. Vrea să se odihnească între ei. Acum, Spilca, ştii tot, fără a cunoaşte grozăvia în toate amănuntele ei. Îţi foarte mulţumesc de gândurile tale bune, ele ar fi salvarea mea. Dar, precum a spus mătuşa, nu-i nimic de făcut. Aş fi nenorocirea ta. Şi de ce să-l înfrunţi, când îţi spun că asta n-ar sluji la nimic. Trebuie să ispăşesc vreun blestem. Ei bine, o să-l ispăşesc.

*

Stâncile pe care destinul le presară în această mare, care-i viaţa noastră, îndeamnă pe mulţi oameni să-şi ducă viaţa târâş-grăpiş, în nişte luntrişoare ce plutesc cu grijă aproape de ţărm. Spilca – „Spilca plutaşul”, de pe Bistriţa – cunoştea stâncile şi nu-i păsa de ele. Şi decât să piară cu nasul într-o baltă, îi plăcea mai bine să fie zdrobit de valuri.

Felul cum se moare, nu mă lasă nepăsător. Am gusturile mele. Ca atare, fără să şovăi pe gânduri, mă dusei, în după-amiaza duminicii următoare, să înfrunt stânca de care se temeau atâţia voinici.

Mândra horă moldovenească îşi mlădia şirul în cântecul a trei dible ţigăneşti. Treizeci de fete mari, printre care Sultana. Douăzeci de flăcăi. Era cam zăduf, căci soarele ardea, dar puţin le păsa dănţuitorilor.

Ţinându-se de degetul cel mic (din respect pentru părinţii ce-i priveau de pe lături) şi având în mână câte o batistă frumos brodată, hora se avânta spre mijloc. Un voinic strigă: „Tot pe loc, pe loc!”… Picioruşele şi picioarele izbesc pământul ca o grindină, mâinile aspre trag

mânuşiţele în sus, deasupra capetelor, le lasă în jos spre genunchi, apoi cercul se desface într-un avânt, ce depărtează trupurile, întinde braţele şi cununa omenească face câţiva paşi la dreapta, apoi câţiva la stânga, toate picioarele bătând „tot pe loc, pe loc!” Mai trag un pic de aer în piept şi o pornesc iarăşi. Asta e hora românească. Trebuie să fii român şi ţăran, ca să-ţi fie dragă. Nu-i cine ştie ce, dar e plină de însufleţire mărinimoasă, învrâstată în fel de fel de culori, ca un curcubeu. Marame de borangic aurii sau albe, după soiul gândacilor de mătase, crescuţi cu grijă de mamă. Iii şi fote din pânză de in, albe ca neaua. Pestelci de catifea sau de lână neagră. Şi broderii şi dantele ce-au văzut lacrimi şi au auzit suspine. Râsetele şi cântecele n-au lipsit deloc, căci le place să treacă de la plâns la râs.

Frumoasă, frumuşică sau urâtă, fata ieşită la horă este pururea plăcută privirii băieţilor. Ei ştiu că fata vine acolo să-şi caute un bărbat, câtă vreme dânşii vin mai degrabă să caute femeia, rareori o nevastă. De unde şi marea atenţie la gesturi şi şuşoteli din partea mamei fetei. Flăcăii ştiu că sunt supravegheaţi şi ăsta-i tâlcul batistei ce desparte mâinile, care mulţumeşte pe părinţi şi nu slujeşte la nimic, decât doar să înteţească şi mai abitir dorinţele.

Îmbrăcat în zăbun înflorat, cu iţari albi strânşi pe coapse, încălţat cu iminei lustruiţi şi pe cap cu o pălărie de pâslă, cu marginea lată şi panglicuţe tricolore, flăcăul, mai întâi de toate, e mândru că-i bărbat. E *bărbat* şi se crede *voinic*. Asta place mult fetei, care nu se crede decât frumoasă. Nevinovăţiei sale chibzuite, puţin vicleană, el îi răspunde cu o făgăduială imprudentă, categorică, care nu-l costă nimic. Dacă se prinde, cu atât mai bine. De nu, se pleacă legii, se înhamă la jug, întemeiază un cămin şi devine paznicul dârz al obiceiurilor, mai ales când este tată de fete mari, care se duc la horă să-şi caute acolo un bărbat.

Obişnuit, hora se face în apropierea vreunei cârciumi. Şi-i firesc. Jocul te înfierbântă, trebuie să bei un pahar. Bei

de sete, de fudulie, dar bei întruna. Şi în timp ce bei, vorbeşti, ca să nu taci sau ca să faci pe grozavul. Numai bătrânii, cu pletele de zăpadă, stau la umbra vreunui nuc străvechi, beau de-adus aminte, vorbesc de dragoste şi privesc, cu un ochi depărtat, frământările unei vieţi ce nu-i mai turbură.

La sosirea mea, tot ce vă spusei până acum erau aidoma. Numaidecât, priviri cu înţeles mă făcură să pricep că satul trâmbiţase vestea logodnei mele cu Sultana. Ca să întăresc zvonul, mă dusei să dau bineţe viitoarei mele neveste şi mătuşii sale, după care singur, retras la o masă sub nişte pruni, cerui o oca de vin şi priveam liniştit la horă şi la pălăvrăgelile muşteriilor în faţa cârciumii.

Mă aflam destul de departe de ultimii dintre ei. Ocrotiţi de gălăgia celor de la horă, vorbeau despre mine. O parte din vorbele lor, care nu erau rostite cu răutate, le auzii, pentru că depărtarea nu era prea mare. Unii ziceau: „*El* o să vie, de bunăseamă”, „*el* a aflat”. Acest *el* nu era altul decât logofătul Costache, stânca din cărarea mea, spaima ţinutului. Îmi ziceam: „Să vie!”…

Veni. Goana unui cal ridică un nor de praf pe uliţă, făcând să treacă un fior prin toţi cei de faţă. Capetele băutorilor ca şi ale celor de la horă şi ţiganilor lăutari se întoarseră repede, cu priviri îngrijorate, către călăreţ, care, apropiindu-se de horă, îşi lăsă calul în buiestru. Toată lumea se minuna de cal. Mă minunam şi eu, din toată inima. Era un armăsar vrednic de un stăpân mai bun.

Bondoc, negricios, cu mişcări neastâmpărate, ca argintul viu, stăpânul aruncă dârlogii frâului pe un trunchi de salcâm tăiat şi se avântă printre tinereţea din faţa cârciumii. Toţi îşi scoaseră pălăriile de pe cap. Câţiva de-ai lui îl înconjurară îndată şi-l înştiinţară, fără zăbavă, că mă aflam acolo. Atunci mă întornai să-l privesc drept în faţă. Voiam luptă dreaptă.

Logofătul, proţăpit pe picioarele lui slăbănoage, asculta ce i se toca la ureche, nepăsător şi nu sufla o vorbă. Din

când în când, arunca câte o privire furişe spre mine, apoi auzii deodată această sfidare, care mă privea, rostită c-o voce spartă:

— Trebuie să zdrobim ţurloaiele veneticilor fără căpătâi!…

Drept orice răspuns la această sfidare pe faţă, mă dusei la hora ce începuse iar, o despărţii pe Sultana de prietena care-o ţinea de mână şi începui să joc între cele două fete. Era cinstit. Ce făcu logofătul nu era tot aşa.

Se ştie că un flăcău, intrând în horă, nu trebuie să despartă un băiat de fata preferată. Când n-are loc între două fete, el nu poate intra decât între doi flăcăi. Asta-i regulă sfântă pentru toată lumea care nu caută gâlceavă. Logofătul Costache socoti că-i bine să calce regula, sub privirile încremenite ale tuturor. Când nici prin gând nu-mi trecea, cineva din spate îmi luă mâna de pe umărul Sultanei. Mă răsucii pe loc. Hora se opri. Ţiganii tăcură. Vânăt, în faţa mea, şarpele mă măsură cu nişte ochi duşmănoşi şi-mi zise cu o voce sugrumată:

— Mă laşi să mă prind şi eu aici?

— Prinde-te într-altă parte.

— Eu aici vreau!

— Dacă vrei aici, poftim!…

O lovitură de genunchi în burtă îl rostogoli la pământ. Un geamăt de vită înjunghiată şi voinicosul îşi pierdu cumpătul. Nimeni nu-i sări într-ajutor, cârciuma se goli. Femeile fugiră. Un bătrân glăsui:

— Mare dandana şi asta!…

Strigai lăutarilor:

— Pe Duminica viitoare!… Vă tocmesc să-mi cântaţi la logodna mea cu Sultana…

Şi o luai spre casa prietenei mele. O mamă, care-şi ducea copilul de mână, îşi făcu cruce şi rosti:

— Doamne, apără-ne de nenorocire!

Toată săptămâna următoare, n-a fost plutaş mai fericit pe Bistriţa, ca Spilca. Logofătul nu se mai arătase prin sat. În toate serile mă duceam să-mi petrec câteva ceasuri cu Sultana. Şi în fiecare seară, la despărţirea de mine, îmi spunea:

— Spilca, eu nu cred în fericirea la care visăm… „Câinele” n-o să ni-o îngăduie. Şi mă gândesc că poate vreun blestem îmi apasă pe umeri.

O ridicam în braţe până în dreptul ochilor, mi-adânceam privirea în albastrul senin al ochilor ei vioi, îi sărutam fruntea neprihănită şi plecam:

— Fii pe pace, Sultano!… O să hotărâm pe mătuşica să meargă cu noi, departe de aici, în ţinutul Sucevei, unde am o casă. Acolo o să fim fericiţi.

Dânsa zâmbea cu tristeţe:

— Tu nu ştii cât e de tare legătura dintre ea şi cei pe care i-a îngropat. Mătuşa s-ar lăsa mai degrabă arsă de vie, decât să-şi părăsească cimitirul cu mormintele celor dragi.

În duminica logodnei noastre, cârciumarul opri hora de teama scandalului. Mă dusei, pe la toacă, să vorbesc cu ţiganii să fie gata să ne cânte la masa de seară, după ce ne-o schimba popa inelele. Mă întâmpinară mai mult decât prieteneşte. Flăcăii din sat beau şi discutau liniştit. O parte din ei rămaseră în rezervă; dar alţii îmi şoptiră că „tot satul se bucură de lecţia dată câinelui”…

— *El* ţi-a luat frica. Voi, ăştia, plutaşii şi pădurarii, sunteţi o ceată tare de oameni liberi, prin frăţia voastră, câtă vreme noi suntem îngenuncheaţi. Viaţa voastră aspră, sălbatică, vă pune la adăpost de asuprirea şi biciul stăpânului. Noi… noi avem cinghelul în jurul gâtului. Dacă logofătul vrea să ne dea, primăvara, câteva prăjini de loc, ca să semănăm şi noi, trebuie să ne socotim fericiţi; dacă nu vrea, trebuie să mergem cu ziua, tot la el. De-asta niciun sătean nu îndrăzneşte să i se împotrivească. Cele mai frumoase fete ale noastre trec mai întâi prin mâinile lui.

Apoi le luăm de neveste, uneori cu burta plină, din cauza lui.

Seara, în faţa a două mese împreunate şi acoperite c-o faţă de masă strălucitor de albă, câteva perechi de neamuri şi prieteni – afară de bătrânul preot – aveau lacrimi în ochi când deschisei cutia cu darurile mele de logodnă. Beteala, o beteală bogată din treizeci de bobine, se revărsa ca un şuvoi de foc împrejurul micii comori primită ca moştenire de la biata maică-mea şi care se alcătuia dintr-o pereche de cercei cu diamante, din două inele preţioase, două brăţări bătute cu rubine şi safire şi mai ales vestita salbă, ce număra trei lefturi{11} mari, doi galbeni imperiali austrieci, patru galbeni veneţieni, patru poli de aur, şase lire turceşti şi zece galbeni.

Toţi cei de faţă fură mişcaţi, afară de mătuşa, care se gândea la morţii ei scumpi, şi logodnica mea care nu credea în visul fericirii noastre. Sultana, îmbrăcată în alb, îşi plimba privirea aţintită de la cutia cu daruri la ochii mei zâmbitori, ca o porumbiţă neîmblânzită. Fiecare se căznea să-i alunge presimţirile urâte. Preotul rosti o rugăciune înflăcărată şi binecuvântă dorinţa noastră de a ne uni. În vremea mesei se făcură glume. Ţiganii cântară şi ziseră de-ale lor. Naşa o puse pe Sultana să-şi arate zestrea. Se supuse, fără tragere de inimă. Femei îndrăzneţe se năpustiră la senducuri; cămăşi brodate, de zi şi de noapte, ştergare, feţe de pernă, cearceafuri, feţe de masă, prosoape, fură scoase, risipite prin odăi. Sultana avu bunătatea să zâmbească din când în când.

Plecând, către miezul nopţii, îmi întrebai logodnica:

— De ce, Sultano, toate aceste gânduri negre?

— Nu sunt gânduri negre, Spilca. *Ştiu* c-o să-ţi aduc nenorocire. *O presimt venind*.

O strânsei cu putere la piept. Dânsa se ghemui cu dragoste. O lacrimă fierbinte mi-alunecă pe mână. Apoi adierea înmiresmată cu miros de brad şi noaptea umedă a unui sfârşit de august îmi învăluiră drumul.

A doua jumătate a lui septembrie vestea pe săraci că iarna va fi timpurie şi aspră, când, într-o după-amiază rece, ploioasă, ajunsei într-o comună, cale de o jumătate de poştă de satul logodnicei mele.

Ardeam de dorul s-o văd, după o lipsă de şase zile. Eram încărcat cu tot soiul de cumpărături în vederea nunţii, hotărâtă pentru prima duminică din octombrie. În tot timpul săptămânii ce trecuse, Sultana nu-şi schimbase felul. Prevedere, asprime, lipsă de avânt, chiar răceală, în toate apucăturile ei. De n-aş fi fost încredinţat despre curăţenia ei sufletească şi de dragostea ei faţă de mine, aş fi învinuit-o de nepăsare. Dar eram încredinţat că suferea. Renunţase s-o convingă pe mătuşa ca să vină cu noi, să părăsească satul. Toate încercările mele fură zadarnice: nefericita încăpăţânată nu vorbea decât despre morţii ei. Mă resemnasem, nădăjduind că n-o să mai trăiască mult, zi ce nu putea fi prea departe.

Un fapt, ce-l socotii îmbucurător, era dispariţia logofătului. Din ziua în care primise lovitura în burtă, nu-l mai văzuse nimeni. Se zicea că-i bolnav. Alţii spuneau că frica îl ţinea departe. Numai Sultana era încredinţată că „câinele” urzeşte o răzbunare cumplită.

— Mă tem de orice, dar nu sunt sigură decât de nenorocire. Din orice parte ar veni, ştiu că o să lovească în fericirea noastră şi că tu o să fii cel care o să pătimeşti mai mult.

Acestea fură cuvintele cu care mă despărţii de Sultana, în duminica dinaintea nunţii. Nu mai puteam să ne revedem decât sâmbăta următoare. Un transport mare cu lemne, pe Bistriţa, limpezirea unor socoteli încurcate, la capătul călătoriei, ca şi cumpărarea de felurite lucruri, greu de găsit, mă forţau să lipsesc atât de mult. Urcam, acum, prin partea locului, ţinând malul Bistriţei. Mi-era foame. Eram obosit. Două lumânări cât lumea, fiecare cântărind câte trei ocale de ceară şi care trebuiau să fie aprinse la slujba nunţii

noastre, mă copleşeau peste măsură. Niciodată grinzile ce le duceam pe umeri nu mă istoviseră atâta. E drept că grija să nu se rupă făcea să-mi crească oboseala. Cu toate că nu sunt superstiţios, povara lumânărilor îmi dădu de gândit. Mi-adusei aminte de o credinţă a mamei: când „se lasă grele” lumânările de nuntă, e semn rău; care dintre soţi va avea lumânarea mai mult arsă în timpul cununiei, acela o să moară primul. Şi iată-mă gata să dau ascultare nu ştiu cărui glas lăuntric. Ca să-mi alung acest potop de gânduri negre, poposii într-un sat. Să mă odihnesc, să îmbuc ceva, să mă înveselesc puţin. O brodii: cârciumarul mi-era cunoscut ca om vesel. Haide!... Ducă-se pe pustii gândurile negre.

Da, ducă-se pe pustii!... Numai că se întâmplă uneori în viaţă să nu poţi alunga ceea ce se petrece în jurul tău.

Deschid uşa cârciumii. Înăuntru, vreo şase săteni şi negustorul. Toţi şapte îşi înghiţiră vorbele şi amuţiră, la vederea mea. Totuşi auzii pe unul care zicea:

— Bietul băiat!... El e cel de plâns...

Îmi lăsai desagii, lumânările şi întrebai:

— Cine e de plâns?

Cârciumarul îmi ieşi înainte, vesel:

— Bună seara, Spilca... Merge, merge?

— Merge, Lache, zic, dar ce-i de plâns?

— Ce să fie... s-a întâmplat o mică nenorocire în partea locului. Nevasta unui cojan şi-a frânt un picior. Acum el trebuie să facă toate treburile femeii.

Mă gândesc: „Hm!... De ce ăilalţi nu adaugă nimic? Şi de ce privesc ciudat la lumânările lungite pe masă?”

— Ce-aveţi, mă! de vă uitaţi la lumânările astea? Lumânări de nuntă!... S-ar spune că n-aţi mai văzut!...

— Mari sunt! făcu un sătean, ocolindu-mi privirea.

— Da, mari...

— Şi grele, poate...

— Destul de grele...

Nu mai adăugă nimic. Încerc să înghit puţină pâine, să beau un gât de vin. Nu merge. Mă ridic şi pornesc la drum.

Afară, aproape noapte. Mă simt odihnit, dar lumânările sunt iarăşi grele. Le schimb fără-ncetare dintr-o mână într-alta, dar nimic! Şi mai e cale bună până acasă. Drumul e pustiu şi desfundat. Urechile îmi ţiuie, când una, când alta, semn că mă vorbeşte cineva de rău. Îmi trag cuţitul din teacă şi-l las să atârne lângă pulpa dreaptă. Dar cât e de obositor să priveşti întruna, pe furiş, în jurul tău. Cuţitul, atârnat de cureaua lui, îmi loveşte pulpa la fiecare pas. Îmi pare că o să-mi sape o gaură în locul acela. Îl vâr în teacă şi-l pun la brâu. Tocmai în clipa aia, în noaptea neagră, un ţap, tot aşa de negru, răsare la doi paşi de mine, îmi taie drumul şi piere. Şi deşi ştiu bine că nu poate fi decât un ţap, ca toţi ţapii, unul adevărat, pe care stăpânul l-o fi căutând prin toate părţile, rostesc cu glas tare.

— E dracu!…

Dau să-mi fac cruce. Mâna-mi cade grea, ca de plumb. Mă gândesc. „Era dracul. Din cauza lui, nu pot să-mi fac cruce! Şi lumânările astea, ce se lasă grele, de nu ştiu cum să le mai ţiu”…

Vreau să-mi trag din nou cuţitul din teacă, dar nu pot; degetul cel mare nu poate birui tăria arcului. Alt semn de prezenţa necuratului! Şi noaptea care e atât de neagră, încât mă dor ochii.

În sfârşit, îmi las desagii jos, sprijin lumânările de un copac, lângă drum. Atunci îmi dau seama că apucasem un drum greşit, alăturea de cel bun. Copacii sunt nişte plopşori tineri, drepţi şi aproape tot aşa de lucioşi ca şi lumânările. Lumânări şi iar lumânări! O pădure întreagă de lumânări!… Lumânări triste, stinse şi negre!

— Nu, îmi zic, în noaptea asta s-a sfârşit cu mine… N-o să mor înghiţit într-o vâltoare, ca un plutaş curajos; ci ca o babă, de frică.

Ajung, în cele din urmă, să-mi trag cuţitul din teacă şi să-mi fac de trei ori semnul crucii. Iau din nou toată povara.

Şi iată-mă bălăcindu-mă prin noroiul unui câmp, ce-l tai de-a curmezişul ca să ajung la drumul cel bun. Deodată sticlesc doi ochi şi vin spre mine. Simt că-mi îngheaţă inima. Desagii şi lumânările-mi scapă din mâini. Urlu.

— Ma-mă-ă-ă!

Îmi răspunde un *be-e-e-e!…* Ochii ce sticleau pieriseră.

Târziu, noaptea, ajung, plin de noroi şi lac de năduşeală. Casa Sultanei este foarte luminată, ard lumânări multe. De departe văd tinda deschisă şi plină de lume.

— Asta-i, zic, a murit mătuşa!… Acum pricep toate acele semne rele din drumul meu!…

Nu pricepeam nimic. Bătrâna sta în picioare, acolo, în odaia cea mare, îndeletnicindu-se, cu ochii storşi de lacrimi, să tot aşeze beteala logodnicii mele, care era întinsă pe două mese, aşternute cu feţe de masă albe, gătită în hainele ei de mireasă, mai frumoasă ca niciodată, înconjurată de lumânări tremurătoare ce-i luminau faţa trasă, albă, suptă de pliscul morţii. Lungile ei gene nu mai clipeau. Ochii ei senini şi sinceri n-aveam să-i mai privesc vreodată. Cununa de lămâiţă îi încorona fruntea-i ca de ceară, pe care credeam să pun, în duminica următoare, în faţa altarului, sărutul de nuntă. Părul, desfăcut şi dat în două, se revărsa de-a lungul trupului rece, amestecându-se şi pierzându-se în beteala de aur. Între mâinile puse pe piept, batista cu băncuţa cerută morţilor la trecerea „vămilor”, spre a le deschide porţile spre lumea cealaltă. Deasupra ei, linţoiul.

Iar eu, Spilca, rămas înmărmurit în prag, privind totul, la fel ca ceilalţi.

— Aşa a fost scris! îmi zice mătuşa. Dealtminteri, sărăcuţa, o ştia. S-aştepta. Şi alaltăieri-seară, pe când Sultana strângea singură fânul pe câmp, el a venit fără veste, a târât-o în pădure şi a „râs de ea”. Mititica mamei, n-a putut îndura necinstea. Noaptea, Dumnezeu ştie cum, a topit gămăliile de la opt tocuri de chibrituri şi a băut otrava. A murit ieri-seară, după toacă, nevrând să bea lapte ca să

verse. Aşa a fost scris!… Cel puţin o să se hodinească alături de părinţii ei. Ei au chemat-o, poate. Morţilor nu le place să stea singuri.

Rostind astea, bătrâna luă lumânările de nuntă, le desfăcu, le aprinse şi le puse la capul Sultanei, a cărei faţă de ceară se făcu şi mai albă, când cele două mari flăcări luminară odaia. Apoi, îngenunchind, rosti cu glas lămurit: *Tatăl nostru, carele eşti în ceruri, facă-se voia ta…*

Toţi cei de faţă o imitară. Rămăsei singur în picioare, fără o vorbă, privindu-mi logodnica scăldată în lumină.

*

De şase zile, trăiam ca o sălbăticiune prin pădurea deasă ce-nvecinează conacul boieresc de pe moşia Bistriţei de jos, unde domnea ca un stăpân logofătul Costache, călăul Sultanei şi al altor altele. Nu era chip să fie văzut. Nu ştiu dacă mâncam, dacă beam, dacă mă hodineam. Ştiu că straiele mi-erau zdrenţuite. Mâini, picioare şi faţă, totul mi-era însângerat din pricina goanei, zi şi noapte, de pe un drum pe altul, străbătând desişul.

Aceste nelegiuiri erau destul de departe de locul crimei. Logofătul nu se temea de ele. Era pădurea pe unde se întorcea din raitele ce le făcea pentru paza pădurilor, totdeauna singur şi călare, pururea înarmat cu pistoale. N-aveam, drept armă, decât ura mea, sângele meu fierbând de dorul răzbunării. Cuţitul nu mi-ar fi fost de cine ştie ce folos. Ca să cadă în mâinile-mi goale, aveam o frânghie, ce-o ţineam gata s-o întind de la un copac la altul.

În seara a şasea, era ajunul primei duminici de octombrie, când trebuia să aibă loc nunta mea cu Sultana. În loc să mă aflu în frigurile celei mai fericite zile din viaţa mea, stăm într-o groapă, cu frânghia în mână, cu urechea aţintită, fără suflet, fără Dumnezeu, fără speranţă. Erau clipe când nu mai ştiam nici eu cine sunt. Un ţipăt sau

bătaia aripilor vreunei păsări de noapte îmi trezeau creierul din toropeală. Atunci, întâiul gând, singura mea dorinţă, era el. Mi-l închipuiam apropiindu-se-n trapul sau galopul calului. Frânghia, întinsă la înălţimea genunchilor calului, aţinea drumul. Dobitocul se împleticea. Duşmanul, în mâinile mele, îi săream în spate. Ce mai moarte grozavă îi pregăteam.

„Of, Dumnezeule!… Dacă exişti şi vezi nedreptatea, lasă-mă să sorb din acest pahar cu apă răcoritoare!… Apoi voi îmbrăca anteriul şi n-o să mai trăiesc decât ca să-ţi cânt imnuri de slavă!”

Aşa m-am rugat în seara ceea şi Dumnezeu mi-ascultă ruga.

Locul ce-l alesesem pentru împlinirea planului meu era cel mai potrivit. Înainte de-a deveni netedă, îngăduind călăreţului să se avânte, şoseaua făcea, puţin mai sus, o cotitură repede, îngustă şi greu de trecut din pricina unui pârâiaş. Aici călăreţul era silit să descalece şi să meargă pe jos, cel puţin ca la vreo două sute de paşi. În atare împrejurare, puteam să-l recunosc prin întuneric, ca să nu ucid vreun nevinovat, cu toate că eram încredinţat că singurul călăreţ ce bătea pustiurile astea era numai logofătul.

În amurgul înnorat, ce se lăsa domol peste pădurea de stejar, ascultam, tupilat în groapa mea, murmurul pârâiaşului, când trapul unui cal se opri în loc, în faţa stavilei. Călăreţul sări jos. Calul strănută. Eu ţâşnii cu inima nebună de bucurie. Din câteva sărituri, luând-o de-a dreptul prin hăţişuri încâlcite, încercai să mă apropii, atât cât să pot deosebi bine statura mică a duşmanului meu. Calul, însă, îl ascundea vederii mele, deoarece mergea slobod, călăreţul aflându-se de partea cealaltă a locului unde mă aflam. Noaptea se adâncea şi mai mult, pe măsură ce ne-nfundam în desişul arborilor uriaşi. Trebuia, cu orice preţ, aşadar, ca aici să mă încredinţez dacă era sau nu el. Ieşit din drumul

ăsta îngust, mi-ar fi scăpat. Ce-i de făcut, ca să-i încetinesc mersul? Cea mai mică nesocotinţă din parte-mi, mi-ar fi fost fatală.

„Doamne, mă gândeam, să fii tu oare pavăza călăilor?”

Şi repede rupsei o creangă uscată. Pocnitura opri în loc cal şi om. O clipă rămaseră ca pironiţi, apoi îşi continuară coborâşul. Nu înaintasem mare lucru.

Atunci, tot urmărindu-i de aproape, trecui poteca în urma lor. Întârzierea asta le îngădui să se depărteze. Îmi pierdui cumpătul, îmi vârâi două degete în gură şi fluierai cu putere. Răspunsul fu o pocnitură de pistol. Urmă o înjurătură. Recunoscui glasul logofătului.

Niciodată n-a fost om mai fericit în nenorocire, ca mine în clipa aia!… Alergai ca un tigru în josul drumului şi-l închisei cu frânghia, întinsă din toate puterile mele înzecite de ură.

Clipele mi se păreau veşnicii; noaptea, un iad. Şi iată că în răstimpul acestei aşteptări, neagră ca şi ura mea, mi-aud duşmanul venind pe jos. Nu încăleca, înainta dibuind, ducându-şi calul de dârlog, cu pistolul, negreşit, gata. Dumnezeule făr-de-inimă! la asta nu m-aşteptam… O să-mi descopere frânghia. Adio, răzbunare!…

Scot frânghia şi sar, ghemuindu-mă cu faţa la pământ, de-a curmezişul drumului. „Poftim, logofete, descarcă-ţi pistolul în capul meu, trimite-mă lângă Sultana!… Dar, dacă nu-ţi vei nimeri ţinta, vai ţie!”…

Cu urechea lipită de pământ, ascult pasul legănat al calului ce se apropie, apoi îl desluşesc pe al stăpânului său. Ţiu faţa înfundată în podul palmei. Nu vreau să mai văd nimica. Nu mai răsuflu. Trăiesc clipa osânditului care, cu gâtul pe butuc, aşteaptă căderea securei. Nu de moarte mă tem, ci de fuga neaşteptată a logofătului.

Soseşte, se opreşte. Un pas, doi paşi… Mâna lui o atinge pe a mea. Îmi ridică braţul şi zice:

— Ei, n-auzi? Eşti mort, rănit sau numai beat?

Nu răspund nimic, dar dintr-o săritură îi cuprind braţele şi trupul, i le strâng, faţă-n faţă, răsuflet în răsuflet, amândoi în genunchi, pe când el strigă ajutor, iar oasele-i trosnesc, glasul i se stinge… Pieptul i se frânge ca o scândură şi se dă pe spate.

*

Mânăstirea Pantelimon de la Sfântu Munte este o cazarmă întărită, care închide şase sute de călugări. A fost zidită de împărăteasa Caterina a doua a Rusiei. La târnosirea ei, împărăteasa nu fu îngăduită să-şi puie piciorul în ţinutul ăsta, de unde partea femeiască este izgonită până şi la dobitoace şi păsări.

E o cazarmă, Are tunuri pentru apărarea stareţului, a sfetnicilor săi şi a bogăţiei lor. Are soldaţi în comănac, ce-i numesc „fraţi”, dar care tremură în faţa mai-marilor, ca orice soldaţi. Care-i prost şi credincios, precum eram eu, taie lemne, prinde peşte, pregăteşte untdelemnul şi murează măslinele, lucrează via, îngraşă claponii, se roagă pentru el şi pentru deştepţii care pălăvrăgesc despre fiinţa lui Dumnezeu, care mănâncă de toate, beau de toate şi-şi descarcă trupul la Karea, unde sunt femei tăinuite sau între dânşii în dreaptă frăţie. Cei care nu fac ca ăştia, se canonesc într-o pustnicie duhovnicească. Cu toţi nădăjduiesc în iertarea Mântuitorului, care o dă tuturor, întrucât el însuşi a fost răstignit.

Acolo am devenit eu haiduc!

MOVILĂ, VĂTAFUL

— Movilă, vătaful!…
— Ascult, căpitane!…
— Vorbeşte…
— Eu?
— Da, tu… Tu eşti din statul nostru major. De ce te-ai făcut haiduc? Vorbeşte, în numele tău, în al tovarăşilor noştri de care tu eşti mai aproape decât noi şi care sunt mai aproape de tine decât de noi. Povestea ta trebuie să fie aproape şi a lor. Vorbeşte, Movilă…

Un murmur de mulţumire străbătu rândurile haiducilor, faţă de acest semn de atenţie din partea căpitanului. Dintr-o mişcare cu capul, îşi dară căciulile pe ceafă. Feţele se înveseliră. Movilă se ridică, puţin stângaci, cam sfios, dar destul de chipeş, prin frumuseţea lui neaoş românească, prin faţa lui tăbăcită, privirea lui dârză, sprâncenele lui stufoase, ce-i porneau de la o ureche la alta, bărbia lui, fremătând de vigoare şi neastâmpăr. Vătaful nostru era impunător, mai ales prin nasul său zdravăn, care în clipa primejdiei se lărgea şi se ridică în văzduh ca o trompetă. Râdea rar, pe sub mustăţile lui stufoase. Fruntea lui era încondeiată, între sprâncene, de o cută adâncă, ce stăruia şi în vremea somnului, ceea ce-i făcea pe haiduci să spună că Movilă visa neîncetat potere şi răzbunări. Adevărată sau nu, spusa asta îl lăsa rece pe Movilă. La ce visa, la ce gândea, nimeni nu-şi bătea capul să ştie. Om de cuvânt, retras, îndatoritor, Movilă nu-şi dădea părerea decât dacă-şi făcea socoteala că n-o să „vorbească în vânt”. În loc să-şi facă de lucru cu cine ştie ce destăinuri, mai de grabă i-ar fi plăcut să spele rufele la toată ceata, – corvoadă obositoare care strica dispoziţia flăcăilor.

Curiozitatea fu foarte mare când îşi începu povestea:

POVESTEA LUI MOVILĂ VĂTAFUL

Am ajuns haiduc, fără să vreau.

La Stăneşti, aproape de Giurgiu, unde m-am născut, eram moşneni. Tata moştenise de la părinţi peste treizeci de pogoane. Vite, vie, pomi roditori, pătule doldora de porumb, păsări, nimic din ce aduce buna-stare într-o mică gospodărie nu ne lipsea. Asta venea de-acolo că alde bunicu' avusese fericirea să fie vecin c-un boier cum rar se-ntâlneşte pe faţa pământului. Pe acest boier, demnitar cu mare trecere în ţară, l-am cunoscut şi eu către sfârşitul zilelor sale, pe când aveam aproape cincisprezece ani. Era bun şi se temea de Dumnezeu. Cu toate că făcea parte din protipendadă, coborâtor dintr-un strămoş care s-a luptat sub Mircea cel Bătrân, îşi făcea o plăcere să intre în bordeiul cojanului, să stea de vorbă cu el, să-i cunoască neamul, copiii, pe care-i boteza cu duzina în fiecare an.

Eu sunt finul lui. Movilă era numele unui frate al dânsului, mort de holeră. Mă îndrăgea, îndrăznesc s-o spun, ca pe fiu-său, întrucât semănăm la chip şi suflet cu fratele său. Ne duceam cu toţii, băieţi şi fete, finii săi sau nu, să-i urăm „la mulţi ani", cu sorcova. Ne primea pe toţi, cu o figură frumoasă, pe care şedeau întipărite boieria şi bunătatea. Toată liota sărea pe dânsul şi-l bătea cu sorcova pe spate, chelălăind ca nişte căţeluşi flămânzi:

Sorcova, morcova,
Să trăieşti, să-mbătrâneşti,
Ca un păr, ca un măr,
Ca un fir de trandafir,
La anu-şi la mulţi ani!...

În mijlocul acestei larme, în pridvorul lui mare, mozolit tot de opincile noastre pline de zăpadă, boierul sta în

picioare, drept ca un stejar, ridica mâinile în sus, se apăra glumind de acest potop de urări şi striga la rândul lui:

— Şi eu, vă urez, copii, sănătate bună, viaţă frumoasă şi ani mulţi să trăiţi!…

Apoi, chemându-şi chelarul:

— Ia să le umpli traistele mititeilor ăştia, cu nuci, roşcove şi covrigi…

Apoi, aşezându-se pe divanul său, ne punea să trecem unul după altul prin faţa lui, ne mângâia şi ne punea în mânuţele noastre îngheţate câte-un galben de aur, darul lui de Anul nou.

Galbenul ăsta nu era ceva rar în casele cojanilor din vremea aceea. Cu toate astea, fiecare ţăran îl păstra ca pe nişte moaşte.

Am văzut acest suflet bun îngrijindu-se de traiul din casă şi de afară al ţăranului. Nu putea suferi pe omul care bea din patimă, dar ştia să ierte mult. Astfel, când un locuitor scăpăta, îi adăpostea pe sărmana-i nevastă, îi da un petec bun de loc din pământurile lui, câteva vite şi uneltele trebuincioase ca să-şi refacă gospodăria. Cu cârciumarii ducea un război necruţător. Datoriile ce le făceau sătenii la el, dânsul le ştergea cu de la sine putere. Şi dacă vreuna din aceste păsări de pradă se întrecea cu gluma în cămătărie, îi trimetea mumbaşirul[{12}], care o bătea la tălpi cu temutul topuz[{13}].

*

Cu puţin înainte de moartea lui, acest mare boier veni să ne vadă pentru ultima oară. Sărbătoream primul an de la naşterea celui de al şaisprezecelea copil al nostru, toţi şaisprezece în viaţă. Era finu-său. După obicei, tata îl vesti ca să vie să-i taie moţul cu foarfecele, cinste păstrată naşului, îl vestise din datorie, dar nu s-aştepta să vie, din

pricina multelor sale treburi. Spre marea noastră bucurie, un călăreţ de la curte veni să ne spuie că boierul ţinea să taie cu mâna lui moţul finului său.

Fu o îndoită sărbătoare. Mama, ajutată de cele patru fete mari, se aşternu pe lucru, la vatră şi în casă. Fericitul prichindel fu scăldat, pieptănat, îmbrăcat ca o păpuşă şi şters necontenit la nas. Naşu-său veni, încărcat cu daruri bogate. Fu primit ca un Vodă. Tata-i înfăţişă mănunchiul de şase fete şi zece băieţi, dintre care cel mai mare era de douăzeci de ani, iar prâslea în faşă, la mama în braţe.

Două surori şi doi fraţi erau gemeni. Doisprezece din cei şaisprezece erau finii boierului.

La masă, mama fu aşa de fericită, că bolborosi vorbe fără căpătâi, călcă pe caftanul boierului şi-i răsturnă paharul. Om cumsecade, rosti atunci cuvinte ce mi-au rămas întipărite în minte: „Nu-ţi pierde niciodată cumpătul în faţa unui muritor, oricare ar fi el. Boier sau opincar, pe lumea cealaltă suntem o apă şi un pământ. Aici, pe pământ, amândoi sunt la fel. Şi dacă, de pildă, «Stan» e Domn, iar «Vlad» trage la jug, asta nu-i pentru că Dumnezeu o vrea, ci fiindcă omul o vrea, omul care-i nedrept, crud şi lacom, împotriva acestui om trebuie, chiar cu preţul vieţii, să ne răsculăm şi să-l zdrobim, căci răutatea nu-i lucru de la Dumnezeu”.

Avui prilej să-mi duc aminte despre vorbele astea, nu mai târziu decât la o lună de la moartea boierului. Unicul său fecior şi moştenitor veni din străinătate, să-şi ia averea în primire. Fu omul nedrept, crud şi lacom, despre care vorbise răposatul boier.

Pe vremea primei sale plimbări prin sate, nu ştiam cât îi poate osul. Îl primirăm cu toată cinstea cuvenită moştenitorului unui părinte pe care toată lumea-l regreta. Trecu, dispreţuitor, în trăsura lui, ne ţinu la distanţă, nu vorbi nici chiar cu bătrânii şi nici măcar nu le întinse mâna, aşa cum făcea taică-su. Întovărăşit de-un ispravnic, se mărgini să-i ceară lămuriri despre averea locuitorilor,

însemnând-o în condicuţa lui. Urmarea fu îndoirea haraciului în galbeni, pe care fiecare cap de gospodărie îi plătea paşei de la Rusciuc.

Acest haraciu ajunsese un obicei. Era plătit din tată în fiu. Boierul cel bătrân strângea partea noastră, o dubla cu a sa şi trimetea totul laolaltă tiranului de peste Dunăre, ca să ne dea pace. În felul acesta, furăm scutiţi de încălcările şi prădăciunile ce pustiau alte ţinuturi dunărene, din pricină că nu plătiseră atât cât trebuia puternicului.

Bine-nţeles că niciun boier nu plătea haraciul, nici Sultanului, nici lui Vodă, precum niciun alt soi de dare. Se ştie că erau scutiţi de orice sarcină de dajdie. Dar, de vreme ce bogatul nostru apărător se-nsărcinase, de la sine, cu jumătate din haraciu, sătenii luaseră această mărinimie drept o faptă de dreptate firească, fiindcă, la drept vorbind, de ce cel care avea treizeci de pogoane de pământ să fie strâns să plătească toate dările, iar cel ce-avea treizeci de mii să nu verse niciun ban în toate acele haznale, mari şi mici? Astfel cugeta omul drept, care fusese fostul proprietar. Ca atare, traiul fericit al părinţilor noştri cuprinsese până şi pe cel din urmă locuitor, până la ţiganii robi, care trudeau pe pământurile stăpânului. Aceşti nenorociţi, deşi cumpăraţi şi vânduţi ca vitele, erau îngrijiţi omeneşte. Boierul pedepsea, fără cruţare, pe oricine i-ar fi spetit cu munca. Veghea ca hrana lor să fie sănătoasă şi îndestulătoare. Când se îmbolnăvea, le da pe datorie. Mi-aduc aminte de o întâmplare deosebit de mişcătoare:

Bântuia de câtăva vreme o molimă de friguri. Într-o zi, ducându-mă la conac să împrumut o grapă, nimerii în clipa când boierul cerceta starea robilor săi. Fireşte, din pricina molimei, cea mai mare parte dintre ţigani căzuseră bolnavi. Ca să-i prindă în cursă pe cei cu ocaua mică, logofătul scornise un vicleşug prin care pururea-şi atingea ţinta. Le da să bea rachiu, ştiind că „ţiganul nu mai bea, decât când este mort”. Cei care se prefăceau bolnavi, cădeau în cursă, beau şi erau trimişi la muncă. Dar, în faţa stăpânului,

logofătul nu îndrăzni să recurgă la tertipul său. Un ţigan, cu înfăţişarea năucită, se prăjea la soare cu capul în mâini. La sosirea noastră, se aruncă la picioarele stăpânului său, care-l întrebă:

— Ce ai?

— Sunt bolnav, măria ta…

— Nu-i bolnav, se preface! zise logofătul.

— Mă prefac? strigă robul. Iaca, dă-mi să beau rachiu, şi-ai să vezi că n-o să-l beau!… Când îţi spun că sunt bolnav!…

Sinceritatea nenorocitului îl mişcă pe stăpân.

— Vrei să te fac om slobod? îi zise ţiganului.

— Slobod? făcu acesta ca trăsnit. Vrei să mă alungi, stăpâne? Şi unde o să mă duc? Să sar din lac în puţ?

Depărtându-se, boierul înălţă din umeri şi zise ca pentru sine: „Vai de capul nostru! Un dobitoc lăsat slobod, se descurcă singur. O făptură omenească cată să se vândă din nou!”…

Iată omul căruia îi datorau propăşirea zece sate, dacă nu un ţinut întreg, într-una din vremurile cele mai dureroase din câte a petrecut ţara noastră. Acest boier fu unul din ultimii care meritau numele de român. Îşi iubea neamul, trăia în sânul lui, împărtăşea bucuriile şi suferinţele lui.

Moştenitorul nu călca pe urmele lui taică-său. Ne socotea prea fericiţi. Deşi bogat „să-şi mănânce aurul cu lingura”, lăcomia lui n-avea margini. Străin de inimă şi chiar de limbă – o vorbea-ncâlcit – ros de viaţa destrăbălată ce-o dusese prin părţile Apusului, urmă pilda acelor români sau străini pentru care ţăranul nu era decât o vacă de muls.

La zarva pricinuită de dublarea haraciului, bătrânii ţinutului se întruniră în casa preotului din Stăneşti. Mă aflam şi eu acolo, tânăr, cu mustăţile nemijite, şi-i văd, parc-ar fi fost ieri, cu feţele lor îngândurate, încadrate de părul

lor alb care li se revărsa pe umeri. Ne mărturisiră, pe dată, că vremea de pace şi fericire s-a dus.

— Vindeţi-vă vitele!… Nu mai araţi şi semănaţi decât cât vă face trebuinţă!… Făceţi-vă care cu coviltir, ca acelea ale strămoşilor noştri, şi ţineţi-le gata de înjugat, cu câte patru boi zdraveni, încărcate cu cei din casă şi cu lucrurile mai de preţ ce aveţi. Voi, ăştia tinerii, o să luaţi calea muntelui. Cei care vor rămâne, sunt sortiţi robiei. Noi, bătrânii, ne vom duce la odihnă veşnică. Facă-se voia Domnului!…

Şi voia Domnului fu făcută. Noul stăpân îşi arendă moşiile unui grec, care deveni pecingenea ţinutului. În mai puţin de-un an, toate autorităţile locale, conduse de băştinaşi, fură înlocuite printr-un stol de fanarioţi, mai lacomi de sânge decât păduchii de lemn din casele pustii. Fu ca o ploaie de lăcuste peste-o holdă. Chipuri lihnite de oameni, cu ochii-nsângeraţi, se iveau pe la porţi, bolboroseau o românească neînţeleasă, speriind femeile şi copii. Totdeauna întovărăşiţi de lefegii armaţi, mereu întăriţi de câte o poruncă domnească, aceşti lupi, flămânzi de hoituri, cutreierau satele şi cereau plata a tot soiul de dăjdii noi: văcărit, oierit, vinărit, ţuicărit, grânărit. Apoi, pe rând: pomărit, albinărit, asupra pescuitului, a vânatului, asupra gândacilor de mătase, asupra stupilor de albine, asupra abalelor, asupra uleiului, a ferestrelor şi a hornurilor.

Piereau vitele ziua-n amiaza mare. Poterele se iveau, în treacăt fie zis, să-i pedepsească pe hoţi. Trebui să le găzduim şi să le hrănim. Ăle mai frumoase din fetele noastre fură necinstite de aceste fiare. Trimiserăm jalbe la Divan. Jălbarii se aleseră cu oasele sfărâmate de topuz.

Atunci aflarăm că grozăvia care abia acum se dezlănţuia asupra ţinutului nostru, era demult lege obştească în toată Ţara Românească, fie că o cârmuiau grecii ori românii. Dacă n-o cunoscusem mai devreme, asta se datora silinţelor şi cuvântului cu greutate al răposatului gospodar. Feciorul lui, ajuns în Divan, negustorea sângele şi sudoarea

neamului său însuşi, vindea dregătoriile la mezat şi da mână liberă cumpărătorilor să se despăgubească. Mai mult, arendaşul lui, în înţelegere cu dânsul, băgă plugul în ogoarele oamenilor, bătându-şi joc de răzoarele şi hrisoavele noastre. Ştia că la plângerile ce le vom trimite la Divan, copărtaşul lui va răspunde cu topuzul.

*

În trei ani de zile, judeţul nostru ajunse de nerecunoscut. Teroarea singură făcu mai mult prăpăd decât molima, seceta, pârjolul şi revărsarea de ape la un loc. Locuitorii tăiară şi arseră până şi pomii roditori. Păsările cântătoare şi berzele dispărură. Nu se mai auzea decât zumzetul albinelor. Nu se mai zăreau marile paturi albe, acoperite de mii şi mii de viermi de mătase, gata să ronţăie frunzele de dud. Nu se mai vedeau cirezile de vaci, ce se-ntorceau seara de la păşune. Nici nunţi vesele, care să ţie câte-o săptămână. Nici cumetrii, la care şi trecătorii erau poftiţi să se-nfrupte din curcanul fript şi plosca cu vin bun. Nici parastase cu pomeni!... Neuitatele nopţi din toamnele copilăriei noastre, pe care le petreceam făcând floricele şi ascultând greierul, deveniră un priveghi. Odată pierdut pământul lui scump, casa lui pângărită, ţăranul cel mai cumpătat se deda băuturii, îşi petrecea vremea prin puzderia de cârciumi răsărite ca ciupercile după ploaie. Topuzul, odinioară hărăzit numai cămătarilor, zdrobea în fiece săptămână mădularele vreunui locuitor ce nu mai era în stare să-şi plătească angaralele. Bietul om abia putea să-şi târască restul zilelor, în cârji. Alţii erau spânzuraţi de picioare, cu capul în jos şi afumaţi cu ardei roşu, aruncat peste jar aprins. Li se puneau ouă coapte, fierbinţi, la subsori. Li se prindeau vârful degetelor în cleşte, li se înfigeau ghimpi pe sub unghii.

Ai noştri din casă fură înjumătăţiţi. Cum treceam drept bogaţi, urgia păgână se aruncă asupră-ne, cu furie de năvălitori. Tata muri sub loviturile topuzului, caznă mărită prin sufocarea cu ardei. Cei trei fraţi mai mari au fost ucişi, voind să-l apere pe tata. Două surori pieriră într-o zi, fără urmă. Alte două, răpite şi necinstite, se înapoiară acasă după şase luni, ca să cadă la pat bolnave de oftică, de unde nu se mai sculară. Prâslea se înecă din întâmplare. Astfel devenii la douăzeci de ani cel mai în vârstă din casă, înconjurat de cinci fraţi, două surori şi-o mamă, ce nu mai conteneau zi şi noapte din plâns.

Acum ne-ajunse, în sfârşit, cea mai mare dintre toate nenorocirile ce-l poate lovi pe român, nenorocire aşteptată de altfel de toată lumea şi care fu provocată de neplata haraciului paşei din Rusciuc. Hoardele turceşti, slobozite de tiran, cotropiră ţara.

Ştiţi că ţăranul nostru aduce mult cu câinele. A primi lovituri de picioare, a rămâne flămând zile întregi, asta nu-l descurajează, numai să-i fie lăsat căminul. Şi acest cămin poate să fie chiar fără foc, prăpădit, o casă fără ferestre, bătătură fără uluci, soarta nemiloasă, el rămâne totuşi pironit locului, îi dă târcoale, se frământă, nădăjduieşte. E cuibul lui. Dar în ziua când soarta îl sileşte să se despartă de-acest cuib cu amintiri şi să plece în lume, atunci s-a isprăvit cu credinţa în Dumnezeul strămoşilor săi.

Într-o dimineaţă posomorâtă de aprilie, văduvită de priveliştea arăturilor nesfârşite şi de ciripitul ciocârliei, sosi, în goana calului, un om cu capul gol, zdrenţăros, care striga la lume:

— Creştinilor!... Fugiţi!... Repede!... De când a răsărit soarele, turcii trec Dunărea în faţa Zimnicei şi se îndreaptă spre noi. În calea lor, adună tot ce mai găsesc, omoară oamenii, necinstesc femeile, dau foc caselor!... Daţi de veste mai departe şi fugiţi. Eu mă întorc de unde am venit. Amar

de cel ce nu s-o afla printre băjenari, mai înainte de căderea nopţii…

Dacă li s-ar fi spus că valurile Dunării, înalte cât casa, veneau să-i înghită, deznădejdea sătenilor n-ar fi fost atât de mare. Femeile alergară după copii. Bărbaţii ridicau pumnii la cer.

— Milostivule, Doamne!… Ce păcate săvârşit-am de ne pedepseşti cu-această năpastă!…

Clopotele bisericii începură a suna fără întrerupere. Glas plângător de înmormântare, ce se-amesteca cu bocetele femeilor, cu plânsetul copiilor, cu înjurăturile bărbaţilor, cu lătratul câinilor întărâtaţi de nebunia stăpânilor. Tăiau purcei, păsări, să-şi facă de-a-le gurii la drum. În tingiri şi ceaune mari fierbeau mămăligile bejeniei, cu sare puţină, ca să nu le fie sete, pe Dumnezeu ştie ce drumuri lipsite de apă. Făcându-le, femeile amestecară în ele multe lacrimi sărate.

Multe case erau lipsite de bărbat sau era beteag. Trebuia să le venim într-ajutor şi să ajutăm femeilor la încărcat. Cei mai fericiţi în această nenorocire fură cei care n-aveau nici car, nici vite, nici calabalâc de dus. Îşi luară traista şi băţul.

Satul înfăţişa o privelişte nemaipomenită pentru cei tineri. Toate casele se goleau, ca în faţa pârjolului, dar nu ardea niciuna. Femeile, neîndurându-se să se deslipească de lucrurile ce le costase atâtea trude, încărcau peste măsură carele. Bărbaţii aruncau la pământ ceea ce socoteau de prisos. Izbucneau certuri. Multe femei erau bătute. Preotul alerga din casă în casă, încuraja pe cei slabi, potolea pe cei furioşi, zorea pe cei întârziaţi. Foarte bătrân şi prea încercat în nenorociri, a fost pururea un om cu suflet. În ziua aceea fu trimisul lui Dumnezeu. Cu capul gol, părul alb, împletit în coadă şi strâns la spate în coc, cu antiriul suflecat, cu faţa luminată de focul credinţii sale, cutreiera satul, sprinten ca un tânăr şi striga din ogradă în ogradă:

— Primiţi ceea ce vă trimite Cerul!… Ne aflăm în săptămâna Patimilor. Aduceţi-vă aminte de chinurile Mântuitorului nostru!… Îndur şi eu alăturea de voi… Nu vă părăsesc… Voi fi în fruntea băjenarilor pe drumul Golgotei noastre.

Se ţinu de cuvânt.

Pe la amiază, şirul de care prinse a se urni. În frunte, carul preotului, devenit biserica noastră. Pe coviltirul lui se vedea crucea, ce stătuse timp de şaizeci de ani atârnată în odaia de culcare a preotului. Dânsul, îmbrăcat în odăjdii, cu cădelniţa într-o mână, cu crucea în cealaltă, făcu semnul plecării, mergând înaintea boilor lui voinici şi albi ca zăpada. Singurul său fecior şi care, pentru a veni pe lume, răpise viaţa mamei lui, ducea boii de coarne.

După carul preoţesc urma gloata băjenarilor, pe jos, cu traista în spate, cu toiagul în mână. Apoi căruţele familiilor, ai căror capi erau betegi, văduvele şi orfanii. În sfârşit, veneau neamurile mai puţin încercate, fiecare având mai mulţi bărbaţi vânjoşi în sânul lor.

Toate carele erau acoperite cu coviltire şi încărcate să se rupă. Afară de calabalâcul lui, fiecare primise câte ceva de la vecinul nevoiaş, ce trebuia să meargă pe jos: veşminte, senducuri, mălai. La colţurile leucilor fiecărei căruţe atârnau ştiuleţi de porumb uscat, hrană păstrată la nevoie pentru câini, când n-ar fi avut ce să le arunce. Aceste biete animale, prietene credincioase omului – spre deosebire de pisici, care nu presimţiră nimic şi rămaseră prin casele pustii – se înfiorară repede, ghiciră prăpădul şi-şi urmară stăpânii. Acum, adăpostiţi între roatele dinapoia carelor, mergeau trişti, cu capul în jos, cu coada între picioare, cu urechile asurzite de scârţâitul osiilor neunse, în ciuda doniţei ce se bălăbănea la crucea căruţelor.

Ţipetele copiilor, suspinele femeilor, înjurăturile oamenilor ce mergeau pe jos şi adunau lucrurile căzute, – asta era tot ce mai rămăsese din viaţa unui sat dintre cele mai înfloritoare odinioară în judeţul nostru. Viaţă de ţigani,

mergând ca o cireadă rătăcitoare, pe drumuri fără ţintă. Şi toate astea, din vina unui singur om, a unui boier, un român, coborât dintr-un strămoş vestit. Mi-aduc aminte de cuvintele rostite la masa noastră de către mărinimosul tată al acestui fiu neomenos: *„Împotriva omului nedrept, crud şi lacom, trebuie să te ridici şi să-l zdrobeşti... Răutatea nu-i lucru de la Dumnezeu”*.

Hotărârea mea fusese luată, dar mă dusei oricum să cer sfatul conducătorului sufletesc al băjenarilor, bătrânul preot, căruia-i spusei cuvintele boierului răposat.

După şase ceasuri de drum, ne aflam la cel dintâi popas mare, pe ridicăturile de la Călugăreni, ce predomină Dunărea. Noaptea cădea grea, întunecată ca şi ursita noastră. Fiecare car avea câte un felinar aprins... Fiecare suflet căuta câte un sprijin... Chiar câinii cerşeau o privire mai blajină. O femeie şi-l goni pe al ei, cu o lovitură de picior. Bietul dobitoc se depărtă puţin, în bezna nopţii, se opri locului, privi înapoi umilit, nepricepând parcă nimic.

Preotul văzu această întâmplare şi fu, ca şi mine, îndurerat:

— De ce-i alungi, copila mea?

— Pentru că n-am ce-i da să mănânce, nici măcar un ştiulete de porumb!

— Dar el nu-ţi cere de mâncare... El vrea să te urmeze... Ai, oare, inima să-l lipseşti de-această mângâiere?

Faţă de-această dojană, femeia începu să plângă. Îl luai deoparte pe preot şi-i mărturisii gândul meu de a pleca în haiducie.

— Vreau să răzbun pe tata, fraţii şi surorile... şi pe alţi nenorociţi...

— Cine vor fi cei pedepsiţi?

— Toţi. Ca la moară: români, greci, turci, – toţi cei care sunt *nedrepţi, cruzi, lacomi.*

Bătrânul nu răspunse nimic. Şedea, cât era de înalt, drept, în noaptea neagră. Ochii săi erau aţintiţi asupra

Dunării, asupra bisericii lui, a satului, pe când barba lungă îi flutura în vânt. Îşi întoarse domol capul către luminiţele tremurânde, agăţate la spatele căruţelor şi cugetă. În clipa asta, flăcări izbucniră în zare, la început slabe, apoi tot mai mari. Îi atinsei umărul:

— Priveşte, părinte. Putineiul şi Stăneştii ard…

Tresări ca trezit din somn şi privi pârjolul, în mijlocul bocetelor ce se revărsau de prin toate căruţele. Atunci, punându-mi mâinile pe umeri, preotul îmi spuse cu glas înăbuşit:

— Du-te, fiule, du-te în haiducie!… Şi pedepseşte-i pe cei răi… *Este adevărat: răutatea nu-i opera lui Dumnezeu.*

*

Am plecat, după ce-i pusei pe-ai mei la adăpost bun. Dar, în cincisprezece ani de haiducie, sub poruncile lui Cosma, n-am pedepsit decât nişte răi neînsemnaţi. Cei mari stau mereu neclintiţi pe picioarele lor.

Şi, pentru numele lui Dumnezeu, nu vreau să mor, până nu voi tăia ciozvârta mea din ei!

Toţi haiducii se sculară în picioare:

— *Trăiască Movilă!… Să-ţi ajute Dumnezeu… Iar de n-o vrea Dumnezeu, te-om ajuta noi!…*

IRIMIA, FECIORUL PĂDURII

În tăcerea tuturora, Floarea Codrilor mă măsură cu o privire îngrijorată, dar drăgăstoasă:

— *Irimio, feciorul pădurii!* Feciorul lui Cosma şi-al meu. La haiduci naşterea nu dă niciun drept de întâietate, nicio deosebire, afară de aceea de-a fi, la luptă, în rândul întâi. Aşadar, aici n-ai să faci pe beizadeaua. Dacă, în ciuda vârstei tale fragede, te număr printre sfetnicii mei, asta se datoreşte numai însuşirilor şi curajului tău, pe mărinimia sângelui tău, în ceasurile de restrişte ce ne-aşteaptă.

Cine eşti, o ştim cu toţii. Spune-ne ce gândeşti, ce crezi.

Mă ridicai. Cam mândru de ceea ce mi se recunoştea, puţin ţanţoş de cele ce nu mi se îngăduiau, foarte mulţumit de ceea ce eram.

Drept e că beizadea nu eram, deşi avem aerul. Obârşia, la fel: Cosma fusese sultan din cap până-n picioare. Cele trei metehne ale lui Cosma le-au avut sultanii în toate vremurile, adică: trufie, neveste multe, nesocotinţă. Eram de neam.

Răspunsei invitaţiei:

POVESTEA LUI IRIMIA

— Dumneavoastră spuneţi că ştiţi cine sunt. Habar n-aveţi…

Sunt haiduc *născut*, iar nu *făcut*. Maica mea: pădurea. Viaţa mea: libertatea. Copilaş de doi ani, fui găsit de Cosma pe-o cărare neumblată. Nu plângeam. Eram doar uimit. Cosma mă bagă în dăsaga lui şi mă hrăni cu suc de carne şi vin. La şase ani ştiam să înot ca un peşte. La unsprezece, slobozii întâiul foc de flintă (ceea ce-mi pricinui o straşnică

durere la falcă); la doisprezece, înfruntam potera şi căzui prins.

În vremea ăstor doi ani de grozavă zălogire, viaţa îmi făcu ucenicia. Da, prins la curtea arhontelui Samurakis, învăţai să cunosc lumea. Şi ceea ce gândeam atunci, ceea ce gândesc astăzi, pe legea mea, zău, n-o să vă facă multă plăcere.

Mai întâi de toate, dragostea mea de libertate merge până la nerecunoştinţa. Nu-mi place să datorez cuiva nimic, oricine ar fi el. Viaţa mi-a fost dată, fără să fiu întrebat. Şi dacă făuritorii acestei vieţi s-au putut bucura de toate bucuriile mele, le-ar fi fost peste putinţă să îndure o cât de mică parte din suferinţele mele. Când fui rănit, Cosma mă părăsi şi scăpă. Puteam să fiu ucis, el ar fi continuat să trăiască. Şi a continuat-o foarte bine, pe când eu tânjeam la arhonte. Robia mea, mai rea ca moartea, nu-l împiedica nici să mânânce cât patru, nici să gonească după femei, ca un cotoi.

Acelaşi lucru pentru mama. Întâmplările vieţii o aduseseră în casa care de doi ani devenise pentru fiul său un iad, dar unde dânsa trăia ca o domniţă. Erau totuşi părinţii mei, iar eu copilul lor. De ce *al lor* şi nu al oricărei alte fiinţe de pe pământ? Pentru că dânşilor le-ar fi plăcut mai bine să mă ştie în libertate, decât în robie? Dar care-i fiinţa omenească vrednică de acest nume, căreia nu i-ar plăcea să-şi vadă semenul sănătos decât bolnav? Sau în plinătatea trupului decât beteag? Asta-i, gândesc eu, ultima dintre virtuţile ce pot fi cerute omului. Şi asta-i tot, căci încolo, cine are capul tăiat, singur poate să-şi dea seama.

Atunci, pentru ce toată această poveste cu înrudirea? Nu cred să fie între părinţi şi copii legătura ce-i între cap şi trup. Iar celelalte legături nu sunt decât înşelătorie. Mă lăsă rece. Nu-mi place să fiu înşelat, ca acei orfani cărora li se dau părinţi vitregi.

Asta în ce priveşte înrudirea.

Sunt la fel de puţin milostiv şi faţă de norodul pe care vreţi să-l liberaţi sau să-l răzbunaţi. Nici în astă privinţă, sufletul meu nu cunoaşte un pic de tragere de inimă. Nu-i nicio legătură între mine şi turma omenească, ce behăia la curtea arhontelui Samurakis. Eu sunt haiduc pentru mine, nicidecum pentru semenii mei. Aceştia n-au decât să devină, dacă nu sunt născuţi haiduci. Dealtminteri, stau şi mă întreb: cum să fii haiduc pentru aproapele tău? O vorbă românească spune: „Omului poţi să-i iei cu sila, dar să-i dai cu sila nu poţi”. Şi o alta. „Popa nu toacă de nouă ori pentru o babă surdă”.

La fel cu acest popă, tocaţi pentru surzi, până nu veţi mai putea. Şi dacă vă îndeamnă inima, haiduci, tocmiţi-vă cu ziua la ăl care nu vrea să se scarpine în cap, când îl mănâncă. Poate că voi sunteţi apostoli. Eu n-am nicio poftă de-a fi.

Cu toate astea, vă voi dovedi că nu mi-a lipsit dorinţa de a-l ajuta pe cel căzut.

*

Când am văzut că s-a scurs un an întreg şi Cosma nu dădea niciun semn de viaţă, nu făcea nimic să mă scoată din închisoarea arhontelui, îmi trecu prin cap un gând nebun: să arunc sămânţa răscoalei printre robi, să-i ridic să lovesc straja în toiul nopţii, să dau foc la casă şi să ne mântuim cu toţii, tulind-o în pădure!

Îmi spuneam: oamenii ăştia, fie ei cea din urmă vită din cireadă, trebuie că preferă viaţa liberă în locul robirii. Se ştie că sunt mişei. Dar dacă se ridică în fruntea lor un şef şi-i împinge, ei vor merge. Voi fi eu acest şef.

Ah! Visule frumos! Vedeam straja nimicită; palatul, ruine fumegânde; arhontele la picioarele mele, rugându-mă să-i cruţ viaţa. Toată ţara în picioare, la auzul acestei isprăvi

fără pereche. Cosma, uimit, umilit. Eu, viteaz, la paisprezece ani…

Îmi dam seama că viaţa-mi era în joc. Dar viaţa asta de captiv, într-o curte cu ziduri înalte, nu-mi ţinea de cald. Zi şi noapte, cugetul meu rumega întruna planul care deveni ţinta vieţii mele. În sfârşit, după o săptămână de înfrigurare, mă hotărâi să-mi încredinţez gândul la doi oameni, aleşi pe sprânceană. Erau doi tovarăşi de la grajd, tot aşa de isteţi ca şi mine, nu prea slugarnici, adesea răzvrătiţi împotriva stării lor. Îi priveam cu oarecare stimă. Erau singurii cărora mă plânsesem de căderea mea în captivitate şi care ascultaseră lacomi isprăvile mele cu haiduci. Crezui că-i cunosc.

Îndată ce pricepură despre ce e vorba, bieţii prieteni îngălbeniră, li se lungiră mutrele, ochii lor spăimântaţi îi ocoleau pe ai mei. Cel mai îndrăzneţ cutează să zică:

— S-ar putea s-o păţim!… Vom fi descoperiţi şi spânzuraţi. Tu nu cunoşti oamenii. Aici, toată lumea se roagă de sănătatea stăpânului ce le dă de mâncare şi are grijă de toţi. Nu poţi merge prea departe cu oameni care toată ziulica spun: *E rău cu rău, dar mai rău e fără rău!…*

Minte de rob din naştere… Căzui din nori. Mă închisei în chilia mea şi mă lăsai pradă deznădejdii.

A doua zi, la prânz, mă cheamă arhontele şi, spre marea mea uimire, îmi spuse că are cunoştinţă de tot planul meu.

— Sărmane băiat… Te plâng, dar n-am ce-ţi face! încheie dânsul.

Această îngăduinţă domnească, această milostivenie de sus, îmi mări peste măsură dispreţul pentru pleava omenească. Răspunsei:

— Da, am vrut să te pui în lanţuri şi să te târăsc în faţa lui Cosma, dar asta nu se poate face decât cu oameni liberi, nu cu robi…

Şi, îndârjit de liniştea lui, smulsei două pistoale dintr-un perete al odăii unde mă aflam şi mă repezii la fereastră, ca

să trag în gloata vitelor încălţate, adunată prin ogradă. Arhontele mă opri, zâmbind.

— Ce vrei să faci? Să-i sperii, nu-i nevoie de armă. Priveşte!

Privii. Îşi luă fesul brodat cu aur, puse o greutate în fund şi-l aruncă-n furnicarul robilor. Căderea fesului în mijlocul ogrăzii fu ca o bombă. Fiecare-şi acoperi faţa cu mâinile şi o luă razna în toate părţile. Se auziră strigăte:

— Păziţi-vă!… S-a mâniat stăpânul!…

— Vezi? îmi zise arhontele, ascuns după perdea. Nu cu robi ai vrut să porneşti război contra mea, ci cu nişte vite!… Astea sunt. În hrisovul meu de stăpânire stă scris: „optzeci de mii de pogoane de pământ; două mii de vite cornute; *patru sute de robi*”. Ceea ce-i totuna. Iată de ce te căinam adineaori. Cine se pune în fruntea unei cirezi îndârjite, nu-i căpitan, ci un văcar. Şi tu eşti haiduc, iar haiducii sunt viteji. Să-i ia dracu, nu mi-s dragi; dar nu pot să nu-i preţuiesc, nici să nu-mi fie teamă de ei. Cum crezi că m-aş teme de oamenii care se înspăimântă de un fes? Zău, prostia ta mă jigneşte! Dacă n-aveam pentru tine respectul ce se cuvine oricărui voinic care desfide moartea, ei bine! te-aş fi aruncat ca hrană acestor haite şi ai fi fost sfâşiat într-o clipită. Află de la un tiran că nu se poate cere robilor să se bată pentru o credinţă!… Cere-le să crape de frică, şi vor crăpa cu toţii. Asta e temelia puterii Sultanului, a lui Vodă şi-a arhontelui Samurakis. Du-te acum în chilia ta şi vezi-ţi de treabă! Aşteaptă-ţi ceasul. O să vie…

Plecai umilit şi-mi aşteptai ceasul. A venit, precum ştiţi, dar a venit cu ajutorul voinicilor.

De-atunci m-am vindecat de visul ce leagă soarta oamenilor liberi de-a robilor. Nu suntem făcuţi toţi din acelaşi aluat. Acela care îndură mai cu uşurinţă jugul decât pierderea libertăţii lui, să rămâie la jug. Eu unul nu i l-oi scoate. Libertatea cere să fie apărată. Şi, zău, nu ştiu pe

cine să urăsc şi să dispreţuiesc mai mult, pe cel ce sugrumă libertatea, sau pe cel căruia îi e frică s-o apere?

Eu nu sunt haiduc decât pentru haiduci!

UN HAIDUC

— Iar eu sunt haiduc, pentru a apăra pe robi!

Această replică neaşteptată, pornită din rândurile tovarăşilor noştri, ne atrase privirile în acea parte. Un om se ridicase în picioare:

UN HAIDUC

Era cel mai vârstnic dintre noi, dar n-ar fi putut-o spune nimeni, întrucât coama lui stufoasă, neagră ca pana corbului, n-avea decât puţine fire argintii. Avea nişte dinţi să sfarme sâmburii de măsline. Sub pasul lui semeţ se zguduia pământul. Avea un trecut de om neînvins.

Ochilor uimiţi ce-l fixau, le răspunse astfel:

REPLICA UNUI HAIDUC

— Aş vrea să-i răspund acestui tânăr, aşa de mândru de obârşia lui şi care nu vrea să apere decât libertatea haiducilor.

Sărmanii robi… Le plâng soarta. Aşadar, nu-şi vor mai găsi sprijin nici printre apărătorii tuturor asupriţilor? Şi să spui că ei îl adoră pe Dumnezeu şi că se roagă pentru toată lumea: pentru stăpânii care-i strivesc, pentru haiducii care-i dispreţuiesc. Atunci e adevărat că inima robului cunoaşte generozitatea, că numai el ştie să ierte!…

După o întreagă săptămână de muncă silnică, robul mai poate să râdă duminica, să cânte, să joace. După o viaţă întreagă de speranţe spulberate pe pământ, el ştie să se

mângâie, nădăjduind într-o viaţă mai bună pe lumea cealaltă. Ranchiuna şi ura nu-l otrăvesc mult. Ca şi câinele, un cuvânt bun din partea stăpânului, şi uită loviturile de bici. Ba mai uită că plaiurile sunt stăpânite de boier, pădurile de haiduci şi că el îndestulează cu pâine şi trup de plăceri, şi pe unii şi pe alţii.

La drept vorbind, e de întrebat, ce le-ar trebui mai mult stăpânilor ca să devie mai buni şi haiducilor mai iertători?

Iată un tânăr fiu al pădurii ce se-mpăunează cu numele de haiduc, dar care ar fi putut tot aşa de bine să se nască într-un palat. Codrul care luptă, zi şi noapte, cu furtunile, cu iedera şi găunoşenia, „codrule frate cu românul” nu l-a învăţat nimic, nici despre luptele şi frăţietatea lui, încă mai puţin despre mărinimia lui. Atunci pentru ce să fii mândru de această naştere nobilă? De ce să te mândreşti cu o mamă roabă, care dă, fără precupeţire, umbra şi căldura ei, hrana şi adăpostul, celui nedreptăţit, ca şi răufăcătorului, dacă-i vorba s-o împroşti cu dispreţ şi s-o zvârli cotropitorilor? Pădurea este marea sclavă, care trăieşte pentru fericirea unei lumi nerecunoscătoare. La nenumăratele ei daruri, răspunsurile nu sunt decât nerecunoştinţe, începând cu copilul care rupe tânăra mlădiţă, cu vita ce-i roade mugurii, până la oaspeţii ei într-aripaţi care o acoperă cu găinaţi, şi cerul care-i trimite fulgerele sale. Şi, cu toate astea, întocmai acestei turme omeneşti, urâtă de Irimia, ea nu încetează o clipă lupta cu viaţa duşmănoasă care o pustieşte; nu încetează o clipă ca să adore acest Dumnezeu care-i mai binevoitor cu păduchii, decât cu cea mai măreaţă dintre operele lui.

Adică: pe când mărăcinele se înarmează cu o puzderie de ghimpi, ca să-şi apere nefolosinţa şi ticăloasa-i existenţă, pădurea, supusă menirii sale pe pământ, îşi îndeplineşte destinul. Iar când toporul o loveşte la rădăcină, vârful doineşte cele din urmă cântări de laudă soarelui.

*

Irimio!... Haiducul ce-ţi vorbeşte acum este copilul din flori al unei roabe, plodul unui fecior de boier (căci poate tu nu ştii că boierii sunt oameni ca şi noi; îşi leapădă sămânţa pe unde se-ntâmplă).

Ei bine, n-am primit să-i slujesc pe boieri; am luat drumul pădurii la vârsta de zece ani şi iată cincizeci de ani de când trăiesc în sânul ei. M-am bătut sub poruncile haiducului Jianu, l-am slujit pe marele pandur Tudor Vladimirescu, ca să cad la urmă în ceata lui Cosma, tatăl tău. Câteşitrei au fost nişte tirani, iar eu robul lor. E drept că tirania lor a fost nobilă, dar robia mea n-a fost mai puţin aspră. Fie că eşti spânzurat de Tudor ori de arhontele Samurakis, eşti tot spânzurat. Şi vezi tu, m-am plecat. Am îndurat adesea nedreptăţi strigătoare. Am făcut-o, fiindcă era pentru o „idee". Am făcut-o şi pentru că... mi-era frică. Îmi ziceam: *Rău cu rău, da'i mai rău făr' de rău*. Nu uita că sunt născut dintr-o mamă roabă, şi robii sunt mişei. Dar cum ai vrea tu ca ei să fie viteji? De veacuri le-a intrat frica în sânge, de veacuri sunt bătuţi şi spânzuraţi, când de alde Tudor, când de arhonţi.

Mă înţelegi, micul meu voinic; fie la câmp, fie în codru, pretutindeni se află stăpâni care domnesc.

Noaptea, pătrunsă de negură, se lăsa domol asupra Vâlcelei întunecate. În „Peştera Urşilor" nu se mai vedea faţă de haiduc.

DOMNIŢA DIN SNAGOV

SPRE SNAGOV

I
CÂNTEC HAIDUCESC

Primăvara acelui an, deşi timpurie şi blajină, se arăta foarte ploioasă. Faptul acesta ne înlesni să părăsim bârlogul de iarnă, ceva mai de vreme de cum au obiceiul haiducii; dar, ca să ne apropiem de şes, nici pomeneală pentru un moment; drumurile erau desfundate, greu de trecut şi ocolite de cărăuşi. Or, *Floarea Codrilor*, căpetenia noastră, hotărâse ca toate marile deplasări să le facem travestiţi în cărăuşi. Ea ne spunea, pe bună dreptate, că poterele ne căutau mai de grabă pe potecile munţilor decât prin oraşe sau la câmp deschis. Trebuia să ne dezbărăm de obiceiurile prea de tot „răsuflate”, care, odinioară, îndepărtau pe haiduc de hotarele pământului, unde gemea fratele său, ţăranul. Acum, se simţea nevoia ca să ne apropiem de această fiinţă, îndobitocită prin patru secole de jupuială, şi să-l facem să priceapă că haiducii nu vor putea să-i scuture jugul, câtă vreme va zăcea în animalitate. Iată de ce revoltaţii se travesteau în cărăuşi cumsecade, se amestecau în nesfârşitele convoiuri de căruţe ce străbăteau Principatele dunărene, de-a lungul şi de-a latul, transportând marfă adevărată sau camuflată, beau, râdeau, flecăreau cu tovarăşii lor, ţăranii, se lăsau, la nevoie, biciuiţi odată cu ei, dar oricând gata să zgâlţâie, să trezească din

trista amorţeală pe animalul cuvântător, *care întrece boul în răbdare şi iepurele în fecunditate*. Şi dacă se brodea ca, tot urmărind această încercare de redeşteptare, să nu ne putem înfrâna pofta de-a prăda sau pedepsi, din întâmplare, pe câţiva mari vinovaţi, nu socoteam aceste acte câtuşi de puţin secundare, dimpotrivă, bune ca să ţină poporul treaz şi în stare să potolească setea de răzbunare a unei haiducii primitive şi mărginite.

Astfel era planul, pe care o femeie cu inima nobilă şi mintea ageră îl întocmise cu încetul şi-l adâncise cu chibzuială, toată iarna dinaintea primăverii lui 1854.

Floricica făcu minuni. Cu ajutorul mai multor credincioşi, trimişi în cele patru colţuri ale ţării, înştiinţă de planurile ei pe câţiva mari căpitani de haiduci, printre care şi Groza, prietenul ei de copilărie şi le dădu întâlnire la începutul lunii mai, în munţii Tazlăului.

Pentru prima oară, un atare gând licărea în mintea unui haiduc. De obicei, fiecare căpitan şi ceata lui se învârteau numai în ţinutul care le era obişnuit, străluceau o vreme, ca meteorii, şi dintr-odată se stingeau, fie spânzuraţi, fie într-o răfuială cu poterele.

Acum, însă, o femeie – „cea mai frumoasă muiere din Ţara Românească”, strigase Cosma – îi îndemna la unire:

„Veniţi, prietenilor, pe culmile Şoimului, aproape de izvorul Tazlăului, le spunea ea în scrisoare. *Nu vă chem eu, ci suferinţa poporului. Vă iubiţi ţara ca şi mine. Aveţi sub comandă viteji care vă ascultă de bunăvoie. Eu de asemenea. Dar ce faceţi cu toate aceste suflete generoase? Nimic, afară dacă nu le împingeţi pe calea crimei. Ei şi? Omuciderea, singură, a urnit cu vreo şchioapă plugul iobagului? S-a văzut cândva vreun om devenind mai deştept, mai curajos, mai demn, fiindcă a tăiat capul cuiva? Suntem eroi, dar ne purtăm ca nişte ucigaşi şi murim mai rău decât câinii! Ajunge-vă! Piară duşmăniile personale! Uitaţi-vă la zâmbetul ochilor mei negri şi a dinţilor mei albi! Voi fi sora voastră, drăgăstoasă ca o iubită! Şi, laolaltă, ne*

vom supune unei îndatoriri mult mai anevoioase decât un iureş răzbunător, dar în aceeaşi măsură mult mai folositoare pentru ridicarea fraţilor noştri învinşi. Floarea Codrilor, căpitan de haiduci, vă aşteaptă fără zăbavă în prima săptămână a lunii florilor!”

Toţi răspunseră cu entuziasm acestei chemări. Iar noi pornirăm îndată spre întâlnirea fixată.

*

Patrusprezece voinici, patru sfetnici şi Floarea, iată pâlcul de călări care cobora spre Valea Bâscei. Slabă ceată pentru a te încumeta în haiducie! Ne aruncam unul altuia priviri galeşe. În ochii tuturora puteai citi acelaşi gând: *Care dintre noi o mai apuca să vadă primăvara viitoare?*

Îndeobşte, haiducul nu prea se gândeşte la primejdia morţii, dar primăvara i-o reaminteşte. Vântul este foarte zglobiu, de curând împrospătat de zăpadă şi îndrăzneţ ca tinereţea. Îşi râdea de respectabila barbă a lui Ilie, luându-i-o în răspăr, potopea cu dezmierdări pe Floarea, care călărea în frunte, gânditoare, lăsându-se în voia lui, deoarece îi era „primul iubit”. Câteodată, străşnicia lui ne zbura căciulile ţuguiate, iar părul lung al căpitanului flutura ca o flamură. Străbătând pădurile, copitele cailor noştri striveau cu cruzime frumoşii şi drăgălaşii ghiocei ce atârnă ca nişte clopoţei de zahăr la gâtul primăverii, veşnic tinere.

Aşa că, lăsând în urmă crestele acoperite ale Carpaţilor, ne apropiarăm, într-o zi însorită, de podişurile semeţe ale Penteleului, unde sunt cele mai mari stâne din ţară.

Ciobanii sosiseră de mult acolo, cu miile de oi şi miei. Tărăboiul tălăngilor, melodia fluierelor, cântecele şi strigătele înmiresmau aerul şi dădeau ţinutului un suflu de viaţă ce nu-l mai gustasem mai bine de şase luni.

Floarea Codrilor stătu locului şi ne spuse:

„Priviţi făpturile fericite! Iataganul turcilor şi harapnicul boierilor n-au curajul să se aventureze pân-aici! Ah! Păcat c-o ţară întreagă nu poate să se retragă la munte şi să trăiască acolo!…”

Chiar în acea clipă, observarăm lângă noi un cioban tinerel ce se căznea să împlânte două cruci de lemn, grosolan cioplite. La picioarele lui se aflau nişte cruci vechi, putrezite. Flăcăul, cu sarica aruncată jos, muncea cu o hărnicie impresionantă, neluându-ne în seamă.

Floarea Codrilor i se adresă. El îi răspunse cu un glas cam morocănos:

— Astea-s mormintele haiducului Gheorghiţă şi al ibovnicii lui, amândoi împuşcaţi de potere chiar aci.

— Dumnezeul meu! strigă Floarea, scoţându-şi căciuliţa de astrahan.

Şi îngenunchind:

— Am auzit, în copilăria mea, vorbindu-se de aceşti viteji.

— Ea a murit înaintea lui; iar el în timp ce o apăra.

— Şi cine te-a însărcinat să le schimbi crucile? se amestecă unul de-ai noştri.

— Nimeni! O facem de la noi. Cine vrei să ne puie? Zapciul?

Apoi, ridicându-şi sarica, ciomagul şi fluierul, adăogă cu-n aer de prevestire rea:

— Deh! poate că-ntr-o zi o să ne facem şi cu voi milostivirea asta!

— Cu noi? se miră Floarea. Deci ştii cine suntem?

— Ba bine că nu!

— Ei, ia spune-o, atunci!

— Ha! Haiduci! Nu-i de-ajuns?

Şi îndreptându-se spre turma lui, se aşează pe un bolovan din stâncă şi începu, c-un glas bărbătesc şi ca pentru sine, lunga baladă a haiducului Gheorghiţă{14}, al cărui mormânt îl îngrijise adineauri:

„Foicică de crăiţă! Cine-mi suie la Istriţă? E chiar căpitan Gheorghiţă, feciorul lu’ Negoiţă, Negoiţă din Cislău, strănepot de solgbirău[{15}]*.*

Foaie verde de dudău! La munte, pe drumuri grele, Gheorghiaş rătăceşte din stână-n stână. Pretutindeni, el gustă din brânză şi smântână, iar de bagă-n gur’o dată, scuipă că prea e sărată şi zice că e stricată. Apoi, iată-l scotocind prin perdea... Îşi cată o pelcea, să-şi facă cuşmă din ea, – cuşmă neagră mocănească, nimeni să nu-l recunoască. – După miercuri, joi trecea: voinicul se tot suia, la Istriţă ajungea. Acolo, sus, se ducea drept la fântâna bradului, la păşunea Radului, Radului mocanului, pe care îl întâlnea şi astfel îi glăsuia:

— Foaie verde d-o răsură! Hei, moş Radule cu barba sură, cu stână sus în pădure şi coliba din trei bârne, făcută pe-o rădăcină; of! habar n-ai de păsurile mele! Cunoşti tu pe Macovei, feciorul lu’ moş Matei, de la vârful lu’ Ursei?

— Desigur, cum să nu-l ştiu; de vestit l-am cunoscut, şi când eram în floarea mea, oile i le-am păscut.

— Şi eu de copil l-am slujit, cu credinţă şi cişit; în vremea asta o mică avere am agonisit, da’ el la mine a râvnit şi de tânăr m-a însurat cu una din nepoatele lui. Ah! spurcatul! Mi-a tocat zestrea, nevasta mi-a luat-o, înlesnindu-i s-o şteargă cu unul din feciorii lui. Dar cu atâta nu s-a săturat; ci m-a prădat de bani, lăsându-mă sărac lipit, că fui silit să plec în haiducie. Şi după toate astea, mă cătă cu potera, puse mâna pe mine, mă legă fedeleş şi la trecătoarea Cislăului, când mă plecai să beau apă, mă păli cu cizma-n ceafă, că băui apă sângerată, cu măsele amestecată. Acuma ştiu că s-a pitit pe meleagurile astea; ia spune-mi, moş Radule, nu l-ai văzut? De mine n-a pomenit? Adăpost nu ţi-a cerut?

— De, mă, căpitan Gheorghiţă! L-am văzut pe Macovei, acum două zile, trei; da’ deloc n-am auzit, de tin’ să fi pomenit şi nici gazdă nu mi-a cerut.

— Ah! duşmanul învierşunat. Uite, sunt şapte ani, de când băjenesc pe Bâsca făr’ de cale. Dac-oi pune mâna pe

el, s-a şters dintre vii. Da', ia spune-mi, frăţioare: pe aicea, la stâna ta, n-ai nimica de vânzare? N-ai vrea tu să mă însoţeşti, sus, pe colo?

— De! mă, căpitan Gheorghiaş! Nu zic ba, dar vezi tu? deşi eşti tânăr şi gingaş, ţi-a cam ieşit nume rău, că umbli neîncetat din stână-n stână şi nu faci altceva decât gust la brânză şi smântână; o scuipi îndată jos şi zici că prea e sărată sau stricată; apoi scotoceşti prin perdele, dar nu caţi o pelcea pentru cuşmă ci te ţii de pozne: vrei să afli unde-i Macovei.

— Aşa-i, Radule, aşa-i, dar nu e din vina mea: inima nu mi-e pizmaşe şi dacă-l urăsc pe Macovei, e că dânsul m-a jecmănit.

Foaie verde ş-o lalea!... Vorbiră, ce mai vorbiră, Radu măre că-mi pleca spre stână, cu Gheorghiţ' alături şi odată sus, Gheorghiaş ocoli stâna, îndată... Scotoci totul... Nimic nu scăpa ochilor lui.

— Moş Radule, barbă sură! N-ascunzi pe cineva la stână? Nu vreau ca să-ţi fac pricină!

— Ba să nu-mi faci vr'o pricină, că să vezi, mai aseară pe-noptat, mânatorul meu a bătut lapte dulce şi l-a pălit frigurile. Acuma zace, trântit printre burdufele de brânză, în cojoace: să nu-l iei, pentru Dumnezeu, drept cine ştie şi să-mi faci o istorie!

Bine vorba nu sfârşea, turma lu' Gheorghiţă-i arăta. Gheorghiţă lua foarfecele şi încerca lâna, dar deloc nu miţuia. Lâna nu-l prea mulţumea, că de ea nici zor n-avea. Ochii săi negri-l căta pretutindeni pe Macovei şi-l descoperiră! Ah, în sfârşit, îl aflară pe Macovei! Cu mare cazană, Gheorghiţă îşi înghiţi o sudalmă, da' nu-şi pierdu cumpătul şi ceru lu' moş Radu să-i arate lâna. Nu prea era arătoasă. Gheorghelaş o pipăi cu mâinile, o purică pe toate feţele, şi când chiti c-a sosit ceasul, dintr-un salt se aruncă asupra lui Macovei, de chică-l înhaţă şi astfel îl judecă:

— Frunzuliţă foi de tei, fir-ai jurat Macovei! Cin-te scoase-n ochii mei? Zile scurte de-ale tale, ori păcate de-ale mele? Şapte ani te-am argăţit... Fusei topor de oase[{16}] *la*

copiii tăi! Apoi, cu nepoată-ta m-ai însurat, ca să mă jefuieşti mai lesne. Şi ocara ce mi-o făcuşi la nuntă, silindu-mă să joc, beat mort, cu spuză fierbinte-n cizme? Şi ziua, când m-ai plesnit cu gura de-o piatră, fărâmându-mi dinţii? Îţi mai aduci aminte de toate nelegiuirile tale care m-au calicit?

Macovei se văicărea. Macovei se tânguia:

— Mă, Gheorghiţă, Gheorghelaş! Voinic tânăr şi gingaş! Ia-mi calul şi armele, da' lasă-mi viaţa şi-mi lungeşte zilele, că am copii să hrănesc şi să-mpeţesc nepoate, care s-or ruga pentru iertarea păcatelor mele!

— Ba, am să-ţi iau totul! Chiar şi viaţa pentru ca nepoatele şi copiii tăi să-şi amintească oricând de păcatele tale!

Dacă moş Radu văzu că gluma se-ngroaşe, se băgă-n vorbă şi zise:

— Mă, Gheorghiţă, Gheorghelaş! La chip tânăr şi gingaş! Nu mai fi aşa vrăjmaş! D-aia-mi venişi la stână? Ci lasă-i, mă, zilele, că ţi-o da toată averea ce şi-a îngropat-o colo, după uşă!

La aste cuvinte, Gheorghiţă se-nţepeni în faţa lui şi strigă lui moş Radu:

— D-alei moş cu barbă sură, rău de treabă, bun de gură, mincinos fără măsură! D-aia mi te tot codeai? D-aia pizmaş mă făceai, că tu gazdă de hoţi erai?!

Şi, trăgându-şi iataganul, îl despică în patru pe Macovei, apoi, ducându-se să-şi întâlnească flăcăii, aprinse focuri, îşi plimbă calul, dar... semn rău i se făcea!...

Foaie verde de lipan! Uite-l pe căpitan Ştefan... Cumătru lu' Gheorghiţă, fiindcă odinioară îi botezase unul din copii şi primise de la haiduc un inel frumos, dar acuma el e căpitan de poteră – bată-l Maica Precista! Pătrunde-n codru şi se apropie de poiana unde Gheorghiaş şi tovarăşii lui a poposit. De departe, Ştefan grăi aşa poterii sale (poterei de pe Buzău, prăpădi-o-ar Dumnezeu!):

— Ia să-mi staţi copii pe loc, să dăm lu' Gheorghiţ'un foc, că e foarte primejdios şi în stare să ne facă de

petrecanie la toţi!

Apoi îşi ridică puşca ghintuită, încărcată cu trei gloanţe de argint, la catare mi-l luă pe haiduc şi-l atinse la casa sufletului, puţin în josul buricului, unde-i păs voinicilor.

Gheorghelaş duse mâna la rană, un inel din ea scotea şi aşa grăia:

— Legea ta, ce n-ai Ştefane (şi cumetre de vânzare!) un inel ţi-am dăruit şi cu el m-ai prăpădit, da' să mor eu până mâine, de nu mânc carne din tine!

Flinta în cătare lua, d-o piatră se rezema şi pe Ştefan mi-l ochia, dar moartea-l apuca şi aşa încremenea!

Vreme de trei zile zăcu acolo, de el nimeni nu s-apropia, tuturora fiindu-le frică. Apoi, Beşg Ilie se scula, capul iute-i reteza, de creieri îl golea şi la Bucureşti-l trimetea: câţi în cale îl întâlnea şi capul lui Gheorghelaş vedea, lacrămile-i podidea, de frumos ce-mi mai era!..."

*

Ascultaserăm pe cioban cu smerenie, ca la biserică. Balada odată sfârşită, o porni la drum în urma turmei, fără să se uite îndărăt. Asta ne întristă: l-am fi vrut mai simţitor faţă de interesul ce-l arătasem povestirii sale, fiindcă, la urma urmelor, ceea ce istorisise era însăşi viaţa noastră.

Floarea Codrilor părea foarte mişcată. Vreme îndelungă pironi temătoare cele două cruci proaspăt înfipte. Apoi, îndreptându-se spre calul ei, oftă din rărunchi şi spuse:

— În lumea asta, totul sfârşeşte printr-un *cântec haiducesc...*

II
MURIBUNDUL DIN BISOCA

Ca să trecem în Moldova, n-aveam decât să traversăm un singur judeţ, Râmnicul-Sărat. Prudenţa ne sfătuia să nu prea pierdem din vedere lanţul munţilor, şi codrul, frate cu el, adăposturi sigure în caz de primejdie, deoarece Floarea Codrilor era neclintită în hotărârea de-a nu mai întreprinde nimic, de-a nu mai risca nimic, înainte de-a se fi înţeles cu căpitanii de haiduci, la întâlnirea de pe Tazlău, unde ea spera să îndrumeze haiducia pe căi noi. Afară de asta, nici nu eram numeroşi: abia vreo douăzeci. Ne trebuiau cel puţin încă pe atâtea „puşti călări”, ca să putem ataca pe cineva şi să ne apărăm.

Dar, nu omul este stăpânul faptelor sale. Ceva neaşteptat, o întâmplare, se iscă la plecarea noastră, împingându-ne pe făgaşul unei aventuri ce avea să ducă faima despre femeia pe care ne-o alesesem căpetenie.

În seara primei zile de drum, după ce părăsisem păşunile Penteleului, sosirăm la nordul satului Bisoca, regiune muntoasă şi tare împădurită, unde trebuia să ne petrecem o parte din noapte. Ceata poposi, asigurându-se mai întâi că nimic n-avea s-o tulbure. Un mic conac dărăpănat şi pe care-l crezurăm părăsit, ne sluji de adăpost. Caii fură îndată sloboziţi să se odihnească, fiecare cu traista de ovăz atârnată de gât. Un foc straşnic, pe care-l aprinserăm în mijlocul curţii, avea să ne dezmorţească ciolanele rebegite. Movilă, bucătarul nostru, fripse la iuţeală doi miei de lapte. Cu o bucată gustoasă de brânză şi o cană cu vin, pe deasupra, fiecare putu să-şi astâmpere foamea.

Ceea ce şi făcurăm în mai puţin de-o oră; cei patru tovarăşi care erau de strajă, veniră să prindă puteri, apoi,

tot câte patru, din jumătate în jumătate de oră, ne făcurăm unul după altul rondul.

Noaptea era mai degrabă umedă decât rece. Se vorbea puţin, se curăţau armele, unii moţăiau pe vine dinaintea jeraticului. Din când în când, flăcările vreascurilor uscate pâlpâiau, luminând curtea întreagă şi ruinele cu acoperişurile găurite, fără uşi şi ferestre. Atunci puteai zări toate amănuntele acestui loc pustiu.

Floarea, care scruta fără-ncetare un ungher întunecos al curţii, zise:

— Pare-mi-se că locuieşte cineva pe-aci, sau stă măcar în timpul zilei. Ia priviţi odăiţa de colo, pitulată în adâncătura zidurilor: e spoită proaspăt; uşa îi e în bună stare şi un topor se află trântit, alături, la pământ.

Ne aruncarăm privirile spre locul arătat, dar nimeni nu catadixi să se scoale spre a cerceta mai de aproape. Ne simţeam mult mai bine în apropierea focului. Şi apoi cine să se teamă de nenorocitul care zăcea în pat, acolo? Chiar Floarea nu-i mai dădu nicio atenţie, se înfăşură în gheba ei şi se întoarse cu spatele la foc; dar, peste puţin, ea ne spuse că a auzit un geamăt slab.

Mă sculai şi făcui un pas în noapte.

— Căpitanul nostru are dreptate! Acum e lumină-n cocioabă! O zăresc printre crăpăturile uşii!

Alergarăm cu toţii. Floarea crăpă uşa, cu precauţiune şi deodată ni se înfăţişă înaintea ochilor un moşneag slab şi bărbos, lungit pe un pat de scânduri, cu faţa-n sus, cu mâinile încrucişate pe piept şi ţinând o lumânare aprinsă.

Jumătate pe piept şi jumătate pe bărbie se afla o iconiţă a sfintei Fecioare Maria. Omul zăcea, îmbrăcat ca vai de el, cu capul pe un sac cu paie. Lângă pat, un urcior. Într-un colţ, un cufăr doldora de bulendre. Vatra părea de multă vreme stinsă.

La vederea noastră, bătrânul îşi întoarse spre noi ochii pierduţi în orbite şi se miră:

— Nu v-am simţit intrând, ne lămuri el, cu voce cristalină… Sunt surd.

— Surd, asta n-ar fi nimic, îi strigă Floarea, dar mai eşti şi oropsit: ce ai? cine eşti?

Fără să se clintească, răspunse:

— Degeaba îmi vorbeşti… Sunt surd ca pământul.

Înciudată şi neputincioasă, Floarea îi dădu să înţeleagă, prin semne, că voia să-l ajute sau măcar să-i dea să mănânce.

— Prea târziu! Prea multă osteneală pentru nimic… Acuma nu mai aştept decât moartea, frumoasă domniţă.

Floarea ne porunci s-aprindem focul în vatră şi să preparăm un blid de vin fiert cu zahăr. Omul refuză cu încăpăţânare ca să guste băutura şi ne spuse că focul era zadarnic:

— Nu mai simt nimica… mor… Vedeţi bine că-mi ţin singur lumânarea, să nu-mi dau sufletul ca un câine. Şi poate că moartea chiar o fi aci, de vreme ce nu mi-e teamă c-o să ia foc ţoalele după mine. De trei zile, nu fac altceva decât să aprind şi să sting lumânarea… De opt zile zac în pat, fără să mănânc sau să beau… S-a sfârşit: mor.

Stinse lumânarea şi şi-o culcă pe piept:

Tot ce mai puteţi face pentru mine, pentru că Dumnezeu v-a îndreptat paşii încoace, să-mi privegheaţi sfârşitul şi s-aprindeţi lumânarea… Astfel, nu mai am nicio teamă că am să ard de viu şi voi închide ochii împăcat, chiar astă-seară. Faceţi asta pentru sărmanul meu suflet, îngropaţi-mă apoi şi aibe-vă Dumnezeu în grijă. Sunteţi haiduci, – o ghicesc după fiinţele şi omenia voastră.

Muribundului, cu toată înfăţişarea-i sărăcăcioasă, nu-i lipsea oarecare distincţie în trăsături, înnobilate poate de grozava suferinţă, voiniceşte îndurată. Vorbirea îi era demnă; se exprima cu uşurinţă. Vedeai cât de colo că era un ţăran sau un fost mic moşier. Dar de unde-i picase pe cap

nenorocirea? Ce poveste înfricoşătoare ascundea această viaţă gata de ducă?

Căpitanul nostru se istovi, făcându-l să priceapă dorinţa sa de a şti. Aşezată pe cufăr, lângă pat, Floarea îi dezmorţea mâinile îngheţate şi-l copleşea cu semnele. Pricepu:

— Ehei!… Frumoasă domniţă… Nu-i uşor să-ţi depeni viaţa, atunci când ţi-e sufletul la gură. E ceva prea lung… Şi răsuflarea mi-e scurtă. Viaţa şi nenorocirile mele sunt ale unui popor întreg. Voi, ca haiduci, le ştiţi tot aşa de bine ca şi mine.

Moşneagul se opri. Părea că-şi adună gândurile. Ochii săi pironeau flăcările din vatră, ale căror reflexe jucau pe faţa lui trasă şi nebărbierită. Apoi îşi întoarse capul spre noi, care ne pironiserăm în prag, buluc, curioşi să aflăm cine-i muribundul atât de oropsit că trebuia să-şi ţină singur lumânarea.

Prin gesturi, Floarea îl rugă să continue. Şi atunci, ne povesti cele ce urmează:

— Acum, că ştiu c-o să mă ajutaţi să mor creştineşte şi că o să mă îngropaţi, am să-ncerc a vă povesti din viaţa mea, cât mi-o da răgaz moartea.

N-am fost totdeauna oropsitul care mă vedeţi. Ca şi a mai mare parte a locuitorilor din vremurile de altădată, scobor dintr-un neam de ostaşi ce şi-au apărat brazda patriei, sub bunii noştri Domni de odinioară; mă trag din părinţi răzeşi. Pe acea vreme, nu se afla în ţară decât Domnul care ocârmuia şi se bătea în războaie, sfatul boierilor săi, aproape toţi oameni cinstiţi, noi ăştia, răzeşii şi, pe ici, pe colo, câţiva gură-cască, pe care puteai să-i numeri pe degete. Strămoşii mei aveau ţarina, pădurea şi păşunile lor, mai mult decât le-ar fi trebuit.

Dar vremurile ce urmară schimbară faţa lumii. Bunii domnitori au pierit. Boierii s-au înmulţit ca iarba rea, au devenit nedrepţi, jecmănitori şi pofticioşi să domnească fiecare barem câteva luni. Tronul ţării, fiind ca şi azi la

cheremul turcilor, se vindea cui da mai mult; proaspeţii boieri avură nevoie de mulţi galbeni, ca să-şi facă partizani puternici în ţară, iar la Stambul să cumpere pe favoriţii sultanului. De-aici, jafuri şi asupriri. Boierii nu mai simţeau nevoia răzeşului, ci cât mai mult pământ şi robi care să-l muncească.

Tertipul era simplu: din când în când, slugile lor împingeau înapoi pietrele de hotar după proprietăţile noastre. Moşia boierului se-ntindea astfel ca o râie. Hârtiile noastre erau totdeauna pierdute. N-aveam cu ce să probăm. Priveam cum se împuţinează, văzând cu ochii, drepturile noastre pe pământul lui Dumnezeu. Să te jeluieşti? Cui? Cei care ne jefuiau erau, în acelaşi timp, şi judecători în Divan. Cumpărau câţiva martori mincinoşi: un subprefect, un popă, doi sau trei beţivani. Martorii noştri nici nu erau băgaţi în seamă.

Acestui tertip i se adăugară două pecingeni care ne dădură gata: birurile „pe tot ce mişcă sau nu” şi bătaia pentru cei care nu puteau să plătească. În mai puţin de două generaţii, ne uitarăm originea. Omul demn de odinioară deveni un animal sfios, care-şi scotea căciula înaintea nu importă cărei arătări ce se proţăpea înjurând în pragul casei sale. Cel mai harnic gospodar nu mai fu decât un trândav; cel mai cumpătat, un beţiv. Astfel, ţara se împărţi în boieri şi iobagi şi câţiva dintre aceşti boieri stăpânesc astăzi până la douăzeci de moşii, mare de la zece până la o sută de mii de hectare.

Vai! Urgia asta a târât cu sine o alta şi mai înspăimântătoare. Turcii şi grecii din Stambul, ştiind că boierii români îşi privesc ţara ca pe-o raia, se abătură asupră-ne ca lăcustele. Nu doreau decât să-ncheie târgul cu cei care ne jupuiau de atâta amar de vreme şi să ne sugă sângele în bună tovărăşie. Boierii noştri li se plecară, fără multă codeală, fiindcă, înainte de toate, era vorba de salvarea lor.

În schimbul bietelor noastre piei, mulţi dintre boierii noştri pământeni intrară atunci în graţiile Sublimei Porţi, arendând grecilor, atotputernici, una sau mai multe moşii şi primindu-i, uneori, chiar ca gineri. Aceste arendări ne făcură să blestemăm ceasul când văzuserăm lumina zilei. Căzusem pe treapta ţiganilor robi. Ba chiar mai jos, deoarece robii erau hrăniţi, iar noi crăpam de foame.

Şi turci şi greci, care mai de care, tăbărâră pe fetele şi nevestele noastre.

Oh! Dumnezeule neîndurător! Vai de nenorocita, măritată sau nu, care se-ntâmpla să fie frumoasă şi să placă cotropitorului! Vai de sărmanul băieţaş care ieşea în calea turcului! Necinstea, chinul şi moartea îi aşteptau, adesea chiar sub ochii părinţilor, câteodată ei înşişi măcelăriţi.

Şi-acum, iată povestea mea:

Pe la 1821, când Ipsilanti şi Eteria lui răsculă pe greci împotriva turcilor, eram încă un gospodar cu stare. Locuiam într-un judeţ de lângă Dunăre, cu nevasta şi doi copii: o fată de douăzeci de ani şi un băieţaş de doisprezece. Un alt fecior, primul născut, se însurase şi trăia într-o comună învecinată cu a noastră.

Pe-atunci încă puteam să-i mulţumesc lui Dumnezeu. Deşi foarte strâmtoraţi cu averea şi reduşi la strictul necesar, n-aveam să ne plângem de nicio pierdere printre ai noştri, nici nu îndurasem niscaiva bătăi. Dar iată că grecii declarară război turcului, „duşmanul nostru comun”, ziceau ei. Trebuia să ne bucurăm. Erau creştini ca şi noi, şi cauza lor, dreaptă. O slăbire a puterii otomane n-avea decât să ne prindă bine.

Oh! vorbele! Vraja vorbelor, hrana săracului şi huzureala tiranilor!

Hoardele greceşti, oameni fără lege şi patrie, confundară revoluţia cu jaful, luară Ţările române drept o raia turcească şi, până să zărească hangerul căpeteniei lor, avură destul elan ca să se năpustească asupra femeilor şi acareturilor noastre.

Degeaba Ipsilanti, singurul om cinstit, singurul patriot adevărat al Eteriei, decretă sfinţenia pământului nostru şi pedepsi cu severitate pe câţiva vinovaţi.

Şi cum ar fi putut să fie oare alt fel, când înşişi vitejii panduri ai lui Tudor Vladimirescu, n-au putut rezista, în ciuda spânzurătorilor, ca să nu ne siluiască fetele şi să nu dea iureş în tot ceea ce le cădea în mână? Şi dacă nereuşita Eteriei în Principatele dunărene n-a pricinuit generalului grec decât o mare deziluzie, de care se răzbuna în văzul tuturor pe capul secăturilor sale, greşeala bietului Tudor, vândut de ai lui, îl costă capul.

Sunt mulţumit că mor, să nu mai văd lumea asta. Cumplită turmă ce loveşte sau se lasă lovită, dar care nu cunoaşte deloc mijlocia între aceste două ticăloşii. Azi ştiu că dacă stăpânii lumii sunt lipsiţi de omenie, lumea nu-i mai bună decât ei. Vai de drepţii de pe pământ!

Cu chiu cu vai, scăparăm de bandele eteriste. Satul nostru nu prea avusese de suferit: doar câteva violuri, jafuri, dar niciun omor. Îmi apărai căminul, ca o lupoaică puii. Fiul meu, la rândul lui, se alese cu stricăciuni materiale. Şi când socoteam pacostea îndepărtată, într-o bună dimineaţă sătenii fură vestiţi că soldaţii turci au pătruns în ţară, cu scopul de-a urmări pe greci şi de-a desfiinţa Eteria.

Ocupaţia ne lipsea! Deşi n-avusesem niciun amestec în răzmeriţa grecilor şi în ciuda asigurărilor Padişahului care „garantase viaţa şi averea raialelor credincioase”, noi plătirăm oalele sparte.

Pentru întâia dată, ţăranul român avu prilejul să-şi dea seama că lumea se împarte în tari şi slabi, că cei tari nu se mănâncă între ei şi că cei slabi n-au nicio patrie pe pământul ăsta.

Îndată ce oştirea turcească poposi în ţară, cea mai patriotică grijă a boierilor fu de a-şi pune averea la adăpost de prădăciunile aşteptate din partea soldaţilor musulmani. Faimoşii otuzbiri erau vestiţi prin cruzimea lor. În schimbul

pungilor grele de galbeni, fiecare boier obţinu de la comandamentul turcesc un agă drept *zălog*.

Asta fu liniştea pentru stăpânii noştri, dar această linişte a lor de câte vaiete omeneşti avea să fie umplută, numai scâncetele copiilor noştri au spus-o!

Din toate ruinele, din toate zăbranicele acestei întunecate epoci, nimic nu întrece suferinţele răbdate de carnea copilaşilor.

Nu mai vă spun preţul în bani şi în natură, plătit de ţăran pentru întreţinerea armatei turceşti; mulţi rămaseră fără cămaşă şi trăiră, schilodiţi de topuz; fugiră în munţi, după ce pierduseră cămin şi familie. Mă numărai şi eu printre dânşii; dar pierderea acareturilor nu-mi dădu o lacrimă; averea poţi s-o refaci, în timp ce fiinţele care-ţi fac bucuria vieţii rămân pe vecie pierdute. Ori tocmai aceste fiinţe, furtuna mi le-a nimicit până la ultima!

Dumnezeule, mare ţi-e puterea, dar n-ai pic de inimă! Unde-i mărinimia ta?

Ascultaţi, haiducilor, ce s-a petrecut într-o săptămână cu viaţa unui om şi spuneţi-mi apoi dacă dobitoacele pot să întreacă neamul omenesc în cruzime.

Într-o sâmbătă seara, aga boierului nostru, întovărăşit de doi otuzbiri, a năvălit în bătătura mea; fioroşii başbuzuci speriară pe nevastă şi copii. Cum îi aşteptam, apucai o bardă, strigându-le pe turceşte că voi răpune pe cel care va trece peste pragul casei mele. Abia rostii ameninţarea asta, că o lovitură cu latul hangerului mă doborî la pământ, unde leşinai.

Când îmi revenii în fire, cu gura plină de sânge, îmi văzui nevasta zăcând, întinsă în colţul odăii, sugrumată. Una din mâinile ei încleştase între degete fire de păr, smulse dintr-o mustaţă. Fata şi băiatul, nicăieri. Îmi pierdui iarăşi cunoştinţa, apoi trezindu-mă, noaptea târziu, îmi simţii corpul scăldat într-o sudoare rece şi pricepui, din

durerea care-mi săgeta pieptul, că tot ceea ce luasem drept coşmar era adevărat.

Noaptea se scurse astfel.

În dimineaţa următoare, o duminică, clopotele bisericii vesteau trist agonia unui popor măcelărit. Apăru un vecin, care-mi dădu o înghiţitură de rachiu. Sosea din partea băiatului meu, care locuia împreună cu femeia lui într-un sat megieş şi se oferea să mă ascundă în hambarul său. Nu puteam mişca un deget, darmite să mă scol şi să merg pe jos doi kilometri.

Ţăranul plecă şi trimise nişte femei să se îngrijească de moartă. Un alt sătean veni a doua zi şi-mi istorisi cum otuzbirii prădaseră biserica, îşi băgaseră acolo caii, spărseseră icoanele şi furaseră obiectele preţioase, pe care le vindeau apoi pe drumuri. Foile cărţilor sfinte sfâşiate, ca şi vechile documente, le găseai risipite pretutindeni. Bunul nostru preot, pe care turcii îl credeau bogat, fusese chinuit până-şi dădu sufletul.

— Ăsta-i sfârşitul lumii! adăogi ţăranul. Satul e ca şi pustiu. Singur boierul o duce bine: aga îl apără şi nu-l costă decât galbenii. Pe când pe noi, zălogul ăsta ne costă viaţa.

Mă ridicai cu greutate şi mă târâi pân-la ograda stăpânului nostru, care era poreclit *unul din cei şapte stâlpi ai ţării*. Frumosul „stâlp” nici nu se osteni să m-asculte. Logofătul său îl chemă pe agă şi cuteză, sfios, să-i reproşeze crima săvârşită în familia mea. Îl rugă să-mi înapoieze cei doi copii.

— Cum? strigă aşa-zisul *zălog*: să nu mai iau nici fete, nici băieţi! Asta nu se poate, bre!

Logofătul, milos din fire, mă încredinţă că va face totul spre a înlesni fuga fiicei mele, închisă de agă chiar la curtea boierului. Cât despre băiat, rămăsese în ghearele otuzbirilor.

Mă-ntorsei acasă, unde nevastă-mea se odihnea pe două mese, înconjurată de lumânări şi femei care o boceau. Băiatul meu cel mare se ocupa singur cu d-ale îngropării.

Eu nu puteam sta în capul oaselor. Pieptul mi-era vânăt, mă înecam mereu şi credeam c-o să mor. Asta-l hotărî pe fiu-meu să mâie în seara aia la noi. Plânse toată noaptea.

A doua zi, pe la prânz, eram singur, când un creştin năvăli în curte, strigând:

— Mă Vasile, mă Vasile, aleargă iute: în piaţa bisericii, otuzbirii vor să-ţi turcească băiatul.

Sării de parcă nu m-ar fi durut nimic. În faţa bisericii, în mijlocul unei gloate, copilul meu era în picioare pe un scaun. Cu privirea năucită şi faţa plină de vânătăi. Un turc îi înfăşa capul c-un ştergar lung, ţărănesc, şi striga: „*De azi încolo, acest copil va fi turc; cine-l va atinge, va pieri*”.

Pe jumătate mort, ridicai braţele şi urlai:

„Pagânilor!… Copilul ăsta e al meu!”

În clipa ceea îmi văzui feciorul ăl mare gonind cât îl ţineau picioarele, în capul gol, cu ochii holbaţi şi cu câte un pistol cu două ţevi în fiece mână. Trase de patru ori în otuzbiri şi doborî trei.

Atât putui să mai văd, căci sângele mă podidi pe gură şi pe nas şi mă prăbuşii leşinat.

Timp de două zile, mă zbătui între viaţă şi moarte, neştiind ce se petrecea în casa mea. Oameni de inimă mă transportaseră acolo.

Ar fi fost mai bine, dacă mi-ar fi rămas ochii închişi pentru vecie, deoarece, acasă, cei doi copii ai mei, măcelăriţi îndată după leşinul meu, aşteptau clipa regăsirii cu maica lor.

Mă aflam în joia săptămânii pătimirii mele, acasă. Vineri sosi rândul fiică-mii, ca să se ducă lângă ceilalţi trei. Nu plecă singură: scăpând din ghearele agăi, se ascunsese la cumnată-sa, văduva fiului meu; fură spânzurate împreună.

Nu-s oare umerii unui biet om prea neputincioşi, ca să rabde toate astea într-o săptămână?

Ei bine, o să vedeţi că la o depărtare de douăzeci şi şapte de ani, adică acum şase ani, o altă nenorocire mi-a strivit umerii de moşneag.

Îmi rămăsese o fată de şaisprezece ani, care locuia în acest conac, azi dărăpănat şi pe care o înfiase fratele meu cel mare. Bietul Mihai, deşi drăgăstos şi mai înstărit decât mine, nu voise ca să se însoare niciodată. Spunea, pe bună dreptate, că „cu cât te lipeşti de fiinţele iubite, cu atât eşti mai nenorocit când le pierzi”. Pierderea unui câine îl adusese în starea asta.

Totuşi, nu-şi putu stăpâni dragostea ce i-se năzări pentru fi-mea, Măriuca, dragoste împărtăşită şi de copil, şi mi-o ceru:

— O s-o mărit c-un flăcău pe sprânceană şi-i voi lăsa moştenire toate acareturile mele.

I-o dădui. Avea pe vremea aia abia doisprezece ani. De atunci nu-i mai revăzui, deoarece timpurile deveniră grele pentru mine, iar Bisoca era la o depărtare, cale de opt zile cu căruţa, de ţinutul unde trăiam.

Dar, îndată ce îmi pieri familia, averea micşorată la câteva boarfe, înhămai doi cai, părăsii meleagurile nenorocirii şi zburai în braţele lor.

N-avusesem parte decât de-o viaţă de lacrimi, timp de zece ani. Ochii mi se uscaseră, nemaiputând să se închidă. Devenii, pentru ţăranii din Bisoca, „strigoiul pădurii de fag”.

Fiică-mea, tânără, plină de viaţă, răzgâiată de moşu-său şi însetată de fericire îşi dădu partea ei de lacrămi scumpilor morţi şi se întoarse iute la imboldurile tinereţii, care-i dădeau ghes. Ar fi fost păcat, să ai pică pe ea. Bunul Mihai, dimpotrivă, lovit în suflet de nenorocirea mea şi întărit în dreapta-i părere asupra vieţii, împărtăşi frăţeşte durerea mea, îşi sfâşie sufletul cu învierşunarea omului născut ca să sufere laolaltă cu tot ce este suferinţă şi se stinse ca un sfânt, doi ani după sosirea mea la Bisoca.

Rămăsei singur cu lacrămile, pădurea şi oile mele. Uitai de Măriuca, care, văduvită de mângâiere, îşi însuşi ideile unchiului ei asupra primejdiilor dragostei, şi le aplică de-a-ndoaselea: refuză astfel să-şi întemeieze un cămin, din lipsă

de dragoste maternă şi pentru a se deda, fără stavilă, unei desfrânări din cale-afară de pătimaşe. Aşa că, pe când eu băteam pădurile, Măriuca bătea clăcile.

Nenorocirea a fost aspru pedepsită, deoarece, pe la douăzeci şi cinci de ani, rămase grea şi născu un copil care o costă viaţa.

Moartea ei nu mă atinse peste măsură. Mă obişnuisem să trăiesc fără ea. O socoteam ca pe o străină de neamul meu. În schimb, mă înnebunii după copilul ei, o fetiţă drăgălaşă care-mi umplu viaţa de veselie şi milă.

Nicio lacrimă. Nicio deznădejde. O sarcină dulce începea să dea acum un sens bătrâneţii mele. Toţi morţii mei reînviară; toată iubirea lor sclipea în ochişorii negri ai micuţei mele Anghelina. O ferii de orice griji, că şi o prinţesă ar fi invidiat-o, şi ea, la rându-i, îmi copleşi inima cu o tulburare care făcu pe săteni să creadă că-mi pierdusem minţile. În ciuda celor şaizeci de ani ai mei, mă cocoţam în vârful pomilor, de unde imitam pentru ea cântecul cucului; mă încotoşmănam cu blana unui urs împuşcat de mine şi ţopăiam dinaintea Anghelinei, care, numai de şase ani, îmi bătea toba pe spate cu mânuţa şi cânta în felul ţiganilor care-şi joacă urşii dresaţi:

Joacă bine, moş Martine,
Că-ţi dau pâine şi măsline!

Oh! Dumnezeul meu! Câte maimuţăreli, de dimineaţă până seara, ca s-o înveselesc! Glasul ei avea gingăşia notelor înalte ale armonicei. Chiar oboseala îmi părea o voluptate, când, iarna, cu Anghelina în cârcă şi săniuţa la subsuoară, suiam de-o sută de ori colina acoperită de un strat de zăpadă în care înotam pân-la brâu şi care-mi tăia răsuflarea; dar, oare, care alt bunic era mai fericit decât mine, în clipa alunecuşului cu nepoata pe genunchi?

Am trăit, robit de Anghelina, cei mai frumoşi ani ai vieţii mele, ai vieţii mele întregi. Numai că vârsta înaintată

începu să-mi dea, când ea împlini cincisprezece ani, oarecari griji asupra sorţii micuţei, în cazul c-aş muri. Era frumoasă, ca orice fruct al unei dragoste ascunse. O puteai asemui cu una din acele faimoase ştrengăroaice, născută dintr-o roabă ţigancă, frumoasă, şi un chipeş fiu de boier, amândoi scoşi din minţi într-o noapte de vară. Firea ei semăna cu a noastră şi deloc cu a mă-sei; mă iubea, mă dezmierda, se arăta deşteaptă, gospodină. Plimbările ei se mărgineau la împrejurimile cele mai apropiate: pe jos, călare, în brişcă, eram nedespărţiţi. Şi cum frumuseţea nu-i era întrecută decât de sărăcie, deveni numaidecât îngerul tuturor acelora pe care iarna îi apucă lipsiţi de lemne, făină şi provizia de brânză.

Cum aş fi putut, Dumnezeule neîndurător! ca-n mijlocul acestei nemăsurate fericiri să mai gândesc la un duşman, care de departe îşi aţintise ochii asupra singurului meu rost în viaţă, asupra Anghelinei mele.

Şi de ce oare nu mi-a fost dat să uit nenorocirile de altădată, să mă bucur de ceea ce socoteam drept o răsplată a cerului şi să nu mai mă tem de cruzimea omenească, pe care o scăldasem din belşug cu sângele alor mei?

Şi totuşi, de-aş fi putut birui măcar o clipă încântarea mea de bătrân smintit, mi-ar fi fost uşor să desluşesc duşmanul, căci de multe ori îi cercetasem sufletul şi-i auzisem glasul.

Era stareţul mânăstirii Orbu, un tâlhar de cuţovlah din acea Macedonie ai cărei băştinaşi îşi schimbă naţionalitatea ca şi cămaşa şi care nu-s nici români, nici bulgari, nici greci, nici oameni. Era vestit ca intrigant iscusit şi puternic ocrotit, dar asupra purtării sale de satir nu circulau decât şoapte. Mânăstirea era dintr-acelea care prădase obştiile săteşti de ultima sfoară de pământ şi munţi împăduriţi.

Ţiganii robi furnicau pe proprietăţile sale.

Uneori, stareţul de la Orbu binevoia să ne cinstească prin prezenţa sa vecerniile duminicale. Mă aflam întotdeauna cu Anghelina. Stareţul observă porumbiţa şi-o

învălui în privirile sale pătimaşe. De-atunci, vizitele lui se îndesiră, până ce într-o duminică, apropiindu-se de noi, îmi vorbi, duse dosul palmei drepte la buzele noastre, apoi, împreunându-şi mâinile deasupra căpşorului auriu al fetei, o binecuvântă cu căldură:

— Fie ca *Pronia* cerească să te aibe în paza sa, frumoasă Anghelina, şi ca ea să-ţi călăuzească paşii pe drumul fericirii. *Amen!*

Ţăranii, martori ai acestui semn de atenţie, ne pizmuiră. Le pieriră însă pofta, când, opt zile mai târziu, ieşind să dau o raită prin pădure cu Anghelina, furăm atacaţi de o bandă înarmată, care, cât ai clipi, îmi răpi copilul, lăsându-mă încremenit locului. O lovitură de măciucă în cap îmi luă piuitul, de crezui că lumea s-a sfârşit odată cu mine.

N-am murit, pentru că oi fi având poate „şapte suflete”, ca pisica, dar de-atunci urechile mi-au rămas surde, nesimţitoare la cele din jurul meu.

Au trecut şase ani.

Mânăstirea Orbu, cuib de desfrânare lumească şi maimuţăreală divină, adăposteşte încă între zidurile ei un monstru, cu numele de „stareţ”.

Anghelina mea nu mai e!

Trei luni după răpire, părăsind patul, luai – moşneag surd şi prăpădit – drumul spre Bucureşti, ca să mă jeluiesc Divanului ţării. Divanul, puţin plictisit de istoriile mânăstireşti, îmi soroci o anchetă, care constată că: *numita Anghelina, fiind fiica unei haimanale, nu era poate chiar aşa de neştiutoare cum susţinea bunicu-său…*

Aşa că, tot ce putui obţine, fu ca porţile mânăstirii să se deschidă, după şase luni din ziua când îmi zălogiseră copilul şi ca Anghelina să-mi cadă în braţe. Dar nici urmă de fetişoara mea. Ci o stafie.

Glasul nu i-l mai auzeam. Nici nu fu nevoie, căci nu mai vorbea, deoarece îşi pierduse pe jumătate minţile şi muri la capătul a trei săptămâni.

M-am retras din lume, am renunţat la pământuri, n-am mai băgat în gură decât pâine goală şi apă, ca s-o sfârşesc mai iute.

Dar, vedeţi voi, până şi moartea e anevoioasă pentru nenorociţi!

*

Calul, se spune, n-aşteaptă rugăciuni ca să mănânce ovăz; cu atât mai puţin haiducul, când e vorba de o răzbunare.

Când ne adunarăm iarăşi în jurul focului, iar căpitanul nostru cercetă cu o privire feţele hotărâte ale voinicilor, nu citi decât un singur răspuns de la un capăt la celălalt al şirului:

— Da! strigau toate aceste figuri de aramă, să-l pedepsim pe stareţul de la Orbu. Trebuie!

— Bine-nţeles, tovarăşi, încheie Floarea Codrilor. Dar vă înştiinţez că, dintre toţi puternicii pământului, popii sunt cei care ştiu să-şi apere straşnic pielea!

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău! strigarăm, în frunte cu călugărul Spilca.

Ilie înţeleptul, în timpul acesta, nici nu se clintise. Toate privirile se aţintiră asupra lui.

— Ce spui tu, Ilie?

— La fel ca Floarea: popii ştiu să se apere pe pământ, ca şi-n ceruri…

— Dar asta nu-i totul, reluă căpitanul. Mai întâi, voi nu ştiţi că stareţul de la Orbu e chiar fostul stareţ al mânăstirii Snagov, fiorosul părinte Chiriac…

— Părintele Chiriac?… Monstrul ăla?

— Chiar el, desigur, omul prin ale cărui uneltiri au căzut capetele celor trei boieri cinstiţi, patrioţi sinceri şi care apoi a dezlănţuit o teroare ce a secerat populaţia unui judeţ întreg. Apoi, ceea ce voi nu ştiţi, e că bestia mă cunoaşte de

la o poştă. Am trăit la Snagov pe vremea lui, i-am fost gazdă, iar el mie oaspete, înainte de a-şi da pe faţă ce trebuia să fie mai târziu. Când ne-am destăinuit unii altora vieţile, n-am crezut necesar să-mi înşir toate păţaniile. Ca şi voi, de altfel. Bănuiam c-o să se afle cu vremea.

Ei bine, uite, înainte să plec la Constantinopol, am ţinut la Snagov, lângă Bucureşti, o casă care fu des vizitată, pe atunci, de ceea ce se cheamă „crema ţării”. Casa mai e şi azi, şi-mi aparţine. Acolo am haiducit în felul meu, adică: cât mai mult bine poporului şi cât mai mult rău duşmanilor lui, fără să ies de sub scutul legii. Dimpotrivă, ocrotită de ea. Chestie de vicleşug femeiesc. Sper s-o revăd împreună cu voi, dac-o să vreţi, fiindcă cea mai bună haiducie este aceea care supune legile, cauzei ei.

Deci, trebuie să venim de hac unui *popă*, acest popă e *părintele Chiriac* şi acest părinte Chiriac *mă cunoaşte*.

Se mai află un al patrulea punct şi cel mai greu: *neprevăzutul*, capul tuturor belelelor în viaţă.

Nu e vorba numai de vitejie. Vă cred destul de curajoşi, ca să mergeţi să vă spargeţi capetele de porţile ferecate ale mânăstirii Orbu, care e o fortăreaţă. Da’ p-ormă?

Nu! tovarăşi. Să mori, e uşor. Să trăieşti, mai puţin. Şi acum, în drum spre Orbu, mă voi gândi la toate piedicile astea; gândiţi-vă şi voi, la rândul vostru.

Patru ore de mers obositor, pe o noapte întunecoasă, ne ajutară să atingem pădurea deasă ce străjuieşte Orbu. Oameni şi animale eram plini de zgârieturi, din cauza mărăcinilor şi a crăcilor. Nici caii, nici noi nu ne simţeam bine. Şi umezeală! Umezeală! Până şi buzunarele ni-erau umede! Blestemat anotimp!

Zorile mijeau posomorâte ca şi nesiguranţa expediţiei noastre. Întreaga întindere a văii administrată de stareţ era cufundată într-o mare de ceaţă, deasă, tot pe atât de sinistră ca şi înfricoşătoarea mânăstire, a cărei arătare cenuşie, înfiptă pe-o ridicătură, se ivea obraznic din ceaţă.

Movilă, vătaful nostru, îi arătă pumnul său amenințător. Un dangăt de clopot, abia auzit, îi răspunse. Călugării, unul după altul, plecau să se roage Domnului ca domnia lor pe pământ să nu înceteze niciodată.

Voirăm s-aprindem focul, acest prim tovarăş al haiducului, după flintă, cal şi vin. Floarea se opuse:

— Nici fir de foc! Ne aflăm, doară, la marginea pădurii şi fumul ne-ar putea trăda. Dar, cum trebuie să stăm aci toată ziua, până noaptea târziu şi cum nu putem să dârdâim cincisprezece ore în şir, ştiţi voi mijlocul de-a face foc fără fum?

Nimeni nu răspunse.

— Ei bine, porniţi la doi kilometri de-aci şi veţi găsi acolo o cărbunărie. În schimbul acestei plosci cu rachiu, cărbunarii o să vă lase să luaţi cât mangal poftiţi. Dosiţi-vă bine armele şi nu fiţi prea grozavi.

Feţele mohorâte se înseninară:

— Să ne trăieşti, căpitane! strigă Movilă. Eh! acu sunt sigur că mâine noapte stareţul n-o va scoate la capăt cu astfel de ibovnică!

Doi oameni plecară pe fugă şi se reîntoarseră în mai puţin de o oră, aducând fiecare câte un sac de cărbuni în spate.

— Aprindeţi puţin câte puţin şi hrăniţi focul cu chibzuială, porunci Floarea.

Apoi – după ce căldura şi cafeaua fumegândă din plosci ne întărise inima – Floricica ne dezvălui planul ei:

— Voi ştiţi că haiducii au meteahna de-a se năpusti asupra duşmanului şi de-a ucide fără să se sinchisească de sângele nevinovat ce-l varsă. Obiceiul acesta trebuie păstrat numai la ananghie. Niciodată să nu pierdem din vedere că slugile care-şi apără stăpânul n-o fac totdeauna cu tragere de inimă. Trebuie să le cruţăm, pe cât se poate.

Astă-seară n-o să fie vorba de un atac, dacă lucrurile vor merge cum le presupun. Iată: pe la ora zece, o să mă anunţ stareţului, împreună cu fiul meu, Irimia, cerându-i azil

pentru o noapte. Încă doi oameni vor face la fel. Unul va fi Ilie. Celălalt?

— Eu! strigă Spilca; am fost călugăr şi le cunosc tabieturile.

— Foarte bine… Ilie şi Spilca vor fi codiţa noastră. Acum, ascultaţi! Treaba se va face cu noi patru: toată mânăstirea are un călugăr portar, care veghează noaptea şi un ajutor de portar, un ţigan rob, bărbat vânjos, cutezător, periculos. După primirea noastră. – care-i sigură, fiindcă-mi voi da numele adevărat – aceşti doi inşi vor fi supravegheaţi îndeaproape de către Ilie şi Spilca, rămaşi jos, la trapezărie. Dacă devin bănuitori – adică daca stareţul le strecoară vreun consemn special cu privire la noi – atunci vor fi ucişi amândoi cu dibăcie şi poarta va fi a noastră. Pe portarul ţigan să nu-l omorâţi, decât după ce-o refuza propunerea voastră de-a ne urma.

Cam asta, pân-aici. Cât despre stareţ, mă însărcinez eu, singură sau ajutată de Irimia, după împrejurări. Sper să izbutesc, sprijinindu-mă pe cele trei puncte care adineaori erau împotriva noastră: *un popă*, deci un ins oricând măgulit să aibă de-a face cu o femeie frumoasă; acest popă e *părintele Chiriac*, o dihanie, care cu siguranţă nu se teme de nimic, fiindcă-i puternic; apoi, *mă cunoaşte* ca pe femeia galantă, de demult, de la Snagov, mare negustorească de mătăsuri din Levant.

Dar iată şi-al patrulea punct care votează împotriva noastră: *neprevăzutul*. Asupra lui, în zadar orice discuţie. Tot ceea ce putem face, e să-l înfruntăm cu băgare de seamă.

În cazul că acest neprevăzut îmi va răsturna socotelile, Movilă, care va aştepta aci cu patrusprezece oameni, va fi gata de orice, dacă nu vom reapărea până după miezul nopţii. Poate că n-o să cădem morţi, ci numai prizonieri. Atunci, să vie să bată în poarta mânăstirii, cerând tot găzduire, să dea prin surprindere paznicii peste cap şi să atace fără sfială…

În cazul ăsta extrem, aşteptaţi-vă la orice!

Hotărât, nu! Vechii tovarăşi ai lui Cosma nu erau obişnuiţi cu un căpitan cu socoteli atât de drămuite. Le plăcea mai mult să-şi înfierbânte capul cu vin, să nu prevadă nimic şi să cuteze mult. Cât despre grija unei aventuri: chestie de noroc. Şi pe urmă, nu mori de două ori!

În loc de asta, li se cerea acum să devină cărăuşi, să lumineze un popor pe de-a-ntregul îndobitocit şi de a-şi pune mănuşi, spre a stârpi un cuib de vipere.

Şi averea mânăstirii? Trebuia să nu te atingi de ea? Floarea Codrilor o trecuse, cu nobleţe, sub tăcere. Dar haiducii nu se împăcară deloc cu astfel de nobleţi.

Din care cauză, Ilie îl şi luă la o parte pe Movilă, şoptindu-i:

— Ba, să n-aştepţi cu oamenii tăi până la miezul nopţii. Mânăstirea asta-i una din cele mai bogate. Dacă nu ieşim dintre zidurile ei legaţi fedeleş stăpânirii, trebuie să ieşim plini de aur. Veniţi, deci, după noi, la o oră după plecarea noastră şi ţineţi-vă ca la o bătaie de puşcă: la primul ţignal, alergaţi şi lucraţi ca şi cum căpitanul n-ar fi cu voi.

Movilă trecu acest cuvânt de ordine haiducilor, care-şi curăţau armele, şi-i îmbărbătă puţin. Ilie, înţelept cum era, se pricepu cum să-i înveselească încă şi mai mult: luă trei oameni, plecă, dracul ştie unde, şi se-ntoarse pe înserat cu un berbec frumos pe umeri; cei trei tovarăşi aduceau fiecare câte o damigeană de zece ocale de vin.

Toate aceste bunătăţi stârpiră golurile sufleteşti, care, desigur, nu sunt făcute ca să-ţi dea curaj. Haiducii nu prea iubesc posturile şi rugăciunile. Însăşi Floarea ne ţinu hangul, deşi de felul ei se purta ca o domniţă adevărată.

În acest timp, soarele ne făcea bezele, străpungând deodată stratul de ceaţă. Fâşii roşii suprapuse brăzdară cerul la orizont. Câteva raze se prelinseră printre trunchiurile arborilor, poleindu-ne faţa. Ilie le întâmpină cu sunetele înăbuşite ale fluierului său.

Căpitanul nostru se sculă, îşi deschise sacul şi scoase veşmintele cele mai scumpe: manta de hermină, şalvari de mătase brodată, aşa cum poartă turcoaicele în locul fustelor, gheroc scurt de catifea, năframă persană împodobită cu fluturi de aur. Se împodobi cu toate inelele şi diadema, şi-şi strecură la cingătoare un mic pumnal cu vârful otrăvit.

Ca fecior al unei doamne atât de nobile, fui poftit să-mi pun căciula de astrahan, cizmele din teletin lustruit şi să-mi potrivesc îmbrăcămintea, după cum cerea împrejurarea. Spilca şi Ilie îşi ascunseră, de asemeni, înfăţişarea, izbutind să pară, pe cât posibil, nişte „ţărani de treabă”, dar îşi înţesară brâiele cu pistoale şi junghiuri. Pe deasupra mantalelor, numai ei aveau să poarte flinte în văzul lumii şi fără să dea de bănuit, ci aşa cum le poartă cutare ins din garda unui bogătaş în călătorie pe drumuri nesigure.

Noaptea cufundă toată suflarea în beznă.

— Trageţi cenuşa pe jeratic! zise căpitanul.

Puţin după aceea, cei patru cai ai noştri apucau drumul mânăstirii Orbu.

Mânăstirea era o clădire foarte întinsă, străjuită de ziduri, ridicată pe o înălţime, departe de orice aşezare omenească. Nu se zărea nicio lumină în curtea muncilor sau în cea de onoare.

Ciocănirăm la poarta acesteia din urmă, care se deschidea oricărui drumeţ dornic să petreacă o noapte la arhondărie. Un clopot sună, anunţându-ne, apoi uşa ferecată cu drugi grei scârţâi în balamale şi un călugăr cu felinarul în mână ne deschise calea.

Ţinând caii de căpestre, păşirăm în curte, când deodată, la lumina palidă a felinarului, un blestemat ţâşni pe dinainte-ne, încât crezurăm, oricât de haiduci eram, că-i într-adevăr dracul. Călugărul, încurcat de spaima noastră, ne lămuri:

— E un ţigan rob, care o zbughise; prins, a fost băgat în fiare, după cum e obiceiul în ţara asta.

Aceste fiare şi acest obicei – despre care auzisem vorbindu-se – erau pur şi simplu o barbarie: ţiganul din faţa noastră, o namilă de om, nu mai păstra nimic omenesc. Două coarne mari de fier îi atârnau de o parte şi de alta a capului. Ele erau înţepenite într-un cerc, tot din fier, care-i strângea ţeasta la nivelul frunţii şi acest cerc, ca să nu poată fi scos, era, la rândul lui, înţepenit, cu ajutorul a două bare verticale, de un alt cerc care-i înconjura gâtul.

Sărmanul târa, pretutindeni, după sine, un lanţ lung, legat de glezna piciorului drept; celălalt capăt al lanţului era prins în zid, lângă culcuşul lui. Şi nenorocitul era nevoit să trăiască în halul acela, să slugărească şi să doarmă noaptea, chinuit de coarne şi aparatura lor.

Prietena noastră îl privi îndelung, fierbând de mânie. Ne privi şi el, de asemenea, cu ochi omenoşi, dar Dumnezeu ştie ce se petrecea în mintea lui. Trupul său de Hercule, tăiat parcă în stâncă şi aproape gol, era respingător de murdar. Mustăţi mari, negre ca şi restul feţei sale, îi cădeau până pe piept.

Călugărul închise poarta cea mare, îndreptă animalele noastre spre grajd şi ne ceru să-l urmăm. Floarea îl rugă să ne anunţe stareţului.

— Prea sfinţia sa nu mai primeşte azi, răspunse portarul.

— Fii atât de bun şi-l înştiinţează că jupâneasa Floricica de la Snagov îi face o vizită. O să ne primească.

Trimisul porni cu paşi mărunţi, cu felinarul în mână, dar când fu în mijlocul curţii, se întoarse deodată din drum.

— Haideţi după mine în sala de aşteptare; e prea lung drumul, ca să-l fac de două ori, în caz că v-o primi.

Traversarăm un lung gang, care mirosea a mucigai, apoi o nesfârşită galerie ce da într-o sală de mâncare, plină cu afişe şi dulapuri şi, după puţin timp, ne trezirăm în sala de aşteptare, o încăpere rău luminată de două candele.

Aci, grozavul neprevăzut, despre care ne vorbea Floarea, căzu ca un trăsnet: când să ne părăsească spre a intra la stareţ, călugărul ridică felinarul în dreptul figurilor noastre şi ne cercetă bănuitor. Privirea sa întâlnind pe a lui Spilca, amândoi holbară ochii şi tresăriră, dar numai cât ai clipi din ochi, apoi portarul plecă fruntea la pământ şi dispăru pe o uşă.

Rămaşi singuri, Spilca îşi plesni obrajii cu amândouă mâinile şi ne şopti printre dinţi:

— Haiti! sunteţi pierduţi! Călugărul ăsta mă cunoaşte de la Muntele Athos, unde mi-am ucis stareţul, care era şi al lui. O să mă dea în vileag!

Spaima sa ne amuţi câteva clipe… Ilie avu însă răgazul să sufle căpitanului:

— Ţine-ţi firea, o să facem ce-o trebui; oamenii noştri vor fi în curând sub zidurile mânăstirii!

Uşa se deschise. Părintele Chiriac apăru înfăşurat într-o manta lungă de aba, în capul gol. Era un om burtos; faţă roşcovană, congestionată; privire de epileptic.

Simulând o curtoazie care-i ascundea cu greu nelinişstea, exclamă cu voce spartă, de beţiv trândav:

— Ia te uită!… Floricica! Sau precum te strigau ţăranii şi boierii: *Domniţa din Snagov!* Hai, poftеşte! Cât despre *compania* doamnei, să binevoiască a-l urma pe fratele portar.

(Rostind cuvântul „companie”, îşi adânci privirea în ochii lui Spilca).

— Din această companie, replică Floarea, tânărul este feciorul meu, Irimia; dacă nu te supără, mi-ar plăcea să-l am lângă mine.

— Ah! Feciorul dumitale! Aveai unul? Nu ştiam. Ei bine, s-aştepte o clipă, aci, în sală. Intră mata, întâi!

Înţepenit în pragul uşii, nici nu ne dădu binecuvântarea.

Floarea păşi, cu sânge rece, în odaia stareţului, care închise uşa.

Acum ştiam ce ne rămânea de făcut; dar portarul o bănuia?

Nemişcat, o clipă, cu bărbia în piept, avea aerul că gândeşte privind pământul ce trebuia să-l înghită, înainte de-a reapărea stareţul, – şi deodată o luă la goană cu paşi mărunţi, urmat de Spilca şi Ilie, traversă sala de aşteptare, sala de mâncare şi, când să deschidă uşa galeriei…

Hop!

Cu un salt de panteră, Spilca îi sări în cârcă, astupându-i gura. O clipă mai apoi, inima îi fu străpunsă de pumnalul lui Ilie, fără un strigăt, fără un geamăt.

I se luă cheia de la intrare. Trupul, încă zbătându-se, fu aruncat iute într-un dulap. Şi cei doi prieteni o tuliră spre scăpare.

Din sala de aşteptare – temându-mă, dintr-o clipă într-alta, să nu apară stareţul – priveam scurta scenă a omorului, cu liniştea celui care urmăreşte jocul unei pisici zburdalnice, cu un ghem. Când totul se sfârşi, închisei uşa sălii de mâncare şi mă aşezai pe scaun.

La capătul unui sfertuleţ de oră, „Prea sfinţia sa” deschise uşa şi mă chemă:

— Cred că nu te-am făcut s-aştepţi prea mult? îmi spuse cu un aer ursuz, rece, că mă uimi, atât îl simţeam de răutăcios.

Aruncase după faţă masca bunăvoinţei silite. Ce se petrecuse? Aş fi dat cerul şi pământul ca s-o ştiu, dar din aruncătura de ochi ce-o schimbai cu Floarea, ca s-o vestesc *că totul era în regulă*, nu putui ghici nimic.

Ne aflam într-o sală de primire-bibliotecă, a cărei simplitate fără margini, mai de grabă stânjenitoare, nu dovedea altceva decât făţărnicia sărăciei, proprie feţelor bisericeşti, în mijloc, o masă mare, din lemn mâncat de cari şi scaune şchioape.

Stareţul se aşează, poftindu-mă să fac la fel, apoi adresându-se Floarei:

— E multă vreme de când te-ai întors de la Constantinopol? o întrebă el, privind-o duşmănos pe sub sprâncenele stufoase şi roşcate.

— De câteva luni…

— Pare-mi-se, dacă nu mă-nşel, te-ai reîntors în tovărăşia arhontelui Samurakis?

— De ce această întrebare?

— Pentru că arhontele a fost unul din bunii mei prieteni…

— Ei bine, da! Am venit împreună…

— …Şi tot împreună aţi locuit în casa lui de lângă Siret, nu?

Prietena noastră adulmecă nenorocirea şi-o înfruntă cu linişte:

— Observ, părinte Chiriac, că după ce până mai adineaori mi-ai propus să mă culc cu d-ta, acum mă supui unui interogatoriu în toată regula!

— Cam aşa, scumpă „domniţă din Snagov”… Dumneata o să-mi dezvălui misterul acestei aventuri care a costat pe arhonte viaţa!…

— N-am ce să-ţi explic…

— O să vedem noi!

Cum stătuse lângă uşa pe care intrasem, se sculă agale, răsuci cheia în broască şi-o băgă în buzunar – gest care mă făcu să duc mâna la pistoale, dar Floricica mă opri, printr-un semn, la repezeală. Şi pe bună dreptate, fiindcă imediat se deschise înapoia noastră o uşă cu două canaturi şi apărură patru inşi. Ne legară fedeleş, cât ai clipi din ochi. Nu opuserăm nicio împotrivire.

În picioare, în mijlocul sălii şi încruntat ca un călău, stareţul crezu că ne răpune cu ochii lui de gâscă. Floarea îi spuse:

— Ai cunoscut, cumva, acum şase ani, o tânără din Bisoca, pe nume Anghelina?

— Poate…

— Folosind aceleaşi mijloace, ca cele de-acum, i-ai biruit împotrivirea dinaintea poftelor dumitale?

— Nu chiar aşa…

— Şi dumneata nu crezi că, luându-mă drept o Anghelina, ţi-ai putea rupe dinţii?

— Nu văd cum, căci în ceasul de faţă cei doi tovarăşi ai voştri vor fi mărturisit scopul vizitei voastre la mânăstirea Orbu. Mă voi purta cu voi mai puţin aspru decât s-au purtat cu ei, dacă o să destăinuiţi, de pe acum, partea voastră de nelegiuire în omorârea arhontelui Samurakis.

— Partea mea de nelegiuire? Dumneata vorbeşti de nelegiuire? Dumneata care răpeşti fete tinere, le siluieşti şi le omori? Dumneata care ai uneltit să cadă capete şi care striveşti mulţime de nevinovaţi? Dumneata care pui coarne de fier fiinţelor ce te slugăresc şi pe care Dumnezeu le-a înzestrat cu grai? *Tu* vorbeşti de nelegiuiri, *tu*, gunoi popesc!

Niciodată n-o văzusem pe Floarea Codrilor mai frumoasă ca-n clipa aceea, cu mâinile la spate, cu faţa aprinsă de mânie, capul împodobit cu diademă, cu mândrie dat pe spate, ochii ei negri, măriţi şi scăpărători.

Foarte palid, stareţul ceru foarfeci. Stând pe scaun, haiduca nu se clinti. El îi scoase diadema şi mantaua, îi tăie veşmintele de la ceafă până jos, dădu la o parte fâşiile şi, arătând spre spatele-i gol, porunci unuia dintre gealaţi, care ţinea o vână de bou în mână:

— Trage-i una!

Apoi, privind pe Floarea în albul ochilor:

— Zadarnic, orice zgomot: aci nu se aude decât ceea ce voiesc eu, care sunt ascultat orbeşte.

Bestia lovi fără milă. O dâră roşie, care se învineţi numaidecât, apăru de-a lungul omoplaţilor.

Niciun suspin. Doar corpul îi tremura… Mă simţii mândru de a fi feciorul unei asemenea femei!

— Mărturiseşte, aventuriero! urla prea sfântul.

Nimic.

Un semn al stareţului fu urmat de a doua lovitură, care clătină pe osândită. Prima umflătură plesni în două, sângele ţâşni în lături din abundenţă.

Totuşi niciun strigăt. Oh! cât de mare mi-era dorinţa de a fi în locul ei şi de a-i dovedi, la rându-mi, că eram un haiduc.

Cu faţa spre dulapul cu geamuri înţesat de cărţi sfinte, căpitanul nostru medita, poate, la atâtea înţelepciuni milostive, răstălmăcite în instrument de tortură, când clanţa uşii ce da în sala de aşteptare se mişcă încetişor.

Călăul prinse zgomotul slab al broaştei şi tresări:

— Tu eşti, Marcule? Ce s-a întâmplat?

În loc de răspuns, o bubuitură care zgudui temeliile; uşa zbură spre stareţ, care fu dat de-a berbeleacul, şi în prag se văzu lungindu-se statura neagră a ţiganului „încornorat”, în urma căruia năvăleau haiducii. Lovitura şi uluiala fură atât de puternice, că nimeni n-avu timp să se întrebe ce se petrecuse. Înarmaţi cu saci şi frânghii, ţiganul deoparte, tovarăşii noştri de altă, legară în grabă pe stareţ şi cei patru ticăloşi, le înfofoli capetele, cât p-aci să-i înăbuşească. Şi abia sfârşite acestea, robul, lăsând în plata Domnului pe stăpânul său, să dădu îndată unui măcel, fără pereche în viaţa mea de haiduc: învârtind în mână, ca pe-o praştie, lanţul greu ce-l târa de gleznă acum o oră, îl repezi de câteva ori în capul celor patru zbiri ce zăceau la pământ. Saci, oase, creieri, fură pe curând o tocătură groaznică. Apoi, fără să sufle o vorbă, înspăimântătorul diavol se întoarse la stareţ, răzbunarea sa cea mare. Îi smulse hanţele, îi descoperi faţa şi c-un genunchi pe piept, faţă în faţă, labele sale mari începură un soi de sugrumare, prin opinteli scurte. Călugărul tiran părea pe jumătate mort; când apăsarea ţinea prea mult, ochii îi rămâneau o bucată de vreme închişi, până să-i redeschidă, în acel răstimp, ţiganul ţopăia prin odaie, se arunca asupra victimei, îi muşca nasul, urechile, gâtlejul şi-l înţepa cu atâta furie cu

coarnele lui de fier, că se răni el însuşi cu aparatura şi sângele i se prelingea pe faţă.

La urmă, înhăţându-şi lanţul îi strivi capul.

În timpul acesta, tovarăşii noştri ne slobozeau mâinile şi scotoceau încăperea părintelui Chiriac, unde-i aştepta o pradă bună.

Clopotele mânăstirii Orbu chemau pe călugări la rugăciunea de la miezul nopţii, când ceata noastră, îmbogăţită cu zece mii de galbeni şi un fost rob scăpat de coarnele sale, îşi luă calea destinului.

Singură Floricica avea de ce se plânge puţin…

III
TAZLĂU

— Mii şi mii de tristeţi rod, într-o viaţă, sufletul generosului; dar nimic nu-i este mai dureros ca suferinţa aproapelui său: aşa e *sufletul haiducesc!*

Pământul este atât de minunat, simţurile noastre atât de nestăvilite, nevoile gurii atât de josnice, încât, pe bună dreptate, ar fi trebuit să vii pe lume fără ochi, fără inimă, fără nimic altceva decât nevoia de-a sfâşia, pentru ca să ne mărginim numai în a strivi pe semen şi de-a urâţi viaţa, în loc să iubim, mai degrabă, dreptatea, mila şi dreptul altuia la fericire.

Iată în ceea ce haiducul se desparte de ceilalţi oameni, de turma proştilor, devenindu-le duşman.

Haiducul nu e crunt. Nicidecum sângeros. Dacă uneori ucide, e din vina cruzimii duşmanilor, care-l silesc.

Haiducul este omul născut bun şi numai bunătatea ne deosebeşte de animalitate: ea este unica distincţie a vieţii omeneşti.

Ştergând-o în pădure şi ieşind de sub scutul legii, orice haiduc adevărat rămâne bun, deloc hain, îngăduitor în faţa greşelii. El nu uită că, ceea ce defineşte măreţia unui conducător, este mai ales înţelegerea. Altminteri, şi gospodarii ar şti să poruncească, la rândul lor. Haiducul nu uită, mai cu seamă, că e un răzvrătit generos: pentru dânsul, crima şi jaful nu sunt un scop.

Haiducul nu este un tâlhar.

Pentru ca lumea să devină mai bună, orice om trebuie să fie un haiduc!

Cu aceste cuvinte, Floarea Codrilor deschise sfatul haiducilor, pe Tazlău.

Erau de faţă patru din cele mai frumoase figuri ale acelor vremi: Groza, Jianu, Codreanu şi Bujor. Oamenii care îi întovărăşeau, erau cam la vreo două sute – mişcătoare regăsire de fraţi, legaţi prin aceleaşi simţăminte, urmăriţi de aceleaşi potere şi năpăstuiţi de aceeaşi soartă.

O pădure seculară, în mare parte neumblată, îi ferea de orice surprindere. Lupul, ursul, mistreţul şi popândăul erau singurele vietăţi ale pădurii – fiinţe mai puţin nedrepte şi primejdioase decât omul. Le presimţeai vecinătatea, dar nimeni nu se neliniştea: curajoasele animale se mulţumeau să sfâşie, azi o oaie, mâine un porc pe jumătate sălbatic şi ocoleau pe om, neîntrecut în lăcomie de niciun dobitoc.

Tabăra surghiuniţilor poposise într-o pajişte încăpătoare, pe de margini cu ferigă. Mirosul de sulcină, adus de un vântuleţ de prin vreo câmpie apropiată, o îmbălsăma. Dedesubt, drept în adâncuri, spumegosul Şoimul se năpustea cu furie în braţele fratelui său mai mare, Tazlăul, care-l primea şoptindu-i mustrări prieteneşti, în timp ce mierlele, necăjite că nu pot supune zgomotul torentului, ciripeau înfuriate.

Întreagă această lume de haiduci ne aştepta acolo de câteva zile. Apariţia căpitanului nostru călărindu-şi calul roib, fu salutată prin zvârlirea a două sute de căciuli către vârful pomilor:

— Trăiască Floarea Codrilor!

— Trăiască femeia-haiduc!

Groza, prietenul ei din copilărie şi ţârcovnicul Ioachim, dascălul lor la greceşte, se îmbulziră primii ca s-o îmbrăţişeze. Celelalte căpetenii făcură la fel, fără a-şi mai cere voie, cum e obiceiul între haiduci. Floarea îi întâmpină pe toţi cu elanuri de „soră pătimaşe”, dar spre bunul Ioachim merseră mângâierile ei cele mai drăgăstoase:

— Prietenul meu! Iubitule! Ai îmbătrânit mult! Mai mă iubeşti aşa ca altădată? Te-ai deprins cu viaţa de haiduc?

Ţârcovnicul se tânguia:

— O, Floricico! Dragostele mele nu mai ţin de lumea asta, iar haiducia mea nu-i decât un oftat al inimii! Trăiesc ca şi copacii care nu stingheresc pasările Domnului. Seara şi dimineaţa, mă minunez de ceea ce văd şi lăcrimez întruna.

Furăm surprinşi, când aflarăm că vestea loviturii noastre la mânăstirea Orbu ne-o luase înainte, dar, întăreau căpitanii, nu se cunosc făptaşii şi e bănuit Groza.

Această ispravă, socotită îndrăzneaţă pentru pumnul de oameni al cetei noastre, încunună pe Floarea de tot prestigiul de care avea nevoie spre a vorbi cu autoritate celor patru şefi şi două sute de haiduci, din cei mai vestiţi.

Ea răsturnă temeliile haiduciei primitive, mărturisindu-şi dintr-odată dispreţul dinaintea oricărui revoltat nedublat de un idealist şi continuă să-şi dezvolte principiile, fără sfială:

— E mult mai uşor să omori un om, decât să-l dumireşti. Popoarelor, totdeauna, le-au trebuit puţină codeală, spre a se supune poruncilor şefilor ce le trimeteau la măcel, căci ele nu se străduiesc a se pătrunde de adevărul unei vorbe sănătoase.

Aici zace răul de care suferă omenirea, însă de acest rău nimeni nu e vinovat şi de-aceea trebuie să-l îngăduim. Trebuie să pricepem viaţa aşa cum e, aşa cum o vedem.

Sufletul omenesc e plăsmuit dintr-o materie foarte felurită: calitatea bună e rară şi se află copleşită de cea rea. Plantele hrănitoare şi florile sunt şi ele înăbuşite de bălării.

A cui e vina, dacă lumea e aşa cum e? Zbirii ei n-au picat din lună ca s-o terorizeze, ci s-au ivit numai şi numai din neamul omenesc. Eşti sau rob sau tiran, iată cele două feţe ale realităţii, pentru cea mai mare parte dintre oameni. Mijlocia între aceste două limite crude ale vieţii, *omul drept*, e atât de rară ca şi diamantul printre pietricele.

Luaţi nouă sute nouăzeci şi nouă de locuitori ai pământului, dintr-o mie, şi priviţi-i în ochi: ăştia sunt umilii. Pipăiţi-le ţeasta: o să descoperiţi cucuiul tiranului.

Aproape că nu există pârlit care să nu chinuiască pe altul şi mai pârlit, fie el nevasta, măgarul sau câinele său.

Să nu-mi pomeniţi, deci, de-o omenire împărţită în două. Nu recunosc decât stănoaga ce separă pe *drept* de *nedrept*, pe *bun* de *rău*.

A împărţi omenirea în *cei de sus* şi *cei de jos*; a atribui primilor numai păcate, celorlalţi numai părţi bune şi a încerca să nimiceşti pe unii, pentru a da pământul celorlalţi, – n-ar schimba cu nimic viaţa de azi, deoarece e greu să găseşti sugrumaţi care niciodată n-au voit să fie sugrumători. Cu toate astea, marii ucigaşi rămân, fără îndoială, cei care guvernează lumea şi care nu-şi îndeplinesc unica datorie: aceea de-a sili lumea la dreptate, fiind mai întâi ei înşişi drepţi.

Aceştia sunt bandiţii pe care haiducul trebuie să-i vâneze, fiindcă dacă omul nu este supus păcatului de a fi rău şi hrăpăreţ, câtă vreme este un exploatat, vina sa se transformă în crimă de Stat, în ziua când ia guvernarea unui popor, pentru a-l stoarce mai bine.

Haiduci! Aşteptând ca haita lupilor să devie turmă de oi, să legăm nădejdea unei vieţi mai bune, numai de oamenii care suferă. Ei sunt de două feluri: cei care trăiesc strâmtoraţi de nevoi şi cei care se chinuiesc cu generozitatea inimii lor.

N-aş putea să vă spun care din doi ar fi mai de nestrămutat în bunătate, dar ştiu că, de vreme ce cineva suferă, poţi să-i acorzi încrederea.

În schimb, război fără cruţare oricărui nesimţitor în faţa suferinţei de pretutindeni şi îndeosebi aceluia care e în stare să exercite dreptatea şi n-o face.

Pe acest nesimţitor trebuie să-l stârpim, oriunde s-ar afla şi să-l socotim duşman, chiar atunci când ar fi propriul nostru frate, deoarece tiranii dăinuiesc mai ales din pricina nesimţirii nesimţitorilor.

Trebuie să pornim deopotrivă şi în căutarea viteazului care se înfrăţeşte cu năpăstuiţii vieţii, mai cu seamă când e

un înstărit şi chiar un puternic. Asemenea eroi nu sunt numeroşi, dar există; am cunoscut câţiva şi-i cred gata să-şi pună la bătaie totul pentru izbăvirea patriei lor. Nu le faceţi nedreptatea de a-i amesteca laolaltă cu hoarda amăgitoare a tiranilor ce-i înconjoară. Ar fi o nedreptate strigătoare la cer, să negi unui om mărinimia, bunătatea, dreptatea, fiindcă s-a născut, din întâmplare, printre sugrumători. Se naşte cineva unde i-e pofta? Şi care-i stratul social unde un om drept s-ar simţi în apele lui?

Avem dinaintea ochilor un exemplu izbitor, pe tovarăşul Jianu. S-a născut în boierie şi bogăţii, cel mai tânăr dintr-un şir de fraţi, toţi duşmanii noştri şi ar fi trebuit să fie şi el la fel, dacă sufletul lui de haiduc nu l-ar fi silit să-şi ia valea. Azi, Jianu împarte cu noi aceeaşi viaţă şi soartă; capul lui e pus la preţ ca şi al nostru şi nu este de mirare s-o sfârşească la spânzurătoare, coşcogeamite fiu de mare boier cum e.

Ei bine! Jianu nu-i singurul boier cu inimă de haiduc. Dar nu oricine poate să ia calea haiduciei. De altfel, tare mă îndoiesc dacă cea mai bună haiducie o fi aceea care se pune în afara legii, pentru că, până acum, îmboldită de o tinereţe entuziastă, am lucrat întâi la Snagov, apoi la Constantinopole, mai folositor decât toţi haiducii care operează în codru.

Mulţumită, în parte, legăturilor mele cu ambasadorii Franţei şi Angliei la Stambul, generalul Aupick şi lordul Canning, a fost răsturnat hrăpăreţul Mihai Sturdza, iar omenosul Grigore Ghica readus în scaunul Moldovei. Tot eu, în aceeaşi măsură, am protejat la Brussa pleiada de tineri boieri ce şi-au încercat micul lor 1848 şi se văzuseră surghiuniţi în Anatolia. Am contribuit la repatrierea lor şi sunt în strânsă legătură cu dânşii. Au o educaţie apuseană, asuprirea îi revoltă, fie ea făcută de străini sau de ai noştri, şi primesc, pentru a o sfărâma, ajutorul oricărui patriot.

În fruntea lor se află un om pentru a cărui bună-credinţă îmi pun capul jos. O să vă încredinţaţi chiar voi,

deoarece l-am poftit să ia parte şi el la această consfătuire şi n-o să întârzie să pice de la Iaşi: e hatmanul Miron, pe care l-am întărit în postul de conducător al miliţiei moldovene…

Un şopot de mirare acoperi ultimele cuvinte ale vorbitoarei.

Groza strigă:

— Un hatman printre haiduci!

— Chiar aşa! întoarse vorba Floarea: un hatman, haiduc!

Jianu se sculă – boier cu figura delicat dăltuită, cu mişcări graţioase, înfăţişarea mereu serioasă. Glăsui cu căldură:

— Să nu vă neliniştiţi! Floricica nu prea se înşală uşor. Îl cunosc pe Miron. Mi-e chiar prieten. Ne-am instruit împreună la Paris şi Lunéville. E într-adevăr un haiduc. Dacă-i hatmanul miliţiei moldovene, cu atât mai bine pentru patria pe care vrem s-o dezrobim.

— N-o să putem face nimic trainic, fără ajutorul acestei tinerimi, adaogă Floarea. Nu omorând, pe ici pe colo, când un grec, când un boier român, o să schimbăm cu vreo iotă halul ţării noastre. Viaţa zbirilor nu ne atrage; moartea lor nu ne ţine de cald. Ceea ce ne trebuie, este pământul răpit ţăranului şi legi bune pentru toată lumea. Aşa ceva nu se poate înfăptui decât înlocuind absolutismul de azi printr-o stare de lucruri mai dreaptă, având la temelia ei însuşi poporul.

Dar, unde-i voinţa populară în stare să pună oameni noi la lucru? Nicăieri. Poporul e ţinut la obroc de orice mişcare de idei. Dacă n-ai poporul, cu cine începi? Cu voi, idealiştii, care veniţi de jos şi cu Mironi revoltaţi, care ne vin de sus?

Iată ce vă propun: farmecele unei femei nu sunt date pentru a vrăji copacii. Lăsaţi-mă să practic haiducia mea acolo unde se află oameni puternici, care se încovoaie ca o salcie în faţa unei dezmierdări prefăcute. Cei care nu se

încovoaie, se sparg ca sticla şi asta e totuna pentru o îndrăgostită de felul meu.

La Snagov, lângă Bucureşti şi, mai abitir, lângă vestitul codru al Vlăsiei, unde atâţia tirani şi-au lăsat în acelaşi timp şi punga şi viaţa – mulţi inşi au îngenuncheat la picioarele „Domniţei din Snagov”, alţii s-au nimicit, iar câţiva băţoşi în cruzimea lor s-au încredinţat într-un chip jalnic că asprimea unei femei n-are pereche.

Mă voi înapoia la cuibul meu, care va deveni cuibul haiducilor. Vom deschide larg uşile şi le vom închide, din când în când, în urma cutăror puternici, prea supărători; toate daraverile astea n-or să ne coste decât un căluş şi un bolovan; marele lac, în care se oglindesc, balcoanele şi streaşinele casei mele, se însărcinează cu restul.

Vom linguşi neghiobia mai-marilor, care ne vor scăpa printre degete. Cu cei care vor primi târgul, o să lucrăm pe faţă şi o să plătim cinstit.

Dac-o trebui să-mi strecor degetele în vreo barbă simandicoasă, spre a scuti de spânzurătoare pe cutare tovarăş – cu dragă inimă mă supun.

Dar, mai ales, să fim sinceri cu sincerii, cinstiţi cu cinstiţii, drepţi cu drepţii, buni cu bunii, în acest cămin al haiducilor, care n-are decât o raţiune: *de-a obţine dreptatea omenească pentru această sărmană ţară sau chiar s-o smulgem*. Fiindcă toată tactica unui om de nădejde stă prin a începe să-şi deschidă inima, de a se arunca chiar şi asupra unei stânci, de-a o înfierbânta prin căldura sângelui său; dar dacă se pomeneşte întâmpinat cu un scuipat în faţă, să calce în picioare tot ceea ce este rău, deoarece nu *orice* om alcătuieşte omenirea, ci *omul bun*.

Asta am învăţat, trăind.

Am învăţat, încă, să fiu îngăduitoare cu acel căruia îi lipseşte pâinea, din cauza aproapelui său: foamea mistuie sufletul şi atunci fiinţa umană cade mai prejos decât animalul.

Acest fel de om nu-i în realitate decât un stomac. Cum să te înţelegi c-un stomac? Cum să îmbii pe cel care adulmecă pământul ca să dea peste un ciolan: *Frate! ridică-ţi fruntea şi priveşte soarele!*

Vai! eu ştiu că lumea îşi împarte viaţa între a adulmeca, de nevoie, pământul şi a privi soarele, din mândrie; dar, prefer pe vanitos, unui flămând, fiindcă noi suntem întocmai. Dovadă, haiducia noastră.

De asta vă spun: să lucrăm, mai întâi, cu animalul care *poate* să ne dea ascultare; la urmă, ne vom adresa şi celui care *nu poate!*

*

În acea clipă, apăru statura delicată a hatmanului Miron, întovărăşit de călăuza sa. Tânărul boier era îmbrăcat civil. Purta redingota, obişnuită pe atunci, şi cizme din piele roşie. Se aruncă în braţele deschise ale lui Jianu, a căror strânsoare cât p-aci să-l înăbuşe, apoi, întorcându-se spre Floricica, îi sărută prelung mâna şi-i zise:

— Despre ce „animal” vorbeai?

— Vorbeam despre *două animale...*

— Şi care-i cel ce te poate asculta?

— Tu, pentru că nu eşti flămând.

— A! Ba să mă ierţi: am o foame de lup!

— Ei bine! spuse căpitanul nostru, să ne potolim foamea; vom tăifăsui, după. Cred că tuturora le e foame.

Movilă mulţumi pe toată lumea, strigând:

— O clipă! *Ei* vor pocni îndată!

Era vorba de berbeci: nu mai puţin de vreo treizeci, care se coceau fiecare în gropiţa lui, încinsă ca un cuptor, fiecare în pielea lui şi cu mormanul de spuză deasupra – şir prelung de morminte, asemănător unui cimitir de copii, dar a cărui dogoare era de nesuferit. Berbecul nu fusese supus nici unei pregătiri: ci tăiat, îndopat cu sare şi piper, şi culcat

în acel pătuc fierbinte, unde, acoperit cu un morman de jeratic, pocnea după un timp, semn că poate fi mâncat. Asta se chema… *berbec fript haiduceşte!*

Pocniră unul după altul, zvârlind în sus neprietenoasa învelitoare. Fiecare bubuitură era întâmpinată cu strigăte de căpcăuni.

Şi, desigur, întâile fripturi gata fură servite şefilor, pentru că, totdeauna şi oriunde, ei sunt serviţi primii, chiar şi când sunt haiduci.

În timpul mesei. Floarea înştiinţă pe hatman de planurile ei. Miron o ascultă cu seriozitate. La urmă spuse:

— Minunat! Şi poţi să mă numeri şi pe mine printre cei mai credincioşi idealului nostru patriotic, dar cu o condiţie: să nu se mai repete lovitura de la mânăstirea Orbu…

— Cum? A şi ajuns vestea la Iaşi? întrebă Floricica.

— A ajuns ea la Bucureşti, *unde capul acestei aventuriere necunoscute a fost pus la preţ pentru zece mii de galbeni*, precum glăsuieşte ordinul de urmărire îndreptat împotriva ta!

— Ăsta-i spiritul noii ordini cu care se împăunează tinerimea voastră generoasă? strigă Jianu, înăcrit.

Hatmanul replică:

— Frate Iancule, te ştiu pripit, nicidecum naiv; n-oi fi vrând ca întreg Divanul celor două ţărişoare să fie format din haiduci! Şi apoi, lasă-mă să-ţi spun că nu văd scopul asasinatelor voastre individuale…

— Tu vezi poate mai bine urmările asasinatelor voastre în masă, în straturile poporului!

— Ho! ţipă Floarea Codrilor. Aci eu sunt căpetenia voastră! Ei bine, vă opresc să mergeţi mai departe pe calea asta! Toţi sunteţi însufleţiţi de dorinţa de-a ne înţelege şi de-a munci laolaltă în viitor: de ce oare să mai trăncănim asupra lucrurilor trecute? Va avea dreptate, cine va lăsa o operă în urma lui. Deci, la fapte!

Apoi, sfredelind pe Miron cu o privire hotărâtă:

— Hatmane! Ceasul se apropie. Vin de la Constantinopole, cu credinţa că ruşii vor pierde războiul Crimeei. Napoleon ne asigură de asta pentru anul viitor. Turcii, însă, vor pierde, de asemenea, preţul victoriei lor, măcar în ceea ce priveşte Principatele noastre: Franţa şi Anglia îi susţin pe „unionişti”. În străinătate, chestiunea e foarte înaintată. Trebuie ca şi în Principate să fie barem la fel. În ce stare ne aflăm?

— Câştigăm teren, pe fiecare zi. Cei mai buni oameni, tineri sau bătrâni, sunt pentru Unire. Totuşi separatiştii rămân destul de puternici, mai ales la noi, în Moldova, unde caimacamul unelteşte pe faţă împotriva Unirii Principatelor şi-şi cumpără partizani, aci ca şi la Stambul, năzuind să puie mâna pe scaunul Moldovei. Asta place duşmanilor noştri, ruşii, turcii şi austriecii.

— Bine! dar aşa ceva displace prietenei noastre Franţa; ea trebuie să fie învingătoarea. Aşa că, nu mă tem de caimacam, cu toată imensa avere a nevestei sale, cea mai bogată moştenitoare din Moldova; nevastă-sa nutreşte gânduri bune pentru ideea unirii; pe deasupra, am eu grijă să-l zugrăvesc în ochii Sublimei Porţi ca vândut ruşilor şi partizan al înfrângerii turcilor.

De ceea ce mă tem este uşurinţa sau nepriceperea noastră, fiindcă s-o ştiţi, ca să ne poată susţine până la capăt, Franţa ne cere să-i dăm dovada dorinţei fierbinţi a naţiunii române. Ori, eu ştiu prea bine că biata noastră naţie este redusă la câteva mii de intriganţi egoişti şi ambiţioşi.

Iată de ce, hatmane Miron, în ceea ce priveşte Moldova, îmi pun întreaga nădejde în tine şi Alexandru Cuza, acest îndrăzneţ de o sinceritate zguduitoare, senzual ca un câine, dar bun şi dezinteresat. Dacă-şi joacă bine rolul în armata caimacamului, în curând va fi colonel. Căzneşte-te să-i insufli puţină stăpânire, puţină făţărnicie. I-ai putea fi, într-o zi, prim-ministru…

— Ce visezi să faci din prefectul de Galaţi?

— Primul Domnitor al unei Românii noi!

Mulţimea de haiduci se sculă, ca unul. Auziseră vorbindu-se despre sinceritatea acestui nobil, necruţător cu cotropitorii clasei lui, simplu în apucături şi generos până la dispreţul oricărei situaţii demne de treapta sa. Era socotit ca singurul în stare „să taie în bucăţi carnea boierului”.

Un „*ura*” măreţ zgudui aerul. Douăzeci de fluiere începură să cânte bătuta, cel mai îndrăcit dintre jocurile noastre populare.

Târâţi de acest entuziasm neaşteptat, şefii renunţară deodată să mai prelungească tăifăsuiala şi se prinseră în horă. Prima horă fu încercuită de-o a doua, mai resfirată, formată din stat-majoarele celor cinci căpitani şi aceasta, la rândul ei, fu luată la mijloc de un al treilea lanţ de haiduci. Pământul duduia sub răpăitul celor două sute de tălpi învrăjbite.

Bujor şi Codreanu chiuiră cu vocile lor bărbăteşti:

Dat-a frunza fagului!
pus-am cruce satului,
şi coadă baltagului;
că am gândul dracului,
asupra bogatului!

Bată-te crucea, bogat;
om bogat şi fără sfat,
ce mă porţi prin sat legat,
zici că birul nu ţi-am dat!

Foaie verde de gutui!
Iancule, de unde vii?
— Ia, d-aci, de peste Jii.
— Iancule, ce-ai târguit?
— Dat-am aur şi argint,
pe vreo cinci oca de plumb,

să duc la băieţi în crâng;
că băieţii-s cam zglobii:
trag la naiba, prin pustii,
nu ca mine-n cărnuri vii!

LA SNAGOV

ÎN CUIBUL HAIDUCILOR
I

Prietene care mă asculţi, sunt un om de optzeci ani, a cărui inimă nu cunoaşte însă bătrâneţea. Dacă tu nu ştii ce înseamnă asta, nu-ţi mai pierde vremea în zadar, ascultându-mă! În furnicarul omenesc se găsesc inşi cărora nu le e de-ajuns propria lor viaţă, suferinţa şi durerea lor şi care se simt trăind prin toate existenţele de pe pământ; mii de fericiri nu-i împiedică să audă un geamăt; mii de dureri nu-i pot lipsi de-o singură bucurie.

Aceştia sunt *oamenii-ecou*: totul răsună în ei! Noaptea, ei aud strigătul cărnii muşcată de sălbăticia plăcerii; ziua, sar în sus, odată cu toate fiinţele sângerate de chinul animalic al muncii pe care n-o iubesc.

Sunt unul din aceşti oameni-ecou: sunt un haiduc!

Dacă tu, cititorule, nu eşti; dacă te mulţumeşte viaţa ta, a părinţilor sau a prietenilor tăi, sau dacă te nemulţumeşte numai ce ţi se întâmplă ţie sau alor tăi, atunci n-ai să mă pricepi, deoarece, contrar felului tău de-a fi, îmi place să mă amestec în tot ceea ce-i omenesc şi nu mi-e indiferent dacă semenul meu trăieşte sub sceptrul dreptăţii, dacă are vreo durere sau e arătat cu degetul.

Oh! Nu trebuie să fiu luat drept un înger sau apostol! Nu! Pot să fac şi rele, însă păcatul meu este dintre acelea pe care nu le poţi înlătura în viaţă şi nu-s niciodată o pacoste pe capul oamenilor. Şi apoi, acolo unde însăşi Bunătatea nu-i în stare de nimic, nici eu nu pot mai mult!

În această casă a haiducilor, a cărei amintire mi-e aşa de dragă, am iubit şi am fost iubiţi. Numai de asta mi-amintesc! Ura… S-o ia dracu’! O alung din mintea mea.

Veniserăm acolo cu dorinţa de-a schimba faţa lumii! N-am făcut decât puţine lucruri şi, în schimb, avurăm şi partea noastră de pagubă. Aşa-i bilanţul oricărei vieţi care năzuie să îmbrăţişeze pământul.

Dar câte ceasuri de neuitat petrecute acolo!

Mai întâi, ţinutul Snagovului e oaza dragostei în această câmpie fără sfârşit a Dunării, în care Bucureştii se pierd ca într-un deşert. Codrul său, scăldat în zilele de vară de un soare nemilos, este preţuit cu atât mai mult cu cât i se ştie singurătatea. Lacul său, care acoperă câteva sute de hectare, e semănat cu ostroave stufoase, ce se desenează şerpuitor în zare, ca nişte căciuli uriaşe plutind în voia valurilor. Vânatul, peştele, racii, sunt din belşug. O fâşie lată de trestie, înaltă de zece picioare, tiveşte, aproape fără întrerupere, malul lacului, oferind adăpost iepurilor şi umbrar miilor de broaşte izgonite de arşiţa verii. Câteva sălcii plângătoare, plicticoase şi iscoditoare, asemenea unui şirag de pustnici, se pleacă pe luciul apei, cu o îndărătnicie de adevăraţi duhovnici. Din loc în loc, nufărul, regele purităţii – ieşit la iveală cu alaiul lui de lopăţele plesnind de sevă – veghează cu îngâmfare singurătatea lacustră.

*

Nu era o singurătate deplină, deoarece casa prieteniei, a dragostei şi a luptelor generoase, umplea aerul cu strigătele sale, în timpurile când frumoasa ei stăpână se afla acolo.

Aşezată pe un colnic care-i înlesnea o privire cât mai largă asupra lacului nesfârşit, părea că vrea să-şi ia zborul, graţie streşinilor ce se prelungeau ca nişte aripi. Uşi, ferestre, galerii, balcoane, totul era ferit de asprimea

vremii. Şi niciun zid împrejmuitor, nici chiar un gard sau o îngrăditură; nimic n-o apăra în afară. Chioşcuri, ici şi colo, năpădite de hamei. Puţin, la o parte, bătătura gălăgioasă a robotelilor şi a crescătoriilor de tot felul: cai, vaci, oi, porci şi ograda cu nenumăratele găini, gâşte, raţe, păuni, porumbei. Câini mari ciobăneşti erau singurii păzitori. O duzină de căsnicii ţigăneşti, încincite prin puzderia de plozi, trăiau liberi, într-o vreme când robia era în floare. Ei fură primii ţigani dezrobiţi din ţară. Floarea Codrilor, cumpărându-i ca pe vite, odată cu terenul, întocmi acte în regulă de dezrobire. Nu se lăudă nicăieri cu dezrobirea lor, dar se alese cu o adâncă mulţumire, deoarece ţiganii îi deveniră prietenii cei mai credincioşi. O parte din ei erau aşa zişii „casnici”; ceilalţi, de la sfârşitul lui aprilie şi până în septembrie, cutreierau ţara, practicând felurite meserii: ursari, căldărari, lăcătuşi, meşteri primitivi ai lingurilor de lemn şi cazanelor de rufe, spoitori, iar femeile lor ghicitorese.

Ironie a sorţii: cel mai însetat popor de libertate de pe pământ a fost supus robiei de către reprezentanţii celei mai îngenuncheate naţiuni din câte apăsa Semiluna! La Stambul, tronurile Principatelor române se vindeau la mezaturi, tăinuite; boierul român, el însuşi o raia dispreţuită, îşi vindea ţiganii la mezatele publice, ca şi vitele. Totuşi, acest popor, pe jumătate gol şi asupra căruia se avea drept de viaţă şi moarte, rămase neschimbat în veselia sa. El fu acela care întâmpină sosirea noastră la Snagov, cu inima deschisă şi entuziasm.

*

O trăsură cu opt cai venise ca să ne ia de la Galaţi, unde Floricica se anunţase, în treacăt fie zis, ca reîntoarsă direct de la Constantinopole. Numai noi doi, eu şi ea, luarăm loc în trăsură. Cei optsprezece tovarăşi de drum, transformaţi

într-o gardă demnă de „Domniţa din Snagov”, ne urmară călări. Costumele lor naţionale, din pânză albă brodată cu arnici, minunau pe trecători, ca să nu mai vorbesc de statura uriaşului Trăznilă, ţigan liberat de la mânăstirea Orbu, care băga în sperieţi pe copiii satelor. Era într-adevăr înspăimântător, cu faţa-i oacheşe de drac şi trupul de uriaş, care deşăla, în mai puţin de un sfert de ceas, calul cel mai voinic, ceea ce-l silea să alerge pe jos, o bună parte din timp, trăgându-şi animalul de dârlogi şi asudând cu broboane mari. În acele clipe, spaima ţăranilor dădea de haz. Floricica râse cu lacrimi tot timpul călătoriei.

Dar hazul cel mai straşnic al reîntoarcerii noastre fu apariţia lui Trăznilă la Snagov. Droaia de ţigani ieşise în păr, cu liota de copii, câini, pisici şi chiar vreo câţiva purcei. Feţe oacheşe, lucioase şi melancolice; dinţi albi, piepturi dezgolite. Cu neputinţă să pricepi o iotă în furtuna de gesturi şi strigăte. Era ceva vesel, o vedeai cât de colo, nu atât de clar şi uşor de interpretat drept duşmănie. Vărsară doniţe cu apă înaintea trăsurii, ne urară belşug. Jucară îndrăcitele geamparale. Rândaşii se tăvăleau pe jos, dându-se de-a berbeleacul. Şi toată adunătură asta dorea să atingă cu mâna veşmintele stăpânei lor.

Asta, înainte ca vesela societate să fi observat prezenţa lui Trăznilă, care ne urma ultimul.

Îndată ce alaiul se opri şi fostul „încornorat” se înfăţişă ochilor sălaşului, uimirea sugrumă mai întâi toate gâtlejurile, apoi bairamul se asmuţi mai vârtos şi fără cruţări asupra fericitului Trăznilă. Repede terminară cu el, cu puterea şi costumul lui brodat. Veselia ţigănească nu cunoaşte marginile şi cu greu se deosebeşte de agresiune. Într-o clipă – apucat de mâini, picioare şi cap – uriaşul nostru fu înghiţit de valul acestei dragoste copleşitoare, îl pipăiau cu învierşunare şi nu ştiam dac-o făceau ca să-l sărute sau să-l omoare. Răcnetele în ţigăneşte te ajutau încă şi mai puţin să desluşeşti ceva.

Floricica crezu c-o să-l linşeze şi le strigă cu toată puterea:

— Nu-l omorâţi! E de-al vostru!

— Drace! Vedem şi noi, că-i de-al nostru! răspunse o femeie care privea furnicarul; de asta îl şi mângâie! O aşa „bucăţică” de ţigan merită osteneala ca s-o „guşti” o ţâră!

Şi iată-l pe Trăznilă, plin de praf de sus până jos, cu hainele în neorânduială, apărând înălţat deasupra unei gloate care-l ducea în triumf în faţa Floricichii, strigând de-a valma:

— Domniţă!… Domniţă!… Îl vrem pe Trăznilă baş-bulibaşă!

Stăpâna încuviinţă „ungerea”:

— Fie!

Şi dispăru în casă, urmată de noi toţi, în timp ce Trăznilă se trezi încercuit de o horă de jucăuşi, fericiţi că au putut să-şi folosească libertatea, alegându-şi un stăpân.

II

Nu ştiu de la cine avea fosta păstoriţă de la Lipia încântătorul ţinut al Snagovului. Cum, prin ce lovitură a norocului, fetişcana cu picioarele goale din satul cel mai deocheat din judeţul Buzău – prietena lui Groza, amanta feciorelnică a lui Cosma, Floricica, mama mea – izbutise ca să devină *Domniţa din Snagov*?

Această latură a vieţii sale îmi rămase totdeauna întunecoasă. N-am întrebat-o niciodată, din ruşine şi nici ea n-a deschis vorba.

Venind la Snagov, speram să întâlnesc pe mărinimosul care-o blagoslovise cu un dar, pe de-a-ntregul regesc. N-avui parte: în vreo zece odăi încăpătoare, simple dar plăcut mobilate, se lăfăiau două femei şi un bărbat, pensionari pe viaţă, tustrei de-o vârstă nehotărâtă, umili ca înfăţişare, săraci ca duh.

Fiecare îşi avea o poveste care-i lămurea prezenţa în casa haiducilor, şi dintre ele două merită o scurtă istorisire. Cea de-a treia, nenorocita Evghenia, nu inspira decât milă: fiica mezină a unor părinţi oarecum chiaburi, dar îngâmfaţi şi haini, fusese sacrificată în hatârul unei surori mai mari şi trimeasă la mânăstire, de unde se salvase la moartea cruzilor autori ai vieţii ei şi venise s-o sfârşească la Snagov. Obişnuiţii casei o porecliseră *călugăriţa fără voie*. Sosită cam târziu într-o viaţă ce i se refuzase, Evghenia, aşa ştearsă cum era, reuşi să muşte din fructul care este slăbiciunea bărbăţiei noastre, „atâta vreme cât tâmplele ne zvâcnesc şi urechile ne ard”, vorba lui Cosma.

*

Mult mai veselă era istoria celeilalte femei, voioasa Marinula de-altădată, poreclită *Călăreaţa*, din pricina păţaniei amoroase ce-o trântise dintr-al noulea cer al galanteriei în iadul zeflemelelor.

Mare boieroaică, măritată cu un bogătaş pe de-a-ntregul nătărău. Frumuseţe de bujor, purtare de gâscă, minte de oaie şi temperament în stare să dea gata un regiment într-o noapte.

Ca în cele mai multe case boiereşti ale timpului, ofiţerii spilcuiţi ai armatei ruseşti de ocupaţie găseau la Marinula, casă, masă şi acel adaos care face ospitalitatea orientală de neuitat. Preafericitul soţ al Marinulei nu se îngrijea de nimic. Doar Marinula se îngrijea de neplăcutul suvenir pe care irezistibilii cuceritori, stricaţi până-n măduvă, îl lăsau de obicei nesăbuitelor amante. De rest, nici ea nu se sinchisea.

Şi într-adevăr, nenorocirea nu-i veni de pe urma nenumăratelor asalturi ce trebui să le suporte, ci din indiferenţa linguşitoare a unui colonel de cavalerie. Şmecherul se juca de-a fidelitatea, pe care spunea că o are

faţă de nevastă-sa, apoi, într-o zi, cu o piruetă de cazac, răsuci capul bietului bujor, şoptindu-i:

— Da! Te vreau! Dar numai a mea! Cu totul a mea…

— Cum asta? bolborosi ea, pierdută de fericire.

— Foarte bine! mă vei urma! O să fugim peste trei zile. Ţarul ne recheamă.

În dimineaţa plecării, colonelul găsi pe Marinula ghemuită în sania sa, la locul întâlnirii. Şi alunecuşul pe zăpadă începu după ce „călăreţul” se încredinţase mai întâi că Marinula luase cu ea aurul şi giuvaericalele.

Călătoria nu fu lungă. Dumnezeul românilor nu putea îngădui răpirea unei părticele din pământul Moldovei.

O noapte de dragoste la Ungheni; un popas sincer dinaintea Prutului îngheţat; o chelfăneală căzăcească, urmată de un furt, tot atât de cavaleresc şi iat-o pe Marinula dezmeticită din vis! În faţa ei, sfânta Rusie a curtenitorului colonel; în urmă, un bărbat dezbrobodit, care ceruse şi obţinuse divorţul.

Îndârjit de insulta suferită cu vâlvă, bărbatu-său o lăsă ca să se rostogolească în cea mai cruntă mizerie. Ca să poată trăi, îşi vându totul, până şi blănurile şi căciuliţa de astrahan pe care o purta semeaţă, aşezată pe-o ureche. Prietenele sale virtuoase, cerându-i socoteală de jignirea bunelor moravuri, îi închiseră uşile în nas.

Târându-şi picioarele prin zăpadă, cu capul înfăşurat într-un şal, ea auzi cum ştrengarii uliţelor îi cereau socoteală, la rândul lor, de pierderea căciuliţei:

Ma-ri-nu-lă! Ma-ri-nu-lă!
Ce-ai făcut cu-a ta că-ciu-lă!

Floricica o descoperi într-o zi în halul ăsta. Nu-i ceru nicio socoteală şi-i oferi ospitalitatea ei, unde nimic nu-i lipsea.

*

Povestea celui de-al treilea pensionar al casei, Alecachi, era puţin tragică.

Într-o frumoasă dimineaţă de primăvară, aflându-se în trăsura paşei din Silistra, care-şi inspecta paşalâcul, Floricica zări doi călăi turci şi un agă, pregătindu-se ca să taie capul unui om. Îl trăseseră lângă o fântână, îi legaseră mâinile la spate şi rânduiau barda şi tăietorul.

Prietena noastră opri trăsura şi coborî:

— Vreau să văd despre ce-i vorba! spuse ea bătrânului paşă.

— Despre ce-i vorba? miorlăi tiranul; se vede cât de colo, draga mea! Se taie capul cuiva. N-oi vrea să te opreşti azi, pretutindeni unde se taie un cap, numai să afli *despre ce-i vorba!*

Era vorba totuşi de sărmanul Alecachi, care, la cererea Floricichii, povesti din fir-a-păr cele ce urmează:

Vameş la Silistra, Alecachi trecea drept omul cel mai cinstit din regiune. Văduv, cei trei copii ai lui, un băiat şi două fete, îl ajutau în meseria sa, care de mai bine de cincisprezece ani se mărginea în a sta turceşte pe-o saltea şi de-a încasa taxele asupra mărfurilor descărcate la debarcaderul său de la Dunăre. Nicio plângere nu fusese îndreptată împotriva lui. Sumele fixate dinainte şi pe care le datora sultanului în fiecare lună, aga le încasa cu regularitate. Din ziua când Alecachi nu mai fu solvabil, cumsecadele agă le încasă *în natură*. Şi aici, iţele se încurcară.

Vameşul, binevoitor ca toţi orientalii, îşi făcea veacul tăifăsuind la nesfârşit cu prietenii, pentru care avea oricând un locşor pe saltea. Sorbeau întruna ceşcuţe cu cafea. Fumau ciubuce. În acest răstimp, fetele şi băiatul aduceau banii, îi încredinţau părintelui şi se reîntorceau la datorie. Alecachi sălta un colţ al saltelei, strecura banii dedesubt şi

continua partida de trândăveală, care se isprăvea la miezul nopţii. Dispreţuia socotelile. Abia dacă se ostenea să pună gologanii sub saltea şi să-i scoată pentru măruntele nevoi ale familiei.

Dar probabil că nu numai el era acela care-i scotea de-acolo, deoarece, la sfârşitul unei luni, când aga se înfăţişe ca să-şi ceară dreptul, fu degeaba, căci vameşul ridică salteaua, o întoarse pe dos, scotoci încăperea: cu mare greutate găsi câţiva piaştri şi irmilici, ici şi colo! Adânc mâhnit, explică omului stăpânirii:

— Ioc, afaceri! Ioc, galbeni, aga!

Aga, care era arab, se mulţumi să mormăie un singur cuvânt:

— *Malèche!* Adică: *nu-i nimic!*

Şi se îndepărtă supus. Dar Alecachi observă într-o zi că aga zăbovea puţin cam mult cu glumele pe lângă fetele sale, lângă debarcader. Totuşi, cum generosul funcţionar continua să răspundă: *Malèche!* la fiece sfârşit de lună nenorocit, vameşul închise ochii asupra ceea ce aga îşi luă *în natură*, uită pocinogurile blestematei saltele şi îşi dădu cu totul inima bunilor prieteni – până în clipa când fata cea mare veni să-i spună că aga o lăsase grea. Atunci, tatăl se aprinse şi chemă pe făptaş, care răspunse domol:

— *Malèche!* Nu-i nimic!

Şi drese paguba, silind pe un raia, băiat bun, să se însoare cu fecioara însărcinată.

Puţin timp după, a doua fată a vameşului călcă pe urmele celei dintâi. Urmă iarăşi un *malèche* şi un al doilea raia.

Acum, Alecachi trăia fericit: la pagubele lunare, aga răspundea recunoscător, de departe, printr-un *malèche* şi mergea înainte. Fete, bietul părinte numai avea de unde da.

Dimpotrivă, aga avea şi el vreo două. Şi tocmai feciorul vameşului fu acela care, răzbunându-şi surorile, le lăsă însărcinate. Apoi fugi în lume, fără pic de milă faţă de taică-său, rămas pe-o saltea ce luase foc.

Urmările acestei fapte necugetate sfârşiră prin a fi serioase. Aga – chiar în dimineaţa încântătoare când Floricica îşi făcea plimbarea – venise, însoţit de doi călăi, să-l înhaţe pe Alecachi. Cum nu-i plăcea vorba lungă, zise simplu:

— Am venit să-ţi tai capul!

Vameşul auzi bine, văzu barda şi buturuga, şi simţi că i se albeşte părul de spaimă.

Totuşi mai avu puterea să-l descoasă:

— Şi de ce ţii, să-mi tai capul, agă?

— Pentru că fi-tu mi-a însărcinat fetele!…

— Da ’ parcă tu nu le-ai lăsat grele pe-ale mele?…

— *Malèche!* Mi-erai dator.

— Dar, agă, nu spuneai tu că nu-i nimic?

— *Malèche!* scoală-te şi urmează-ne!

Floricica rugă pe paşa din Silistra să ierte pe Alecachi – ceea ce bunul paşă încuviinţă, ridicând un deget – apoi prietena noastră plăti agăi sumele datorate sultanului, de Alecachi.

— Şi cele două fete ale mele, grele? strigă arabul.

— *Malèche*, aga! chicoti Domniţa din Snagov.

III

A doua zi de la sosirea noastră, primirăm vizita popii din Snagov şi a enoriaşilor lui, veniţi să ne mărturisească, zgomotos, bucuria de-a se şti iarăşi proteguiţi de „buna Domniţă Floricica”. După care fapt, casa haiducilor făcu primul pas în bătălie.

Fu un pas hazliu, şi pentru mine neaşteptat.

Două personagii simandicoase coborâră într-o zi dintr-o diligenţă şi fură primite la masa de prânz, cu onoruri care sporiră caraghioslâcul acestor fiinţe, străvezii ca ploşniţele

unei case părăsite, dezarticulaţi ca nişte marionete şi urâţi de-ţi venea să te prăpădeşti de râs.

Aproape că mă şi prăpădisem, zărindu-i, dar Floricica mă trase îndată la o parte şi-mi şopti:

— Ştrengarule! Învaţă-te să fii cuviincios. Ştii tu cine-s ăştia?

— După câte văd, „sperietori de vrăbii”, de-ai lui Cosma!

— Dacă vrei tu, fie, dar află că cel ce poartă fes şi ochelari e *hood-bey*, primul tâlmaci al Sublimei Porţi şi cel mai bun prieten al nostru. Tovarăşul său este d. Isidor, evreu german, reprezentantul mai multor fabrici, care vor procura ţării noastre tot ce-i trebuie, pentru ca locuitorii ei să nu mai mănânce cu degetele, să nu se mai culce pe pământul gol şi să se îmbrace ca de-alde osmanii.

*

Am bănuit în *hood-bey* pe unul din puternicii care făcuseră averea Floricichii, dar care nu-şi cunoşteau prietena cu de-amănuntul. Era putred de bogat şi vorbea nouă limbi, dintre care patru orientale. Printre ultimele se număra şi o română, ca vai de ea. Dimpotrivă, d. Isidor o vorbea cu uşurinţă, ca şi germana, franceza şi engleza.

Tâlmaciul Padişahului era, după mamă, şi el evreu, iar prezenţa acestor doi inşi în cuibul haiducilor îşi găsea explicaţia în planul femeii-haiduc, care-l dădu în vileag, îndată ce se isprăvi masa.

În odăiţa înţesată cu sofale şi divane, rezervată prietenilor intimi, beyul englez se înţepeni ca o momâie, cu ciubucul în mână, ochelarii pe vârful nasului, privind în gol şi nedeschizând gura decât pentru a rosti „da” şi „nu”; dintre cei doi evrei, era acela care vorbea despre aur, adică de *lire sterline*.

Cealaltă prăjină de om – mai mult simpatică la înfăţişare şi mai plăcută prin temperamentul ei vioi – nu înceta o clipă

să măsoare odaia în lung şi lat. Fuma nişte frumoase ţigări şi făcea haz de ciubucul beyului, poreclindu-l „scuipătoarea de nicotină”.

Zeflemisea, de altfel, tot ceea ce nu era occidental:

— Priviţi acest interior de femeie cochetă şi europenizată, zicea el: o cameră care te sileşte să şezi turceşte. Nu vezi nicăieri un scaun ca lumea, un garderob, un bufet, o veselă convenabilă. Românceleşi românii cei mai chiaburi, deşi îndrăgostiţi după limbile şi culturile din Apus, păstrează totuşi obiceiuri asiatice; se spală în fântâna, se luminează cu lumânări puturoase şi-şi culcă prietenii pe saltele trântite pe jos. Vorbesc franţuzeşte şi poartă şalvari. Hăinăria şi-o înghesuie în cufere neîncăpătoare. E caraghios! Şi în halul ăsta zac tocmai românii, care au acest minunat proverb: *Vorbeşte după cum ţi-e portul, sau îmbracă-te după cum ţi-e vorba!*

— Sunt de aceeaşi părere cu dumneata, domnule Isidor! întări Floricica. Într-o oarecare măsură, dumneata eşti un haiduc!

— Eu, haiduc? strigă Isidor. Auzit-ai vreodată vorbindu-se de un ovrei-haiduc? Oh! nu! Îmi pare rău; dacă naţia mea ar fi ştiut să mânuiască armele, n-ar fi fost azi ţapul ispăşitor al tuturor belelelor sociale!

— Am spus „într-o oarecare măsură”, ceea ce-i adevărat! Nu te istoveşti dumneata răspândind în Orient arta de-a trăi şi, prin urmare, bunăstarea? Asta-i haiducia. În sensul ăsta, chiar hood-bey este un haiduc, la rândul lui!

Beyul avu un tremur uşor şi cât p-aci să scape jos ciubucul:

— Dumireşte-mă, Floricica! Şi oricum, fereşte-te s-o spui cumva sultanului; s-ar putea să-mi pierd capul!

— Deloc, prietene. Haiducia voastră tot făcând *revoluţii*, atrage aurul în casele de bani ale industriei puternice, fiindcă voi sunteţi cei care îi înlesniţi scurgerea produselor, deschizând credite negustorilor.

Cei doi „haiduci”, liniştiţi astfel, nu mai avură decât să încheie afacerea pentru care veniseră. Isidor se însărcina cu instalarea mai multor categorii de negustori evrei, hoodbey furniza banii, iar Floricica lua pe seama ei transportul mărfurilor de la punctele de frontieră până la prăvăliile aşezate în câteva centre ale Principatelor.

În acest chip, începu pe pământul românesc un comerţ care – la început alcătuit în întregime doar de evrei – trebuia să constituie mai târziu un izvor de energie naţională şi să ajute reintrarea României în rândul ţărilor civilizate.

Răsplata care căzu pe capul evreilor pentru faptul că fuseseră şi la noi vehiculele progresului, ba chiar îl înlesniseră, fu cu totul alta decât aceea pe care o scontaseră iniţiatorii.

*

Scopul Floarei Codrilor nu era câtuşi de puţin negustoria. Profita însă de nevoia claselor înstărite de la noi de-a trăi după moda apuseană şi de zorul năvalnic al industriei străine – care ţinea morţiş să-şi deschidă pieţe de desfacere în ţara noastră – ca să-şi răspândească ideile ei haiduceşti, care erau: reîntoarcerea pământului la ţărani, secularizarea averilor mânăstireşti, desfiinţarea robiei ţiganilor şi a pedepsei cu moartea, Unirea Principatelor şi garanţii constituţionale.

Un congres european avea să poftească pe curând cele două ţări, ca să-şi formuleze aspiraţiile, alegând Adunări naţionale, de care depindea soarta poporului român. Trebuiau dejucate, cu orice preţ, manoperele reacţiunii şi de-a nu alege decât oameni simpatizanţi cu programul tineretului.

În acest scop, Floarea Codrilor îndrăzni să înceapă lupta pe două tărâmuri deodată: jos, creând o mişcare populară,

de reazim; sus, demascând cruzimea boierească şi rechiziţionând toate energiile prielnice cauzei naţionale.

Dar mai greu fu să punem în mişcare ţărănimea, îndobitocită în patru secole de exploatare! Cât de greu este deci, să zgândări o fărâmă de omenie!

Ne-am înhămat la cucerirea maselor populare, cu credinţa misionarului. Sute de care cu boi şi de căruţe cu cai începură să brăzdeze Principatele, fiece convoi în frunte cu un haiduc, gata să pună umărul pentru izbânda binelui sau să moară; fiecare haiduc având pe buze lozinca: „Fiţi viteji! Cereţi-vă drepturile! Sprijiniţi pe bunul nostru *Vodă!*”

Ani în şir şi fiecare la rând ne luptarăm cu ploaia, noroiul, zăpada, vânturile, arşiţa înăbuşitoare, fiarele sălbatice, păduchii – dar ceea ce ne dădu mai mult de furcă fu îndărătnicia ţăranilor.

Pentru omul simplu, puterea autorităţii oficiale e ceva ocult, divin sau drăcesc, nici el nu ştie bine, dar înaintea căreia nu poate decât să se plece.

Frate al meu de suferinţă, vrăjmaşul libertăţii mele, n-ai şi tu un cap, două mâini, două picioare, ca toată lumea? Unde-i, oare, beteşugul tău? Pe ce cale trebuie să te iau, ca să lovesc cum trebuie în stânca prostiei tale, să-ţi aduc ţie un folos, iar mie viaţa de care mă lipseşti?

*

Amară ca fierea fu viaţa haiducului, în răstimpul acelor zile de devotament forţat. Hărţuit din copilărie şi certat cu cei care nu-s ca el, haiducul dispreţuieşte viitorul şi moartea, pune preţ pe clipa ce-o trăieşte în libertate şi îşi pierde răbdarea, oricât de puţin i s-ar cere să convingă pe un om de ceva. El ştie că înainte de-a lua calea haiduciei, gura lui a risipit destul scuipat la toate răspântiile, că vorba i s-a lovit numai de surzi, că nu s-a izbit decât de ghearele autorităţilor din satul său. La urmă, şi-a spus: te naşti

haiduc, aşa cum te-ai naşte cântăreţ. Şi a rupt cu legătura care-l zălogea de semenii lui.

Totuşi, numeroşi fură tovarăşii care se oferiră de la sine meseriei noastre neplăcute. Devotamentul lor, deşi silit, nu era cu nimic mai prejos iluminismului creştin.

Noaptea – când beznele biruiau licărele ochilor noştri – ne adresam, cu voce şoptită, căruţaşilor care fumau în urma carelor ce scârţâiau. La vremea popasurilor tihnite, în câmp deschis, în timp ce ei moţăiau, dezmorţindu-şi spatele, rezemaţi de boii care rumegau, noi îi băteam la cap.

Desigur, nu încercam ca să-i câştigăm cauzei, prin simpla putere a vorbelor: le arătam dragostea noastră, împărtăşind, nesiliţi de nimeni, toate necazurile lor, când carele se înnămoleau sau se răsturnau în vreun torent, când om şi vită se istoveau la datorie. Pe drumurile bune, noaptea, rămâneam singurele călăuze ale convoaielor, îngăduind cărăuşilor să se odihnească sub coviltirul căruţelor. Şi, întotdeauna, le-am dăruit kilograme de vin, gustări şi alte nimicuri, de dus acasă (bucăţele de panglică şi stofă, farfurii desperecheate, bricege).

Pretutindeni, eram mereu gata de frăţie, de milă pentru iobagi. Şi când le lipseau o vită de povară, un plug, o colibă sau bruma pentru măritişul vreunui copil, noi, care câştigam destui galbeni şi n-aveam niciun chef de-a face avere, le săream într-ajutor.

Câteodată, în entuziasmul lor nesăbuit, căpitanii haiducilor şi chiar Domniţa din Snagov, dădeau buzna în vreun sat şi cetele noastre se aşezau la mese, se răspândeau pe la nunţi sau botezuri, jucau cu turbare şi azvârleau galbenii cu amândouă mâinile:

— Tovarăşilor, fraţilor! strigam feţelor prăpădite de suferinţă; priviţi cât de frumoasă ar fi viaţa pentru toată lumea, de n-ar exista asuprirea gospodarilor! Aveţi un pic de curaj şi loviţi în călăi! Noi suntem gata să v-ajutăm!

IV

Paralel cu această luptă în straturile de jos, se ducea o alta, la Snagov, de mai multă însemnătate.

Pentru a da o pildă de primirea ce voia să se facă modelor apusene, Floricica îşi preschimbă interiorul casei. De la îmbrăcămintea şi mobilele sale – mergând cu cochetăria până la introducerea cleştelui de zahăr în serviciul mesei – ea înlocui totul cu mărfuri trimise de la Viena, Paris, Dresda şi Lipsca. Un bucătar-şef luă locul vestitului sufragiu ţigan al boierului român, biet rob care se ştergea la nas chiar cu degetele de care se folosea apoi la prepararea salatei stăpânului.

Aranjă dormitoare dichisite, ale căror paturi din lemn vârtos sau din tablă de fier lustruită purtau picturi reprezentând scene istorice, străine şi româneşti. Dacă adăogaţi acestui interior împrospătat farmecul stăpânei lui, care ştia să primească pe musafiri ca o adevărată Domniţă şi să poarte orice rochie la modă, cu o graţie înnăscută, puteţi să vă închipuiţi faima ce şi-o câştigă casa haiducilor, într-o ţară unde nu lipseau nici bogătaşi, nici pofta de a străluci, ci numai oamenii de iniţiativă şi căile pentru împlinirea dorinţelor, fără multă osteneală.

Floarea Codrilor deschise larg uşile casei, oricui dorea să-i păşească pragul şi se arăta gata să facă interiorul casei oricărui boier, la fel cu al ei.

Musafirii, şi odată cu ei comenzile, se revărsară din toate colţurile Principatelor. „Curtea” de la Snagov se întrecea în recepţii cu cele ale celor doi prinţi domnitori. Zi şi noapte, echipaje cu şase şi opt cai se opreau în faţa casei; şi vedeai bărbi mari, albe (purtate îndeosebi numai de boierii de mâna întâi sau înalţi dregători publici cu plăpândele lor soţioare) catadicsind a primi ospitalitatea „neguţătoarei”, „intrigantei” sau „aventurierei”, cum o

porecliseră în intimitatea boierească pe această gazdă care-i apropia prin avere şi-i întrecea prin arta de-a trăi.

Floricica, cu zâmbetul pe buze, frumoasă şi cochetă ca acele pariziene atât de invidiate de femeile epocii, – primea, călăuzea, arăta, dădea serbări strălucitoare şi vrăjea pe toată lumea.

Dar tâlcul nu sta acolo.

*

Dacă – în plină serbare – vreuna din acele bărbi ale protipendadei greşise uşa, rătăcind prin casă, dăduse desigur peste barba patriarhală a lui Ilie înţeleptul, care, blând dar nestrămutat, aştepta, stând turceşte, împlinirea Justiţiei pe pământ.

Aştepta şi veghea: era paznicul obiceiurilor casei haiducilor.

Deloc sever, îngăduitor, Ilie înţelegea orice, ierta totul şi paza lui se exercita liniştit, prin ochii-i blânzi, urechile-i tăinuitoare, faţa-i senină.

N-are a face! Această blândeţe, discreţie, bunătate, ne reamintea cu atât mai bine prezenţa lui Ilie, foarte aproape de serbare, aşa ca pe vremea când Cosma făcea orice-i trăsnea prin minte, dar cădea regulat asupra liniştei „plicticoase” a haiducului-patriarh.

Desigur, Floarea Codrilor nu era un Cosma, şi eu, Irimia, mă străduiam din răsputeri ca să-i fiu cât mai puţin un fecior aidoma. La Snagov ardeam să-l întrecem pe Cosma în haiducie, dar reuşiserăm, mai abitir decât el, să ne mulcomim strigătele inimilor? Poţi oare să năzui mai binele lumii, fără să guşti toate plăcerile vieţii? Cu alte cuvinte: poţi fi un haiduc ursuz?

— Bucuraţi-vă şi vă înveseliţi! striga Floricica, haiducilor pelerini care se înapoiau de la datoria lor din mijlocul poporului. Mâncaţi, beţi, iubiţi şi luptaţi-vă cu inima

deschisă, ca să vă poată lua lumea de exemplu! Purtându-vă astfel, n-aveţi ce să vă reproşaţi: cel care nu împiedică pe alţii să trăiască şi care luptă pentru fericirea universală, are dreptul la viaţă!

Puzderiei de fete tinere şi flăcăi pe care-o îmbia cuibul dragostei noastre, fără putinţă de împotrivire, ea îi spunea:

— Rupeţi cu trecutul! Nu călcaţi pe urmele părinţilor voştri! Acolo unde domnesc egoismul şi ura, nu există morală – of! morala, acest cuvânt atât de scump bătrânilor. Cel ce se încăpăţânează să nesocotească legile vieţii, nu rămâne nepedepsit şi are parte de fericire şi mai puţină, deoarece traiul fără griji stârneşte o plictiseală care, în mod sigur, duce la aşa numita meteahnă sufletească: *nu ştiu ce să fac cu mine*.

Şi pentru a dovedi că ea ştia ce să facă cu ea, Domniţa din Snagov arăta tuturor calea nouă de urmat.

*

Această „cale” nu era prea departe de casă şi se croia pe apă. O duzină de bărci, cu policioarele capitonate, aşteptau, ca din întâmplare, la îndemâna oricui, să i-o înlesnească. Şi cum să nu uiţi necazul? Cum să te împotriveşti momelii acestui lac, într-o lună de august, cu nopţi ca din basme?

În fiecare zi se adăugau oaspeţilor găzduiţi la Snagov, alţii care soseau de la Bucureşti, în caleşti sau călare, pentru o după-amiază şi o parte din seară. Discuţiile asupra chestiunilor curente încăierau pe bărbaţi şi femei. Floricica lupta ca o leoaică, pentru a câştiga partizani puternici, apoi oboseala şi căldura domolea zarva; glumele, idilele, luau locul ideilor. Bătrânii se cărăbăneau la culcare. Stăpâna casei apuca braţul voiosului hatman Miron şi dispăreau împreună.

Ilie, de la geamul care se deschidea înspre lac, zărea prima barcă desprinzându-se de la mal, luându-şi largul. Nu zicea nimic, dar gândea destule lucruri.

Alte perechi nu întârziau să-i urmeze. Una câte una, bărcile părăseau debarcaderul, lunecând pe faţa netedă şi lucioasă a lacului, afundându-se în bezna nopţii, spre ostroavele tăcute, spre malul pustiu din faţă. Comesenii stingheri se reîntorceau acasă ultimii.

Atunci, ţigăncile servitoare stingeau toate luminile. Casa haiducilor, cu uşile şi ferestrele vraişte, se cufunda în întuneric, răspândind miresme răscolitoare, părând mai mare decât era.

De la locul lui, Ilie cuprindea totul şi deci şi urmarea care nu întârzia: era, poate, latura cea mai frumoasă a serii.

După dispariţia şefilor conspiraţiei populare, haiducii pe picior de pace ţâşneau de pretutindeni, ca şoarecii. La ţignalele lor înăbuşite, şase ţigăncuţe frumoase, slujnicele care stinseseră luminile, alergau în picioarele goale, cu ochii măriţi în beznă, toate fremătând de plăcere. Dacă stocul de bărci nu se terminase, noua echipă de îndrăgostiţi se îmbarca fiecare cum putea. De nu, fiindu-le cu neputinţă să ia calea apei, erau nevoiţi s-apuce drumul spre pădure.

Trăznilă, baş-bulibaşa, lua de obicei acelaşi drum, fără să i-l arate nimeni şi din preferinţă: nu-i plăcea apa.

Devenit portarul unei locuinţe care n-avea nici zid împrejmuitor, nici poartă principală, Trăznilă aştepta ca stăpâni şi ajutoare s-o tulească, apoi, din chioşcul unde-mi fumam ciubucul, zăream ivindu-se statura sa neagră, alergând cu o păpuşă zdravănă în braţe. O răsfăţa, îi şuşotea vorbe nedesluşite, cu o voce galeşă şi zorea cu paşi de urs spre nepătrunsul din pădure.

*

În toropeala nopţii şi la lumina lunii, cerul scânteietor părea mai înalt decât aievea. Clopotul, foarte îndepărtat, al micuţei şi bătrânei mănăstiri a Snagovului, strecura dangătul clar al bronzului său, pe care arborii, păpurişul şi lacul îl ascultau într-o neclintire aproape religioasă.

Era clipa când Marinula părăsea fericită braţele iubitului, un ţigan focos, înzestrat cu o voce frumoasă, vizitiul personal al Floricichii. „Bujorul” însuşi cânta cu talent. Şi amândoi – mergând alături, cu capetele date puţin pe spate, piepturile în afară – risipeau în aer cântecul lor favorit:

Şi duşmanii s-au vorbit,
Să ne prindă-n aşternut.
Să ne lege cot la cot,
Să ne plimbe satul tot!

Râsete izbucneau din balconul unde Alecachi, fostul vameş, şi Evghenia, „călugăriţa fără voie”, îşi treceau timpul, admirând clarul de lună.

Erau nedespărţiţi, mai ales că Evghenia nu se sătura niciodată, tot descusându-l cum era să-şi piardă capul.

Noaptea, o auzeam, pentru a suta oară, întrebându-şi tovarăşul de restrişte:

— Ţi-au clănţănit dinţii de spaimă, Alecachi, în ziua aceea, la fântână?

Şi celălalt răspundea, ca de obicei:

— Cum nu… Evghenio!

Uneori, după defilarea perechilor îndrăgostite, Evghenia se ducea să-l caute pe Ilie la fereastra lui şi-l întreba fără răutate:

— Ilie, ce gândeşti tu despre toate *făpturile astea?*

— Pe legea mea, îmi spun că petrec… pentru binele poporului.

V

Când Ilie glăsuia că în cuibul haiducilor „se petrecea… pentru binele poporului”, strecura poate o fărâmă de ironie în cugetul omului cinstit.

Totuşi, nu rostea decât adevărul.

Bucuria deschisă place oricui şi, în intimitate, chiar prefăcuţilor, deoarece trebuie să crezi mai puţin în răutatea omului decât în prostia lui.

Dovadă că bunătatea inimilor înclinate spre plăcere se impune până şi răutăcioşilor, e însemnătatea pe care o luă Snagovul, în doi ani, faţă de nobilimea înapoiată, duşmănoasă oricărei idei generoase.

La data victoriei Angliei şi Franţei în Crimeea, asupra Rusiei ţariste – boierii, cei mai îndărătnici şi îngâmfaţi, sfârşiseră prin a călca pragul casei noastre, recunoscând, cât de cât, că Floricica era „sinceră şi dezinteresată”. Nu se arătau învinşi, fiindcă setea de mărire („gărgăunii domniei”, cum se spunea) îi stăpânea pe toţi, dar înrâurirea noastră asupra spiritelor nobile din vremea aceea era de netăgăduit şi printre acestea avurăm plăcerea să numărăm, într-o seară, doi recruţi de mâna întâi.

Erau abatele Uhrich, franţuz de la Lunéville, educatorul înaltei nobilimi româneşti şi consulul Franţei, de curând sosit la Bucureşti. Judecata acestor doi oameni atârna greu în balanţa treburilor din lăuntrul ţării noastre, stricând socotelile clicii reacţionare.

Fericită de apariţia lor, gazda le făcu cea mai încântătoare primire, fără a cădea în linguşire. Floarea Codrilor ştia că cine-i sigur de dezinteresul său, îşi poate îngădui luxul de-a fi demn şi a spune lucrurilor pe nume.

Nici în seara aceea Floricica nu-şi înghiţi vorbele.

*

Ne aflam în toiul iernii, ajunul Anului nou. Zăpadă până la genunchi, sănii cu zurgălăi şi un crivăţ de trosneau copacii. Lacul, o mare de cristal neacoperit.

În marea sală de primire, înţesată cu musafiri, *unionişti*i şi *separatişti*i se hărţuiau cu ciudă. Abatele Uhrich, aşezat într-un colţ, arăta consulului pe „plătiţii Rusiei” şi-l încunoştiinţa de treburile româneşti:

— Suntem într-o ţară, unde toată lumea vrea să domnească! îi şopti abatele. Puţin le pasă acestor inşi, dacă luptele lor intestine înjosesc Principatele şi aduc cele mai nefaste nenorociri sociale; principal fiind numai ca fiecare boier să se poată urca pe tron şi să se menţină acolo barem şase luni. Asta se cheamă a fi *Vodă*. În aceste condiţiuni, înţelege oricine că Unirea Principatelor nu le convine.

Floarea Codrilor cunoştea simţul de dreptate al abatelui Uhrich şi ideile „unioniste” ale diplomatului francez, dar nu ştia până la ce punct putea să conteze pe sprijinul lor. Iată pentru ce, înainte de-a deschide focul, ea se ţinu puţin la o parte de toată manifestarea zgomotoasă şi observă în tăcere pe abate şi compatriotul său.

Acesta, ca orice diplomat, se plictisea, fără să arate. Curiozitatea privirii sale hoinare cerceta, mai curând, partea femeiască a adunării, care pe drept cuvânt scânteia printr-un mare număr de femei frumoase. Consulul, încă tânăr, părea zeflemitor.

Dimpotrivă, abatele Uhrich – om în vârstă, mic de statură şi foarte slab – era cunoscut, de douăzeci de ani de când călătorea prin ţările române, drept un pătruns de credinţa creştină şi înfocat apărător al popoarelor asuprite. Haiducii, care nu iubesc pe preoţi, auziseră vorbindu-se despre bunătatea lui şi, neputându-i reţine numele, îl porecliseră *popa-haiduc*.

Fusei mulţumit că-l văd. Faţa lui brăzdată de cute adânci îmi plăcu. Interesul ce-l arăta socotelilor noastre, îl crescu şi mai mult în stima mea. Desigur, nu poţi să nu respecţi asemenea oameni, fie ei chiar preoţi. Şi cum în

această după-amiază de sfârşit de an abatele Uhrich avea sa mă surprindă prin curajoasa lui intervenţie în certurile noastre, sfârşii prin a-l iubi.

*

Ocazia se prezentă de la sine.

Tocmai se servea ceaiul. Prostia duşmanilor noştri fu înmărmurită de frumuseţea serviciului din cel mai fin porţelan de Saxa. Bătrânul boier, Daniel Crăsnaru, vestit prin averea şi deşertăciunea sa, fruntaşul *separatiştilor*, găsi nimerit, în lipsă de argumente, să se agaţe de bietele ceşcuţe de ceai, pentru a pune pe Floricica în contradicţie cu ea însăşi:

— Iată cum îţi trădezi adevăratele dumitale simţăminte! tună el, cu ceaşca în mână. Te pretinzi prietena poporului, dar luxul matale întrece cu mult pe al nostru: unde vezi vreo deosebire între ceea ce suntem noi şi eşti dumneata?

— Ba, cam văd una şi chiar multe, răspunse Floricica, fierbând de mânie sub o masca de-un calm silit.

În tăcerea ce urmă, privirile tuturor musafirilor, prieteni şi duşmani, se aţintiră asupra Floricichii.

— E adevărat că luxul meu întrece pe al vostru, care sunteţi – în special dumneata, domnule Crăsnaru – de-o sută de ori mai bogaţi decât mine; într-adevăr, nu eşti mata stăpânul absolut peste cincizeci de comune rurale, înglobate într-un singur ţinut care cuprinde nenumăraţi kilometri pătraţi, păduri, eleşteie, islazuri? Mii de robi salahoresc pentru fiinţa dumitale singură; n-au o cămaşă să îmbrace şi dumneata te plângi că n-ai o farfurie de porţelan!

Nu crezi că e aici o diferenţă? Unde-s robii care asudă pentru mine şi s-ar putea jelui? Ce-mi aparţine, în afară de această căsuţă? Pământul? Pădurea? Lacul? Sunt ale ţăranilor! Plătesc tot ceea ce consum. Şi cu de unde bani?

Din cei pe care dumneavoastră, boierii, îi daţi „negustoresei” care sunt, pe care o dispreţuiţi, dar care totuşi vă învaţă cum să trăiţi.

Râsete, amestecate cu murmure duşmănoase, izbucniră în adunare. Crăsnaru încercă să riposteze. Floricica îl împiedică printr-un gest viguros:

— S-avem iertare! Am dreptul să mă apăr! Vă place să convingeţi pe oamenii de bună-credinţă, că aş fi o jecmănitoare. Ei bine, nu! Ceea ce vedeţi aici, aparţine utilului şi frumosului şi oricine are datoria să lupte cinstit, ca să-şi biruie hidoşenia vieţii, însuşindu-şi frumuseţea care-i convine. Dacă dumneata ai fi ţinut morţiş numai la acest lux, robia n-ar fi existat, mizeria pălmaşilor cu atât mai puţin.

Dar, în timp ce dumneata n-ai habar de confortul vieţii şi higiena trupului, te-am văzut la Constantinopole aruncând pungi cu bani în dreapta şi stânga, ca să ţi-se dea tronul propriilor dumitale ţărişoare, aşa cum ţi s-ar da un catâr! Dumneavoastră, boieri, nu ştiţi cum să vă spălaţi şi vreţi să fiţi regi! Şi ce-aţi face, odată călare pe Principate? Aţi vinde funcţiunile publice celor mai cruzi vampiri, celor mai grozavi chinuitori ai naţiunii, aceia care au adus-o în halul de animalitate de azi!

Eşti, dumneata, câtuşi de puţin fericit, în felul ăsta?

Priviţi înfricoşătorul bilanţ al faptelor voastre: nu se află unul printre voi care să n-aibă vreun strămoş îngropat decapitat! Însuşi Principele care domneşte acum în Moldova, unul din cei mai buni, are pe bunicu-său asasinat de Poartă, iar taică-său doarme decapitat în Biserica Sf. Spiridon din Iaşi, în vreme ce căpăţâna lui putrezeşte în nu ştiu ce canal din Constantinopole!

Unde vreţi s-ajungeţi pe drumul ăsta? Ce vă lipseşte, ca să vă săturaţi de îngâmfare şi averi?

Ehei! boierilor, fiţi oameni! Fiţi îndrumători buni şi poporul o să vă înlesnească să mâncaţi şi din farfurii de aur, dacă vi-e pofta!

*

În mijlocul strigătelor *separatiştilor*, Daniel Crăsnaru se sculă să plece. Abatele Uhrich îi puse mâna pe umeri:

— Primeşti, domnule Crăsnaru, mărturia unui străin? Mă cunoşti cine sunt şi, la drept vorbind, ştii că după Franţa a doua mea patrie e Ţara Românească. Dar dacă fusei preceptorul românilor bogaţi, am rămas întotdeauna prietenul săracilor. Mai explicit: în speranţa de-a putea aduce vreun folos ultimilor, mi-am dăruit toate puterile educaţiei primilor.

Ei bine! trebuie să-ţi mărturisesc nemulţumirea mea! Nu învinovăţesc pe nimeni, dar nu pot să mă opresc de-a constata o stare jalnică! Am sacrificat un sfert din viaţă educaţiei celor doi fii ai Prinţului domnitor, pe care toată lumea-l ştie. Unul din ei a ieşit un stricat; cealaltă beizadea a brodit-o mai bine. Poate pentru a aduce recunoştinţă unui abate preceptor, şi-a pus în gând să plimbe în fiecare zi un viţeluş pe umeri! Şi asta în dorinţa de-a continua acest exerciţiu, până ce viţeluşul va deveni bou, ca-n legenda lui Milon din Crotona.

De asemenea, simt scârbă când mă aud chemat câteodată „educatorul *beizadelei-viţel*[17]”. Ca să ajungi la un atare rezultat, nu merita osteneala ca să mă trambalez de la Lunéville! Şi nicăieri ca-n Principate, înrâurirea apuseană n-a nimerit-o mai bine.

Se vorbeşte curent franceza. Toţi tinerii sunt voltairieni. Bătrânii se întrec în daniile către biserici. Totuşi, între un omagiu lui Voltaire şi o pomană lui Christ, se lungeşte la pământ ţiganul-bucătar, pentru cea mai neînsemnată vină şi i se trage la spate cincizeci, o sută, două sute de lovituri de bici. Am văzut cotonogindu-se robi, numai pentru că boierul, la necaz, nu ştia pe cine „să-şi verse veninul”.

Dar problema robiei e mult mai gravă. Cred că nu vă fac o descoperire, spunându-vă că aproape toţi boierii, tineri şi bătrâni, „se folosesc” de ţigăncile tinere şi de *nevestele chiar cu cununie*, fără să-şi dea seama de crima făptuită, fără să le pese de suferinţa morală a sărmanelor neveste şi logodnice, care, pentru a fi roabe, nu mai sunt deloc fiinţe omeneşti. Mai mult: musafirilor pe care-i găzduiesc aceşti buni creştini, la ţară, li se trimit, în fiecare seară, aceleaşi femei şi fete, ţigănci, cu îndatorirea *să frece picioarele boierului*, gata să adoarmă. Frumos frecuş!

Aceleaşi obiceiuri sunt în floare în toate mânăstirile noastre, locaşuri de desfrânări publice, adevărate haremuri! Ţiganii sunt socotiţi ca o cireadă de vite: îi împărechează la date fixe, se folosesc de femeile, fetele şi viaţa lor.

Cât despre ţăran – acest iobag, care nu-i nici hrănit, nici adăpostit de către stăpân şi care e liber să crape de foame – boierul nu-l cruţă mai mult decât pe ţigan, după ce l-a despuiat de pământ. Şi fiecare şi-aduce aminte că, acum douăzeci de ani, pe vremea instaurării Regulamentului organic, contele Kisseleff se arătă, în felul său, mai omenos decât toţi patrioţii români laolaltă: acest general rus, deşi adjutantul unui ţar absolutist, dar ca un adevărat voltairean ce era, se dădu peste cap să hotărască pe boierii latifundiari de a înapoia ţăranilor ceea ce le răpise, dovedindu-le că la origină strămoşii lor n-au fost decât nişte *şefi* ai obştiilor săteşti, *de a căror proprietate se bucură azi pe nedrept*. Nu reuşi nimic: generosul şi vizionarul *strein* se izbi de lăcomia *naţională* a boierilor şi se lăsă păgubaş.

Iată câteva adevăruri, domnilor! Întoarceţi-le şi pe-o parte şi pe alta: rămân tot adevăruri!

Şi acum, permiteţi-mi să spun făţiş, că cinstesc această casă, pe socoteala căreia am auzit clevetindu-se atâtea lucruri urâte şi mai deloc bune: sinceritatea gazdei mi-a înlesnit să fiu cinstit, la rândul meu şi să rostesc cu glas tare, ceea ce am gândit totdeauna.

*

În faţa acestui glas puternic al Apusului, duşmanii noştri bătură în retragere. Nimeni nu îndrăzni să ia cuvântul. Copleşit, Daniel Crăsnaru se aşeză pe scaun. O stinghereală firească apăsa asupra tuturor. Se înnopta.

Deodată, un zgomot neaşteptat în curte – strigăte de plugari, sunete de clopote, pocnituri de bici – zgudui pe cei de faţă.

Consulul care se afla lângă fereastră, scrută umbrele serii. Floricica, zâmbind, i se adresă:

— Nu te nelinişti, domnule consul! Nu trebuie să te aştepţi numai la lucruri rele!

Tot privind pe fereastră, consulul răspunse:

— Pe legea mea, ceea ce văd, e într-adevăr curios: un plug pe zăpadă. Doi boi albi, minunaţi… Totul împodobit cu panglici… Apoi şase ţărani, dintre care unul bălăngăneşte un clopot şi vorbeşte de zor la uşă; trei pocnesc din bice şi alţi doi muştruluiesc o doniţă, care scoate nişte mugete aidoma unui taur.

Şi întorcându-se cu faţa spre gazdă:

— Ce-i cu comedia asta?

— Ei bine, tradiţionalul nostru Pluguşor… Suntem în seara Anului nou şi în clipa asta ţăranii colindă din casă în casă, urând tuturor plugarilor un an cu recoltă îmbelşugată. Omul „care vorbeşte de zor” povesteşte isprăvile plugăreşti ale *fratelui său mai mare*, *Traian*, în vârstă de o mie opt sute de ani, dar veşnic viu în mintea urătorului. Şi numai pentru a pricepe surprinzătoarea lui poveste, lungă de cinci sute de versuri, merită cazna de-a învăţa româneşte!

Consulul se pregăti de plecare, ca şi abatele Uhrich. Dând mâna Floricichii, primul îi spuse:

— Sunteţi un popor uimitor şi aţi merita o soartă mai bună. Îndepliniţi-vă datoria: sprijinul Franţei vă este asigurat!

VI

În valul de furie generoasă ce se ridica de pretutindeni, primăvara lui 1856 ne binecuvântă cu două biruinţe frumoase: desfiinţarea pedepsei cu moartea şi dezrobirea ţiganilor.

Domniţa din Snagov hotărî să prăznuiască imediat şi într-un fel nemaipomenit primirea celui mai vesel popor de pe pământ, printre oamenii liberi. Trimise prietenilor şi chiar câtorva duşmani simpatici, următorul mesaj:

„Floricica dă, astăzi în opt, un prânz în cinstea dezrobirii ţiganilor. Dacă acest fapt v-a bucurat, poftiţi de uniţi veselia voastră cu aceea a comesenilor ce vor lua parte”.

Se ştie că deseori bogaţii mănâncă în cinstea săracilor, însă sărbătoriţii nu iau parte niciodată la aceste mese date în onoarea lor.

La serbarea de la Snagov, obişnuinţa fu răsturnată. Masa stăpânilor număra douăzeci de tacâmuri. Cea a ţiganilor o sută. Şi amândouă se contopeau într-una singură, aşezată lângă lac, pe iarba proaspăt răsărită.

Natural, înainte de-a sta la masă, ţiganii trebuiră să se îmbăieze şi să se dichisească, cât mai bine, deoarece un alt obicei sileşte până şi pe cei mai buni boieri să nu poată suferi în apropierea lor pe omul care munceşte, asudă şi miroase. Şi deşi calicimea isprăvise tot săpunul din Snagov, în scopul de-a se putea face suferită timp de-o oră la masa stăpânilor, se găsiră totuşi, în clipa supremei fericiri, nări sensibile care schiţară strâmbătura milenară a oamenilor născuţi în puf, luaţi prin surprindere.

Floricica (desigur din bunătate şi fiindcă o dată nu înseamnă un obicei) se însărcinase ca să frece ea însăşi labele lui Trăznilă şi să-i taie unghiile murdare; acest gest, îndeplinit dinaintea întregului sălaş, îi aduse nemurirea în inimile neamului ţigănesc. Apoi, la masă, îl aşează de-a dreapta sa şi-l sfătui „să nu vorbească, nici să bea cu gura plină; să nu se aplece prea mult deasupra farfuriei, nici să plescăie limba şi, mai ales, să nu-şi vâre degetele în sos, pentru a le suge apoi” – ordine care-l deznădăjduiră pe vătaful curţii, făcându-l să izbucnească sincer:

— D-apăi, Domniţo! Libertate-i asta?

Acest strigăt de năduf înveseli pe comesenii întristaţi de această nivelare trecătoare şi le dădu ocazia să râdă din toată inima. De fapt, e în firea omului dorinţa de a-şi întrece semenul, în orice, fie chiar în modul de-a rumega.

*

La sfârşitul mesei, Floarea Codrilor cuvântă:

— Ei, acum, Trăznilă! tare am vrea să auzim o poveste ţigănească. Ştii vreuna?

Trăznilă, voios şi la largul său, răspunse:

— O poveste „ţigănească”? Ştiu una, pe-a mea, dar mă tem că-i mai curând *omenească*.

— Ei, hai, spune-o p-asta!

— Iat-o, *prea cinstiţi boieri*. Să nu v-aşteptaţi, c-am să vă înveselesc. Ţiganii sunt uneori buni la aşa ceva. Nu-i însă cazul şi nici vina mea.

Începutul istoriei mele îmi poartă gândul la cunoscutul proverb românesc: *Când ţiganul ajunge împărat, spânzură întâi pe tat-su!*

Bietul împărat! Trebuie să fi avut un tată ca al meu. Dacă nu l-am spânzurat şi eu, deh! pofta nu mi-a lipsit şi de tron m-aş fi lăsat păgubaş.

Taica e un boier român de prin partea Calafatului. Trăieşte şi acum, gras şi sănătos tun. Nu sunt singurul său fecior: eram o droaie de ţigani, băieţi şi fete, care-i datoram viaţa, făr-să avem de ce să-i păstrăm recunoştinţă veşnică; deoarece, la fel cu toţi stăpânii, nu făcea altceva decât să lase grele cele mai frumoase fecioare ale sălaşului, al cărui satrap era, – lucru pe care-l fac şi câinii, cu ceva mai multă dreptate.

Într-o zi ploioasă, mama îmi povesti despre dânsul că moştenise întreaga avere a lui tat-su, încă de tânăr, abia înapoiat de la carte; că nu vrusese să se însoare, în ruptul capului, din pricină că „muierile îşi înşală bărbaţii”; că se reîntorsese de lângă *franţuşte*, scârbit de femeile parfumate şi că se înnebunea numai după ţigănci tinere.

Când deschisei ochii asupra robiei noastre, el era în puterea vârstei. Puţin mai târziu, pe la optsprezece ani, îl auzii strigând într-o zi, în curte, arătând cu degetul o ţigancă frumoasă:

— Cin-s-o atinge de Profiriţa, va mânca o bătaie soră cu moartea. De azi încolo, ea va fi scutită de orice corvoadă!

Pricepurăm ce însemna asta. Crezui că-l pot înfrunta pe loc, scoţându-mi căciula:

— Stăpâne! Dea Domnul ca zilele fericite ale boieriei matale să fie fără sfârşit, ca şi numărul de fete frumoase ce ai putea să le aibi oricând; dar nu-mi răpi pe Profiriţa. E a mea şi o vreau cu tot dinadinsul!

Rostii astea într-o răsuflare şi numaidecât întreg sălaşul începu să se văicărească, aşa cum îi e obiceiul la înmormântare. Femeile-şi smulgeau părul. Bărbaţii scuipau cu ciudă:

— Ptiu! Ţigan tâmpit! O să-l omoare!

Taică-meu, stăpânul, coborî treptele şi mă măsură:

— Nu cumva te-i fi atins de Profiriţa?

— Nu!

— Din fericire, pentru tine!

Apoi, vătăşelului:

— Să-i tragi cincizeci de bice.

Profiriţa se trânti la picioarele lui şi-l rugă, cu toată duioşia celor cincisprezece ani ai ei, să fiu iertat; dar inima tatii nu se înduioşă şi-mi primii răsplata. N-am simţit nicio durere, deoarece, cât mă bătură, putui barem s-o văd pe Profiriţa, ai cărei ochi aruncau flăcări.

N-aveam s-o revăd aşa de curând: fu încredinţată bătrânei ţigănci care îngrijea de trupurile fetelor sortite patului stăpânului, iar eu, cu alţi zece robi, femei şi bărbaţi, plecai chiar de-a doua zi, sub paza unui zbir înarmat c-un harapnic. Eram dăruiţi stareţului unei mânăstiri foarte îndepărtată de Calafat, şi unde ajunsesem după-o săptămână de umblet.

Tata despărţise pe bărbat de femeie, pe mamă de copil, pe logodnic de logodnică, şi rămase împietrit dinaintea văicărelilor şi lacrămilor noastre, aşa cum rămâi în faţa behăielilor oilor despărţite de mieii lor.

Eh! „Cinstiţi boieri!” Ştiţi dumneavoastră că din toate pacostele ce le înduram – bici, lanţuri, coarne de fier, batjocorirea nevestelor – despărţirile astea ne erau cele mai grele?

Blestemaţi să fie pe veci, din tată-n fiu şi până-n morminte, nelegiuiţii care ne-au chinuit în felul ăsta!

Vreme de doi ani, mânăstirea nu ne slăbi din ochi! Nu era chip să te depărtezi un pas mai departe, afară, la munca câmpului, pentru fireşti nevoi, ca să nu fii imediat oprit şi bătut. Apoi, când simţiră că uitarea se aşternuse pe sufletul noii turme, furăm lăsaţi în voia sorţii, ca şi alţii.

Dar eu nu o uitasem pe Profiriţa. Zi şi noapte, n-o vedeam decât pe ea. Pieptul mi-ardea, de parcă cineva plimba un făraş cu jeratic deasupra lui. Şi, într-o seară, încălecai un cal zdravăn din grajd şi dispărui ca o nălucă.

Galopai fără răgaz peste câmpuri şi păduri, până dimineaţa, când sărmanul animal căzu trăsnit de oboseală. Îi scosei căpăstrul, îi sărutai potcoavele şi-o pornii pe jos, cu

toată nădejdea. Dar, nu departe, ieşii din încurcătură, într-o livadă, o herghelie frumoasă păştea, păzită de doi ţigani care se jucau în arşice. Îmi zisei: *Cu atât mai rău pentru dânşii*; şi apropiindu-mă tiptil, înhăţai coama unei iepe, care crezu că i-a sărit dracul în cârcă şi cât p-aci să mă omoare. Bieţii ţigani urlară:

— Stai, mă! O să ne omoare!

— Faceţi la fel ca mine! le aruncai eu vorba, gonind lipit de spinarea calului.

Chiar în seara aia dam târcoale împrejurimilor curţii câinelui de stăpân. Era pe vremea cireşilor. Profiriţa ştia c-o strigam totdeauna imitând cucul. Îmi îndoii limba şi strigai în noapte de câteva ori… Aşteptare zadarnică… Şuierai iarăşi… Nimic. *M-o fi uitat şi se veseleşte acum cu boierul!* îmi spusei.

Cât p-aci să mor de inimă rea. Oboseala, lipsa hranei îmi doborârâ limpezimea minţii. Mă descurajai şi slobozii căpăstrul iepei: du-te dracului!

Mă socoteam să dau foc conacului şi apoi să m-azvârl într-un puţ. Dar, Doamne! ce bine e să trăieşti! Aveam douăzeci ele ani şi iubeam viaţa, ca orice ţigan. La urma urmei, de ce să cred atât de uşor că Profiriţa era fericită?

Această idee minunată îmi îngreună pleoapele şi adormii buştean pe câmp.

Mă deşteptai cu mare greutate, cu faţa scăldată de lacrămile Profiriţei. De mult, ea se tânguia la pieptul meu.

Zăpăcit de somn, o strânsei în braţe. Nu se simţea bine; atunci îi pipăii mâinile şi picioarele: erau crăpate.

— Nu mai eşti cu boierul? o întrebai.

Sărmana se văietă:

— M-a trimes din nou la muncă, o lună după plecarea ta; dar nu de asta mă plâng, ci pentru că m-a betegit… Sufăr de pântece. Junghiurile m-au cocoşat. Aseară credeam c-o să mor. Din cauza asta n-am putut să te întâmpin. Şi tu? Ai

fugit de la mânăstire… Lanţurile şi coarnele de fier te aşteaptă!

Tăcui. Bolnavă, încă mi-era dragă şi nu mă săturam ţinând-o în braţe.

Profiriţa plecă să-mi caute ceva de-ale gurii. O claie de fân ne adăposti, până ce Cloşca cu pui porni spre apus, apoi, mână-n mână, ne îndreptarăm spre Dunăre. În drum, regăsii iapa. Se lăsă apucată de căpăstru şi-mi fu de folos pentru ultima oară, fiindcă p-ormă o dăruii luntraşului care ne trecu peste fluviu.

Ne aflam acum la Vidin. Pământ bulgăresc. Stăpână, tot Turcia.

Când zării, la lumina zilei, adevărata faţă a Profiriţei, mă-nspăimântai. N-o mai recunoşteam: slabă, ochii în fundul capului, scuturată de fierbinţeli, buzele albite, mersul târşâit, adusă de spate. La fiece o sută de paşi, era nevoită să se odihnească pe marginea drumului.

Ori, tocmai într-una din aceste opriri, fuserăm zăriţi şi opriţi în drum de chehaia Leonti, puşlamaua care avea să mă bage într-o belea, mai dihai ca oricând.

Era în trăsură. Lângă el, o bulgăroaică tânără şi frumoasă, dar galeşă de ţi se rupea inima. Pricepui că era vreo mărime de pe la Vidin. Se opri şi-mi făcu semn să m-apropii.

Unchiaşul, cu privirea sălbatică, cu faţa mâncată de sifilis, mă dezgustă peste măsură.

— Cine eşti? Ce făceaţi acolo? mă întrebă, pe turceşte.

Avea tot dreptul să mă descoasă: ce puteau face doi ţigani, aşezaţi pe marginea drumului? Văzut-aţi, cândva, măgari, boi, forfotindu-se de colo până colo, fără stăpân? Şi chiar de-i vezi, pui laba pe ei, ţigani sau vite de povara!

Ceea ce se şi întâmplă, când îi istorisii despre ce-i vorba:

— Stam acolo, cam de azi-dimineaţă… Mi-e nevasta bolnavă…

— Urmaţi-mă înapoia trăsurii! îmi strigă răutăcios.

Trăsura se urni în pasul cailor. Urmând-o, şoptii Profiriţei:

— Cred *c-am căzut acum din lac în puţ*.

Chiar aşa. Picasem în ghearele unui gâde: tată-meu, câinele, însărcina tinerele fete sau le beteşugea, apoi le azvârlea; chehaia Leonti le omora, dar cu mâna altuia.

O săptămână se scurse. Habar n-aveam care ne era soarta sau întrebuinţarea. Intrând în curte, chehaia Leonti îmi arătase o colibă:

— Staţi acolo. Nicio corvoadă. Îngrijeşte-ţi femeia. P-ormă o să-mi faci un *servici* şi sunteţi liberi.

Crezui că m-a pălit norocul şi-i sărutai pulpana hainei, dar în zilele următoare ne uluirăm de tristeţea acestei curţi, unde nu cânta niciun rob, nici nu juca şi unde toate slugile se strecurau fără să-şi arunce o vorbă de haz.

Când sosi ziua „serviciului”, Doamne! cât p-aci să leşin, aşa, baritai ţiganul, cum mă vedeţi!

Mă chemă într-o seară, îmi puse în mână o pungă cu galbeni şi o funie de mătase, apoi:

— În dosul uşii de colo se află fata pe care ai văzut-o cu mine în trăsură. Eu, astă-seară, plec şi nu mă întorc decât mâine, pe vremea asta, când vreau s-o găsesc moartă pe această femeie! Ai s-o spânzuri. De nu…

Nu mai auzii nimic Ameţii. Căzui lat pe duşumea, unde miezul nopţii mă găsi năuc, fără niciun gând.

Prima mişcare fu s-o tulesc: nicio uşă sau fereastra deschisă. Atunci strigai:

— Mămuco-o-o-o! De ce nu m-ai lepădat? Sărac de mine! Sărăcuţul!

Vârâi sfoara şi punga în buzunare, crăpai binişor uşa blestemată: o odaie mare, bogată; pe-o sofa, tânăra bulgăroaica. Sări în sus, dreaptă, frumoasă ca o Cosânzeană şi-mi ţipă pe turceşte:

— Iubesc!

Acest cuvânt îmi săgeta inima, mai rău decât un pumnal. Îi privii gâtul şi cugetai: *Tu iubeşti şi eu trebuie să te*

spânzur! Şi apucând cu amândouă mâinile un drug de fier de la sobă, mă pălii cu toată puterea în frunte. Sângele-mi scăldă faţa. Tânăra fată se apropie, căzu în genunchi şi-şi încrucişă braţele pe piept. Apoi plecă de se trânti pe sofa, hohotind întruna, c-un singur nume pe buze:

— Dimitri… Dimitri… Dimitri…

Mă aşezai pe prag, lângă uşa dată de perete şi-n halul ăsta mă găsi chehaia Leonti.

Intră în vârful picioarelor şi-şi aruncă ochii pe sofa: bulgăroaica, ţeapănă; şedea cu faţa-n jos, cu capul îmbrobodit într-o năframă, adormită, poate.

Mă ridicai. Chehaia mă privi cu ochi ce păreau a zice: *Ce, te-a pălit cumva, înainte de-a muri?*

În loc de răspuns, plecai capul în piept; însă, cum se îndrepta spre sofa şi întindea mâna ca să pipăie dacă-i făcusem „serviciul”, îl culcai la pământ, c-un pumn zdravăn repezit în moalele capului.

Şi cu asta, basta. Desigur, îşi găsise naşul.

Pe-o noapte întunecoasă, părăsii curtea, cu bulgăroaica leşinată în braţe. La Dunăre, înainte de-a ne despărţi, ea ne povesti dragostea-i înfocată pentru Dimitri, răpirea şi împotrivirea ei de-a se culca cu zbirul şi-mi dădu ca amintire această „constantinată[{18}]”.

P-ormă trecui iarăşi Dunărea cu Profiriţa şi, timp de doi ani, trăirăm prin codru.

Aurul chehaiei îmi folosi ca să cumpăr arme. Ţinteam să devin haiduc, să m-alătur cutărei cete, dar degeaba bătui munţii ca să întâlnesc vreuna. Colac peste pupăză, avui pacostea să mă trezesc, nas în nas, c-o poteră, comandată de nepotul stareţului mânăstirii de unde fugisem.

Ne-am apărat, pân-la ultima încărcătură. Profiriţa fu împuşcată lângă mine. Ciuruit de răni, fusei dus la mânăstire, unde, în loc să fiu spânzurat, cum mă aşteptam, mi se puseră coarne şi un lanţ la gleznă.

În halul ăsta m-a găsit domniţa Floricica; m-a… răscumpărat şi m-a pus azi la masă cu dumneavoastră.

VII

Dacă aş fi credincios, aş spune că Dumnezeu a pus necazul lângă veselie, ca să dovedească mai bine omului nimicnicia vieţii şi să-l împace cu gândul morţii. Am reflectat adesea la asta, în timpul celor cinci ani trăiţi la Snagov. Grosul amărăciunii îl sorbirăm însă cu prilejul întâmplării următoare.

Puţin înainte ca pedeapsa cu moartea să fie desfiinţată, ea lovi în chipuri deosebite pe cei doi şefi haiduci: Jianu şi Bujor, prinşi şi condamnaţi la spânzurătoare, cam în acelaşi timp.

Bujor – fecior de preot de la ţară şi dintr-o bucată – îşi plăti vitejeşte poliţa, mârşăviei omeneşti. Dimpotrivă, Jianu, crudul Jianu, fiu de mare boier, se îmblânzi dinaintea ştreangului *şi se reîntoarse la ai săi, aşa cum spune proverbul că: apa ieşită dintr-un râu, trebuie să se înapoieze la matcă*.

Comedia fu ticluită cu isteţime, spre dezonoarea haiducului. Se ştie că o veche şi sfântă datină românească acorda viaţa şi libertatea celui condamnat la moarte, dacă o fecioară primea să se mărite cu el, chiar în clipa ispăşirii. Un popă-i binecuvânta la piciorul spânzurătorii. Călăul le era naş.

Fecioara care se arătă gata să se mărite cu Jianu era domnişoara de onoare a unei domniţe, nu aceea din Snagov, ci una adevărată: fiica Prinţului care domnea în Valahia.

Aşa că Jianu reuşi să-şi încheie zilele, plimbându-şi amintirile de haiduc într-un palat, în papuci de mătase şi cămaşă.

Nu-i este dat oricui să aibă umeri tari. Şi românul mai spune că: *obrazul subţire cu mare cheltuială se ţine!*

*

Aceste două pierderi, una mai sfâşietoare decât alta, produseră o mare descurajare în rândurile haiducilor, mai ales că Bujor pierise prin trădare. Încrederea în Snagov scăzu; tovarăşii găsind că-i zadarnic să se ducă acolo, pe patru drumuri, spre a lovi în inima boierului. Mulţi dintre ei dădură bir cu fugiţii; cei doi prieteni viteji, Groza şi Codreanu, întemeiară bande de jefuitori şi prădau, pe buni şi pe răi, orice le cădea în gheare.

De altă parte, negustoria noastră cu străinătatea luă o întorsătură neaşteptată: noul fel de viaţă arunca pe drumuri bresle întregi de meşteşugari, care de secole confecţionau cele trebuincioase vieţii vechi.

Un vuiet de mânie izbucni şi atinse proporţii ameninţătoare. Bandele, înarmate cu ciomege, cutreierau străzile oraşelor, băteau pe evrei, arătaţi ca vinovaţi de desfiinţarea meşteşugăriei şi li se spărgeau geamurile dughenelor. Autorităţile, care ne eliberaseră autorizaţiile de import, graţie grelelor pungi cu galbeni, fură decretate antinaţionale. Multe personalităţi oficiale demisionară.

În fruntea nemulţumiţilor se afla un oarecare Arghiropol, de origine grec, antisemit de meserie. El era susţinut de o clasă nouă, de îmbogăţiţi fără scrupule şi însetaţi de stăpânire, pe care poporul îi numea *ciocoi*, – foste slugi ale adevăraţilor boieri, ruinaţi de ele.

Ciocoii erau duşmanii noştri cei mai încarnaţi şi puternica lor solidaritate se impuse curând tuturora. Umilinţa, dispreţul ce-l întâlneau pretutindeni, îi sileau să se unească strâns împotriva stăpânilor de ieri. Aurul de care dispuneau le folosi să corupă şi să se strecoare în toate funcţiunile publice. Primejdia acestui val de ploşniţe flămânde nu scăpa nimănui, dar nu puteai nimic împotrivă. O clasă de privilegiaţi, grea de sânge şi exploatare, îşi da

duhul; o alta, ceva mai josnică, o înlocuia. Ne găseam prinşi între amândouă, deopotrivă de duşmăniţi, deopotrivă de loviţi. Între Arghiropoli şi Danieli Crăsnaru se aflau puţini abaţi Uhrich, care să ne susţină. Ţăranul era deci departe de ziua când şi-ar fi putut zice: „Voi fi, în sfârşit, fericit!” Iar noi, care luptam pentru mai binele tuturor muncitorilor, luarăm o înfăţişare de răi patrioţi.

Desigur, progresul strivea numeroase categorii muncitoreşti; dar se poate închipui oare un lucru mai josnic decât exploatarea acestei realităţi nenorocite, cu scopul de-a trage un câştig personal? Şi cine erau acei care ne pârau răzbunării nemulţumiţilor? Cine alţii decât *ciocoii*, aceşti pungaşi care împământeniseră primii deprinderile civilizate aduse de noi. Pentru ei, Snagovul era „un cuib de *farmazoane*”, unealtă a „ovreimii”. Altceva nu bănuiau. Deocamdată.

Aveau să-l afle, graţie bănuielilor ce trezi povestea lui Trăznilă.

*

Într-o seară din toamna lui 1858, Floricica dădea o masă în cinstea Franţei, reprezentată prin consulul ei şi abatele Uhrich. Întâmplări mari se petrecuseră cu puţin înainte, iar energia franceză ajutase să triumfe drepturile noastre.

Alegerile pentru cele două Divane, menite să desemneze un domnitor, acelaşi pentru ambele ţări, se desfăşuraseră în împrejurări din cale afară de ruşinoase. Arghiropol, devenit comandantul miliţiei valahe şi Daniel Crăsnaru, mare sforar moldovean, făcură pe dracul în patru, pentru a izgoni de la vot pe partizanii Unirii. Parodia „voinţei naţionale” care rezultă din aceste alegeri, înfurie pe colonelul Cuza. A doua zi după „consultare”, îşi dădu demisia, trântind uşile. Reprezentantul Franţei la Bucureşti, ca şi abatele Uhrich şi hood-bey, se însărcinară

să denunţe Puterilor Apusene complotul. Napoleon interveni cu hotărâre la Constantinopole, ameninţă cu rechemarea ambasadorului său şi obţinu de la Poartă anularea succesului ţarist.

Rezultatul noilor alegeri fu acceptabil şi puteai întrezări înfăptuirea idealului naţional: Unirea Principatelor. Era, de asemeni, şi dorinţa Franţei. Şi pe bună dreptate, în acea seară se trecea în revistă personalitatea numeroşilor candidaţi la domnie.

Sorbeam cafeaua, când hatmanul Miron şi Floricica observară un musafir necunoscut, care, pierdut în mulţimea de flecari, părea că trage cu urechea la cele ce se vorbeau. Nimeni nu putea spune cine-l adusese. Venise după cină, profitând de acea ospitalitate a românilor, care ţine uşa deschisă oricui vrea să intre. Trăsăturile sale de ciocoi, mustaţa grecească şi obrăznicia trădau repede pe una din acele iscoade, trimise adesea de Arghiropol la consfătuirile noastre, dar ăsta părea să fie „cineva”, deoarece se apropia fără sfială de cercul restrâns unde discutau Floricica şi oaspeţii francezi. De vârstă matură, tare oacheş şi foarte îngrijit îmbrăcat „europeneşte”, necunoscutul da târcoale grupului nostru, răsucindu-şi nervos mustaţa stufoasă, purtată după moda grecească de-atunci.

Nu ne aşteptam să scoată o vorbă, când, la o întrebare a hatmanului Miron cu privire la candidatura sigură a lui Cuza, îl auzirăm strigându-ne cu o voce plină de sine:

— Cine-i acest Cuza? Probabil încă vreunul din acei haiduci ucigaşi?

Uimirea pricinuită de această apostrofare ne amuţi, prilej ca Floricica să înăbuşe o sudalmă a lui Miron. Abatele Uhrich, împăciuitor, se grăbi să răspundă:

— Pe legea mea, domnule, într-o ţară de ucigaşi oficiali, nu cred ca haiducii să fie cei mai sângeroşi.

— Cine eşti dumneata, mă rog? întrebă Floricica.

— Teofil Kiriacos, căpitan de poteră!

— Şi ce vânt te-aduce pe la *noi?*

— Deocamdată… nimic… Doamnă!

— Şi mai târziu?

— Vom vedea…

Zâmbind cu neruşinare, căpitanul de poteră se retrase, pierzându-se printre cei de faţă. Chiar în acea clipă, Floricica fu chemată afară de Trăznilă. O însoţii.

Ţiganul, negru la faţă ca noaptea, avea ochii holbaţi:

— Domniţo! Am văzut aci pe omul care m-a arestat!… E cel cu mustaţa „muscă”…

— Nepotul stareţului de la Orbu?

— Chiar el! Şi m-a văzut când intra.

— Te-a recunoscut?

— Mai mă-ntrebi? Ba mi-a şi spus: *„Aha! aci mi-erai? De când te cat!”*

*

Floricica îmi strânse braţul:

— Trimite, grabnic, cinci călăreţi, cu Ilie în frunte, pe drumul spre Bucureşti; alţi cinci, cu Spilca şi Movilă, pe cel spre Ploieşti. Dacă Teofil Kiriacos e singur sau cu încă cineva, să le pârlească „musca”! Dacă-s numeroşi… cu atât mai rău… *Vom vedea…* În orice caz, tovarăşii noştri nu vor porni la pândă mai târziu de miezul nopţii. Şi înlăturaţi orice pază din curte, la plecarea mosafirilor.

Câteva clipe mai apoi, ordinul era îndeplinit întocmai şi-mi reluam locul lângă abate, care-mi plăcea nespus.

Kiriacos, cu o mână în buzunar, fuma şi privea o partidă de cărţi. De două ori riscă un ludovic şi câştigă. Vedeai cât de colo, că nimeni nu-l cunoştea. Ţinui să-i surprind clipa plecării. Pişicherul se strecură afară, în noapte, neobservat.

Cam pe la ora zece, casa era goală, luminile stinse, toată lumea în pat. Toamna n-aveam oaspeţi de găzduit.

Şi acum, în balconul mângâiat de-o lună palidă, eu şi Floricica aşteptam reîntoarcerea haiducilor. Ea era

gânditoare, ca şi copacii desfrunziţi care presimţeau asprimea iernii apropiate.

— Te temi c-o să fim trădaţi, dacă ne scapă Kiriacos? o întrebai.

— Trădaţi? Chiar şi suntem… Şi vom fi încă şi mai mult, dacă scapă sau nu, în măsura în care vom proceda.

Floricica vorbea cu aerul unei fiinţe dezamăgite, ceea ce mă uimi, fiindcă o ştiam de un curaj în stare de orice. Voii să ştiu mai mult:

— Şi-atunci?

— Şi-atunci?… O să vedem. Vom sfârşi-o ca haiduci. De asta nu mă îndoiesc o clipă; mai de vreme sau mai târziu, se va afla; vom fi prinşi şi condamnaţi. Aş vrea să văd măcar înfăptuindu-se Unirea şi, dacă s-ar putea, Cuza pe tron. Ar fi un mare salt înainte. Cred în sufletul acestui om. N-o să facă, desigur, tot ce râvneşte, dar cine dintre noi îşi realizează visurile? O viaţă de om poate răsturna de-abia o căruţă plină cu pământ. Pentru rest, timpul e marele meşter: încetul cu încetul, omorând oamenii, el îmbunătăţeşte viaţa. O face şi mai repede, dacă oamenii îl ajută. Noi, spre pildă, îi dăm acest ajutor şi asta-i tot ceea ce datorăm vieţii. O datorăm. Orice ins o datorează.

Priveam această mamă ciudată, pe care o iubeam pentru vitejia şi tinereţea ei încă fragedă la treizeci şi opt de ani şi-mi spuneam: „Cu siguranţă! Îmi ascunde ceva!”… O iscodii:

— Se aude c-ai de gând să fii nevasta unui Miron… prim ministru. Aşa e?

Faţa-i rămase nemişcată:

— Nu, Irimia, nu-i adevărat!… Ambiţia mea este mult mai înaltă decât aceea de-a fi „nevasta lui X”. M-am născut generoasă, adică suferinţa aproapelui meu răsună în mine cu atâta încrâncenare, că nu pot fi fericită decât semănând binele. Ochii-mi sunt plini de mizeria animalică a poporului român, bun ca tot ce este popor şi asta mă face să sufăr, ca şi cum mi s-ar lua aerul pe care-l respir. Iată de ce, din ziua

când m-am simţit în stare să-mi bat joc de tirania puternicilor, mi-am riscat tihna şi chiar viaţa, numai să pot satisface această nevoie a sufletului meu: să-i micşorez aproapelui o parte din povara vieţii.

Dacă cel puţin fiecare ar putea simţi dulceaţa unei atari ambiţii. Viaţa, şi aşa destul de bogată în suferinţă, prin ea însăşi, ar fi oricum ferită de îngrozitorul adaos al egoismului omenesc!

*

Floricica încetă ca să privească fix undeva în desişul codrului; cerul era descotorosit de nori, puteai număra arborii, ca ziua-n amiaza mare şi de departe zărirăm un ins, care nu putea fi altul decât Trăznilă. Ducea ceva în spate, un fel de legătură. Într-adevăr, era o legătură cu patru puşti.

— L-ai trimes tu undeva? mă întrebă Floricica.

— Nu! De unde dracu' o fi venind la ora asta?

Păşind în curte, ţiganul ne văzu în balcon şi strigă deodată:

— Domniţo… s-a făcut!… Le-am „pârlit musca!" Au fost doi!

— Cine? Unde? Cum?

— Dar… căpitanul poterei! Dumneata ai poruncit, doar… Şi cum drumurile spre Bucureşti şi Ploieşti erau supravegheate, am pândit, într-o doară, drumeagul ce duce spre Căldăruşani, la mânăstire: câini de-ăştia iubesc mânăstirile. Şi uite! Kiriacos a trecut cu însoţitorul său, amândoi călări, nepăsători. Din ascunzătoarea mea, ridicai puşca în urma lor; pac! pac! Caii au luat-o la goană, singuri.

Cavalerii încă nu muriseră, aşa c-am fost silit să-mi apăs puţin călcâiul pe beregata lor…

Pe la revărsatul zorilor, Ilie şi Spilca se reîntorceau cu oamenii lor, toţi bosumflaţi. Îndreptându-se spre grajd, cei doi şefi bombăniră, unul după altul:

— Parşivul, n-a trecut pe drumul meu!

Floricica, cu gândurile aiurea, nu le răspunse nimic şi-mi şopti, ducându-se la culcare:

— Şi acum… *vom vedea*, vorba lui Kiriacos!

VIII

Ianuarie 1859: alegerile domnitorilor, în amândouă Principatele dunărene. Fierberea este în toi, de la un capăt la celălalt al ţărilor române. În aceeaşi măsură şi în casa haiducilor, unde cauza era dublă, deoarece emoţiei fireşti iscată de acest eveniment i se adăuga grija cercetărilor judiciare întreprinse de autorităţile din Bucureşti, pentru a descoperi pe asasinii celor doi poteraşi ucişi de Trăznilă. Aţâţătorul anchetei era, fără îndoială, Arghiropol, prieten cu căpitanul poterei.

Orice urmă de haiducie fu ştearsă la Snagov, imediat a doua zi după asasinat: armele, îngropate; mare parte din oameni, îndepărtaţi. Poliţiştilor veniţi să ancheteze, Floricica le arătă interiorul ei de „burghezăcumsecade”.

Afacerea era ameninţătoare: deşi puţin poticnită de fierbinţeala alegerilor, putea fi reluată şi să ne strivească, graţie mijloacelor de corupţie întrebuinţate de Arghiropol, ca să dezlege limba câtorva slugi, ţigani.

— Fie ce-o fi! spunea Floarea Codrilor; datoria noastră e să mergem până la capăt!

„Capătul” era alegerea lui Cuza; dar ca să fie ales trebuia mai întâi să-şi pună candidatura la tron şi acest colonel ursuz se încuiase în bârlogul său, nemaidând niciun semn de viaţă. Aşteptam, în prima săptămână a lui ianuarie, sosirea hatmanului Miron, prietenul său apropiat, care trebuia să ne aducă un răspuns hotărât.

Neobositul abate Uhrich, plecat cu două luni înainte la Paris, cu un raport amănunţit al consulului Franţei asupra situaţiei din Principate, tocmai se întorsese şi se afla la noi, când Miron, pe jumătate degerat, apăru pe neaşteptate:

— Ei, s-a făcut? întrebă nerăbdătoare Floricica.

— Încă nu! răspunse hatmanul, curăţindu-şi chiciura de pe mustăţi. Zice că tronul nu-l interesează deloc; că nu-i în firea lui de-a se potrivi „zborului corbilor care dau târcoale unui stârv”, şi că degeaba stăruim… Uite! mi-am pierdut o noapte întreagă, încercând să-i înduplec încăpăţânarea: osteneală vană!

O clipă buimăcită, Floricica privi cum prietenul nostru se trânti pe sofa, rupt de oboseală, apoi izbucni:

— Această încăpăţânare trebuie sfărâmată! Nimeni n-are dreptul să lenevească, când toată lumea asudă din greu! Refuzul lui Cuza îmi crapă obrazul de ruşine faţă de abatele Uhrich, reîntors din patria sa, înarmat cu tot ceea ce ne trebuie ca să izbândim! Cum? Recunoaşte că corbii sfâşie trupul naţiunii şi asta-l lasă rece?

Întorcându-se către abate, îi apucă o mână şi-i spuse, rugătoare:

— Ai vrea, părinte, să dai poporului român o ultimă dovadă de iubire?

Viteazul om zâmbi şi-şi plecă pleoapele:

— Vorbeşte, fiica mea…

— Peste două ore, plecăm la Galaţi, ca să-l hotărâm pe Cuza să-şi împlinească datoria, şi-mi fuge gândul la nepreţuitul sprijin ce ne-ar fi prezenţa dumitale plină de autoritate şi bogată în documente…

— Vă însoţesc şi cu atât mai bucuros, cu cât trebuie să merg la Iaşi, în misiune.

După-prânz, în două sănii, zburam, tuspatru, în acelaşi vârtej de zăpadă.

*

Această călătorie de cinci zile, în toiul iernii, mă făcu să gândesc, adesea, cât de blestemată este viaţa oamenilor şi a animalelor, deopotrivă de năpăstuite de acei pe care îi răsfaţă destinul. Pe bună dreptate, n-ai de ce să te bucuri, c-ai venit pe lume c-un suflet milostiv.

Natura neavând conştiinţă, este nepăsătoare faţă de durere. Omul, care, în treacăt fie spus, nu-i lipsit de conştiinţă, rămâne tot atât de nepăsător. Prins între aceste două indiferenţe, săracul îşi blestemă părinţii care i-au dat viaţă şi pe Dumnezeu.

De-a lungul nesfârşitelor câmpii netezite de zăpadă, pustiite de crivăţ, uitate de Dumnezeu, m-am întâlnit cu acest sărac lipit pământului, am poposit în bordeiul lui, am vărsat lacrimi pentru suferinţa lui, în timp ce ochi-i rămâneau secaţi de lacrimi. El ştie că noaptea coliba îi va fi iarăşi troienită de indiferenţa naturii. Atunci, singura lui grijă e să se închidă de cu seara în casă, cu lopata. Dimineaţa, îşi deschide uşa mormântului şi-şi croieşte o pârtie, un tunel, în troianul de un alb nepătat, care-l copleşeşte cu generozitatea lui de gheaţă şi iată apărând, de cealaltă parte a troianului, omul milenar, asemenea unei cârtiţe, o cârtiţă cu două picioare, care se sprijină în lopată, respiră aerul curat şi contemplă cimitirul alb al vieţii sale negre.

Mută, cârtiţa umană se îndreaptă apoi spre mormântul celor ce-l hrănesc: vaca, boul, calul, o oaie. Acolo, vai şi amar: prin spărturile acoperişului zăpada a năpădit aşa-zisul grajd. Ţăranul scuipă în palme, şi îşi dezgroapă comoara: nişte arătări de animale, numai piele şi os, pielea străpunsă de oase, ochii stinşi. La auzul lopeţii, ele se ridică cu zăpada pe spinare, se clatină şi scurmă pământul cu copitele, ieslea e roasă şi se împuţinează, pe fiece zi; e drept că nu mai foloseşte la nimic.

Iobagul boierului român înşfacă un braţ de coceni, îl aruncă dinaintea boturilor animalelor vlăguite, apoi se

reîntoarce în vizuina sa, dă foc bălegarului în vatră şi cugetă la îndurarea fără margini a Atotputernicului.

Nu prea are aerul atât de mohorât şi dacă o să intri la dânsul cu pâine, rachiu şi tutun, numaidecât o să înceapă a-ţi îndruga o istorioară, ca asta de pildă:

„A fost odată un om sărac şi împovărat de copii, ca şi mine. Într-o zi, nevastă-sa blagoslovindu-l c-un nou făt şi nemaiştiind de cin-să se roage să i-l boteze, cu copilul în braţe, apucă drumul pădurii, ca să cate un naş cu avere. Moartea-i ieşi în cale, înfăşurată într-un cearceaf alb, cu coasa în mână. Ea îi zise:

— Lasă-mă să-ţi botez copilul şi p-ormă te îmbogăţesc!

— Prea bine, cumătră, na-ţi-l!

Moartea i-l botează şi spuse cumătrului:

— Acum, ia seama: am să picnesc cu boli grele pe toţi bogaţii din ţară. Niciun doctor n-o să-i vindece. Du-te la dânşii şi spune-le că-n mai puţin de două zile, descântecul tău îi va pune pe picioare, dac-or să te plătească atât cât ceri. Şi tu cere-le cât mai mult! Intrat în odaia bolnavului, ai să mă găseşti acolo: şopteşte câteva vorbe alandala; voi pleca şi bolnavul se va scula îndată. Ţi se va duce vestea şi vei fi putred de bogat. Dar (este un «dar») dacă intrând la bolnav, mă vei vedea la picioarele lui, să ştii că omul e al tău şi-l poţi scăpa. Dacă, dimpotrivă, o să mă afli aşezată la capul lui, asta înseamnă că e al meu şi că trebuie să moară; nu mai promite nimic şi şterge-o. Fă cum te-am învăţat şi ai să te îmbogăţeşti, văzând cu ochii.

Omul făcu aşa cum îl sfătuise moartea şi, în mai puţin de un an, deveni tot atât de bogat ca şi un prinţ: pământuri, cireadă de vite, slugi, trăsuri, de nu le ştia numărul! Cumătră şezu la picioarele bolnavilor, cam cât socoti că cumătru-său s-a înstărit destul, apoi, într-o zi, iat-o proţăpită la căpătâiul unui muribund. E drept că era un bătrân boier, care promisese jumătate din averea sa cui l-o vindeca. Proaspătul îmbogăţit, văzând moartea la capul celui mai bun client, se strâmbă de ciudă:

— Hai, cumătră, lasă-mi-l şi p’ăsta, ultimul şi m-am săturat! îi şopti încet.

— Cu neputinţă! făcu moartea din cap.

Cumătrul se oţărî la refuzul morţii, cugetă o clipă şi porunci slugilor:

— Ridicaţi patul cu bolnav cu tot şi aşezaţi-l cu picioarele acolo unde se află acum cu capul!

Moartea pricepu renghiul ce-i jucase cumătrul. Şi cum de felul ei nu e răzbunătoare, îi cedă şi ultimul bolnav, dar la ieşire adăugă: «Pe sărac, oricât l-ai îndopa, tot nesătul rămâne!»”

*

Îl găsirăm pe Cuza la gura sobei, curăţindu-şi puşca de vânătoare. Un ogar mare lătră prieteneşte, la intrarea noastră.

Floricica îmbrăţişă frăţeşte pe vechiul ei tovarăş de zile bune şi rele.

— Hm! Cum poate abdica un haiduc de talia ta?

Într-adevăr, talia colonelului-haiduc era vrednică de respect, dar Floricica subînţelegea mai degrabă talia sufletului şi aceasta, întipărită pe faţa senină a lui Cuza, în ochii săi cristalini, privirea pătrunzătoare, mă impresionă nespus: un suflet puternic, sprijinit tragic pe o inimă şovăitoare, inima pasionaţilor. Vigoare, dragoste, bunătate, slăbiciune, toate erau întipărite pe gura lui cu buze cărnoase, umbrite de-o mustaţă cuviincioasă, prelungită printr-un barbişon stufos.

Cuza nu răspunse dojenii prietenei sale. Ne ajută ca să lepădăm blănile, porunci ceai şi frecă cu putere urechile abatelui Uhrich, care se albiseră de ger:

— E curată nebunie să vii de la Bucureşti la Galaţi, pe-o aşa iarnă! adăugă el, reluându-şi locul lângă foc şi curăţitul armelor. Şi apoi, aţi nimerit-o rău: mâine în zori plec la

vânătoare de mistreţi. Veţi rămâne singuri, timp de patru zile.

— Poţi să te duci şi la vânătoare de crocodili! îi tăie vorba Domniţa din Snagov. Dă-ne mai întâi candidatura ta la tron şi cât mai grabnic cu putinţă!

Calmul înşelător al colonelului pieri, ochii i se aprinseră, vocea-i tună:

— Eu, în târgul călăilor? Eu, să mă iau la întrecere cu ei pentru tron? Niciodată! Pare-mi-se c-am făcut rău, primind să fiu prefect şi ofiţer. Destul până acum! Poftele domniei – care au costat chiar un cap al familiei Cuza – sunt prea în afara vieţii care mi-e dragă, pentru ca să mi-o risc azi…

— Viaţa, care ţi-e dragă!

Floricica se adresă abatelui Uhrich:

— Nu-i lua în seamă nicio vorbă, domnule abate! Dumneata ştii mai bine ca oricare altul să ierţi unui generos o clipă de egoism. Cu siguranţă că este aşteptat să prânzească mâine cu vreo femeie frumoasă: să-l lăsăm să-şi petreacă cele patru zile ce ni le cere pentru vânătoarea sa de mistreţi!

Apoi, apropiindu-se de Cuza, care se întorsese cu spatele, ca să râdă pe furiş:

— Vezi, Alexandre: recunoaşte şi tu că arţagul ţi-a venit, pentru că am picat noi, tocmai în clipa când te pregăteai de-o ştrengărie!

— Recunosc orice vrei tu şi tot ce face plăcere duşmanilor mei, dar îmi menţin refuzul de-a mă înhăita cu pungaşi, care socotesc pe domn drept sfârleaza lor. Judecă şi tu puţin: ales, prima mea mişcare va fi să împroprietăresc pe ţărani şi să curăţ mânăstirile de satiri, după ce le voi fi secularizat averile şterpelite de la naţiune. Ei bine! te poţi încumeta împotriva haitei de javre bătrâne şi tinere? Fiindcă, să nu vă pierdeţi cumpătul: tinerii noştri „idealişti” ascund înapoia măştii liberalismului aceeaşi sete de mărire şi lăcomie, ca şi părinţii lor. Nu degeaba a scornit poporul zicala: *Ce naşte din pisică, şoareci mănâncă!* Nu! Nu sunt

omul potrivit acelor bande. Binele şi dreptatea pot fi practicate şi ca simplu cetăţean. Puterea sminteşte şi cele mai bune caractere…

— Dă-o dracului, virtutea asta de creştin! strigă Floricica. Noi ştim că azi binele şi dreptatea au nevoie de forţă, pentru a sili pe om să devie om bun; trebuie impuse răutăţii umane care guvernează. Ori, tocmai pentru asta, cei buni trebuie să intre în luptă şi să smulgă puterea răilor. Orice om drept şi generos are dreptul să strige făţiş: *Şi mie o parte din putere!* Nu trebuie să roşească, pentru că e dezinteresat. E singura scăpare care mai rămâne adevăraţilor idealişti, dacă vor să întoarne lumea spre regatul binelui şi al dreptăţii. Nu trebuie să ne pese de felul în care e plăsmuită firea omului: Dumnezeu a făcut ce a vrut; să facem şi noi, ceea ce ni se potriveşte. Şi dacă Dumnezeu rămâne nepăsător faţă de sângele care se risipeşte pe pământ, noi nu-l putem imita, fiindcă e pielea noastră în joc.

— Dar ce am izbuti noi, o mână de oameni dezinteresaţi, împotriva unei lumi învrăjbită de ură! exclamă Cuza.

— Mult, prietene! interveni abatele Uhrich. Fiul domnului a fost şi el, la început, singur de tot. Şi desigur, n-a reuşit să schimbe înfăţişarea lumii, dar credinţa lui a dovedit, cu prisosinţă, cât era de însetat sufletul omenesc după ideal. Aşa a fost totdeauna… Şi va fi mereu… Toate religiile au demonstrat această năzuinţă de puritate. Atât ne interesează: să ştim că orice suflu de bunătate care străbate această omenire egoistă, o atinge totuşi, o înnobilează şi-o împinge spre progres. Vrei un mic exemplu? Uite-l lângă dumneata: e vorba de împotrivirea dumitale de-a recunoaşte legalitatea alegerilor ce fuseseşi însărcinat să supraveghezi. Ei bine! demisia dumitale, atât de curagios motivată, a înlesnit Franţei şi Angliei ca să dejoace maşinaţiunea ţaristă, care, fără gestul dumitale, ar fi izbutit să menţină, încă pentru multă vreme, nefasta dominaţie rusească în Principate. Nu-i asta un lucru frumos

pentru sărmanele puteri ale unui singur om? Dar, nu-i totul! Răsunetul nobilei dumitale revolte a pătruns până-n inima poporului. Am vorbit despre dumneata cu atâţia ţărani moldoveni. Mi-au spus: „Cuza al *nostru?* E un haiduc!”…

Şi acum ajung la punctul principal al însărcinării mele: haiducia dumitale place, în clipa de faţă, Franţei, care vede în d-ta un braţ puternic împotriva pretenţiunilor ruseşti asupra Constantinopolului. Ea e gata să susţină oficial candidatura dumitale la tron; şi, odată ales, să te recunoască Poarta. Am înştiinţat de această hotărâre pe membrii Divanului muntean, care îngăimează că nu te cunosc. Mâine pornesc cu aceeaşi misiune la Iaşi.

Iată două scrisori din partea prietenilor dumitale, Lamartine şi Edgar Quinet. Citeşte-le, fătul meu, şi lasă-te dus acolo unde ţi-e locul datoriei istorice.

*

A doua zi, dis-de-dimineaţă, după ce ne ceruse o noapte de gândire, Cuza apăru, pe când sorbeam ceaiul, după care toţi aveam să plecăm, care încotro. Îmbrăcase costumul de vânătoare şi ţinea o hârtie în mâna-i înmănuşată. Ah! frumosul, mândrul piept pe care poporul român trebuia să agaţe, puţin mai apoi, cea mai cinstită dintre decoraţii: aceea a recunoştinţei de neuitat faţă de singurul domnitor care a ştiut să rămâie haiduc până la sfârşit!

Trecând hârtia hatmanului Miron, Cuza adăugă, însufleţit:

— Aveţi candidatura mea, dar nu voi merge să cerşesc glasul nimănui şi-mi păstrez dreptul de-a demisiona, dacă voi fi ales numai într-unul din cele două Principate!

O oră mai târziu, trei sănii porneau pe trei drumuri diferite: Cuza, la vânătoare; abatele Uhrich şi Miron zburau la Iaşi, cu candidatura; Floricica şi cu mine ne întorceam la

Snagov, ca să dăm un ultim ajutor împotriva îndărătniciei boierilor munteni.

La plecare, Floarea Codrilor strigă lui Cuza:

— Alexandre! Ia seama la mistreţii pe care vrei să-i vânezi; au nişte colţi de temut şi ar putea să te rănească de moarte!

IX

În timpul haltei, noaptea, la Buzău – jumătatea drumului între Galaţi şi Snagov – Floricica scrise un bileţel tovarăşilor noştri, Groza şi Codreanu:

„Coborâţi cât mai repede cu putinţă. C... şi-a pus candidatura şi noi trebuie să folosim orice căi, spre a fi ales în amândouă ţările. În acest scop, voi aduna la Snagov cât mai mulţi boieri alegători. Veniţi să le vârâţi puţină spaimă în oase!

Floarea Codrilor”

Vătaful Movilă, care fu şeful pazei noastre în cursul călătoriei, plecă să ducă în pripă scrisoarea lui Moş Manole, unul din mijlocitorii noştri cei mai credincioşi, cârciumarul-haiduc care ne aprovizionase pe vremea iernării în Valea Neagră.

Ţinea o crâşmă lângă satul Lopătari, chiar la poalele munţilor înalţi ai Buzăului, în care ciobanul, hoţul şi haiducul frecau coatele unul de altul, fără să-şi adreseze o vorbă.

Moş Manole şi fecioru-său erau ştafetele noastre şi ne puteam informa, la orice oră din zi sau noapte, asupra locului unde se aflau tovarăşii; dar s-ar fi lăsat mai uşor tăiaţi în bucăţi, decât să ne divulge. Bineînţeles, această fidelitate din inimă nu era puţin răsplătită. Totuşi, nu scăpam din vedere că autorităţile vrăjmaşe puteau plăti încă şi mai bine. Şi chiar de am fi uitat asta, ele se

însărcinau să ne-o reamintească, cu prisosinţă, cum fu cazul în ziua reîntoarcerii la Snagov, când aflarăm că doi haiduci, şi nu dintre cei mai puţin turbaţi, dispăruseră în lipsa noastră.

Această veste neplăcută ne mâhni tare. Într-adevăr trebuie ca omul să fie mult mai neghiob decât o vită, s-o sfârşească astfel, după ce dăduse, ani în şir, dovadă de uitare.

Floricica îi compătimea:

— Nenorociţii! Ce le lipsea aici? Şi unde vor găsi mai multă afecţiune? Numai de-ar coborî tovarăşii noştri cât mai repede şi de-ar fi cât mai numeroşi!

*

Cei doi căpitani sosiră destul de iute, pe-o noapte de dezgheţ neaşteptat şi mocirlă groaznică, dar numărul oamenilor abia dacă se urca la patruzeci de puşti.

Aveau nişte mutre de plâns. De la începerea comerţului nostru, care împlinea aproape doi ani, haiducii, nevoiţi să fie cumpătaţi, trăiau şase luni pe an sub pământ, în hrube umede, nesănătoase, unde oameni şi animale se încălzeau unele pe altele.

Groza, mai ales, avea faţa buhăită şi genunchii umflaţi. Totuşi, vitejia îi rămăsese aceeaşi şi suferea fără să crâcnească. La rugăminţile Floricichii, care-l sfătuia să se îngrijească, răspundea:

— Eah! Nu mai merită osteneală! Azi sau mâine, într-un fel sau altul, voi fi vindecat de doctorul care-ţi ia orice durere, fără să te oblojească. Dar, barem în ziua aia, n-o să am ce regreta: am trăit cum mi-a poftit inima, făcând mult bine şi mult rău, amândouă la vremea lor. Copiii boierului or să rostească numele meu cu groază, până la al „nouălea neam”, în timp ce ţăranul se va duce, poate, să înalţe o

rugăciune pentru odihna sufletului meu, către Dumnezeul lui protivnic şi nepăsător.

Trădarea celor doi haiduci cumpăraţi de Arghiropol, nu-l surprinse:

— Trebuia să te aştepţi de la ei… Chiar şi celei mai sănătoase păduri nu-i lipsesc uscăturile. Dar dacă v-o pica în gheară, fiţi fără milă: jupuiţi-i de vii. Mai vinovat decât boierul nu e decât haiducul trădător.

— Şi tu, bunul meu Ioachim? strigă Floricica, îmbrăţişând grumazul ţârcovnicului şi sărutându-l cu foc, de două ori, pe amândoi obrajii. Îmi pari cam trist! Eşti nenorocit? Şi de ce ai fi, pentru Dumnezeu? Suntem departe de vremea când boierii îţi porunceau cântece serafice, te încărcau cu bijuterii greoaie şi-ţi refuzau dragostele pământeşti, după care jinduiai. Nu ţi-ai scos pârleala, de-atunci? Încă n-ai întâlnit micuţa prietenă, care să-ţi îngăduie să-i săruţi poamele tari ale pieptului? Spune-mi, bunule Ioachim, iubitul meu? Îţi mai aminteşti de vremea când aveam abia cincisprezece ani şi te lăsam să-mi mângâi sânii?

Bătrânul cântăreţ începu să plângă. Avea un nas vânăt care curgea, fălci fleşcăite şi ochi tulburi, ieşiţi din orbite.

— Nu… Floricico… nu! bolborosi el. Nimic din toate astea… Sunt şi azi, ca-n ziua când m-a născut mama… Orice gâză îşi găseşte perechea şi împreună cunosc viaţa. Eu, nu; trăiesc ca un porc scopit la şase săptămâni. Am trăit, am îmbătrânit şi o să mor ca acest porc scopit! Chiar haiducia mi-a refuzat ceea ce Dumnezeu nu mi-a dat voie să gust.

Ioachim ridică braţele:

— Dar, Doamne! Tu, care eşti în inima oricărei făpturi, tu ştii că niciodată n-am vrut să iau cu de-a sila sau să cumpăr cu giuvaericale, ceea ce tu ai socotit că e drept să nu-mi dai! Şi haiduc, în afara legii, nu mi-am întins mâna asupra femeii rătăcite în codru, după cum n-am atins flinta ca să dobor pe vreuna dintre creaturile tale! Aşa ai vrut-o… Facă-se voia ta, Doamne, dar pătimesc amarnic, fiindcă n-

am cunoscut viaţa întreagă, aşa cum o îngăduieşti şi celor mai mici gâze ale pământului!

*

Tânguielile lui Ioachim, boala lui Groza, tristeţea care biruia chiar pe Codreanu şi ceata haiducilor ne făcuseră să presimţim că orice avânt omenesc ajunge, într-o bună zi, la capăt. Şi-afară vremea era ca şi sufletul nostru. O pădure de crengi negre, umede şi desfrunzite, care picurau. Un cer plumburiu, apăsător… Corbi, cu miile.

Of! zădărnicia avânturilor noastre!

Aceeaşi învălmăşeală domnea şi în mintea oamenilor politici, prieteni şi duşmani, hărţuiţi şi înnebuniţi de puzderia de candidaţi, o duzină de prinţi de toate mărimile şi de boieri plesnind de grăsime, gata să-şi vândă sufletul dracului, în schimbul a şase luni de domnie. Unirea Principatelor îi cătrănise oarecum, deoarece ţintiseră, ca prin bună învoială, să se îmbucătăţească ţara în douăsprezece, douăzeci şi patru, treizeci şi şase de părticele, numai ca fiecare să-şi poată avea un tronuleţ!

Din fericire, interesul străinătăţii – îndeosebi al lui Napoleon III – nu se potrivea cu dorinţa haitei princiare. De asemenea, trebuie să recunoaştem, ca în orice lucru omenesc, că în ambele Adunări electorale se afla un mănunchi de boieri dezinteresaţi, patrioţi cinstiţi. Se solidarizau cu partea frumoasă a acţiunii şi ştiau ce vor, în timp ce alţii îşi schimbau părerile după argumentele partizanilor ce-i asaltau.

I-am văzut şi pe unii şi pe ceilalţi, în decursul acelei mari întruniri care fu hotărâtoare şi ultima în casa de la Snagov. Se ţinu la două zile după sosirea haiducilor, chemaţi într-ajutorul cauzei noastre.

Dezbaterile, încurajările, durară până la miezul nopţii. Numele lui Cuza era regulat îndepărtat prin aceleaşi

argumente ale majorităţii alegătorilor şovăielnici.

— Habar n-avem cine e… Nu l-am văzut niciodată… Nu ştim de ce este capabil să facă… Şi apoi, se aude că-i cam fluşturatic, cam autoritar, chiar brutal cu acei dintre noi care au mai multe proprietăţi… Ar putea să treacă pe deasupra capetelor noastre şi să ne despoaie de bunuri… Nu asta vrem… Trebuie mers ceva mai încetişor!…

Cum cei mai buni stâlpi ai noştri, abatele Uhrich şi hatmanul Miron, se aflau la Iaşi, Floricica osteni combătând părerea rău-prevestitoare a acestor boieri, care nu voiau decât să-şi păstreze cu orice preţ privilegiile. Ea fu în acea seară de-o bunătate îngerească: nicio vorbă aspră, nicio jignire; numai rugăminţi şi rugăciuni fierbinţi.

— Fiţi puţin binevoitori în această împrejurare istorică! Profitaţi de ajutorul generos ce ne vine din afară şi fiţi la înălţimea datoriei: Independenţa şi viitorul Principatelor atârnă de hotărârea ce-o veţi lua săptămâna asta. În clipa de faţă, Cuza este singurul destoinic să amuţească toate certurile, să se ridice deasupra ambiţiilor şi intereselor personale, pentru a făuri România unită de mâine. Nu vă temeţi c-o să vă secularizeze; e şi el boier şi proprietar totodată.

Desigur, va fi nevoie de sacrificii! Dar nu uitaţi că peticul de pământ din pricina căruia vă burzuluiţi e al iobagului. Înapoindu-i-l, arătaţi cea mai cuminte judecată: ţăranul are dreptul la o patrie!

Încurcaţi în neputinţa de-a opune un argument cinstit, boierii trecură de la vorbăria stearpă la o tăcere posomorâtă.

Miezul nopţii ne surprinse astfel.

*

În acea clipă, zornăitul unui clopot cunoscut şi oprirea bruscă a unui cal ne înştiinţă că trimisul de la Iaşi sosise, în

mod excepţional.

Toată lumea sări în picioare. Un ţăran chipeş, cu figura inteligentă, se ivi cu o scrisoare sigilată, în mână, îşi scoase căciula şi strigă ca un scos din minţi:

— Trăiască Cuza! Trăiască Moldova!

Floricica izbucni în lacrimi, strânse pe ţăran în braţe şi, desfăcând scrisoarea, citi printre sughiţuri:

ALEXANDRU IOAN I CUZA
Domn al Moldovei
cu unanimitatea voturilor – 17 ianuarie 1859
Miron.

De-abia termină cititul şi, în vreme ce prietenii noştri şi o parte din boieri şovăiau să se arunce unii în braţele altora, uşa cea mare, cu două canaturi, se lovi cu putere de perete, iar Trăznilă zbieră:

— Groza! Codreanu! Haiducii!

Ceata celor în afara legii, în frunte cu cei doi şefi, năvăli în adunare, în mijlocul unei încremeniri generale. Până şi noi fuserăm surprinşi, lovitura nefiind prevăzută sau ticluită. Patruzeci de piepturi tunară:

— Trăiască Alexandru Ioan Cuza, *domnitorul României de mâine!*

Groza, plimbându-şi o privire plină de fulgere, rosti apăsând cuvintele:

— Trăiască deopotrivă şi boierii munteni, care, la rândul lor, vor alege pe Cuza! Iar cei care nu-l vor alege, vai de capul lor! Vai de copiii lor! Focul şi sabia o să ne răzbune, cu vârf şi îndesat!

Prieteni şi duşmani, crezându-se pradă unui vis urât, făcură stânga împrejur, tăcuţi, alergând spre cai şi trăsuri. Noaptea umedă îi înghiţi, împreună cu gândurile lor.

Ce avea să se întâmple? Îl vor alege pe Cuza?

N-aveam s-o ştim decât abia după o săptămână şi, vai, în ce împrejurări!

X

Încântată, Floricica se învârtea prin odaia plină de fum de tutun, săruta scrisoarea lui Miron şi repeta:

— A fost ales… În sfârşit, a fost ales… Iaşii şi-au făcut datoria… Bucureştii vor urma, fără îndoială, exemplul moldovenilor… Dar… Încleştă pumnii şi privi în gol: …Pe toţi sfinţii din cer! Dacă muntenii se vor adeveri nişte bestii, atunci – ai spus-o bine, Groza – vai de ei! Voi vinde totul, mă voi vinde chiar pe mine şi vom găsi miile de puşti trebuincioase, ca să înecăm în sânge, într-o noapte, încăpăţânarea acelora care, în nicio împrejurare a vieţii, n-au nimic sfânt!

Nu eram de faţă decât şapte: Floricica, Groza, Codreanu, Ilie, Spilca, Movilă şi eu. Ceata, după ce schimbase santinelele, se culcase.

Încetase orice vorbărie şi, desigur, nimeni nu se gândea la ceva, când deodată ne pomenirăm zgâlţâiţi de această întrebare neaşteptată a lui Ilie:

— Aţi putea voi să-mi spuneţi, ce facem *acum, aici?*

Ne uitarăm unii la alţii, miraţi, buimăciţi. Ilie reluă vorba şi accentuă:

— Da! ce aşteptăm *acum?* Cuza se va sui pe tron; prietenii noştri, boierii, se vor mulcomi la locurile lor. Iar noi, haiducii? Ni se pregătesc oare locuri de zapcii? Nu-i mai degrabă o săptămână a Pătimirii haiduceşti, ceea ce ne aşteaptă? Şi, în cazul ăsta, ce-aţi zice de-o legiune a Prietenilor sfântului Petru, care ne-ar renega mai mult de trei ori, cu mâna pe conştiinţă, înaintea unei „justiţii populare” din doisprezece *ciocoi?*

Din partea mea, tare ţin să nu pun la încercare prietenia acestor boieri: judecătorul îşi are legea lui; haiducul, *codrul!* O să-mi iau catrafusele!

— Cred că şi noi trebuie să facem acelaşi lucru! întregi Groza.

Şi adresându-se Floricichii:

— Afară numai dacă Floarea Codrilor nu se simte cumva ocrotită de Domniţa din Snagov?!

Zeflemeaua lui Groza puse degetul pe rană:

— Nu! prietene… Să nu te îndoieşti de sinceritatea mea: la Snagov, ca şi în codru, am rămas ceea ce mă ştii: o haiducă. Şi dacă într-o zi fi-vom nevoiţi a ne înfăţişa dinaintea „justiţiei populare”, de care glăsuieşte Ilie, ai să vezi că Floarea Codrilor şi Domniţa din Snagov sunt una şi aceeaşi duşmancă a nelegiuirii omeneşti şi că această duşmancă nu va fi ocrotită de juraţii ciocoilor, mai mult decât Trăznilă.

Ca să fiu de folos ţăranului, m-am resemnat a face ceea ce timpurile îmi permit; dar sufletu-mi aleargă mai repede decât timpul. Dacă am preferat haiducia mea şireată celei din codru, e pentru că am observat că ultima nu aducea iobagilor decât schingiuirile şi violurile poterelor.

Cât despre sinceritatea boierilor-prieteni, să nu v-aşteptaţi ca ei să fie mai virtuoşi decât sfântul Petru. Ba chiar ne vor renega până în pânzele albe, căci oamenii unei epoci socotesc scrântite sufletele care-şi depăşesc vremea. Dar nu de asta o să port doliu! Cu atât mai rău pentru vremea mea: adevărul îl port în inimă!

Groza merse să ia mâna prietenei sale:

— Iartă-mă Floricico! N-am vrut să fiu răutăcios cu tine…

— Nu-i nimic, prietene… Ceea ce-i sincer, e mai sfânt decât ceea ce-i divin: dumnezeii se schimbă de-a lungul veacurilor şi de la o naţie la alta; pe când sinceritatea vorbeşte aceeaşi limbă oamenilor de pe tot pământul şi încă de la începutul lumii.

*

Putea să fie ora trei dimineaţa, când o santinelă intră şi ne spuse:

— Bănuiţi voi, ce-i afară? Ei bine, ia deschideţi fereastra!

Floricica deschise cu vioiciune o fereastră: un nor de fum rece năvăli în casă. Era ceaţă.

— E atât de groasă, spuse tovarăşul, s-o tai cu cuţitul! Nu se vede la un metru. Ne izbim de pomi. Ceea ce-i păcătos, e că ne dăm de gol de la o poştă, din pricina ceţii care ne face să tuşim ca nişte măgari.

— Ei şi?! spuse Groza, dacă voi tuşiţi, va tuşi şi duşmanul şi se va da de gol şi el, numai dacă nu cumva o fi având ascuns în sân vreun soare!

— Da! dar tuşind, poate foarte bine să ne scuipe în plină faţă alicele flintei sale! mormăi un alt haiduc.

— Ai dreptate. Cheamă oamenii şi pune-i de strajă înapoia ferestrelor galeriei. Ceaţa se va risipi poate în zori şi atunci o ştergem.

Santinelele fură aduse înăuntru. Numai Trăznilă ţinu morţiş ca să dea târcoale casei. Cu braţele bălăngăninde, ca două prăjini spânzurate, ne spuse:

— Am nişte semne rele… De două zile îmi ţiuie urechile, ochiul stâng mi se bate; se bate de mă bagă-n boale… Cred că, pe curând, o să ne sune ceasul… În lipsa voastră, nişte domnişori, mereu aceiaşi, se fâţâiau încoace şi încolo, scrutând împrejurimile, ca şi cum ar fi vrut să cumpere casa. Ilie i-a văzut şi el. Toată lumea i-a văzut. Ce mai vreţi: ei ne cunosc acum; au aflat cine suntem. Astă noapte le-am strigat în nas: Groza! Codreanu! Haiducii! Nu-i destul?

*

Era destul, o ştiam cu toţii şi nimeni dintre noi n-avea gând să se mulţumească cu vorbe.

Ceea ce nu ştiam nici noi şi nici Trăznilă, era prezenţa lui Arghiropol, în fruntea unei adevărate armate, pe meleagurile noastre.

Se aflau la Căldăruşani, încă înainte de miezul nopţii şi, profitând de ceaţa binecuvântată, ne încercuia din depărtare, înaintând cu încetul, fără să tuşească sau să strănute. Când prinserăm de veste, fu prea târziu şi toate ieşirile tăiate.

Încercuirea se trăda, mai întâi printr-un vuiet înăbuşit de potcoave de cai pe pământ desfundat. Îndată sărirăm la puştile noastre: patruzeci de oameni, coborâţi din munţi, plus douăzeci ai noştri, de la Snagov, plus alţi douăzeci de ţigani dezgheţaţi, făceau în total optzeci de perechi de braţe, care aveau de apărat ceva, de pildă, libertatea nimic alta decât sfânta libertate! Alecachi, Marinula, Evghenia şi o duzină de ţigani servitori, stăteau în apropiere, gata să ne încarce puştile de rezervă, într-o odaie, singura pe care o lăsarăm luminată, ca un fel de redută.

— Tu, Ioachime, spuse Floricica ţârcovnicului, ne vei cânta psalmi! Vei fi psalmistul ultimei noastre nopţi la Snagov! Cântă, viteazul meu! Asta preţuieşte mai mult decât o puşcă! Şi fereşte-te de gloanţe!

Puţin mai apoi, în ceaţa groasă care se lipea de geamuri ca vata, auzirăm nechezături de cai şi voci care nu-şi dădeau nicio silinţă să vorbească încet. Cordonul ostaşilor putea să fie cale de-o sută de metri şi avea forma unei potcoave. Casa noastră era aşezată pe creasta unui povârniş repede, ce ducea drept în lac; numai partea aceasta rămăsese neîncercuită; dar pe unde să scoţi caii, fără să fie simţiţi. Lanţul se strângea aşa de aproape, că, ispitiţi s-o ştergem, trăgând caii de căpăstru, ca pe orbi, am fi fost măcelăriţi cu siguranţă.

— Trebuie să fie ca la vreo patru sute! spuse Groza, după ce dăduse o raită pe-afară.

— Şi nu-s măcar poteraşi-mercenari, adăugă Floricica, ci miliţieni, ostaşi români! Ce trist... Aş vrea să mor prima în

acest măcel…

— Ba, n-o să fie măcel şi nimeni n-o să moară, fiindcă eu sunt acela care comandă prin ceaţă!

*

Acest răspuns, în mijlocul beznelor, pornea de la Ioachim. Mulţimea de haiduci, împrăştiată prin toate odăile, gata să deschidă focul împotriva năvălitorilor, aşteptă tăcută o lămurire din partea cântăreţului nevăzut. Flacăra unei lumânări tremură. Ioachim, îmbrăcat ca un popă, apăru: sutană jerpelită, patrafir pe piept şi potcap murdar în cap.

Îl crezurăm nebun. Se opri şi ne privi cu faţa lui blândă:

— Nu! niciun măcel! Luaţi aminte, dar: toţi caii voştri sunt colo, în dosul uşii… Aşteaptă să fie primiţi în saloanele voastre cu covoare scumpe, cum erau altădată boierii simandicoşi şi diplomaţii. Treceţi-i prin acele încăperi frumoase şi scoateţi-i pe uşa care se deschide în faţa povârnişului dinspre lac; încălecaţi-i şi la drum, înot, spre scăpare, spre Dumnezeu care nu vrea deloc pieirea voastră!

În acea clipă, un zgomot asurzitor izbucni afară: în mijlocul răgetelor de vaci, viţei, oi, toate slugile ţigăneşti, cam vreo cincizeci de bărbaţi, femei şi copii, urlau, aşa cum numai ţiganii sunt în stare:

— Foc! Foc! Fugiţi! Arde casa!

— Tu ai dat foc, Ioachime? întrebă Floricica.

— Eu am dat foc dependinţelor, ca să pricinuiesc zarvă şi zăpăceală. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, profitaţi cât mai e vreme! Pe cai, zbughiţi-o! Duşmanul e în curte!

— Şi tu?

— Mă duc la…

Nu mai auzirăm sfârşitul vorbelor sale: şuierături puternice ne sparseră auzul, apoi salve înspăimântătoare

făcură geamurile ţăndări. În scurtul răgaz ce ne despărţi de-a doua descărcătură, vocea lui Arghiropol răsună:

— Au aprins casa din vicleşug! Atenţie la lac! Trageţi pe sus!

Alte şuierături şi casa primi o nouă descărcătură.

Câteva gemete în întunericul odăilor ne înştiinţară că aveam răniţi. Furioşi, Groza şi Codreanu voiră să deschidă focul, dar Ioachim îi împiedică şi aduse caii, ţopăind ca un urs, cu lumânarea în mână:

— Sunteţi pierduţi, dacă răspundeţi! La lac! Cu inimă! Eu mă duc…

Floricica strânse în braţe pe cântăreţ:

— Îmbrăţişează-mă cu putere, Ioachime! Şi adio!

*

Haiducii săriră în apă, fiecare cu armele, calul şi norocul său. Ţiganii şi celelalte slugi fură trimişi spre sălaş, care se salva mai bine decât noi, vârât în cireada de vite şi răcnind laolaltă.

Vrăjmaşii nu cutezară să pătrundă în casă şi să ne ia cu asalt. Totuşi, spre a întâmpina vreun atac întâmplător, şefii hotărâră să plece ultimii.

Ah! dureroasa reflecţie care-mi străpunse cugetul în acel răstimp de aşteptare, sub ploaia de împuşcături din toate părţile! Mă gândeam la fratele nostru, oşteanul român, acest ţăran pentru a cărui fericire ne aruncasem în gura lupului şi care ne stropea cu gloanţe ucigătoare, plin de supunere către Arghiropoli şi nemilos cu haiducii!

Mă trăgeam din neamul acestor făpturi care sfărâmă bolovanii în mâini, dorm pe zăpada goală ca pe puf, sparg sâmburii de măslină între fălci şi ard să se culce cu toate ţigăncile frumoase din lume. Nu ceream aproapelui nici să mă hrănească, nici să-i fiu animal de povară: cred că asta-i demnitatea. Ce frăţie putea exista, deci, între mine şi acest

animal care ne împuşca, spre a-i jertfi frumoasa mea viaţă? Ura mă îngenunche pe neaşteptate, cât p-aci să trag în grămadă. Floarea Codrilor, care era de-a dreapta mea, mă opri, cu repeziciune:

— Nu… Zadarnic… *El* e silit s-o facă. Apoi, i-e teamă; e cu mii de ani în urma ta. Iartă-l!

Numai o duzină de tovarăşi reuşiseră să se strecoare printre primele împuşcături îndreptate asupra lacului. Încă nu ne mişcasem de acolo, îngrijoraţi, pitiţi pe povârnişul noroios, pe care casa îl ferea de gloanţe, când, deodată, şuierăturile încetară peste tot. Arghiropol întrebă:

— Cine-i acolo?

— Un popă din Snagov care spune că haiducii au fugit încă de ieri!

— Adu-l încoa!

Focul dependinţelor nu risipise ceaţa, nici nu ajutase câtuşi de puţin la deznegurarea împrejurimilor. Se formase totuşi un cerc luminos, de culoare opală, destul de străveziu, şi în jurul lui zăream umbre nedesluşite, mişcându-se călare sau pe jos, desigur comandanţi.

Acolo, bunul Ioachim îşi găsi moartea.

*

În timp ce-l escortau, pe dibuite, el cântă acest psalmi şi glasul său, deznădăjduitor de puternic, acoperi zgomotul fugii haiducilor înot.

— *Doamne! ascultă-mi ruga dreaptă; fii cu luare aminte la strigătul meu; pleacă-ţi urechea, rugăciunii ce-o fac, fără a fi vreo înşelăciune pe buzele mele. Fie ca dreptatea mea să iasă la iveală în faţa ta, ca ochii tăi să desluşească dreptatea cauzei mele. Tu mi-ai pătruns inima, ai cercetat-o noaptea, m-ai pus la încercare şi n-ai descoperit nimic; cugetul meu nu trece dincolo de vorba mea. Pentru toate*

cele ce sunt fapte ale oamenilor, m-am ferit de căile nefireşti, numai prin cuvântul rostit de buzele tale…

— Nu mai zbiera aşa tare, nătărăule! strigă Arghiropol. Nu se mai aude nimic! Ce dracu' sporovăieşti acolo? Ce ţi s-a năzărit?

— Doamne, sloboade-mă cu mâna ta de aceste creaturi din lumea bună, a căror împărţeală e pe lumea asta şi cărora tu le umpli burta cu merindele tale, în aşa măsură că şi copiii lor sunt îmbuibaţi şi mai au ce lăsa nepoţilor… Dar eu îţi voi vedea faţa la ziua judecăţii şi voi fi mulţumit de asemănarea ta, când voi învia!

— Popă tâmpit! Taci odată dracului şi spune-mi îndată, la ce-ai venit?

— Am venit, glăsui Ioachim – şi astea fuseră ultimele sale cuvinte – am venit ca să-ţi rostesc acest proverb al lui Solomon, care sună: *Pământul se scutură de trei lucruri, ba chiar patru şi nu le poate răbda:*

De slugă, când porunceşte…

…Primul din cele patru lucruri de care se cutremură pământul şi nu le poate răbda, singurul care te interesează: *De slugă, când porunceşte…* auzi tu, Arghiropol? De sluga-ciocoi, ca tine, când porunceşte… Pământul se scutură!

Un pocnet. Floricica plânge.

Şuierături, salvele reîncepură, dar noi eram acum departe, în marea de ceaţă şi în apa rece, deasupra căreia răsăreau piepturile noastre şi greabănul cailor, ale căror căpăţâni se lungeau ca boturi de balauri.

Puţin mai târziu, pe când urmam malul, dârdâind îngrozitor, o coloană înaltă de fum, străbătută de flăcări roşietice, urca drept în înaltul cerului, deasupra casei haiducilor, mărturie că Dumnezeu, în mărinimia lui, catadicsea să primească rugul jertfelor noastre.

DUPĂ SNAGOV

ÎN VOIA SORŢII

Chiar în acelaşi an, luna lui april, după o lungă boală care fu cât pe-aci s-o smulgă dintre noi, Floricica se înapoia în codrul preferat al Bârsei, cântând cât o ţinea gura:

Hei, codrule, frunză subţire!
Lasă-mă să trec prin tine,
Cu paispre'ce după mine!

Haz de necaz… N-aveam de ce să fim atât de mulţumiţi.

Mai întâi, sănătatea sărmanei femei era pe vecie primejduită; apoi, dezertările micşoraseră numărul haiducilor noştri, sub cei „paispre'ce", de care pomenea cântecul. Rămăseseră prea puţini, pentru trei căpitani ce număraseră fiecare cam douăzeci de puşti în dimineaţa prăpădului de la Snagov, care de fapt nu ne costase niciun om, afară de sacrificiul voluntar al lui Ioachim.

Dar cea mai mare nenorocire a haiduciei e aceea de-a voi să cruţi viaţa haiducului; dacă i-ar fi fost atât de scumpă, n-ar fi preferat în locul ei primejdia, şi cine a sfârşit prin a-şi străpunge inima cu dispreţul morţii, pierde cumpăna vieţii şi nu-i mai poate face hatâruri. Devine un disperat. Toate cruciadele se pornesc cu disperaţi; ele nu folosesc, însă, nici celor care se luptă, nici cauzei pentru care s-au încăierat, deoarece străvechiul pom al vieţii, spre deosebire de pomii obişnuiţi, nu rodeşte atunci când îl afumi, pasămi-te să-l cureţi de omizi.

Floricica, fidelă metodei sale, cu schepsis învăţată, năzuia să încerce curăţirea de omizi a judecăţii omeneşti. Spunea haiducilor:

— În ura voastră împotriva asupritorului sunteţi în stare să daţi foc lumii şi să ardeţi împreună cu ea. Greşeală! E inutil să te omori sau să-ţi petreci viaţa stârpind păduchii de pe trupul aproapelui, de vreme ce el îi lasă să revie, îndată ce i-ai întors spatele. Învăţaţi-l mai degrabă cum să se spele cu propriile lui mâini. Veţi vedea cum păduchii pier de la sine.

Avusese deseori ocazia ca să-i dădăcească astfel, în răstimpul boalei sale, o blestemată de pneumonie căpătată în noaptea fugii de la Snagov. Ne adăpostiserăm la o subprefectură prietenă, unde petrecurăm restul iernii, iar Floricica a fost îngrijită cu devotament. Tovarăşii noştri, ştiind-o suferindă, o ascultară cu îngăduinţă, o aprobară cu capul şi se feriră straşnic să nu-şi dezvăluie adevăratele gânduri. Dar, cum apărură mugurii în codru, patruzeci şi cinci de haiduci o şterseră, într-o bună dimineaţă, fără să ne zică măcar adio. Plecaseră să tâlhărească în ţinuturile Deltei. Am regretat mult pe unul din fugari, Buzdugan, om de-o violenţă nemaipomenită, dar a cărui bunătate încolţea îndată, ca să-i mulcomească furiile. Pe lângă asta, este înzestrat cu o voce frumoasă şi ştia ca nimeni altul să scoată dintr-o frunză de salcâm melodiile cele mai de necrezut. Fetişcanele se înnebuneau după el. Dealtminteri, băiat frumos şi dispreţuitor al banului.

Aveam să-l regăsesc cândva, dar în ce triste împrejurări!

Petrecurăm vara hoinărind pe Bâsca şi în munţii Penteleului. Floricica se întrema, sorbind cu sete aerul tare al brazilor, bea lapte crud de măgăriţă şi urmărea îndeaproape mersul evenimentelor politice. Nu mai rămăsese din ea decât umbra căpitanului de odinioară, care, acum cinci ani, în fruntea a douăzeci de oameni, cobora aceste coclauri. Trupul i se topise. Ochii-i mari,

blânzi şi mângâioşi altădată, mistuiţi acum de febră, răspândeau sticliri ciudate.

Pentru întâia dată de când o cunoşteam, simţii născându-mi-se în suflet dragostea filială: o îndrăgii cu patimă. Ştiind că veştile de la Bucureşti îi procurau clipe de plăcere, înjghebai un serviciu de curieri speciali, ce soseau de două ori pe zi cu scrisori, când de la Miron, când de la abatele Uhrich, uneori chiar de la Cuza. Citirea lor, cugetarea adâncă ce le urma, scurtele răspunsuri pe care le trimitea, o umpleau de bucurie:

— Nu mai am mult de trăit, şoptea, dar am văzut cel puţin realizarea, în parte, a speranţei pentru care mă zbat de la douăzeci de ani: Principatele sunt unite sub domnia unui om care n-o să realizeze tot ce pofteşte, ci tot ce-i stă în putinţă! Miron este sfetnicul său şi asta nu-i puţin; amândoi au destulă putere ca să răstoarne pe şovăielnici şi, la nevoie, să treacă chiar peste ei. Cât priveşte restul, Dumnezeu mi-e martor, n-am visat nicicând raiul pe pământ!

După lovitura lui Arghiropol, care ne izgonise de la Snagov, Cuza şi Miron oferiră numai Floricichii un adăpost sigur în Bucureşti. Ea refuză să meargă într-acolo, temându-se să nu compromită într-un scandal public pe şeful statului şi primul său ministru – şi aşa învinuiţi de către ciocoi a fi la curent cu haiducia noastră şi de-a fi ajunşi la cârmă cu ajutorul bandiţilor. Cuvântul „*uzurpatorul*”, prin care aceste slugi îmbogăţite îl denumeau pe Cuza, spre sfârşitul scurtei sale domnii, fu aruncat încă de la urcarea pe tron.

„Uzurpatorul” nu se sinchisi dar, presimţind ce-l aştepta, muncea zi şi noapte la întocmirea legilor care trebuiau să-i înscrie numele printre cei mai cinstiţi domnitori, adoraţi de popoare de-a lungul veacurilor. Vor rămâne nemuritoare în amintirea ţăranilor noştri, vestitele sale apariţii travestite, prin cârciumi, pieţe, bâlciurile satelor, unde, sub înfăţişarea unui cioban sau geambaş,

venea să se încredinţeze personal de felul cum i se aplicau legile sau când cinstindu-se cu locuitorii cerea să le aducă o oca de-a lui Cuza. Vai de necinstiţii *prinşi cu ocaua mică!* Afară de amendă şi închisoare, Cuza, descheindu-şi numaidecât gheba jerpelită şi arătându-şi haina domnească, făcea pe vinovat de râsul satului, silindu-l să meargă în patru labe – cu greutăţile false atârnate de gât – de la dugheană până la primărie, unde era încarcerat.

Dumnezeule drept! Dacă popoarele ar fi guvernate de atari caractere, fie ele domnitori, regi, împăraţi sau ţărani, care-i omul ce s-ar mai văieta că nu ştie unde îi e capul, de necazuri?

*

Către începutul lui septembrie, Cuza, însoţit de Miron, veni în taină la ascunzătoarea noastră.

Locuiam atunci la Lopătari, răcoarea timpurie silind-o pe Floricica să părăsească înălţimile Penteleului şi să-şi caute adăpost vremelnic în casa primitoare a lui moş Manole, prietenul hangiu, care, împreună cu fiu-său, ducea o viaţă de urs năzdrăvan la marginea unei păduri ce-ţi da fiori. Îi fu la îndemână să ne găzduiască pe toţi, deoarece nu număram mai mult de cinci capete: Floricica, Ilie, Groza, Movilă şi eu. Codreanu şi Spilca, întovărăşiţi de alţi cinci haiduci, ţinură cu orice preţ să plece a-şi potoli o răzbunare ce le stătea pe inimă. Porniră în iunie, se întâlniră cu o poteră la Dragosloveni şi fuseră măcelăriţi, până la unul. Nici Trăznilă nu mai era cu noi. Matahala, după iscodeli obositoare şi numeroase capcane întinse, reuşi să prindă un ursuleţ drăgălaş, pe care-l dresă cu multă îndemânare, fără să-l blegească; apoi, amândoi, aproape tot aşa de voios unul cât şi celălalt, plecară „în lume” să-şi câştige pâinea, omul jucând animalul şi viaţa jucându-l pe om.

Plecarea lui Trăznilă înduioşase pe Floricica, mai mult decât celelalte. Iubea vigoarea şi hazul ţiganului:

— Ori de câte ori îmi vorbea, mă simţeam plină de viaţă, ca şi el, ne spunea ea în ziua sosirii domnitorului, privind pe fereastră frunzişul îngălbenit al fagilor.

Faţa ei pământie mişcă pe cei doi prieteni. N-o mai revăzuseră din ziua când, la Galaţi, sfătuise pe Cuza, la despărţire, să se ferească de colţii mistreţilor. Ca să le gonească impresia urâtă, reveni la gluma-i de odinioară:

— Acum ai de-a face cu nişte mistreţi, într-alt chip primejdioşi! Vai de tine! Iată-te la cuţite cu ciocoii, duşmanii pe care i-ai dispreţuit atâta. Te compătimesc, dar asta e menirea ta. Abia începe. A mea, din fericire, s-a terminat.

Cuza şi Miron, îmbrăcaţi ca simpli orăşeni, înţepeniră pe scăunele şi păreau să reflecteze mai degrabă la sănătatea ei, decât la ceea ce le îndruga. Domnitorul o certă:

— Sunt mâhnit că n-am alergat să te văd chiar de la începutul boalei. Te-aş fi trimis cu de-a sila în vreun sanatoriu din Elveţia. Miron nu mi-a spus că erai atât de grav suferindă.

— N-am ştiut-o câtuşi de puţin! se apără celălalt. În scrisori nu-mi vorbea decât de o răceală. Mă face să cred că ne iubeşte mai puţin, de la douăzeci şi patru ianuarie încoace.

— Dimpotrivă, am vrut să vă las în pace, la treburile voastre, să vă scutesc de clevetelile posibile, de-o mare dandana politică, poate. Voi sunteţi bărbaţi de stat. Eu, o fiinţă în afara legii.

— N-o să te judec după legea codului penal, ci a conştiinţei mele; sunt liber să mă port în felul meu! întoarse vorba Cuza.

— Nici în ruptul capului, urmă Floricica, n-aş fi primit să părăsesc ţara, într-o vreme când setea mea de ştiri era atât de mare. Şi apoi, totdeauna, am crezut c-am s-o sfârşesc în codru. Nu-s decât două feluri de morminte demne să înghită inimile generoase: apa mărilor şi desişurile pădurii.

*

Moş Manole, gătit de sus până jos cu costumul său naţional şi în cămaşă albă ca zăpada, intră cu o oca de vin, slănină afumată şi pâine, le puse pe-o masă, turnă în pahare, voi să spună ceva şi se fâstâci.

— Ce-i, moş Manole? întrebă Cuza.

— Apăi, ce să fie, Măria-ta, ia, călăuzele ce v-au adus aici nu şi-au ţinut gura decât pe juma’te.

— Nu-i nimic.

— Mulţumim matale pentru îndurare, dar o să aveţi totuşi o belea…

— Care?

— Moş Ion e colo. Îl ştiţi? Moş Ion, ultimul nostru răzeş, unchiaşul de la Lopătari. E cu fecioru-său, nepotu-său şi strănepotu-său.

— Zi-le să intre!

Patru „haiduci” păşiră înăuntru, voinici ca nişte stejari, cu inima pe buze şi sufletul în ochi. Scoţându-şi căciulile, aşezate pe un păr a cărui culoare trecea de la castaniu la alb-argintiu, strigară într-un glas:

— Să trăieşti, măria-ta!

— Vă mulţumesc pentru bineţe. Să trăiţi şi voi, de asemenea. Şi Cuza se sculă, ca să le strângă mâna; apoi, rămânând în picioare: Vorbeşte, moş Ioane! spuse el.

Bătrânul arcui sprâncenele; vorba-i fu tot aşa de limpede ca şi privirea:

— Măria-ta! Mă trag din oameni drepţi… Taica se ferea să facă rău şi unui câine… Asta-i toată moştenirea de care mă mândresc Şi iacă-mă la nouăzeci şi doi de ani pălmuit de un boier, un boier get-beget, dar ciocoit de când slugărnicia a fost ridicată în cinste. Omul care mi-a pălmuit obrazul, e proprietarul nostru, stă în Sfatul ţării. E o lună de atunci, mă dusesem la el ca să mă jeluiesc de-o hoţie, pe care

arendaşul său o făptuise în paguba mea şi el m-a pălmuit. Măria-ta, îţi cer să-mi faci dreptate!

Cuza înaintă un pas, luă capul răzeşului în mâini şi-i sărută amândoi obrajii:

— Acolo unde a lovit ciocoiul, domnul ţării sărută şi spală ocara. Asta-i, moş Ioane, toată dreptatea ce ţi-o pot face împotriva unor lăcuste, care vor fi în curând mai puternice decât mine şi dreptatea!

— Să fii sănătos, măria-ta!

— Mergeţi cu bine, dragii mei!

Pe înserate, Cuza şi Miron se ridicară să plece. Feciorul hangiului se apropie sfios de domn:

— Măria-ta! fiindcă n-o să mai mă întâlnesc a doua oară în viaţă cu mărimea voastră, aş vrea să fiu dumirit asupra unui lucru, ce mă munceşte…

— Despre ce e vorba?

— Iaca: din câte am auzit vorbindu-se de bătrânii noştri şi ceea ce văzui chiar eu în timpul războiului Crimeei, am înţeles că totdeauna Marile Puteri s-au încăierat pentru stăpânirea popoarelor mici, ca să le stoarcă, una după alta; dar neamurile strivite nu pier, totuşi; dovadă: noi, românii. Ori, Marile Puteri, ca Turcia şi Rusia în ultimul război, au fost mulţumite la urmă să rămână măcar aşa cum erau înainte de-a se lupta. Atunci, la ce bun se războiesc?

Cuza chibzui o clipă, apoi:

— Fătul meu, m-ai băgat în încurcătură, dar mă descurc răspunzându-ţi că Marile Puteri fac aşijderea celor doi inşi care au înghiţit o broască. Cunoşti povestea?

— Nu! Măria-ta! N-o ştiu!…

— Ascultă, dar! Doi ţărani părăseau într-o dimineaţă satul lor, ca să meargă la târg, într-un oraş mare. Unul mâna o vacă, pe care dorea s-o vândă. Celălalt nu-şi avea decât braţele, cu care nu prea ştia ce să facă. Cum treceau de-a lungul unei bălţi, omul cu vaca, un smintit, se adresă tovarăşului, arătându-i o broască scârboasă:

— Uite, dac-o să îmbuci broasca de colo, îţi dau vaca mea; să fie a ta!

Cum smintiţilor le place să zgândăre lumea, nimeresc întotdeauna peste alţii şi mai smintiţi decât ei, care prind sfidarea în zbor. Tovarăşul – un leneş care trăia cu ce-i pica din cer – se socoti: „Trebuie să fie groaznic să mănânci o broască vie, de vreme ce n-o mănânci nici friptă; dar, pentru o vacă, merită osteneala!” Şi înhăţând broasca, spuse celuilalt:

— Ai să-mi dai numaidecât vaca?

— Îndată ce-o să înghiţi broasca!

Celălalt muşcă, mestecă iute şi înghiţi la repezeală, dar simţi cum i-se întoarce inima pe dos: „Pentru numele lui Dumnezeu, o să fie greu!” La a doua înghiţitură, gata-gata să-şi verse măruntaiele şi asudând de scârbă, se trânti pe iarbă.

Văzându-l ajuns aproape la jumătatea broaştei, proprietarul vacii îşi zise: „Am păţit-o! O s-o mănânce şi voi pierde vaca!” Şi se înnăduşi, la rândul lui. În acest timp, celălalt, după a treia îmbucătură înghiţită, se afla la capătul puterilor şi-şi dădea cu părerea: „Nu, n-am s-o pot termina, dar dacă arunc restul, o să-şi râdă de mine şi m-aleg cu paguba”.

— Ştii, ce, prietene?! făcu el; dacă te încumeţi să mănânci şi tu jumătatea asta din broască, ei, fie! îţi las vaca!

Păcătosul atât aştepta:

— Cum vrei tu, prietene; dacă-ţi convine, primesc!

Şi trebui să înfulece restul, cu aceeaşi greaţă; apoi, cei doi smintiţi îşi urmară drumul, icnind tot timpul mersului, unul mânându-şi vaca, celălalt neştiind ce să-şi facă braţelor, – aşa cum fuseseră înainte de împărţirea broaştei.

*

După plecarea celor doi prieteni, Floarea Codrilor putea să-şi ia rămas bun de la „Domniţa din Snagov”, înainte de-aş lua de la propria-i viaţă. Nu bănuia, dar vedeai cât de colo că asta-i era scris; se încăpăţână, până la sfârşit, să nu primească îngrijiri potrivite cu boala, precum şi un adăpost mai ca lumea, altul decât desişurile codrilor româneşti.

Chiar vru să-şi petreacă iarna la moş Manole, care se dădu peste cap să nu lipsească nimic bolnavei sale. Şi tocmai începusem să ne instalăm, când, într-o zi friguroasă şi ploioasă de octombrie, furăm înştiinţaţi că Arghiropol suia cu o poteră, ca să ne aresteze.

— Ei bine! spuse Floricica, să mergem... Ţara românească e mare.

Da! pământul românesc era mare, dar pentru noi începea să se îngusteze. Valea Neagră şi Peştera Urşilor, care acum şase ani ne văzuseră sosind tot într-o zi de octombrie, ne ofereau iarăşi adăpostul lor, un adăpost aspru, nepotrivit unei bolnave.

Trei catâri fuseseră încărcaţi cu cele trebuincioase dichisirii celor două colibe ce trebuia să clădim, una pentru muribundă şi alta pentru noi, patru inşi. Toţi aveam inima strânsă. Înşişi caii erau posomorâţi. Floarea Codrilor, călare, părea strigoiul resemnării.

La despărţire, hangiul, luându-i amândouă mâinile şi ducându-le la buze, se prăbuşi în lacrimi:

— Ai vrut binele lumii ăştia şi ea te izgoneşte de peste tot!

— Aşa-i dreptatea, moş Manole; doară şi eu am izgonit pe câţiva, chiar dincolo de viaţă!

Şi se aşează în fruntea acestei biruitoare şi jalnice cavalcade, murmurând, cu privirea ţintă spre crestele înceţoşate ale munţilor:

— Poate că acolo, sus, e încă singurul loc unde omul ar putea să rămâie bun...

Acestor cuvinte – ultimele care-i ieşiră din gură – urmară două ceasuri de urcuş, neîntrerupt, tăcut şi posomorât, în timpul căruia ne simţeam la mii de leghe unul de celălalt; apoi, în clipa când pâlcul trecea peste Bâsca, văzurăm pe Floricica bălăbănindu-se în şa şi prăbuşindu-se în apa murdară, fără un strigăt.

Sărirăm în albia stâncoasă a torentului, o ridicai şi o dusei pe mal, strângând-o pătimaş la piept; dar nu mai strângeam decât o inimă care încetase să bată. Puţină spumă însângerată i se prelingea din colţurile buzelor vinete.

Îmi îngropai mama la rădăcina unui brad voinic, pe scoarţa căruia scobii o cruce, semnul suferinţei omeneşti şi al milei pentru soarta ce ne-o făurim cu propriile mâini.

Se spune că motanul, când îi cad dinţii, se călugăreşte. Haiducul nu prea are ocazia să-i îmbătrânească osul, dar atunci când steaua haiduciei sale apune pentru totdeauna – ceea ce se întâmplă câteodată – se face cioban.

E ceea ce ni se întâmplase şi nouă, care, tuspatru, Groza, Ilie, Movilă şi eu, devenirăm ciobani. Ne-am durat pe povârnişul transilvan al Carpaţilor o stânişoară cu puţine oi, încă şi mai puţine griji, dar cu multe, multe amintiri duioase!

Groza le sorbea amărăciunea dulce, târându-şi, vara la soare, iarna la gura sobei, picioarele înţepenite. Ilie şi Movilă, mai stăpâni pe inima lor, băteau păşunile cu turmele, cântând din fluier şi se însărcinară, ei singuri, cu toată roboteala stânii, în timp ce eu – ah! nevolnicie a sufletului omenesc! — mă căţăram pe muchea Penteleului şi strigam celei care odihnea la rădăcina bradului însemnat cu o cruce:

— Of! Floricico! Maica mea frumoasă! Nu-i adevărat că oamenii care trăiesc în pustiul fermecător al munţilor sunt mai buni! Şi chiar de-ar fi aşa, mi-e silă de bunătatea lor, oh! viteaza mea Domniţă din Snagov! Ei se retrag din lume, pentru că n-au ce-i da. Îndură singurătatea, fiindcă n-au nimic împotrivă. Sunt tăcuţi, deoarece sunt muţi sufleteşte. Pentru dânşii, pădurea este lemn de foc; vijeliosul torent, apă pentru spălatul rufelor; stânca ce-ngenunche deasupra prăpastiei o piatră mare, bună la nimic. Vreau să-ţi mai spun, prietenă generoasă, că primul gând care li se năzare la vederea unui om ce suie spre cuibul lor, e acela de a-l lua drept răufăcător.

Ni se întâmplă şi nouă, de asemeni, ca într-o după-amiază de iulie să primim vizita unui om ce se căţărase până la stâna noastră. Sângera din belşug, dintr-o rană mare, pricinuită de un pumn de alice, în spate, şi pricepurăm că aveam de-a face cu un hoţ, împuşcat de vreun binefăcător. Doi tovarăşi, tot aşa de puţin cinstiţi ca şi

el, îl ajutau să-şi târâie picioarele, cu una din mâini apăsându-l pe rana oblojită cu cârpe arse.

— Creştinilor! gemu el. Oricine aţi fi, mă predau vouă! Dar daţi-mi să beau ceva: sufăr de sete mai mult decât din pricina rănii. Urc de mai bine de trei ceasuri, fără să întâlnesc un strop de apă!

Cel care ne ruga astfel era Mândreanu, vestitul jefuitor de biserici, pe care-l cunoşteam din auzite. Gaura pricinuită de glonţ, deasupra şalelor, era dintre acelea care fac să te întrebi: cum a putut să trăiască şi să meargă, cale de-o jumătate de zi? Bău, căzu în agonie şi în timpul nopţii îşi dădu sufletul. Trupul său, scund şi greu ca plumbul, plecă să putrezească în dosul stânii.

Povestea acestui om era mai curând veselă decât tragică. Nu ucisese niciodată, nici nu rănise, nu purtase măcar o armă de foc şi dacă nu era pacostea serviciului militar de şapte ani, de care se temea, nu s-ar fi stricat niciodată cu autorităţile din sat. Dar iată că tinereţea-i fu otrăvită de blestematul arcan. Şi tot ştergând-o în munţi cu flăcăii din sat, la vremea arcanului, sfârşi într-o zi prin a nu se întoarce decât să trăiască din hoţit. Victimele sale erau numai sfinţii: îi jefuia de veşmintele de aur şi argint. Lăcătuş de meserie, uşile casei Domnului nu i se puteau împotrivi. Cât despre martirii creştinismului se ştie că totdeauna au răbdat orice, fără crâcnire.

Mândreanu nu avusese tovarăşi, nici nu le simţise nevoia. Se descurca singur. Într-o zi, însă, soarta îi scoase în cale doi, şi ce mai tovarăşi! Erau chiar aceia care ni-l aduseseră pe jumătate mort şi ne istorisiră peripeţiile călătoriei lor nevrute în haiducie.

— Iacă, mai acum un an, eram cătane şi făceam parte din garda unei închisori, când Mândreanu ne trase după dânsul. Fusese judecat şi condamnat la zece ani de ocnă. Ne aleseră pe amândoi ca să-l escortăm cale de-o zi şi pornirăm mulţumiţi, fiindcă totdeauna eşti fericit să hoinăreşti de-a lungul câmpiilor şi, unde mai pui,

Mândreanu era un flecar, care înveselise pe toţi gardienii, în timpul celor două luni de prevenţie. Ne distra de minune pe drum, cu istoriile sale bisericeşti, de popi şi sfintele juvaieruri şterpelite:

— Desigur! lămurea dânsul, sfinţii jefuiţi nu mi-au purtat nicio pică; au trăit în zdrenţe şi au blestemat pe bogaţii care se împăunau cu podoabe. Atunci? Unde-i crima mea?

Şi ne rugă să-i desfacem oleacă, fiarele de la mâini şi picioare. Ne gândirăm: „Săracu’! Trebuie că-l canoneşte mult. Ei, hai, să-i slobozim o mână şi un picior! Ce dracu! suntem doi inşi, cu puşca în mână! Cum ar putea să ne scape?”. Şi-l desferecarăm pe jumătate. Fu cuminte. Pe drum, toţi hangii îl cunoşteau. Mâncarăm şi băurăm… şi-i scoaserăm lanţurile, pe care şi le înfăşură după gât. Apoi, cu capetele înfierbântate, ne oprirăm o ţârâ într-o porumbişte şi aprinserăm ţigări, trântind puştile în iarbă. Eram acum ca trei buni tovarăşi, dar el rămânea tot Mândreanu şi iute puse mâna pe armele noastre şi începu să fugă de-a-ndărătelea.

— Glumeşti, mă Mândrene?! îi strigarăm.

— Ba deloc, prieteni! O şterg!

— Amar de noi, frate! N-oi vrea să putrezim în ocnă?!

— Nu! Nici nu-mi ţine de cald!

— Atunci?

— Atunci… haideţi după mine! Biserici sunt destule! O să vă învăţ meşteşugul!

La urma urmei, ce vreţi, eram chercheliţi şi ne-am dus cu el, uite, chiar acum un an, în luna asta. Niciodată nu ne-a îndemnat să furăm, stăteam numai la pândă şi argintul fu totdeauna împărţit frăţeşte. A fost un suflet drept şi bun tovarăş. Acum, c-a murit, nu prea ştim de ce să ne apucăm.

Un ţăran, surprinzând pe Mândreanu tocmai când jefuia o biserică, îi trăsese la alice în spate, până ostenise şi dăduse alarma. Fugarii însă izbutiseră să înşele pe urmăritori.

Oferirăm celor doi „vădani” – aşa-i boteză Groza – ca mijloc de trai, roboteala în jurul fermei.

Şi, de altfel, căzură tocmai la ţanc, deoarece, dacă Movilă se trezise un bun păstor, Ilie nu fu decât unul ca vai de el, iar Groza şi cu mine nici atâta. Nu iubeşti nepedepsit tot pământul şi toată viaţa. Nu te simţi cu pieptul clocotind de patimi, de dragoste şi ură, nici cu ochii mereu însetaţi după alte imagini, ca să le înfunzi pe vecie într-un colţ de lume, oricât de frumos ar fi el!

La capătul celor cinci ani de răbdare şi nostalgii sfâşietoare, oile ce miţuiam şi orizonturile de care ne săturasem privindu-le, ne dădură greaţă şi ne hotărârăm să-l părăsim pe Movilă, într-o minunată zi de mai 1864. Atunci, Ilie, care nu degeaba era înţelept, rosti această vorbă cu tâlc:

— Noi ştim ce părăsim, dar habar n-avem ceea ce ne aşteaptă. Numai Dumnezeu o ştie…

Dumnezeu…

Vrăjmaşii noştri o ştiau şi ei, căci ne căutau pretutindeni. O ştiau poate şi bietele inimi ale celor două femei pe care soarta ni le scoase în drum, în ziua când, după ce ne vândusem turma de oi la târgul din Slobozia, ne duserăm, tustrei, să cerem adăpost la hanul lor, situat în împrejurimile comunei.

Nici pomeneală de cursă sau măcar răutate. Dar să fi fost acolo o sută de curse şi mii de viclenii în care ne-am fi prăvălit d-a-n picioarele, cu mâinile şi capul, ca orbii şi surdomuţi, şi tot nu ne-am fi ferit – în aşa chip ni se umplură inimile de bucurie, când, atingând văile şi câmpiile valahe, după cinci ani de lipsă, auzirăm că Alexandru Cuza întrecuse – de la alegerea lui – speranţele ce şi le pusese poporul român întrânsul. Înfăptuise marea proprietate ţărănească, secularizase averile mânăstireşti, curăţase administraţia de orice putregai şi înzestrase ţara cu o Constituţie, după modelul celei din Belgia.

Oh! fericirea de-a descoperi un om bun şi incoruptibil, oriunde s-ar afla! Zece secole de răutate nu pot nimici toată credinţa, pe care cinci ani de dreptate ştiu s-o împlânte în inima unui popor! Unde-s guvernanţii drepţi? O sută de naţiuni sunt gata să le dea ascultare!

Ne îmbătarăm ca beţivii şi pricepurăm că Lina, hangiţa şi fiică-sa, Mariţa, erau făpturi care ştiau cum să se poarte dinaintea dorinţelor, atâta vreme înăbuşite. Cinci ani de post, la o mie două sute de metri înălţime! Deşi de patruzeci ani, Lina avea nişte sâni şi şolduri tot aşa de pietroşi ca ai fi-sei; obraji, să-i tai cu un fir de păr şi nu-i plăcea s-o chemi „mamă”, ci ţaţo. Groza se îndrăgosti numaidecât de fusta ei albă, scrobită şi mereu curată, care se vedea de sub rochie, mai mult ca jumătate. La rându-mi, mă amorezai nebuneşte de ochii focoşi ai Mariţei, care nu era la primii paşi în viaţă. Singur Ilie se mulţumi să ne sfătuiască:

— Băgaţi de seamă! Muierile astea sunt proaste şi prostia dă de furcă, mai abitir decât deşteptăciunea.

Erau proaste? Pe legea mea, cu atât mai rău pentru deşteptăciunea care-şi ţine zaharicaua departe de nasul a doi haiduci lihniţi. Preferam această sărăcime de spirit, care ne uşura, tocmai la timp. Mai ales că ţaţa Lina era o cuzistă înfocată, slăvea opera domnitorului şi dădea de băut oricui intra în crâşmă strigând: „Trăiască Cuza!” Dealtminteri, asta ne-o apropiase, ajutând celor două femei să ne intre la iuţeală pe sub piele, căci, cu capul răsucit de patimă şi vin, destăinuii Mariţei într-o seară cine suntem şi cât ne costase alegerea idolului.

Mândrie, tu eşti pricina oricărui rău care cade pe capul omului! Şi Ilie fu acela care, şi de data asta, avusese încă o dată dreptate.

Nu îndată, pentru că prostia nu scapă niciodată ocazia, decât să dovedească mai bine, în felul ei, cât de nemărginită îi este întinderea. Astfel, profitarăm barem de răgazul de-a gusta timp de două luni fericirea, care-i atât de greu s-o

întâlneşti în pustiul munţilor şi de-a ne alina, în serile cu clar de lună:

Hai, Lino, să trecem Oltu'!
Să schimbăm vorba şi portu',
Să trăim necununaţi,
Să zicem că suntem fraţi!

Într-o duminică de la sfârşitul lui iunie, crâşma ţaţei Lina era ticsită de lumea cea mai felurită: ţărani, văcari, ciobani, popi, ofiţeri şi chiar un zapciu. Mulţi prieteni şi duşmani de-ai lui Cuza. Hangiţa, mai pilită decât oricând, înveselea pe muşterii, povestindu-le această snoavă despre Cuza:

Cuza se duse într-o zi ca să inspecteze o închisoare mică, din ţară. Directorul îşi alinie în curte pensionarii, o duzină de derbedei, mare parte negustori, închişi pentru înşelătorie şi domnitorul începu să-i descoasă:

— Ce-ai făptuit?

— Nimic, măria-ta!

— Măi, măi! Şi tu?

— Nimic, vă jur!

— Măi, măi!

Continuă:

— Ia, spune-mi vina ta!

— Niciuna!

— Şi a ta?

— Sunt la fel de nevinovat!

Cam ăsta fu răspunsul de la un capăt la altul, când Cuza sosi la ultimul întemniţat:

— Şi tu ce-ai făcut?

— Furat, măria-ta!

— Ai furat?

— Da! două găini!

— Şi ce faci tu aici printre aceşti oameni cumsecade? Piei din ochii mei, ticălosule!

Şi porunci directorului:

— Acest nelegiuit să fie azvârlit imediat afară pe poartă!

Prieteni şi duşmani ai lui Cuza râseră împreună de această nostimadă, atribuită omului, pentru moment, cel mai iubit şi mai hulit de întreaga România.

Da! râseră. Şi crâşmăriţa strălucea de fericire, dar neghiobia ei nu aştepta decât acest prisos de fericire, pentru a se deschide ca o varză sub nasul zapciului; căci strecurându-se înapoia băncii unde stam tustrei, ţaţa Lina, arătându-ne cu degetul muşteriilor, spuse cu ifose, bătându-ne pe umeri:

— Ah! vă cred că Alexandru Ioan Cuza e un om, dar dacă-l avem azi în fruntea ţării... e mulţumită unor „haiduci” ca ăştia, pe care îi vedeţi!

— Na-ţi-o! murmură Groza. Tii! a scăpat-o!

Ilie începu să fluiere încet, scărpinându-se sub căciulă. Zapciului nu-i ardea de fluierat, şi zbieră deodată:

— Pe ei, băieţi!

„Băieţii” erau, din întâmplare, cam o jumătate din consumatori. Nimic nu-i deosebea de obişnuiţii hanului: ţărani, văcari, ciobani, popi, ofiţeri. Erau poteraşi sadea, adunaţi acolo în urma unei urmăriri iscusite, spre a ne demonstra, nouă şi ţaţei Lina, că nu Cuza era totul în ţară.

Fără arme şi cai, nu puturăm să facem altceva, dinaintea celor douăsprezece pistoale aţintite spre piepturile noastre, decât să ne lăsăm legaţi, – spre marea disperare a celor două hangiţe care urlau şi se zbăteau să ne sară într-ajutor.

Erau sincere. Nu fusese nici pic de cursă sau răutate.

Dar prostia inimilor simple dă de furcă mai mult decât viclenia răilor.

De rest, se însărcinează mândria şi bucuria neţărmurită.

Furăm duşi la jandarmeria din Slobozia, unde petrecurăm noaptea.

A doua zi, în zori, Lina se afla în curtea închisorii şi striga ca o nebună:

— O să-mi vând până şi cămaşa, dar îi voi scoate de-acolo! Ah! ciocoi blestemaţi! Vă arăt eu vouă!

Jandarmii ne ferecară mâinile şi picioarele, ca să ne transporte în capitala judeţului. O priviră pe hangiţă în albul ochilor şi glumiră pe socoteala ei:

— Blestemaţii de haiduci! Toate crâşmăriţele mor după ei!

— Dacă-s buni trăgaci!

Convoiul se urni la răsăritul soarelui şi îndată căldura deveni înăbuşitoare. Era secetă. Nicio picătură de apă, de aproape două luni. Semănăturile pârjolite nu mai dădeau nicio speranţă. Doar porumbul putea să-şi revină şi să despăgubească oarecum pe ţăran, dacă o ploaie ar fi sosit la timp. Iată de ce, pretutindeni, nu vedeai decât procesiuni cu drapele, icoane, tămâie, moaşte.

Întâlnirăm pe drum o atare mascaradă. Era triumfătoare, fiindcă, într-adevăr, către prânz, o ploaie cu găleata se abătuse asupra neghiobiei omeneşti şi a bietelor noastre trupuri, cătrănite de sudoare, amestecată cu noroi şi ţărână.

Procesiunea ne încrucişă în clipa când, escortaţi de şase jandarmi călări, târam, într-un hal de plâns, fierăria grea, picioarele sângerânde şi soarta nerecunoscătoare. Popii, în frunte, îşi urlau rugăciunile de mulţumire. Trecură pe lângă noi, fulgerându-ne cu privirea. Mulţimea care-i urma, drojdia sfintei şi frumoasei vieţi pământeşti, se purtară mai josnic decât popii, ne tăie drumul, murmurând:

— Tâlharilor! Ucigaşilor!

Groza răcni:

— Nu! nu! Pentru numele lui Dumnezeu! Nu suntem „tâlhari”, nici „ucigaşi”. Ci *haiduci!* Vitelor! Lepădăturilor! Bine că nu m-am bizuit niciodată pe ajutorul vostru, că altfel aveam de ce să-mi zbor creierii!

Beşteliţii plecară capul. Cortegiul se depărtă, molfăindu-şi pomelnicul.

Se scursese mai mult de un an şi jumătate din ziua arestării noastre şi lâncezeam încă în lanţuri, ferecaţi fiecare în carcere umede, fără să fi fost judecaţi, fără să ştim ceva despre soarta care ne aştepta: instrucţia înainta cu paşi înceţi, îngrămădindu-ne în spinare toate crimele şi jafurile, ai căror făptaşi, de-acum douăzeci de ani, rămăseseră necunoscuţi.

Groza, devenit un morman fără formă, nu putea să mai deschidă ochii. A doua iarnă îi scurtă suferinţele şi se duse să-i povestească Domniţei din Snagov că luptele noastre nu fuseseră degeaba şi că măcar Cuza se adeverise demn de încrederea haiducilor.

Îl scoase din fiare, într-o dimineaţă mohorâtă de la jumătatea lui decembrie şi ne îngăduiră, mie şi lui Ilie, să-l revedem pentru ultima dată în curtea închisorii, unde-l întinseseră cu faţa în sus. Ţăranii, sosiţi ca să-şi vândă produsele, deţinuţilor, înconjurau trupul neînsufleţit al neîmblânzitului haiduc şi se rugau, când, unul dintre dânşii, un unchiaş cu privirea blândă, scoase căciula şi vorbi cu tărie:

— Fraţilor, creştinilor! Vedeţi voi ăst om? Fără ajutorul pe care mi l-a dat cândva, de mult aş fi fost mort. Iacă-s zece ani, cel mai bun şi mai chipeş dintre feciorii mei a fost luat cu arcanul. În cei şapte ani ai militării sale nu mă puteam bizui pe ajutorul nimănui, căci fraţii lui erau nişte nerecunoscători. Aşa că, bătrân şi bolnav, mă stingeam în coliba mea, când, într-o zi, îmi încrucişai paşii cu omul ăsta – Dumnezeu să-i ierte păcatele! — şi-mi ceru să-i istorisesc necazurile mele. Îi mărturisii nenorocirea mea. Venise înadins ca să mă ajute. Auzise de la oameni că un biet bătrân trăia părăsit, afară din sat, în pădure, şi din ziua aceea îmi puse în mână cu ce să trăiesc timp de un an. Se reîntorcea de două ori pe an, câtă vreme fecioru-meu nu fu lângă mine, din cauza blestematei cazarme; îmi lăsa de fiece dată atâţia galbeni, că din prisosul lor trimisei chiar

sărmanei cătane şi, într-o vară, acest binefăcător răsări cu vreo treizeci de flăcăi, îmi dărâmară coliba dărăpănată şi-mi ridicară, pân-la asfinţit, o alta nouă. Acu-l găsesc aici! Fie-i deschise porţile cerului!

Moşneagul alergă la cantină şi reveni cu o lumânărică, o aprinse la căpătâiul mortului, apoi îngenunche şi-i sărută dreapta încrucişată pe piept.

Tocmai în ziua îngropării lui Groza, pe când inima-mi se tânguia de tristul lui sfârşit, îmi fu dat să simt o ciudată bucurie. Ciudată, pentru că dacă ne bucurăm oricând de regăsirea unui bun prieten, nu poţi totuşi să fii fericit văzându-l intrând pe poarta unei închisori! Avui totuşi plăcere, revăzându-l pe viteazul Buzdugan, tovarăşul zilelor luminoase de altădată, veselul cântăreţ care ştia să minuneze fetele cu o frunză de salcâm şi care ne părăsise după prăpădul de la Snagov, ca să tâlhărească, Dumnezeu ştie unde. Ori, chiar el ne fu adus, într-o zi, tot aşa de vesel ca şi atunci, deşi în lanţuri.

— Aha! aici eraţi? ne strigă el, faţă cu gardienii, tolănindu-se rupt de oboseală pe caldarâmul curţii.

Apoi, folosind un pic de neatenţie din partea lor, ne şopti:

— O să fiţi în curând liberi! Mi-a spus-o Lina, acum o lună…

Fuserăm băgaţi iarăşi în carcere, – dar câte zile îngrozitoare, câte nopţi fără somn trăii, gândindu-mă fără încetare la această speranţă: *vom fi în curând liberi!* Ce putea să ştie, biata de ea?

Fi-vom izbăviţi? E o nebunie numai să te gândeşti la asta! Plănuieşte ea oare să atace închisoarea cu o armata de haiduci închipuiţi şi să ne elibereze ca-n poveşti?

Mă istoveam în presupuneri, mai ales noaptea, cu ochii scurmând întunericul, în timp ce santinelele strigau, una după alta: „*Nu-mă-rul 1! E bi-ne!*”

Două săptămâni de chinuri urmară morţii lui Groza; apoi, la întâi ianuarie 1866, uşa celulei mele se deschise. Ilie intră înăuntru şi, odată cu el, un domn, proaspătul director al închisorii, sosit în ajun şi în care recunoscui pe un boier tinerel, „cuzist”, cunoştinţă veche de la Snagov.

Ne strânse mâinile şi ne şopti:

— O s-o zbughiţi de-aci, îndată ce voi găsi o gardă pe gustul meu. Asta va fi peste câteva zile. Vom înscena atunci o mică evadare, ca să salvăm aparenţele. Apoi, voi demisiona. Cuza m-a trimes să vă smulg din temniţa pe viaţă ce vi-o pregătesc ciocoii, fiindcă aflaţi că tronul prietenului nostru se clatină de-a binelea. N-o să-l mai aibă multă vreme! Chestie de săptămâni.

Îi zisei:

— Mai e aici un tovarăş, pe care trebuie să-l laşi să fugă împreună cu noi: Buzdugan!

— Buzdugan nu-i un haiduc!

— Ba da! A luptat cu noi, sub ordinele Floricichii. P-ormă s-a dedat, din disperare, tâlhăriei.

— Bine! Veţi pleca tustrei. Şi o să aveţi răgaz cinci zile, ca să vă faceţi de negăsit. După acest termen, o să vă declar evadaţi, şi păzea! Nici Dumnezeu n-ar putea să vă mai scape!

Într-o noapte de crivăţ, viscol şi zăpadă, ieşirăm travestiţi în mocani, cu capetele înfundate în căciuli mari şi fiecare înarmat cu o flintă pe sub şubă.

Ger de crăpau pietrele. În pustietatea înfiorătoare se auzeau lupii urlând în depărtare. Pământul se croia în faţa noastră, potrivnic, ameninţător, gata să ne înghită.

Niciodată viaţa nu mi-a părut aşa de frumoasă!

Dar, bunule Dumnezeu, de ce nu se deschide oare pământul, ca să înghită îndată pe omul egoist şi de nimic?

Asta mi-am în zis, când, în teribila zi de iarnă, căzurăm – trei bieţi fugari, morţi de frig – la stâna „haiducească” din Transilvania şi fuserăm întâmpinaţi de un Movilă greoi, meschin, zgârcit!

Of! lume! Nu mă întristezi când eşti urâtă. E dreptul tău şi ţi-l exerciţi în nouă cazuri din zece. Dar când vrei să-ţi întinzi urâţenia şi asupra celei de-a zecea părţi a vieţii, atunci nu! Partea aceea e a mea, dă-i drumul! Are şi ea dreptul la viaţă!

— Movilă, Movilă! Asta-i tot ce ai cerut tu vieţii? Să ai mii de oi, ca să le miţuieşti şi să le mulgi? Zece rândaşi, caliceşte plătiţi? O burtă mare, ceafă groasă, nevastă cu zestre, hârtii în regulă şi să te vezi mare baci? Deci, de brânză, de oi, de lână ducea lipsă, după părerea ta, omenirea? Dar, atunci, ce dracu’ ai căutat în haiducie şi de ce n-ai făcut totdeauna ceea ce, de când lumea, îmbuibaţii, dau voie acelor Movilă care nu cer vieţii decât să devie mari baci?

Spre începutul lui aprilie, părăsirăm puturoasa stână şi, străbătând Carpaţii, păşirăm în România. Încă din februarie, o lovitură de stat militară răsturnase pe Cuza. Ciocoii stăpâneau iarăşi ţara. Nici urmă de boieri, ci numai fostele lor slugi, deci, vai şi amar! Iar Valea Bâscei hăuia din nou de proaspătul cântec haiducesc:

Frunză verde măr creţesc!
stau în drum şi mă gândesc:
ce să fac? ce să muncesc?
Pâinea să-mi agonisesc,
copiii să-mi hrănesc?
Unde merg şi orice fac,
eu de ciocoi nu mai scap!

De frica zapciului
şi de groaza birului,
uitai drumul satului
şi coarnele plugului;
luai drumul crângului,
şi poteca codrului,
şi flinta haiducului,
că decât în silnicie,
mai bine în haiducie:
Ce-o vrea Dumnezeu să fie!

Ne găseam la mormântul Floricichii şi mă tânguiam:

— Domniţo din Snagov! Auzi tu aceste strigăte? Sosim din munţi, de acolo unde omul a rămas aşa cum l-a creat Dumnezeu şi aici, în vale, totul o ia de la început! Acum treisprezece ani, chiar în locaşul unde odihnesc oasele tale, ascultam balada haiducului Gheorghiţă şi tu grăiai că *în lumea asta totul sfârşeşte printr-un cântec haiducesc.* Da! totul sfârşeşte, dar şi începe printr-un cântec haiducesc. Şi aceasta e viaţa!

Buzdugan se duse, ca să caute vin, într-un sat vecin. Ilie se tolăni la umbra bradului Floricichii. În vremea din urmă, înţeleptul nostru nu mai scotea o vorbă, se închisese în sine. Îmbătrânise mult şi de-abia se hrănea.

Îl părăsii, în căutarea unui vreasc uscat, fiindcă aveam de fript nişte carne de berbec, dar nu făcui nici cincizeci de paşi şi, deodată, o bubuitură zgudui aerul, pironindu-mă locului. Orice îmi trăsni prin minte, afară de gândul sinuciderii omului care nu disperase niciodată în viaţă.

Făcui calea-ntoarsă, spunându-mi: „Desigur că Ilie a slobozit încărcătura din nebăgare de seamă!”

Nu! Nu era din nebăgare de seamă, pentru că îl găsii cu ţeasta sfărâmată şi trăgându-şi sufletul, cu carabina între picioare.

În depărtare, Buzdugan se reîntorcea cântând dintr-o frunză de salcâm, cu două ploşti în braţele sale bălăbăninde. Îi alergai înainte, mă aruncai de gâtul său şi-i spusei:

— Frate Buzdugan! Iată-ne singuri acum! Dar suntem tineri şi buni. Vom pleca amândoi să răspândim în lume bunătatea şi mărinimia tinereţii noastre.

ADOLESCENŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

MIHAIL

Pe la ora nouă dimineaţa, bătrânul poştaş al mahalalei bătu cu bastonul în poartă şi strigă:

— Adrian Zografi!

— Aşteaptă-mă puţin, moş Gavrilă; sunt dezbrăcat! răspunse Adrian.

„Ia, te uită, cugetă poştaşul, pasărea călătoare s-a reîntors”. Şi păşind în curte, dădu la o parte familiar, cu vârful bastonului, perdeaua de la fereastra deschisă a odăii lui Adrian, încărcată de ghivece cu muşcate, crăiţe şi busuioc. Moş Gavrilă ştia că, ori de câte ori tânărul se brodea să fie acasă, niciodată nu lua o scrisoare din mâna lui, fără să-i dea doi bani, „să bea o ţuică”. Iar dacă se întâmpla să se reîntoarcă dintr-una din acele hoinăreli ce ridicau mahalaua în picioare, bacşişul era „regesc”.

Ceea ce se întâmpla şi acum. Adrian întinse braţul pe fereastră, fără să-şi arate chipul, apucă scrisoarea şi-i dădu cincizeci de bani (o băncuţă de argint din timpurile trecute), căci lui îi erau tare dragi poştaşii, socotindu-i „nişte năpăstuiţi ai instituţiilor noastre democratice, cărora le încredinţăm bucuriile şi tristeţile noastre şi pe care statul îi împinge la cerşetorie”.

Moş Gavrilă, deşi prea mulţumit de bacşiş, rămase puţin nedumerit: pentru prima oară, Adrian nu-i strângea mâna,

nici nu-i povestea la repezeală, cum şi pe unde hoinărise, toate câte-i făceau atâta plăcere, mai mult chiar decât bacşişul.

— E supărat pe mine? o întrebă în şoaptă pe mama lui Adrian, care tocmai ieşea, să stea pe prispă, în bătaia soarelui primăvăratic.

— Nu pe matale e supărat, ci pe mine! răspunse buna mamă. Ne-am ciorovăit încă de aseară, când s-a înapoiat acasă. Oh! dracii de copii! Ar fi mai bine să nu-i ai…

Ca să-i dea dreptate mamei Joiţa, fără să-l audă însă Adrian, moş Gavrilă făcu câteva semne şi gesturi, tare complicate, pe care biata femeie le urmărea cu interes şi care păreau să-i spună: „Da… da… te cred… Ah! copiii… Sunt mâncat de ei… Trece…”

Tocmai atunci apăru Adrian: un ştrengar de optsprezece ani, puţin cam slăbuţ, oacheş, păr des, ochii căprui umbriţi de sprâncene dese şi negre, faţă prelungă şi palidă, gură cărnoasă de flăcău. Purta o vestă gri, cămaşă din zefir, guler şi cravată fără cusur, pantaloni în dungi şi papuci. O ceşcuţă cu cafea turcească într-o mână, iar în cealaltă o ţigare pe care o puse în colţul gurii, ca să strângă mâna poştaşului.

— Bună ziua, moş Gavrilă!

— Bine ai venit, Adriene! Bre, bre! ce chipeş eşti! Ai spune, un fecior de bani gata. Asta trebuie să coste scump…

Mama, care ştia săraca ceva, aruncă o uitătură poştaşului: „Mai începe vorbă”. Şi spuse:

— Barem de mi-ar asculta poveţele… Dar totdeauna face cum îl taie capul! Şi tot el se îmbufnează!

Adrian înlănţui gâtul maicii sale şi o îmbrăţişă, apoi spuse:

— Eu nu mă îmbufnez, mamă! Mă apăr…

Şi adresându-se poştaşului:

— Închipuieşte-ţi, moş Gavrilă… Mama ţine morţiş să mă însoare! Găseşti că-i drept asta?

Mama Joiţa se înfurie:

— De ce nu-l întrebi pe moş Gavrilă dacă e mai drept s-o ştergi într-una de acasă şi să te înapoiezi ca un cerşetor?

La care bătrânul găsi că-i mai înţelept să nu-şi vâre degetul între ciocan şi nicovală, şi se îndepărtă, înălţând din umeri.

*

Ceartă veche între mamă şi singurul ei fecior, dureroasă ca o rană nevindecabilă.

Adrian, potrivnic la tot ceea ce o mamă săracă aşteaptă de la copilul ei, refuza, din instinct, să calce pe drumul obişnuit oricărui tânăr care vrea să-şi facă o „situaţie” în viaţă. Destoinic, sârguincios şi chiar descurcăreţ, dădea totuşi dovadă unei nestatornicii, care o dispera pe maică-sa, făcând-o de râsul mahalalei, care, departe de-a fi mai brează decât el, îi plăcea să bârfească pe socoteala altora. Trebuie să recunoaştem, însă, că şi viaţa lui Adrian se preta de minune la aşa ceva.

De la doisprezece ani, de când intră voiniceşte la stăpân şi până în clipa de faţă, nu puteai deloc număra slujbele ce le încercase în şase ani. Colac peste pupăză, părăsea regulat oraşul – fără voia maicii sale sau a mahalalei – îşi pierdea urma câteva luni şi aflai deodată că într-o noapte s-a reîntors, zdrenţăros ca un cerşetor. Atunci, gurile rele se simţeau la largul lor.

— E un derbedeu! Se vede cât de colo, că mă-sa l-a „adus” de contrabandă... Nimic bun n-o să iasă din băiatul ăsta!... Şi Joiţa, barem, nu l-a lepădat! E o pedeapsă...

Adrian era cu totul altceva decât un derbedeu. Maică-sa îl „adusese” ca orice femeie, care naşte un copil, din mila Domnului, chiar dacă lipseşte uneori – ca în cazul lui Adrian – binecuvântarea bisericii. Cât despre prezicerile răutăcioase ale mahalalei sau despre „pedeapsa” ce-o meritase maică-sa, mahalaua aşteptând ca cerul să-şi

rostească voinţa, izbutea să-şi impună spusele. Fapt ce smulgea lacrimi fierbinţi sărmanei văduve, care, auzind numai vorbe rele, ajunsese şi ea să-şi creadă feciorul un derbedeu.

Credea, dar se împotrivea în faţa străinilor. Băiatul ei? Spunea adesea:

— Doamne! care-i crima lui? Nu bea, nu se bate, nici nu fură *ca ai lor!* Afemeiat nu-i câtuşi de puţin. Citeşte. Cu nasul în cărţi într-una. Atât! Acum c-o fi nesupus, că-şi schimbă stăpânii ca pe cămaşă şi că hoinăreşte peste munţi şi văi, da, e adevărat! Dar de asta sufăr numai eu! De ce oare se amestecă şi alţii? Fiecare să-şi vadă, mai degrabă, de bârna din ochi…

Cuvinte drepte… Înţelepciune de femeie simplă… Dar ce ştie biata lume despre dreptate, despre înţelepciune? Le dispreţuieşte şi se predă, bezmetică, nedreptăţii ei, ceea ce nu împiedica deloc pe Adrian să-şi urmeze calea.

Care drum? Ar fi tare greu de precizat, cu atât mai mult cu cât feciorul Joiţei „spălătoreasa” nu şi l-a ales niciodată. El se lăsa, mai de grabă, condus, împins, aproape azvârlit. Şi o pornea pătimaş, neînţeles, singuratic, din această mahala a Brăilei – ca dintr-o Sahară a spiritului omenesc – fără o călăuză, fără un prieten, singur să se tânguiască, singur să se bucure. A da din coate, pentru „a-şi face un rost bun în viaţă”, i se părea un gând comun, josnic, aproape smintit, o luptă nesăbuită ce preocupă toată puiţa omenească, dar pe el nu-l putea atinge.

Îi spunea mamei:

— Un rost bun în viaţă! Ce? Adică să nu trăieşti decât ca să devii un mare patron, un mare negustor? Oare pe lumea asta numai îmbuibarea şi bunăstarea să conteze? Acele sărmane fiinţe, cu tine la un loc, să nu vreţi altceva decât să-mi omor toate orele, toate zilele, toată viaţa, numai ca să învăţ cum se face avere, ba chiar, până la urmă, să şi fac una? Atunci m-aţi stima… Dar eu ţin să vă spun, că prea puţin îmi pasă de stima voastră şi că averea mă lasă rece.

Am în faţă viaţa nesuferită a celor înstăriţi. Îi văd cum trăiesc, ce iubesc, ce-i pasionează. Ei bine, nu-i invidiez! Pentru nimic în lume, n-aş schimba sentimentele mele cu ale lor. Ăştia sunt viermii omeneşti. Măreţia vieţii le scapă pe de-a-ntregul…

Neînţelegându-l, mama îi obiecta:

— Ce dracu’ înţelegi tu prin „măreţia vieţii”, când eşti un pârlit ca şi noi? E oare o „măreţie” să te speteşti muncind pentru doi lei pe zi şi mâncare, aşa cum mă vezi că fac? Ţie, care stai toată ziua cu nasu-n cărţi – de parcă ai fi popă – ce-ţi aduce citania asta? Ilie băcanul abia ştie să se iscălească şi e milionar. Fă ca el mai bine. Sileşte-te mai întâi să nu fii un zilier fără viitor şi p-ormă citeşte cât oi vrea…

— Cu neputinţă, mamă! striga Adrian. Nu pot sluji, în acelaşi timp, pe Dumnezeu şi pe dracu’!

— Dar, Doamne! care-i dumnezeul tău, săraca de mine! Unde vrei să ajungi? Ce scop urmăreşti?

— Niciunul! Trăiesc în legea mea, cerând tot mai puţin pentru burtă – mult, cât mai mult cu putinţă, pentru sufletul şi mintea mea…

— Şi ce ceri tu pentru sufletul şi mintea ta?…

*

Până aici!

Aici se oprea, totdeauna, veşnica lor ceartă. La această întrebare a mamei, fiul se închidea în sine. Zid chinezesc. Barieră de netrecut…

Degeaba încercase Adrian, timp îndelungat, să explice mamei lui cum înţelegea viaţa: să iubeşti artele şi libertatea; să guşti frumuseţile pământului; să nu fii în rândul celor ce exploatează pe oameni; să te mulţumeşti băneşte numai cu strictul necesar; să trăieşti în dreptate şi

frăţie; să adori un prieten scump; să faci cât mai mult bine în jurul tău…

Până aici… Mamă Joiţa, deşi miloasă şi cu suflet darnic, ea care muncea „cincisprezece ore în şir, pe zi, pentru doi lei şi mâncare”, ştia din păţite că viaţa hotărăşte altfel.

Tristă, fără o vorbă, îşi privea feciorul. Şi uneori îi spunea:

— Parcă aş fi găina care a clocit pui de raţă: nu pot să-mi urmez copilul pe acolo unde trebuie să ştii să-noţi!

Nu se putea ţine după un pui „de raţă”, în apele cristaline ale idealului, unde el plutea în voie. În schimb, rămasă pe mal, umilă, nu-şi pierdea din ochi ciudatul pui hoinar, care se deda la năzdrăvănii, de unde se înapoia totdeauna cu maţele chiorăinde, căci acele ape scânteietoare nu-l hrăneau deloc; ba, îl costau chiar scump, ca să se scalde deseori în ele.

Adrian nu-şi da seama deloc, asemenea păsărilor cerului, care cântă şi ciugulesc ce găsesc. „Pasărea” lui moş Gavrilă nu găsea însă nimic, oricât ar fi fost de puţin pretenţioasă. Atunci, mama-cloşcă, care nu iubea aceste „bălăceli”, scormonea pământul pentru amândoi, înzecindu-şi sforţările ca să-şi hrănească bezmeticul adus pe lume.

Mahalaua fierbea, măcar că purtarea ei era oarecum ciudată. Ea găsea firesc, ca un băiat „de familie bună” să stea pe spinarea societăţii până la vârsta de douăzeci şi cinci de ani, dacă se putea lăuda cu o biată diplomă. Se bucura din răsputeri („Ah! feciorul şefului nostru de gară, o să vedeţi, o să devie procuror!”), se îmbăta cu o fericire clădită pe propria-i mizerie, exact ca şi mulţimea alegătorilor care strigă „ura”! şi ţopăie de bucurie, când îşi vede şefii bând şampanie în sănătatea ei! Dar dacă se întâmpla ca unui copil, născut din nenorocire într-un bordei, să i se aprindă în inimă dorinţa sinceră de-a învăţa şi ca acest copil să aibă curajul de-a se împotrivi sorţii sale, atunci gura mahalalei tăbăra pe el, înverşunată: „Cum?

Ce?… Ce are ăla de se grozăveşte atâta? Ce se pretinde că ştie? Nu-i mai breaz ca altul de teapa lui! Haide, haide!”…

Adrian nu făcea pe grozavul, însă în ochii mahalalei orice încercare de-a te izola este socotită semeţie, dacă nu şi mai rău. Adrian nu răspundea niciodată acestor nerozii. Tăcut, îşi spunea sieşi: „Ei, da! am pretenţia că înţeleg mai multe decât alţii ca voi. Şi că-mi poate pielea mult mai mult decât viitorul vostru procuror!”.

*

Lovitura pe care Adrian o primise în faţa poştaşului, îl durea vădit. Reintră în odaia lui şi începu să-şi cerceteze conştiinţa.

Desigur, lăsând la o parte bârfeala propriu-zisă, mahalaua avea un pic de dreptate. Jumătate din timp, el bătea drumurile sau citea, zi şi noapte, ceea ce însemna acelaşi lucru pentru nişte oameni simpli. Aceştia nu cereau decât să te comporţi ca feciorul şefului de gară, adică „să citeşti, ca să devii procuror”, sau şi mai bine, să rămâi în turmă, să munceşti, să te însori, să faci copii şi să mori. Foarte limpede!

Ceea ce făcea însă Adrian, nu era câtuşi de puţin limpede: nu sta locului, cutreiera ţara în lung şi în lat, se închipuia învăţat, nu se încârduia cu nimeni şi toca ultimele economii ale maică-sii, strânse cu preţul atâtor renunţări. Mai ales, nu i se iertau aventurările păgubitoare, la Galaţi, Buzău şi Giurgiu sau din regiuni mai îndepărtate, de unde se înapoia totdeauna fără o cămaşă, cu hainele în zdrenţe şi mort de foame. Reîntors acasă, găsea un schimb nou, pe care mama Joiţa îl cususe noaptea, plângând.

Da, aşa era! O recunoştea el însuşi, pe faţă. Dar… „Cu ce sunt eu de vină, Doamne, dacă aşa sunt clădit?”

Şi cum se înduioşa de sine însuşi, îşi acorda circumstanţe atenuante. N-a dat el, oare, dovadă de

cuminţenie, încă de la doisprezece ani? Nu s-a dus, singur-singurel, să intre la stăpân la vârsta aceea? Întâi, la Kir Nicola, plăcintarul de-alături; apoi, la o mare băcănie; pe urmă ucenic la Atelierele docurilor, hamal în port, băiat de alergătură la un armator, iar în ultimii doi ani să înveţe, în sfârşit, meseria de zugrav, la care se oprise.

E drept că hoinărelile şi cărţile – băi de lumină pentru suflet şi minte – îi înghiţeau repede toate slabele câştiguri aruncându-l iarăşi în spinarea bietei sale mame. Dar…

Ah! acest „dar”… care-i revenea pe buze neîncetat, ca o supremă scuză, cui să-l spună? Pe ce piept de prieten să-şi culce capul, plângând şi gemând încetişor: „Dar *iubesc acele lucruri…* Ele îmi sunt toată viaţa. Şi dacă cineva mi le ia, viaţa nu mai are niciun sens pentru mine; sufletul mi s-ar cufunda într-o beznă de nepătruns!”…

Singur în camera sa, cu capul între mâini, Adrian se întreba în gând: „Cui s-o spui? Unde-i prietenul, prietena, fiinţa omenească în stare să m-asculte şi să mă-nţeleagă? Sau, poate, nu cumva sunt nebun?”

Se ridică greoi, se încălţă şi ieşi. În curte, liliacul în floare îmbălsăma aerul. Îşi afundă faţa într-un buchet mare, închise ochii, sorbindu-i adânc mireasma.

Mamă-sa era încă pe prispă şi-şi privea mâinile arse de leşie. Adrian i le luă încetişor şi le sărută.

— Ţi-e ciudă tare pe mine?

— Nu… Nu pe tine… Ci pe soarta noastră. Tu nu eşti rău, o ştiu…

— Îţi făgăduiesc să muncesc fără întrerupere. Mă împac cu zugrăvitul. Sunt mai liber. De altfel, uite, din ultimul drum în Dobrogea, am adus cincizeci de lei, pe care i-am pus deoparte în mai puţin de trei săptămâni. Aseară, nu mi-ai dat răgaz să-ţi spun. Iată-i. Pentru mine nu păstrez decât un leu.

Mişcată, mama cuprinse capul fiului şi-i sărută ochii.

— Da! simt că eşti băiatul meu!

O voce răguşită răspunse acestei revărsări de dragoste a două inimi:

— Oh! îndrăgostiţii! N-a greşit cine a spus că nu trebuie să te bagi între părinţi şi copii, când se ciorovăiesc… Totdeauna sfârşesc prin a face pace.

Era mama Ioana, proprietăreasa casei, o biată proprietăreasă a şase odăiţe, înşirate ca nişte cutii şi spoite cu var, care-i aduceau douăzeci de lei pe lună. Văduvă, spălătoreasă ca şi mama lui Adrian, părăsită de copii şi muncind din greu ca să-şi ducă zilele, mama Ioana îşi oprise o cămăruţă, în fundul curţii, unde să-şi plângă bătrâneţea. Dar şi ea avea o speranţă: Leana, fata ei, ultima dintr-o liotă de copii, croitoreasă iscusită, care lucra de doi ani la Bucureşti, ca să înveţe mai bine meseria. Fusese în copilărie prietena de joacă a lui Adrian şi, după dorinţa părinţilor, logodnica lui de mâine. De altfel, se şi spunea că odinioară cei doi copii se îndrăgiseră foarte mult, fiind de aceeaşi vârstă şi temperament năvalnic. De atunci, însă, cursese multă apă pe Dunăre, aşa că azi nu se ştia precis ce poţi să mai crezi despre dragostea lor de ieri.

Cu ocazia sărbătorilor ultimului Crăciun, în timpul unui scurt popas în casa părintească, Leana se rostise împotriva căsătoriei cu un vagabond. Adrian îi dase dreptate, puţin mâhnit, deşi nu se gândea deloc la însurătoare. Mama Joiţa care se gândea, chiar foarte mult, era tare amărâtă din pricina asta. Sărmana femeie îşi pusese toate speranţele în această căsătorie, care avea să-i adune feciorul de pe drumuri, creându-i un cămin. Cât priveşte pe mama Ioana, starea de nehotărâre şi rezerva ei faţă de nestatornicia lui Adrian, spuneau mult.

Şi iată că situaţia trebuia, chiar azi, să se limpezească, prin sosirea Leanei. Ea îşi înştiinţase mama şi pe Adrian că părăsea definitiv Bucureştii şi venea să se aşeze, pe cont propriu, la Brăila. Lucru hotărât, de altfel, de multă vreme. Scrisoarea primită de Adrian în dimineaţa aceea (destul de

prietenoasă, deşi cam rezervată), aducea numai vestea sosirii ei la amiază.

Mai mult ca să facă plăcere prietenei de altădată, decât s-o hotărască la măritiş, Adrian apăru „scos ca din cutie”.

Veselă, mândră de „domnişoara” ei, pe care o şi poreclise „bucureşteanca”, mama Ioana îl întrebă:

— Ei, te duci s-o întâmpini la gară?

— E ceea ce vreau să fac, dacă dumneata n-ai nimic împotrivă, răspunse Adrian.

— Dacă o să fii cuminte, poţi să te duci.

— Totuşi, îmi dai voie s-o sărut?

— Cu băgare de seamă…

*

„Zece Mai”, mare sărbătoare naţională!

Cum mai avea o oră până la sosirea trenului, Adrian făcu un lung înconjur pe strada Carantinei şi bulevardul Cuza – drumul său preferat când mergea în oraş, de când maică-sa se mutase în urâta strada Griviţei, cale dreapta spre deocheata Comorofcă, pe care o egala în crime şi murdărie, fără să se mândrească însă cu un „Codin”.

Pe bulevard, paradă mare, defilare de cavalerie, cu săbii sclipind în bătaia soarelui, trompete, piepturi înzorzonate cu decoraţii. Adrian îşi întoarse ochii cu dezgust: faţă de atari manifestaţiuni, se simţea mai străin chiar de s-ar fi petrecut pe lună. Dar, dezgustul său se preschimba în revoltă, când văzu, puţin mai încolo, o bandă de liceeni, maimuţărind pasul militar, cântând imnul regal şi strigând dinaintea unor magazine: „Jos jidanii!”.

De pe trotuarul unde se afla, Adrian zări printre manifestanţi un fost coleg din şcoala primară, acum „elev într-a şasea” şi pleşcar notoriu. Vru s-o şteargă repede, dar celălalt, desprinzându-se din grup, se apropie de Adrian şi-i strigă, cu ochii injectaţi:

— Hai, Adriene, vino cu noi!

— Ce să fac? întrebă el, mirat.

— Pe dracu'! E „Zece Mai"! Oricine trebuie să arate că simte româneşte!

— Şi tu o arăţi strigând: „Jos jidanii?"

— Desigur… Ca orice bun patriot!

— Atunci eu nu ţin să fiu „bun patriot", conchise Adrian.

Liceanul se depărtă, urlând:

— Afară cu *fanarioţii!*

Presupusul fanariot era Adrian, al cărui tată fusese grec. Zâmbi, gândindu-se că „patriotul" era bulgar, după mamă, o bulgăroaică sărmană şi cumsecade, pe care bărbatu-său, un beţivan „român get-beget", o bătea în fiecare zi.

Sosind prea devreme la gară, Adrian se retrase la bufet, ceru o cafea, aprinse o ţigare şi se gândi la prietena sa.

Îi era dor de ea, mai mult decât de însurătoare. Îşi aducea aminte de copilăria lor voluptoasă, când, mamele plecate la muncă, Adrian se furişa în odaia Leanei, îi citea *Paul şi Virginia*, şi o mânca din ochi. Leana, încă în pat, se lăsa mâncată, jucând comedia nevinovăţiei. Dar Adrian, care nu se prefăcea, îşi adulmeca prada timpurie. Acest băiat nu cunoscuse deloc inocenţa, puritatea – dacă prin asta se înţelege ignoranţa bănuielii trupului. La vârsta de zece ani, văzuse şi ghicise tot; la cincisprezece, era bărbat în toată puterea cuvântului. Asta nu i-a dăunat, dimpotrivă, deveni şi mai sănătos. Şi descătuşat de tulburarea cărnii, care copleşeşte fiinţa omenească şi-o împiedică să se împlinească, el îşi luase zborul către înălţimile care ne cer, spre a fi înţelese, un suflet pe de-a-ntregul descotorosit de această povară bolnăvicioasă.

Adrian, impulsiv, sălbatic, străin la morala ce i se făcuse şi supus orbeşte legilor creaţiunii, se purta, în toate împrejurările, fără să se sinchisească de ceva. Aci se afla

întreaga sa inocenţă – barbară – pe care o dovedi, îndată ce Leana coborî din tren.

N-o mai revăzuse de doi ani. O simţi femeie pe măsură şi numaidecât se aprinse. Mintea i se tulbură, inima-i zvâcni ca unui leu turbat într-o cuşcă strâmtă, iar sângele clocotind îşi plimbă torţa aprinsă, din creştetul capului până-n vârful picioarelor.

Avea şi de ce. Blestemata de Leana – o mânză născută dintr-o româncă şi un tătar, amândoi din flori – era făcută mai mult pentru dragoste, decât pentru croitorie, cu trupul ei modelat în iadul dorinţei, talia suplă ca de şarpe şi figură de indiană, cu ochi oblici, ale căror luminiţe ucigătoare ţintuiau locului pe trecător.

Bietul băiat – cu gura chinuită de dorinţa de-a muşca, cu ochii împăinjeniţi de un abur dens, din pricina fierbinţelii nebune ce-l apucase – nu scoase o vorbă. Împinse pe Leana cu bagajul ei într-o trăsură şi, îndată ce ajunse pe străzile întortocheate ale mahalalei, pustii la acea oră, sări de gâtul prietenei şi o muşcă însetat.

„Bucureşteancă”, aşa cum se credea, Leana uită de birjar şi-i trase un nechezat, cum numai la Brăila se poate auzi, în bărcile care alunecă seara pe Dunăre sau la umbra duzilor, în după-amiezile cu arşiţă. Asta nu înseamnă că nu-i plăcuse (nici unei femei sănătoase nu-i displace aşa ceva), însă o duruse tare. Şi ca să-i dovedească originea brăileană, ea îi cârpi îndată o palmă, ca pe la noi.

— Na! să te înveţi minte, altă dată să mai dai buzna.

— Dacă-i numai pentru atât – se amestecă birjarul – apoi o să te ia mai domol, dar sigur…

Birjarul însuşi fusese îndrăgostit de Leana, pe vremuri. Acum se însurase şi avea copii. Ea i-o reaminti, cu asprime:

— Caută-ţi de drum, păcătosule, uiţi că eşti înhămat?

— Fiecare la rândul său. Că mâine o să pui şaua pe Adrian.

— Pe başbuzucul ăsta? Niciodată! Mai întâi c-ar fi un bărbat foarte rău. Cel mult, l-aş putea iubi…

— Norocoaso! Pe mine nu m-ai vrut.

— Tu, tu nu eşti decât unul din cei ce fac burta mare la fete. Ca tine, puzderie pe toate drumurile, ca urzicile!

Adrian n-auzea nimic. Îi lăsă să trăncănească, şi, ca un câine, tăcea şi adulmeca.

Pe strada Griviţa, uruitul trăsurii strânse toate cotarlele, toate mahalagioaicele, care tocmai prânzeau în curte. Năvăliră la porţi, mestecând ultimul dumicat, ştergându-şi buzele cu poala şorţului, de grăsimea fripturii de miel.

Coborând din trăsură, Adrian auzi pe una dintre cumetre spunând:

— Oricum, ar fi o pereche minunată... Păcat că el e o mare haimana!...

Câteva ore mai târziu, Adrian se scula furios:

— Nu, nu! Viaţă-i asta, tot învârtindu-ne neîncetat în jurul aceleiaşi chestiuni otrăvitoare? Eu o să plec într-o zi, de-a binelea!

Ieşi trântind poarta de la stradă, spre marea curiozitate a cumetrelor, care, pe vine, dinaintea caselor, ronţăiau seminţe de floarea-soarelui.

„Chestiunea otrăvitoare” care-l silise pe Adrian să plece glonţ, o cunoaştem.

După îmbrăţişări, după o masă îmbelşugată, luată laolaltă în curtea stropită şi măturată, cele două mame şi tânăra „bucureşteancă” deschiseseră asupra lui Adrian tirul încrucişat al bateriilor lor, întâi mai domol, apoi fără răgaz, ca o mitralieră:

— Trebuie să te-astâmperi… Să-ţi faci un rost… Fiece lucru la timpul său… De-ajuns cu atâta haimanalâc… Scutit de serviciul militar (fiu unic la mamă văduvă), în curând însurătoarea… Leana e colea, oricând gata… Destoinică… La optsprezece ani, şi-a croit un drum în viaţă… Fată cumsecade… Îşi întreţine mama… Câştigă mai mult decât un bărbat… O partidă bună.

Leana, la rândul ei:

— Şi la ce bun atâta citanie, atâta umblet prin ţară? La Bucureşti, oamenii nu citesc decât jurnalele, şi doar e Capitală!… E primejdios să ştii prea multe, – se spune pe-acolo, la *Bucureşti…* Cică asta te împinge să visezi la un ideal. Ori, nu există un ideal! O spun eu, care mă întorc din Capitală!… Învaţă-ţi bine meseria, fă-te patron şi câştigă bănet, iată idealul!

Adrian îşi plimba privirea de la una la alta, zicându-şi: „Doamne, cât de urâtă e lumea!”.

Şi neputând să mai rabde, se duse, lăsându-le pe toate trei într-o înţelegere cordială.

Afară, fermecătoarea stradă Griviţa, cu pietre colţuroase ce-ţi găureau tălpile; nor de praf ce-ţi ardea ochii; ciorchine de mahalagii de toate culorile, în faţa porţilor, care-şi aruncau epitete; soare urât; cer spălăcit. Salcâmii în floare păreau că ei înşişi se tânguiesc…

Cu mâinile-n buzunar, privirea aţintită în vârful pantofilor (spre a nu fi obligat să salute în dreapta şi stânga), Adrian se îndrepta agale spre Comorofca: „Ah, dacă l-aş avea barem pe Codin! M-aş duce cu el în baltă… Aş uita puţin de mine… Dar, vai! niciun Codin. Niciun prieten!”

Apoi: „Tii! L-am uitat pe kir Nicola”…

Şi brusc o cârmi pieziş spre dugheana plăcintarului, pe care nu-l mai văzuse de-o lună. Ca să-i facă plăcere fostului stăpân şi cum se afla în cele patruzeci de zile de după Paşti, Adrian îl salută cu un „Christos a înviat!” pe greceşte.

— Adevărat c-a înviat!… cu tine odată… răspunse kir Nicola, vesel. Ce-ai devenit, bre Adriani? De-o bună bucată de vreme, nu te-am mai văzut…

— Am fost în Dobrogea, kir Nicola. Ah, acolo e un adevărat colţ de Orient!

— Ei, merge cumva mica ta meserie de zugrav?

— Da, cum nu! Cred, însă, că n-o să ajung niciodată să zugrăvesc catedrale; nu sunt tare la desen…

Voind să se aşeze, observă:

— Totul e plin de făină, la tine…

— Ei, da! *pulaki-mu* (puişorul meu), ca într-o plăcintărie de „albanez puturos”! Şi tu eşti fercheş, ca un domnişor de pe strada Regală. Se vede că „bucureşteanca” te-a scos din minţi… Mă duc să-ţi caut un scaun.

Abia în clipa aceea Adrian observă că în plăcintărie se mai afla cineva: un om care citea stând pe-o bancă şi a cărui figură, aplecată asupra paginilor, era cu desăvârşire ascunsă de şapcă.

*

Un om! Există oare o fiinţă mai banală decât un om? Te poate interesa cutare lucru, mai puţin decât un om?

Te poţi îndoi de orice ar fi, mai mult decât un om? Chiar dacă-i un om care citeşte. Toată lumea citeşte. Urmează că trebuie să prinzi de umeri pe un om care citeşte, să-l ţintuieşti de zid şi să-i spui: „Rămâi aşa, să te privesc în ochi?”

Oh, a privi un om în ochi, nu-i un lucru dintre cele mai uşoare! Ochi ca aceştia poţi întâlni mii şi mii. Privirile lor se încrucişează cu a ta, pe durata unei clipe şi apoi trec mai departe, la dreapta ori la stânga ta, nemairevăzându-i niciodată, ca şi privirile acestor cirezi de boi mânate la abator.

Şi printre aceşti ochi, printre aceste priviri se află desigur cele ce pot privi în inima ta, înţelegând-o. Dar ei trec pe de lături. Şi tu treci… Şi, în răstimpul unei clipe, ne-am pierdut un prieten care ne era hărăzit, prietenul unic pe care viaţa îl sorteşte oricărei fiinţe omeneşti, oricât de josnică ar fi, prietenul care vine să-ţi dea bogăţia inimii sale, despovărând-o pe-a ta. L-am pierdut. Căci suntem mai prejos decât câinii, care se întâlnesc în drum, se miros şi-şi spun: „Stai puţin să te privesc! Eşti un biet animal, care-mi semeni: poate ai ceva să-mi spui, un lucru vesel sau trist, dar care mă priveşte deopotrivă, fiindcă sunt din acelaşi neam cu tine”.

Un om? Poate să vorbească treizeci şi şase de limbi, inclusiv esperanto, dar, atunci când ar vrea să se adreseze altuia, el nu este sigur că o să fie înţeles. Nu are nici măcar curiozitatea câinelui. Pentru ce să te apropii de-un om? El poate să n-aibă aceiaşi părere cu a ta (fiindcă oamenii au păreri) şi atunci trebuie să-l omori sau să-l laşi singur, ceea ce în fond e acelaşi lucru.

*

Adrian îl privea pe omul care citea, dar acesta nu se uita la el. Ştia că nu merită osteneală să priveşti un om, mai ales un om care era „dichisit ca un domnişor de pe strada Regală”, în timp ce el…

El era aproape în zdrenţe, cu ghetele peticite şi pline de noroi, o cămaşă într-un hal fără hal, iar părul în laţe mari, pe tâmple şi la ceafă, întocmai acelor derbedei de pe stradă pe care nu catadicseşti nici măcar să-i scuipi. Se opreşte oare vreodată cineva la asemenea năpăstuiţi?

Desigur, nu putea fi vorba de un om, în asemenea zdrenţe, chiar dacă ţinea o carte în mână!

Şi apoi, presupunând că vrei să vorbeşti unui atare necunoscut, nu ai cum s-o faci. Buna-cuviinţă te opreşte să te duci de-a dreptul la el şi să-i spui: „Iertaţi-mă, domnule, aş vrea să văd ce citiţi”.

Şi după ce ai văzut: „Ah, dumneata citeşti cartea asta? Dar o carte ca aceea pe care o ţii dumneata în mâini, nu se citeşte nici în strada Griviţei, decât într-o familie de oameni extraordinari! Astfel de oameni, eu îi socotesc nişte aştri, eu… Dumneata eşti un astru, domnule! Şi pentru că sunt singurul în stare să te înţeleagă aici, în mahalaua Brăilei, facem parte din aceeaşi familie. Binevoieşti, deci, să-mi spui cine eşti şi ce gândeşti despre starea jalnică în care te afli?”

Nu. Nu poţi vorbi atât de nepoliticos. Trebuie să te recomande cineva. Dar cine aţi vrea să slujească de mijlocitor, între doi aştri. Un al treilea astru?

Ştii că ai haz! Dumneata crezi că aştrii cresc, la Brăila, ca ciupercile?

Adrian, care nu era politicos din fire, se apropie cu îndemânare de omul care citea cu cartea pe genunchi şi aruncă o uitătură de lup pe paginile deschise. Foarte necinstit din parte-i! Dar merită să fii, câteodată, necinstit în viaţă…

Cartea era o operă, în franţuzeşte, ilustrată: *Jack* de Alphonse Daudet. Şi pe umărul cititorului, Adrian zări, în acelaşi timp, o altă ilustraţie mult mai strălucită: un păduche mare care mergea ca un răţoi ghiftuit…

„Oare numai pentru atâta lucru m-ai pregătit până acum?” va spune cutare cititor. „Da, prietene! Ca să ajung aici, te-am pregătit. Dar când asta nu-i o închipuire literară, ci viaţa însăşi – viaţa frumoasă, viaţa urâtă, viaţa feroce – crezi că-i puţin lucru? Văzut-ai, oare, multe cazuri asemănătoare? Cunoscut-ai mulţi oameni care devorau arta, în timp ce îi devorau păduchii? Cât despre mine, după ce am hoinărit, timp de treizeci de ani, din Orient spre Occident; după ce am trăit în mii de chichineţe şi mi-am frecat coatele de toate neamurile pământului; după ce am căzut în mii de bezne şi am primit mii de scuipaţi în faţă, eu n-am descoperit decât omul ăsta, care preţuieşte cât universul întreg!”

Ceea ce dezlănţuieşte pasiunea prietenească a lui Adrian – pasiune ce mocnea în fundul inimii sale – fu că acest păduchios citea în franţuzeşte şi ce autor! acelaşi pe care-l descoperise şi el tot cu ajutorul duiosului şi omenescului *Jack*, atât de mizerabil tradus în româneşte.

Să fii o slugă nenorocită, cu cinsprezece lei pe lună, la un plăcintar îngălat, din strada Griviţa, în vecinătatea acelui cuib de apaşi, unde pe atunci era o fală pentru orice flăcăiandru să spintece burta primului concetăţean care cutezase să-l contrazică; să fii o fiinţă umană înghiţită de întunecimile mocirloase ale mlaştinilor sociale, zdrobit de nedreptate şi mizerie, şi să citeşti în franţuzeşte, în faţa lui Adrian, care îşi avea experienţa proprie, – asta era o minune. Nu-i venea să creadă. De-aceea şi spuse:

— Dumneata *citeşti* această carte sau te uiţi la poze?

Omul ridică încetişor capul, ca şi cum s-ar fi întors din abisuri interplanetare, unde-i bine să te desfătezi, se uită la Adrian cu o privire stinsă, ce venea de la mii de leghe

depărtare de orice privire dumnezeiesc de prietenoasă şi-i răspunse într-o românească tare schilodită, cu un uşor surâs pe buzele-i crăpate:

— *Uitat poze.*

Apoi, clipind de două sau trei ori, fără să vadă sau să presimtă ceva – fără să ghicească fratele, prietenul, propria sa umbră ce-l căuta de când lumea – îşi lăsă capul în jos şi se cufundă din nou în Elizeele tainice ale oricărui paria, care se adapă, se îmbată şi trăieşte cu arta. Dar privirea lui Adrian – privire de prieten singuratic, care niciodată nu se îndoise de existenţa prieteniei, pentru care se născuse şi pe care o aştepta aşa cum mugurul aşteaptă soarele ca să îmbobocească – privirea lui Adrian rupsese dintr-o dată vălul greu ce-i acoperea ochii şi înapoia acestui văl el surprinse zvâcnetul văpăii pe care nicio deznădejde n-ar fi ştiut s-o stingă. Pentru prima oară, Adrian se simţi arzând de focul Dragostei, care depăşeşte viaţa şi supravieţuieşte morţii.

Prietenul, prietenul *lui* se afla acolo.

Kir Nicola, întorcându-se cu scaunul şi prinzând frântura de conversaţie românească între Adrian şi sluga sa, strigă pe greceşte:

— Măi, Adriani, el nu ştie româneşte, cunoaşte însă bine limba tatălui tău. Vorbeşte-i greceşte. Iată unul cu care ai să te înţelegi de minune; e din *rasa* ta.

Această destăinuire, pornită de la un om cumsecade, nu mărea cu nimic siguranţa lui Adrian, care rămăsese pe gânduri, aproape nepăsător. Nu acelaşi lucru se întâmplă cu cel care citea. La rândul lui, avea presentimentul unei furtuni pasionale, ce se apropia, mai ales când kir Nicola i-se adresă, spunând:

— Uite, Mihaile! Ăsta-i tânărul care se hrăneşte cu visuri şi de care ţi-am pomenit zilele trecute.

Îi vorbise despre el? Şi ce crezuse Mihail? Ce încredere ar putea să acorde prizonierul condamnat la muncă silnică

pe viaţă, spuselor unei fantome care i-ar intra în celulă şi i-ar spune: „Ieşi de-aici!… Eşti liber!…”

Mihail închise încetişor cartea, însemnând pagina cu un băţ de chibrit. Apoi, fără să se mişte din loc sau să rostească ceva, cam plictisit de întrerupere, cercetă pe Adrian cu o privire mai vioaie, surâzându-i prietenos. Dar atât privirea, zâmbetul, cât şi înfăţişarea lui păreau să răspundă, categoric: „…Un tânăr din rasa celor care se hrănesc cu visuri?… Nu-mi vine să cred…”

Adrian nu dădu nicio atenţie acestei comportări sceptice. O înţelegea. Cu mâinile în buzunar, umbla încoace şi încolo prin plăcintărie. Îşi privea când picioarele, când strada. O senzaţie de fericire şi de teamă îl furnica, în acelaşi timp. Instinctiv, era încredinţat de valoarea descoperirii făcute, simţea alături omul din „rasa” sa, *prietenul* pe care soarta i-l trimisese de departe, Dumnezeu ştie de unde, şi pe care răutatea omenească îl urâţise, spre a-i ascunde mai bine virtuţile, întocmai ca în basmul în care vrăjitoarea prefăcea armăsarii „cu douăzeci şi patru de aripi”, în gloabe răpănoase, ca nu cumva să-i recunoască Făt-Frumos.

Se gândea: „Ce pot să-i spun acestui om? Cum să-l înhaţ?”

Şi stingherit, trase cu coada ochiului la costumul lui nou, nepotrivire strigătoare în faţa mizeriei lui Mihail.

Apoi, cum doi albanezi, prieteni ai plăcintarului, năvăliseră în dugheană, râzând în gura mare şi glumind, Adrian profită de tărăboi şi o şterse afară, fără să scoată o vorbă.

Alergă cât îl ţineau picioarele spre casă, care se afla cu două numere mai jos de plăcintărie, năvăli în bucătărie şi-şi schimbă hainele bune cu o bluză murdară şi pantaloni de lucru, o şapcă pătată de var şi nişte pantofi scâlciaţi, care se asortau cu restul.

Văzându-l plecând în halul ăsta, Leana îl crezu nebun:

— Ce te-a apucat, Adriene?

— Vin îndată! M-am întâlnit cu stăpânul meu şi are nevoie de-o mână de ajutor. Mă întorc într-un ceas; o să mergem astă-seară să vedem focul de artificii. Spune-i şi mamei.

Şi o zbughi, fără să aştepte răspunsul.

Reintră în plăcintărie, cu un aer liniştit. Kir Nicola, care ciocnea un pahar de vin cu prietenul lui, pufni în râs:

— Ei bine! ce înseamnă îmbrăcămintea asta caraghioasă?

Adrian răspunse, aprinzându-şi o ţigară:

— Iată ce-i: trebuie să car nişte material la lucrarea care se începe mâine şi am venit să te rog ca să-mi dai pe omul tău, ca să m-ajute o clipă.

Mihail, care-şi reîncepuse cititul, ridică mirat capul.

— Cu dragă inimă, strigă kir Nicola. Azi e sărbătoare, n-are ce face. Du-te Mihail.

Ieşiră împreună. Adrian luă direcţia portului.

*

La acea oră, mahalaua, intrând în zodia dezmăţului naţional, îşi urla bucuria turbată, trufia ucigătoare şi prea plinul de viaţă dornică de încăierări, prin mii de guri şi sute de instrumente cu coarde şi de suflat. Cântece, pocnitori, flaşnete, viori, zbierete şi înjurături porcoase se înălţau de pretutindeni şi mai ales din Comorofca, ca nişte blesteme asurzitoare pentru sensibilitatea lui Adrian. Ei îşi astupa urechile şi închidea ochii, spunându-şi în sine că seara nu se va sfârşi fără câţiva morţi şi răniţi, cum se întâmpla de obicei în zilele de sărbătoare. În faţa cârciumelor ticsite, flăcăi şi haimanale cu priviri aţâţătoare se făleau cu cuţitele băgate în teacă, atârnate la brâu, cu o crenguţă de liliac sau o muşcată la ureche sau între dinţi, cu un picior pe scăunel, ochii ieşiţi din cap, lovind într-una cu pumnii în masă, cerând vin, ţuică, otravă.

Ca să scape de acest iad ce-l jignea, Adrian se îndreptă cu paşi hotărâţi spre Vadul Dunării. Mihail îşi vârâse cartea într-unul din buzunarele hainei şi mergea la stânga lui Adrian, cu paşi mici, anevoioşi, din pricina cizmelor butucănoase. Era mic de statură, îndesat, căpăţânos, faţa rotundă, părul negru şi mustaţa blondă. Să tot fi avut vreo douăzeci şi cinci de ani. Abia ajungea la umărul lui Adrian, care profita de situaţie şi-l spiona în taină, ca să se încredinţeze că avea de-a face cu un om binecrescut, simplu, natural, căruia doar zdrenţele de haimana de pe el îi dădeau o înfăţişare jalnică.

Îndată ce se aflară în singurătatea Vadului, Adrian îşi încetini paşii şi-i oferi lui Mihail tabacherea cu tutun. Acesta o primi cu un gest uşor de sfială. Răsucindu-şi ţigarea, un zâmbet, puţin zeflemisit, lumină trăsăturile regulate ale chipului nordic al lui Mihail. Adrian îl observă şi-l întrebă făţiş:

— La ce te gândeşti acum?

Mihail aţinti asupra curiosului ochii săi căprui, cu pleoape mari:

— Ţii atât de mult să ştii?

— Mult, dacă nu ţi-e peste mână!

— Nu ştiu dacă o să te bucure!

— N-are a face! Dă-i drumul! stărui Adrian, dând din cap.

Ah! cât ar fi dorit să primească o lovitură de pumn, drept în piept, de la Mihail, un cuvânt aspru, ceva care să-i alunge temerile că acest om ar fi total nepăsător, să întrezărească posibilitatea unei confruntări, în care se simţea de pe-acum învingător. Cerşea această confruntare, cu o privire însetată de prietenie. Mihail îi ieşi în întâmpinarea dorinţei. Oprindu-se ca să-şi lipească ţigarea, căzu o clipă pe gânduri, apoi surâzând într-una:

— Ei bine, gândesc că în ţara voastră, înşişi „visătorii” cer patronului ajutorul slugii sale, ca şi cum ar fi vorba de

un cal sau măgar, adică fără să le pese dacă sluga primeşte sau nu… Exact cum ai procedat în cazul meu.

— E adevărat! răspunse Adrian, foarte calm. Am însă o scuză, care mă salvează: l-am minţit!

Mihail, care-şi aprindea ţigarea de la Adrian, se dădu îndărăt mirat:

— Cum l-ai minţit?

— Foarte bine: nu e vorba de cărat niciun material. Voiam cu tot dinadinsul să mă plimb puţin cu dumneata şi i-am jucat festa. Dar, să mergem! O să ne ducem în port, că-i pustiu astăzi.

Mihail rămase cu gura căscată. Spuse:

— Nu! nu merg într-acolo! De ce vrei să te plimbi *cu mine?*

— Şi de ce nu?

— Pentru că nu se aleg oameni *ca mine*, atunci când vrei să te plimbi.

Şi rostind aceste vorbe, îşi desfăcu braţele, cu un gest care oglindea halul strigător în care se afla. Adrian simţi cum i se strânge inima. Îl apucă de braţ.

— Prietene, te-am ales ca să mă plimb cu dumneata, fiindcă mă interesezi ca om. Nu cred să fii ceea ce…

— …Nu te mai osteni cu ceea ce aş putea fi sau nu. Înainte de toate, nu sunt un obiect de curiozitate!

— Nici nu te iau ca atare; dimpotrivă, ca pe un om pe care-l admir…

Mihail încrucişă braţele, cu violenţă:

— Dacă nu-i o glumă, ceea ce-mi spui, te întreb: ce admiri la mine? Păduchii!

Adrian fu cât pe-aci să plângă de ciudă. Drept în faţa lui, cu braţele încrucişate, cinstit în împotrivirea sa, sărmanul Mihail se apăra de propriul său bine, nevrând să înţeleagă ceva. Adrian, cu deznădejdea în suflet, se rezemă de-un copac şi încercă să pătrundă misterul acestui om deştept, care-şi închidea ochii, să nu vadă că afară e ziuă. De n-ar fi fost sinceritatea-i sfâşietoare ce i se citea pe figură, Adrian

l-ar fi învinuit de cinism. Dar Mihail avea şi el tot dreptul să se pună la adăpost, ştiind prea bine că nu întâlneşti la orice colţ de stradă ochi în stare să vadă ce se ascunde sub nişte zdrenţe pline cu păduchi. De aceea prefera să rămână mai degrabă singur, în contemplarea rănilor inimii sale, decât să admită privirile iscoditoare ale primului venit, chiar de-ar fi fost ele ale vreunui băiat plin de bunăvoinţă.

Mihail avea avantajul că se exprima cu uşurinţă în greceşte, pe când Adrian era silit să-şi caute cuvintele, mai ales într-un dialog neobişnuit. Totuşi, nu se dădu bătut. Îi spuse brutal:

— Mihaile, degeaba te prefaci: te recunosc!

Celălalt tresări:

— Ce recunoşti? Visezi…

— Ba da, recunosc un alt om, sub zdrenţele puturoase în care viaţa te-a înghesuit.

Şi-l trase brusc de haină.

Încolţit, nobilul strigat pe numele său, tremură sub veşmintele vagabondului. Păli, ca un vinovat în faţa judecătorului de instrucţie, care-l bănuie. Dar asta îl îndârji şi mai mult în refuzul de-a fi recunoscut într-o situaţie pe care o socotea înjositoare.

Şi Mihail continuă, silindu-se să-şi ascundă tulburarea:

— Dumneata nu m-ai întrebat, dacă ţi-aş fi îngăduit să-mi vorbeşti cu atâta nesocotinţă!

— Nu aveam nevoie de îngăduinţa dumitale. Am folosit un drept…

— Şi care-i acest drept?

— Acela de-a nu rămâne nepăsător în faţa nedreptăţii.

— Dar eu nu-ţi cer niciun act de dreptate. Mă aflu aci, lângă dumneata, trimes de patronul meu, ca să te ajut în muncă. Sunt gata s-o fac şi nimic mai mult.

— Nu, Mihaile! Mă vei ajuta într-o muncă mult mai înţeleaptă: aceea de-a mă ajuta ca să te înţeleg şi să învăţ

de la dumneata ceea ce vei fi ştiind în chip strălucit. Iar mie îmi rămâne să te slujesc şi să te iubesc.

Această replică îl puse pe Mihail pe gânduri. Se căzni să ocolească privirea iscoditoare a lui Adrian, care, crezându-se victorios, făcu prostia de a fi lipsit de tact – ca de altfel totdeauna în viaţa sa, când fu vorba de prietenie – şi forţă lucrurile. Se aruncă asupra prăzii, adăugând:

— Vei părăsi de îndată văgăuna înfiorătoare, unde am slujit eu însumi, acum patru ani, şi vei veni cu mine… Îţi voi arăta cum se trăieşte în mod liber…

— Eşti nebun! strigă Mihail, privindu-l drept în faţă… Habar n-am cine eşti.

— Încă nu mă cunoşti?

— Cum „încă”? Nu te cunosc deloc… Nu poţi cunoaşte un om, într-un ceas.

— Păcat! făcu Adrian, trist, plecându-şi capul. Gândeam că pentru a iubi un om, timpul n-are însemnătate.

— Da, dar ca să iubeşti un om, trebuie mai întâi să-l cunoşti.

— Tocmai contrariul trebuie spus: ca să poţi cunoaşte un om, trebuie mai întâi să-l iubeşti. Cei care ne interesează, se fac iubiţi, şi prin asta ei se predau nouă, ni se fac cunoscuţi. Cred că numai dragostea deschide toate inimile.

Mihail îl măsură pe Adrian cu o aruncătură de ochi afectuoasă şi neliniştită. Deodată îl întrebă, gâfâind:

— Cine te-a învăţat toate astea?

— Nimeni… răspunse Adrian cu naturaleţe.

— Unde le-ai citit?

— Mai întâi în inima mea.

Mihail se uită la Adrian cu o uimire vecină cu uluirea, îi spuse:

— Presupunând că ai simţi într-adevăr ceea ce rosteşti, ce vrei de la mine?

— Vreau să te prezint mamei, care-i bună şi acceptă tot ce-i cer. Apoi, îţi vei părăsi locul şi vom trăi laolaltă, muncind ceva mai uşor, dar mai bine plătit şi mai liber

decât eşti în clipa de faţă. Şi vom fi prieteni. Dumneata eşti singur pe lume. Eu, la fel, deşi o am pe mama. O să fii al doilea copil al ei, fratele meu mai mare. Iată ce vreau! Iată ce nu-mi dă pace.

De astă dată, Mihail crezu că Adrian aiurează. Surâse cu bunătate şi răspunse:

— Îţi mulţumesc pentru frumoasele sentimente ce-ţi inspiră mizeria mea, dar eşti un romantic care îşi ia iluziile drept realitate. Pe asta, dumneata n-o cunoşti şi nu-ţi doresc să începi s-o cunoşti pe propria-ţi piele. Haide, lasă-mă să-mi regăsesc „văgăuna”.

Şi-i întinse mâna, adăugând:

— Oricum, îţi voi păstra o frumoasă amintire.

Adrian îi luă mâna într-ale sale. Şi el simţi, de îndată, mâna-prietenă, mâna pe care-ţi place s-o păstrezi cât mai multă vreme, o veşnicie, – mâna pe care o deosebeşti, cu ochii închişi, dintr-o mie: fluidul ce-l degajă neînşelându-te niciodată. Niciodată! El o păstră îndelung, cu capul plecat, ochii pe jumătate închişi, ca şi cum ar fi ascultat ordinele unei forţe nemaipomenite, superioară celei omeneşti. Apoi, revenind la nesuferita clipă a momentului de faţă, spuse:

— Te las, Mihaile, să te înapoiezi la starea jalnică în care te afli, de vreme ce gândirea dumitale este atât de întunecată de mizerie, încât nu poţi să mai crezi în izbăvire prin Dragoste; dar să ştii că nu mizeria este aceea care naşte în mine sentimentele descifrate de dumneata. Mizeria materială a unei fiinţe omeneşti nu-mi provoacă decât milă, în timp ce pentru dumneata eu am resimţit, din prima clipă, dragoste şi admiraţie. În ochii mei nu eşti un strivit de viaţă, ci un puternic. Şi chiar dacă te-aş fi întâlnit sub înfăţişarea fastuoasă a unui prinţ, te-aş fi revendicat ca pe ceva cuvenit mie, fiindcă eu nu recunosc decât o singură obârşie, o singură frăţie: *aceea a oamenilor însufleţiţi de sentimente asemănătoare, atât la bine cât şi la rău*. Acum du-te şi fii sigur că nu mai eşti singur.

Adrian rămase pironit locului. Îl urmări cu privirea pe Mihail, care-şi târa bocancii înfiorători, ca o protestare a dreptului său sfânt la o viaţă mai bună. Când ajunse în colţul Vadului Dunării, Mihail întoarse capul spre Adrian şi – în răstimpul a trei secunde şi a o sută de paşi ce despărţeau doi viitori prieteni – două priviri se încrucişară, două priviri ce exprimau o îndoială şi o certitudine:

— *Eu cred. Sunt sigur!* spunea una, cu ardoarea vizionarului.

— *E oare cu putinţă?* se întreba cealaltă, tulburată în dureroasa-i certitudine.

Dintre toate sentimentele pe care Creatorul le-a sădit în inima noastră, Prietenia este cel pe care nu-l putem explica, oricât de puţin; singurul care deosebeşte pe om de animal, cu excepţia câinelui care are sentimentul dragostei dezinteresate, într-un grad vecin cu sacrificiul, neputând supravieţui uneori morţii stăpânului său.

Ne iubim părinţii şi copiii, pentru că sunt ai noştri. Ne iubim, de asemeni, fraţii şi surorile, tot pentru că sunt ai noştri. Iubim o femeie, care şi ea ne iubeşte de la o anumită vârstă încolo – Dumnezeule! tu ştii mai bine ca noi pentru ce. Şi toate aceste dragoste le lăsăm să se spulbere brusc, în ziua când nicio raţiune nu ne sileşte să le continuăm.

În privinţa asta, nici animalele nu fac altfel. Deci, n-avem cu ce să ne fălim.

Dar pentru ce îndrăgim un om, un necunoscut, un străin, câteodată, cu care nu izbutim nici să ne înţelegem? De ce ne pornim să-l iubim nebuneşte şi chiar să nu putem trăi fără el? Te uiţi în ochii lui, care sunt ca şi ai tăi şi zăreşti într-înşii nesfârşitul dorinţelor tale. Ţi-e dor să-i cuprinzi faţa îmbujorată în mâinile tale. Iar pe-ale lui, care se odihnesc uneori pe masă, ca lăbuţele unui câine cuminte, abia te împotriveşti nevoii de a-ţi culca când obrajii, când fruntea înfierbântată, fiindcă acest fel de dragoste e numai flacără, singura flacără care rezistă furtunilor vieţii, singura care se hrăneşte cu un ulei pe care Dumnezeu l-a creat fără să se gândească la „rău”.

O prietenie ca asta nu se întâlneşte decât o singură dată în viaţă. Şi ea îţi apare la începutul ei sau niciodată. Cine a cunoscut-o, atinge nemărginirea; viaţa poate să-l adape cu amărăciunea ei, oricât o vrea, tot bun va rămâne. Iar nefericitul care nu a cunoscut-o, adică n-a fost în stare s-o cunoască, va reveni aici pe pământ, până ce inima îi va fi mistuită de ea, după care îşi va dobândi locul în viaţa veşnică sau veşnica nefiinţă.

*

Adrian se înapoie acasă transfigurat şi cam buimăcit, în ciuda împotrivirilor lui Mihail, primise confirmarea propriei sale firi. Da, acum vedea limpede: lumea nu era numai această desfrânare de materialism vulgar, pe care de la un oraş întreg şi până la biata lui mamă se încăpăţânau să i-o demonstreze. Nu! Se afla, de asemeni, şi lumea lui, lumea cărţilor şi visurilor lui de totdeauna, lumea inimii lui. Această lume era restrânsă, aproape de negăsit, dar înzestrată cu o putere şi o influenţă de neînvins în faţa forţelor oarbe ale neştiinţei! Adrian primise dovada nezdruncinată, cu iuţeala fulgerului: Mihail, prăpădit, în aparenţă învins, se adeverea singura fiinţă omenească, din toate câte cunoscuse până atunci, care-i răvăşea crunt măruntaiele.

Însemnaseră ceva vorbele schimbate împreună, înfruntarea verbală avută cu Mihail? Vorbe în vânt? Pentru el era principal că la atingerea cu acest păduchios, care citea pe *Jack* în franţuzeşte, inima i se învăpăiase ca niciodată, întreaga-i făptură vibrase cu o emoţie necunoscută până atunci, care nu se asemăna nici cu aceea ce-o încercase pentru maică-sa, nici aceleia produse de Leana, nici uneia dintre emoţiile care-i zguduiseră inima, – şi numai Dumnezeu ştia cât erau de numeroase, întreaga lui viaţă fiind o înlănţuire de emoţii.

Mihail n-avea decât să se burzuluiască împotriva realităţii, să se ascundă după deget şi să se lepede de sine însuşi: toate acestea erau în ochii lui Adrian ca pornite din cauze tot aşa de neînţelese, ca şi căderea unui bolovan în capul unui om drept. Asta nu era treaba lui. Mihail putea să-l bată, să-l gonească cu lovituri de picior, să-i urle în ureche toate tăgăduielile din lume. Adrian, surd şi orb, şi-ar fi ascultat doar inima, care îi şoptea: „Continuă-ţi drumul

tot aşa! Sunteţi din aceeaşi rasă sufletească. El însă a fost nevoit să-şi schimbe de mii de ori felul, până să ajungă în strada Griviţei. Asta-l sălbăticeşte pe om. Cu toate acestea, Mihail e o parte din viaţa ta, iar tu dintr-a lui”.

Când fu să treacă pe dinaintea plăcintăriei, Adrian sări în lături, se lipi de un gard din faţă, de unde contemplă îndelung dugheana lui kir Nicola. Acum i se părea un templu, iar pe fostul său patron, marele om care îl înţelesese pe Mihail, îl adăpostise ca să-l dea lui Adrian, prietenia lor fiind predestinată. Fiindcă niciodată nu-i trecuse prin minte să-şi zică de ce nu se ducea mai bine să se împace cu mahalaua unde se născuse, să urle în cor cu ea, trăind aceeaşi viaţă de suferinţe meschine şi bucurii caraghioase? Şi Mihail, la rândul lui, de ce eşuase tocmai în acea dugheană îngălată din Brăila, la doi paşi de locuinţa lui? De ce nu-l observase şi preţuise mai de mult, dacă e adevărat ce se spune, că lumea este bogată în oameni care ştiu să vadă şi să iubească? Nu, nu! Se află aici o mână misterioasă, care călăuzeşte paşii oamenilor.

Fericit, departe de ceea ce se petrecea în jurul său, Adrian îşi închise pleoapele, ca să desluşească mai lămurit chipul lui Mihail, aşezat pe o bancă, cu picioarele încrucişate, citind tot pe *Jack*, în „original”, împovărat de misterul drumurilor străbătute până să ajungă aci. Din când în când, se abătea asupra lui privirea caldă a lui kir Nicola, care suspina în tăcere după Albania sa. Adrian mângâie această imagine, în veci de neuitat, dar deodată zări grozavul păduche, ce se legăna pe umărul prietenului său. Şi inima i se chirci, amorţită de durere. Ah! Nicio piedică nu-l va opri ca să-l scoată pe Mihail din halul ăsta, chiar de-ar trebui să răstoarne casa şi să-şi pună mama pe jeratic. (La crâncena opunere a lui Mihail, nu se mai gândea.)

În acel moment, o ţâşnitură de sifon îl atinse, de departe. Râsete izbucniră în hărmălaia flaşnetelor, viorilor şi răgetelor beţivilor. O voce de femeie răsună:

— Şi-a găsit sacul peticul!

Era mahalaua, care intervenea cu „tandreţe” în visurile lui. Adrian îi răspunse în gând, în timp ce traversa strada, ca să intre în casă: „Bine grăişi, dragă mahala! Ai o dreptate dumnezeiască!”

*

Cu sufletul în slava cerului, Adrian păşi pragul casei părinteşti. Îi găsi pe-ai săi atât de micşoraţi, încât se simţi cuprins, pe loc, de pofta de-a se arunca în braţele lui Mihail, spunându-i: „Numai tu, singurul, ai fi în stare să înţelegi că sunt tot aşa de străin, ca şi tine, în propria-mi ţară, ca şi în casa părintească”.

Dar dragostea pentru mamă-sa îl readuse de îndată la sentimente mai bune. Scena ce i se înfăţişa ochilor era, dealtminteri, plină de duioşie. Mama Ioana şi unul din copiii ei, amândoi gata de plecare, nu aşteptau decât sfârşitul „toaletei” mamei Joiţa, ferchezuită de mâinile iscusite ale Leanei. Mândră de ştiinţa ei, îşi coafa „viitoarea soacră”, arătându-i o grijă exagerată.

Era vorba să meargă toţi cinci la o plimbare în Grădina Publică, înainte de apusul soarelui. Auzindu-i, în timp ce se îmbrăca în odaia lui, Adrian avu o tresărire. Presimţea un complot ce se urzea împotriva lui; o afişare, în ochii lumii, care trebuia să se termine cu căsătoria, o primă „ieşire cu logodnica, soacra şi cumnăţelul”... Se împotrivi, ca un turbat:

— Nu merg cu turma în Grădina Publică, ziua-n amiaza mare, când toţi ofiţeraşii şi-au dat întâlnire acolo!

Leana răspunse, atinsă:

— Ah, aşa ştii tu să ne faci o plăcere? Noi suntem pentru tine „o turmă”! O să-mi aduc aminte de vorba asta, în ziua logodnei!

— Nu te necăji, Leano! zice mama Joiţa. E mult mai supus decât crezi. O să meargă.

Cum să te împotriveşti unei inimi bune, de mamă?

Adrian, după ce se dichisi, se duse în odaia alăturată ca să le ia. Leana era încă la cutele fişiului[{19}] mamei lui:

— Vezi tu, Adriane, îi spuse ea pe un ton drăgăstos. Dacă o să-mi aduci o noră aşa de drăguţă ca Leana, o să fiu fericită că voi îmbătrâni în mijlocul vostru.

— Bine, mamă. Dacă sunteţi toate de aceeaşi părere, o să-ţi aduc una chiar de mâine! strigă Adrian, totdeauna gata, când era vorba de îndeplinit ceva care-i mergea la inimă.

Şi confundând o „noră” cu o „amantă”, îşi completă gândul, cu ochii pe drăcoasa de Leana:

— Da! n-are decât să locuiască la noi cu începere de mâine. Îmi convine.

— Nu… Nu chiar de mâine, îl domoli maică-sa. Mai întâi trebuie să fii în stare să ne hrăneşti.

Adrian sări ca ars: „Asta e! Iar începe!”

Şi ieşi, fără să răspundă.

După câteva minute, toţi cinci treceau prin faţa „văgăunii” lui Mihail. Adrian lăsă capul în jos. O ruşine bruscă îi îngheţă spatele. Se simţea vinovat, din cauza fericirii familiale, în vreme ce prietenul său stătea acolo, străin, fără nicio nădejde. O voce lăuntrică îi striga: „Orice ai spune, tu ai o familie, în timp ce *el*, el n-are pe nimeni pe lume, decât pe *Jack*”.

Şi pe deasupra, mahalaua în păr, râzând în hohote la trecerea acestui grup, compus dintr-un tânăr „îmbrăcat ca un domn de pe strada Regală”, o „bucureşteancă” spilcuită, cu nasu-n vânt, fratele acesteia, mahalagiu în straie de duminică, care se sufoca în guleru-i strâmt, şi două mame, deopotrivă de mândre de copiii lor, grozav de stingherite în rochiile lor demodate care răspândeau un miros puternic de naftalină.

*

Grădina Publică din Brăila te ajută să-ţi închipuieşti faimoasele grădini suspendate ale Semiramidei, fiindcă şi ea e suspendată perpendicular pe marginea platoului, care domină majestuoasa Dunăre şi Delte cu bălţile ei fără pereche.

În întregime împrejmuită, înspre oraş, de case boiereşti, pare a fi fost cândva un parc minunat, rezervat numai bogătaşilor. Dar astăzi, graţie afurisitului „regim democratic” care a stricat orice „frumuseţe pură”, nimic nu mai este respectat şi de aceea, mai ales în zilele de sărbătoare, aleile grădinii sunt năpădite de mulţimea pestriţă a mahalalelor, care aduc odată cu ea pitorescul violent al culorilor, flecărelile iscoditoare şi toate mirosurile posibile şi imaginabile într-un cartier de soiul Comorofcei.

Astfel, vrând-nevrând, vechii boieri au trebuit să cedeze locul năvălitorilor neaşteptaţi. Rareori se mai poate vedea încă silueta de mops a cutărui rege al porumbului sau capul albit al armatorului grec, cu faţa gravă din pricina averii agonisite, târându-şi, şi unul şi celălalt, picioarele gutoase, pe nisipul fin al aleilor.

Adrian, fără să fie un rege al porumbului sau un armator grec, alegea ca şi ei, pentru plimbarea în Grădină, orele şi zilele când era pustie. (Extremele se ating.) Se poate, deci, închipui furia lui, când, de acest 10 Mai patriotic, sosi aci, cam pe la ora cinci, cu „turma” sa, şi găsi liniştita grădină ticsită de soldăţime şi corporaţiile muncitoreşti din oraş. Se trase înapoi speriat, dinaintea valurilor năprasnice de oameni, care se mişcau greoi sub ploaia de confeti şi a serpentinelor, urlând, zbătându-se, asudând ca fierarii şi mirosind a picioare şi subsuori.

— Asta să-mi fie învăţătură de minte pentru viitor, ca să nu mă mai iau după voi, ca un prost! strigă el, furios, croindu-şi o trecere prin gloată.

Şi odată ajuns pe terasa bufetului care dădea spre Dunăre, se pironi locului, promiţându-şi să nu se clintească din loc. Ceilalţi protestară în cor:

— A, nu! n-am venit aici ca să ne instalăm la masă, ca babalâcii!

Maică-sa îl dojeni:

— Haide! Nu face pe ursu'!... Du-te şi cumpără confeti şi distreaz-o puţin pe Leana. Cât eşti tânăr, e bine să-ţi trăieşti timpul!

Iar Leana îl dădu gata:

— Nu mai eşti iepuraşul meu, dacă-mi refuzi această plăcere! Ce vrei, sunt femeie şi-mi place să mă văd înconjurată!

Adrian cedă, ca să-i facă plăcere şi pentru că voia să se mândrească cu frumoasa lui:

— Dar, spuse el, ai să vezi câtă dreptate are proverbul care spune: „Când te bagi în tărâţe, te mănâncă porcii".

Fu profet.

Îndată ce se amestecară în mulţime, îi înconjurară braţe încărcate cu confeti, haite de subofiţeri şi civili cu gurile rânjite. Cele două mame fură strivite. Adrian, Leana şi fratele ei se apărară din răsputeri, dar sfârşindu-se „muniţiile", nu le rămase până la urmă decât să-şi acopere ochii cu palmele şi „să bată în retragere, fortăreaţa fiind luată cu asalt". Aceşti termeni militari, la modă în ziua aceea, fură împinşi peste marginile bunei-cuviinţe şi Leana, ţinta tuturor poftelor nemăsurate, trebui să îndure măscări şi să audă complimente care o făcură să regrete, nu numai o dată, de-a fi căutat atari „anturaje". Mâini îndrăzneţe – nu se poate şti cui aparţineau – o apucară de mijloc, de gât, îi băgară confeti în sân şi chiar o ciupiră, în timp ce tovarăşii ei erau izolaţi şi orbiţi de alţii.

Cam aceasta era situaţia „partidei de plăcere", când, deodată, un luptător neînfricat şi providenţial se desprinse din mulţimea care-i încercuia şi se alătură lor, tunând cu o voce puternică:

— Ho! bandiţilor! Ce va să zică disproporţia asta de forţe? Curaj, Adriene!

Şi cărând pumni de confeti din punga sa, se vârî singur în bătălie. Bucăţelele de hârtie colorată poposeau câteodată pe feţele asediatorilor, în acelaşi timp cu mâna-i grea, aşa ca din întâmplare şi fără voie. Lovea cu o iuţeală irezistibilă, mitralia, orbea, dădea de-a berbeleacul pe cei mai îndrăzneţi şi făcu, într-o clipită, loc gol împrejurul său.

Scăpaţi, Adrian şi Leana erau plini de recunoştinţă adâncă faţă de acest om, pe care nu-l cunoşteau. Adrian şi-amintea să-l fi văzut la ceainic, bându-şi ceaiul de seară. Şi totuşi, dăduseră peste unul din oamenii cei mai simpatici din oraş, cel mai cunoscut şi mai iubit de tineretul din epocă: Samoilă Petrov, de meserie modest antreprenor sobar, pictor cu vocaţie, sportiv de rasă şi mare iubitor de literatură. De naţionalitate rus, devenise român prin adopţiune. Făcuse armata la geniu, ieşise sergent, strălucit notat de superiorii lui.

Înalt, mult mai înalt decât Adrian, bine legat şi muşchiulos, graţie unui exerciţiu continuu – scrima şi înotul – purta cu mândrie pe umeri un cap de adevărată frumuseţe bărbătească, unică la Brăila: figura încadrată de-o bărbuţă neagră şi cârlionţată tare, păr castaniu bogat, pe care vedeai din depărtare o frumoasă panama, vara sau o pălărie de fetru, cu boruri mari, iarna. Samoilă Petrov întruchipa în acest oraş cosmopolit tipul desăvârşit al artistului de altădată, expansiv, generos, foarte inteligent, fermecător vorbitor, dornic să se instruiască şi să placă femeilor, care alergau după el ca viespile. Afară de asta, era un lucrător fără pereche în meseria lui şi un talent viguros în pictura sa, de un colorit straniu, turmentat, – admirat de cunoscători, care vedeau într-însul un artist cu viitor.

*

Buimăciţi de bătălie, fugiră afară din grădină. Adrian luă mâna lui Petrov şi-i spuse:

— Îţi mulţumim, domnule, pentru intervenţia dumitale neaşteptată şi atât de eficace. Nu aveam onoarea de-a vă cunoaşte decât din vedere. Cine sunteţi?

Întrebatul răspunse:

— Sunt Samoilă Petrov.

Şi scoţându-şi pălăria, strânse călduros mâna la toată lumea.

— Mi se pare că te-am văzut la ceainic, la Procop din piaţa Galaţi, îi spuse Adrian.

— Exact. Pe-acolo veneai şi dumneata, uneori, cu maistrul Petrache, patronul dumitale. Adesea trăgeam cu urechea la convorbirea dumneavoastră, care mi-a părut totdeauna interesantă. Am întrebat pe cei din jur şi am aflat numele dumitale. Şi de predilecţia pentru cărţi, care-i şi a mea.

— Oh! îţi sunt dragi cărţile?

— Mult. Sunt cei mai buni prieteni ai mei până azi. De-atunci, am tot căutat să te cunosc şi iată că întâmplarea mi-a fost prielnică astă-seară, într-un chip destul de banal. Mă ierţi că te-am strigat pe nume; voiam să se creadă că suntem prieteni.

— Putem fi pe viitor, dacă o doreşti, răspunse Adrian, deoarece prietenii care iubesc arta sunt puţin numeroşi. Poţi să continui a mă striga pe nume şi de acum înainte. Cu dragă inimă, voi face la fel, strigându-te, pur şi simplu, Samoilă. Îţi place?

— Minunat! strigă Petrov. Şi, fiindcă nu faci nazuri în prietenie, merg mai departe: te poftesc să mă vezi, oricând vei vrea, la atelierul meu de pictură, înainte de ora nouă. După ora asta nu mai sunt acasă, afară de zilele când n-am de lucru afară. De altfel, sper că de-acum încolo o să luăm ceaiul în doi, la Procop.

Şi oferindu-i cartea sa de vizită, Petrov îi dădu, cu un entuziasm sincer, o sumedenie de amănunte asupra vieţii

lui intime: greaua sa muncă manuală, pictura, lectura, sportul, felul cum înţelege el prietenia şi neputinţa de-a găsi una care să-i meargă la inimă.

Adrian îl asculta de-un sfert de oră, cu atenţia încordată, privindu-i iscoditor ochii jucăuşi, cutele feţei pe care o oboseală lăuntrică părea că o împietrise, înregistra mlădierile vocii lui tandre şi nu voia să-şi creadă ochilor. Se întreba: „Cum de-am trăit până acum în Brăila, fără să-l descopăr?”

Fermecat dintr-o dată, nu mai vru să glăsuiască nimic faţă de ai lui şi-i dădu lui Petrov, cu simplitate, o întâlnire la ceainic. Dar, când se despărţiră la colţul bulevardului Maica Domnului, Adrian simţi că şi deveniseră prieteni.

— Ce băiat încântător, rosti Leana.

— Da! cred că nu mi-am pierdut ziua degeaba! spuse Adrian, răspunzându-şi mai mult sieşi decât ei.

Şi gândul îi alergă la Mihail. Îl vedea întorcându-se în culcuşul său puturos, sceptic în faţa braţelor deschise ale prieteniei, nevrând să creadă în minunile vieţii, chircindu-se în neagra sa mizerie. Şi în faţa acestui simbol al neîncrederii tenace, plămădită în durere, Adrian îl văzu pe Petrov, ridicându-se strălucind de entuziasm, de viaţă năvalnică şi speranţe nebune. Două prietenii diferite, care răsăreau în calea paşilor lui în aceeaşi zi. Ce recoltă frumoasă!

— E 10 Mai, astăzi! murmură el.

Confetile i se desprindeau de pe îmbrăcăminte şi cădeau pe drum. Soarele, la asfinţit, sclipea în geamuri şi aurea caldarâmul.

A doua zi, pe la cinci şi jumătate dimineaţa, Adrian dormea adânc, când maică-sa, gata de plecare la muncă, intră ca de obicei să-l sărute şi să-i aducă cafeaua turcească, însoţită de nelipsita linguriţă cu dulceaţă.

— Vremea se anunţă urâtă în dimineaţa asta, spuse ea. Trebuie să plec repede, dacă nu vreau să mă apuce ploaia.

Şi faţa-i slăbită, cu fruntea brăzdată de griji, se aplecă deasupra ochilor somnoroşi ai feciorului ei, care primi sărutarea maternă şi adulmecă, în acelaşi timp, mirosul gustoasei cafele, rămas pe buzele ei.

În curte, îşi strigă tovarăşa de necazuri, mama Leanei, şi amândouă văduvele ieşiră, trântind zgomotos poarta de la stradă, a cărei fierărie deşurubată hodorogea, în zori, cu o tristeţe ce-şi prelungea un lung ecou în inima lui Adrian.

„Of, ce viaţă! îşi zise el, aprinzând o ţigară. Trage la jug, de când m-am născut. N-are nici măcar dreptul să zacă de urât, într-o zi de lucru.” Dar, numaidecât se posomorî, gândindu-se că din cauza lui se chinuia atât, deşi era la o vârstă când putea să-i vină în ajutor. El cheltuia toate economiile sărmanei sale mame. Făcând această constatare, faptul îi displăcu, mai mult decât că toată lumea cunoştea situaţia. Dar se resemna în faţa realităţii. „Totuşi, nu sunt nici beţiv, nici cartofor, se gândea el. Citesc, asta-i tot. Şi e adevărat că îmi place să hoinăresc uneori”.

A hoinări… Nu-i oare o cale de-a trăi puternic, hoinărind din când în când? Să n-ai oare dreptul „să zaci de urât”, din când în când rămânând acasă, într-o zi de lucru? Atunci, oare ce-i viaţa?

Adrian îşi plimbă privirea pe pereţii văruiţi ai camerei şi iarăşi simţi cât era de singur, înţelegând viaţa astfel. Din vraful de cărţi, rânduite pe masa lui, una singură părea că se desprinde, scoţându-şi titlul în evidenţă: *Ce-i de făcut?* de Cernâşevschi.

Da, ce-i de făcut? Dragoste de mamă, dragoste de logodnică, dragoste de egoiste, care voiau să facă din el un om aşezat, un bun fiu, un soţ bun şi tată. Mulţumesc! Şi dacă aşa ceva nu-mi place? Trebuie să mă mulţumesc cu felul vostru de-a înţelege viaţa? Dar poţi face ca un peşte să trăiască pe uscat?

Îmbrăcându-se ca să se ducă la lucru, Adrian cugeta: „Şi ce-o să zică ele, când îl voi aduce pe Mihail aici? O să fie nostim de tot!” La gândul că maică-sa s-ar putea împotrivi acestei dorinţe, se pomeni strigând cu voce tare: „Pentru numele lui Dumnezeu! Numai să încerce! Mai degrabă, voi pleca în lume cu Mihail!”

Da, Adriene, tu ai dreptate: fiindcă trebuie să trăieşti după legea vieţii tale, supunându-te doar sorţii tale, şi cum asta nu se poate decât tăind în carne vie, loveşte, dragul meu băiat!

Începe prin a lovi, mai întâi, în aceea care ţi-a dat viaţă. N-o să te coste prea mult astăzi…

*

Când să pornească la lucru, Adrian zări în curte pe micul Serafim, ucenicul lipovean al patronului său. Cu mâinile în buzunare, nasu-n vânt, ca un câine ce latră la lună, ştrengarul strigă în faţa ferestrei, cu accentul său puternic rusesc:

— Domnu’ Adrian! Mastoro Petrache a zis că s-a pilit aseară mai tare ca de obicei şi că n-o să fie de lucru la bina, în dimineaţa asta.

— Şi când o să fie?

— Poate pe la unu, a zis el.

— Bine, Serafime… înţeles…

Şi numaidecât se gândi la Mihail: „E ora şase… Cam pe-acum el iese cu marfa la vândut. Îl voi prinde, înainte să plece”.

Dar, trecând prin dreptul ferestrelor de la frumoasa cameră ocupată de Leana, la stradă, nu se putu stăpâni să n-arunce o privire de vulpoi înăuntru.

— Intră! îi strigă ea, încă în pat. Unde te duci, dacă tot nu lucrezi azi?

— Ah! l-ai auzit pe Serafim? spuse, închizând uşa.

Şi nu mai ştiu ce să mai născocească, s-o mintă. Îl zăpăcise brusc mirosul de femeie şi dezordinea senzuală ce domnea în odaia ei de fată tânără. Leana pricepu şi-şi trase cuvertura mai sus.

— Unde te duci aşa devreme?

— Mă duc… Trebuie să mă duc… pentru…

Capul i se învârtea ca o morişcă, în timp ce cu ochii şi cu nasul adulmeca talmeş-balmeşul din odaie, atât de frumoasă era Leana în pat, în dimineaţa aceea.

— Haide, haide! Nu căuta să mă minţi! Spune-mi drept: unde te duci la ora asta?

Împietrit în mijlocul camerei, cu şapca în mână, o privi drept în faţă. Adevărul? Dar dacă i l-ar spune? Poate că sufletul ei tânăr, entuziast, l-ar înţelege. Bietul Mihail n-ar avea decât de câştigat. Şi, pe neaşteptate, o întrebă, mângâindu-i părul:

— Ia spune-mi, Lenuţo, dacă aş avea un frate, l-ai iubi?

— Depinde! rosti ea cu răutate. Dar despre ce frate vrei să-mi vorbeşti? De Samoilă Petrov?

— Nu… Nu de el… Pe Samoilă e uşor să-l iubeşti: e fericit. Pe când prietenul care mi-e foarte drag mie şi pe care aş vrea să ţi-l prezint, nu arată aşa de bine, fiindcă-i nenorocit.

— Cine e? Mă faci curioasă!

— E sluga lui kir Nicola, rosti Adrian, atât de liniştit de parcă ar fi spus: „E feciorul şefului de gară, viitorul procuror”.

De uimire, Leana uită că a dat la o parte cuvertura şi ridicându-şi frumoasele braţe, goale, spre cer, exclamă exasperată:

— Doamne! Păduchiosul ăla? Nu cumva ai înnebunit, Adriene?

Adrian primi insulta răutăcioasă adresată prietenului său, tocmai în clipa când urmărea cu privirea mişcările acestei comori trupeşti, dată la iveală fără voie. Şi o astfel de împerechere a frumuseţii cu urâtul îi apăru ca un blestem al unei zeiţe vulgare. Dintr-o dată, se nărui planul unei vieţi fericite, alături de maică-sa, Lenuţa şi Mihail, plan ce începuse să-l nutrească!

„Păduchiosul!”

O greutate zdrobitoare îl apăsă. Fără să scoată o vorbă, se îndreptă mătăhăind spre uşă. Leana îl strigă. El n-auzi. Capul său, plin până mai adineauri de această cameră voluptoasă, unde i-ar fi plăcut să trăiască o eternitate, era plin acum de imaginea lui Mihail, când îl privise ultima dată, înainte de-a se despărţi şi când păruse că-i spune: „Nu pot crede într-atâta bunătate…”

*

Dar disperarea nu-i fu lungă. În stradă, Adrian îşi regăsi echilibrul. Dacă Leana nu-l vrea pe Mihail, ce-are a face, e destul că-l vrea el.

Trecu prin faţa plăcintăriei şi nu văzu coşurile cu plăcintă şi covrigi, la locul lor, pe cuptor. Mihail era, deci, plecat. Alergă cât îl ţinură picioarele spre port, ca şi cum o primejdie ar fi ameninţat viaţa prietenului său.

La primul coborâş şovăi, întrebându-se dacă trebuia s-o ia pe acest drum sau următorul; apoi, o porni totuşi pe el, socotindu-l cel mai scurt. Când ajunse în labirintul vagoanelor de cereale, avu plăcerea să-l zărească pe Mihail, înaintând agale printre liniile pustii. Simţi plăcere, dar şi durere, fiindcă Mihail îi apărea ca însuşi simbolul resemnării, cu spinarea cocoşată sub greutatea celor circa cincisprezece kilograme de marfă, cureaua coşului

petrecută după gât, mătăhăind la fiecare pas. Îl strigă de departe:

— Mihail!

Acesta se întoarse încetişor şi la vederea lui Adrian puse coşul jos. Adrian îl ajunse dintr-o săritură:

— Bună ziua, Mihaile! spuse, dându-i mâna. Am venit să-ţi ţin de urât la vânzare. Mă pricep.

— Ai făcut bine! răspunse Mihail zâmbind, întinzându-i mâna.

Adrian simţi curgând balsam pe rana făcută de Leana. Vorba lui Mihail era caldă, strângerea mâinii la fel; obrazul lui, îmbujorat de oboseală, radia bucuria prin ochii ce-i străluceau, privind deschis la ochii lui Adrian. Îşi regăsea prietenul, mai puţin neînduplecat decât la prima lor întâlnire.

— Dar ştii, adăugă Mihail, nu putem întârzia prea mult locului, căci dacă ajung cu marfa răcită, hamalii o să mă înjure.

— Ai dreptate, întări Adrian. Trebuie să te scapi de ea cât mai repede. Şi eu făceam la fel.

Şi spunând acestea, înhăţă coşul, îşi trecu cureaua pe unul din umeri şi o şterse. Mihail, luat pe nepregătite, n-avu timp să-l oprească. Porni după el, la repezeală, târşâindu-şi bocancii şi protestând:

— Nu, nu vreau ca tu să-mi duci coşul! Asta-i treaba mea!

Dar celălalt, mai lung în picioare şi mai sprinten, mergea de zor:

— Nu-i nimic! O să-l iei mai încolo!

— Dă-mi-l numaidecât! Aşteaptă-mă!

— Îndată! Numai o bucată, până ce mai răsufli puţin. Cureaua ţi-a făcut o dungă roşie la gât. Şi apoi, sunt mai voinic decât dumneata. Fii cu judecată!

Adrian mergea aproape gonind, Mihail se resemna să-l urmeze de departe.

Când să ajungă la dana nr. 6, unde un furnicar de oameni, în cămăşi, încărca un vapor olandez. Adrian se opri şi trecu coşul lui Mihail:

— Ia-l acum! Cred că n-am făcut nimic rău. Uneori poţi face asta, chiar cu un necunoscut.

Mihail îi prinse mâinile şi-i spuse cu o francheţă şi sinceritate, de care Adrian îşi aduse aminte tot timpul prieteniei lor:

— Desigur, Adriene, sunt nevoit să văd în dumneata un om cu inima cinstită, o inimă de prieten oriental. Totuşi, să nu mai mă constrângi la ceea ce nu-mi place.

Adrian, fără să-i pese de mustrare, fu atât de mişcat de întâia lui biruinţă, încât se simţi atât de puternic, să ia în braţe un vagon şi să-l răstoarne.

*

La dana nr. 6, unde Mihail îşi vindea marfa în mai puţin de-o oră, hamalii tăbărâră pe coş, îndată ce-l zăriră. Îl luară cu asalt, câtă vreme marfa era caldă, fiindcă covrigii reci n-au niciun gust, iar plăcinta învârtoşată nu-i bună decât la câini. Cum munceau cu bucata, nimeni nu putea să-i împiedice de-a mânca, dar câtă jale să-i vezi mestecând şi înghiţind, cu sacul de cincizeci până la o sută de kilograme pe umărul gol, prăpădit, cămaşa leoarcă de sudoare, gâtul ţeapăn!

Totdeauna grăbiţi, dădeau buzna peste vânzător. Mihail era nevoit să-şi apere coşul de pungaşi, ţinându-şi marfa acoperită cu un sac şi cerând banul înainte. Asta nu-l împiedica, după ce golea coşul şi număra banii lui kir Nicola, să constate paguba.

Adrian îl ajută pe Mihail, cum putea mai bine. Strigă la hamalii pe care îi cunoştea, să nu-l fure niciodată pe acest tovarăş, deoarece este un străin, de cu totul altă stare

socială, dar că necunoaşterea limbii române şi mizeria actuală îl silesc să-şi câştige pâinea astfel.

Apoi, vânzarea terminată şi Mihail mulţumit că-şi vede coşul legănându-se gol pe umăr şi cutiuţa plină cu gologani, Adrian întrebă:

— Îţi plac haimanalele portului nostru, clienţii dumitale?

— Mă distrează, exclamă Mihail, cu privirea pierdută în apa Dunării.

— Te distrează? Nu totdeauna… Când făceam meseria dumitale, în faţa cazărmii, nu găseam nimic distractiv, căci mă furau şi trebuia să dau socoteală lui kir Nicola.

— Şi eu o dau pe-a mea, dar kir Nicola ştie că muşterii mei sunt în stare „să fure ouăle de sub cloşcă, fără să simtă”. Supraveghez, pe cât pot, totuşi ei mă fură. Asta mă distrează. Cum să nu te distrezi, când ai de-a face cu oameni care sunt, în majoritate, toţi cu familie, apărători de ţară? Ei depun mărturie în faţa justiţiei, aleg primari şi deputaţi şi când vin la coşul meu se dedau la tot felul de tertipuri posibile, ca la urmă să-mi şterpelească un ban. Şi notează, câteodată observ furtul la timp, dar e făcut cu atâta stângăcie, încât mă dezarmează: gestul în sine ar merita mai mult decât un ban. Şi atunci mă întreb: de ce atâta osteneală pentru un rezultat atât de slab. Nu sunt atât de săraci, încât să nu-şi poată plăti o bucăţică bună. Nu sunt nici măcar hoţi, ci muncitori care câştigă, în zilele frumoase, berechet. Şi dacă hoţul de meserie n-are ce să te mire, în schimb omul cinstit, care-şi câştigă pâinea şi se dezonorează pentru un biet bănuţ, este un paradox pe care eu nu-l pricep. Dumneata îl pricepi? întrebă Mihail, cu aerul cel mai serios din lume.

— Nu m-am gândit niciodată la lucrurile astea, răspunse Adrian.

— Ei bine, gândeşte-te de-acum încolo. Sunt ciudăţenii ale firii omeneşti. Cugetând asupra lor, ai să descoperi natura distracţiei mele.

— Şi nu încerci să iei înapoi marfa furată? întrebă Adrian.

— Nu încerc. Nici nu trebuie să-ţi treacă prin minte aşa ceva: mai degrabă te-ar spinteca, decât să recunoască furtişagul. Atunci, omul cinstit din ei se revoltă şi e gata de crimă, ca să-şi salveze onoarea. Din cauza unor asemenea greşeli, unii dintre ei devin mai târziu hoţi sadea. Câţi oameni cinstiţi, liberi azi, ar fi de multă vreme la ocnă, dacă li s-ar fi dat trei luni de închisoare pentru câteva plăcinte furate. Odată însemnat cu fierul nemilos al justiţiei, cel mai bun dintre oameni pierde gustul cinstei.

*

Adrian nu s-ar fi săturat, ascultându-l până seara, dar Mihail se opri ca să scotocească prin coş:

— Ţi-ar plăcea să mănânci o bucată de plăcintă sau mai degrabă un covrig? întrebă el.

— Ţi-a mai rămas?

— Îmi păstrez porţia zilnică: aproape o jumătate de kilogram de plăcintă şi trei covrigi, din care nu mănânc decât jumătate.

— Şi de ce nu vinzi restul, ca să ai bani?

— Pentru că îmi place mai bine să le dau copiilor drăguţi.

— Totuşi, ţi-ai scoate tutunul.

— Tutunul şi mâncarea sunt treaba lui kir Nicola.

— Ei bine, ai fi mai câştigat. Alături de cei cincisprezece lei pe lună, cu acest rest ai avea douăzeci şi cinci.

— Am mai mult decât douăzeci şi cinci, poate chiar mai mult decât dublul lui douăzeci şi cinci! rosti Mihail, oarecum misterios în privire.

Şi văzând că Adrian se căznea să priceapă, îl apucă uşurel de braţ (prima intimitate, sensibilă inimii celui care o primea!) şi îi spuse:

— Nu-ţi obosi mintea! O să ajungem îndată acolo. O să mă înţelegi şi o să-mi dai dreptate.

Tot vorbind, niciunul nici celălalt n-avu poftă de mâncat. Mihail aruncă coşul pe spate şi continuă să meargă de-a lungul Dunării, spre moara de făină „Violatos”, în direcţia opusă casei. Adrian se bucură. Se temuse, în fiece clipă, de înapoierea prietenului direct la dugheană. Ştia, de altfel, că Mihail era stăpân pe timpul său până la prânz – ora somnului – dat fiindcă muncea fără întrerupere, de la două noaptea, la fabricarea şi vânzarea mărfii. Mihail, însă, nu era obişnuit să doarmă la acele ore şi îşi petrecea totdeauna timpul citind sau hoinărind. Avea raitele şi preferinţele sale, pe care nimeni nu le cunoştea, în ciuda stăruitoarelor iscoade ale lui kir Nicola. Apoi, după masă – după ce stăpân şi slugă îşi făcuseră somnuleţul – un nou cuptor din „locomotiva îngălatului albanez”, o nouă vânzare avea loc între cinci şi şase, când ziua de muncă, fiind terminată, Mihail era liber. Atunci, mânca de seară şi se culca, uneori înainte de ora opt.

Aceeaşi viaţă, ca pe vremea când Adrian slujise acolo. Se bucura acum, văzându-şi prietenul că nu se gândea deloc să se înapoieze acasă; părea fericit, îşi târa cu nepăsare bocancii pe caldarâm şi se apropia din ce în ce de acel loc dunărean unde începe poezia sălbatică a malurilor, iar zgomotul portului pătrunde ca un zvon…

În curând, moara de făină fu lăsată în urmă, puţin mai încolo, mahalaua grecească Carachioi îşi prelungea ultimele căscioare, sus de tot, până la marginea podişului pe care este clădită Brăila. Talia ei de fată într-adevăr frumoasă se lăsă aici înlănţuită de amantul infidel, Dunărea cea cu trup de argint şi coama verde, şi prea îndatoritor cu nenumăratele-i amante, răzleţite în lunga lui cale, din munţii Pădurea Neagră şi până la Sulina, unde primeşte ultimul sărut.

Cine va cânta vreodată bucuriile şi tânguielile acestui Carachioi, azi dispărut, – cuib de levantini gen kir Nicola?

Burlaci sau însuraţi; bărbaţi, femei şi chiar copii purtând cu toţii, în glas şi privire, nostalgia neuitatei lor *patrida*, – cine ne-ar putea descrie beţia sfâşietoare, suspinele şi lacrimile lor când se auzeau trataţi drept „naţie spurcată”, ori de câte ori ieşeau pe stradă? Cine ne va spune, pentru ce toţi coborau în acest Carachioi, cocoţat deasupra Dunării şi pădurea-i de catarge? De ce se înghesuiau unii într-alţii, claie peste grămadă, ca să-şi capete un locşor pentru a-şi înjgheba acele curţi aeriene, susţinute de o împletitură de bârne, ce-ţi dădeau fiori privindu-le.

Vai!… Cine ne-ar putea spune vreodată, de ce inima omenească închide laolaltă ura şi dragostea?

Printr-o coincidenţă care trebuia să le pecetluiască prietenia, făcându-i să uite deosebirile de păreri de mai târziu, amestecându-le vieţile şi făcându-i de nedespărţit, Mihail se întâlnea cu Adrian, în neţărmurita dragoste pentru natură; uriaş jet de lumină care întunecă toate opiniile noastre meschine, bietele noastre idei şi jalnicele noastre judecăţi. Sosind în acel colţ pitoresc, amândoi se simţiră cuprinşi de acea plăcere mută, ce se oglindeşte în privire, atunci când descoperi aceeaşi pasiune în ochii celui pe care-l iubeşti. Paşii lor, conduşi de aceeaşi voinţă, se opriră aci, maşinal, şi Mihail fu primul care se trânti pe nămolul învârtoşat al malului. Adrian, înduioşat de amintirile iubitului său Carachioi, îşi ridică privirea, spre locuinţele cuibărite pe malul platoului şi spuse:

— Acolo, sus, am învăţat limba greacă, acum şase ani, cu preţul unor suferinţe de neuitat.

— Orice cucerire adevărată se obţine cu preţul suferinţei, răspunse Mihail, care se căznea acum să taie plăcinta în cinci părţi foarte egale.

Adrian vru să-l întrebe pentru ce făcea asta cu atâta migală, când nişte strigăte de copii, vorbind greceşte, răsunară în susul platoului.

— Tiii! Mihail a şi venit! ţipă unul dintre ei.

— Ci-i-i-ne? strigă un altul, de departe.

— Mihail, vânzătorul de plăcinte.

Apoi, câteva nume greceşti, strigate cât îi ţineau gura:

— Hristos! Stamati! Vasili! Veniţi iute!

— Uite-mi prietenii, spuse Mihail, ridicându-se.

Micii greci coborau potecile abrupte ale malului, ca nişte căprioare, înconjurară pe Mihail – feţe vesele, nasu-n vânt, ochi sfredelitori – înghioldindu-l cu pumnişorii lor, ca să-şi arate puterile:

— N-ai venit ieri, îi reproşa cel mai mare, şeful bandei.

— Nu! A fost sărbătoare! se scuză Mihail, zâmbind, tare fericit să-i revadă.

— Oh! sărbătoare, ce sărbătoare? se schimonosi băiatul.

— O *maschera!* exclamă un altul.

Primul băiat, zărind pe Adrian că se uita la ei şi curios de această familiaritate, îl arătă cu capul lui Mihail şi-l întrebă:

— Cine-i ăla de colo?

— Un prieten.

— Ah, acum ai un prieten?

— Da! dar nu-i plac plăcintele mele!

Mihail ţintise unde trebuie. Micuţul, nemaivăzând un concurent în Adrian, merse de-i strânse mâna:

— Vorbeşti greceşte? îl întrebă.

— Da.

— Dar tu nu eşti grec!

— Nu, sunt român.

— Păcat! rosti micul naţionalist.

— De ce „păcat”? întrebă Adrian.

— Pentru că noi suntem o naţiune mare, ripostă copilul.

Adrian vru să-l necăjească:

— Da! întări el. Voi sunteţi o mare naţiune, dar tu ai venit totuşi să mănânci mămăliga noastră!

— Niciodată! strigă furios ştrengarul. E bună numai la porci!

— Ai dreptate, Iani, spuse Mihail. Nici mie nu-mi place.

Şi începu să împartă plăcinta, în timp ce privirile copiilor cântăreau la iuţeală bucăţile.

— Astăzi sunteţi cinci, în loc de patru, ca de obicei, adăugă Mihail, dar o să vă dau şi porţia mea, ca toată lumea să fie mulţumită.

Cel mai vârstnic lămuri, lingându-şi buzele:

— Ştii tu, Mihaile, cine este noul-venit?

— Nu!

— Hristodulos despre care ţi-am vorbit, băiatul sărmanei Caliopi, pe care bărbatu-său o bate în fiecare

seară.

Cel astfel prezentat interveni ca să-i îndulcească spusele.

— Totuşi, ieri-seară, tata s-a întors într-un hal de beţie, că n-a fost în stare s-o bată pe mama; dar a spart lampa cu gaz şi era cât p-aci să ardem.

— E un progres! rosti Mihail, privindu-l pe Adrian cu ochi trişti.

*

Puţin mai apoi, după plecarea copiilor, cei doi prieteni îşi reluară drumul prin noroi. Mihail spuse, cu o voce copleşită de emoţie:

— Vezi, Adriene, unde îmi depun economiile? Copiii ăştia sunt toată familia mea, în frumoasa voastră ţară. Ei sunt singurii care mă iubesc cu adevărat, singurii care mă aşteaptă cu plăcere. Ei m-au iubit şi aşteptat, cu mult înainte de a fi fost vânzător de plăcinte şi când, abia sosit în Brăila, dam târcoale prin port, crăpând de foame. Ei sunt singurii care nu-mi strigă „păduchiosul”, ca toată strada Griviţei, de cincisprezece zile de când mă cunosc.

Neputând să-şi stăpânească lacrimile, Adrian îşi acoperi faţa cu mâinile, ca şi cum şi-ar fi apărat ochii de soarele ce ieşise brusc din nori. Şi plânse în tăcere. Presimţise totul, înainte ca prietenul să-i fi vorbit. Spovedania zguduitoare a lui Mihail îi zdrobise inima. Cuvântul „păduchios” îi reaminti de Leana şi de scena de dimineaţă. Fu lovitura de graţie.

Apucă mâna lui Mihail şi-i spuse, printre hohote de plâns:

— Sărmane prieten… Îţi cer iertare… Înţeleg tot ce se petrece cu dumneata…

Dinaintea acestui val de sinceritate, lui Mihail îi tremura glasul, înecat în lacrămi:

— Haide, Adriene, să fim tari… Să nu plângem niciodată decât în inima noastră. Viaţa nu-i demnă de lacrimile noastre…

Dar Adrian plânse pe săturate. Vedea în Mihail un om împovărat groaznic de nedreptate. Primul prieten descoperit de inima sa era un om zdrobit. Mizerie şi ocară, iată ce rezervase oraşul lui natal acestui om.

Ar fi vrut să-l scoată numaidecât din bârlogul lui murdar, să-l aducă acasă, să-i dea tot ce avea. Dar îşi reaminti că în Mihail se afla o voinţă tenace, clădită în nenorocire, de care trebuia să ţii seamă, să fii prudent, cu multă sinceritate şi dragoste, dacă voiai să-l îndupleci.

Mihail fu nespus de mişcat de acest semn de bunătate. Îi păru chiar o adevărată revelaţie. Cu tot zidul ce-l ridicase între el şi lume, în ciuda scepticismului său, Mihail era prea deştept, prea bogat de viaţă intensă, ca sa nu fie convins că nu există nicio gheaţă care să poată rezista la focul dragostei. Desigur, Adrian nu-l cucerise încă, dar întâmplarea aceasta neaşteptată contribui de minune la croirea unei spărturi în neîncrederea lui Mihail lăsând să pătrundă prin ea flacăra ce avea să-i încălzească inima atinsă de cumplita iarnă a zădărniciei.

Aşa că, văzând pe Adrian nemişcat, cu faţa în palme, îl atinse uşor pe umăr:

— Ei bine, uite… Mărturisesc, Adriene, că prezenţa dumitale îmi face bine… Mă simt mai puţin singur… Şi-ţi făgăduiesc că pe viitor o să mă întâlnesc bucuros cu dumneata. Este adevărat că nu credeam, că mă îndoiam, dar acum văd că eşti într-adevăr un prieten, un prieten…

Adrian îl privea cu faţa scăldată în lacrimi:

— Dacă-ţi sunt un prieten, spuse el, cum vrei să rămân nepăsător faţă de nenorocirea dumitale? Cum aş putea să mă despart acum de dumneata, să mă duc la ai mei, unde găsesc dragoste, un pat şi o masă curată, ştiind că te reîntorci la cocioaba şi singurătatea dumitale? Dacă am fi fost amândoi nişte pârliţi, atunci da. Pe când aşa, eu în

bunăstare, iar dumneata în nenorocire, asta nu! Acest fel de prietenie nu este şi nu va fi niciodată al meu. Dar dumneata, care mă sileşti la această nepăsare, eşti nedrept cu mine, eşti crud. E îngrozitor… îngrozitor… Dac-ai şti cât rău îmi faci…

Adrian avea dreptate. Mihail era nedrept cu el. Şi într-adevăr îngrozitor.

Stând aşa, lângă Adrian, în mâini cu o şapcă, adunată parcă din gunoi, la fel cu cămaşa-i murdară; cu haina sfâşiată peste tot, gulerul slinos, mânecile prea lungi, sumese; cu pantalonii petec lângă petec; cu bocancii scorţoşi şi scâlciaţi; cu păduchii care apăreau şi dispăreau; cu braţele părăsite între picioare, într-o atitudine de delăsare – şi în mijlocul acestei mizerii nesfârşite, doi ochi ce-ţi răscoleau inima şi mintea, care reaminteau privirea blândă a animalului şi glăsuiau cu convingere sufletului deschis prieteniei – cunoaşteţi oare, o, prieteni! o imagine mai lamentabilă a nedreptăţii?

(Prietene învins de singurătate, oriunde te afli pe lumea aceasta, dezmeticeşte-te şi fii mare, ca bucuria sau durerea, în faţa necunoscutului care-ţi dăruie îndată inima sa! Nu negustori comoara pe care o ascunzi, aceluia ce ţi se oferă! Oricare ar fi furtunile ce au putut să-ţi nimicească speranţele, fii nobil, fii încrezător, nu te îndoi niciodată de căldura sufletului tău şi n-o refuza niciodată însetatului care ţi-o cerşeşte. De vreme ce o simţi în tine însuţi, poţi să fii sigur că nu eşti singurul care o posedă – fiindcă nimeni nu are monopolul vieţii frumoase – şi este mai bine să fii înşelat de-o sută de ori într-un ceas, decât să faci o nedreptate unui singur prieten din stirpea ta!)

*

Era ora nouă dimineaţa, când razele călduţe ale soarelui alungară norii de pe cer şi răcoarea dimineţii. Apa Dunării

deveni sclipitoare. Pădurea de sălcii plângătoare de pe malul celălalt prinse viaţă, iar departe, pierduţi în zare, se profilau munţii melancolici ai Dobrogei.

Cei doi prieteni tăceau, stăpâniţi de aceeaşi teamă religioasă în faţa lucrurilor ce nu se exprimă, fiecare însă cu sentimente diferite.

Adrian, cu inima grea, ochii buimaci, privea ţintă la freamătul valurilor ce sărutau nisipul; el încerca să adune câteva idei, să le înlănţuie şi să găsească o soluţie care să-l ajute de-a învinge împotrivirea lui Mihail la planurile sale generoase.

Mihail era şi el tulburat, dar nu-şi da nicio osteneală să vadă limpede. Ştia ce voia Adrian şi, în sinea sa, nu-i reproşa decât faptul că-i dorea binele, fără voia lui, adică într-un fel care-i rănea amorul propriu.

Văzându-l potolit, îl întrebă:

— Lucrezi în dimineaţa asta?

— Nu! Abia de la unu!

— Ei bine, vrei să petrecem o clipă împreună pe malul celălalt al fluviului? O să ne facă bine la amândoi.

Adrian deschise ochii mari: dacă i s-ar fi anunţat că tatăl său a înviat, n-ar fi fost atât de fericit.

— Adevărat? Nu glumeşti? şopti cu inima tresăltând de bucurie.

Chipul său trăda o speranţă atât de copilăroasă, încât Mihail fu cuprins de remuşcări.

— Odată ce-ţi spun, sigur că nu glumesc. Mă crezi un urs?

— Ai unele asemănări!

— Desigur, când vreau; dar crezi că degeaba?

— Ghicesc multe lucruri…

— Aici nu e vorba de ghicit, pentru că atunci ar însemna s-o nimereşti alături de adevăr… E vorba să vezi ceea ce există. Şi-acum, du-te şi caută o barcă şi un vâslaş care să nu ştie o boabă în greceşte.

Când Adrian se întoarse cu barcagiul, Mihail îl întrebă:

— Te-ai încredinţat că nu înţelege ceea ce vorbim?

— Da.

— Cum?

— I-am cerut, în greceşte, să mă treacă fluviul şi n-a înţeles nimic.

Mihai reflectă: „Nu-i prost flăcăul nostru!”

Şi sări primul, voios, aşezându-se cu spatele spre barcagiu. Adrian luă loc la pupă, în faţa prietenului său, pe care-l privea cu oarecare sfială, după acest scurt examen de perspicacitate. Spuse:

— Ce bine este să vorbeşti o limbă străină, când ai în jur urechi curioase.

— Şi e mult mai bine să poţi vorbi cât mai multe, fiindcă greceasca e arhicunoscută la Brăila, completă Mihail.

— Dumneata cunoşti multe?

— Câteva…

— Care? întrebă Adrian, atins la una din marile lui dorinţe: aceea de-a şti mai multe limbi.

Mihail surâse încurcat – adorabila tulburare ce-i revenea, ori de câte ori era descusut prea pe faţă despre cultura sau viaţa lui. Răspunse:

— …Ai văzut, franceza. Pe celelalte, când se va ivi ocazia.

Acest răspuns ar fi fost de-ajuns oricui, afară de Adrian care-i întoarse întrebarea, crezând c-o pune mai discret:

— Nu eşti grec?…

— Nu… răspunse Mihail, cu faţa îmbujorată de-o umbră de pudoare ce ar fi trebuit să-l dezarmeze pe Adrian, dacă ar fi avut puţină experienţă în ale vieţii. Cum însă nu avea, stărui:

— …Francez?

— Nicidecum… spuse Mihail, privind fundul bărcii.

Şi ridicându-şi capul, pe neaşteptate, cu o privire aspră, aplică stângaciului prima muştruluială prietenească:

— Dacă prietenia mea te interesează şi vrei s-o câştigi, te sfătuiesc, Adriene, ca pe viitor să nu mai fii atât de

indiscret cu mine. Sunt lucruri pe care le tăinuiesc spre binele amândurora. Pentru altele, nu-ţi cer decât un pic de răbdare şi o să le afli. Când vreau să vorbesc, nu-i nevoie să mă tragi de limbă. Vorbesc de la sine… Şi acum, să trecem la altceva.

Adrian înţelese mai bine decât te-ai fi aşteptat de la o fire ca a lui.

*

Traversară fluviul. Acum barca plutea de-a lungul malului drept, la vale, strecurându-se prin rămurişul sălciilor, ca o suveică de la un război de ţesut. Deşi obişnuit cu acest fel de plimbare, Adrian nu fusese niciodată atât de mişcat ca acum; pentru prima oară în viaţă se simţea în sfârşit aproape de-o fiinţă umană ce-l înţelegea, prietenul care se predă inimii tale, cu o forţă ce-ţi răscoleşte întreaga existenţă.

Cu echilibrul sufletesc restabilit, Mihail îşi abordă direct tovarăşul:

— Adriene, ia să-mi explici: adineauri, când mi-ai spus că am fost „nedrept” cu dumneata şi că ţi-am făcut „rău”, la ce te gândeai? Cum mă vezi dumneata?

— Dar… te văd într-o situaţie nepotrivită cu demnitatea dumitale şi cred că asta te face să suferi… răspunse Adrian, temându-se că şi-ar fi jignit prietenul.

— De unde ştii că sufăr? Ţi-am spus eu ceva?

— Nu! dar presupun. Mizeria nu-i ceva plăcut. Am gustat şi eu din ea.

— Şi eşti sigur că sunt în *mizerie?*

Această întrebare paradoxală îl dădu gata pe Adrian. Nu mai pricepea nimic. Căscă nişte ochi miraţi. Şi făcu o mutră, că Mihail izbucni într-un hohot de râs, scurt, voios, ceea ce zăpăci şi mai mult pe celălalt. Adrian nu ştia ce să mai creadă despre acest om, pe care-l socotea printre cei mai

nenorociţi şi care-şi râdea de propria-i stare, din toată inima.

Mihail îl dezarmase, dintr-o dată, cu uşurinţă. Dar confuzia firească a lui Adrian, sincera lui dezamăgire în faţa oricărei răsturnări de adevăruri consacrate, îl cuceriră sufleteşte pe Mihail, mai repede decât cel mai frumos act de generozitate. Acesta avea să fie mai târziu, una din desfătările sale.

— Deci, după dumneata, zise el, abia stăpânindu-şi râsul, nu ar exista o altă stare mai jalnică decât a mea.

— Afară de boală şi puşcărie.

— Ei bine, deschide-ţi bine ochii. *Mizeria* adevărată – aceea care face viaţa de nesuferit – nu este sărăcia lucie şi murdăria în care m-ai găsit, ci teribila situaţie a omului care posedă toate mijloacele de trai de care are nevoie pentru a gusta din plin viaţa care-i place, şi care nu-i e cu putinţă s-o facă. Am cunoscut această situaţie şi am fost într-adevăr nenorocit. Azi sunt fericit: mă bălăcesc ca un răţoi în ape care nu-mi erau îngăduite altădată. Nu bagi de seamă?

Adrian îl privi prosteşte, fără să crâcnească, în timp ce lui Mihail îi râdeau ochii. Apoi, cu o mişcare a braţului ce voia să zică „să lăsăm asta”, îi puse mâna pe genunchi, spunându-i:

— Aş vrea să te întreb ceva.

— Vorbeşte… întreabă tot ce vrei… N-am secrete faţă de dumneata… strigă Adrian înciudat, ceea ce-l înveseli nespus pe Mihail.

— Ai prieteni interesanţi?

— Nu. N-am decât cunoscuţi. Prietenia, aşa cum o înţeleg eu, încă nu am întâlnit-o.

— Şi cum înţelegi dumneata prietenia?

Adrian răspunse degajat:

— Foarte simplu: să iubeşti arta pe care o înţelegi, natura şi omul, până la sacrificiu.

— Până la sacrificiu! exclamă Mihail, cu oarecare tristeţe. Asta este idealul! Numai că viaţa nu începe cu totul

în cercul pe care dumneata îl tragi.

— Şi de ce nu? strigă Adrian, înflăcărat. Cel care iubeşte tot ceea ce-i frumos, nu poate să nu fie o fiinţă generoasă.

— Nu totdeauna! Dar admiţând concepţia dumitale, asta nu-i totul. Mai sunt deosebirile adânci de rasă şi educaţie, care împiedică uneori pe cei mai buni dintre oameni să se înţeleagă. Citit-ai oare ceva despre caracterele, temperamentele şi natura sensibilităţilor omeneşti?

— Nu, n-am citit nimic!

— Atunci, ce citeşti?

— Literatură. Numai pe asta o pricep.

— Care sunt autorii dumitale preferaţi?

— Balzac, Dostoievski şi cei care le seamănă.

— Cine te-a îndreptat spre dânşii?

— Inima mea.

— E foarte mult, dacă spui adevărul. Dar numai literatura nu ajunge, deoarece, îmbătându-ne, ne împiedică să ne cultivăm. Ea este pentru sufletul nostru ceea ce sunt aripile pentru o pasăre; dacă zboară fără poticneli este graţie privirii ei agere, nu aripilor. Poezia este melodia unei ore de tihnă sufletească; şi, prin poezie, eu înţeleg toate frumuseţile pământeşti, toate manifestările artei, tot ce se poate iubi. Totuşi, vai! după ce ai visat, trebuie să trăieşti. Şi a trăi înseamnă a lupta împotriva vieţii.

— Glumeşti! zise Adrian.

— …Ascultă mai departe, continuă Mihail, foarte serios. Închipuieşte-ţi viaţa ca pe o maşină formidabilă, foarte complicată, însă demontată. Piesele ei reprezintă facultăţile şi instinctele noastre, pasiunile şi nevoile noastre. Ca să o faci să funcţioneze perfect, ar trebui să fie montată perfect şi asta nu se poate, fiindcă tehnicianul ei încă nu s-a născut, de-aceea toate cunoştinţele noastre nu fac doi bani. De pildă, eu aş vrea s-o fac să funcţioneze pe suporţii sociabilităţii şi uneori chiar în cadrul intim al unei vieţi care vrea să se lipsească de societate.

Piesele acestei maşini se pun la unison, ca să ne păcălească: nu contează felul cum le ajustezi, ele te ascultă, totul se pune în mişcare, îşi ia avânt, se mulţumesc cu ce le dai sau le laşi, la fel ca şi omul căruia poţi să-i iei picioarele, braţele, ochii, urechile, nasul, să-i desfigurezi faţa, să-l laşi surd, slut, neputincios, – el va voi şi va putea să trăiască mereu, căci nu-i decât o picătură din această eternitate care se mulţumeşte cu puţin.

Acest mecanism se numeşte lumea. În orele de odihnă face poezie: într-o odaie, în doi; într-un teatru, o mie; pe un stadion, o sută de mii, prezentând o unitate, o armonie aproape perfectă. Numai că în aceste momente nu trăieşti, ci visezi. De pildă: cumătră bârfitoare care varsă lacrimi de bucurie pe un roman cu deznodământ fericit; prietenii care se sărută la colţ de stradă; poporul care jubilează şi se înfrăţeşte în bătaia tobelor; mulţimile de alegători ce-şi poartă în triumf demagogii lor. Nu-i nimic de zeflemisit aici. Primul stâlp al vieţii, chiar a celei mai josnice, e dorinţa binelui, înclinarea spre generozitate, spre ideal. Dar asta nu-i decât visul…

Îndată ce sărmana maşină omenească încetează de-a visa, îndată ce începe să trăiască, totul se încurcă, totul trosneşte, se rupe şi vezi scuipându-se în faţă pe cei ce s-au sărutat în ajun. Este poezia care învecinează mocirla. Este visul încolţit de antagonismele vieţii. E maşina socială pe care un nimic o face să meargă, dar pe care niciun tehnician nu-i în stare s-o facă să funcţioneze ideal.

Fereşte-te, Adriene, să nu te prindă prea mult între roţile ei. Îmi îngădui să ţi-o spun, fiindcă mi-eşti drag şi pentru că îmi pari să fii dintre acei care ies striviţi din aceste roţi.

*

Adrian simţi că un balsam îi umple inima, auzindu-l pe Mihail mărturisindu-şi dragostea pentru el.

— Dar, replică el, cred că prin dragoste oamenii s-ar putea înţelege.

— Viaţa nu îngăduie altă dragoste, afară de aceea care se raportează la propriul ei egoism, răspunse Mihail, rece. Restul, visuri.

— Cum? strigă Adrian. Află că dragostea mea e altruistă; că mi-aş împărţi până şi sângele, ca să trăiesc lângă dumneata şi alţii care îţi seamănă.

— Se poate! Însă dumneata nu însemni nimic în viaţă.

— Şi totuşi, aş socoti acest fel de-a fi drept cea mai bună parte a vieţii.

— Desigur… Numai că noi, eu şi dumneata, sau Petre şi Paul, înseamnă în viaţă, ceea ce este un fir de păr pe trupul omului: poţi să te lipseşti de el, viaţa merge înainte. Creând omenirea, îmi închipui că Dumnezeu a trebuit să procedeze în felul următor: mai întâi a aruncat în copaie aluatul omenesc aşa cum îl vedem noi, adică putând să-şi ducă zilele lipsit de toate simţurile şi membrele. Dar, hotărându-l unui atare destin, mormanul de argilă n-ar fi avut decât să vibreze la anumite ore. Şi atunci, creatorul a găsit că-i nostim să-i adauge grăuncioare de frumuseţe, câteva grăunţe de talent, un fleac de generozitate, câteva fire de inteligenţă, de asemeni, – ca la pateul de ficat, căruia i se adaugă o fărâmă de trufe; apoi, după ce s-a întărit destul aluatul, Dumnezeu şi-a croit creaturile, la întâmplare, cu cuţitul. Ceea ce a dat naştere la încurcături, la nelinişti, deoarece toate aceste valori omeneşti nu erau asimilabile. Ca şi trufele în pateu, ele au rămas solitare şi nemistuibile. Ceea ce n-a împiedicat ca iluzia parfumului să reuşească. Iată de ce această interpretare greşită este sfâşietoare.

Aceste cuvinte, contrare credinţei sale, îl întristară pe Adrian. Privirea i se îndreptă instinctiv spre oraş, unde încercă să vadă lumea cu ochii lui Mihail. Nu desluşi însă nimic. Îi veneau în gând necazurile sale, truda mamei, dragostea pentru Leana, al cărei spirit practic îl îngheţa. Şi încercă să vadă totul în sumbra lumină proiectată de prietenul lui. Nicio concluzie precisă nu se desprinse din judecăţile sale.

Îi lipsea experienţa. Până atunci, îndurase cu nervii de oţel ai adolescentului care uită lesne relele, muncit neîncetat de nevoia de-a iubi. Nu înţelese deloc concepţia de viaţa a lui Mihail. Dar cum îl respecta mult, socotindu-l acum un stoic, Adrian îşi dădu seama de inutilitatea a tot ce pretindea că învăţase până atunci şi se dispreţui. Asta-l făcu să se zăvorască şi mai mult, deplin încrezător în sentimentele sale. Acolo, totul era limpede: îşi iubea mama, logodnica şi chiar lumea. Şi ierta oricărui „lut împănat” că-l înţelegea anapoda.

Pentru Mihail, care îl înţelegea, resimţea o dragoste şi mai puternică şi se hotărî să-l câştige cu orice preţ. Acest străin se revela prietenul viselor sale. N-avea să-i scape.

Un vapor care se îndrepta spre Galaţi, trecu cu mare viteză prin mijlocul fluviului. Valuri năvalnice se sparseră de mal, izbindu-le barca la babord. Dansă timp de câteva minute ca o coajă de nucă, tocmai în clipa când Mihail, cu tabacherea pe genunchi, răsucea o ţigară. Adrian observă tutunul prost, de douăzeci de bani pachetul şi-l opri, zicându-i:

— Nu fuma mahorcă aia puturoasă. Ia-l pe ăsta al meu că-i mai bun.

Şi-i întinse, stăruitor, tutunul său de cincizeci de bani, douăzeci de grame. Mihail, vădit contrariat, dar mereu cu un zâmbet îngăduitor pe buze, trebui să se supună, ca să fie

pe placul acestui copil mare, apoi, după ce îşi aprinseră ţigările, rosti:

— Adriene, cred că într-o zi o să fim prieteni. Dar până s-ajungem acolo, n-ar trebui s-o începem prin a ne lua la bătaie?

— Să ne batem? strigă Adrian. Şi de ce?

— Pentru că printre atâtea alte cusururi ce vei fi având, eu observ unul care-i greu de suportat pentru anumite persoane: anume, acela de-a voi să dai cuiva ceva, fără să-l întrebi dacă doreşte; ceea ce-i îngrozitor, fiindcă e mai dureros să nu poţi primi ceva de la cineva pe care-l stimezi, decât să te vezi deposedat cu forţa de un bun al tău. Generozitatea cu de-a sila este cea mai dureroasă dintre toate câte nu poţi suferi. Şi oricât de paradoxal ţi-ar părea, asta se întâmplă.

— Dar, spuse Adrian nedumerit, eu aş primi de la un prieten, cu aceeaşi uşurinţă! Chiar i-aş cere, dacă aş avea nevoie.

— E în întregime posibil, la firi ca a dumitale; e contraponderea capacităţii dumitale de-a da. Dar, sărmane prieten, te plâng, dacă ai venit pe lume prea plin de această impulsivitate. O să te strici într-o zi cu toţi oamenii, prieteni sau nu!

Adrian se aprinse, roşu de mânie:

— Atunci, la dracu'! Ce-i oare prietenia, dacă nu iubirea de aproape? Şi poţi oare concepe o dragoste care să nu ne împingă să dăm tot ceea ce avem, de la bani, care sunt cel mai uşor de dat şi până la viaţă, care e bunul nostru suprem? Să nu fie pe lume decât prietenia de la cârciumă, unde fiecare îşi plăteşte consumaţia? Nu simţi oare aceeaşi bucurie reciprocă de-a da, decât numai de-a primi? Sau vrei să mă convingi că sunt nebun?

Ghemuit pe genunchi – poziţia sa favorită, ori de câte ori asculta – Mihail privea ţintă fundul bărcii şi se căznea să scuture mucul ţigării, cu riscul de a-şi arde degetul mic. Nu

răspunse nimic. Nebănuind la ceea ce se gândea, Adrian reveni cu insistenţă:

— Să nu-ţi închipui că, vorbindu-mi astfel, o să scapi de mine sau că ai să clinteşti cu o iotă ceea ce am simţit că-mi bate totdeauna în piept. Orice s-ar întâmpla şi în ciuda prezicerilor ce-mi faci, nu, nu, nu dau îndărăt! Aşa simt. Şi de s-ar afla pe lume doar un singur om căruia să-i placă prietenia mea, mie mi-ar fi de-ajuns, ar preţui pentru mine cât omenirea întreagă. Ca să-l descopăr, voi răsturna pământul şi dacă n-o să-l întâlnesc niciodată, voi crede totuşi în existenţa lui, voi crede, voi crede!…

Mihail îşi aruncase ţigarea şi acum, cu mâna în apă, privea nemişcat la dâra pe care o lăsa în urmă. Se ferea să-l privească pe Adrian în ochi. Totuşi, atitudinea sa dovedea că-l asculta cu cea mai mare atenţie.

Adrian, tot voind să-l convingă că „afară e ziuă”, reîncepu:

— Dacă-mi dai voie să trec la cazul nostru, mi-ar fi mai uşor să mă explic. Imediat ce te-am văzut, am simţit că mă ataşez de dumneata. Acum ştiu că eşti un om instruit, deci nu m-am înşelat, deoarece am bănuit-o încă de ieri, când ţi-ai încrucişat privirea cu a mea, în timp ce citeai pe *Jack* şi nu presimţeai nimic. Mai cred că ai o inimă afectuoasă, de prieten adevărat, aşa cum îl înţeleg eu. Asta e credinţa mea şi e zadarnic să mă descoşi de ce cred astfel. De ce n-am crezut-o şi faţă de alţii? Fiindcă eu caut prieteni, din ziua când m-am simţit nenorocit să tot gust singur atâtea frumuseţi pe care Dumnezeu le-a creat ca să fie împărtăşite. Dar cu cine să le împărtăşesc, Doamne! când nici mama mea, nici aceea pe care o cred logodnică, niciuna din cunoştinţele mele n-au habar despre ce e vorba? Şi cine altul, mai bine decât dumneata, ar putea să priceapă cât de greu este să te simţi străin în oraşul tău, în familia ta, mâhnit să te vezi categorisit drept o haimana, tocmai pentru că porţi în tine o lume de pasiuni, o lume de visuri, cele mai puternice bucurii ale vieţii? Am clipe când fug de

aceste făpturi pe care le iubesc şi mă furişez aici, singur, să-mi urlu aleanul în faţa acestui fluviu, cerându-i un prieten, o haimana ca mine?

Şi când lucrurile stau astfel, ai vrea să mă port faţă de dumneata calculat, meschin, egoist? Dar m-ai face fericit şi m-ai onora, dacă m-ai lăsa să iau parte la suferinţa dumitale şi ai face dreptate prieteniei, dacă ai primi ajutorul unui prieten, ca pe ceva cuvenit. E singura generozitate cinstită pe care o cunosc; toate celelalte sunt interesate.

Să-ţi împărţi bunul tău cu părinţii, care nu sunt decât părinţi sau să te despoi pentru o femeie, care nu-i decât o femeie, spune-mi: ce legătură de sânge am eu cu aceşti oameni care sunt milostivi cu ei înşişi? Nu! singura fiinţă care ar avea drept la viaţa mea, va fi aceea căreia m-aş dărui şi mi s-ar dărui *din prietenie*. Restul e demn de-o brută.

*

Barca plutea de-a lungul unui ostrov pustiu, puţin cam înalt şi plin de sălcii. Mihail se ridică deodată, făcu semn barcagiului să tragă la mal şi, fără să mai aştepte atingerea cu uscatul, sări în apa adâncă până la glezne.

— Spune omului să ne aştepte! murmură cu o voce abia şoptită.

Din graba prietenului, Adrian ghici că emoţia îl gâtuia. Coborî, la rându-i, şi-l urmă.

Mihail merse până la malul unei bălţi mici, acoperită peste tot cu nuferi mari şi albi sau mai de grabă de frunzele lor imense şi late, covor nesfârşit care zăcea pe suprafaţa apei adormite. Jur împrejur un gard viu de trestie împrejmuia aceste perle acvatice, pitite în singurătatea mlăştinoasă. Adrian se apropie şi rămase uluit în faţa petalelor de hermină catifelată, care-şi înălţau cu sfială corolele sprijinite pe o fărâmă de lujer abia vizibil. Se

aplecă şi apucă un boboc înflorit. Un lujer lung, din ce în ce mai gros, de un verde frumos, ieşi din apă. Mihail, care privea în tăcere, cu mâinile în buzunar, spuse prietenului:

— Nu-l rupe… Acolo e frumos; a-l lua cu tine, înseamnă să-l pângăreşti…

Adrian îi dădu drumul încetişor. Nu-şi amintea să mai fi atins aceşti frumoşi crini sălbatici, din vremea îndepărtată, când, copil, îl însoţea pe moş Dumitru la tăiat pe ascuns papură, şi pe Codin la vânătoare de raţe sălbatice.

Cei doi prieteni se aşezară pe iarba cărnoasă, care crescuse pe dealurile formate din vechi aluviuni, hrănită din belşug de umezeala permanentă.

Priveau şi tăceau. Mihail sta încovoiat, ca îngropat în pământ. Adrian îşi înfundase mâna în iarbă şi râcâia uşor pământul moale, ca să-i simtă răcoarea.

Dinaintea lor, balta se scălda în razele călduţe revărsate de soare. O mulţime de gâze roiau ca scoase din minţi. Pe ochiuri, nu mai mari ca o farfurie, unde apa nu era acoperită de frunzele nuferilor, musculiţe fără formă, ca nişte seminţe de cânepă, se învârteau locului cu o iuţeală ce-ţi da ameţeală. Păianjenii de apă alunecau, în lung şi în lat, fără rost, în timp ce roiul de ţânţari, înnebuniţi de plăcere, ţopăiau deasupra bălţii cu o furie de-ai fi zis că o să se urce unii peste alţii. Din când în când, bărzăunii şi tăunii inspectau, în treacăt, regiunea şi plecau bâzâind nemulţumiţi.

Privirile celor doi spectatori alergau de la o privelişte la alta, dar ceea ce le plăcu mai mult fu înfăţişarea şi mişcările broaştelor. Câteva se prăjeau la soare, căţărate pe plante, confundându-se cu ele, din pricina culorii galben-verzuie; altele scoteau capul din apă, priveau o clipă, cu un aer prostesc, la cei doi inşi de pe mal şi se afundau sperioase. Câteva broscuţe râioase nu se sfiau deloc să-şi urmeze vânătoarea de ţânţari, pe care îi înghiţeau lacome, scoţând după fiecare înghiţitură un „oac!” de satisfacţie. Iscodindu-

le, cei doi prieteni schimbară, în treacăt, o privire, în care licărea o plăcere nesfârşită.

Adesea, tăcerea era sfâşiată de un muget îndepărtat sau de lătratul câinilor de pe la moşiile învecinate. Câteodată, strigăte scoase din piepturi zdravene, chemări pe nume, frânturi de convorbiri în româneşte, greceşte sau turceşte – strigăte de pe un mal la celălalt „braţ al Dunării vechi" – clinchetul pompelor pe şlepuri şi caice, ca şi şuieratul asurzitor al sirenelor, tulburau brutal pacea acestei contopiri cu natura, reamintind celor doi prieteni că oamenii şi viaţa lor nu erau prea departe de dânşii. În deplinătatea sufletelor lor contopite, aceste zgomote cădeau ca nişte picături mari de ploaie pe suprafaţa netedă a unui lac.

În mod sigur şi fără să-şi dea seama, Adrian atinsese în chip magic şi biruise rezistenţa încuietorii secrete, care împiedica intrarea oricărei afecţiuni noi în templul unde Mihail veghea neînduplecat la căpătâiul dragostei sale rănite. În acel moment, privirile inimii lui convalescente întâmpinau cu un zâmbet cald cele două mâini întinse de Adrian. Şi într-adevăr: tulburarea lui Mihail, tăcerea-i sfiicioasă, calmul nelinişti, o dovedeau cu prisosinţă. Şi Adrian, care presimţea totul, tăcea chitic, ca un vinovat.

Dar cel care e păstrătorul dragostei universale, care ştie să lecuiască orice rană şi să pună ordine în toate, fără să ne ceară rugăciuni, nici tămâie, acela pricepu tot aşa de bine şi sinceritatea ofrandei de care era plină inima unuia dintre ei, cât şi dorinţa de-a trăi, de care celălalt se arăta însetat.

Şi în acest colţ de natură, nepângărit de om, stăpânul Firii le dădu binecuvântarea ce avea să-i unească într-o prietenie de opt ani: o prietenie care avea să fie pusă la toate încercările ingrate ale unei existenţe vitrege; care trebuia să îndure toate chinurile unei vieţi de hoinăreală, târâtă prin mizeria mai multor ţări şi care – de-o sută de ori rănită în carnea ei, de vulgaritatea omenească, de-o sută de ori sufocată de duhoarea propriei sale imperfecţiuni – ştiu

să iasă la liman din toate potopurile ce-o năpădeau, ştiu să-şi ţină fruntea sus în vijeliile ce-o trântiră deseori la pământ, izbutind să rostească până la sfârşit cele două cuvinte sfinte, însuşi esenţa ei: *Dragoste şi Artă.*

Doar moartea îi despărţi, cu o lovitură de sabie, trimiţând pe unul din cei doi îndrăgostiţi, acolo unde ne vom duce cu toţii, iar pe celălalt, singur de-acum încolo, îl lăsă să cutreiere lumea în căutarea adevărului personal necesar oricărui suflet puternic, jeluind timpurile petrecute odinioară împreună şi cerşind, cu stăruinţă, la toate orizonturile ivite în cale, un pic de prietenie care să semene cu prima.

*

Mihail rupse tăcerea, tânguitor. Vocea-i era scăzută, tremurândă de emoţie, ca a unei tinere femei ce-a plâns mult. Bogata muzicalitate a limbii greceşti dădea gândirii lui un înţeles adânc. Adrian îl asculta pentru prima oară şi se înfioră. Rareori, în cursul prieteniei, mai avu ocazia.

— Adriene, rosti el, fără să clipească, cu privirea mereu în baltă. Nu te cunosc decât foarte puţin… Nu ştiu ce idei ai, vreau să spun, felul dumitale de-a vedea lumea, şi-ţi descifrez destul de greu caracterul. Firea omenească, cu cât e mai înzestrată, cu atât ascunde în adâncul cutelor ei realităţi necunoscute adesea chiar nouă înşine, şi ale căror izbucniri neaşteptate, în aventurile din viaţă, nu rămân totdeauna nevătămătoare. Am în privinţa aceasta experienţe triste. Şi dacă unii îndură cu stoicism aceste surprize, eu nu mă împac deloc cu ele: din ciocnirea pe care am avut-o cu oamenii cei buni, eu sunt cel care am ieşit strivit. Mă adresez acum inimii dumitale.

Ştiu că eşti dornic să mă cunoşti, să afli cine sunt. E foarte natural, de vreme ce mă iubeşti. Şi ai avea tot dreptul, dar nu se poate… Ceea ce voi putea să-ţi spun, vei

afla pe măsură ce-mi vei câştigă încrederea. Dar află acum, odată pentru totdeauna, că niciodată, niciodată n-ai să-mi cunoşti tot trecutul, chiar de-ai fi zeul dragostei sau al tăcerii. Ăsta-i felul meu de a fi. De altfel, faptul acesta nu va avea nicio urmare pentru prietenia noastră… Sunt încă destul de tânăr şi dacă dumneata eşti demn de a fi iubit, te voi iubi ca nimeni altul pe lume, mai mult chiar decât maică-ta.

Şi apoi, închipuieşte-ţi că m-am născut chiar în ziua când ne-am întâlnit. N-am trecut, e mort. L-am îngropat, să-l uităm şi să ne vedem de viaţă…

Ţi-am spus că te cunosc încă destul de puţin. Dar puţinul ăsta mi-ajunge pentru început. Ca şi dumneata, mai mult decât dumneata – deoarece sunt ajutat de-o experienţă mult mai bogată decât a dumitale – şi eu mă călăuzesc cu antenele sentimentelor mele, iar întâlnirea cu dumneata îmi pare fericită.

Aşa că, pentru a-ţi dovedi încrederea mea, îţi destăinui că sunt născut undeva, în lume, din părinţi care n-au fost săraci. Unde? Poate vei afla-o într-o zi, odată cu naţionalitatea care nu reiese nici din hârtiile mele şi nici din accentul meu, deoarece vorbesc şase limbi, dintre care trei tot atât de bine ca şi limba maternă.

Copilăria mea a fost senină, fericită; adolescenţa însă mi-a fost tulburată de idei politice, urâte de părinţii mei, pe care eu însumi le-am urât mai apoi – pentru că m-au costat cele mai frumoase iluzii – şi, în sfârşit, prima mea tinereţe fu zdrobită de zbuciumul inimii mele… N-o să-ţi deapăn toată povestea.

Am călătorit… Şi viaţa mi s-a părut urâtă. În realitate, este şi nu este, dar pasionaţii sunt foarte puţin conduşi de raţiune şi era cât pe-aci să mă prăbuşesc. Fusei salvat printr-un miracol încântător şi frumos, pe care am să ţi-l povestesc altă dată.

Iată tot ce pot să-ţi spun acum… Păstrează-l pentru dumneata. Dacă te descoase cineva, fă pe niznaiul;

minciuna e scuzabilă şi necesară, atunci când trebuie să menajezi susceptibilitatea altora, să le salvezi onoarea sau viaţa. Şi-acum să trecem la ceva mai important, pentru care fac apel la inteligenţa dumitale.

Dumneata gândeşti că sufăr. Desigur, mă vezi în mizerie – ceea ce-i adevărat – şi arzi de dorinţa de a-mi sări într-ajutor. E foarte frumos. Mai mult decât frumos: în viaţa mea, eşti primul exemplu de dragoste creştinească, unită cu inteligenţa unui om modern. Dar, dragul meu, Adrian, fii sigur că suferinţa şi mizeria mea îţi fac mai mult rău dumitale decât mie. Şi numai ca să-ţi răsplătesc osteneala sinceră, m-am hotărât adineauri să ies din carapacea mea, într-un fel mult mai pronunţat decât avusesem intenţia pe malul celălalt al fluviului.

Astfel, află că am avut zile de sărbătoare în viaţa mea, frumoase zile scăldate în lumina tuturor bucuriilor. Obţineam tot ceea ce, omeneşte şi cu mintea întreagă, poţi cere vieţii. Şi cum am o inimă simţitoare – mult mai simţitoare în acest moment – şi o inteligenţă destul de vioaie – mult mai vioaie azi – mă bucuram până la suferinţă. Dar asta a fost nenorocirea mea: am crezut, tare ca o stâncă de oţel, că viaţa mea nu era, nu trebuia să fie decât plăcere. Or nenorocirea, grabnică şi teribilă ca un fulger, nu întârzie să-mi dea, în plină fericire, una din acele lovituri de măciucă, doborându-te, când nici nu te aştepţi.

Ei bine, te rog să mă crezi, când îţi voi spune că, după ce am ieşit jumulit din iadul unde mi-am răscumpărat trufia şi unde era cât pe-aci să-mi las pielea, mă aflu acum înaintea dumitale cu aceleaşi pofte de plăceri ca-n vremea când n-aveam decât să apăs pe un buton şi să am, zece minute mai apoi, calul meu, frumosul meu roib, singura fiinţă care mă întoarce spre trecut, singura care-mi dă uneori doruri nebune de a pleca, cu capul înainte, cu ochii închişi, spre locurile de fericire josnică, pe care nu le voi mai revedea niciodată.

Da! prietene, viaţa face astfel de minuni: am rămas neschimbat. Ba, mai mult, am descoperit alte izvoare de fericire, unele nebănuite, mai bogate, rămase ascunse în timpul vieţii mele de belşug, care era ca o lumină puternică ce te orbeşte: toate amănuntele – care fac viaţa frumoasă şi arta adevărată – îţi scapă.

Credeam că simţeam arta şi minunăţiile naturii, dar ascultam doar muzica cea mai ameţitoare, înlănţuind gâtul femeilor; le citeam cele mai frumoase pagini, ca să admire mai degrabă talentul meu la citit; şi când treceam călare pe sub ramurile aleilor, cravaşam frunzele care cădeau sfârtecate.

Durerea, care fu fizică şi morală – deopotrivă de nemiloasă – aruncă peste această fericire confuză lumina ei discretă, care întreţine uleiul nepreţuit al vieţii, ce se cheamă sinceritate. Mizeria trecu apoi buretele ei arzător pe pieliţa fină a vanităţii mele şi şterse orice urmă de bucurii resimţite printr-o sensibilitate bolnăvicioasă. Şi acum, că nu mai e nimeni să-mi spioneze mişcările – care trebuiau să fie perfecte – nici să linguşească o ştiinţă pe care mi-o apropiasem pentru falsa lor admiraţie, acum admir această baltă pentru frumuseţea ei sălbatică, citesc o carte pentru valoarea ei adevărată şi nu mai fac un gest, nu mai rostesc o vorbă pentru ochii cutărei frumoase sau viclenia duşmanilor mei. Numai acum gust bucuria.

Stă scris: mizeria şi durerea fac pe om sincer. Merg mai departe: suferinţa creează bucurii. Perfidia fericirii uşoare, laşitatea plăcerii gratuite, beatitudinea sentimentală gen Narcis, ne obosesc nervii, privează pe om de ceea ce viaţa conţine mai bogat omenesc şi secătuiesc plăpândele izvoare ale vieţii unilaterale, de care dispune orice fiinţă care n-a cunoscut marile dureri. Aceste izvoare sunt toate asemenea izvoarelor de apă vie care, ca să poată funcţiona bine, ca să-şi mărească debitul, au nevoie să fie îngrijite, lărgite, adâncite. Ei bine, nu-i decât o singură cale în stare să primească debitul izvoarelor noastre de bucurie: suferinţa.

Da, numai ea e în stare să ne facă sinceri, dar cu condiţia ca omul, copleşit de ea, să nu fie, de data asta, admirat de-a-ndoaselea, căci atunci, dacă e vorba să rămâie uşuratic toată viaţa, mai bine să simtă uşurinţa aurului care trece, decât urma păduchilor care rămân. Nu sunt un admirator al mizeriei şi mai ales niciun ahtiat după suferinţa stupidă pe care ţi-o dă, dar odată căzut în apele ei nesfârşite, îmi place mai mult să mă afund către adâncuri, decât să mă bălăcesc la suprafaţă într-o deznădejde caraghioasă. Iată de unde vine această pasivitate, acest calm, această acceptare pe care o vezi la mine şi te înspăimântă.

Spuneai adineauri ceva unde era vorba de demnitatea mea. Demnitatea e una din acele valori care nu pot fi pierdute decât atunci când te temi că ai să rămâi fără ele. Nimeni nu poate să se atingă de demnitatea unui om, afară de cazul când o încredinţează unui suflet vulgar, care îndată va scuipa pe ea. Demnitatea este cristalul cel mai curat al personalităţii noastre şi ar însemna să fii nebun ca să-l arăţi la fiece pas. Aşa că, închipuieşte-ţi, ori de câte ori un hamal mă trage de nas sau îmi dă un bobârnac, eu m-aş apuca să-i spun, scuturându-mă de praful mizeriei mele: „Ei! drept cine mă iei? Dar uiţi, oare, că sunt X... fiul domnului X, născut în castelul X, aşa vânzător de plăcintă cum mă vezi?” Nu, să nu faci niciodată una ca asta. Te vei alege numai cu râsetele.

Dar se întâmplă că un oarecare să-ţi strige „păduchiosule!” cum mi se întâmplă şi mie adesea. Ei bine, dacă ai păduchi, n-a spus decât adevărul; dacă n-ai, s-a păcălit. Şi într-un caz şi-n celălalt a vrut să fie răutăcios. Repet: „a vrut”, căci foarte adesea aceştia sunt oameni cumsecade, suflete bune care au în maşinăria lor vreo doagă lipsă, deoarece, după cum ţi-am spus, nu s-a născut mecanicul perfect al maşinii omeneşti. Dar să zicem că sunt într-adevăr răi, ce înseamnă asta, dacă nu faptul că n-au încă experienţa vieţii?

Deci, nu te chinui deloc pentru mine. Mă simt bine. Am şi atins fundul acestei mări, acum un an, sosind la Brăila. Acum urc iarăşi la suprafaţă. Vrei să mă ajuţi să mă sui pe mal? Primesc, cu condiţia neapărată ca nimeni să nu observe ce ai pescuit, adică ce fel de peşte ai prins. Sunt şi vreau să rămân pentru toată lumea, ceea ce lumea gândeşte despre mine: un vânzător de plăcintă, sluga lui kir Nicola, care, între noi fie-zis, întrece cu mii de coţi o bună parte din prietenii mei de odinioară.

Desigur, mulţi se vor ocupa de prietenia noastră, căci cea mai mare plăcere a omului de rând este să se preocupe de treburile altora. Sileşte-te să nu afle că am o rană: ar sări îndată să pună degetul pe ea.

Şi-acum, s-o ştergem.

*

Adrian observă că o cută verticală, foarte adâncă şi care-i da un aer aspru, se formase între sprâncenele lui Mihail, pe când vorbea. Această cută şi asprimea ce o da feţii, Adrian le găsea în izbitoare contrazicere cu blândeţea pe care Mihail o punea în glas, în sobrietatea gesturilor şi cumpăneala vorbelor. Nu totdeauna avea să fie aşa şi îndată cunoscu un Mihail care ştia să-i arate ce avea să însemne pentru viitor, dacă acea grozavă cută va reapărea pe viitor din cauza lui Adrian.

Barca se îndreptă spre intrarea în Docuri. Cei doi prieteni nu-şi adresară o vorbă, tot timpul traversării fluviului spre malul stâng şi barcagiul îi crezu certaţi. Când privirile li se întâlneau, aveau aerul să spună: „Ce frumos e ceea ce ştim acum! Dar, nicio vorbă!”

Coborâră la pescărie.

Mihail, cu cureaua coşului după gât, sări primul şi îşi scoase cutia cu gologani ca să plătească barcagiului. Adrian

îl opri cu o privire de reproş. Şi cum în jur nu se afla lume care ar putea să-i înţeleagă pe greceşte, îi şopti:

— Vrei să plăteşti dumneata?

— Da! răspunse Mihail, zâmbind prietenos, dar cu un aer vinovat.

— Atunci, aşa ne-a fost vorba? făcu Adrian, cu mânia în priviri.

Mihail nu crâcni, puse cutia la loc şi plecă ochii ruşinat, cu un aer de nobleţe.

(Ban ticălos! Ai şi apărut? Ai început să pângăreşti mâinile prieteniei şi să otrăveşti viaţa a două fiinţe omeneşti, care te dispreţuiesc? Ai vrea, de pe acum, să zămisleşti cearta în acest cuib al frăţiei născânde, să arăţi că tu eşti începutul şi sfârşitul oricărei legături între oameni, că nimic nu-i mai presus de dominaţia ta? Tu, murdară născocire a unui creier mediocru! Nemernicie care te făleşti cu dreptatea! Ehei, Adriene, atenţie!)

Fericiţi cei a căror inimă cunoaşte pasiunea prieteniei. Numai ea ştie să ne facă singurătatea mai puţin ucigătoare şi viaţa suportabilă.

Adrian se despărţi de Mihail într-o stare de toropeală atât de puternică, încât nu se putea gândi la ceea ce se petrecuse. Nici chip să prindă o idee. Totul fugea, îi aluneca printre degete, ca argintul viu. La drept vorbind, ideile erau poate prea numeroase, dar atât de fluide, prea pline de bucurie, aşa cum se întâmplă ori de câte ori inima ne stăpâneşte mintea, spre fericirea noastră, deoarece creierul, singur, este un biet instrument de care Dumnezeu ar fi trebuit să ne scutească.

Aceste idei voioase care-i jucau în cap sau în inimă ca roiul de musculiţe deasupra bălţii, Adrian le cântărea cu un ochi îngăduitor şi leneş, în timp ce se îndrepta spre bina, mergând cu pas şovăitor pe marele bulevard Carol – Champs-Élysées-ul Brăilei – a cărui pustietate la ora aceea nu era tulburată decât de strigătele unui bătrân găzar ovrei:

— Gaz, ga-a-az!

Adrian, văzându-l cocoşat sub povara celor două garniţe atârnate de-o cobiliţă, îşi zise în sine: „Dragul meu, ca să poţi răbda viaţa asta, desigur că iubeşti şi tu pe cineva, aşa cum îl iubesc eu pe Mihail”.

Şi deodată şi-aduse aminte că mai iubea şi pe maică-sa, şi pe Leana. Foarte uşor împăcă pe toate trei dragostele. Erau oare adevărate?

Da, în inima sa!

După-amiaza şi-o petrecu în această toropeală fericită. Norocul lui că lucrul lâncezea, adică cei doi lucrători şi însuşi patronul nu erau mai cu tragere de inimă decât Adrian, însă cu totul din alte cauze: chefuiseră în ajun şi cu tot *blau-montag*-ul de dimineaţă, nu-şi reveniseră din mahmureală. Îl crezură şi pe Adrian la fel:

— Ah, dragul meu, îi spuse maistrul Petrache, în zadar te sileşti să caşti ochii mai mult decât noi, văd cât de colo că pleoapele îţi sunt la fel de grele ca ale noastre. Du-te! Şi te înţeleg, vezi bine! Munca neavând nimic atrăgător, cei bogaţi au dăruit-o gratis nouă, ăstora, dezmoşteniţilor, ca să nu pierim de urât.

Patronul se aşezase pe o cutie cu alb de zinc şi n-avea chef să-şi pună salopeta. Ceilalţi doi lucrători şi le îmbrăcaseră, dar se uitau la unelte ca la nişte şerpi veninoşi. Doar micul Serafim, ucenicul, părea mai viteaz: desena purcei, cu cărbunele, pe un zid părăsit.

Binaua era o lucrare veche, părăsită în timpul execuţiei, din cauza clientului. Acesta încetase să mai dea aconturi în bani şi meşterul Petrache îi spusese la revedere, până la noi ordine. Acum lucrul reîncepuse, deoarece „cârcotaşul sfârşise prin a da gologanii”. Şi cei care cunosc necazurile acestor întreruperi, înţeleg melancolia meseriaşilor noştri. Matei, decoratorul, nu mai regăsea tonurile miozotiselor, iar Iţic, asul ciubucelor false, nu mai izbutea să le îmbine. Adrian, cel mai umil dintre toţi, începu să umple „câmpurile” câtorva panouri. Cât despre patron, se căznea să continue o imitaţie de lambriuri de lemn, abandonate acum trei săptămâni.

Maistorul Petrache nu strălucea în meseria sa, dar era descurcăreţ şi bun organizator. Drept, generos, afectuos şi înţelegător cu sufletul muncitorului – acest suflet care n-are „drept la lene” – se făcea iubit până şi de lucrătorii cei mai ursuzi. Era o namilă de om, uscat ca o scândură. Faţa lui, de asemeni, n-avea pereche în tot oraşul: un oval prelung, capul chel şi ascuţit în formă de ou, o pătlăgea vânătă în loc de nas, două buze care deveneau cât patru la cel mai mic zâmbet, bărbia ca o roşie a cărei gropiţă da de furcă bărbierului şi nişte urechi atât de blegi că „atestau – spunea el – originea rasei sale”. Şi totuşi, niciodată un om urât n-a fost mai simpatic ca maistorul Petrache, nu numai pentru că râdea cu ochi ce exprimau toată veselia inimii sale, cu

adevărat bună, dar chiar furiile sale, devenite proverbiale, contribuiau să facă dintr-însul omul cel mai iubit de la ceainăria lui Procop, unde era ţinta tuturor zeflemelelor prieteneşti şi nerăutăcioase, datorită fizicului.

Aproape totdeauna, după una din teribilele-i furii ivite în timpul lucrului, maistorul Petrache pleca valvârtej, spre a se înapoia numaidecât cu o trăsură şi un ţigan lăutar, îi încărca pe lucrători şi-i târa cu sine, claie peste grămadă. Un chef straşnic, care dura până în zori, aducea calmul pentru o săptămână întreagă şi împăcarea cu toată lumea.

Adrian îl cunoscuse în împrejurări, când frumuseţea sufletească a acestui om răsărise din urâţenia sa fizică, cu spontaneitatea soarelui de vară străpungând norii.

Prima dată, li se încrucişară paşii într-o casă de export, unde Adrian era băiat de alergătură[{20}]. Zugravul venise într-o zi să repare câte ceva. La capătul zilei, după ce cucerise toată casa cu veselia lui, asistă la o ceartă violentă între stăpână şi jupânească, care fu aruncată sălbatic în stradă. Maistorul Petrache îşi adună sculele, o luă pe servitoarea scăldată în lacrimi şi-o dădu în grija nevesti-si, tot aşa de cumsecade ca şi el, ca s-o plaseze altundeva, în condiţiuni foarte bune. Adrian însemnă în inima lui un punct în favoarea acestui om. N-avea să-l mai întâlnească decât peste un an.

Era prima perioadă dureroasă când, fără lucru, de luni întregi, se zbătea în căutarea oricărei munci cu ziua. Într-o zi, un lăcătuş îl tocmi la instalarea unei uşi din fier forjat. Adrian se regăsi cu maistorul Petrache la aceeaşi lucrare. Amândoi fură mulţumiţi, băură ceaiul împreună, la Procop, şi flecăriră fără ocolişuri.

Într-o seară, când Adrian fusese concediat din lipsă de lucru, zugravul îl întrebă deodată, din curiozitate prietenească:

— Într-un cuvânt, ce faci acum? Eşti lăcătuş?

— Nu, răspunse Adrian. Nu-s lăcătuş…

Şi adăugă cu ciudă:

— Sunt o nimica toată!

Această sinceritate născu un sentiment de compătimire în inima bună a maistorului Petrache, care privi pe tânăr cu interes:

— N-ai nicio meserie?

— Din nenorocire, nu.

— Şi n-ai încercat să înveţi vreuna?

— Ba da, mecanica, în atelierul Docurilor, dar a trebuit să renunţ la sfârşitul anului, din lipsă de mijloace căci eram cu totul pe spinarea mamei.

Se aflau la *ceainic*, la Procop, unde comuniunea sufletească se închegă repede, datorită atmosferei supraîncălzite. Maistorul Petrache sorbea pahar după pahar din băutura răcoritoare şi îşi ştergea faţa de zor. Întrebă iarăşi:

— Şi nu ţi-ar plăcea să înveţi o meserie?

— Eh! prea târziu… răspunse Adrian, adânc mâhnit.

— Câţi ani ai?

— Aproape optsprezece.

— Şi crezi că-i târziu la optsprezece ani?… Uite, eu am luat pensula în mână pentru prima oară când aveam douăzeci şi patru. Şi totuşi, vezi bine, nu merge prea rău. Numai că, dacă „meşteşugul e brăţară de aur” pentru meseriaş, gâtlejul este de asemenea o pâlnie de argint! glumi el, parodiind proverbul românesc, care spune că meseriaşul îşi câştigă bine existenţa, dar că bea şi mai bine.

Adrian petrecu două ore în tovărăşia acestui om şi râse cu lacrimi, fără oprire, fără a bănui că va urma ceva, când, rămaşi singuri, zugravul îl întrebă:

— Gât câştigi pe zi?

— Doi lei.

— Ei bine, făcu celălalt, dacă gura mea nu te sperie prea mult, ţi-i dau eu, cu începere de mâine dimineaţă… Vino… O să vezi că „dracul nu-i aşa de negru, cum îl fac zugravii”…

Uimirea lui Adrian fu atât de mare, că-l podidiră lacrimi de recunoştinţă. Avea şi de ce: în acea vreme, leafa unui ucenic începea cu cincizeci de bani, nu cu doi lei.

De-atunci trecuseră şase luni, Adrian se dovedise demn de mărinimia patronului-prieten, învăţând cu uşurinţă, iar acum, dovedind îndemânare în lucrările încredinţate, leafa i se urcase la trei lei pe zi, în vreme ce lucrătorii cei mai buni n-aveau mai mult de cinci.

*

Etajul de sus al clădirii, unde se afla lucrarea reîncepută, era locuit de familia clientului. Servitoarea lor, o unguroaică tânără şi expansivă, căzu pe neaşteptate în mijlocul zugravilor cu mutre de înmormântare şi le strigă într-o românească stricată:

— Aha, mastoro Patrachi! Aşe lucrezi la voi? Haideţi! La treaba!

Patronul făcu pe speriatul, sări în sus până-n tavan şi ridicându-şi braţele, strigă cu o disperare care înveseli toate feţele:

— O! Marişka, Marişka! Frumoasa fată a „ţării papricaşului”, care-ţi băşică gura şi aprinde inima bărbatului! O! zâna tuturor mâzgălitorilor descurajaţi, spune-mi: îţi plac zugravii?

Întrebând-o, se încovrigă, ca gâtul unei berze. Nas în nas, Marişka răspunse voioasă:

— Da, mosiu Patrachi! Iubeşte Marişka la zugrave ca chinte bine, băieţi bun, lucrezi puţin!

— Bravo Marişka! urlă maistrul Petrache, înşfăcând servitoarea de mijloc şi făcând o piruetă cu ea. Ei bine, dacă vrei să ne vezi lucrând ca nişte zmei, şterge-o iute şi fă-ne patru cafele cu caimac, groasă, nu prea dulce şi fierbinte să ne ardă în… teremtété!

Servitoarea se smulse din braţele sale şi o luă la goană, strigând:

— Mintenaş, mastoro Patrachi!

Lucrătorii, dezmorţiţi, se strâmbau de râs. Peste puţin timp, servitoarea, cumsecade, le aduse pe-o tavă patru ceşti cu cafea, la care adăugase tot atâtea linguriţe cu dulceaţă şi pahare cu apă – politeţe elementară oricărei ospitalităţi româneşti, prea puţin cunoscută în Occident, unde semenii te lasă să mori de sete şi de pofta de-a bea o cafea (a lor nu e niciodată turcească, ci, vai! o biată zeamă de umbrelă).

Cu moralul ridicat de trataţia gustoasă, cei patru îşi luară inima în dinţi. Matei şi Iţic, amândoi ocupaţi cu tavanele, se avântară pe scări, mergând ca pe picioroange, unul pentru a-şi semăna miozotisele, celălalt pentru a trage ciubucele. (Minunată metodă de lucru, în treacăt fie zis, născocită de germani, cu totul necunoscută în Franţa şi care cruţă muncitorului oboseala de-a coborî neîncetat pe scară ca s-o mute din loc în loc, iar patronului o mare pierdere de timp.)

Meşterul Petrache şi Adrian începură şi ei lucrul, primul să prepare „ultimul strat” de ulei pentru verandă, celălalt să imprime pe zidurile unei odăi un şablon reprezentând scene de vânătoare.

Pălăvreala era în toi. Vocile şi râsetele izbucneau unele după altele. În timpul lucrului, fiecare povestea peripeţiile chefului din ajun. Patronul, jos, pe duşumea, cu o găleată între picioare, dădea tonul hărmălaiei şi asmuţea elanul lucrătorilor, în timp ce-şi întindea zugrăveala, adăugând când culoare, când ulei, sicativ sau terebentină, pe care i le da Serafim. Adrian, din odaia lui, asculta nimicurile, râdea din toată inima şi acoperea pereţii cu păduri, vânători, câini şi cerbi, – toţi verzi.

Dar încetul cu încetul, vocile slăbiră, istovite; răspunsurile şi râsetele se răriră; piepturile obosite scoteau nişte sunete hodorogite şi, după un ceas, o tăcere aproape

generală domnea în bina. Din timp în timp, ritmul unei scări în mers din loc în loc, o tuse scurtă, seacă, un oftat de nemulţumire sau vocea abătută a patronului care cerea ucenicului: „Albastru de Prusia”… „Verde închis”… „Ia-o dracului de-aici, p-asta!” – cădeau solitare, în mijlocul tăcerii generale. Apoi Adrian nu mai auzi nimic, somnolenţa şi amorţeala zilelor posomorâte învăluiră totul într-o toropeală, binaua pieri din ochii lui Adrian şi gândurile lui se înapoiară pe tărâmul nuferilor albi, al cerului albastru (nu albastru de Prusia) şi mai ales la ideea fixă de a-l revedea pe Samoilă Petrov şi de a-l câştiga planului său de a-l libera pe Mihail.

Maşinaliceşte, visând mereu, aplica şablonul pe perete, trecea pensula pe deasupra desenelor croite în tipar, ridica şablonul şi repeta operaţia, mecanic, mai departe, când, smulgându-se din visare, observă că tocmai aplicase şablonul cu cartonul desenat întors pe dos. Mizerie!… Cu cartonul într-o mână, pensula în cealaltă, Adrian privea amărât pădurea cu rădăcinile copacilor în sus, vânătorii cu capetele în jos, cerbii şi câinii cu labele în aer. Şi necunoscând vigurosul cuvânt al lui Cambronne, prompt pe malurile Senei în cazuri asemănătoare, trase printre dinţi o înjurătură românească, în stare să-l înspăimânte chiar pe Cambronne, deoarece orientalii sunt neîntrecuţi la înjurături.

Dacă Adrian înjura aproape în gând, ca să nu fie auzit, în schimb o altă înjurătură răsună alături, zbârnâind geamurile. Maistorul Petrache urla furios:

— Pe toţi sfinţii martiri ai bisericii!… Cine a băgat roşu de Berlin în cutia cu verde Van Dyck? Am prăpădit două chile de ulei!

Nimeni nu crâcni. Serafim, cu vocea lui monotonă, că „e din cauză că în ziua încetării lucrului a fost aruncat totul claie peste grămadă în ladă şi acum trebuie verificat totul înainte de-a fi întrebuinţat”.

Adrian, mulţumit că nu-i singur în pagubă, spălă în linişte panoul greşit şi-i trase un strat de vopsea, în timp ce patronul, necăjit de confuzie, aruncă o privire asupra lucrului făcut de cei doi lucrători ocupaţi cu tavanul. Nemulţumit, le spuse:

— Dragii mei, fiţi aşa de buni şi coborâţi-vă de pe scări. Miozotisele tale, Matei, sunt moarte, vestejite: iar falsele tale ciubuce, Iţic, n-au niciun relief…

— Iar eu, interveni Adrian la rândul lui, am pus şablonul cu sus-n jos!

Bietul meşter sări în sus:

— Peste tot peretele? întrebă el.

— Nu! numai o singură foaie, răspunse Adrian.

— Bine! S-o lăsăm baltă! S-o ştergem! strigă zugravul. Azi toţi avem privirea tulbure. Ne vom scoate pârleala mâine. Jumătatea asta de zi vi-o plătesc. Strângeţi uneltele!

Toată lumea fu satisfăcută. Îl încredinţară pe patron că mâine fiecare va munci „ca un turbat”, ca să câştige cele trei ore pierdute. Şi plecară.

*

În stradă, Adrian îşi scoase ceasul, era patru şi jumătate, îşi zise: „Samoilă nu poate să fie aşa devreme la *ceainic*”.

Şi se îndreptă, la voia întâmplării, spre casa sobarului – artist-pictor, din strada Zidari. Un cartier liniştit, de mici burghezi. La nr. 7 al sus-numitei străzi, văzu o locuinţă modestă; bătu la poarta de lemn a curţii şi-o întredeschise cu grijă, de frica vreunui câine. O femeie de vreo patruzeci şi cinci de ani, foarte grasă, pieptănată şi îmbrăcată ruseşte, ieşi din bucătărie şi-l întâmpină, zâmbindu-i prietenos, ca unei cunoştinţe. Adrian salută şi întrebă:

— Domnul Samoilă Petrov aici stă?

— Da, domnule, intraţi numai! Vă aşteaptă de azi-dimineaţă şi m-a întrebat de dumneata de trei ori până acum.

— Cum se poate asta? făcu Adrian, mirat. Dumneata nici nu mă cunoşti!

— E adevărat, dar toată ziulica mi-a vorbit de întâlnirea de-aseară cu dumneata, în Grădina Publică. Ţine mult la dumneata şi-mi pare bine că te cunosc şi eu.

În acel moment, Samoilă ţâşni dintr-o camera din fundul curţii şi năvăli spre Adrian, cu braţele întinse. Purta o rubaşcă albă, guler moale şi lavalieră neagră, sclipind de graţie şi tinereţe, plin de exuberanţă, de viaţă, de mândrie, de încredere în sine şi nădejdile sale. Apucându-l de braţ şi conducându-l pe Adrian spre atelierul său, revărsă asupra lui un potop de cuvinte drăgăstoase:

— În sfârşit, iată-te! De azi-dimineaţă te aştept cu nerăbdare. Închipuie-ţi, un cunoscut de-al meu te-a zărit, pe la ora opt, plimbându-te în port, în compania unui vânzător de plăcinte. Persoana asta a fost de faţă la bătaia cu confeti de ieri, te cunoaşte din vedere şi s-a rostit cu oarecare dispreţ asupra plimbării dumitale. Poţi să-ţi închipui, cum l-am pus repede la punct! Cu ocazia asta, am aflat că nu lucrezi azi şi bazându-mă pe sinceritatea promisiunii de ieri-seară, eram sigur de vizita dumitale. Am şi prevenit-o pe mama, să te roage să mă aştepţi puţin, dacă ai fi venit cumva în lipsa mea.

Din pragul uşii de la intrare, strigă maică-sei, cu un glas de copil răzgâiat:

— Mamă! Vrei tu să pregăteşti samovarul?

Intrară în casă, unde Adrian văzu două încăperi, curate, modest mobilate: o cameră de culcare şi atelierul-cabinet de lectură al lui Samoilă, unde domnea o mare dezordine de artist, care-l impresionă şi încântă pe Adrian. Vreo cincizeci de pânze, de toate mărimile, acopereau pereţii, din temelie până-n tavan. Peisajul domina, ici-colo câteva capete de studiu şi două compoziţii cu subiecte religioase.

Numeroase reproduceri în alb-negru şi cromolitografii după capodoperele lui Rembrandt, favoritul lui Petrov, precum şi numeroase portrete ale maeştrilor penelului, muzicii şi literaturii, prinse cu ace aproape peste tot. Pe biroul său, încărcat cu vrafuri de cărţi, trona Tolstoi, flancat de Puşkin, Vereşaghin, Lermontov, o fotografie a măştii lui Beethoven, Eminescu, toate talmeş-balmeş. Lângă fereastră, şevaletul care adăpostea o pânză mare, aproape gata, care atrase atenţia vizitatorului.

— Recunoşti priveliştea asta? îl întrebă Samoilă.

— Cum, nu! Mi-e familiară! zise Adrian. Ce nume i-ai dat?

— Cum ai boteza-o dumneata?

— Pe cuvântul meu… I-aş spune *Dunărea în faţa Brăilei*.

— Ei bine, aşa să fie! exclamă pictorul. Mă gândeam s-o intitulez *Balta Dunării*.

— Nu prea se potriveşte, opină Adrian. Bălţile sunt pe al doilea plan, în timp ce fluviul, cu măreţia detaliilor, domină totul. Încolo, îţi mărturisesc că nu mă pricep deloc. Iubesc pictura, la fel cu toate artele – cu excepţia literaturii – adică fără s-o adâncesc. Încă dibuiesc.

— Atunci, ne vom completa unul pe altul. Eu îţi voi vorbi despre pictură, iar dumneata mie despre literatură. Acolo eşti mai la largul dumitale decât mine.

— Nu ştiu până unde pot pătrunde taina literelor, dar să spui că eu m-aş pricepe, e prea mult. Desigur, totdeauna m-am scăldat în această lumină binefăcătoare, am privit fără răgaz în inima ei, dar domeniul este atât de vast, că-mi sperie dorinţa de-a mă instrui. Îmi lipsesc atâtea…

— Ştii vreo limbă străină?

— Ei, vezi? Ai şi pus degetul pe una din ignoranţele mele. Nu cunosc decât greaca modernă şi asta, cum! Dar aş schimba-o, de bunăvoie, cu franceza, de pildă, în ciuda ironiei dumitale… La nevoie, aş adăuga, pe deasupra, şi româna.

— Oh, cum ni se potrivesc dorurile! suspină Samoilă. Şi eu ard de dorinţa de-a cunoaşte franceza, Franţa, Parisul cu capodoperele sale!

— Totuşi, dumneata stăpâneşti rusa, care-i cu totul altceva decât greaca mea şchioapă.

— N-are a face, nu-i o limbă universală. Şi, ca şi dumneata, tânjesc să zbor spre marile înălţimi.

Petrov avea în conversaţie unele familiarităţi şi o mimică ce-i plăcură lui Adrian. Plimbându-l prin faţa tablourilor sale şi dându-i o sută de explicaţii asupra subiectelor, desenului, coloritului, expresiei, mai mult sau mai puţin reuşită a gândirii sale, Samoilă îi strângea braţul, îl bătea pe umăr, făcea glumele cele mai caraghioase. Ascultându-l, Adrian îl compara cu Mihail şi-şi zicea: „Ce diferenţă uriaşă!”

Şi totuşi se simţea atras de acest om, vibrând în întregime de entuziasm, cu aceeaşi putere ca în întâlnirile lui cu Mihail. Acest fapt îi păru ceva nou şi minunat. Doi oameni… Descoperise doi oameni. Primul se apropia cu greu; al doilea, în goana mare.

*

Samovarul în clocote, cu armurile scânteietoare, fu adus de mama lui Petrov, cu graţia şi îndemânarea proprie ruşilor. Pe tavă, două ceşti mari, cu farfurioare adânci, zahăr, lămâie, rom şi pesmeciori. Adrian nu fusese niciodată atât de bine servit.

Buna mamă a lui Petrov îl întrebă:

— Pictezi şi dumneata?

— Da, doamnă: spoiesc pereţii! glumi Adrian.

Samoilă, care turna ceaiul, protestă:

— Nu-l crede, mami! Adrian este un băiat desăvârşit. De câteva săptămâni mă căznesc să pun mâna pe el. Dar, de-acum, am şi devenit prieteni vechi. Nu-i aşa, Adriane?

Rămânând iar singuri, sorbind zgomotos ceaiul, Petrov întrebă:

— Ai prieteni?

— Nu-ţi răspund acum, spuse Adrian, şi te întreb la rândul meu: dar dumneata eşti bogat în direcţia asta?

Limba pictorului plescăi:

— Am o sumedenie de cunoştinţe, dintre care unele îmi sunt apropiate. Am fost militar, practic sportul şi vizitez multă lume. Dar, lucru curios, fără să fiu mai citit decât prietenii mei, mă despart totdeauna de ei cu o stare de emoţie, încă neîmpărtăşită, ca la un spectacol care nu satisface dorinţele. Nu prea mă potrivesc frivolităţii lor, cu toate că pornim uneori la „vânătoare de femei”, chefuri şi nesăbuinţe destul de jalnice. Totuşi – nu ştiu cum să-ţi explic – s-ar zice că în anumite momente nu sunt acelaşi om. Câteodată, reîntorcându-mă după o seară petrecută cu cei mai buni dintre ei, mă simt doborât de tristeţe: îmi rămâne un gust de amărăciune, care trebuie să provină din efortul meu de-a obţine maximum de plăcere de la viaţă. Şi notează, e vorba de plăcerea ce ţi-o dă emoţia artistică: pe asta vreau s-o împărtăşesc unora dintre ei şi s-o văd licărind în ochii lor. Asta ar fi pentru mine adevărata fericire, atunci m-aş simţi pe de-a-ntregul înţeles. Ei bine, această scânteiere de bucurie am văzut-o într-o seară în ochii dumitale.

— Când asta? făcu Adrian surprins.

— Acum câtva timp… Mai înainte, te ascultasem de mai multe ori de la masa mea, în mijlocul hărmălaiei din ceainărie, cum citeai meşterului Petrache şi-i tălmăceai anumite pagini din cărţi: o dată era vorba de scena unde Rascolnicov cade la picioarele Soniei, în *Crimă şi pedeapsă*, şi lămureai înflăcărat patronului dumitale măreţia acestei scene. Bunul om te urmărea cu greutate – pricepând pe ici-colo – dar dumneata o porniseşi în goana mare, fără să iei seama că tovarăşul era adesea foarte stânjenit de entuziasmul dumitale.

— Mi-aduc aminte, zise Adrian, încurcat.

— Nu-i totul. Te-am surprins, de asemenea, pe cale să te entuziasmezi de unul singur şi atunci am putut să-mi dau seama de măsura sincerităţii dumitale în bucuria de a gusta arta…

— Dar tocmai dumneata faci pe poliţistul?! strigă Adrian.

— Deloc. Pui prinsoare că ai vederea slabă.

— Da! sunt cam miop, mai ales când se înnoptează.

— Ei bine, într-o seară ai intrat la Procop cu un pacheţel. Nu se aflau acolo decât vreo cinci-şase persoane, printre care şi eu, într-un colţ puţin luminat. Aşteptam un lucrător. Ai desfăcut pacheţelul, ai scos două cărţi, ai tăiat câteva pagini şi citeai cu înfrigurare, răsfoiai, apoi te cufundai din nou în lectură. După aceea, sprijinindu-ţi bărbia în podul palmelor, ai pornit în lumea visurilor, dar cu privirea înfiptă drept în ochii mei, care strigau făţiş: „Dar spune-mi, despre ce e vorba!” E drept că în timp ce d-ta stăteai în lumină, eu nu. Şi atunci am putut vedea în voie licăririle bucuriei, pe care n-o poţi gusta decât singur, în clipa când n-ai în faţă oglinda prieteniei de care-ţi pomeneam. La urmă, atingându-mă în treacăt de masa dumitale, ca să ies, am văzut că erai în tovărăşia lui Sienkiewicz şi Balzac: *Hania* şi *Moş Goriot*.

— Şi de ce n-ai trântit un pumn în masa mea, ţinându-mi de îndată discursul ăsta? făcu Adrian cu melancolie.

— Ah! suspină Samoilă. Nu poţi cădea din senin peste cineva. Dacă am făcut-o ieri-seară, în Grădina Publică, e pentru că aveam două pahare cu vin în nas.

— Nu-i adevărat, Samoilă! protestă Adrian. Poţi să dai buzna peste un om, să-i dăruieşti elanurile tale, cerându-i-le pe ale lui, fără să bei ceva. Cea mai bună băutură pentru oameni ca noi este dragostea care ne umple inima şi care dospeşte în noi de la facerea lumii. Beţia şi veselia ei sunt singurele pe care le cunosc, eu care n-am băut niciodată vin scump. Şi e bine că această dragoste mi-a dat brânci – nu

mai târziu decât ieri şi azi-dimineaţă – căzând brusc şi brutal peste un om amorţit de mizerie şi nedreptate, şi că am izbutit totuşi să reînsufleţesc jăraticul aţipit al propriei sale dragoste, pe care nerecunoştinţa omenească aproape o ucisese. Petrov, am venit la dumneata cu gândul de a-ţi vorbi despre acest om şi de-a ne uni strădaniile ca să-l câştigăm pentru noi şi pentru viaţă, care-i place. Sunt fericit să-ţi mărturisesc c-am găsit în dumneata mai mult decât ceea ce nădăjduiam, prietenul care ştie să răspundă cu elan unei atari încercări…

— Cine-i omul ăsta? strigă Samoilă, zburlindu-şi sprâncenele şi sărind de pe scaun. Dacă este demn de prietenia dumitale, voi fi fericit să aspir la a lui. Cere-mi orice îmi stă în putere şi sunt gata să execut: înainte de toate, uite punga mea şi casa mea, dacă el e în nevoie!

În picioare, cu braţele deschise, frumoasa-i barbă răvăşită, ochii aruncând flăcări de dragoste, Samoilă Petrov întrecea, în ochii lui Adrian, valoarea celei mai frumoase capodopere de artă: „Ăsta, îşi spuse privindu-l, ăsta nu mai e o născocire ieşită din creierul unui mare artist: ăsta este *o bucată de om* vărsată din măruntaiele lui Dumnezeu. Şi este a mea!”.

Prinzându-l de mână, îi zise cu adâncă părere de rău:

— Bunul meu Samoilă! Dumneata cinsteşti prietenia şi mă copleşeşti, arătându-mi această măreţie sufletească. Dar, în cazul nostru, a da, n-ajunge, trebuie să izbuteşti ca să ţi se *primească*. Deşi sunt sărac, fără altă avere decât braţele, am făcut acelaşi gest ca şi dumneata, cu aceeaşi spontaneitate, şi m-am lovit de un refuz de granit.

— Dar cine-i oare fiinţa asta ciudată? Nu cumva, din întâmplare, e aceea cu care ai fost văzut, azi-dimineaţă, prin port?

— El este!

— Vânzătorul de plăcintă?

— Exact. Acest vânzător de plăcintă este primul meu prieten, descoperit ieri la ora două, ca să descopăr, trei ore mai târziu, prietenia dumitale, pe care o doream şi o hrăneam în sufletul meu, de atâta amar de vreme. Pe amândoi v-am descoperit din întâmplare. Gândeşte-te, deci, Samoilă, în ce ocean de neştiinţă trăim.

Pictorul, vădit tulburat, rămase încremenit, cu privirea agăţată de ochii lui Adrian, în care încerca să prindă imaginea lui Mihail, care-i scăpa.

— E român? întrebă, ca şi cum s-ar fi trezit din vis.

— Nu, nu e român.

— Din ce ţară vine?

— Nu ştiu.

— Trebuia să-l întrebi.

— Am făcut prostia asta şi m-a repezit.

— Tii, ce pasăre grozavă! exclamă Samoilă. Vorbeşte româneşte?

— Foarte puţin. Ne înţelegem în greceşte, dar mi-a spus apoi că ştie şase limbi. L-am văzut chiar eu citind franţuzeşte.

— Franţuzeşte? sări Petrov.

— Da, prietene. Şi omul ăsta se află într-o mizerie, de unde nici păduchii nu lipsesc.

Pictorul îşi acoperi ochii.

— Nu se poate… nu se poate! gemu el. Şi cine ştie ce valoare omenească o fi reprezentând!

— Nu e vorba aici de „cine ştie”, spuse Adrian cu fermitate. Sunt sigur de asta. Am petrecut câteva ore cu el şi m-am simţit ca un ţânţar pe lângă un elefant.

Petrov îl înhăţă pe Adrian de umeri:

— S-alergăm într-ajutorul lui! strigă el. Trebuie să-l găsim, să-i vorbim înţelept, prieteneşte, să-l batem, la nevoie, dar să-l scoatem de-acolo cu orice preţ!

Adrian zâmbi trist.

— Regăsesc în dumneata primul meu val de generozitate, dar asta nu foloseşte la nimic sau cel mult va

servi să-l îndepărteze de noi.

— Atunci, ce-i de făcut?

— M-am întrebat şi eu şi am întocmit un plan…

— Ce plan? Cum să facem? se repezi pictorul.

— Ei bine, trebuie să te porţi cu el aşa cum fac marii artişti necunoscuţi în faţa gloriei: o lasă să vie la ei singură, slujind-o în acelaşi timp cu sinceritate, dragoste şi pasiune. Să ne mulţumim, pentru un moment, să fim doi prieteni care vor binele lui Mihail şi să-l iubim, pe tăcute, căci unui om, mi-a spus într-o zi mama, poţi să-i iei ceva cu sila, dar nu poţi să-i dai cu sila.

Apoi Adrian strânse voiniceşte mâna lui Samoilă şi-l părăsi, spunându-i:

— Pe curând!

Cei doi conspiratori ai prieteniei n-aveau să se revadă aşa de curând. A treia zi de la vizită, Petrov fu nevoit să plece foarte departe, la ţară, ca să facă nişte sobe de teracotă în locuinţa bogată a unui moşier, unde întârzie şase săptămâni.

În acest timp, viaţa lui Adrian nu fu deloc veselă. A mamei sale, cu atât mai puţin. Iar Mihail suferi o nouă lovitură.

Era şi natural să se întâmple astfel. Mai întâi, fiindcă Leana îşi luase însărcinarea să repete, în gura mare, scandaloasa întrebare prin care Adrian o rugase să-i spună dacă putea să-l iubească pe Mihail! Şi să-l aducă acolo pe „păduchios!”

— Ce spui de asta! se văita către prietenele ei. Poate fi ăla o relaţie pentru „oameni bine?” Numai p-ăla l-a găsit drăguţ în tot oraşul, ca să mi-l prezinte mie, care la Bucureşti n-am avut decât cunoştinţe simandicoase? Ah! nu! Asta-i culmea! Mă întreb dacă nu-i puţin nebun…

— Şi eu mă întreb, sări o prietenă, dacă prietenia lor nu ţine de dragostea turcească sau grecească… În sfârşit, ceva curat nu e, dimpotrivă, dă de bănuit. (Prietena nu ştia că „dragostea”, presupusă de ea între cei doi, poate „depinde” pur şi simplu de bărbatul care se naşte într-o hasna, şi-o proclamă azi, în cărţi foarte elogiate şi apreciate, la Paris şi aiurea!)

Şi pentru că bănuielile prietenelor Leanei şi „culmea” ei să fie îndreptăţite, Adrian le dădu o mână de ajutor: tot timpul liber şi-l petrecu numai cu „păduchiosul”. Surd şi orb, cu capul sfidător ca un animal frumos, în zori, la prânz, seara, pe ploaie, şi pe timp frumos, duminica sau în zi de lucru, Adrian tăbăra pe cel ce întruchipa pasiunea vieţii sale. (Binecuvântată să fie această pasiune, în vecii vecilor, căci dacă lumea va deveni într-o zi mai bună, asta numai graţie ei va fi!)

Erau zile când, sculat prea devreme, nu îndrăznea să-l stânjenească pe Mihail la lucru. Ca să-i strângă mâna, Adrian se posta în faţa plăcintăriei, din care ieşeau aburi de plăcintă coaptă. Şi acolo, ghemuit pe un trunchi de salcâm, cu nasul într-o carte, pândea ieşirea slugii geniale, marele său prieten. Treceau hamalii şi căruţaşii portului. Treceau fetele şi femeile care cârpeau sacii. Trecea toată suflarea matinală a mahalalei harnice. Adrian nu vedea, n-auzea nimic! Şi, Doamne! ar fi avut ce, fiindcă lui îi erau destinate, strâmbături de văzut şi răutăţi de auzit. Şi pe unele, şi pe altele, viaţa ni le oferă din plin, în aceiaşi măsură cu dragostea.

„…Naivule, care-l iubeşti pe Mihail cu o tandreţe „suspectă”, mergi înainte surd şi orb, continuă-ţi drumul.”

Calm, sincer, neclintit în singurătatea sa, de neabătut în consemnul său, Mihail accepta avalanşa pasională a „nebunului”, se apăra cum putea mai bine şi-l înţelegea. Înţelegea că n-are nicio vină, că el era totul în cabala pe care strada Griviţa o urzea împotriva amândurora, doar pentru că Adrian îi arăta o dragoste, veche de când lumea, fără să se sinchisească de ochii răi ce-i pândeau. Era precum copacul care-şi înalţă ramurile în prea plina lumină a cerului, fără a roşi de înflorirea lui.

Şi, aproape egal de fericiţi, cei doi prieteni se dăruiau arzătoarelor discuţii sentimentalo-filozofice, lăsându-le pe cumetre să clevetească, în spate, despre „ailaltă haimana, venită de peste nouă mări şi nouă ţări, oploşită în dugheana albanezului, încă şi mai murdară decât patronul ei şi tot aşa de lacom să facă avere la noi, ca să nu mai pomenim de relaţiile cu feciorul spălătoresei, care aleargă după el ca purceaua în călduri după vier!”

Cât despre biata spălătorească, ea – la fel ca şi Mihail – se ţinea dreaptă şi înfrunta grindina ce cădea aproape de peste tot; dar când se întâmpla ca „grindina” să pornească de la propriul ei fiu, atunci, încovoiată, plângea cu coatele

pe genunchi şi cu amândouă mâinile acoperindu-şi capul, ca şi cum s-ar fi apărat. Căci Adrian, crunt ca toţi inocenţii şi nemilos ca orice copil răsfăţat, cerea, zi şi noapte, mamei sale, să-l primească pe Mihail acasă la ei, să-l considere „ca băiatul cel mare”. Numai atât!

Sărmana mamă acceptase cu dragă inimă să spele şi să repare rufăria sărăcăcioasă, pe care Adrian i-o aducea fără ştirea lui Mihail; ba îl şi îmbogăţise cu câteva cămăşi purtate, căpătate de prin casele înstărite şi se oferea să-l recomande călduros, pentru o slujbă mai bună la stăpânii ei. Dar ca să-i dea adăpost în căminul ei?

— Ehei, copile! îi spunea lui Adrian, nu ştiu cum să mă dezvinovăţesc în ochii oamenilor, că te-am adus pe lume pe tine, singura mea avere, şi tu ai vrea ca eu să adopt o nouă comoară de teapa ta? Fie-ţi milă, băiatul meu!

Adrian răspundea:

— Puţin îmi pasă! Eu nu trăiesc cu „oameni”, ci cu tine şi *oameni* ca Mihail. Oamenii? Să-i ia ciuma! Dacă s-ar ocupa de mine, cât mă ocup eu de ei, aş fi desigur mai mulţumit să-i văd sătui şi să-i ştiu la adăpost, decât crăpând de mizerie. Asta-i toată omenia mea faţă de cei care nu cer decât atât de la viaţă. Şi fie că li-e sau nu pe plac, eu nu mă despart de Mihail.

— Şi Leana? îl întrebă maică-sa. Ai să vezi c-o să fugă de la tine.

— N-are decât! Bocancii lui Mihail îmi sunt mai scumpi decât ea.

— Dar Mihail nu este decât un prieten. O să ai nevoie de-o femeie.

— Am întâlnit o sută până acum şi o să mai găsesc o mie, mâine; numai să consimt a fi măgarul lor. Arată-mi o femeie care să fie dublată de un Mihail şi sunt gata să înghit un chil de gaz! Cât despre rest, voi face tot ce vrei, dacă poţi să-mi arăţi un al doilea Mihail.

Oţeliţi în nevinovata lor pasiune, cei doi prieteni continuară să se întâlnească, la fel ca doi îndrăgostiţi,

înfruntând limbile clevetitoare, ochii duşmănoşi şi chiar ocările în faţă.

Dar, într-o dimineaţă, tare devreme, pe când Adrian îl întovărăşea pe Mihail în cei două sute de paşi, obişnuiţi înainte de despărţire, îi surprinse, chiar la cotitura străzii Griviţa, un uruit de trăsură, cântec de vioară şi urlete răguşite de beţivi. Şi în clipa când se opriră din mers ca să vadă cine erau cheflii matinali, aceştia săriră brusc din trăsură: cei trei fraţi Scatiu, trei turbaţi, care se năpustiră asupra celor doi prieteni, pe muteşte, fără o vorbă sau înjurătură. Mihail şi Adrian abia avură timpul, unul să se debaraseze de coşul său, celălalt să pună mână pe-o piatră, că se şi treziră la pământ, complet năuciţi de lovituri de pumni şi picioare, marfa răsturnată în ţărână, tăbăcită înadins cu picioarele de cei trei haidamaci, care, satisfăcuţi, se urcară în trăsură şi-şi luară tălpăşiţa, fără să sufle măcar o vorbă.

Totul dură un minut. Chelfăneală neînsemnată la Brăila, fiindcă nu cursese sânge şi nici vreo coastă ruptă. Ceea ce-l făcu pe Adrian, adunându-se de jos, să tune împotriva slăbiciunii sale fizice:

— Of, Doamne! dacă mi-ai fi trimis în clipa asta un deget de-al lui Codin, mi-ar fi fost de-ajuns să răpun pe cei trei borfaşi.

Mihail, adunând ceea ce rămăsese nestricat din marfă, obiectă filosofic:

— Paguba nu-i mare, dacă cei trei geloşi or fi măcar satisfăcuţi… Şi dacă noi o să fim în stare, numai cu atât să ne răscumpărăm dreptul la împământenire, tot noi trebuie să le mulţumim.

*

În primele zile ale lunii august, Petrov se întoarse de la ţară, negru ca un ţigan şi triumfător ca un războinic

victorios. Se dedase vieţii ţărăneşti şi îşi neglijase adesea lucrul, ca să dea o mână de ajutor celor împovăraţi de munca câmpului, cunoscu o bună parte din acele nedreptăţi administrative, care rămân nepedepsite pentru totdeauna, iar seara se adăpase la dulcea poezie populară, în tovărăşia greierilor şi a furnicilor îndrăgostite.

Pus la curent de Adrian, despre câinoşeria mahalalei care-i umilise, pe el şi pe Mihail, luându-i la bătaie, Petrov deveni furios şi vru să plece îndată în căutarea fraţilor Scatiu.

— Îi ştiu ce le poate pielea, spuse el; ăştia sunt plevuşca portului. Şi n-o să-mi fie greu, nici trei contra unu, ca să le rup coastele.

Adrian îl potoli:

— Asta ar naşte răzbunări şi ne-ar sili să trăim viaţa lor de răfuieli neîncetate. Nu ţin deloc la aşa ceva, iar Mihail şi mai puţin. N-o să mai vrea să te cunoască.

— I-ai şi vorbit despre mine?

— Mult.

— Ei bine, se-arată dornic să-i fiu prezentat?

— Nu arată nimic. Nu mi-a răspuns o vorbă, la tot ceea ce i-am spus despre dumneata. Dar asta nu înseamnă nimic, la un om ca el. Nimic nu ne împiedică să mergem numaidecât în port, să-l găsim, cu condiţia de-a fi discret, prudent.

— Dar cum o să mă înţeleg cu el? Ca orice brăilean de baştină, cunosc limba greacă, dar mi-e greu s-o vorbesc.

— Mi se pare că el vorbeşte şi rusa, opină Adrian.

— Oh, atunci, strigă Petrov, sunt călare pe situaţie.

— Fereşte-te să nu dai în gropi. Şi lasă-mi mie sarcina periculoasă de a-l face să vorbească fără voia lui sau să accepte cutare propunere, care nu-i spune mare lucru.

Într-o după-amiază fierbinte, când se afla acasă la Samoilă, Adrian hotărî să prezinte pictorului pe Mihail. Acesta, tot pălăvrind, desena în cărbune, sub privirea

distrată a lui Adrian, care cerceta – fără să-şi dea seama – sufletul pictorului, spre a se încredinţa de sinceritatea sa.

Observând înfăţişarea spilcuită a lui Petrov, îi spuse:

— Ştii, nu trebuie să fii în contrast prea izbitor cu zdrenţele lui Mihail… O simplă măsură de prevedere.

— Vrei să mă gătesc cu salopeta de sobar? Mi se întâmplă adesea să ies astfel, atunci când îmi car materialul necesar.

— Nu! spuse Adrian. Pune-ţi, pur şi simplu, nişte haine mai purtate, ca ale mele.

Samoilă se execută. Nu-şi mai puse guler, la fel ca Adrian, şi ieşiră.

Afară, arşiţa soarelui îi sili să cotească drept prin Grădina Publică, care le reaminti cu duioşie de prima lor întâlnire, dar trebui să părăsească iute marea alee, ca să evite două cunoştinţe ale lui Petrov, ce flecăreau pe-o bancă.

— Ăştia-s nişte „pisălogi”, lămuri pictorul, târându-l pe Adrian pe o potecă singuratică – sectari închistaţi în formule mai rigide decât o stâncă. Nu-mi plac. Îşi trec viaţa fără să dea ceva din ei, te ciupesc de bani fără ruşine şi îţi compromit cele mai frumoase năzuinţe omeneşti.

— N-am relaţii cu ei, răspunse Adrian. Şi ei mă lasă-n pace. Fă ca mine. Sectarismului, oricare ar fi el, îi lipseşte bunătatea, chiar când o monopolizează. E contrariul vieţii care n-are nimic exclusivist, nici chiar în moarte, al cărui soroc e adesea amânat. De asemeni, mă străduiesc să înţeleg şi să tolerez tot şi toate, cu condiţia să nu mi se impună ceea ce-i potrivnic felului meu de-a fi. Altminteri, devin violent.

— Suntem făcuţi ca să ne înţelegem! strigă Petrov. O să facem tustrei o frumoasă trinitate, dacă şi Mihail o fi ca noi.

— El e mai dihai decât noi, spuse Adrian, voind să revină asupra celor spuse. Dar pictorul îi reteză urmarea, cu o exclamaţie bruscă, în faţa priveliştii ce se oferea ochilor în acea clipă, ca o încântare, la picioarele lor:

— O-o-oh! priveşte, Adriene, ce peisaj e astăzi! Ai crede un relief pictat de-un artist impresionist şi mai aproape de noi, cum nu l-am văzut niciodată! Toate amănuntele parcă sunt sculptate cu dalta.

— Ai impresia asta, fiindcă se apropie furtuna, observă Adrian, absorbit de priveliştea portului şi a deltei nesfârşite.

Deşi obişnuiţi din copilărie cu această panoramă, duioşii noştri hoinari fură pe deplin cuceriţi, dar fiecare în felul său. Samoilă, pictor, necunoscând vreodată mizeria, distingea mai degrabă latura decorativă, în timp ce Adrian nu putea dezlipi frumuseţea unei imagini de amintirea ei dramatică. Astfel, bălţile cu stufărişe de papură, pajiştile cu sălcii plângătoare, brăzdate de acele canale naturale ce sclipeau ca argintul viu, îi reamintea pe Codin şi sfârşitul său dramatic, pe moş Dumitru şi înjunghierea frumosului armăsar. Priveliştea minunată a portului îi producea, de asemenea, o emoţie ciuruită de tristeţe. Aceste şiruri nesfârşite de oameni în cămaşe, mergând cu paşi mărunţi să-şi deşerte sacii în pântecul vapoarelor; acei vlăjgani care ţopăiau cu povara în spate şi îşi puneau piedici în glumă, care fredonau voioşi, aruncau măscări femeilor şi păcăleau pe cel ce-i privea, cu buna lor dispoziţie, Adrian îi cunoştea. El ştia că la începutul zilei, în timpul formării echipelor, aceşti tovarăşi sumbri, feroci, gata de omor, îşi dispută dreptul la viaţă, cu cuţitul în mână. Câte neveste, câte mame deznădăjduite nu văzuse el, alergând de-a lungul cheiurilor, smulgându-şi părul în faţa băltoacei de sânge închegat al bărbatului sau fiului, căzut pe celălalt „câmp de onoare” al civilizaţiei moderne.

Iată de ce, arătându-i lui Petrov, Adrian spuse cu tristeţe:

— Vezi oamenii aceia de colo? Ai crede că-s la nuntă. Tocmai asta mă întristează. Văzut-ai vreodată un cal ţopăind, în timp ce-şi trage povara istovitoare? Oricât de uitucă şi de căptuşită cu veselie ieftină ar fi inima animalului-om, eu nu înţeleg totuşi această putere de-a

îndura, care-i justifică sclavia milenară. Este adevărat că munca trebuie făcută cu inima voioasă. Dar ce muncă? În niciun caz aceea pe care o obţii cu şişul, dând apoi pe brânci. Acest fel de muncă ar trebui să-i pună pe oameni puţin pe gânduri…

Privindu-i apoi pe lopătari, care uscau cerealele, vânturându-le cu lopeţi de lemn, Adrian adăugă:

— Mi-s dragi mai mult lopătarii… Ei nu lucrează la bucată. Se vlăguiesc din greu pentru doi lei pe zi, dar vezi cel puţin că-şi dau seama de truda lor. Sunt nişte biete animale de povară, care nu cunosc bucuria şi-şi blesteamă viaţa.

— Tocmai la ei mă uitam, de când sunt aici, răspunse Samoilă. Nu mă satur niciodată de priveliştea muncii lor; e cea mai bogată în mişcări frumoase, în colorit şi cea mai curată dintre muncile portului. Îmi reaminteşte scenele pe care le văd în fiecare an la ţară, în vremea treieratului.

Lui Adrian îi reaminteau altceva miile de hectolitri de grâu, răspândite pe rogojini uriaşe şi vânturate de lopătar. Îi reaminteau munca cea mai ucigătoare şi mai prost plătită din port; munca întâmplătoare, ce greva adesea până la ruină preţul de cost al mărfii, ameninţată de încingere. Era considerată o muncă uşoară, o pacoste neaşteptată, ce cădea peste un câştig sigur. Niciun om tânăr şi în putere nu se grăbea s-o caute. Dar într-o societate clădită pe nedreptate, orice trudă îşi găseşte omul ei. Astfel, lopătarii se recrutau dintre bătrânii uitaţi de moarte, printre prăpădiţii din cauza băuturii, femeile fără căpătâi şi niciun dumnezeu, copiii vagabonzi, gălbejiţi, ce nu-şi mai amintesc să fi rostit vreodată cuvintele *mamă* şi *tată*. Toţi sunt plătiţi cu o leafă de mizerie, ştiindu-se că muncă asta n-are importanţă cine o execută.

Doamne! Nu-i o muncă de titan, să iei cerealele cu o lopată de lemn şi să le vânturi. Într-adevăr, ai spune că-i o joacă: lopeţile înşfacă grăunţele, într-un elan ritmat şi le aruncă spre cerul de foc. Praf de aur care arde în soare.

Grămada din stânga scade; cea din dreapta se măreşte. Şi desigur, priveliştea nu-i lipsită de frumuseţe, dar lopătarul nu vede, nu simte nimic. El vântură, vântură într-una, vagoane întregi, pe zi. Şi dacă i-se întâmplă să vadă şi să simtă ceva, este astrul zilei care înaintează cu paşi de melc; e ochiul supraveghetorului atunci când vrea să pună lopata jos, ca să scuipe în palme; sunt braţele sale de plumb, însăşi viaţa inutilă a bietului lopătar.

— E ora patru, spuse Adrian, scoţându-şi ceasul. Haide să-l căutăm pe Mihail.

*

Abia se urniră din loc, că un vânt rece îi izbi în faţă. Cerul se întunecase deodată. Nori negri, grei, se roteau deasupra lor, ameninţători. Fapt obişnuit vara, în zilele de arşiţă mare. Trecând prin faţa casei unui cantonier, auziră o voce de femeie care striga în curte:

— Să strângem iute rufele! O să avem furtună…

O sută de paşi mai încolo, picături mari de ploaie, grele şi reci, le şficui faţa.

— Asta ne trebuia acum! zise Adrian. O să-l scăpăm pe Mihail.

Îşi ridicară gulerul de la haine, îşi traseră şepcile pe urechi şi o luară la picior. În labirintul magaziilor, cu liniile ferate blocate de vagoane cu cereale, ploaia cădea cu găleata. Biciuită de vânt, se transformă îndată în vijelie.

Furişându-se de-a lungul zidurilor; trecând deseori de-a buşelea pe sub vagoanele ce le tăiau calea; sărind peste bălţoace mari de apă şi şuvoaie spumegânde, care le barau trecerea pe la toate răspântiile, cei doi prieteni ajunseră în sfârşit în piaţa portului şi se urcară într-un vagon gol, la adăpost. Erau uzi ca nişte şobolani ieşiţi din apă şi atât de obosiţi, încât abia că nu-şi puteau trage răsuflarea.

Se priviră unul pe altul şi izbucniră în hohote de râs zgomotos. Samoilă, mai ales, cu vocea lui puternică, acoperea zgomotul furtunii. De sub şapca neagră a lui Adrian, decolorată de ploaie, o apă negricioasă îi şiroia pe faţă, prelingându-se pe cămaşa îngrozitor de murdară, în timp ce din barba lui Petrov, ascuţită, ca de ţap, apa se scurgea ca dintr-o streaşină. Înfăţişarea pictorului era de nerecunoscut.

— Nu s-ar putea spune acum, că am avea nevoie de umbrelă! urlă Samoilă.

— …Şi nici c-am fi venit aci să căutăm un vânzător de covrigi, într-o piaţă neacoperită, adăugă Adrian, care se căznea să vadă prin perdeaua de apă impresionantul spectacol ce se înfăţişa ochilor.

Într-adevăr, acest spectacol merita să fie văzut, fiindcă nu se asemăna deloc cu ceea ce contemplaseră până mai acum o oră.

În piaţa portului, largă de câteva hectare şi spălată de trâmbele de apă furioase, un imens talmeş-balmeş, de oameni, căruţe şi cai, se luptau în furtună, cu un tragicomic vrednic de milă sau se lăsa copleşit, neputincios, de forţa maiestuoasă a naturii dezlănţuite.

Furnicarul de hamali alerga acum cu paşi de struţ, în căutarea unui adăpost, fiecare vrând să-şi apere cu ajutorul unui sac, mai degrabă hainele decât trupul aproape gol. Circa cinci sute de căruţaşi, grămădiţi claie peste grămadă cu căruţa lor cu un cal (ghioci), se zvârcoleau într-o mişcare greoaie de mulţime apucată de spaimă, urlau, înjurau, biciuiau animalele orbite de potopul biciuitor; desprinzându-se în pâlcuri o ştergeau din loc.

Se mai aflau apoi cei care se mişcau greoi, încet, resemnaţi, ca de pildă vânzătorii ambulanţi, împovăraţi de marafeturile lor, vânzătorii de fructe, pepeni, băuturi răcoritoare; bucătari care frigeau pe grătare ambulante peşte mărunt sau bucăţi de ficat şi măruntaie, gustări pe care le ofereau muncitorilor, la orice oră din zi.

Dar ceea ce reţinea mai mult privirile celor doi prieteni era lupta înverşunată a sărmanilor lopătari, singurii muncitori din port siliţi să uite de apărarea propriei lor piei, până ce nu adăposteau aurul fragil ce li se încredinţase, să-l acopere grijuliu cu prelate priponite la colţuri cu bolovani mari şi numai după aceea să se pună şi ei la adăpost. Ori, pe vijelia asta, osteneala lor era o muncă de-a surda, o muncă de Sisif.

La vreo sută de metri de vagonul în care se refugiaseră cei doi spectatori ai noştri, o pereche de lopătari părea deosebit de greu încercată de furtună. Bărbatul şi femeia trebuiau să se descurce singuri cu piramidele de porumb. Nimeni nu le sărea în ajutor.

Petrov îi arătă lui Adrian:

— Ia priveşte la cei doi de colo. Câtă trudă, ca să menţină prelata.

În bătaia vântului, prelata, foarte mare şi grea ca plumbul, se îngreunase şi mai mult din cauza apei căzute; abia priponită într-o parte, le scăpa îndată din mâini, se umfla şi se ridica în aer ca un balon. Şi bietele braţe, istovite de oboseală, de vârstă, de nemâncare, se căzneau într-un chip jalnic s-o întindă deasupra boabelor înecate de apă.

Bărbatul urla de mânie, femeia, cu fusta lipită de picioare, cădea în genunchi de zece ori pe minut. La un moment dat, vântul îi smulse prelata din mâini şi o aruncă peste bărbat, care dispăru sub ea.

În faţa acestei scene hazlii, Samoilă se porni pe un râs cu hohote. Adrian nu-l imită, zâmbi doar uşor, temându-se de-o urmare oribilă. Şi într-adevăr, bărbatul ieşi de sub prelată, luă un bolovan de râu şi-l azvârli asupra roabei sale. Izbită drept în piept, nenorocita se prăbuşi.

Această sălbăticie smulse celor doi prieteni un strigăt de groază. Dintr-un salt, Petrov coborî din vagon, străbătu distanţa cu paşi mari şi aruncându-se asupra bărbatului

hain, îl culcă la pământ cu un pumn tot atât de greu, ca şi pietroiul primit de femeie. Adrian îl ajunse îndată şi amândoi ajutară pe nenorocita care sângera pe gură şi pe nas.

Portul era acum gol. Vijelia bântuia cu furie. Dunărea şi bălţile nu se mai zăreau, înghiţite de perdeaua ceţoasă de apă care cădea în cascade pulverizate de furtună. Şi aici, patru nenorociţi doborâţi de-o tristeţe pe care n-o bănuia nimeni.

Nesinchisindu-se de ploaia torenţială, Adrian şi Petrov reuşiră să oprească hemoragia femeii, care părea moartă. Pictorul, ameninţător ca un arhanghel bărbos, se răsti la bărbat, promiţându-i că o să-l dea pe mâna jandarmilor. Dar bietul om, căzut în băltoacă, se resemnase în faţa nenorocirii şi se uita binevoitor la Petrov.

— Ia priveşte, îi zise, arătându-i marfa înecată, ai putea barem să te osteneşti ca s-acoperi porumbul ăsta, fiindcă ai crezut că nu-mi erau de-ajuns furtuna şi prelata şi că-mi mai trebuia şi pumnul tău pe deasupra.

— Puţin îmi pasă de porumbul tău, brută! îi strigă Samoilă. Nu vezi că ţi-ai omorât femeia?

— Nu te prăpădi cu firea pentru ea, îl linişti bărbatul. A văzut ea altele şi mai dihai, şi n-a crăpat. „Femeia, ca şi pisicile, are şapte suflete”.

La auzul acestor cuvinte, nevasta scoase un urlet sălbatic, se ridică sprintenă, ca şi cum nu i s-ar fi întâmplat nimic. Apucând o lopată care înota în apă, o ridică să-şi lovească bărbatul, dar alunecă şi căzu grămadă, plângând peste el, peste lopată şi peste o întreagă viaţă de mizerie.

— Vedeţi? făcu omul, râzând. Nu v-am spus eu că n-a murit?

Apoi, revenind la datoria sa, zise:

— Daţi-mi o mână de ajutor ca să acopăr acest terci şi p-ormă o ştergem de-aici.

Adrian şi Petrov apucară prelata, cu braţele lor viguroase, şi o proptiră cu bolovani mari, din lava vulcanică,

ce se folosesc la pietruirea străzilor. Lopătarul adună cele două lopeţi, îşi pescui din apă catrafusele şi strigă femeii, care plângea într-una:

— Aide, scoal' d-acolo, vacă! N-o să crăpăm aşa de curând, nici eu, nici tu! Hai, mişcă-te! Mai avem încă mult porumb de vânturat împreună, pân-să ajungem la capătul chinurilor.

Acest fel de mângâiere înduioşă pe Samoilă. Viaţa înfricoşătoare a celor două făpturi îi apăru în toată grozăvia. Avu remuşcări că-l lovise pe bărbat. Văzându-l îndepărtându-se cu femeia lui, reflectă: „Cu ce i-am venit într-ajutor? În loc să sar la timp, m-am distrat, privindu-l cum se lupta cu nenorocirea lui şi nu m-am urnit din locul meu decât ca să-l pocnesc. A avut dreptate să mi-o spună".

Apoi, către Adrian care mergea gheboşat:

— Hai să-i poftim la un pahar cu noi!

Alergară după lopătari, ajungându-i. Petrov li se adresă:

— Ascultaţi: credem că după o astfel de baie, n-o să fie greu să beţi împreună cu noi o juma' de ţuică… Haideţi… Ploaia nu pare s-aibă chef de stat. Dacă o să iasă soarele, ne înapoiem cu toţii la „terciul" vostru.

La această invitaţie, figura lopătarului se lumină. Faţa lui mare, scofâlcită şi brăzdată de cute adânci, tresări de bucurie. Zise:

— Ah! ai vorbit mai frumos decât sfântu' Ion Gură-de-Aur! Domnul să te binecuvânteze! Mueam de poftă ca să pun un strop de rachiu pe limbă, dar n-am decât un singur gologan, cu care aş putea să-mi plătesc un păhărel… Da! vedeţi dumneavoastră, n-aş putea să beau de unul singur şi muierea să stea colo în faţa mea, privindu-mă şi înghiţind în sec. E destul de amărâtă, ca s-o mai oropsesc şi eu.

— Îţi place mai bine să-i arunci un bolovan în cap! zise Petrov.

Omul îşi ridică lopata spre cer:

— Eh, da, dom'le! Asta ţi se pare poate caraghios, nu? Dar intră te rog în pielea mea, timp de opt zile: ai plesni

acolo, ca un pui de broască pe care-l striveşti sub talpă: poc!…

Râseră toţi patru. Femeia, încă plină de noroi şi sânge, îşi aprobă bărbatul:

— Da, domnule! aţi fi crăpat, cu siguranţă!

Grupul se îndreptă spre intrarea în Docuri, unde cârciumile muncitoreşti sunt aşezate în faţa pescăriei. Privindu-i din urmă, ai fi zis: patru naufragiaţi scoşi acum din apă. În umbletul lor, bălăbănindu-şi braţele, trupurile păreau schiloade, iar picături de apă murdare li se scurgeau de pe mâini şi din mânecile hainelor.

*

În mai puţin de-o jumătate de ceas, furtuna înecase ţinutul şi dispăruse. Pe cerul de-un albastru sclipitor, nu zăreai decât câteva frânturi de nori alburii, răsfiraţi ca nişte zdrenţe. Soarele reapăru arzător. Munţii Măcinului erau mascaţi de aburi, care se ridicau greoi, fumurii, ca şi cum nişte căldări uriaşe ar fi clocotit undeva în vale. O oboseală generală stăruia asupra naturii, vlăguită de furtună.

Pe pământul încă acoperit de apă, sute de broscuţe, nu mai mari decât un bob, ţopăiau încoace şi încolo, riscând la orice pas să le striveşti: poc! sub talpă.

Portul, spălat, împrospătat, reînvia. Un furnicar de oameni se ivi buluc prin uşile vagoanelor şi dughenelor, sau revărsaţi din adâncul vapoarelor şi şlepurilor, ca albinele din stupul lor. Cei care se udaseră şi trebuiau să lucreze, se dezbrăcau până la cămaşă, îşi întindeau veşmintele la soare şi reîncepeau munca întreruptă.

Lopătarii alergară primii la grămezile lor de cereale. Perechea care întovărăşea pe Adrian şi Petrov, alergă, la rândul ei, urmată de aceştia şi vorbind cu glas tare. Prelata fu ridicată, porumbul întins într-un strat mare şi subţire, pe care începură apoi să-l vânture neîncetat cu lopeţile.

Tot trudind, bărbatul vorbea singur, neobosit, în timp ce cei doi prieteni – tot spetind într-una să-l vadă pe Mihail apărând din vreun cotlon – îl ascultau şi se prăjeau la soare:

— …Nu trebuie să ai necaz pe mine, dar asta e… spunea el. E bine să te înfurii, să loveşti un necunoscut şi să-i zici: *bestie!…* dintr-o pricină sau alta… Dar încearcă să te pui în locul lui… De pildă, să vânturi ca mine porumbul şi sărăcia, timp de treizeci de ani… Da, treizeci de ani! şi atunci ai vedea… Hm!… pe dracu'… Nu eşti de piatră… Ţii cât ţii, până-ntr-o zi, când plesneşti ca o cămaşă argăsită. Dar cămaşa o arunci, pe când pielea… eh, păstrezi totdeauna un pic de milă pentru ea, oricât de urâtă şi tăbăcită ar fi…

Şi-apoi, ce? N-am fost şi eu băiat tânăr şi frumos? N-am crezut şi eu c-am s-apuc cu mâna luna de pe cer? N-aibi teamă; nimănui nu-i place răul… Eşti împins la rău, asta-i totul…

Tata era fierar şi eu am vrut, din toată inima, să devin fierar, căci gologanii picau la fiecare bătaie de baros pe nicovală: Dar, of! of!… Barosul lui nu cădea numai pe nicovală, ci şi asupra mea, feciorul lui, un ştrengar de unsprezece ani. Aha, te miri? Ei bine, toate oasele-mi sunt zdrelite de barosul tatii. Şi afurisit să fie numele lui Dumnezeu, dacă tata n-a avut milă de oscioarele mele, cum vrei mata, ca lumea să aibă mai multă?

Uite, mata, care m-ai dat peste cap adineauri cu un pumn, nu eşti om rău şi totuşi mi-ai făcut un rău. De ce? Pentru că-mi lovisem femeia… Dar ştii de ce am făcut asta? Nu pentru că era vinovată, nu! Toată vina noastră e că suntem nişte bieţi oameni sărmani. Atâta!

Vina e mai întâi a tatii, care mi-a rupt oasele, la o vârstă când alţi copii sunt ajutaţi să se îmbrace. A trebuit sa fug de-acasă, să hoinăresc prin port, să rup plumbii la vagoane, să fur grâu şi să trăiesc… Da! Să trăiesc! Aci, alţii mi-au rupt coastele, înainte de-a mă baga la închisoare.

Apoi urmară ani lungi, când nu ştiui ce înseamnă să te culci într-un pat, ci numai prin hambare, în poduri cu

şoareci morţi care puţeau, sau cu alţii vii care-mi alergau noaptea pe piept… În sfârşit, milităria: trei ani… Şi-aci mi-au rupt coastele… Nimic de zis, trebuie să-ţi aperi ţara şi tot aşteptând să fie atacată, eşti snopit cu bătaia în fiecare zi!

De-atunci, iată au trecut treizeci de ani de „lopată” şi sărăcie; mereu înghiţind praf, mereu încovoiat, mereu borş de fasole şi mămăligă rece, şi cămaşa jegoasă, şi casa ca un grajd, şi ţuica păcătoasă.

Şi mai ce încă?

(Omul se opri din lucru, se sprijini în lopată şi privi pe Adrian şi Petrov, sfidător.)

Ce? Venit-a cineva să mă întrebe: „Ia spune-mi, nu cumva te doare rău, când ţi se rup coastele?” Nimeni! Sau, ba da: muierea aia de colo, pe care era s-o omor adineauri… Adesea, ea m-a tras pe şale cu oţet şi usturoi. E bună, destoinică… Iată de ce nu mă lasă inima să beau singur un păhăruţ de ţuică, ci mereu împreună… Nu-i aşa, Stano!

— Aşa e, aşa e, Toadere! bolborosi femeia. Da’ să nu mai arunci cu bolovani în mine!…

Cei doi prieteni se depărtară.

Înainte să dispară în labirintul magaziilor, se uitară pentru ultima dată la lopătari. Lopeţile lor aruncau grăunţele de aur, tot mai sus, spre soare.

Mergeau agale, tăcuţi şi cam dezamăgiţi, cotind printre magaziile cu cereale, amândoi în cămaşă, cu hainele pe mână, ude, pantalonii lipiţi de coapse. Temându-se de răceală, Adrian spuse:

— Să mergem la Procop, să ne încălzim cu un ceai cu rom şi să ne uscăm hainele.

Tot vorbind, era cât pe-aici să calce pe o pereche de picioare încălţate, care ieşeau în afară pe trotuarul strâmt; era Mihail! Cu hainele uscate, liniştit ca un paşă, silabisea un ziar românesc, de seară, tolănit cât era de lung pe una din acele scări scurte şi foarte înclinate ce se află la intrarea magaziilor.

Adrian trase un chiot scurt de plăcere, asemănător cu al rândunelelor buimăcite şi se repezi la mâinile lui Mihail, în timp ce Samoilă fremăta ca un armăsar nebun, cu ochii mari deschişi.

— Na! asta-i bună! Vorbeam de lup şi lupul era la uşă! exclamă Adrian.

Aceste dovezi de prietenie nu produseră asupra lui Mihail alt efect, decât că se răsturnă mai bine pe spate şi zâmbi în felul său sceptic, voluptuos, cu pleoapele întredeschise, apărându-se parcă de soarele strălucitor care scălda strada singuratică.

— Ce faci acolo? întrebă Adrian.

— Aştept… răspunse Mihail cu o lene nemăsurată.

— Şi ce aştepţi? Sfârşitul lumii?

— Nu… Aştept să se scurgă apa.

— Ce apă?

— Apa de ploaie… Colo, la răspântie, e o băltoacă mare care împiedică trecerea.

Petrov, cu privirile aţintite setos pe Mihail, turba că nu se putea amesteca în vorbirea lor grecească. Adrian îi pricepu neastâmpărul şi văzându-şi prietenul bine dispus, îl atacă făţiş:

— Ştii cine-i omul ăsta? făcu, misterios.

În loc de răspuns, Mihail ridică uşor din umeri, cu un aer ce voia să spună: „Tu descoperi oamenii ca balegile pe o păşune”.

În faţa acestei neîncrederi, Adrian se aprinse. Încreţi sprâncenele, îşi umflă pieptul şi înaintă spre Mihail ca un berbec, ceea ce nu displăcea deloc celuilalt. Cu pasiune, abia trăgându-şi sufletul îi reaminti pe scurt tot ce-i vorbise despre pictor: sinceritatea lui, entuziasmul şi dragostea pentru toate artele, marea-i sete pentru prietenie şi arzătoarea dorinţă de a-l cunoaşte şi iubi pe Mihail.

Totul nu dură nici trei minute. Dar, din clipă în clipă, şi fără să se smulgă din nepăsare, ochii întredeschişi ai lui Mihail se făceau mari, pe măsură ce torentul cuvintelor se rostogolea în căldura mocnită de pe buzele lui Adrian. Şi când acesta conchise, spunând convins, cu credinţă:

— Pun capul jos, dacă o să regreţi vreodată că i-ai dat mâna!

…Ai fi putut vedea că din *dolce-farniente*-le lui Mihail nu mai rămăsese decât voinţa de granit, ce-i pironea trupul pe trepte, în timp ce în pupilele ochilor săi mari strălucea mărturia: *simt, văd, înţeleg*.

O clipă de şovăială, o clipă de sforţare (oh, numai să cocheteze cu pesimismul său învins!) şi iată-l pe Mihail că-şi urneşte frumosul tors (ca şi cum l-ar fi smuls dintr-o strânsoare neplăcută), se ridică încetinel, drept în faţa lui Samoilă (care crapă de fericire), îi întinde mâna sincer, cu privirea înfiptă în ochii lui, apoi…

Apoi Adrian nu mai înţelese niciun cuvânt care ar fi putut să trădeze ce-şi spuneau. Urechile lui auziră o duioasă învălmăşeală de cuvinte ruseşti, debitate melodios de buzele cărnoase a doi oameni şi care i se aşternea ca un balsam pe inimă. Rezemat alene de zid, cu ochiul atent (gata să sară la cel mai mic semn de neînţelegere), Adrian le transmitea efluviile acelei pasiuni care sudează sufletele şi de care inima sa era arhiplină. Ochii lui neînduplecaţi

mângâiau cele două figuri prietene; a lui Petrov, îmbrăţişată de flacăra soarelui şi de flacăra propriei sale inimi; a lui Mihail, aurită de acelaşi torent de flăcări roşietice, dar imobilizată de binecuvântata stăpânire a sufletului său îmblânzit.

Şi în timp ce Mihail şi Petrov se certau unul cu altul, într-o limbă de neînţeles, el, Adrian, desluşea în această primă comuniune forţa atotputernică a prieteniei, care se descoperă prin ea însăşi şi se oglindeşte în propriu-i chip. În orice colţ al pământului ar apărea, prietenia biruie zidurile cele mai de nepătruns, simţindu-se atrasă de cel care preţuieşte dragostea şi căruia ea îi este lege şi regat.

Prietenie… Nu încerc să te explic: aş vrea să te cânt…

*

După acest grabnic şi scurt schimb de tatonări afectuoase, Mihail, care-şi ştia prietenii uzi până la piele, înhăţă coşul gol şi se îndreptă spre „Vadul Comorofcei”, unde ajunseră aproape în fugă. Aici se afla mahalaua lipovenilor. Căscioare şi cocioabe nesănătoase, îngrămădite unele peste altele, se caţără pe povârniş, de unde se prelungesc până în faţa ultimelor case de pe strada Griviţa şi chiar în Comorofca, cu care n-au nimic comun; bravii lipoveni – toţi pescari şi hamali cu apucături potolite. Este drumul obişnuit, la înapoiere, al lui Mihail, după vânzarea de seară. Aici, vânzătorul de plăcinte împarte micilor lipoveni resturile rămase în coşul său, tot aşa cum o face şi cu copiii greci, în cealaltă extremitate a portului.

Îi şi văzu cum se distrau, bălăcindu-se în apa nisipoasă, care şerpuia din vârful coastei surpată de ploaie. În zdrenţe, cu capul şi picioarele goale, murdari, îl întâmpinară pe Mihail cu strigăte de bucurie; mai timizi decât grecii, aproape se fâstâciră când îl văzură însoţit de doi străini.

Mihail îşi rugă prietenii să stea mai la o parte, de teamă să nu-i sperie. Şi se duse să împartă resturi de covrigi şi grămăjoarele de foi grase şi dulci, căzute de la plăcintă. Îl încercuiră şi tot mâncând, răspundeau prietenului lor care-i chestiona. Un băieţel de vreo opt ani se bucura îndeosebi de favorurile lui Mihail. Era un gălbejit, cu părul blond şi lins. Când îşi ridica căpşorul, vedeai doi ochi verzi, suferinzi. Vocea îi era atât de înceată, încât Mihail îi cerea uneori să-i vorbească la ureche, ca să-l audă. La urmă, dispărură amândoi într-o colibă din chirpici, acoperită cu trestie, povârnită toată şi împestriţată cu crăpături adânci. Mihail întârzie câteva minute înăuntru. Se întoarse singur, nu dădu nicio explicaţie şi începu să urce, urmat de Adrian şi Samoilă, care nu îndrăzniră să-l întrebe nimic. Observară, însă, că se căznea să-şi ascundă o tulburare şi-i respectară tăcerea.

În capul „Vadului”, Mihail intră într-o băcănie, unde ceru, pe socoteala stăpânului, brânză, untură şi zahăr. În timp ce-l servea, puse coşul jos şi se retrase într-un colţ, ce părea să-i fie familiar. Acolo, aşezat pe-o ladă, începu să răscolească în voie într-un morman mare de cărţi vechi aruncate alandala, foarte prăfuite şi majoritatea făcute ferfeniţă.

Adrian şopti la urechea lui Samoilă:

— Pun rămăşag că-şi consultă biblioteca.

— Cum asta: biblioteca lui?

— Cred că de-aici îşi procură cărţile.

Într-adevăr, Mihail reveni cu o carte. Văzându-i zâmbind, pricepu că ghiciseră.

— Sunteţi două iscoade.

— Da! două iscoade care te admiră.

— N-aveţi nimic de admirat.

Şi când fură afară, cu coşul greu în spate, îi lămuri:

— Dacă-i ceva de admirat, apoi e numai prostia acestui băcan, care înveleşte de doi bani măsline, în pagina unui autor celebru. Mă înţelegeţi ce vreau să spun: omul

cumsecade a cumpărat, Dumnezeu ştie de unde, sute de kilograme de cărţi şi terfeloage, ca să-şi facă pungi. Cum cele mai multe cărţi sunt în limbi străine şi foarte murdare, nimănui nu-i arde să le trieze şi să le revândă. Sunt sigur că maldărul ăla de cărţi ascunde cel puţin o sută de cărţi valoroase, în bună stare. Am citit până acum peste douăzeci de lucrări de mâna întâi.

— Le cumperi? întrebă Adrian.

— Nu!… Plătesc cinci bani de fiecare carte citită, pe care i-o înapoiez.

— Ce carte ai în mână?

Mihail le-o arătă. Petrov îşi vârî îndată nasul în paginile ei; şi cei doi înfometaţi de carte silabisiră: *Honoré de Balzac: Un menage de garçon!* titlu pe care fură foarte fericiţi să-l poată descifra. Dar când încercară să meargă mai departe, să mai citească câteva rânduri, se aleseră cu o bâlbâială de neînţeles, ceea ce-i întărâtă. Lăsând pe Adrian să buchisească singur, Petrov se adresă singur lui Mihail.

— Cât trebuie să fii de fericit, că poţi citi în franţuzeşte!

— Da, sunt într-adevăr fericit… Măcar atât!…

Atunci, cuprins de-o curiozitate febrilă şi uitând consemnul dat de Adrian, pictorul vru să afle totul şi-l întrebă cu însufleţire.

— Şi de ce citeşti dumneata?

— Şi de ce mă-ntrebi dumneata? răspunse întrebatul, baricadat în eterna-i teamă faţă de întrebările indiscrete.

Adrian, ocupat cu Balzacul lui indescifrabil şi necunoscând limba rusă, habar n-avea de gafa făcută de Petrov. Totuşi, uitându-se mai bine, îl văzu pe Mihail împotrivindu-se, iar pe celălalt plecându-se smerit, speriat de greşeala sa.

— Iartă-mă, domnule Mihail, spuse Petrov. Te-am întrebat, nicidecum să te jignesc… dar… voiam să vă înţeleg…

Atins de accentul lui sincer, Mihail îşi îndulci vorba:

— Ce fel de întrebare e şi asta? De ce citesc… Dumneata citeşti şi Adrian, de asemenea… Toată lumea citeşte…

— Ce s-a întâmplat? sări Adrian, amestecându-se în vorbă.

Şi cum amândoi tăceau, se adresă lui Mihail, cu un aer morocănos.

— Nu trebuie să fii răutăcios! Du-te şi descotoroseşte-te de coş şi înapoiază-te în mare grabă. Vom merge să luăm un ceai la Procop.

Fu aproape un ordin. Mihail înţelese că pornea din inimă. Surâse cu bunătate.

— Mă supun…

— Erai cât pe-aci să strici totul! îi spuse Adrian lui Samoilă, când rămaseră singuri. Te prevenisem că nu trebuie să-l bruschezi.

— Ah, ce om! ce om! strigă pictorul. De unde ne vine pasărea asta? Dac-ai şti ce rusească perfectă vorbeşte! Nu! Nu e de teapa noastră.

— Şi eu cred la fel, că nu este de teapa noastră. Dar este din aceeaşi rasă cu noi. Stăpânul său mi-a spus, poate fără să-şi dea seama.

— Cum asta: „din aceeaşi rasă cu noi”?

— Da, din rasa celor care iubesc aceleaşi lucruri.

— Crezi, oare, că există o atare rasă?

— Vezi, bine: ieri nici nu ne cunoşteam; mâine vom fi prieteni nedespărţiţi.

— E adevărat, întări Samoilă. Trebuie să existe o rasă de oameni care şterge diferenţele de condiţie socială.

Se aflau în colţul străzii Griviţa. Mihail ieşi din dugheana lui, cu ţigara în gură, aer strengăresc, fericit ca un sticlete pe-o cracă. Ai fi zis că tocmai închisese în casa de bani un câştig gras, agonisit în aceea zi. Spuse în greceşte:

— Ştiţi că mahalaua a şi aflat că suntem *trei* şi ne-a poreclit frumuşel: *cei trei ţicniţi?!*

— E perfect, răspunse Adrian. Nouă ne place ţicneala asta!

Şi îndreptându-se împreună spre Procop, care-şi avea ceainăria în piaţa Galaţi, îl lăsă pe Mihail în seama lui Petrov („ca să se iubească prieteneşte, în voie”), iar el îi urmă, la câţiva paşi, silabisind într-una pe muteşte din Balzac. Dar îi supraveghea, cu urechea aţintită la tonul convorbirii pe care o reîncepuse Mihail, de îndată, foarte dispus în seara aceea. Îi spuse pictorului:

— Dumneata nu greşeşti, când te arăţi destul de nedumerit asupra lecturilor asidue ale unui om *ca mine*. Vina îţi este însă mare, când mă iei drept ceea ce *nu sunt*.

Iar celălalt:

— Dumneata ştii că atunci când citeşti, trebuie să fii, dacă nu fericit, cel puţin mulţumit. Cu alte cuvinte, să ai strictul necesar… Ce dracu’! Doar n-o să susţii că poţi să citeşti şi când ţi-e foame!…

— Ba da…

— Ei, atunci nu mai pricep nimic…

— Ai să pricepi numaidecât. Ce-i lectura pentru dumneata?

— O fericire.

— Nu-i destul. Pentru mine este o hrană.

Petrov rămase încremenit. Mihail reluă:

— Să ştii că arta nu e gustată în acelaşi fel de toată lumea. Sunt unii care se folosesc de ea, ca de-un lichior care să le uşureze digestia…

— …Nu-s din ăştia! întrerupse cu vioiciune Petrov.

— Desigur că nu! Eşti mai presus de ei, de vreme ce vrei să tragi un profit sufletesc; dar ca să ajungi acolo, ai încă mult drum de străbătut.

— Care drum?

— Acela al suferinţei liber-consimţite, chemată aproape ca o salvare. Şi dumneata, la fel ca Adrian, n-aţi suferit de-ajuns.

— A privi suferinţa, nu-i acelaşi lucru cu a suferi tu însuţi.

— Nu, nu! Deloc.

Samoilă nu vru să se dea bătut. Alese exemplul lopătarilor. Povesti scena petrecută în timpul furtunii, îşi destăinui brutalitatea faţă de lopătar, adăugând:

— …Dar când am aflat trista viaţă a nefericitei perechi, povestea copilului, fierar la unsprezece ani, tot calvarul lui de-atunci încoace, ah! asta mi-a săgetat inima şi m-am căit amarnic că-l lovisem.

— Pariez, spuse Mihail, că i-ai plătit apoi un kilogram de vin, ca să-l despăgubeşti.

— Chiar aşa, i-am dus la o cârciumă! mărturisi pictorul, ruşinat.

— Vezi? Eşti prada celor mai mici mânii, a celor mai mici emoţii. Stăpânirea de sine îţi lipseşte cu totul.

— Aşa-i felul meu. Nu pot altfel.

— Ba poţi. Trebuie să poţi. Firea noastră se schimbă.

— Cum?

— Trăgând cel mai bun profit, din ceea ce ne învaţă cărţile şi mai ales viaţa. Şi asta, muşcând pământul de durere.

— Dar citesc şi observ în jur, cu toată atenţia de care sunt în stare.

— Nu faci nimic din ceea ce ar trebui. Îţi spargi capul şi pierzi vremea degeaba. Fă mai degrabă sobe!

Foarte susceptibil, Samoilă schiţă o strâmbătură, de parcă l-ai fi stropit cu apă rece.

— Aha, nu-ţi place? adăugă Mihail. E şi natural. Dar aici e buba oricărei prietenii adevărate. Ţi-ar place mai bine să-ţi spun că eşti un pictor mare. Da! ai fire de artist; şi fără să-ţi văd pânzele, pot să-ţi spun că pe ele nu se află decât gânguritul unui copil fericit, şi poate chiar dotat. Cazul dumitale se întâlneşte la nouă din zece artişti din lumea întreagă. Poate chiar la mai mulţi: vibrezi puţin (poate mai puţin decât o muscă la soare), râzi sau plângi uşor, repede

te înveseleşti sau te întristezi şi apoi pictezi, sculptezi, compui, scrii… şi iată arta! Dar asta valorează mai puţin decât să ai talent, o inimă simţitoare şi chiar să fii un revoltat…

— Cum? strigă Petrov. Nu-s toate astea calităţi?

— Ba da, calităţile oţelului care nu-i călit. Nu poţi sfărâma granitul cu degetul şi nici măruntaiele maşinăriei omeneşti cu bunăvoinţa. Numai artistul este în stare să facă asta, numai asta. Trebuie să meargă acolo unde nimeni nu îndrăzneşte să pună piciorul; să lărgească potecile bolovănoase ale vieţilor de mâine, să le netezească, făcându-le practicabile, lăsând pe drum fâşii sângerânde din carnea sa, căci adevăratul artist este generos şi nepăsător, ca soarele. Dacă nu este aşa ceva, jos mutrele! Muncitorul care coboară în mină şi scoate cărbuni ca să ne încălzim dindărătul, e mult mai folositor omenirii.

Iată de ce îţi spuneam că trebuie să suferi. Suferinţa – aceea care este mută, neştiută – ascunde o mare comoară: *calmul*. Este cea mai solidă încercare pe care o putem smulge vieţii, care ucide. Asta nu se obţine dintr-o dată (ar însemna moartea, dacă s-ar întâmpla aşa), ci treptat. Ori, ia priveşte ce faci dumneata: vezi un om biciuit de furtuna – de afară şi din lăuntrul său – şi în loc să afunzi într-însul sonda marei înţelegeri, să-i pătrunzi drama, să afli tot ce-ţi poate povesti şi dincolo de vorbele lui, dumneata te porţi ca primul birjar ce-ar fi trecut pe-acolo: îl dai peste cap cu o lovitură de pumn. Desigur, nu mă îndoiesc c-ai fi plâns pe cadavrul lui, dacă-l omorai.

Un alt exemplu: mă întâlneşti pe mine, pentru că mă căutai. Ce vrei de la mine?

— Să te cunosc… bolborosi Petrov.

— Şi m-ai cunoscut?

— Nu încă…

— Şi nu ai să mă cunoşti niciodată cu mijloacele de care dispui astăzi, pentru că, adineauri, în loc să pătrunzi ceea ce se află sub zdrenţele mele, dumneata nu le vezi decât pe

ele şi începi să gemi deasupra lor, luându-mă drept un nenorocit. Ba mergi până acolo încât să crezi că starea mea actuală m-ar împiedica să gust o carte sau razele soarelui şi vrei să-mi sari într-ajutor, fără voia mea, la fel ca şi Adrian care te-a chemat. Nu-i aşa? Voi nu ştiţi că dacă e cineva – dintre noi, trei – care să aibă nevoie de ajutor, apoi acela eşti dumneata sau Adrian. Ar trebui să vă dau mâna, ca să vă ajut să coborâţi în noroiul şi întunecimile de unde preţuieşti mai bine lumina. Sau dacă ai stofă de artist, afundă-te în acest ulei coroziv, care este durerea omului singuratic, şi de unde te înapoiezi cu fălci în stare să mestece gresia. Dar ca să se întâmple aşa ceva, trebuie să faci parte dintre cei care se încing peste măsură, având mai înainte pică pe Dumnezeu, pe lume şi pe sine însuşi.

Dar să nu mergem prea departe. Iată-ne ajunşi la gospodin Procop, unde se zice că ceaiul este fără pereche.

*

„Se zice!”… Cum putea fi Mihail atât de sceptic, să pună la îndoială până şi faima, universală, la Brăila, a ceainicului sau ceainăriei gospodinului Procop? Fiindcă această faimă nu privea numai calitatea ceaiului, care *la Procop* era „Poppoff veritabil” (atunci când îl cereai anume, adăugând gologanul suplimentar). Nu privea în plus nici zahărul, – acest motiv de eternă discordie, care făcea pe mulţi clienţi credincioşi să schimbe brusc localul, pentru că le servise „zahăr făinos”. De aceea sunt obligat să fac aci o mică abatere de la subiect.

De ce se fereau clienţii, ca de ciumă, de „zahărul făinos”? Fiindcă, la Brăila, după exemplul sfintei Rusii, nu se bea ceaiul ca la Paris sau ca la Londra. Liber, prin alte părţi, să-ţi îndulceşti licoarea călduţă; sau s-o „mânjeşti” cu o picătură sau mai multe de lapte; sau să nu faci nimic din toate astea şi să-l înghiţi – ghiorţ! — cum ai înghiţi o sare

amară; sau să-l şi primeşti „ca să faci plăcere” şi să pleci – cu un „mulţumesc” – fără să-l fi atins. În cel de-al doilea port dunărean al României, localnicii beau ceaiul cu totul altfel. Fie că sunt băştinaşi get-beget sau lipoveni pravoslavnici – cu bărbi ca a lui Tristan Bernard, cu cizme de vidanjori sau sumane largi, în al căror buzunar ţin nelipsitul pahar greu ca de piatră, de care se slujeşte fiecare să bea vodcă pură, în cârciumi murdare, după ce s-a închinat mai întâi, din belşug – aceşti localnici sunt, înainte de toate, mari băutori de ceai. Îl beau de dimineaţa până seara, pentru nenumăratele lui însuşiri: aperitiv, nutritiv, digestiv, laxativ, constipant, excitant, calmant, diuretic. Îl beau iarna, ca să se încălzească; vara, ca să se răcorească. Şi aşa se soarbe, între doi până la patru litri pe zi, ca un nimic. Dar veţi spune, ce se face cu această cantitate de apă în stomac? Ei bine, se bea în deplină linişte, pahar după pahar, apoi tot aşa de liniştit şi de nevinovat se iese în stradă şi-şi face nevoia pe trotuar, ştergându-şi sudoarea de pe frunte şi câteodată întorcându-se cu spatele, la trecerea vreunei persoane, tocmai în momentul acela. Astfel, termosifonul funcţionează după dorinţă. Maţele spălate din belşug pe dinăuntru, sunt pişcate de foame, iar plămânii, adesea de frig, când ies afară în plină iarnă, „ca să facă găurele de chihlimbar în zăpada imaculată”.

Şi ca să poţi bea economicos atâta ceai, având în vedere preţul exagerat al zahărului şi câştigul mic, a trebuit să se recurgă la un mijloc de scăpare: zahărul a fost prefăcut în bucăţele minuscule cu ajutorul unui cleştuţ, numit sifci; bucăţica de zahăr e muiată întâi în lămâie, apoi fixată cu dibăcie între fălci şi obraz, unde rezista vitejeşte sorbiturilor de ceai fierbinte, care o ating în treacăt, fără s-o topească dintr-o dată, şi în felul acesta ajungi la fundul paharului, păstrând încă în gură o vagă senzaţie de dulce. E ceea ce se cheamă la Brăila: a bea ceaiul *pricuţc*. Iată de ce toată lumea ocoleşte zahărul tos, pe care ceaiul îl topeşte la iuţeală, „ca şi cum ar fi griş” şi este căutat cel „de

căpăţână”, sticlos şi fosforescent noaptea, ca acele chibrituri întrebuinţate odinioară de sinucigaşi.

Cele două bucăţi care se serveau la o „jumătate porţie” (circa cincizeci de grame), sunt tăiate cu un fierăstrăiaş, de însuşi patronul, dintr-o căpăţână de zahăr de cinci kilograme: căci trebuie să ai ochiul format şi rara îndemânare de-a tăia bucăţelele de-o egalitate aproape perfectă, înlăturând astfel ca unele din ele să pară, cutărui client, mai mici decât ale vecinilor de masă. Şi aşa e încă izvor de nemulţumire, inepuizabil. Căpăţână de zahăr, fie ea triplu rafinată, nu e mai puţin adevărat că „spre vârf” e mai sticloasă, şi mai „făinoasă” la bază. Şi bietul băiat de prăvălie trebuie să facă naveta, în goană, de la muşteriul arţăgos la stăpâna de la casă, care nu mai ştie unde-i este capul:

— Cu-coa-a-a-nă! Domnul X… vrea o bucată „de la vârf”!

— Dar domnule X?… Dumneavoastră ştiţi bine că o căpăţână de zahăr n-are numai „vârf”!

— Da, cucoană, dar n-o fi având numai „dindărăt”?

La auzul acestora, gospodin Procop, care vede şi înţelege tot, intervine îndată, scotoceşte, găseşte şi dă muşteriului o bucăţică „din partea de la vârf”; el ştie că omul are dreptate şi-l mulţumeşte, căci uneori se întâmplă să dea şi pe unii pe uşă afară…

Dar la fel cu ceaiul, care este fără pereche, chiar când nu-i musai „Poppoff”, toate celelalte chestiuni care privesc zahărul (excelent), serviciul şi materialul (fără reproş), prăvălia (mare, curată şi luminoasă), apa (provenind din două căldări, dintre care una fierbând încontinuu), toate aceste avantaje la un loc nu contribuie atât la renumele ceainicului Procop, cât persoana însăşi a lui gospodin Procop.

Şi omul sfinţeşte locul…

Omul – până la cel mai ordinar – e un animal care poartă în sine, inconştient, germenul perfecţiunii universale, către

care umanitatea se îndreaptă fără voia ei. Iată pentru ce hamalul necioplit, care se mulţumeşte cu un colţişor de masă *la Procop*, ştie că uriaşul lipovean, cu privirea limpede şi barba frumos pieptănată, face o deosebire straşnică între clienţii săi. Ştie că preţul şi calitatea consumaţiei sunt aceleaşi pentru toată lumea. Dar nu şi salutul patronului: Or, la asta râvneşte mai mult hamalul necioplit, în asprimea vieţii sale, sub înrâurirea nobilului grăunte al cărui purtător inconştient este.

Acest hamal necioplit se teme de Procop, în aceeaşi măsură cu care îl iubeşte şi cerşeşte o fărâmă din stima sa, fiindcă l-a văzut pe mândrul lipovean părăsindu-şi tejgheaua – unde stă în picioare, drept ca un judecător, lângă nevastă-sa, aşezată pe un scaun – şi ducându-se să strângă mâna cutărui client care intrase, să-l conducă la un loc bun, să-i şteargă masa el însuşi, din simplă politeţe – deoarece mesele sunt curate – să se întreţină cu el un minut şi apoi să comande cu vocea-i de patron, ceea ce ştie că muşteriul ia de obicei:

— O jumătate pentru domnul X!

Asta înseamnă – pentru urechile băiatului de la bufet, pentru toate urechile din local – mai întâi consideraţie, apoi câteva nimicuri: serviciu neciobit, zahăr şi felie de lămâie acătării.

Dar asta vrea să spună, mai ales, că muşteriul care se bucură astfel de consideraţia lui gospodin Procop, nu face nimic din ceea ce face el, necioplitul de veacuri: nu şterpeleşte jurnalul ce i se dă să citească; nu scuipă pe jos; nu spune măscări faţă de femei; nu bate în masă, ca un mitocan, atunci când vrea să cheme băiatul; nu-şi face nevoile pe stradă; nu încearcă să fure şifciul sau să-şi însuşească banul lăsat la plecare, pe masă, de un consumator vecin; sau să dispară, fără să plătească, simulând „o nevoie urgentă”, ca să poată ieşi în curte.

Pe când el, omul fără ruşine, el le face toate astea. Nu se poate dezbăra de ele, căci sunt păcate ce-i aparţin numai

lui, precum exploatarea neruşinată şi crima colectivă aparţin numai celuilalt om fără ruşine, aflat în capul scării sociale, ce-l asupreşte cu toată cruzimea. Deşi ţinut în mod sălbatic în ignoranţă, pradă jalnică instinctelor şi niciodată ajutat să-şi revină în fire, el se ajută cum poate. Nu, nu se ajută, el se supune. Freamătă sub clocotul plămadei care dospeşte în sufletul său. Şi când îl vede pe gospodin Procop cum onorează omul corect, curat, delicat, – bietul amărât deschide ochii, admiră liniştit, surâde, clipeşte, scuipă de plăcere şi se resemnează în colţul său: stima aceea nu e pentru el, dar se bucură totuşi, deoarece el este astăzi strămoşul necioplit al acelei omeniri corecte, curate, delicate de mâine. El nu-şi dă seama. Iar Procop, care-i un pionier al progresului, nici el nu-şi dă seama ce reprezintă. Nici el nu face decât să se supună legii lui de precursor.

Cu capul sus şi privirea dispreţuitoare, proptit pe picioarele-i zdravene, în mijlocul duzinilor de mese înşirate pe trotuar şi gemând de lume, Procop priveşte vara spectacolul ce-l oferă terasele ceainăriilor înconjurătoare: muşterii care înjură, îşi bat bucile, pârţâiesc zgomotos, se apucă de prohap, insultă femeile – toate astea sub ochii jupânului care face haz. În aceste momente, Procop îşi cântăreşte influenţa ce-o exercită asupra micii sale lumi, întorcându-şi doar capul, cu vădită stăpânire de-a scuipa cu dezgust, adresându-se cu nobleţe unui client pe care-l preţuieşte:

— Uneori, îmi vine să cred că Dumnezeu a pus omul pe pământ, numai ca să dovedească animalelor că sunt mai cinstite şi mai delicate decât el!

Doar atât spune şi face Procop. Îndată, hamalul de rând se simte fericit că se află pe terasa acestui lipovean drept, în loc să fie amestecat în gloata celor dispreţuiţi de el, cărora nici nu le îngăduie să-i calce pragul ceainăriei.

Iar duminica, când Procop pleacă la biserica rusă, pentru liturghie, îmbrăcat cu rubaşca-i neagră, imensă ca şi el şi înconjurat de nevasta-i rotofeie şi cei şase copii –

bucălaţi şi solemni în straiele lor împestriţate cu roşu-cărămiziu, galben ca lămâia şi albastru-marin – Samoilă Petrov, ateul convins, se ridică de pe scaun la trecerea cinstitei familii, se înclină cucernic, simţind în sinea lui o poftă de neînvins de a-l imita pe gospodin Procop, urmându-l chiar acolo unde n-a mai călcat din copilărie.

Iată din ce se încheagă atracţia ceainăriei Procop; ea e întemeiată nu pe „zahăr sticlos” şi ceai „Poppoff”, ci pe-o frumoasă credinţă omenească. Nu toţi îşi dau seama de ea, dar i se supun. Această credinţă sapă fără preget în stânca ticăloşiei noastre, provoacă încolţirea acelei lumi noi, care apropie – cu paşi de broască ţestoasă – îndepărtatele abisuri cereşti. Ca să-şi îndeplinească destinul, ea n-are nevoie de predici: obligă pe unii să dea exemplul şi pe alţii să-i urmeze. Mijloacele ei sunt simple, ca şi lumina zilei; gospodin Procop nu ţine conferinţe dulcege, nu face reproşuri amare; el trăieşte, mai întâi, cu demnitate, apoi îşi arată stima faţă de cei care îi respectă casa. Le-o arată în felul cel mai simplu, dându-le o bineţe mai afectuoasă, arătându-le mai multă atenţie.

De pildă, văzând că apare statura înaltă a lui Samoilă – care, curtenitor, lăsase pe Mihail şi Adrian să intre înaintea lui – gospodin Procop le ieşi în întâmpinare şi-i spuse lui Petrov:

— Acum un minut l-am întrebat pe băiatul care vă serveşte, dacă aţi luat ceaiul de seară.

Şi privindu-i cu atenţie:

— Dar v-aţi udat până la piele!

— De asta şi vrem, spuse pictorul, să-ţi cer, pentru o oră, cămăruţa de lângă cazane. Luându-ne ceaiul, hainele se vor usca.

Apoi adăugă în ruseşte:

— Vă *recomand* pe gospodin Mihail. Dacă o să vină aici, singur sau însoţit de Adrian, pe care-l cunoşti, te rog să te porţi cu dânsul, ca şi când aş fi eu.

Procop se înclină după obiceiul rusesc, strânse mâna lui Mihail şi nu dădu nicio atenţie înfăţişării lui sărăcăcioase. Apoi, ducându-i spre camera cerută, strigă cu vocea-i gravă:

— O porţie „Poppoff” *la trei* (pahare), pentru domnul Samoilă!

Şi toată lumea îşi întoarse capul.

Aceste evenimente se petreceau pe vremea războiului ruso-japonez. Înfrângerea ruşilor se întrevedea limpede şi numeroşii pravoslavnici, ca şi alţi cetăţeni din Brăila, îşi cheltuiau scuipatul ca să susţină, prin ceainării, moralul „tătucului”, ţarul, care trimitea armatei sale din Manciuria câte o icoană pentru fiecare soldat, în loc de muniţii, în timp ce duşmanul de la Tokio răspundea cu orez, obuze şi veşminte.

Nume de oraşe, cetăţi şi generali, de care brăilenii habar n-avuseseră până în ajun, deveniseră atât de populare, de familiare, încât copiii, jucându-se de-a soldaţii, îşi rupeau pingelele, strigând: *„Ku-ro-pat-kin, Port-Ar-thur!”*

Ziarele de mare tiraj îşi întreiseră numărul cititorilor, cârciumile şi ceainăriile, pe al muşteriilor. Capi cumsecade de familie care n-aveau obiceiul şi nici mijloacele să consume vreo băutură în afara casei, îi zăreai aproape în fiecare seară poposind dinaintea unui pahar cu ceai, „ca să asculte pe unde a ajuns războiul”, să citească ziarul şi să pălăvrească despre „ce se petrecea la celălalt capăt al lumii”.

În seara aceea, deşi venise ora mesei, discuţiile continuau pătimaşe şi nimeni nu se gândea că ai săi îl aşteaptă acasă cu masa gata. Era din pricina unei veşti mari, pe care o adusese telegraful din Extremul Orient şi pe care ziarele o ofereau turmei umane, ca un adevărat regal: distrugerea marelui cuirasat rus *Petropavlovsk*, de către japonezi.

Ah! Ce straşnică „ediţie specială” trânteşti cu o atare veste! Asta merită osteneala să fii directorul-proprietar al unui „mare organ”! Păcat însă că nu se află în toţi anii un război şi, în fiece săptămână, un cuirasat scufundat, n-are a face unde şi de cine! Cât despre felul de interpretare a evenimentului, nu e o problemă care să pună la încurcătură pe un gazetar: dacă paguba e suferită de naţiunea

antipatizată, o înconjură cu imnuri de bucurie; dacă atinge „poporul” cu care simpatizezi, urli răzbunarea, revanşa, aţâţi urile. Şi într-un caz, ca şi-n celălalt, ziarul se vinde, tirajul creşte şi odată cu el preţul publicităţii şi mai ales „porţia” din bugetul guvernelor.

În odăiţa retrasă, a cărei fereastră da spre ceainic, cei trei tovarăşi îşi aşteptau ceaiul. Mihail descifrând ziarul de seară, ceilalţi doi perpelindu-se la zidul încins al cazanelor. Erau mulţumiţi că-s singuri. Hărmălaia localului îi stingherea puţin. Ca toată lumea, se interesau, la rândul lor, de mersul războiului, dar cu nepăsarea oamenilor preocupaţi de ei înşişi, înainte de orice lucru de afară.

Profitând de singurătatea lor de-o clipă, Samoilă rezumă pe şoptite lui Adrian conversaţia ce-o avusese pe drum cu Mihail, îi proslăvi inteligenţa, însă, la urmă, îşi mărturisi şi rezervele:

— Haide! haide! Adriene! Să nu-mi spui că omul ăsta, cu toate cunoştinţele şi limbile ştiute, nu e în stare să facă altceva decât să vândă plăcintele, pe care le coace noaptea în murdărie şi păduchi. Uite: dacă ar vrea, mâine l-aş îmbrăca din cap până-n picioare şi i-aş căuta o meserie demnă de el. Asta nu e viaţă! Fuge de lume şi lumea îl ocoleşte. Cauţi azi un om, ca pe vremea cinicului Diogene, şi când îl descoperi eşti nevoit să te coborî până la mizeria lui, în loc să-l ridici la o stare mai bună. Trebuie să te îmbraci în zdrenţe ca şi el şi să-ţi fie teamă să-i apuci braţul, ca să nu te alegi cu unul dintre pensionarii lui. Ehei! nu cumva să-mi spui că ăsta e idealul!

Băiatul intră cu o tavă încărcată cu un întreg „arsenal” din porţelan fin, bogat pictat şi aurit, căpăcelele jucând în ceainicele clocotinde, farfurioarele zăngănind ca bronzul, ceai „Popoff”, zahăr „de la vârf” – totul pentru şaizeci de bani.

Petrov, care murea de sete, se repezi la serviciu, opări paharele, le împărţi, turnă, apoi, cu şifciul în mână, îşi

întrebă prietenii:

— Pricuţc?

— Pricuţc, i se răspunse.

Cât ai clipi din ochi, cele cinci bucăţele de zahăr, de diferite forme şi armonios geometrice, fură prefăcute într-o grămăjoară de boabe de porumb. După care, golind jumătate din pahar în farfurioară, fiecare o duse la buze, cu mai multă sau mai puţină graţie, dar toţi sorbind zgomotos din cauza fierbinţelii lichidului, singura pricină de altfel care-l sileşte pe băutor să-l verse în farfurioara întinsă.

În felul acesta, ajunseră la al cincilea pahar, asudând, ştergându-se, chemând neîncetat băiatul – cu un tac-tac metalic în căpăcelul ceainicului – ca să le aducă mereu, mereu, apă fiartă (tot pentru cei şaizeci de bani!), când, aruncând o privire pe ziarul lui Mihail, Adrian strigă:

— Ce grozăvie! Vereşaghin a fost omorât în explozia blestematului cuirasat *Petropavlovsk!*

— Nu se poate! gemu Samoilă, sărind de pe scaun.

Şi smulgând foaia din mâinile lui Adrian, citi, tremurând, telegrama care anunţa catastrofa vasului-amiral şi, cu litere groase, moartea pictorului. Vru să spună ceva, dar ochii îi fură năpădiţi de lacrimi şi-şi lăsă fruntea să cadă pe braţele-i încrucişate pe masă.

(Zece ani mai târziu, la 31 iulie 1914, Adrian va vedea sute de muncitori de rând alergând pe cheiul portului, strigând: *Jaurès a fost asasinat!... Jaurès a murit!* Şi mulţi dintre ei, cu ochii scăldaţi în lacrimi, deşi nu-l cunoscuseră sau îl auziseră vorbind vreodată.)

Vereşaghin se relevase tineretului idealist român din acea vreme, cu ocazia războiului ruso-japonez. Între altele, două opere ale sale, inspirate de măcelul din 1904 şi reproduse pe mii de cărţi poştale, deveniseră foarte cunoscute: *Piramida craniilor* şi *Santinela*, înghiţită de zăpadă, la datorie. Le întâlneai în orice casă, prinse în ace, şi influenţa lor era cu atât mai mare cu cât Vereşaghin,

nobil între nobilii ruşi, îşi primejduise viaţa (până la sacrificiu, cum o dovedea telegrama din ziua aceea), ca să slujească omenirea, luptând împotriva celui mai mare flagel al ei.

Petrov nutrea o adevărata veneraţie faţă de această inimă mare de artist. Moartea lui tragică îl aruncă într-o deznădejde egală aceleia care lovi atâtea suflete cumsecade de pe întreg pământul, în ziua când marea viaţă a lui Jaurès sfârşi sub gloanţele unui zănatic.

Împărtăşindu-i durerea, Adrian îi mângâia prieteneşte mâna. Cât despre Mihail, această făptura tainică nu trăda nimic. Cu coatele sprijinite pe masă, tăcea chitic, netulburat şi fuma.

Samoilă, ridicându-şi capul şi ştergându-se la ochi, rosti, sugrumat:

— Nu mi-aş fi dat o singură zi, ca să lungesc viaţa tatii; dar mi-aş fi dat jumătate din cât mai am de trăit, numai să-l reînviu pe Vereşaghin!…

Şi în tăcerea care urmă acestor cuvinte, continuă să se văicărească, privind într-una funesta telegramă:

— Ah! ce valoare pierdută! Cine ştie câte capodopere s-au dus odată cu el! O adevărată catastrofă pentru artă! Şi de nereparat!

— Bunul meu Petrov, obiectă blând Mihail, orice viaţă care se stinge, în chip tragic sau nu, poate fi o tragedie pentru cineva.

— Da, dar prin asta nu pierde arta?

— Nu numai arta suferă pierderi dureroase şi de nereparat. De când ne-am aşezat la această masă, sute de fiinţe omeneşti au murit pe suprafaţa pământului, unii natural, alţii înecaţi în mări sau zdrobiţi în uzine, striviţi în mine, înjunghiaţi de gelozie sau de ură, ori s-au sinucis din disperare. Gândeşte-te că aceste morţi constituie nişte catastrofe. Şi ştim noi, oare, cine sunt, mama, bărbatul, femeia, copilul, logodnicul, logodnica, prietenul, care jelesc aceste pierderi, *mult mai ireparabile pentru cei care le*

suferă, decât pierderea resimţită de artă prin moartea lui Vereşaghin?

— Oh! exclamă pictorul, făptuieşti un sacrilegiu, vorbind astfel!

— Nu… Nu făptuiesc niciun sacrilegiu. L-am cunoscut pe Vereşaghin, cu mult înainte de-a se fi auzit despre el la Brăila, şi-mi place arta lui generoasă. Dar arta nu-i decât o viaţă fictivă, a cărei pierdere nu provoacă niciodată drame, în timp ce viaţa adevărată fiind foarte bogată în drame, pentru ea pierderile sunt în mod diferit nereparabile.

Samoilă se întărâtă în faţa acestui fel de-a judeca:

— Deci, pentru dumneata, moartea marelui artist şi a micului marinar care a murit odată cu el, sunt egale în urmări!

— Pentru mine pot sau nu să fie egale. Dar nu de mine este vorba, nici de dumneata, care mergem la culcare astă-seară, mai mult sau mai puţin liniştiţi, în ciuda catastrofei lui *Petropavlovsk*. Îţi vorbesc de acei care la pierderea unei vieţi se trântesc la pământ şi nu se mai scoală: pentru aceştia, „marele pictor” şi „micul marinar” sunt vorbe goale.

Petrov nu fu convins. Îl luă pe Adrian ca arbitru. Acesta, mirosind, apropierea unei „şedinţe pasionate”, se prefăcu că împărtăşeşte părerea pictorului, spre a-i da ghes la vorbă lui Mihail:

— Desigur, niciodată nu m-am gândit la una ca asta. Cred şi eu că vieţile nu sunt toate la fel.

Atunci, Mihail, scoţându-şi pieptul în afară, cu figura iluminată de-o flacără lăuntrică, rosti deodată:

— Luaţi aminte, prieteni!

(Vorbi în greceşte; observase că Samoilă o înţelege destul de bine, în timp ce Adrian nu pricepea o boabă ruseşte):

Sosisem la Brăila – patria voastră – oraş frumos, fără îndoială. Veneam de undeva (asta nu vă interesează), să zicem că veneam din… Rusia, această Rusie formidabilă a

lui Vereşaghin. Şi n-aveam niciun gologan în buzunar, nici calabalâc de vânzare, căci totul fusese vândut la Odesa.

Cea mai simplă dintre înţelepciuni mă sfătui să schimb hainele frumoase, ce le purtam atunci, cu cinstitele zdrenţe ce le vedeţi pe mine, şi cu câştigul încropit să mut mai departe pionii vieţii mele.

Pe vremea aceea, nu căutam de lucru. Făceam pe rentierul, cu pâine, măsline şi castraveţi muraţi, alimente preţioase, foarte ieftine, pe care le vedeam în mâna oamenilor ce descărcau poveri grele. Cum eu nu descărcăm decât amintiri puţin plăcute, adoptai hrana lor, fără să ştiu o boabă românească; arătam marfa cu degetul, dam gologanul şi plecam să-mi gust, pe malul Dunării, pâinea, măslinele şi castraveţii.

Şi asta fu o viaţă dulce şi voluptoasă, viaţă plină de emoţii, viaţă cunoscută numai de oamenii în stare sa schimbe nişte straie frumoase cu jerpelituri, să ronţăie netulburaţi câştigul realizat prin acest schimb, şi să nu se gândească deloc, în acest răstimp, să-şi caute de lucru. Da! aşa am făcut. Şi asta se cheamă *a privi în faţă, cu gentileţe, viaţa care se pregăteşte să te sfâşie*. Dar câtă vreme am putut trăi astfel? Nu-mi amintesc: poate o lună, două, apoi…

Apoi începui să flămânzesc… Desigur, nu-i plăcut. Două zile în şir n-am înghiţit decât apă chioară. A treia zi, cum mă plimbam, cu mâinile în buzunar, găsesc un ban pe chei şi-mi cumpăr o bucată de pâine neagră, care-mi căzu la stomac mai greu decât plumbul. Avui crampe, de crezui că mă otrăvisem. Şi n-aveam chef să mor, nu! Încă o clipă, – încă o clipă din acest soare preţios şi această gândire la fel de preţioasă omului singur pe lume, omului tare ca stânca. Fiindcă mă gândeam – dacă ţi-e îngăduit s-o faci când eşti lihnit – la o sumedenie de lucruri care nu pot fi simţite decât în ziua când eşti convins că pământul e un pustiu.

Mă târâi cum putui la „vagonul meu”, căci, uitasem, să vă spun, de la sosirea în frumosul vostru oraş nu mă culcam decât în vagoanele de marfă ce staţionau goale pe liniile din

port. Era pe la sfârşitul lui martie, vremea fiind încă destul de rece. Mă refugiai deci în apartamentul meu, mă lungesc pe podeaua de scânduri, cu burta-n sus, nemişcat. Buna dispoziţie nu-mi pieri şi nici durerile, care oricum mai mă lăsaseră…

Ah! neuitatele clipe de speranţă în viaţă, alternate cu oribilele viziuni ale morţii, în acea seară când, cu privirea îndreptata spre asfinţitul soarelui – ce mă saluta din rece-ai eternitate – mă vedeam atât de singur în vagon, atât de părăsit şi neştiut de semenii mei, ca nimeni altul pe acest pământ! Clipe mai preţioase decât toate comorile universului… Cine nu le-a trăit niciodată, este un om sărac şi incomplet, chiar de-ar fi regele aurului şi prinţul gândirii, căci totul este relativ în existenţa noastră, în afară de deznădejdea morţii, de chinuitoarea ei incertitudine şi meschina-i certitudine – moartea care se înfăţişează pe neaşteptate şi-ţi spune în mod stupid, în timp ce tu te zbaţi cu suferinţa, ca să-i smulgi încă o clipă de gândire frumoasă, încă o clipă de soare generos:

— Haide!

— Imediat?

— Numaidecât!

— Nici chip să mai zăboveşti puţin?

— Nu!

Şi te smulge gândului neisprăvit, luându-te cu dânsa. În mod stupid.

În sfârşit, adormii, după câteva ceasuri de canon, când deodată o zguduitură puternică îmi tulbură mintea şi măruntaiele, părându-mi atât de îngrozitoare, de crezui c-am murit. Apoi, şuierături de locomotivă… şi iata-mă plecat în călătorie de nuntă cu foamea, într-o direcţie necunoscută… Ah! îmi spusei, numai plăcerea asta îmi lipsea din colecţie; da, în sfârşit, e mai bine să călătoreşti cu burta goală, pe lumea asta, decât cu ea plină, pe lumea cealaltă…

Mă deşteptai de-a binelea. Durerile fizice şi morale îmi pieriseră, ca prin farmec. Fără să mă mişc de pe podeaua vagonului – unde mă simţeam tot aşa de bine ca într-un vagon cu paturi – încep să urlu, cu toată puterea stomacului chiorăind, un cântec de dragoste al lui Puşkin, simţindu-mă, în acest vagon de vite, mult mai fericit decât în clipa când îl învăţasem şi mă credeam unul din fericiţii pământului.

După vreo jumătate de oră de bălăbăneală, când într-o parte, când în într-alta, trenul meu special se opri în gara centrală, unde fusei tras pe-o linie liberă.

Toate astea nu-s decât introducerea. Iată acum povestea.

*

A doua zi, la prânz, revenit în port şi leşinat ca o pisică bătută, mă aşezasem pe platforma unui vagon de marfă şi mestecam boabe de grâu, pe care le ciuguleam, cu degetele ca o pasăre, cu gândul numai la soarele care încă îmi perpelea spatele.

Mă credeam singur, dar deodată zării o lipoveancă; mă fixa prin crăpătura uşii unui vagon de marfă, de pe-o linie din faţă, în care se închisese, ca să-l măture şi să adune gozuri. Ne privirăm lung în ochi, fără să ne clintim niciunul, nici celălalt, ca două animale blânde, apoi, nu ştiu de ce, începui să râd (ah, da! râdeam de ochii ei miraţi), dar biata femeie se porni pe plâns, ca o Maria Magdalena.

Mă înţelegeţi: cu înfăţişarea ce-oi fi avut şi văzându-mă mâncând boabe de grâu, îşi uitase propriile-i nenorociri, ca să se înduioşeze de ale mele. Oh! asta-mi topi inima: deci eram atât de sărman, că puteam îneca în lacrimi fiinţele cele mai împietrite de mizerie?

Sării de pe platformă şi mă apropiai:

— Nu mai plânge, îi zisei în ruseşte, nici tu nu eşti mai fericită.

Dar lipoveanca, în loc să-mi răspundă, scotoci în sac – unde avea gozurile, mătura şi făraşul – scoase un codru de pâine şi mi-l întinse, cu un gest ce spunea: „Na, mănâncă-l!”

Cu pâinea pe genunchi, lipoveanca plângea sincer, lacrimile i-alunecau din ochii-i ficşi şi picau pe pâine. Apoi o auzii vorbind, ca un miorlăit:

— Dacă nu vrei să mănânci, atunci nu eşti un bun creştin!

Ei bine, prieteni, am mâncat în faţa ei acea pâine blagoslovită, ca să fiu, măcar o dată „un bun creştin”, în viaţa mea de păgân. Şi ne-am cunoscut apoi mai bine, adică eu am fost acela care am avut de învăţat de la dânsa, căci aflaţi că această femeie în zdrenţe m-a scos din nepăsarea de până atunci şi m-a redat speranţei, dorinţei, activităţii – singurele pârghii ale vieţii.

— De ce, mi-a spus ea, n-aduni plumbii ăştia care-i vezi pe pământ? Cad de la vagoanele desplumbuite dimineaţa şi într-o zi ai putea să aduni cam două chile, adică optzeci de bani; poţi trăi cu ei, sperând la mai bine. Multă vreme am făcut şi eu asta, dar acum câştig mai mult măturând vagoanele, de unde scot de unu sau doi lei gozuri. Mai târziu, când o să fii în stare să-ţi cumperi uneltele necesare: sac, mătură, făraş, ciur, o să faci şi tu ca mine. Atunci n-o să mai fii atât de chinuit.

Priveam la această ruină omenească, cu faţa jigărită, mâinile şi picioarele crăpate, pline de noroi, dar cu sufletul tare şi mă ruşinai de slăbiciunea mea. De trecutul meu, de asemenea. Niciodată, în viaţa mea de tânăr înfumurat, nu mă îndoisem că „sufletele simple” (acei „simpli” cărora nu le catadicseam cinstea unui răspuns la bineţea lor) fusese posesorii celei mai frumoase bogăţii pământeşti, *aceea de a-ţi uita nenorocirile, în faţa celui învins, de-a te arăta cu sufletul vânjos dinaintea celui mai slab decât tine şi de a-l ajuta să se ridice*. Aici stă întreaga superioritate a omului asupra animalului. Restul nu-i decât deşertăciune. N-am ştiut-o, în ciuda studiilor mele. A trebuit să mă rostogolesc

în drojdia societăţii, pentru ca unul din aceşti năpăstuiţi să-mi arate drumul adevăratei vieţi, fără de care nu există decât haos şi bestialitate.

Aşa că, graţie acestei făpturi, ce-mi vorbea cu puterea exemplului, mă ridicai drept în picioare, îmi câştigai pâinea fără osteneală, fără scârbă, ferit de orice chin moral, trăind ca o pasăre. Izbutii, în sfârşit, să-mi cumpăr tutun şi să nu mai fumez chiştoace, căci, colac peste pupăză, sunt o pasăre care fumează cu pasiune.

Dormeam mereu în vagoanele mele şi uneori capriciul mecanicilor încerca să mă târască iarăşi în călătorii fără voie; acum, însă, săream iute din camera mea pe roate şi, pe jumătate somnoros, îmi căutam un alt „apartament”.

În felul acesta, eu cu plumbii, ea cu gozurile, ne-am împrietenit Era o femeie de vreo patruzeci de ani, înaltă şi îngrozitor de slabă. Mergea cocoşată, tuşea într-una şi era predispusă la ore de lungă tristeţe şi chiar de lacrimi. Ca s-o înveselesc puţin, s-o fac să râdă, îi istoriseam tot felul de poveşti, bune să distreze pe cei „simpli”, cu care ne întâlneam în fiecare zi în jurul aceloraşi vagoane. Şi o dată, atâta o făcui să râdă, că-şi deschise inima şi-mi povesti istoria vieţii sale, care, după cum o să vedeţi, nu pornea dintr-o inimă tocmai veselă.

Lipoveanca mea nu fusese totdeauna atât de nenorocită. Bărbatul ei fusese pescar, pe cont propriu. Cu cel mai vârstnic din cei trei copii – „un băiat de cincisprezece ani, puternic ca un taur” – pleca în fiecare seară la pescuit pe Dunăre şi se reîntorcea în zori, cu peştele vândut şi gologanii în buzunar. Şi tatăl, şi fiul erau cumsecade: nu beau şi încredinţau toţi banii babuşcei lor. Nu erau mulţi, dar, o zi mai mult, alta mai puţin, treaba mergea. Şi într-adevăr, totul merse târâş-grăpiş, „până-n ziua de înălţare, anul trecut”, când iţele se încurcară, căci în acea „dimineaţă blestemată” băiatul bătu în geam pe la două din

noapte şi când îi deschise abia fu în stare să rostească: „Mamă! El s-a înecat!” şi căzu pe pământul odăii.

Barca se răsturnase din pricina valurilor mari. Tatăl, încălţat cu bocanci grei, făcuse pe dracu’ în patru ca să se menţină la suprafaţă, în timp ce fecioru-său, cu picioarele goale, se lupta din răsputeri să-i scoată „bocancii fatali”, singura piedică mare pentru aceşti înotători înnăscuţi; dar, bătrân şi istovit, tatăl căzu la fund, în clipa când unul din cei doi bocanci rămase în mâinile băiatului. Acesta îl auzi strigând, cu puţin înainte de-a pieri în valuri: „Petruşca! Salvează-te şi fii bun cu maică-ta”!

Petruşca fu bun cu maică-sa, care era aproape să moară de durere. „Dar nu mori cu una, cu două, când eşti sărac!” Cine ştie? „Poate trebuie să trăieşti ca să ispăşeşti niscavai nelegiuiri ale taţilor şi bunicilor?”

Gospodăria îşi reveni din suferinţă, graţie sforţărilor viguroase ale băiatului, care deveni într-adevăr cap de familie pentru fraţiorii săi mici şi pentru maică-sa, „îmbătrânită cu zece ani, în şase luni”. Petruşca făcu minuni, ca să câştige atât, încât mizeria să nu-şi arate colţii la uşa căminului. Dar degeaba. Intrau de trei ori mai puţini bani decât în vremea tatălui, deşi băiatul se înhămase la cea mai grea şi mai prost plătită dintre toate muncile portului: descărcatul vagoanelor de grâu. De la şase dimineaţa până la opt seara, mântuia între zece şi cincisprezece tone de cereale, cărate pe umerii lui de şaisprezece anişori. Şi totuşi n-ajungea ca să hrănească patru guri, fiindcă n-avea de lucru în toate zilele. Lipoveanul Petruşca era iute alungat de românii „care aveau cuţite mari, cam aşa”.

Atunci, sărmana babuşca trebui să lase grija casei în mâinile fetiţei sale de doisprezece ani şi să se amestece printre nenorocitele care cutreieră din vagon în vagon, să adune gozuri şi ţărână, şi odată cu ele şi înjurături, ca să câştige încă un leu sau doi pe zi.

Şi într-una din acele zile, de la începutul meseriei sale umilitoare, într-o după-amiază văzu „lumea alergând şi o

mare gloată de hamali adunându-se” la un post de lucru, nu prea departe de locul unde mătura un vagon. Nu vru să se ducă să vadă ce se petrece acolo, ştiind că hamalii „se înjură şi se încaieră din nimic”, când, deodată, „ochiul drept începu să i se bată foarte repede şi foarte tare”, iar bătăile inimii i se răriră… Şi atunci, aruncă sacul, mătura şi tot, şi alergă cât o ţinură picioarele, ca să vadă „pe cine puneau pe targă să-l ducă”?

N-avu nevoie s-ajungă aproape, ca să se încredinţeze că era chiar fiu-său, Petruşca, tânărul despre care tovarăşii spuneau „că-i fusese prins pieptul între tampoane şi turtit ca o farfurie”, căci zărise de departe „brâu-i lat, din lână verde, care atârna cu un capăt în afară de pe targă”. Atunci i se înnegurară ochii, îşi pierdu judecata şi îndată nu mai ştiu nimic…

O ridicară de jos şi-o transportară într-o farmacie, unde se trezi cu dureri groaznice de cap. Farmacistul se dovedi om cumsecade, o ajută cum putu mai bine; dar ea fu un timp mirată, trezindu-se într-un pat curat, ea, femeie săracă. Apoi, deodată, îi flutură pe dinaintea ochilor capătul de brâu ce atârna peste targă, memoria îi reveni şi se ridică, urlând „ca o vită înjunghiată”, vru să se repeadă în stradă, dar căzu în pragul farmaciei. Bunul om o ridică, o culcă într-o odaie din spatele farmaciei, o mângâie frăţeşte, telefonă la spital, de unde i se răspunse că „nu era nimic grav”. Petruşca neavând decât un umăr strivit, dar că totul se va drege la loc.

Din nenorocire, acestea nu fură decât mângâieri de circumstanţă, şi răspunsul celor de la spital o minciună plină de omenie! Adevărul, nefericita mamă nu-l cunoscu decât la comisariat, unde omenia nimereşte rareori şi acest adevăr fu nemilos, aşa cum îl presimţise inima şi ochiul drept, care începuse să i se bată: da! Petruşca îşi „zdrobise şi turtise frumosul piept, ca o farfurie!”

— Dar, barem Petruşca are un mormânt, spuse nefericita, sfârşindu-şi spovedania. Lipovenii au alergat, care cu un leu, care cu doi şi nu l-au lăsat la spital, „unde morţii sunt ciopârţiţi şi-i îngroapă unul peste altul”. A fost îngropat la cimitirul lipovenesc, „cu popă şi slujbă, ca un bun creştin ce-a fost în viaţă”.

Mereu aceeaşi poveste! Sărmana femeie avea nevoie de-o mângâiere şi şi-o găsi în mormântul feciorului, ca şi în mine de altfel, după ce îşi descărcase inima de povara necazurilor. Şi asta ne făcu bine la amândoi. Îmi spunea: „Nu sunt chiar atât de nefolositoare pe lumea asta!”

Ne întâlneam în fiece dimineaţă, ca doi vechi prieteni. Îmi zâmbea, de departe, arătându-mi sacul ce-l umpluse cu gozuri; şi eu îi arătam punga cu plumbi, legată cu o sfoară la gât, pungă pe care mi-o dăduse într-o zi, ca să nu mai pun plumbii în buzunare.

Şi această făptură, pe care educaţia de odinioară mi-o arătase demnă de dispreţ, îmi deveni atât de scumpă, că, uneori, neîntâlnind-o la prânz, o căutam de la un capăt la celălalt al portului, printre sutele de vagoane şi furnicarul de trăsuri. O găseam, îi spuneam lucruri plăcute şi alergam până la cea mai apropiată bucătărie ambulantă, de unde îi aduceam bucăţi de ficat fript şi pâine.

Dar într-o zi n-o mai găsii, deşi răscolisem tot portul. A doua zi şi în cele următoare, nicio urmă. Ah! mă simţeam cel mai nenorocit dintre nenorociţi! Eram sigur că e bolnavă. Tuberculoza o rodea cu încetul. Dar nu ştiam unde locuia. Nu-i cunoşteam măcar numele, fiindcă ne spusesem totdeauna; ea mie „batiuşca”; eu ei „babuşca”.

Într-a cincea zi de lipsă, începui să răscolesc mahalaua lipovenească, intrând din casă în casă, întrebând pe localnici şi dându-le ca semnalmente propria ei poveste.

Şi o descoperii. Niciodată fericirea şi nenorocirea nu au fost în mai bună tovărăşie. Am fost fericit, cum n-am fost şi nu voi fi niciodată, de parcă cineva mi-ar fi dat un regat.

Dar cine va şti care-mi fu inima, când o regăsii pierdută fără scăpare?

În cocioaba ei, culcată pe un pat de scânduri, pironea cu ochi sticloşi de febră numeroasele icoane adunate în colţul dinspre răsărit. Alături, ţinându-i mâinile, fiică-sa şi un băieţaş, amândoi atinşi de boala care nu iartă. Pe masă, resturile unei ciorbe de fasole adusă de vecini. Şi în faţa acestei privelişti, eu, neputincios ca un ocnaş în fiare!

Văzându-mă apărând, avu o izbucnire de bucurie atât de vie pe faţa-i pământie, c-am îmbrăţişat-o cu o frenezie de care nu m-aş fi crezut în stare şi am plâns din adâncul inimii mele, devenită omenească…

M-am zbătut.

Ceea ce n-am făcut pentru mine, pentru tata şi mama, ceea ce n-am făcut pentru soarele şi libertatea mea, am făcut pentru acest soare al suferinţei: m-am vândut, ca servitor.

Spre fericirea mea, am dat peste un om. Un om care m-a înţeles fără să-i destăinuiesc ceva şi mi-a dat banii înainte, fără condiţie şi palavre. Acest om e kir Nicola, faţă de care am o datorie, de care n-o să mă plătesc niciodată.

Acum, prieteni, cine-i femeia asta?

*

Adrian şi Petrov deschiseră ochii mari, umezi de lacrimi:

— E desigur… acolo… unde…

— Perfect… Acolo unde m-aţi văzut intrând adineauri, cu micuţul blond, în josul Vadului Comorofcei.

— Ah! strigă Samoilă, mâine, dis-de-dimineaţă, iau un doctor, o trăsură şi zbor la ea!

— Ar fi un gest de bunătate, spuse Mihail. Dar află, bunul meu Samoilă, că pentru această nenorocită nu mai există „dis-de-dimineaţă”, nici doctor, nici bunătate, care ar

putea să-i vină într-ajutor cu folos, fiindcă este lovită de *Ireparabil!*

Ireparabilul, de care spuneaţi adineauri că a lovit arta prin moartea lui Vereşaghin, încă mai poate fi reparat prin alţi Vereşaghini, care ar putea chiar să-l întreacă. Dar, dintre toate tristeţile vieţii omeneşti, ireparabilul care a doborât-o pe babuşca mea e cel mai dureros, cel mai sfâşietor, cel mai sângeros, căci aci nu-i vorba de pânze care nu vor mai fi pictate niciodată, ci de viaţa însăşi – care este scopul suprem al Creaţiei – aceasta viaţă care ne pustieşte cu sânge rece, nepăsătoare c-ar fi vorba de propria ei soartă sau a noastră.

Şi acest *ireparabil* se săvârşeşte pe toată suprafaţa pământului, în fiecare clipă din zi şi din noapte: când muncim, când ne odihnim, când dormim, când hoinărim, când cântăm, sau când plângem. El se săvârşeşte cu certitudine şi va continua să se săvârşească, atâta vreme cât va dura viaţa pe pământ, deoarece răul este însăşi existenţa. Împotriva lui, n-avem nicio şansă. Ce poţi face pentru copacul care creşte şi pe care furtuna îl ciunteşte?

Şi atunci?

Linişte. Linişte… Să chemăm liniştea, ca pe un balsam suprem al rănilor noastre, veşnic sângerânde… Numai ea singură, cu luminoasa şi aparenta-i indiferenţă, ne poate ajuta să privim limpede în opera complexă a Creatorului, s-o putem pătrunde, s-o facem în sfârşit mai puţin crudă.

*

În timpul celor trei zile care urmară acelei după-amieze de ploaie cu găleata, de prietenie pasionantă şi de spovedanie neaşteptată, în casa mamei Joiţa fu jale şi aproape doliu. Adrian era cât p-aci să moară de pneumonie.

Se întorsese acasă seara, tremurând de frig, nu mâncă şi se culcă. La miezul nopţii, toate păturile din casă nu mai

ajungeau să-l încălzească. Pe la patru dimineaţa, maică-sa îi plimba pe piept un gălbenuş de ou proaspăt, ca să afle locul junghiului ce-i tăia respiraţia. Afurisitul de junghi fu găsit tocmai deasupra sânului stâng, unde gălbenuşul de ou „se sparse cu totul”. Îl întinse pe toată partea bolnavă, îi presără sare şi piper şi-l obloji pe deasupra cu o bucată de pânză subţire. Dar degeaba: două ore mai târziu – chiar în momentul când biata femeie trebuia să plece la muncă – Adrian ardea ca un cuptor şi-şi pierdu cunoştinţa. În uşoara-i aiurare, un singur cuvânt îi revenea pe buze:

— Mihail… Mihail… Mihail…

Îşi aruncă toate păturile la pământ. Înnebunită, plângând cu lacrimi fierbinţi, nenorocita mamă uită îndată ocările din trecut şi alergă la plăcintărie, unde deschise uşa cu atâta putere, încât clopoţelul sări din loc, izbindu-se de perete:

— Mihaile! strigă ea, într-un suflet, Adrian moare şi te cheamă! Ah! mi-am pierdut băiatul!

Mihail tocmai îşi încărca coşul, gata să plece. La apariţia fulgerătoare a deznădăjduitei mame şi la auzul cuvintelor ei îndurerate, rostite într-o grecească perfectă, se răsuci pe călcâie, maşinal, păli şi o întrebă uşor:

— Adrian moare, spui dumneata?

Apoi către kir Nicola, care era de faţă:

— Acum, descurcă-te singur!

Şi întorcându-se spre mama lui Adrian, spuse:

— Să mergem, iute!

În faţa lui Adrian, care nu mai recunoştea pe nimeni, Mihail îşi dădu seama de gravitatea primejdiei, dar îşi impuse liniştea de care vorbise în ajun:

— Îmi trebuie apă rece de la puţ şi un cearceaf, zise, scoţându-şi haina.

I se aduse. Mihail rugă pe toată lumea să se retragă, deoarece, pe lângă Leana şi mamă-sa, în cameră se aflau şi alţi vecini care şedeau ciorchine în pragul uşii deschise.

Dintr-o singură mişcare, procedă la prima compresă rece, care deveni curând fierbinte şi fu repetată. Apoi Mihail intră la mama bolnavului, în bucătărie, unde plângea:

— Aveţi un termometru? o întrebă, mereu senin.

— N-am avut niciodată! răspunse mama, suspinând.

— Îmi trebuie unul neapărat… Şi cum nu vreau să-l las pe Adrian singur, aleargă mata până la farmacie să cumperi unul. Cu această ocazie, cred c-ar fi bine să chemi un doctor.

Mama Joiţa stropi câteva străzi cu lacrimile ei şi se întoarse cu termometrul şi doctorul. Termometrul era stricat, doctorul îl uimi însă pe Mihail. Era un evreu tinerel, sărăcuţ, cam slăbuţ, mărunt, oacheş, cu ochi şi mişcări de veveriţă. Înainte să-l vadă pe bolnav, remarcase sărăcia căminului şi a îngrijitorului, care-l întâmpină, luându-i piuitul, cu aceste cuvinte în franţuzeşte:

— Dacă veţi găsi cazul îngrijorător, vă rog să nu vă daţi de gol!

Doctorul adânci în ochii lui Mihail o privire călduros-cercetătoare, luă temperatura lui Adrian şi o găsi de patruzeci de grade. Apoi, luându-şi bastonul, zise:

— Continuă cu compresele, e singurul lucru pe care-l putem recomanda ca folositor în atari cazuri. Dă-i să mănânce lapte, supă de carne şi puţin vin. Şi fiindcă nu aveţi termometru, vi-l las pe-al meu.

După ce rosti acestea în franţuzeşte, se întoarse spre mamă, care se ghemuise într-un colţ cu faţa acoperită de şorţ, îi puse mâna pe umeri şi i se adresă.

— Băiatul dumitale va birui boala şi-ţi garantez că va da încă de furcă iubitelor sale. În orice caz, sunt la dispoziţia dumitale. La revedere.

Şi ieşi.

— Dar, făcu mama, alergând în urma lui, îţi datorez vizita, dom’le doctor.

— Nu-mi datorezi nimic, măicuţă bună. Dumnezeu îmi datorează mai mult. Haide, fii sănătoasă!

Femeia rămase uluită în mijlocul curţii. Mihail, care înţelesese totul, îl ajunse din urmă, la poartă.

— Doctore, iartă-mă, pot să-ţi strâng mâna?

— Iat-o!

Şi cei doi oameni se priviră, gândind unul despre celălalt tot felul de lucruri care nu se pot exprima.

*

Trei zile şi trei nopţi, Mihail nu închise deloc ochii şi nu încetă cu compresele, decât atât cât îi trebuia să alerge la puţ, ca să scoată apă proaspătă. După care, Adrian deschise ochii mari şi înlănţui cu aceeaşi mişcare gâtul mamei sale şi al lui Mihail. De bucurie, îl podidi lacrimile. Mihail spuse:

— Acum, te cred scăpat, dragul meu. Şi începând de azi, ne vom tutui, în semn de sărbătoare!

Samoilă, prezent, fu de aceeaşi părere, ţopăi prin toată curtea, îmbrăţişă pe toată lumea care intra, inclusiv Leana, şi aduse de la târg o pulpă de vacă şi o căruţă de zarzavat pentru supa lui Adrian. Dar bolnavul nu se vindecase încă. Alte cinci zile de îngrijiri, cu răstimpuri de odihnă, se alăturară primelor trei, în care timp, Petrov aproape se bătu cu Mihail, ca să-i cedeze locul. Acesta îşi petrecuse nopţile pe o saltea trântită la picioarele patului lui Adrian, cu un ochi mereu deschis. Abia atunci mahalaua pricepu că prietenia acestor oameni era cu totul altceva decât „dragoste turcească”, iar Mihail un alt om decât acela arătat de zdrenţele sale. Şi în faţa mamei, care spunea: „Dumnezeu să-l păzească! Numai el mi-a scăpat pe Adrian! Acum am doi feciori şi sunt fericită”… Mahalaua, înduplecată, răspundea: „Da, Joiţo, am fost răi cu acest biet străin”.

Şi pacea se încheie. Chiar Leana veni într-o zi ca o pisică şi i se adresă lui Mihail, sub privirea surâzătoare a lui Adrian:

— Tare mult mi-ar plăcea să am un catalog de mode de la Paris, dar nu mă pricep cum să procedez. Poate ştii dumneata, care cunoşti limba franceză?!

Mihail luă un toc, însemnă câteva cuvinte către o mare casă din Paris şi, după opt zile, Leana se pomeni cu un kilogram de hârtie ilustrată. Dar ceea ce o făcu să-şi piardă cumpătul, fu numele ei, *tipărit* pe plicuri.

Şi cei doi prieteni o auziră, strigând buimăcită, în curte:

— Sunt aşa de mulţumită, că l-aş săruta, dacă…

— Aproape totdeauna e un „dacă”, de care atârnă virtutea unei femei, spuse Mihail.

*

Adrian scăpă de pneumonie, după cincisprezece zile de zăcere în pat, o săptămână de convalescenţă şi peste nouă kilograme pierdute pentru totdeauna. Terenul pentru tuberculoza de mâine era de-acum pregătit. Dar, în prima zi a ieşirii în oraş, după zdravăna chelfăneală ce-i trăsese dragostea lui puternică de viaţă, putea merge cel puţin cu fruntea sus între Mihail şi Petrov, privirea lui încă înfrigurată spunând limpede: „E dreptul meu! L-am plătit!”.

Mihail lucra acum cu Petrov, kir Nicola fiind nevoit să-l înlocuiască, pe loc. Pentru locuinţă, refuzase până la urmă să împartă odaia lui Adrian, aşa cum mamă şi fiu îl invitaseră. Se mulţumi cu un culcuş înjghebat într-un chioşc de vară, aflat în partea dreaptă a curţii, drept în faţa odăii lui Adrian.

Desigur, Mihail a trebuit să înghită pe ascuns multe noduri, acceptând acest adăpost şi nu-i ascunse lui Adrian stinghereala de a-şi „freca coatele” de Leana şi de chiriaşii ei.

Dar şi aici soarta interveni încă o dată cu sabia ei, aruncând pe amândoi – dintr-o lovitură – dincolo de strada Griviţei, trimiţându-i să-şi „frece coatele” în lumea întreagă.

Această aventură neaşteptată începu astfel:

Era prin septembrie, lună darnică, vreme blândă. Lui Adrian, refăcut complet, Petrov îi propusese să încerce, pe cont propriu, zugrăvirea câtorva odăi din locuinţa unui popă dintr-un sat apropiat, unde tocmai construia nişte sobe, ajutat de Mihail. Adrian sări în sus de bucurie.

— Vezi, visul meu începe să se realizeze, spuse el. Să muncim tustrei laolaltă, nesupăraţi de nimeni, e primul pas spre fericirea la care avem dreptul, ca prieteni liberi.

Se duse să vadă lucrarea. Târgul se încheie pe loc. Chiar în aceeaşi seară, după ce băură aldămaşul, se înapoiară acasă, cântând, clătinându-se pe picioare.

Şi o viaţă frumoasă dură trei săptămâni…

Din Brăila şi până în satul popii aveau de mers cinci kilometri, în zorii zilei şi pe înserat, la ultimele pâlpâiri ale asfinţitului. Mergeau pe jos – ca nişte tineri adevăraţi – o oră, care li se părea scurtă, când erau în întârziere sau cerul nu le spunea nimic, sau când „ucenicul sobar” avea o cută verticală între sprâncene; o oră lungă (uneori cât două!), când cerul, pământul şi sufletele li se contopeau în acelaşi elan, care stăvileşte viaţa din mers şi o soarbe dintr-o înghiţitură. O sorbeau şi ei adesea, în felul acesta fiind demnă de inimile noastre, când aurora smălţează cu flăcările ei jumătate din bolta cerească şi când pământul geme sub povara porumbiştilor înalte de peste doi metri şi nesfârşite ca apa oceanului. Porumbişti ce-şi oferă, pe cele două laturi ale drumului lung şi singuratic, ştiuleţii săi pietroşi şi lăptoşi, ca sânii tinerelor femei ce-i culeg. Pierdute în pădurea nesfârşită de coceni, culegătoarele cheamă Dragostea în cântecele lor tânguioase şi care se plimbă nestânjenită, în ciuda strădaniilor omului de a-i tăia aripile.

În atari momente, lui Mihail îi pierea cuta urâtă ce-i cresta fruntea, deasupra nasului şi nu mai alerga ca gonit de lupi. În capul gol, pieptul scos în afară, poalele hainei mototolite fluturânde în vânt şi cămaşa desfăcută la gât, lăsând zefirul să-i mângâie pieptul păros, abia atingea cu picioarele ţarina groasă şi pufoasă, părând că vrea să încetinească scurgerea vremii. Mereu la stânga lui Adrian, mereu la dreapta lui Petrov, Mihail simţea uneori cât era de fermecat între cei doi paznici ai dragostei şi asta nu-i plăcea deloc. Ca să-i „înveţe să trăiască”, se fereca într-un mutism absolut, cu faţa voioasă, ochii scânteind de-o plăcere zeflemitoare; putea merge aşa o oră întreagă, fără să scoată o vorbă, obosind şi cei doi paznici şi distrându-se grozav pe seama aşteptării lor zadarnice. Căci aşa-i ciudăţenia firii omeneşti: un om prea atent, căruia n-ai chef a-i spune nimic, este tot atât de plictisitor ca şi un flecar, care nu se mai opreşte şi care-ţi taie pofta să-l asculţi.

Astfel fu începutul curselor între Brăila şi casa popii, dar cei doi prieteni se vindecară, fără prea multă suferinţă. Văzând mereu pe Mihail ocupat tot lungul drumului, ca să atingă cu degetul roua dimineţii ce atârna ca nişte boabe de diamant pe foile aspre de porumb, sau mângâind mătasea blondă ce ieşea din ştiuleţi, sau aruncând cu pietricele în înaltul cerului, sfârşiră prin a face şi ei la fel. Şi n-o brodiră rău. Şi când stinghereala decepţiilor îndurate în timpul primelor duceri şi întoarceri fu uitată cu desăvârşire; când, mai târziu, Mihail se trezi întrecut de prietenii săi în tot felul de zburdălnicii de-a lungul porumbiştilor fără sfârşit – de unde ieşeau gâfâind de oboseală, cu faţa în flăcări, obrajii zgâriaţi de foile tăioase ale porumbului şi sărind ca nişte copoi după prepeliţele care zburau speriate – el le spuse într-o dimineaţă, când radiau de bucurie:

— Vedeţi voi, dragi prieteni? Niciodată, nici cel mai interesant om, nu-i mai demn de mai multă atenţie decât ceea ce se află uneori în jurul său, chiar de n-ar fi vorba decât doar de porumbişti, de un drum şi un cer deasupra…

Astfel, scăpat de curiozitatea celor doi prieteni care-l pândeau ca pe-un oracol, Mihail se simţi, la largul său, atât de bine, că într-o seară începu să îndruge „prostii”.

Faptul se întâmplă în ziua terminării lucrului la popă şi din cauza unui „pahar”, cu „Cotnari” bun, un pahar mereu acelaşi, dar puţin cam prea des umplut.

Eu arunc vina pe vin. Dar, în realitate, adevăratul vinovat fu popa, care, mulţumit de lucrarea executată şi de „popia” sa, dădu „nitroglicerina” din sfintele-i butoaie pe seama drăceştilor limbi ale celor trei meseriaşi. Deşi ţăranul nostru se fereşte de „popă roşcovan” şi îşi face nod la batistă când îi iese în cale, acesta era totuşi cumsecade, şi ca popă, şi ca om, poate puţin cam prea bogat pentru o comună atât de săracă. Gurile rele ale oamenilor din sat aveau pică pe el, pentru că în acest ţinut locuit de-o populaţie oacheşe, apăreau, din când în când, în unele case, mici capete blonde ca de îngeri şi care semănau ca două picături de apă cu copiii preotului. Bărbaţii erau furioşi, iar preoteasa nu mai puţin. Silită de bărbatul ei să explice acest fenomen, femeia care aducea pe lume „o astfel de ruşine”, răspundea liniştită:

— Bărbate, tu ştii de la părinţii noştri că femeia însărcinată e uneori impresionată de ceea ce vede… Asta lucrează asupra fătului. Poate că m-oi fi uitat cu ochi prea curioşi la popă, duminica la liturghie şi la zi-întâi când vine cu botezul… Şi… de! Ştiu eu?… Poate că m-am uitat prea mult la el…

— Cum femeie? întorcea vorba bărbatul. Tu nu-l vezi pe popă decât duminica şi la zi-întâi şi dai zor că poate l-ai privit prea mult? Dar pe mine, care mă vezi în fiece zi, nu puteai să mă priveşti oleacă?

Atari scene se petreceau în casele ţărăneşti. Într-a popii era iadul. Era iadul, căci căminul popii simboliza într-un fel Maternitatea bisericii, unde preoteasa ţinea să aibă numai ea monopolul divin de-a fabrica popi mici. Şi dacă din

partea ţăranilor bietul slujitor al Domnului se alegea cu un nod la batistă, din partea preotesei înghiţea alte lucruri, care adesea îi rămâneau în gâtlej şi, ca să le urnească din loc, avea nevoie de-o „duşcă din băutura sfântă”. Această „licoare” era desigur vinul, pe care preotul era obligat să-l aibe pentru împărtăşanii. Dar şi aici ţăranii erau cârtitori:

— În timp ce noi îl gustăm *cu linguriţa*, popa îl gustă acasă *cu sticla!* strigau ei.

Nu era adevărat. Cei trei prieteni văzuseră cu ochii lor că preotul nu bea „cu sticla”, ci cu paharul. Îl văzură şi chiar participară la libaţiile lui, căci nenorocitul, totdeauna în luptă cu necazurile casnice, fugea adesea de nevasta-i cicălitoare – cu părul şi barba vâlvoi, râzând cu toată faţa lui mare şi roşcovană – şi venea să se împărtăşească împreună cu meşterii, să uite lângă ei ocările nelegiuite ce i le azvârlea preoteasa.

Aşa că, în acea zi de toamnă frumoasă şi de trândăvie voluptoasă, cei trei tovarăşi auziră deodată un zgomot mare de crătiţi, încărcat cu blesteme. Ca de obicei, pricepură că e vorba de-o scenă de gelozie; dar îl văzură pe bietul popă ţâşnind din bucătărie ca din iad, urmat numaidecât de potcap, care i se rostogolea printre picioare. În acelaşi timp, sfânta nevastă striga din răsputeri:

— Na! Ia-ţi ţucalul! Lua-te-ar dracii şi nu te-aş mai vedea în ochii mei! Ţap blestemat, marş!

— Auziţi, feţii mei? suspina nenorocitul, adunându-şi „ţucalul” de pe jos şi ştergându-l cu mâna. Ah! să nu vă fie cu mirare! Toate femeile sunt la fel, fie ele preotese sau diavoliţe. Cum te-nsori cu ele, te omoară cu fidelitatea lor, ţi-o impun şi-ţi fac viaţa de nesuferit. Dar, Doamne Dumnezeule! Dacă aş rămâne măcar văduv! Atunci, da! ar mai fi de trăit, căci noi, popii ăştia, odată văduvi, nu mai avem, din fericire, dreptul să ne recăsătorim. Iată o lege făcută de un înţelept. Cu siguranţă că şi ăsta a fost însurat.

Apoi alergă la beci şi se întoarse cu un urcior de „chihlimbar de Cotnari” şi un ghiudem mare.

— Haideţi, fraţilor, zise popa, ridicând paharul, să mâncăm şi să bem! Din fericire, ne rămâne încă sângele lui Iisus Christos, care n-a fost otrăvit cu veninul căsătoriei!

— Dar, părinte, obiecta Samoilă, totuşi în Sfânta Scriptură scrie că „oamenii trebuie să se înmulţească, ca nisipul mării”.

— Da, răspunse preotul, sugându-şi mustaţa muiată în vin. Da! „să se înmulţească”, dar să nu se însoare… Şi apoi, Cărţile sfinte nu sunt decât nişte cărţi; vreau să spun că virtutea lor e tot aşa de uşoară, ca şi a femeilor lehuze.

Petrov izbucni într-un hohot de râs formidabil, care zgudui geamurile. Popa se sperie:

— Nu mai râde aşa tare, fiule! „Blestemata” ar putea să pice peste noi şi să-mi arunce în cap cu una din oalele voastre.

Şi se scula ca să încuie uşa.

Pe nesimţite, urciorul de cinci kilograme se golea, pe măsură ce dispărea şi ghiudemul. Figura preotului devenea din ce în ce mai roşie, dar se ţinea bine. Prietenii noştri începură să se ameţească. Petrov, care voia să-şi transporte toate sculele în acea zi, plecă să caute un ţăran cu căruţă.

Puţin mai apoi, călare pe şevaletele sale, lua drumul Brăilei, trăgându-se de barbă şi strâmbându-se la Mihail şi Adrian, care, ca să scape de zdruncinăturile căruţei, preferară să-l urmeze pe jos. Poate şi pentru că voiau să se simtă puţin mai singuri, cu ocazia acestei ultime reîntoarceri acasă.

*

Soarele ardea însă destul de puternic, deşi era „târât spre asfinţit de-un iepure şchiop”.

Îndată ce trecură de casa cantonierului, ce domină valea Siretului, drumul îi înghiţi în marea de porumb pe care o despica în două câmpuri fără sfârşit. Pe acest

drumeag, flăcăul din sat îşi încetineşte pasul – ca şi strămoşii lui, haiducii – îşi descheie haina şi îşi aprinde ţigara. Aici, pierdut în singurătatea mişcătoare, îşi deschide stăvilarele bucuriei sau cele ale necazurilor şi îşi încredinţează vânturilor spovedania împătimită sau strigătul răzbunător al urii sale. Numai aici, toate sufletele pătimaşe ce străbat această mare a belşugului, se aruncă încet în valurile ei. Şi Mihail, care era unul din aceste suflete, nu i se împotrivi mult. Ochii lui întredeschişi se acoperiră cu un văl duios de amintiri, umerii îi căzură striviţi sub greutatea zilelor trăite în suferinţă.

Adrian n-avu nevoie să-l privească, pentru a presimţi totul. Ah, dacă am fi avut numai privirea, ca să vedem lucrurile, ar fi fost destul de trist pentru sărmanele noastre suflete! Dar când simţi că tovarăşul de alături e preocupat mai mult de ţigara sa; că îşi întoarce deseori capul, în partea cealaltă, ca să respire; sau că îşi priveşte prea mult picioarele, ca şi cum cărarea ar fi semănată cu capcane, oh! lasă-l atunci în pace, dacă vrei să te proslăvească în imnurile sufletului său!

Ca să-l lase pe Mihail în pace, Adrian se dădu la felurite comportări, de-o naivitate copilărească şi care măriră dragostea ce-i nutrea Mihail. Să nu fie oare o plăcere, ca să prinzi lăcuste şi greieri şi să-i priveşti îndelung, rămânând mai în urmă? Sau să zăboveşti pe lângă ştiuleţii de porumb, să-i crestezi cu unghia, ca să vezi cât au crescut?

Mihail îl opri pe Adrian ca să-şi aprindă ţigara de la el şi, cu această ocazie, îl fixă până în albul ochilor. Dar pe buzele sale se şi schiţase zâmbetul blând al liniştii lăuntrice, recâştigate de un convalescent. Îl întrebă:

— Nu ţi-e frig, Adriene?

— Deloc! Aş putea chiar să mă culc aci, dacă aş avea o ghebă.

— Atunci, să ne odihnim oleacă.

Şi se trânti, ca un butuc, în iarba înaltă, care tivea drumul. Apoi zise:

— Vezi tu, prietenii visători nu sunt totdeauna plăcuţi, ei doresc, câteodată, să viseze singuri, întovărăşiţi fiind de fraţi ca tine. Poţi găsi asta cam egoist, dar egoismul este şi el una din sevele care hrănesc pomul vieţii, cu condiţia ca să ajute la coacerea fructului bun. Deci, tu n-ai pică pe mine?

— De ce aş avea? De altfel, n-am observat nimic la tine.

— Taci, dragul meu urâcios, i-o reteză Mihail. Vrei să vinzi castraveţi la grădinar?

Adrian râse şi mărturisi:

— Da, ai dreptate! Te-am simţit absent, dar am preferat să revii singur la realitate, decât să te aduc eu cu trompeta prieteniei.

— În sfârşit! Aşa te vreau. Dacă-ţi dai seama de adevărul celor spuse, ei bine! vom fi prieteni buni. Şi-acum, vreau să te răsplătesc pentru gingăşia ta, arătându-ţi de ce te-am lăsat singur jumătate din drum.

Adineauri, lângă casa cantonierului, am văzut două vrăbii ce se zbenguiau, în felul lor, sărind una peste alta. Şi să mă ia dracu’ – cu vinul ăsta afurisit în cap – vrăbiile mi-au reamintit, deodată, o poveste veche, un fapt neplăcut sau nu, cum vrei să-l iei. Nu ştiu, Adriene, dacă ai cunoscut clipa când tristeţea se înfrăţeşte cu bucuria… E ceva foarte rău… Te descompune. În sfârşit, am mai văzut, cândva, două vrăbii zbenguindu-se.

Mă aflam într-o curte mare, împrejmuită de ziduri înalte, foarte înalte. Niciun om nu fusese în stare vreodată ca să sară peste ele! Şi eu mă aflam acolo de câteva zile. Când eşti în asemenea locuri, nu-i decât o singură cale de scăpare: să te gândeşti la viaţa trăită până atunci şi s-o retrăieşti. Asta-i tot! Cine n-o poate face, e pierdut. Mă străduii cum putui mai bine.

Cum vremea era blândă, îmi petreceam tot timpul în curte, fie plimbându-mă, fie tolănit pe caldarâm, mai mult

însă tolănit. Mi se-ntâmpla uneori să nu înţeleg cum se poate explica existenţa soarelui, a vântului şi ploii, singurele evenimente ce se desfăşurau sub ochii mei şi care-mi păreau tot atât de puţin libere şi stupide, ca şi existenţa mea în acel loc…

Mihail se opri, răsuci o ţigară şi afundându-şi privirea în ochii lui Adrian, îl întrebă deodată:

— Ţi-ai pierdut vreodată libertatea?

— Nu, niciodată!

— Îţi urez s-o pierzi într-o zi, pentru o clipă, o clipă grea… o necesitate vitală pentru oameni ca noi: cel care nu şi-a părăsit niciodată ţara, nu cunoaşte nici ţara lui, nici pe celelalte; cel care nu şi-a pierdut niciodată libertatea, nu-şi cunoaşte nici resursele sufletului, nici slăbiciunile lui. Ah! nu toate sunt bine alcătuite pe acest pământ blestemat, dar e bine să simţi orice, până nu înnebuneşti!

Eu eram cât pe-aci! Când soseşte nebunia, simţi ca un zgomot, un freamăt în spaţiu, asemănător celui pe care ţăranii cred că-l aud înaintea unui cutremur de pământ şi despre care dau amănunte. Odată cu acest zgomot, îţi simţi capul devenind mai uşor, dar cu o apăsare nemaipomenită pe creştet. Chipurile iubite se perindă atunci, cu iuţeală, pe retină, apoi dispar înapoia capului, unde ochii se întorc şi ei, ca şi cum le-ar urmări, în timp ce braţele îşi caută un sprijin undeva, deşi sunt în realitate sprijinite pe ceva. Totul e treabă de-o clipă, apoi… Apoi una din două: nebunia sau revenirea la loc. Eu am fost readus la loc de două vrăbii ca acelea de adineauri.

În clipa când am fost uşor atins, în treacăt, de fuga raţiunii mele, mă aflam în acea curte, în locul preferat, cu spatele pe caldarâm, picioarele sprijinite cât mai sus pe zid şi cu ochii spre cer, căznindu-mă de un ceas să aflu cine eram, rostindu-mi neîncetat numele. Chiar în momentul când percepui zgomotul şi primii lovitura de ciocan care-mi uşură capul şi când bătui lespezile cu amândouă mâinile, văzui trecând în goană, una după alta, două păsări negre,

uriaşe, care întunecară cerul… Erau, în realitate, doar două vrăbii, mărite şi înnegrite de dezechilibrul minţii mele. Dar trecerea lor fu de-ajuns ca judecata mea să-şi vină în fire.

Vrui atunci să mă scol. N-avui nici măcar putere să mă clintesc şi trebui să aştept. Abia în momentul acela îmi dădui seama de ciudăţenia vedeniei mele de mai-înainte: cele două vrăbii se aşezaseră pe muchea zidului; ceea ce fu pentru mine un prilej să le văd zbenguindu-se atât de zglobii. Una sărea pe cealaltă. Sări de unsprezece ori la rând. Era oare vorba, acolo, de-o adevărată virilitate – în cazul ăsta de necrezut – sau pur şi simplu o zburdălnicie?

Habar n-am, atât de ea, cât şi de restul poveştii mele.

Şi ridicându-se să plece, adăugă:

— Eh! astea-s *prostii!* Uită această poveste cu vrăbiile şi virilitatea lor, asemănătoare celei cu al nostru popă roşcovan!

*

Parcurseră restul drumului într-o tăcere desăvârşită. Mihail deveni îndată rece, mut, un mutism fără duioşie, fără revenire, feroce.

În oraş, trecând prin faţa felinarelor, el cerceta ochii lui Adrian, cu o privire răutăcioasă. Cuta grozavă de la frunte era mai adâncită decât oricând. Adrian se înfricoşă. Nu ştia dacă trebuie să vorbească, sau să tacă în continuare. Şi totuşi n-avea nimic să-şi reproşeze: nu-i pusese nicio întrebare curioasă, nici nu-l zgândărise să-i istorisească povestea cu vrăbiile.

Ajungând acasă, Mihail refuză să mănânce de seară, merse drept la chioşcul său şi se culcă îmbrăcat, fără măcar să aprindă lampa. Rugăminţile lui Adrian fură retezate scurt:

— Când îţi spun să mă laşi în pace, trebuie să înţelegi. N-am obiceiul să fac nazuri.

Mama Joiţa îi ceru lui Adrian s-o dumirească:

— L-oi fi jignit?

— Nu, mamă, ţi-o jur.

Se duse la Mihail, îi mângâie capul, pe întuneric şi-i spuse:

— Haide, nu fi supărat! Dacă s-a purtat urât cu tine, o să-i lungesc urechile! Numai spune-mi…

Mihail îi luă mâna şi i-o sărută:

— Mamă bună… Mamă sfântă… Te asigur că Adrian n-are nicio vină în amărăciunea mea. Vina e a mea, dar nu chiar a mea: mi-am adus aminte de lucruri ce-mi fac rău. Te rog să mă laşi singur! Nimeni nu m-ar putea alina, în clipa asta. Aşa sunt eu… O să-mi treacă.

Să fi fost miezul nopţii? Să fi fost înainte sau după?

Adrian n-ar fi putut-o spune, când se trezi din ghearele unui coşmar: Mihail se izbea cu capul de zidurile unei fortăreţe şi vorbea vrăbiilor, care ciripeau pe metereze.

Fericit că totul nu a fost decât un vis urât, cu pleoapele grele de somn, Adrian adormi din nou.

Dar iată-l că se deşteaptă iarăşi, cu această întrebare răspicată în faţa ochilor: „Oare Mihail o fi barem acolo?”

Cu o mişcare bruscă, sări din pat şi aprinse lampa, ca să se uite la ceas. Era ora cinci. Îşi trase pantalonii, micşoră lumina şi ieşi pe fereastră, ca să nu-şi deştepte mama. Afară era frumos. Cer înstelat. Dinspre partea Levantului, ziua îşi arăta faţa albicioasă.

Adrian alergă cu inima zvâcnindu-i, ca să se încredinţeze că Mihail se află încă în pat: chioşcul era gol! Bâjbâi ca să-i găsească traista. Nimic!

O clipă, nu voi să creadă o atare crimă împotriva prieteniei. Apoi îşi aduse aminte de un proverb pe care Mihail i-l spusese într-o zi: „Câtă vreme ţii o taină în tine, ea e sclava ta. Cum ai spus-o altuia, eşti tu sclavul ei”.

Asta era: Mihail nu iubea niciun fel de sclavie…

*

Ai fi putut vedea, în zorii acelei zile de septembrie, un tânăr care ieşea prin bariera Galaţilor şi alerga ca vântul, cu capul şi picioarele goale şi în cămaşă.

Ciobanii, care păşteau oile în câmpia ciulinilor şi zarzavagii, care veneau la Brăila, cu legume, îşi făceau cruce, văzându-l şi scuipau în urma lui: „Un apucat!”…

„Da! sunt!”… se gândea Adrian, auzindu-i.

Animale şi păsări speriate: măgari, oi, corbi, şi sticleţi; cât pe-aci să-l sfâşie câinii şi să dea peste un tren care zgudui aerul, trecând la doi paşi de el.

Apoi, departe tare, acolo unde nu-i decât cer auriu şi câmpie cenuşie, Adrian zări, la câteva sute de paşi înaintea lui, un omuleţ care înainta legănându-se, cu traista lovindu-i şoldurile – un om mărunt, cu inimă mare, care se ducea fără să-i pese de ceva şi care şi catalogase Brăila şi pe Adrian printre amintirile ce trebuiau să-i umple cândva ochii cu lacrimi.

Ah! prietene răutăcios, care fugi de prietenie! Meriţi prea bine o îmbrăţişare!

Încă vreo câteva salturi de ogar. Apoi:

— Mi-ha-i-i-l!…

Şi Adrian se prăbuşi în ţărâna rece.

Ca lovit de un glonte, Mihail se răsuci locului şi înălţă braţele spre cer:

— Nu se poate!… Nu se poate!…

Alergă, se aruncă asupra trupului fierbinte al prietenului său, acoperindu-i faţa cu sărutări:

— Iartă-mă, Adriene! Iartă-mă! Nu merit o atare prietenie!

— Ba da! făcu celălalt din cap.

Mihail îi scoase cămaşa udă-leoarcă, îi dădu o alta din traista lui, precum şi propria-i haină. Apoi, în picioare, îl apucă de mână:

— S-o ştergem acum, s-o ştergem cât mai repede cu putinţă. Altfel o să mori!

Dar Adrian:

— Nu moartea!… Ci viaţa… Căci noi gonim împreună pe acelaşi drum!

Astfel părăsiră Brăila, pentru lumea largă…

NERANŢULA

PREZENTARE

Neranţula s-a născut într-un ceas de lumină caldă, într-un ceas de dans. Aş putea spune că Panait a scris *Neranţula*, dansând. Faptul s-a petrecut într-o după-amiază, în „Subsolul prieteniei” (aşa numesc eu subsolul prăvăliei lui Gheorghe Ionescu). Un subsol care se limpezeşte uneori cu o ciudată lumină „à la Rembrandt”, cu umbrele sale mai expresive decât lumina însăşi…

Mâncasem şi băusem bine, când tovarăşii clipelor îndepărtate răsăriră în mintea fiecăruia. Am tăifăsuit despre tot ce-am cunoscut şi trăit în copilărie, dimineţi pe malul mării, după-amieze în jurul bisericilor, seri în faţa casei.

Aşa am ajuns la cântece. La cântecele mamelor noastre şi la vechile dansuri *cantabile* pe care le dansau mamele noastre – mamele noastre din România şi Grecia. Şi astfel s-a trezit, în amintirea şi pe buzele mele, *Neranţula*, cu zâmbetul şi veselia ei. *Neranţula* este un cântec şi un dans de pe ţărmurile Greciei, din ţara marinarilor cu inima deschisă şi apucături simple.

În picioare, cu paharul în mână, pocnind din degete, ca mama mea Elena, am cântat şi am dansat *Neranţula*.

Kato sto yialo
Kato sto perighiali…

Cântec şi dans sunt o lume. Şi amândouă reînvie o lume. Cântecul este miracolul care poartă în sine alte miracole. Şi *Neranţula* este un cântec miraculos, ca un izvor.

În acea zi, pentru Panait miracolul fu reînvierea unei lumi, el însuşi părând un înviat, în picioare, cu o linişte aparentă pe faţa în care se reflecta trecutul şi în inimă cu o tulburare amară, el şoptea:

— Ce? Ce cânţi? Cum ai spus? *Ne-ran-ţu-la? Ne-ran-ţu-la?*

Părea că se adresează fantomei propriei sale copilării. Şi, pe nesimţite, cântecul îi reapăru pe buze, începând să cânte şi să danseze el însuşi:

Neranţula fundoti
Neranţula mu condi...

Panait dădea viaţă unei lumi îndepărtate, dispărute. Ah! ce jucării suntem în mâinile marelui vis!

Era o clipă stranie.

— Dac-ai şti! Dac-ai şti! Tu îmi trezeşti o întreagă viaţă!...

Şi Panait ne povesti anii petrecuţi la Brăila, anii cutezătoarei şi nesupusei *Neranţula*, în a cărei soartă sta scris să fie cântată de popor, ca o fiică a valurilor – soră îndepărtată şi simbolică a Afroditei – dar până la urmă redată şi ea mării. Triumfătoare şi veselă, ea răsărea din spuma mării pentru a se înapoia în regatul valurilor, după ce va fi cunoscut mirajul luminii, ducând cu ea acolo ultima iluzie pe care deznădejdea o îngăduie muritorilor.

Am petrecut întreag-acea seară şi multe altele în „Subsolul prieteniei”, cântând *Neranţula*, în greceşte. Asta, până în clipa când el a aşternut pe hârtie, cu elanul unui dansator, povestea nefericitei şi preafericitei fiice a Brăilei.

Neranţula lui Panait, joc al dragostei şi al mării, este redată mării – apelor legendarului Bosfor – o dată cu dragostea ucisă.

Cealaltă, *Neranţula* poporului, trăieşte şi va trăi veşnic, în ciuda războaielor şi suferinţelor care nimicesc zâmbetul şi cântecele. Trăieşte şi va trăi în inima şi pe buzele mamelor şi fetelor de pe ţărmurile greceşti:

Ea va trăi mereu,
Pe prundişurile
Insulelor trandafirii,
Mereu nesupusă,
Mereu sălbatică,
Cu gleznele-i
Atât de alb-strălucitoare,
Încât vederea lor
Trece ca un fulger pe deasupra mării
Şi luminează lumea-ntreagă.

Neranţula! Pentru ca Occidentul să te înţeleagă, trebuie ca el să te vadă şi să te citească, aşa cum ai fost scrisă: ca un vechi şi neprihănit dans de altădată. Panait te-a scris dansând. Şi trebuie să fii citită, tot dansând.

Neranţula! Dintre toate odraslele lui Panait eşti aceea care porţi în tine o muzică bogată şi firească, de o intensitate nemăsurat de adâncă. Eşti muzică. Istrati şi Neranţula sunt din acele spectacole pe care trebuie mai degrabă să le simţi, decât să încerci să le înţelegi şi să le explici.

Ca un jucător nesocotit şi robit patimei, Panait însuşi îşi lăsa întotdeauna inima în voia sorţii, fără să încerce să explice vreodată valoarea monedei sale, fără să ştie dacă această monedă are preţ la jocurile cunoscute în Occident, fie în cuvinte, fie în idei.

La fel şi cu *Neranţula*: o mare şi semnificativă parte din muzica ei este exprimată printr-un refren straniu şi de nedescifrat, un refren care poate sugerează secretul, dar nu-l dezvăluie. Refren care ne întovărăşeşte, după fiecare mişcare, în momentele cele mai patetice:

— Aman! More! Aman! Aman! Neranţula!

Pentru a ne dezvălui însăşi inima omului şi a ne arăta cum florile vieţii se înnegresc şi cad la suflarea amară a suferinţei.

— Aman! More!

Deşi scrisă în franceză, Istrati îşi lasă aici gândirea şi inima să vorbească în limba maternă, limba lumii de unde a purces. Şi dacă pune partitura muzicii sale pe notele Occidentului, el păstrează cheia care-i gama unei alte lumi. Ori, acest *Aman! More!* este una din cele mai frumoase chei ale *Neranţulei*, rapsodie a Copilăriei.

Dar toţi cei care – bărbaţi şi femei de pe tot pământul şi din toate timpurile, în dragoste sau în ură, în sacrificiu sau martiriu, liberi sau între zidurile închisorilor, în ceasul naşterii sau al morţii, în bucurie sau în durere – toţi cei care au simţit tragicul mister al vieţii şi care adresându-se lui Dumnezeu sau oamenilor, părinţilor sau călăilor, au scos acest mare strigăt sfâşietor: „Fraţilor! Fraţilor! Milă! Din dragoste pentru viaţa fraţilor! Ajutor! Ajutor! Gândiţi-vă la frăţia noastră! Veniţi! Am suferit prea mult! Destul! Destul! Destul!” ei bine, toţi aceştia trebuie să simtă că *Aman* – cântat de Istrati în momentele cele mai hotărâtoare şi mai haine ale vieţilor tovarăşilor şi fraţilor săi – nu e decât strigătul nostru în faţa sorţii, soartă care atârnă deasupra dumnezeilor şi a oamenilor.

APOSTOLIS MONASTIRIOTY

E mult de când am petrecut în Alexandria Egiptului câteva ierni însorite. Şi dacă amintirile acelor timpuri nu sunt prea vesele, cum aş putea totuşi să nu mă las cuprins de ele, cum nu mă înflăcărez de acele clipe rare care răstoarnă cazanul cu amărăciuni ale vieţii noastre, umplându-ne de bucurii în stare să ne fărâme inima?

Da, am cunoscut atari clipe, în ciuda vieţii mele trudite.

Mi le da soarele iernatic al Alexandriei, soarele ei şi dorinţa mea de-a trăi, acceptam feliile mari de amărăciune pe care soarta mi le oferea pe aceeaşi tavă.

Le acceptam, deoarece presimţeam că viaţa refuză tot platoul, celor care întind mâna ca să apuce numai soarele.

Soarta îmi hărăzea puţine ceasuri de lumină, în schimbul unei zile de trudă, fără plăcere, dar forţăm părticica de fericire, mărind cu ştiinţă feliile de amărăciune. Mă lipseam de atâtea lucruri necesare vieţii, numai să-mi satur mai bine ochii de lumina ce se revărsa, de cerul care te zăpăcea, de Mediterana ce-şi lua zborul.

Pe scurt, eram un muncitor rău. Părăseam lucrul fără motiv, îndată ce o muscă mă sâcâia cu puterea ei de a-şi apropia soarele. Atunci plecam tare mâhnit de această slăbiciune, pe care oamenii sunt bucuroşi s-o pedepsească…

Plecam plin de libertate şi golit de speranţă.

Picioarele, ele însele grele de atâta fericire scump plătită, mă duceau totdeauna spre marginea Alexandriei, la Ramleh, de unde palmierii africani îşi contemplă, pe deasupra Mediteranei, fraţii înşiruiţi pe Coastele de Azur, pe Ramleh-urile europene. Aceeaşi mare îi mângâie sau îi bruftuluieşte. Darnic cum îl ştim, soarele îi scaldă în aceleaşi raze puternice.

La Ramleh se află clădiri luxoase, ca în orice ţinut minunat unde bogaţii vor să fie singuri, ca să-şi mistuie singuri costeliva lor bucurie. Doamne! văzându-i cât de jalnic se plictiseau pe terase, sorbindu-şi odiosul lor Nimic, pricepui de ce viaţa era atât de aspră, în nerecunoştinţa ei, cu un pârlit ca mine.

Şi astfel, eu, săracul, îndrăznii să mă apropii de terasele ticsite cu bogătaşi, de acele locante unde narghileaua şi cafeaua – fermecătoarele mele vicii – se plăteau la preţuri prea scumpe pentru punga mea. Dar nimic din tot ce mi-am dorit în viaţă nu mi-a fost peste putinţă; mi-am plătit adesea bucuriile cu sânge, monedă pe care băncile nu o cunosc, şi nu voi regreta niciodată, deoarece aceste băi de lumină m-au ajutat să îndur întunericul existenţei mele.

Pentru o cafea şi o narghilea, la Ramleh-ul Alexandriei sau pe marile cheiuri ale Smirnei, pentru un ceas de visare care însemna toată viaţa mea de-o zi, adesea de-o săptămână, am făcut totdeauna ca acel român de treabă din cântecul popular:

Am dat, lângă mândra mea de-o seară,
Toată truda mea de-o vară

Da, am dat... Ca să ai mult, trebuie să dai mult.

Asta vine de la sine, fără sforţare. Dar nu despre asta e vorba aici.

*

Nu poţi iubi lumina, fără să iubeşti în acelaşi timp oamenii. Nu pe toţi. Nimeni nu-i iubeşte pe toţi şi nici Iisus nu i-a iubit prosteşte.

Iubim doar ce ni se aseamănă în felurite privinţe. Iubim dorinţele noastre.

Într-o după-amiază, la Ramleh, pe o terasă înţesată de de-o sclifosită puiţă omenească, am văzut un om. Şi el pe mine. Îndată ştiui ce căuta acolo, la ce se uita, ce simţea. La rândul său, şi el ştiu la fel despre mine, ba încă şi mai abitir. Am ghicit în privirile noastre sincere nuanţa dorinţelor noastre, minunea asemănărilor noastre.

Acest lucru nu se întâmplă totdeauna. Adesea, cântărind oamenii, m-am înşelat pe jumătate, niciodată în întregime. Dar cu cât mă înşel mai mult, cu atât merită să mă înşel astfel, deoarece aici nu e vorba decât de *viaţa frumoasă, sănătoasă ca apa de izvor şi puternică, la fel ca fulgerul*.

Iubesc omul, când poartă în sine, încă de la naştere, dragostea pentru prietenie. Iubesc femeia, când sângele îi este aprins de patima cărnii. Mă dăruiesc lor cu frenezie, fără să mă tocmesc. Asta costă scump, dar niciodată dezamăgirile îndurate n-au fost şi nu vor fi în stare să micşoreze suma dorinţelor mele.

Îmi caut pretutindeni norocul, cu furia cartoforului. Joc totdeauna larg, deoarece nu pot suferi zgârcenia. Dacă mă înşel, nu pierd nimic; celălalt e-n pagubă. Nu pierzi nimic, când te dăruieşti în întregime. Altminteri, ar însemna să poţi spune despre soare că-şi sleieşte forţele, când se dăruie fără cruţare şi fără alegere. Şi cu atât mai rău pentru gheţari, care totuşi se topesc ei înşişi! Dar când câştig, pun mâna pe-o comoară! Vorbesc despre sentimentul prieteniei, deoarece, vai! pasiunea cărnii este ca fulgerul: puternică, dar nu ţine mult.

Iată cum este alcătuit lutul meu şi ceea ce iubeşte. Nu-s nemulţumit din cauza asta. Marii mei prieteni nici atât. Şi în acea zi, la Ramleh, Marco – pe care l-am înţeles şi m-a înţeles mai iute decât a trebuit să ne furăm narghilelele – Marco a fost, poate, cel mai fericit dintre toţi.

Fermecătoarea secătură încearcă totuşi să se apere. Ştia bine că ar fi de prisos, deoarece, la fiinţele sensibile, nevoia de-a iubi şi a se mărturisi este mai puternică decât

simţul pudorii, care te sileşte să-ţi ascunzi urmele loviturilor. Totuşi, el ţinu să-mi dovedească reţinerea sa de om de lume, acest „sărman om de lume”, care se hrăneşte cu iarbă, bea apă, iubeşte ca un vierme şi îşi ascunde cele mai mici zgârieturi! Şi în după-amiaza acelei întâlniri de neuitat, Marco mă părăsi, în mod grav, fără un semn încurajator, plecând de acolo.

Ca un om de lume.

Câinele său lup, de o veselie năvalnică, îl sâcâia: voia să-i arunce o pietricică, şi cât mai departe. Marco, visător, cu mâinile împreunate la spate, puţin adus, mergea pe plajă, fără să răspundă dragostei celui mai bun prieten al său. Această nepăsare nu mă păcăli. Îl urmai multă vreme, de la oarecare depărtare, întipărindu-mi trăsăturile frumosului său chip de prieten, pe care trebuia să mi-l apropii. Şi, într-o zi, am făcut-o. Cum? Asta nu se învaţă.

Şi acum, uitaţi-vă. Nu va mai fi vorba aici despre mine. Ascultaţi o poveste, petrecută în colţuri de pământ, pe care cei mai mulţi dintre voi nu le cunoaşteţi.

Este povestea istorisită de omul pe care l-am descoperit pe o terasă la Ramleh-ul Alexandriei, un om pe care-l iubeam fără să ştiu pentru ce şi care mi-a sfâşiat adesea inima cu acest cântec grecesc, sprinţar, a cărui primă strofă ar putea fi tradusă cam aşa:

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti[{21}]*!*
O fecioară îşi clătea fusta,
Neranţula fundoti!

PARTEA ÎNTÂI

Să tot fi avut şaisprezece ani, când tata cumpără o căsuţă, pe Uliţa evreiască, la Brăila. Ne mutarăm numaidecât. Ştiam că nu vom sta mult acolo, deoarece tata – ca de obicei – nu cumpăra decât case dărăpănate, pe care le meremetisea şi le vindea din nou primului amator. În fond, asta-i era meseria, destul de bănoasă. Aceea a mamei, deloc obositoare, consta în a-şi sprijini bărbatul în nesfârşitele sale pălăvrăgeli de afaceri, în timp ce o slujnică se ocupa de gospodărie, ciorovăindu-se cu lucrătorii care cârpeau şandramaua.

În ce mă priveşte, aveam datoria să alerg la cârciuma din colţ, să iau carafe cu vin pentru părinţi şi cumpărătorii lor, care beau laolaltă, sporovăind despre „casă de vândut”, „casă de cumpărat”. Asta mă plictisea de moarte. Ca să mă distrez, aruncam tencuială în sosurile servitoarei noastre şi sare în ipsosul zidarilor. Toată lumea se supăra şi se mai schimba kalimera. Îmi mai plăcea să mă joc cu marile mele zmeie pe străzi, în capul gol, cu cămaşa descheiată, în bătaia vântului şi mereu singur. Da, singur, deşi nu eram nici fricos, nici sălbatic; mă temeam însă de pietrele azvârlite de ştrengari, mai ales din ziua când una mă lovi în cap, găurindu-mi-l.

Iată de ce, mutaţi proaspăt în mahalaua ovreiască, mă ţinui la distanţă de băieţii din cartier. Aceştia, deşi „copii de ovrei” – ceea ce însemna: sfioşi, deloc primejdioşi – ofereau o mie de ocazii ca să le spargă capul; ştiindu-i fără curaj, micii românaşi de prin împrejurimi nu şovăiau să vină ca să-i bată, la ei acasă. Cu sânul şi buzunarele doldora de pietre invadau strada şi, de dimineaţă până seara, zburau „proiectilele” în ambele direcţii. Uneori, pietrele zburau peste garduri, în curţile oamenilor.

Aşa că, vrând-nevrând, mă lipsii deocamdată de plăcerea – foarte gustată cu prilejul schimbării locuinţei – de-a hoinări pe uliţă, ca să cercetez locurile, ca să cunosc oameni şi obiceiuri noi. În schimb, o preocupare neaşteptată se oferi de la sine setei mele de-a iubi.

La mahala, curţile sunt despărţite prin garduri din şipci vechi. Poţi vedea tot ce se petrece la vecini. Şi cum pe-aici lumea e foarte curioasă şi nu prea politicoasă, fiecare se uita, cât avea poftă. Ceea ce făcui chiar eu însumi, după pilda celor mari, care nu se sfiau să se scuipe în obraz, ori de câte ori aveau prilejul şi să-şi arate dindărătul gol printre şipcile gardului.

Eu, unul, n-aveam nimic de arătat şi nici de scuipat pe cineva. Dimpotrivă, în curtea din dreapta, aveam plăcerea să văd în fiece zi o fetişcană de paisprezece-cincisprezece ani, care se mişca întocmai ca un peşte în apa râului, necatadixind să priceapă că aveam poftă să fac la fel. Dar era fată şi, ca şi căţeaua care nu se teme de muşcătura câinelui, nu se temea de pietrele băieţilor. (Copilul, când devine bărbat, îşi pierde până şi această omenie şi loveşte femeia însărcinată.)

Oacheşă şi cu păr bogat, semăna cu o ţigancă. Coada mare, împletită îngrijit. Faţa – ovală, foarte serioasă, cu ochi pătrunzători şi buze cărnoase – era întotdeauna curată, ca şi mâinile şi picioarele.

De altfel, n-avea de-a face decât cu apa. Cu braţele împovărate de două găleţi din tablă, făcea naveta – încă din zori – între pompa cartierului şi casele pe care le aproviziona, pe o para „rândul”, cu condiţia să fie „pline ochi”. Ca să prididească şi să n-o stânjenească la mers, atârna găleţile de-o cobiliţă, care o îndoia sub greutatea ei.

Oricum, corvoada asta trebuie să fi fost istovitoare, de vreme ce o vedeam adesea cu faţa crispată, gura strâmbă, buza de jos atârnându-i, lac de sudoare, dar niciodată tristă, niciodată copleşită; veselă îndată ce-şi punea jos povara, gata de zburdălnicie. Nu era vorba de zburdălnicia

neroadă cu ştrengăriţele din mahala, ci, singură în curte, cu nişte căţeluşi frumoşi pe care-i ferchezuia, îi gătea cu nenumărate panglicuţe şi-i dezmierda necontenit. Sau când se sătura de căţeluşi şi n-avea curse de făcut, o pornea haihui. Ceasuri întregi n-o mai vedeam. La înapoiere, cu faţa scăldată de fericire, înşfăca găleţile şi alerga la corvoada zilnică. Terminând-o, se tolănea la umbra unui dud, unde reîncepea găteala căţeluşilor, cu risipă de îngrijiri şi duioşia unei adevărate mame.

În jurul ei, nimeni. Nimeni care s-o ţină din scurt. Nici părinţi, nici strigăte, nici înjurături. Numai cereri de apă, din toate părţile.

Umbrele nopţii o înghiţeau, laolaltă cu micuţele animale, într-un susur de mângâiere şi de îmbiere la odihnă.

Dimineaţa o găsea mătăhăind sub povara cobiliţei, cu braţele şi gâtul încordate, cu pumnii strângând toarta găleţilor, la capetele cobiliţei. Buza îi tremura puţin. Apoi, iarăşi câinii, dispariţiile neaşteptate, întoarcerile acasă radiind de fericire.

Văzui toate acestea, într-o vară, la începutul vacanţei mari.

— Mamă, cine-i fetiţa care cară apă?

— O orfană.

— Cum o cheamă?

— Nu ştiu. Nimeni nu poate spune. I se zice Sacagiţa.

*

O orfană... Pripăşită de un an, Dumnezeu ştie de unde... Care n-a vrut niciodată să spună cum o cheamă şi nici cine-i sunt părinţii. Pe care Stana, bătrâna proprietăreasă, o culesese de pe drumuri şi căreia lumea îi zicea sacagiţa.

Cam asta-i tot ce ştia „lumea” despre această fetiţă. Şi îndată ce „lumea” îşi potoli curiozitatea-i nesătulă, boteză

pe nepoftită cu numele de *sacagiţă*, îi întoarse spatele şi-şi văzu de socotelile ei, socoteli de agonisit, de îmbuibare, de „case de vânzare” şi „case de cumpărat”.

Sărmana *lume!...* Şi tu, sărmane *om de lume!...* Cât vă plâng!... Vă întâlniţi în drumul vostru cu o făptură omenească, având fălcile încleştate de viforniţa vieţii, şi în loc să-i dovediţi căldura voastră, marea voastră omenie, o întrebaţi în fugă: „Ia să ne spui, necunoscutule, cât ai clipi din ochi, cine eşti, de unde vii, ce părere ai despre noi şi ce ai de gând să faci în mijlocul nostru?”

Şi nenorocitul se uită la voi, incapabil să-şi descleşteze fălcile pentru a vă răspunde sau măcar să vă scuipe în faţă. Şi, grăbiţi cum sunteţi, îi întoarceţi spatele, îi atârnaţi o poreclă, ca pe-o tinichea găurită de coada unui câine, şi o ştergeţi la treburile voastre. O ştergeţi: tu, sărmană *lume...* şi, de asemenea, tu, sărmane *om de lume...*

Cât vă plâng...

*

Într-o zi, pe când mă apropiam sfios de gard, micuţa singuratică îmi spune deodată, spre marea mea uimire:

— De ce te joci numai în curte?

Ah! câtă plăcere îmi făcu acest semn de prietenie! Inima îmi bătu cu putere. Îmi simţii obrajii în flăcări. Nu putui să scot o vorbă. Coborâi privirea.

Sta dreaptă, de cealaltă parte a gardului, mângâindu-şi căţeluşul drag – Leu – pe care-l strângea la piept, şoptind într-una, melodios:

— ...De ce? De ce?... *Marco...*

Tresării, bolborosind:

— Ştii, deci, că mă cheamă *Marco?*

— Am auzit strigându-te astfel...

Sforţându-mă, izbutii s-o privesc în faţă şi s-o întreb:

— Dar pe tine cum te cheamă?

Îmi răspunse, simplu:

— *Sacagiţa*.

Simţii un cuţit în inimă. Îi întorsei spatele şi fugii ca să plâng.

Va să zică, ea se împăca liniştită cu cumplita poreclă de *sacagiţă!* Cu acest nume era chemat cel mai frumos tovarăş din copilăria mea!

— Şi ce-i cu asta? îmi spuse a doua zi, după ce îi mărturisisem revolta, scârba mea. Ce-i cu asta? *Eşti ceea ce eşti…*

Apoi, îmblânzindu-şi glasul:

— …Sunt, oare, pentru tine, *o sacagiţă?*

Pentru mine!… Oh! pentru mine!… Nu! Nu! Smulsei o şipcă din gard, mă strecurai prin spărtură şi o strivii în braţe.

Avea carnea tare ca piatra. Un parfum necunoscut până atunci – parfumul cărnii iubite – îmi pătrunse în sânge.

Era ca mireasma unui fruct exotic pe care-l guşti întâia dată.

O părăsii îndată şi trecui în curtea noastră. De-acolo, ne-am privit cinstit în ochi. Ai ei erau mari, deschişi şi, ai fi putut spune, miraţi. Faţa ei, împietrită, liniştită, golită de orice emoţie. Eu… eu abia îmi trăgeam sufletul.

În jurul nostru pustiu. Uliţa, de asemeni, pustie.

Totul se petrecea într-o după-amiază înăbuşitoare de august, când trântorii mahalalelor dorm, cu toţii, după ce-au gonit muştele şi-au lăsat perdelele.

În săptămâna următoare, se ivi o împrejurare care mă ajută să câştig inima prietenei mele.

Dimineaţă. Ea trebăluia voiniceşte, de la un cap la celălalt al mahalalei, cărând apă la clienţi. În acest timp, mă jucam cu zmeul în uliţă, dar foarte aproape de poarta noastră. Zmeul plutea în înaltul cerului. Îi „dădusem” toată sfoara de pe ghem, ca să-l încerc la zbor mare. Nu vedeam, nu auzeam nimic. Mă sileam să „prind” părţile bune şi cele

slabe ale jucăriei mele, când un strigăt îndepărtat mă-nfioră: era glasul prietenei mele.

La capătul de sus al uliţei ea îşi aruncase găleţile, bătea din palme, urla şi alerga spre mine, cât o ţinea picioarele, ca scoasă din minţi, făcându-mi semn. Mă uitai îndărăt şi văzui o trăsură cu doi cai, apropiindu-se, în goana mare, în timp ce în mijlocul drumului ursuleţul Leu îşi scărpina liniştit o urechiuşă, nepăsător de primejdie.

O clipă de şovăire şi prietena mea şi-ar fi văzut strivit câinele atât de iubit.

Lăsai zmeul, care se prăvăli din nori, mă repezii şi smulsei căţelul de sub copitele cailor; dar trăsura mă izbi şi căzui leşinat.

La trezire, lume multă în jurul meu. Îmi frecau cu spirt coastele strivite. Se văicăreau.

Apoi, după ce lumea plecă la treburile ei, izbutii să merg singur până la gard.

Prietena mă aştepta cu Leu în braţe. Mi-l trecu prin spărtură. Luându-l, mă speriai de faţa chinuită a micuţei mele.

— De ce eşti atât de palidă? îi spusei.

— Ţi-l dăruiesc! rosti ea, sugrumată. O să ştii să iubeşti un lucru ca ăsta?

— Da, mult.

— Şi ce eşti în stare să faci pentru ceea ce iubeşti?

— Totul!

— Da… Mi-ai dovedit-o. Sunt o proastă… Iartă-mă!

Şi, de astă dată, ea fu aceea care trecu prin spărtura gardului, îmi luă capul în mâini şi mă sărută pe amândoi obrajii.

Au fost primele şi singurele sărutări voluptoase din viaţa mea, care nu m-au costat decât puţină durere în coaste. Altele, altele, toate…

Dar, de ce să mergem atât de repede…

*

Durerea de coaste mă ţintui în pat mai multe zile. În fiecare după-amiază, stăpâna lui Leu şi a inimii mele venea – pentru un ceas sau mai multe – ca să mă vadă şi să-şi mângâie câinele.

Mi-aş fi dat întreaga-mi sănătate nefolositoare, ca să pot prelungi această fericire de bolnav răsfăţat! Doamne! fie-ţi lăudată opera! Noi o considerăm nedesăvârşită, fiindcă suntem nişte nesocotiţi; iartă-ne însă şi nu lua în seamă jalnica noastră judecată! De un singur lucru-i păcat: că nu te-ai gândit să ne pui o a doua inimă în locul bietului creier, care ne stinghereşte atât!

— Marco, îmi spuse prietena (într-o zi, când sta pe patul meu, una din acele zile de august, bogate în soare, în muşte şi praf), Marco! Eşti gelos?

Vorbindu-mi, faţa ei deveni la fel de palidă ca în clipa când se despărţise de căţeluşul pe care îl scăpasem de la moarte.

— Gelos? De ce mă întrebi? Şi de ce această spaimă?

— Pentru că te iubesc *pe tine, pe tine şi încă pe cineva!...*

Auzindu-i mărturisirea, mintea mi se tulbură, patul se învârti cu mine şi era cât pe-aici să-l strivesc pe Leu.

— Da! adăugă. Vă iubesc pe amândoi ca pe *unul singur*, aşa cum îl iubesc pe Leu. Iată tot ce iubesc. Să nu te superi. Asta e.

Şi mă sărută cu putere; dar mai bine mi-ar fi dat o lovitură de ciocan în frunte.

Îndată simţii că nu trebuie să mă tângui, că aveam de-a face cu o făptură bine clădită şi cu un potrivnic puternic; şi că numai arătându-mă puternic, la rândul meu, mai puternic decât ei doi, voi izbuti să lupt şi să-mi păstrez locul. Simţii clar aceasta.

Timpul mi-a dat dreptate. O dreptate amară…

— Cine-i acel *cineva?* o întrebai gâtuit.

— O să-l vezi… când om merge să sărim şanţul la *Neranţula fundoti*.

— …La cine? *Neranţula fundoti?* Ce înseamnă asta?

Cunoşteam bine ce însemnau aceste cuvinte greceşti, deoarece ştiam greaca la perfecţie; totuşi, nu pricepeam nimic şi mă uitam la ea prosteşte.

Izbucni într-un hohot de râs atât de frumos, atât de răsunător, atât de ameţitor, încât îmi uitai toată durerea. Leu, la fel, îşi uită durerea. Şi tustrei, rostogolindu-ne în pat, râdeam, ne muşcam şi lătram ca trei animale, tinere, fericite.

— Spune-mi, frumoasa mea, frumoasa mea… *Neranţula…*

— Mă chemi Neranţula? strigă, buimăcită.

— Da, dar…

— …Nu-i cumva ceva asemănător sacagiţei?

— Nu! nu! *Neranţula* înseamnă mic portocal amar; iar *fundoti*: stufos. Eşti, deci, pentru mine, mica portocală amară, micul meu portocal stufos! Eşti refrenul unui cântec grecesc, pe care l-ai auzit şi pe care-l repeţi ca un papagal. Spune-mi, ce-i cu şanţul pe care-l sari şi unde se află?

— Pe Uliţa kalimerească[{22}]… Acolo, muncitorii au desfundat toată strada, de la un capăt la altul, ca să pună conducte şi s-aducă apa în case. Se zice că prefectul o şi are: te duci la perete, întorci o drăcovenie care se cheamă „robinet” şi apa curge singură. Tare mi-ar plăcea să văd şi eu! Tu crezi? Apa din Dunăre urcându-se *singură* în odaia ta? Ei drăcie!

Nu ştiam mai mult decât ea, dacă apa din Dunăre se urca sau nu *singură* în bucătării şi nu dam crezare poveştii cu „robinetul” „pironit în perete”, pe care-l „întorci” şi ţâşneşte un şuvoi de apă „fără sfârşit”, „atât de fără sfârşit, că toată Dunărea s-ar putea scurge în odaie”.

Dar ştiam şi credeam altceva: anume că Neranţula mea iubea un grec, de pe Uliţa kalimerească, desfundată de primărie, că într-acolo alerga în toate după-amiezele şi că de acolo se înapoia veselă, extaziată, roşie ca focul.

Ce se petrecea acolo? Cine era băiatul care-mi lua jumătate din prietenă?

Un cui dureros îmi sfredelea inima.

Aş fi vrut să-mi ucid potrivnicul, dar nu ştiam nici să mă bat, nici s-arunc cu piatra.

O privii în albul ochilor.

— L-ai sărutat pe *celălalt*, ca pe mine?

— Da! l-am sărutat, dar el e *ceva*, iar tu *altceva*. Nu trebuie să te superi. Hai să vezi…

— Să văd, ce? Pe cine?

— Pe Epaminonda… *Celălalt*. E atât de cumsecade! O să-l iubeşti şi tu.

*

Noaptea cobora încetişor, după o zi pustiită de zăpuşeală.

Îl închisesem pe Leu împreună cu ceilalţi doi câini, şi-o pornirăm spre Uliţa kalimerească. În stradă, praful rece ne gâdila plăcut picioarele goale. Toţi ştrengarii erau pe-afară. Ne strigară, dar nu-i luarăm în seamă. Alte gânduri ne frământau.

De fapt, ea părea liniştită. Mersul ei nepăsător, chipul liniştit de fecioară, braţele care-i atârnau părăsite (braţe vânjoase ca doi şerpi puternici, oţelite de povara găleţilor) şi întreg trupul ei călit de o trudă anevoioasă, toate laolaltă mă speriau şi mă atrăgeau în acelaşi timp. Cu mare greutate izbuteam să-mi stăpânesc pofta nebună de-a o muşca, de-a o face să ţipe.

De ce îmi spusese că mai iubeşte şi un *altul?* Nu-l puteam suferi pe acest „altul”.

Oh! egoism al cărnii! Să te blestem sau să te binecuvântez? Astăzi, când de pe culmea vârstei mele pot cumpăni tot binele şi răul din viaţă, mă întreb dacă viaţa s-ar putea lipsi de tine, de tine ucigător egoism al cărnii.

Se-ntunecase de-a binelea, când ajunserăm în uliţa locuită de greci. Şanţul, fără sfârşit, se afla la picioarele noastre. Adâncitură întunecată, străjuită pe de lături de o movilă de pământ şi amândouă pierzându-se în bezna tainică a nopţii, ca şi drumul sorţii noastre. Felinare cu gaz, rare, răspândeau ici-colo lumina lor chioară, ca nişte presimţiri, în timp ce în dreapta şi-n stânga se înşiruiau, una după alta, căsuţe singuratice, ca nişte capcane de neînlăturat.

Cuprins de spaimă, de-o spaimă nebună, o apucai de umeri pe Neranţula şi o strânsei la piept, şoptindu-i:

— Ce cauţi aici?

La rându-i, îmi înlănţui mijlocul cu putere şi, cu privirea aţintită la şanţ, îmi răspunse, abia auzit:

— Nu ştiu… îmi place aici…

— Hai să fugim! murmurai, strivind-o în braţe. Să fugim şi nu te mai gândi la locul ăsta! Nu te mai întoarce aici!

Tăcu, împietrită.

Mi-amintesc că i-am prezis atunci, strigând:

— O să plăteşti scump, dacă nu te opreşti la timp: grecii sunt periculoşi!

Continua să tacă, strângându-mă la piept, privind la şanţul care devenise negru ca smoala.

Deodată, se stârniră glasuri, departe în beznă. Mulţime de ştrengari cântau şi pe măsură ce, apropiindu-ne, melodia şi vorbele se desluşeau, simţii trupul prietenei scuturat de scurte tremurături.

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti!
O fecioară îşi clătea fusta,

Neranţula fundoti!

Se smulse din braţele mele, cu o putere nebănuită, ca un peşte mare abia scos din apă şi, fără o vorbă, începu să sară de îndată şanţul în ambele direcţii, de pe un mal pe celălalt, în zigzag, îndreptându-se în direcţia cântecului şi repetând la fiecare săritură peste şanţul fermecat:

— *Neranţula fundoti!... Neranţula fundoti!*

Rămăsei pironit locului, urmărind cât puteam cu privirea, năluca uşoară a Neranţulei mele. Apoi, timp de câteva clipe, mahalaua fu stăpânită de o tăcere de moarte pentru sufletul meu, când, în sfârşit, vocea iubită izbucni în beznă:

— Haide, Marco! Haide, Marco!

O clipă mi se năzări să fug, să n-o mai văd niciodată, dar rânduiala sorţii este nemiloasă şi mă supusei, ca şi cum două mâini drăgăstoase m-ar fi împins: du-te, du-te spre aceea care te cheamă!

Mă dusei... Ca un fermecat.

Un prim felinar şi două siluete – Epaminonda şi Neranţula – răsăriră în beznă, apoi, la vreo douăzeci de paşi mai în urmă, alte felinare şi alte siluete: vreo zece băieţi greci, între zece şi cincisprezece ani. Toţi erau desculţi şi cu capul gol. Felinarele ce li se legănau în mâini erau făcute din pepeni mari, goliţi de miez şi găuriţi cu crestături de tot felul: rotunde, pătrate, rombice, triunghiulare, dreptunghiulare, semilune, prin care se strecura lumina unei lumânări fixată pe fundul pepenelui. Unele felinare aveau găurile lipite cu hârtie străvezie şi multicoloră.

La apropierea mea, Epaminonda se opri. Ceata lui făcu la fel, păstrând distanţa. Înţelesei că aveam de-a face cu un căpitan. Orice grec se naşte căpitan. Îşi ridică pepene-felinar care ne lumină o clipă feţele, în timp ce Neranţula, tăcută, sta foarte aproape, dreaptă, cu mâinile la spate.

Faţa lui Epaminonda, osoasă şi oacheşă, îmi fu îndată simpatică. Nu-i lipsea sinceritatea. Era o haimana puţin mai

mare şi mai puternică decât mine. N-avea trufia grecească, pe care n-o puteam suferi. Îmi întinse mâna, adresându-mi-se cu un glas aproape bărbătesc:

— Bună seara, Marco! Fii binevenit în mahalaua noastră. Neranţula (îi şi zicea astfel!) spune că eşti de treabă. Şi eu şi ea suntem la fel. O să vedem unde o să ajungem cu o fată cumsecade, iubită de doi băieţi la fel şi pe care şi ea-i iubeşte. Acum, hai să cântăm şi să hoinărim împreună. Mi se pare că ştii greceşte?

Fără să-mi aştepte răspunsul, luă comanda cetei – cu Neranţula între noi doi, braţ la braţ – şi porunci:

— Hei, palicari!… unu, doi, trei:

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti!

Marş în cadenţă perfectă şi veselie săltăreaţă. Pământul tremura sub paşii noştri. Inimile, la fel. Cu capul dat pe spate, Epaminonda domina toate celelalte voci. Şi mi se părea că şanţul pe a cărui margine umblam, devenise mai puţin întunecos.

Neranţula şi cu mine tăceam. Dar, departe de-a fi nepăsătoare pe cât părea, îi simţeam trupul fremătând ca o coardă de harpă, înfiorată de atingerea degetelor. Coada i se legăna ritmic, la fiece pas alungit, în timp ce mâna-i stângă îmi strângea braţul, ca un cleşte.

Nu mă simţeam prea rău. Mă socoteam în stare să lupt şi să-l birui pe acest Epaminonda, care cânta frumos, însufleţindu-ne mersul. În vreme ce mă întrebam cum se va încheia seara, prietena, pentru care ne înfruntam, alunecă deodată din braţele noastre, îşi începu săriturile în zigzag pe deasupra şanţului şi dispăru în noapte cu refrenul:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

Din când în când, când trecea prin faţa vreunui felinar, umbra i se trăda pentru o clipă şi apoi n-o mai revăzurăm.

Rămăsei înlemnit. Foarte liniştit, Epaminonda îmi spuse, cu strângere de inimă:

— Noapte bună, Marco… Nu se mai întoarce în seara asta. E o apucată.

Mă înapoiai singur şi trist. Dar, ajuns la gard, o dorinţă de neînfrânt mă împinse să mă duc s-o văd.

Cămăruţa ei, drept în fundul curţii, avea uşa dată de perete. Lumina lunii scălda faţa adormită a Neranţulei, cu Leu în braţe şi ceilalţi doi câini la picioare, veşmintele aruncate, care încotro, găleţile şi cobiliţa într-un colţ.

Păşii în vârful picioarelor şi sărutai uşor fruntea ciudatei prietene.

Ea nu se trezi. Eu, însă, n-am închis ochii toată noaptea.

*

Copilăria şi mai ales începutul adolescenţei sunt trepte ale vieţii, pe care nimeni nu le înţelege. Oricât le-ar fi trăit părinţii, cei căsătoriţi nu le înţeleg mai bine decât cei necăsătoriţi, şi-i foarte bine aşa, căci altfel viaţa ar fi grozav de monotonă: copilăria, adolescenţa, maturitatea şi bătrâneţea sunt patru vieţi, patru feluri de-a trăi; le ucizi pe toate, dacă vrei să torni pe una în tiparul celeilalte.

Astăzi ştiu că uleiul sfânt care ne curge în vine, potrivit temperamentului nostru, îşi cere dreptul de a se manifesta încă din clipa când ne naştem şi că este cu străin de ceea ce numim logică, bun-simţ, judecată. Judecata aparţine Creatorului. Noi n-avem altceva de făcut, decât să ne supunem sau nu. Atât. Asta-i soarta noastră, în Orient se şi spune: *Ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus*.

*

Pe fruntea mea, a Neranţulei şi a lui Epaminonda sta scris să ne înţelegem prin violenţă şi să ne distrugem unul pe altul prin dragoste.

În noaptea aceea de nesomn, biata-mi judecată mă sfătuise s-o rup scurt cu grecii, cu căpitanul şi cântecele lor, cu şanţul lor întunecat. Mai hotărâsem să nu mai calc în uliţa Kalimerească. Dar, a doua zi dimineaţa, Epaminonda fu cel care veni să-mi vorbească de-o ispravă îmbietoare, îmi spuse grav:

— Îl ştii pe Miu. Ei bine, Neranţula îmi suflă neîncetat la ureche, că are cel mai puternic zmeu. Nimeni nu se poate măsura cu el. Asta-mi stă pe inimă. Dar ţie?

Mă învineţii de furie, aflând că Neranţula admira pe un altul, în materie de zmeie. Aveam de toate mărimile, între care pe cel mai mare, din hârtie căptuşită cu pânză şi care mă întrecea în înălţime cu cinci şchioape! Nimeni nu era în stare să le confecţioneze mai bine ca mine. Nimeni nu mă putea birui „*la încurcare*[{23}]”.

Epaminonda – care auzise despre prăpădul ce-l făcea zmeiele mele – mă îndemnă să-l înfrunt pe Miu, singurul care ar fi putut să se măsoare cu mine. O făcea, oare, contând dinainte pe înfrângerea mea, spre a mă umili în ochii prietenei noastre? Voiam s-o ştiu:

— Neranţula nu mi-a spus niciodată că-l socoteşte pe Miu mai tare ca mine.

— Ţi-o va spune, dacă ai s-o întrebi.

Ne aflam în faţa casei mele. Neranţula îşi făcea ultimele corvezi de dimineaţă. Trecea şi se înapoia în goana mare, îmbujorată la faţă, c-un soare deasupra capului, cu alţi doi oglindiţi în apa limpede a găleţilor. De fiecare dată, ne arunca o scurtă privire, care spunea lămurit: *Îndată sunt gata*.

Epaminonda îmi zise:

— O s-avem nevoie de ea, dacă vrem „să ne luăm la încurcare” cu Miu.

— Deci, vrei să m-ajuţi?

— Desigur! Şi Miu o să fie ajutat, şi încă de oameni vârstnici, fraţii lui, care-i dau o mână de ajutor ca „să tragă”.

— Şi de ce o să avem nevoie de Neranţula? Ea-i fată.

— Da, e fată. Dar e în stare să spargă uşor capul mai multor băieţi ca tine şi ca mine. Pentru asta, n-are decât să-şi umple şorţul cu pietre şi să le arunce. Nimeni în oraş n-o poate nimeri cu o piatră de la o sută de metri; în schimb, Neranţula, cu stânga ei, nu greşeşte decât o lovitură din zece. Toţi o ştiu şi se feresc de ea. E o apucată.

La atelierele docurilor fluiera de prânz, când Neranţula, sosind ca o vijelie, ne dădu câte-o palmă la fiecare şi-o şterse să-şi vadă mai întâi câinii. Avea un pachet sub braţ.

— Am mezeluri, pâine şi vin. O să mâncăm pe iarbă, afară din oraş. În după-amiaza asta nu mai car apă!…

Nelinişţit, Epaminonda o urmări cu privirea, dând din cap:

— Ascultă la mine: e o nebună! O vezi? Îşi cheltuieşte toţi gologanii agonisiţi cu trudă. Deşi ştie că am bani care nu mă costă nimic, deoarece îl fur pe tata când câştigă la cărţi şi se întoarce acasă beat ca un porc.

— Asta-i treaba ta, îi spusei. Nu-mi place însă că-i lipeşti porecle: „apucată”, „nebună” şi altele, asemenea. E o fată cumsecade şi necăjită, care mi-e dragă mult…

— Ah! Îţi place? Dar mie?…

Mă fixă cu-n aer încurcat, apoi se aplecă şi-şi scarpină genunchii plini de zgârieturi.

Alergai în pod şi mă înapoiai cu cel mai mare dintre zmeiele mele, deoarece simţeam că în curând vântul va deveni prielnic. Tocmai atunci apăru şi Neranţula, pieptănată şi îmbrăcată îngrijit, mai frumoasă ca niciodată, mirosind tare a parfum de liliac. Zbura ca o mânză, dar mereu distantă, serioasă.

Bietul de mine! Văzând-o atât de înnebunitoare, mi-aş fi omorât şi părinţii, nu numai pe Epaminonda. Cred că şi

potrivnicul meu ar fi făcut la fel, fiindcă o mânca din ochi, ca şi mine.

— Unde te duci cu dihania asta, Marco? mă întrebă, plină de admiraţie.

Deodată, simţii că-mi plezneşte inima:

— Mă duc să mai iau „la încurcare” cu Miu…

— Cu Miu?… Adevărat? Ai curajul?

— Da, pentru tine… Epaminonda zice că tu îl crezi pe Miu mai tare ca mine…

— E-adevărat. Dar smulge-i lui Miu zmeul şi…

— Şi ce? strigă celălalt, întărâtat.

— Asta mă priveşte! i-o reteză Neranţula.

Pornirăm spre mahalaua lui Miu, în faţa căreia se afla un maidan mare. Pe drum, Epaminonda se repezi la puştii săi, dându-le de veste să vină după noi, după masă.

Profitai de scurta-i lipsă şi spusei prietenei mele, strângându-i mâna:

— Neranţula, iubeşte-mă numai pe mine. Fii numai a mea.

Mă mângâie încetişor cu degetele-i cărnoase şi-mi răspunse:

— Nu trebuie să fii gelos, Marco… E o prostie! Încearcă să-l baţi pe Miu şi te voi săruta apăsat, foarte tare.

Pentru ce era nevoie să-l bat „mai întâi” pe Miu, ca să fiu apoi sărutat de Neranţula, iată ce nu izbuteam să pricep.

Miu şi cei doi fraţi ai săi mai mari erau vestiţi pentru lipsa lor de scrupule. Să vii în mahalaua lor şi să le smulgi zmeul, chiar pe drept, însemna să te duci la moarte sigură. Ce-are a face! Acest sărut „tare”, făgăduit de Neranţula, după victorie, merita riscul încercării.

Dar cum eram doi în luptă şi cum ea ştia ce ne aştepta, dornica prietenă socoti nimerit să ne dea la amândoi câte-un „aconto”, în timpul mesei, pe iarbă. Ne înlănţui pe la spate şi ne sărută pe tâmplă pe fiecare, fără gând rău, ameţită de vinul băut la iuţeală. Şi bineînţeles, fiecare

socotirăm de prisos sărutarea dată celuilalt, îmbufnându-ne. Ea îşi dădu seama şi ne zise:

— Nu trebuie să vă supăraţi! E o prostie…

Privirea lui Epaminonda părea să-mi spună: „Nici acum nu crezi că-i o apucată?”

Neranţula ne lăsă în apele noastre, luă zmeul meu şi se duse să-l înalţe. O lăsai, cu riscul de a-l strica.

Dar nu se întâmplă una ca asta. Dintr-o dată, zmeul se înălţă sus de tot, târându-şi în nori cei douăzeci de metri de „coadă”. Mulţime de gură-cască se înghesui la porţi, impresionaţi de frumoasa provocare, chiar în mahalaua lui Miu, uluiţi de puterea „vâjâietorii[{24}]” mele.

Sării la cârmă. „Trăgea” bine! Nici pic de „burtă”! Nici chip de tumbă, deci, „coadă destulă”. „Gură cât îi trebuie”. Cârmire uşoară „la dreapta şi la stânga”. Treabă bună! Hei, Miule! Dormi?

Şi iată-l pe Miu ieşind cu „privighetoarea” lui! Aruncă o privire în sus şi nu-mi pare prea mulţumit. Un ştrengar se duce să-l „ţină”.

— Dă-i drumu’! strigă Miu.

Copilul dă drumul zmeului, Miu trage cu labele sale de urs, dar zmeul dă greş şi cade, „ca o balegă de vacă”.

— Te-ai „curăţat”, Miule! îi strigă din poartă un însurăţel în vestă.

„Vâjâietoarea” mea urlă şi scoală din somn toată mahalaua. Femeile au dureri în ceafă, silite să privească în sus, către cer, unde zmeul meu stă pironit ca un soare.

— Ăsta-i Marco! strigară ştrengarii. Marco de pe uliţa ovreiască!

— O să vadă el îndată! răspunse Miu, care, la a treia încercare, izbuteşte, în sfârşit, să-şi înalţe „maşinăria” petecită.

Şi, îndată, se înapoiază la el în curte şi închide poarta. De-acolo, începe să „tragă”.

— Cheam-o şi pe bunică-ta! îi strigă Epaminonda.

Şi acum la treabă!

*

Ah!… copilărie, copilărie… Această poveste cu zmeul, ca toate cele ce vor urma, nu-i decât un mijloc de-a mă ameţi, rechemându-te, copilărie! Simt nevoia să te retrăiesc, o, copilăria mea, căci iată moartea se apropie şi ieri, abia ieri, eram copil încă!

De ce, oare, nu se prelungeşte copilăria până la capătul vieţii? De ce devii deodată grijuliu, meschin în toate şi mai ales chibzuit? La ce bun prudenţa? Ce ne dă în schimb, această zgârcenie pe care o punem în tot ce cheltuim?

O zgârietură ne face părul măciucă… O necuviinţă ne jigneşte… Puţină mânie ne otrăveşte sângele, până la viitoarea mânie. O dorinţă nesatisfăcută ne umple capetele cu ranchiune, Şi, mai presus de orice, acest coşmar de-a voi să aduni, ca să ai cu ce trăi o mie de ani în belşug.

Neranţula!… Micuţă fecioară bună, cu trupul învârtoşat de munca nevoioasă! Prietenă de neînţeles!… Roua vieţii mele care mă întâmpinai în fiecare dimineaţă cu găleţile tale pline de argint-viu, la tine mă gândesc, când rostesc cel mai dulce cuvânt din lume: *copilărie!*

Cât de departe erai de a bănui primejdiile pricinuite de îndrăzneţele noastre distracţii! Cât de departe era acest mare nătărău de Epaminonda! Cât de departe eram eu însumi!

Îmi făgăduiai un sărut *„apăsat”*, înainte de a cunoaşte puterea sărutului şi, ca preţ al acestei dorinţe neasemuite, îmi cereai să-l umilesc pe Miu, un derbedeu care ar fi putut să ne spintece pe tustrei.

Mângâiai, Neranţulo, doi îndrăgostiţi în acelaşi timp şi ei se mulţumeau doar să se îmbufneze, în loc să dea foc oraşului. Cât despre noi, te simţeam în chip vag femeie, aurora unui soare necunoscut, dar bănuit cu înflăcărare.

Eram copii, *o, mica mea portocală amară, o, micul meu naramz stufos!*

*

La-ncurcare. Bătălia.

Mai întâi nepotrivirea de zmeie, hotărât prielnică mie; sfoara lui Miu făcea „burtă”, apoi „gură prea largă”, „coadă puţină”, „nesupus la comenzi” şi „primejdie de a se da peste cap”. La mine, zbor ideal; două sute douăzeci de metri de sfoară întinsă să pocnească – exact ca o linie oblică între cer şi pumnii mei – imobilitate perfectă, ascultător la toate mişcările. „Trăgea” atât de tare, că m-ar fi ridicat în sus, dacă aş fi avut cu zece kilograme mai puţin. Mândria îmi luase într-atât capul încât mă aşteptam ca în orice clipă să mă trezesc uşor ca un fulg şi târât în nori.

Era într-o duminică, după masă. La toate porţile, ciorchini de oameni, cu suflarea tăiată. Şi nenumărate guri strigând:

— Bravo, Marco!

— Ţi-ai găsit naşul, Miule!

Priveliştea o îmbătă pe Neranţula care, desigur, îşi udase chiloţii.

Fireşte, Epaminonda conducea bătălia, poruncea, umflat ca un curcan, viteaz ca un amiral. Sărind într-una între mine şi poarta lui Miu, atent la matrapazlâcurile adversarilor noştri, dându-mi de veste:

— Niciun dubiu; acum trag trei! Un puşti e gata să se caţere pe acoperişul vecinului, ca să ne taie sfoara la timp. Bagă de seamă!

Apoi, întorcându-se către propria-i ceată de puşti:

— Hei, mă, Mavridis şi tu, Gherasimos! Veniţi aici! Aveţi grijă de pantalonii noştri să nu cadă, când s-o îngroşa gluma. Să ni-i împingeţi sub curea!

Soarele ne potopea, şi între el şi Neranţula simţeam că ni se topea inima. În sfârşit, răcnii pentru atac:

— Miule! Numai între noi doi, vrei?

— Du-te-n mă-ta!

Un strigăt ascuţit sfâşie văzduhul, ca un nechezat. O auzii pe Neranţula, ripostând:

— Ticălosule!

Chiar în clipa aceea, ea o zbughi cu ceata noastră de ştrengari. Şi, în timp ce făceam o mică manevră de „apropiere”, o văzui, ajutată de băieţii noştri, cum mătura pământul cu braţele, adunând pe cât putea toate pietrele, umplând buzunare şi şorţuri, făcând grămezi de rezervă semănate pe drumul nostru de retragere, şi pe care numai Dumnezeu ştia cum aveam s-o scoatem la capăt.

Lupta fu scurtă, datorită unei stângăcii a lui Miu, care căzu în cursa ce-i întinsei. „Încălecai” făţiş pe sfoara lui, singura poziţie ca să fii „trăsnit” de adversar. Încrezător în greutatea zmeului său, mai mare şi deci mai greu decât al meu, Miu scontă rostogolirea mea şi începu să tragă de sfoară cu furie. Ticălosul uitase că zmeul meu nu făcea „burtă”, puteam deci să trag de sfoară şi s-o fac tare ca oţelul.

El trase, eu slăbii. Trase cu putere şi-mi făcu o „cocoaşă”. Slăbeam sfoară într-una, dar, îndată ce-l văzui pe Miu ajungând „în vârf”, pusei „furca”.

— Să tragem, Epaminonda! Să tragem cu toată puterea, pentru Dumnezeu, înainte ca Miu să „scape”!

El observă şiretlicul şi încercă să „scape”, dar prea târziu, căci îl şi „înhăţasem de beregată”. Mulţimea urla.

— Prea târziu, Miule. Te-a-nhăţat „de beregată”!

— O să te rostogoleşti! „Privighetoarea” ta o să-şi lase „coada-n jos”!

Într-adevăr, încurcat zdravăn, zmeul său se descumpăni, se împletici în coadă şi începuse să descrie tumbe, atârnând ca o zdreanţă.

Acum n-aveam decât să trag. Nu mă mai puteam teme că-l va redresa.

Iată-ne pe amândoi tocmai deasupra acoperişului vecin, când – ticălosul! — se ivi un băieţaş printre olane, cu un briceag în mână, gata să-mi taie sfoara în clipa coborârii.

Dar nu degeaba aveam o prietenă care se numea Neranţula: cu o singură piatră atinse pe băiat în cap, rostogolindu-l de pe acoperiş.

— Trage, Epaminonda!

— Trage, Marco!

— Trage, Neranţula!

Trăgeam, în timp ce mulţimea urla odată cu noi, iar puştimea ne ţinea cu greutate pantalonii ce ne alunecau pe vine!

Buuum!... Vuiet groaznic! Cele două zmeie, mari cât nişte porţi, se prăbuşiseră pe acoperişul cu frumoasele olane noi, curăţind tot ce întâlneau în cale. Cedând puterii cu care trăgeam, sfoara lui Miu, se rupse la vreo treizeci de metri deasupra pământului: un maldăr fără formă, de zmeie, sfoară şi cozi căzu în braţele noastre.

— Să fugim! Să fugim!

— Păzea! strigă careva. S-a luat după voi cu un cuţit în mână.

— Miu! Miu! urla o femeie. N-o să faci o crimă pentru o copilărie!

O fulgerătură de privire în urmă ne încredinţă asupra grozăviei situaţiei.

Stânjeniţi de pradă, eu şi Epaminonda nu puteam face mare lucru. Atunci o văzui pe Neranţula înfruntându-i singură pe cei trei haidamaci, care să năpusteau asupră-ne, cu ochii ieşiţi din orbite. O grindină de pietre se abătu din mâna ei stângă, mitraliind pe urmăritori. Aprovizionată de băieţii noştri, loviturile ei fură atât de iuţi şi de drăcesc la ţintă, încât cei trei duşmani avură capetele sparte, în mai puţin de un minut. Dar, deşi însângeraţi, se îndârjiră să

caute o spărtură în ploaia de pietre, ca să ne ia la trântă dreaptă, ceea ce ar fi însemnat pentru noi o nenorocire, deoarece ei erau aproape oameni în toată firea.

Straşnica noastră prietenă nu le dădu răgaz, ţinându-le piept vitejeşte, dându-se înapoi cu paşi măsuraţi şi cu nemaipomenit sânge rece, până când cele trei haimanale, grav rănite de pietrele ei, se opriră la un puţ şi începură să-şi spele rănile.

Atunci o luarăm la sănătoasa, cât ne ţinură picioarele, ajungând în uliţa kalimereească, unde ne aştepta o primire triumfală.

— Urrra! Bravo, Neranţula! Bravo, Marco! Bravo, Epaminonda!

Zmeul, trofeu purtat pe Epaminonda; Neranţula între noi doi; ceata războinică de puşti ţinându-se scai după noi; astfel intrarăm în sunetele cântecului:

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti!

Da! *Neranţula fundoti!* Dar iată că proprietarul acoperişului stricat soseşte cu un olan spart în mână, întovărăşit de tata. De asemenea, tatăl lui Epaminonda este chemat să asculte din gura păgubaşului isprăvile feciorului său. Câteşitrei vorbesc în acelaşi timp, urlă, fac spume la gură, sunt gata să se ia de guler. În sfârşit, de bine-de rău, omul este despăgubit. Suntem ocărâţi ca nişte măgari leneşi, şi odată venită seara putem să ne reluăm petrecerea greco-latină, cu defilare, cântece, pepeni, lampioane şi cu această zăpăcită de Neranţula, care, apucată de delir, sare cu înverşunare peste şanţ, împarte sărutări grăbite celor doi iubiţi, rănindu-i într-atât pe amândoi, încât se învrăjbesc de moarte din această seară triumfală.

Dar Neranţula nu vede nimic, nu bagă de seamă nimic. Atrasă de chemarea Destinului ei, părăseşte pe cei doi

rivali, continuându-şi săriturile în zigzag, afundându-se în beznă, odată cu refrenul:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

Cu zmeul în spate, părăsii încă o dată, singur şi trist, acest loc de nenorocire, în timp ce Epaminonda, cu o ţigară în gură, dinaintea porţii, striga în urma mea:

— Marco, ăsta nu-i decât începutul! În curând, o s-o facem şi mai lată! Şi alt fel decât cu zmeie!

Copilărie, dulce şi sfâşietoare copilărie!

*

Este de la sine înţeles că înotam ca nişte peşti, fiind copii ai bătrânei Dunări. Şi aici încă o altă păţanie, bogată în amintiri duioase, în lumină, nemărginire şi crudă amărăciune.

Hei! Viaţă năvalnică! Dunăre primăvăratică a inimilor noastre!

Toţi înotam. Dar, a înota, e puţin spus. Care băiat fricos din Brăila n-a fost ispitit să treacă Dunărea înot, între Catagaţ şi Ghecet? Şi, totuşi, ce ispravă nemaipomenită această traversare a apei!

Să străbaţi fluviul, folosind cele cinci feluri cunoscute de înot: câineşte, ca broasca, pluta, voiniceşte sau călcând apa; să atingi cu piciorul nămolul de pe malul celălalt şi să zbucneşti îndată înapoi, iată ce nu era în stare să facă toată lumea! Iată ce era jinduit de toată lumea şi mai ales, în chip nestăvilit, de mica „toată lumea”! Şi iată de ce în fiecare anotimp braţele îndepărtate şi nemiloase ale Dunării îmbrăţişau cu predilecţie micile trupuri ce li se încredinţau cu patimă – trupurile bietei „toată mica lume”!

Avea la cheremul ei, de toate felurile: slăbănogi, durdulii, blonzi, bruneţi, oacheşi. Şi ochi mari, şi gene lungi, pleoape ce nu mai puteau să se deschidă vreodată la soare, la lumină, la Dunărea răutăcioasă şi la frumoasele îndrăgostite care-i aşteptau înfiorate la cutare răspântie aleasă de destinul nepăsător.

Aceste trupuri, hrănite cu mămăligă şi dorinţi fierbinţi, erau scoase din fluviu, uneori calde, câteodată vinete şi ciopârţite de raci. O mamă cu faţa răvăşită de disperare, o soră dărâmată de beţivul de bărbatu-său, se aflau întotdeauna pe mal, pentru a reînsufleţi cu sărutările lor micuţul cadavru al celui care dăruise Dunării suprema dovadă a dragostei lor.

De asemenea, se întâmpla ca vreun ştrengar să scape ca prin minune. Era tras de păr la „a treia apariţie la suprafaţă” şi adus pe mal, ca un pachet, sub braţ. Acolo, un om curajos îl apuca de glezne şi-l răsturna îndată cu capul în jos, până ce apa înghiţită i se scurgea toată pe nas şi pe gură. Atunci, înviat din morţi, omuleţul nu se dumirea:

— Unde mă aflu? Ce s-a întâmplat?

— Erai cât p-aci să treci Dunărea! i se răspundea.

Da, înotam toţi. Ne petreceam o parte din viaţă în apă, bărbaţii şi băieţii într-o parte, femeile şi fetele la câteva sute de paşi de noi. Numai Neranţula se încumeta să se amestece cu băieţii şi să înoate împreună cu ei. Nu-i plăceau nici femeile, nici fetele.

Şi-ntr-o frumoasă zi de început de septembrie, după nenumărate încercări de-a mă împăca cu Epaminonda, ea mă găsi la umbra unei sălcii. Îmi spuse:

— Dacă Epaminonda te va aţâţa să treci Dunărea „dus şi întors”, să nu primeşti. El e în stare s-o facă; tu însă te vei îneca. Şi el asta vrea!

Tăcui, fiindcă, în realitate, mi-ar fi plăcut să-i dovedesc că eram gata să mor pentru dânsa.

Pricepuse? N-aş putea-o spune. Oricum, dragostea ei pentru mine era vădită; şi ceva viclean trebuie că se

petrecuse în capul celuilalt, de vreme ce ea venise să-mi dea de veste, fără înconjur.

Văzându-ne vorbind împreună, Epaminonda veni să mă scoată din îndoială. Mă înfruntă făţiş, alb la faţă, răvăşit de suferinţă:

— Ştii, Marco? Unul din noi e de prisos pe lângă Neranţula. Nu vrei să-i dăm Dunării dreptul de a alege?

— Îndată, Epaminonda. Sunt de aceeaşi părere cu tine.

Neranţula îşi lăsă capul în jos şi-şi muşcă frumoasele buze, pe care, desigur, nu trebuia niciodată să i le sărut ca „oamenii mari”.

— Vă însoţesc! ne zise, privindu-ne cu răutate.

Era un ordin. Pe care-l aprobarăm în tăcere. Şi repede îi înlănţui gâtul, sărutând-o ca „oamenii mari”. Luai cu mine arsura de neuitat a buzelor ei şi dispărui, afundându-mă în apă.

*

Eram sigur că mă voi îneca la înapoiere. De aceea, la început fui liniştit. Totdeauna eşti liniştit, câtă vreme mai păstrezi o slabă speranţă de viaţă.

Niciodată n-am aflat ce s-a petrecut între ei, după dispariţia mea în valuri. Ieşind la suprafaţă, observai că Epaminonda înota la câţiva metri în urma mea, dar în aceiaşi aruncătură de ochi mai văzui ceva: o zării pe Neranţula în clipa când lua din mâinile unui ştrengar una din acele băşici de porc, care slujeşte la învăţatul înotului. O dezumflase iute, ascunzând-o sub tricou. Puţin mai apoi alunecam cu toţii lin pe oglinda scânteietoare a fluviului.

Ai fi spus, trei buni prieteni într-o partidă de plăcere. Şi totuşi era vorba de moarte. Nu pot să-mi stăpânesc râsul, gândindu-mă la asta.

Era şi de ce.

Convins că mă voi duce la fund, Epaminonda era întunecat ca un călău. Mai târziu am aflat că se temea de chinurile iadului, pentru că încerca să mă omoare. Or, se spune că în cer crima asta se plăteşte cu focul Gheenei. De aceea, chinuit în egală măsură de dorinţa de-a mă nimici ca şi de grija de a intra în rai, Epaminonda înota de parcă apa ar fi fost clocotită. Se legăna, rostogolindu-se ca un butoi, schimbându-şi neîncetat felul de înot, contemplând cu deznădejde bolta cerească şi scuipând foc şi pară. Eu habar n-aveam.

De asemenea, nici ce se petrecea cu Neranţula. Cu braţele şi picioarele ei de atlet, înainta mult mai repede, făcând pluta. În timp ce noi ne luptam cu brasul. Dar, deodată, ea se opri, lăsându-se întrecută de Epaminonda. Apoi, la apropierea mea, începu să-mi facă tot felul de semne şi-mi arătă pe furiş o băşică dezumflată.

Prin semnele ei care voiau să mă încurajeze, eu crezui că-mi reproşa faptul de-a fi primit provocarea, expunându-mă astfel morţii. Mi se părea că-mi spune: *Cu atât mai rău pentru tine, dacă te îneci; ţi-am spus-o doar!* Şi-i explicai, printr-un gest care o ului: *Bine, bine! voi muri, răutăcioaso, şi-o să rămâi cu celălalt.*

Cât despre băşica dezumflată, desigur, în clipa aceea, nu puteam să bănuiesc despre ce era vorba.

Între timp, ajunserăm mai la vale, în faţa Ghecetului; atinserăm cu vârful piciorului pământul Dobrogei şi îndată o pornirăm la drum înapoi, schimbând mereu direcţia împotriva curentului apei.

Acum altă poveste: aproape sleit de puteri, moartea îmi arăta de foarte aproape chipu-i înfiorător. Şi cât e de trist, de sfâşietor să mori, când iubeşti!

Cu toată apa Dunării, simţeam încă pe buze arsura sărutului Neranţulei, acest sărut pe care mă lăsase să i-l iau din toată inima. Ah, nu! Acum nu mai voiam să mor! Mai voiam încă asemenea sărutări! Dar malul Catagaţului mi se

părea că se îndepărtează. Ochii-mi împăienjeniţi abia îl mai zăreau.

Plumb în picioare, plumb în braţe. Nu mai eram în stare să fac nici măcar odihnitoarea plută. Nu mai pricepeam nici diferenţa dintre curenţii apei. Inima îmi bătea din ce în ce mai puternic. Iar urechile îmi pocneau. Şi malul Catagaţului care se depărta într-una! Ah, Epaminonda, tu o să te însori cu Neranţula mea. Eram convins. Dar unde o fi prietena mea, ca s-o văd pentru ultima oară?

Bolta cerească se învârteşte, se clatină, ai zice că Dunărea urcă spre cer. Îl văd pe Epaminonda, ca printr-un văl subţire, cum alunecă iute pe suprafaţa apei.

Şi deodată simt cum Neranţula mă strânge în braţe şi apoi ce se întâmplă cu mine? Băşica umflată, o băşică mare, straşnic de umflată, mă împinge în sus de sub burtă.

Ah! Câtă odihnă! Câtă fericire! Da! Eram salvat. Ea mă salvase. Acum pricepui rostul semnelor ei şi al băşicii. Dar cum izbutise s-o umfle? Şi de ce gonea Epaminonda?

— Când o să ajungi la mal, sparge-o în apă, ca să nu afle că l-am tras pe sfoară!

Spunând aceasta, Neranţula se îndepărtă în mare grabă. Tocmai atunci îl auzirăm pe Epaminonda strigând unei bărci, ce-i ieşise în cale:

— Hei! barcagiu!... Colo se îneacă un prieten! Duceţi-vă repede! Salvaţi-l!

Întocmai unui delfin jucăuş căruia îi place să se distreze, zburând în faţa vapoarelor ce intră într-un golf, aşa şi Neranţula jubila de victoria ei asupra morţii, la auzul strigătelor disperate ale lui Epaminonda.

„Călca” apa bătând din palme, se cabra imitând saltul unui peşte mare, făcea tumbe, se cufunda în apă până i se tăia respiraţia, striga, şuiera ca o sirenă.

Odihnit şi bucuros la culme, spărsei băşica şi mă avântai spre mal, pe care-l atinsei, dând cu tifla barcagiului ce-mi venea într-ajutor.

Pe bună dreptate, Epaminonda nu mai pricepu nimic. Şi încă o dată ne-am despărţit potrivnici; în timp ce răutăcioasa prietenă, ne părăsea pe amândoi alergând să îşi ia îmbrăcămintea, sărind şi cântându-şi refrenul favorit:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

*

Prima săptămână din septembrie este săptămâna murelor târzii, pe care orice copil curajos din Brăila le caută în bălţile nesfârşite ale deltei, departe, tare departe, spre Corotişca, acolo unde este stăpână numai mărinimoasa Dunăre. E tare greu să le ai, deoarece Creatorul a avut grijă de fericirea sfioaselor vieţuitoare ale desişului din baltă, pe care omul le vânează prosteşte şi a pus la adăpost de răutatea omenească toate aceste bunătăţi. Dar copilul este un mare risipitor de viaţă şi nimic nu-i îndeajuns de ferit de pofta lui nemăsurată. Lui, Dumnezeu îi iartă tot.

Totuşi, uneori nu iartă şi pedepseşte fără milă.

A doua zi după baia cu intenţii criminale, Neranţula îmi şopti la ureche, în timp ce-mi mângâia capul culcat pe genunchii ei.

— Ascultă… Marco… Ascultă-mă bine… şi nu fi rău… Epaminonda…

— …Pentru numele lui Dumnezeu! Nu vrei s-o sfârşeşti cu Epaminonda, atunci când îl mângâi pe Marco? Şi cu Marco, când îl mângâi pe Epaminonda? Nu-ncap două săbii într-o teacă!

Mă sculai brusc, să-i strig mânia ce mă cuprinsese. Mă trase însă uşor de păr, punându-mi din nou capul pe genunchii ei:

— …Marco, lasă „teaca” şi ascultă!… Epaminonda este ros de remuşcări că a vrut să te omoare mişeleşte!…

— …Şi acum vrea să mă omoare *voiniceşte*, ca şi când asta mi-ar ţine de cald!

— …Şi acum vrea să ne ducă la Corotişca, să mâncăm murele vulpii, ale lupului şi ale nagâţului. Ştii, mure mari şi negre ca ochii mei!… Şi toate cu puf de brumă!… Şi dulci, ca… asta!

Şi mă sărută ca „oamenii mari”, apoi, spre a mă împiedica să-i răspund pripit, îşi apăsă buzele mele când pe un ochi, când pe celălalt, clipindu-şi genele lungi, a căror atingere îmi oprea bătăile inimii.

Îmi pieri glasul. O frunză căzu din dudul bătrân sub care ne aflam. O luă, o sărută şi-mi acoperi gura cu ea. Apăsând frunza, cu palmele cruciş, continuă:

— Să nu spui nu! Am o poftă nebună, nebună, să mănânc din murele animalelor sălbatice. Şi tu ştii că o poftă nesatisfăcută poate face mult rău, deoarece e mai tare decât noi. Se spune că, pe vremea turcilor, o femeie însărcinată rupsese un bob dintr-un ciorchine frumos de struguri, pe care slugile îl duceau pe o tavă de argint stăpânului lor, un paşă câinos. Furios, paşa porunci să fie adusă biata femeie. Îi spintecă burta şi se văzu că bobul de strugure se afla în gura fătului. De-atunci, orice paşă a sfătuit pe oameni să îndeplinească toate poftele femeilor, deoarece sunt mai tari decât noi. Uite, e adevărat că nu sunt încă femeie, dar e acelaşi lucru. Da, Marco, e aproape acelaşi lucru, nu-i aşa?

Şi apoi, dacă eşti bun, vei îngădui lui Epaminonda să ne dovedească, la rândul lui, că e în stare de ceva. Se simte umilit şi ţine să ne arate ce bun „căpitan de caravie” este. Vom merge toată ceata cu barca lor cu pânze. El va fi căpitanul şi ne va ului pe toţi. Înţeles-ai? N-o să fii gelos!

Deşi mă dăduse gata împărţeala, plecai la mure. Bietul Epaminonda îţi făcea milă. Ca şi mie, de altfel. Mă asigură

că nu-i băiat rău. Ştiam. Totuşi, ne-am strâns mâinile fără căldură.

Ne urcarăm pe vasul său, o vechitură care lua apă peste tot. Trebuia s-o scoatem, fără răgaz. Treaba asta reveni celor şapte puşti care alcătuiau statul-major al amiralului Epaminonda – şapte „voinici” nespălaţi, nemâncaţi şi în zdrenţe. Vedeai prin găurile pantalonilor lor toată averea amiralităţii. Copilăria nu cunoaşte însă decât o singură pacoste insuportabilă: mersul la şcoală. Şi slavă Domnului, de această spaimă îi scapă Dunărea, pe a cărei apă marinarii noştri puteau merge ca şi Christos, de la care moşteniseră îndurarea.

Neranţula se afla în culmea bucuriei. Totul promitea o hoinăreală din cele mai reuşite, pe o vreme plăcută, ca în toiul verii după o ploaie cu găleata. Fiecare la postul său. Neranţula ne zăpăcea, sărind de la pupă la proră şi de la proră la pupă, aşa cum sărea deasupra şanţului, strigând pătimaşă:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

— O să-mi fărâmi „vasul”! îi spunea Epaminonda, care naviga cu toate pânzele sus.

Încredinţat că dirija un vas şi amărât că n-avea un binoclu, sta ţeapăn ca şi catargul de la vela foc (închipuit, deoarece n-aveam decât un biet catarg), scruta zarea, cu mâna streaşină deasupra ochilor, prevenind cu seriozitate pe cârmaci:

— Atenţie, Papaiani! Şlepurile de colo vin spre noi! Cârmeşte uşor la stânga! Am putea să ne ciocnim cu ele şi să le pricinuim vreun rău!

— Cine, *noi?* îl întrebă prietena noastră, răutăcioasă. Mai degrabă, vrei să spui că şlepurile ar putea să-ţi facă zob şandramaua!

Tot lungul drumului, Epaminonda trebui să îndure asemenea înţepături, dar platoşa lui de „lup de mare” îl apăra cu tărie. Era sincer, credincios, viteaz şi gata de jertfă pentru onoarea patriei sale îndepărtate, al cărei slujitor glorios spera să fie într-o zi. Faţa, pustiită de flacăra pasiunilor precoce ce-l mistuiau pe dinăuntru, căpăta o înfăţişare solemnă, îndată ce era vorba de îndeplinit o datorie. A fost un noroc pentru noi că niciuna din bărcile pline cu beţivi, atât de nelipsite pe Dunăre, nu ne ieşi în cale, cu provocările obişnuite, altfel Epaminonda ar fi fost în stare să primească îndată o „bătălie navală”. Şi oricât l-am fi sâcâit cu starea jalnică a „corăbiei” sale, el ar fi dat vina pe Dunăre, că apa pătrundea înăuntru.

Nu mă îndoiesc, că Epaminonda n-ar fi fost un navigator bun. Ah! Ursită nemiloasă.

Pentru ce te înverşunezi să zdrobeşti îndeosebi sufletele cele mai generoase?

Bun cunoscător al topografiei bălţilor, Epaminonda ne conduse în mod glorios pe canale, care în deltă sunt ca scurtăturile în munţi. O făcu întocmai ca un adevărat Don Quijote dublat de un Sancho Pancha, asudând, sângerând, zbătându-se, luând o biată salcie plângătoare drept un duşman neînduplecat şi măcelărindu-i crăcile cu lovituri de vâsle, speriindu-ne la trecerea prin anumite desişuri cu apariţii probabile de lupi ce atacă pe om, care l-ar fi „atacat odată” chiar pe el, primejdie care-l silea să ţină mereu un cuţit mare în mână şi să ia măsuri înduioşătoare pentru a ne apăra vieţile. Dar, în acelaşi timp, ştiu să ne dovedească bunul său simţ, ghicind şi ferindu-ne de toate acele înnămoliri şi rătăciri supărătoare, cărora le cad victime chiar şi cei mai buni barcagii şi care fac adesea ca multe din petrecerile celor mai vesele grupuri să se sfârşească în lacrimi şi înjurături.

Porniţi la drum, mult după răsăritul soarelui, Epaminonda „aruncă ancora” cu mult înainte de amiază, în mijlocul felicitărilor.

Şi petrecerea începu…

*

Petrecere… Să ne ferească Dumnezeu, fiindcă Neranţula îşi luă, voioasă, sarcina să ne învenineze, îndată ce păşirăm pe uscat. Îl sărută pe Epaminonda, în nasul meu, ca să-l răsplătească pentru curajul său; şi, ca să nu fiu supărat, mă sărută şi pe mine, în nasul lui Epaminonda, întărâtându-ne pe amândoi.

— Ah! *more* Marco! strigă sărmanul amiral; asta-i boală curată, ce nu mai poate dura! Eu, unul, mor!

Mirată de pozna făcută, Neranţula ne privi stăruitor în ochi, cu nevinovăţie:

— Dar… de ce vă supăraţi? Ceea ce am făcut era drept…

— …Foarte drept, Neranţi-*mu!* Atât de drept că doare al dracului! răcni Epaminonda.

Şi dispăru în desiş, ţinându-şi capul între mâini. Fugii, la rândul meu, în altă direcţie. Cei şapte trepăduşi se aflau şi ei departe, în căutarea murelor.

Ea nu se luă după niciunul dintre noi doi. Puţin după aceea, o auzii în depărtare, cântând din răsputeri, cu gura plină de mure:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

Ne aflam în mijlocul unei bălţi de mai multe mii de kilometri pătraţi, stufăriş de nepătruns, pământ pierdut pe vecie pentru mâna harnică a omului. Dunărea, tiran generos, îl ţine necontenit, în vremea umflării apelor, sub ameninţarea valurilor sale necruţătoare. Aici cerul pare la fel de sălbatic ca şi pământul, tăcere care înspăimântă; nemărginire care face viaţa de nesuferit pentru fiinţele

simţitoare. O frunză care se mişcă, un spic care se leagănă, un ţipăt de uliu care spintecă văzduhul, îl fac pe om să simtă cât de puţin înseamnă el pe pământ. Aici neghiobul „rege” al planetei noastre nu poate pătrunde decât cu preţul a sute de răni pe obraz, a mii de necazuri şi oboseli istovitoare. Aici, de la vulturul care pluteşte în aer, ca un zeu al nemărginirii şi până la ţânţarii ce mişună puzderie, totul se împotriveşte celui care stricã frumoasa viaţa de pe pământ: „La noi, nu-ţi vei putea înfige colţii!”

Refrenul melodios al Neranţulei răsună ca sub o boltă de aramă, uimind un sitar care ciugulea mure, foarte aproape de mine. Mă lăsai răpit de chemarea vocii iubite. Din locul unde se afla, Epaminonda făcu la fel. Şi îndată capetele noastre se iviră la marginea unei poiene, plină de uriaşi pepeni verzi. Văzându-ne, Neranţula bătu din palme şi făcu haz de boturile noastre mânjite de mure. Ea nu-şi înnegrise decât degetele.

Veselia ei ne dezmorţi sufletul, făcându-ne să uităm suferinţa. La rândul nostru, râserăm unul de altul. Apoi, arătându-ne coliba pepenarului, ne apucă pe fiecare de mână şi ne trase într-acolo.

— Hai să vedem cine-i pepenarul ăsta!

Era o pereche de cincizeci de ani, dobrogeni săraci, jumătate bulgari, jumătate ţigani, îmbrăcaţi cu nişte zdrenţe şi ajunşi tot atât de sălbatici ca şi pământul care-i hrănea. Totuşi femeia, care mai păstra urmele unei frumuseţi repede ofilită, izgoni câinele şi veni să ne întrebe dacă voim să mâncăm pepeni:

— Ai noştri sunt foarte gustoşi, adăugă, cercetându-ne cu o privire curioasă.

— Nu! răspunse Neranţula. Ne-am îndopat cu mure. Mulţumim.

Femeia reluă:

— Ei bine, frumoaso, atunci dă-mi mâna. Ştiu să ghicesc viitorul. Nimeni nu mă întrece!

— Uite-o!

Ghicitoarea aruncă o privire în palma ei şi izbucni, într-un suflet:

— Micuţo! Eşti rodul unei dragoste nelegiuite. Viaţa o să-ţi fie îngrozitoare. Soarta ţi-e legată de un băiat care e din neamul tatălui tău. Du-te! Mi se rupe inima!

Dădu drumul mâinii prietenei noastre şi se înapoie la colibă, în timp ce Neranţula fugi ca o căprioară.

O ajunserăm din urmă:

— Din ce neam e taică-tău? o întrebarăm într-un glas.

— Lăsaţi-mă în pace! ne strigă aţâţată. Nu cunosc niciun tată! V-am spus-o! Lăsaţi-mă în pace!

Ea se duse să se întindă la umbra unei sălcii. O urmarăm plouaţi. Niciodată nu se arătase atât de rea. Şi cum ne apropiam cu încetul, strigă la noi.

— Duceţi-vă dracului… Voi şi ghicitoarea voastră!

Poftim!… Ghicitoarea *noastră…*

Epaminonda se trânti la pământ şi adormi. Vrui să fac la fel, dar vorbele: *duceţi-vă dracului!* îmi chinuiau inima. Pentru prima oară, buzele ei pline de dezmierdări, pentru prima oară, ochii ei atât de tandru grăitori, mă fulgerau cu o atare vorbă de ocară. *Duceţi-vă dracului!…* Ea, cea atât de delicată, de fină, să mă bruftuiască la fel ca oricare mahalagioaică ordinară! Cât de rău mă durea!

Mă gândeam la aceste necazuri de dragoste, în timp ce stam lângă Epaminonda şi aşezam murele mari într-un coşuleţ, ce-l împletisem. Deodată, mâinile iubite ale Neranţulei apărură în faţa ochilor mei, ştergându-mi ca prin farmec toată durerea. Mă oprii fericit şi mă uitai să văd ce face. Chircită în spatele meu, desprindea uşor murele de pe crengile pe care le aveam pe genunchi şi le rânduia frumos în coşuleţul atârnat de mâna mea stângă, care împietrise de atâta fericire. Între timp, îmi şopti la ureche:

— E pentru mine?… Marco… Pentru mine?… Deci, nu te-ai supărat?… Cât eşti de bun… Cât te iubesc!… Iartă-mă!… Iartă-mă!…

Răsuflarea ei mă frigea. Cu capul îngreunat, îmi lipi urechea de gura ei.

Epaminonda se trezi.

— O s-avem furtună, spuse, lungit cu faţa în sus. Şi vârându-şi două degete în gură, fluieră pentru adunare.

Mă lungii în aceeaşi poziţie ca şi a lui, în timp ce Neranţula trecea printre noi doi, cu coşuleţul în mână şi începea din nou să ne adape cu fiere, după o metodă cunoscută. Luând mure, le săruta mai întâi una câte una, apoi le băga când în gura mea, când într-a lui Epaminonda, fredonând de fiecare dată:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

Nu înghiţeam mure, ci cărbuni aprinşi, în vreme ce ea nu bănuia nimic şi continua cu nevinovăţie. Deodată, Epaminonda izbucni:

— *Aman!...* Neranţula!... *Aman!...*

Şi se ridică ameninţător:

— Să dea Dumnezeu ca o furtună să ne scufunde înainte de apusul soarelui!... Eu, unul, îmi dau sufletul!...

N-avea nevoie să cheme furtuna. Plutea în aer. S-ar fi putut spune că Epaminonda dorea într-adevăr să fim prinşi de furtună, tocmai în mijlocul Dunării, străduindu-se din răsputeri să ajungă acolo.

Pe braţul Măcinului, cu prilejul trecerii bărcii noastre, în goană turbată prin faţa Ghecetului, pescarii de pe mal strigară la noi:

— Nu intraţi pe Dunăre!... E furioasă! Şi nimeni n-o să vă poată sări într-ajutor!

Cu mâna pe cârmă, surd, orb şi fără milă, Epaminonda vină spre Brăila, în timp ce „marinarii” săi scoteau cu furie apa din barcă, supuşi, aproape mândri. La proră, Neranţula se uita cu nepăsare. Ea ştia că Dunărea nu putea s-o înece,

oricât de furioasă ar fi fost. Cât despre grija ei pentru copii, s-ar fi putut şti vreodată câtă milă sălăşluia în inima unei atari drăcoaice? De altfel, răspunzător era doar Epaminonda şi vitejia sa îi ameninţa într-atâta pe ştrengari, încât, cu cât primejdia devenea de neînlăturat, cu atât ei urlau, exaltaţi:

— Trăiască Grecia! Trăiască flota grecească!

Şi scoteau la apă din barcă, pe spetite.

Dar ajunşi în mijlocul Dunării, truda lor fu deodată zădărnicită de o trombă care potopi nenorocita noastră barcă.

— Dezbrăcaţi-vă! porunci „amiralul”, părăsind cârma şi dezbrăcându-se el însuşi.

Abia avurăm timp să îndeplinim ordinul, că barca se scufundă.

— Ţineţi-vă cu mâinile pe deasupra spatelui nostru! strigă Neranţula la copiii care nu se mai gândeau la flota grecească.

Hula nisipoasă ne orbi o clipă, răzleţindu-ne. Ne regăsirăm şi strânserăm rândurile. Copiii făceau haz, crezând că-i glumă.

Dar, vai! Un minut după aceea, cerul îşi deschise zăgazurile şi furtuna mătură cu furie Dunărea. Cu neputinţă să desluşeşti ce se petrece la o palmă în faţa ochilor. Beznă şi apă, de la pământ până la stele.

Zbătându-mă din răsputeri, despărţit de celelalte două grupuri, ca şi de băiatul care înota singur, simţii multă vreme pe spate braţele înlănţuite ale celor doi micuţi tovarăşi. Apoi, deodată, ca şi cum s-ar fi rupt ceva… Şi… nimic! Mă trezii singur.

Cercetai în dreapta şi în stânga, pe cât îmi îngăduiau vârtejurile de apă, dar se spune că Dumnezeu are nevoie de suflete neprihănite pentru legiunile sale de îngeri, şi când am ajuns la mal – unde o mulţime deznădăjduită aştepta să ne culeagă, trei suflete de viteji din şapte se aflau în drum spre împărăţia Domnului.

Întâmplarea se petrecea în prima săptămână a lui septembrie, când murele târzii sunt plăcerea cea mai râvnită de către copiii curajoşi ai Brăilei. Fără să le pese de moarte, ei pornesc la drum cu toţii; dar uneori sunt pescuiţi în Dunăre, cu botişorul încă mânjit până la urechi de zeama fatidicului fruct, hărăzit doar animalelor sălbatice.

*

Toamnă bogată în frunze moarte. Octombrie trist ca şi inima mea. Frunze moarte şi tristeţi pe care un vânt uscat le plimbă prin tot oraşul.

Neranţula, îmbrăcată ceva mai gros, bate într-una drumurile, cu cobiliţa pe umeri. Găleţile nu-i mai sunt pline cu argint viu. Nici urmă de soare care să tremure uşor în apa lor. La rândul său, cerul s-a încotoşmănat de iarnă.

— Marco, în iarna asta o să mâncăm dovleci copţi în soba mea!

Neranţula îşi împarte mereu după-amiezele libere între mine, uliţa kalimerească şi căţeluşii ei, care au crescut mari, frumoşi şi zăpăciţi, ca şi stăpâna lor.

— Marco, vino să-l vezi pe Leu cum sare şanţul, odată cu mine! Au încercat să monteze acolo ţevi de tuci înşurubate una de alta. Acum e mai periculos de sărit, deoarece poţi să mori, dacă nimereşti în şanţ. Dar eu săr într-una! Vino să vezi…

Îi ascult flecăreala neobosită, mă las răsfăţat ca şi căţeluşii ei, dar nu mă urnesc din casă, nu ies nici măcar din curte. Epaminonda nu mai vine nici el să mă vadă. Amândoi avem inimile sfârtecate de împărţeala Neranţulei. Aşa nu mai poate continua mult. În ce mă priveşte, aş dori ca chinul să aibă un sfârşit, oricare ar fi el şi cu orice preţ!

Şi sfârşitul sosi, dar cu totul altfel, mult mai crud decât cele presimţite în gelozia mea înfierbântată.

Într-o zi, tărăboi înspăimântător în stradă: femei, copii şi câini urlau laolaltă, de parcă venise holera.

Erau hingherii de la ecarisaj, cu duba lor odioasă şi poliţaiul care-i apăra de furia mulţimii. Cei doi ţigani, cu ochi haini şi râs sarcastic, având în mână un băţ lung prevăzut la capăt cu un laţ de sârmă, alergau ca nişte draci, lungindu-şi la nevoie băţul şi treceau laţul în jurul gâtului bietelor animale, care nu se împotriveau. Târât ca o zdreanţă, sugrumat, câinele astfel prins era aruncat brutal în cuşca în care se aflau înghesuiţi o grămadă.

Toţi locatarii se aflau în stradă, duşmănoşi, gata să sară la bătaie, în ciuda poliţistului şi a caraghioasei săbii care i se bătea de coapse. Fiecare îşi striga câinele, şi fugea cu el în braţe, strângându-l ca pe comoară.

— Hei!... Sacagiţo!... Păzeşte-ţi câinii! îi strigară vecinele.

Dar unde o fi Neranţula? Desigur, la pompă. Alerg la magazia unde-şi închidea câinii. Leu lipseşte! Şi hingherii au dispărut. Nu pot şti dacă l-au luat („ca să-l jupoaie de viu”), sau o fi la pompă, ori hoinăreşte.

Simt că înnebunesc. Nu ştiu încotro s-o iau, când iat-o pe Neranţula! E singură. Leu n-o însoţeşte, cum speram. De departe, o văd venind, voinică, într-o mână cu găleţile goale, cu cobiliţa într-alta, pe deplin mulţumită că şi-a terminat munca. Deodată, însă, holbează ochii îngrozită, înţelegând dintr-o privire că au trecut hingherii. Aleargă spre mine, urlând:

— Câinii mei sunt acolo?

— Lipseşte Leu!

Mai furioasă decât o scorpie, mai vijelioasă decât furtuna, Neranţula ţâşneşte pe urmele hingherilor. Pe drum, adună pietrele cele mai periculoase: ascuţite, tăioase, colţuroase. O însoţesc şi-mi îndop buzunarele cu muniţie. Îmi dau seama că numai un tir zdravăn îi va sili pe ţigani să dea drumul câinelui.

Într-adevăr, îndrumaţi de localnici, care văzuseră trecând cotiga, i-am ajuns din urmă. Dar unde? Fireşte, în blestemata Uliţă kalimerească, cu şanţul său şi Epaminonda care e afară, l-a văzut pe Leu în cuşcă şi ne strigă:

— E înăuntru!… Şo pe hingheri!

Ploaie de pietre!… Azvârlim câteşitrei, dar cele pornite din mâna stângă a Neranţulei îşi ating ţinta şi rănesc îngrozitor pe ţigani, vizitiu şi poliţai, punându-i pe fugă, cu capetele însângerate.

Răsturnăm duba. Toţi câinii scapă. Şi când poliţaiul se înapoiază cu întăriri, nu mai găseşte pe nimeni care să-i spună că ne-am ascuns în grajdul lui Epaminonda, cu Leu în braţele noastre.

Ieşim ca şobolanii… Amurg prevestitor de furtună… Ochiurile ferestrelor sunt parcă aurite. Abia mai ţinându-se de crăcile copacilor, ultimele frunze ale toamnei par a fi muiate în sânge.

Însuşi şanţul, întunecos ca un mormânt fără sfârşit, este scăldat de raze aurite, care îi arămesc marginile, făcând vizibile conductele aşezate pe fundul său.

Neranţula priveşte la şanţ, dusă pe gânduri, fermecată, strângându-şi câinele în braţe. Ai fi zis că se împotriveşte dorinţei de a-l sări. Îi spun:

— Hai! Hai la noi!

Şi traversez pe cărăruia lăsată pentru trecere în faţa fiecărei case. Dar ea nu mă urmează. Dă drumul câinelui, îl sărută pe Epaminonda, sare peste şanţ şi mă sărută pe mine:

— *Neranţula fundoti!*

Apoi, înapoi la Epaminonda, cu câinele după ea:

— *Neranţula fundoti!*

Şi din ce în ce mai iute, un sărut, pumnal pentru mine, un altul pentru Epaminonda, cu câinele şi *Neranţula fundoti* pe deasupra şanţului.

— *Aman!… Aman!…* Neranţi-*mu!* Mai bine omoară-mă! Omoară-mă! strigă sărmanul meu potrivnic, palid, nemişcat

în faţa porţii.

N-aştept decât să mai sară spre mine, ca s-o înhaţ şi s-o duc acasă, dar tocmai în clipa când îşi ia avânt, Leu o apucă de poala rochiei: un ţipăt scurt şi Neranţula piere în fundul şanţului.

Leşinai îndată.

Urmarea accidentului îmi revine în minte foarte încâlcit, căci, timp de trei zile, febra şi aiurările amestecară în mine adevărul cu nălucirile.

Mi-amintesc c-am auzit urlete de femeie şi am văzut felinare, umbre care se agitau, apoi doi ochi închişi, o faţă roşie, în întregime scăldată în sânge, păr năclăit şi un cap spart. Era frumoasa noastră Neranţula, dusă cu o trăsură la spital.

Era sfârşitul unei suferinţe…

…Şi începutul alteia, mai grozave, care a durat ani în şir.

PARTEA A DOUA

Por-to-cale şi lă-mâi! (Nenorocirea nenorocirilor!) De cinci ani, vindeam portocale şi lămâi într-un cărucior, pe care Epaminonda îl împingea, iar eu îl trăgeam de oişte.

Morţi părinţii mei… Ai lui Epaminonda, la fel. Şi deşi moştenirea ne putea asigura un trai îmbelşugat, vindeam portocale şi lămâi prin toată Brăila, căutând cu disperare pe Neranţula. A doua zi după vindecare, dispăruse de la spital, fără să ne spună un cuvânt de adio, fără să ne lase o amintire!

Doi bani porto-ca-a-la!… Un ban lă-mî-î-ia! (nenorocirea nenorocirilor!) pe vânt, pe ploaie, pe arşiţă… Şi mereu cercetând cu privirea o fereastră sau o uşă care s-ar fi putut deschide, încadrând chipul minunat al Neranţulei noastre.

Cinci ani!…

Devenisem acum „bărbaţi”. Înalţi, amândoi… Oacheşi… Barbă şi mustăţi creţe. În rest, destul de bine clădiţi. Dar ce priviri galeşe aveam! Ai fi zis, doi tineri călugări gata să renunţe, cu tristeţe, la legământul de castitate.

Por-to-cale şi lă-mâi! (Sărmanii de noi, sărmanii de noi!) De sute de ori, tălpile noastre bătătoriseră praful şi noroiul, metru cu metru, pe toate uliţele, căile şi bulevardele! De mii de ori, privirea ni s-a răsucit spre aceleaşi uşi, spre aceleaşi ferestre… Case cu uşi şi ferestre înşirate monoton. Bărbaţi şi femei care intrau, ieşeau, se plictiseau.

Toate acestea puteau să dispară, fără să ne pese câtuşi de puţin. Noi o căutam numai pe frumoasa noastră Neranţula!

Doi bani porto-ca-a-la!… Un ban lă-mî-î-ia! Căruciorul se opreşte… Căruciorul o porneşte iarăşi… Eu trag de oişte. Epaminonda împinge de la spate… De mii de ori, buzele

noastre rostesc zilnic obişnuitul: *Portocale! lămâi! doi bani! un ban!*

Şi cum credeam într-una că Neranţula se ascunde înapoia vreunei perdele, cântam într-un glas:

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti!
O fecioară îşi clătea fusta,
Neranţula fundoti!

Neranţula fundoti!... Poţi tu s-auzi asta şi să nu răspunzi? Ai tu inima asta?

— *Aman*, Marco, *aman!...* Eu îmi dau sufletul! O fi rău cu rău, dar mai rău e fără rău!

*

Da, am colindat întreg oraşul, de la cartierele boiereşti, tăcute şi reci ca şi inima oamenilor sătui care le locuiesc şi până la mahalaua foarte populată, zgomotoasă, gălăgioasă şi murdară, dar mult mai omenoasă, mult mai interesată să afle taina celor doi negustori, *care strigă şi se tânguiesc cu ochii la ferestre, de parcă şi-ar căuta miresele fugite în noaptea nunţii.*

(Oh! omule din popor, cum nu eşti tu apreciat, pe cât meriţi! Numai tu poţi ghici prăbuşirile sufletului omenesc, pentru că numai tu singur le-ai îndurat în viaţă!... Ai trecut prin toate şi ştii să suferi alături de toţi cei zdrobiţi de viaţă.)

Mâinile noastre împart, maşinal, lămâi, portocale şi adună gologani. Dar, vai, noi suntem pe altă lume: cu gândul departe; cu mintea care ni se învârteşte ca o morişcă. Nici nu băgăm de seamă, cum ştrengarii ne şterpelesc din marfă.

Potolite sunt toate ranchiunele stârnite odinioară de zmeiele noastre… Nimeni nu mai dă cu piatra în noi… Nimeni nu mai are habar de noi… Am devenit doi mieluşei cu privirea blândă, melancolică, două fiinţe îndepărtate care se mişcă, de parcă ar fi nişte automate. Şi zadarnic fete sfioase îndrăznesc să-şi apropie bluzele, cu sâni obraznici, să ne mângâie bărbile… Niciuna dintre ele n-o poate înlocui pe Neranţula noastră!

— Bre, Marco!

— Bre, Epaminonda!

În fiecare seară, lungiţi în paturile noastre şi în întuneric beznă, ne reluăm veşnicele întrebări, cu aceste strigări duioase, tânguitoare!

— Cum, cum a fost *ea* în stare să ne părăsească, cu atâta cruzime?

— Şi unde, unde s-o fi ascunzând?

— Cu cine, Doamne, cu cine şi-o fi împărţind mângâierile frumoasa noastră Neranţula?

— S-o fi măritat? (Ah, *Aman!*)

— *Aman*, Neranţula!

— Neranţi! Neranţo. Unde eşti?

Braţele ni se întind, fără vlagă, spre tavanul pierdut în beznă, către trista nemărginire, care ascunde fericirea noastră, fericirea noastră…

A noastră? Da, desigur, *fericirea amândurora*. A lui Epaminonda şi a mea. Neranţula *noastră!*

Fiindcă acum nu mai vrem nimic, dacă-i adevărat că odinioară am dorit lucruri care tulbură, care zăpăcesc şi te fac să urăşti. Astăzi, ba chiar de multă vreme, din ziua când Neranţula ne-a răpit inimile şi a dispărut, n-o mai dorim decât pe prietena cu figură neînduplecată şi nevinovăţie voluptoasă, femeia-prietenă, care ne iubea cu o dragoste pe care n-am înţeles-o.

Această dragoste, acest prieten-femeie, acest chip mirat şi această nevinovăţie voluptoasă, totul era făcut pentru fericirea noastră şi nimic nu l-ar fi putut înlocui.

Oh! bărbatule! Când femeia îţi poate fi un prieten, ea este mai nepreţuită decât cea mai bună dintre neveste, mai completă decât cea mai voluptoasă amantă şi întrece cu mii de coţi cea mai deplină prietenie pe care un bărbat o poate avea pentru alt bărbat, deoarece femeia e complexă şi diferită, ca şi pământul care ne farmecă şi ne hrăneşte!

Unde se afla, oare, Neranţula *noastră*, pentru ca aruncându-i-ne la picioare, să-i putem spune:

— Prietenă! Prietenă! Ne-am împăcat. Dă-ne şorţul tău, ca să ne fie icoană ziua şi pernă noaptea! Ziua, îl vom săruta, aşa cum faci cu imaginile sfinte! Noaptea, ne vom lipi de el obrazurile noastre potolite în frăţie! Fiindcă ne-am împăcat, prietenă! Dă-ne şorţul tău!

*

Da, trăgeam de oişte. Epaminonda împingea de la spate. Şi amândoi strigam:

— *Porto-ca-ale! Lămî-î-i!* (Nenorocire! Mizerie! Vai de noi!)

Aşa, de sute de ori, am colindat întreg oraşul, tot, afară de-o stradă sau mai de grabă o porţiune de stradă.

Brăila, paceaură planturoasă care-şi contemplă Dunărea, amantul ei, cu o privire pe cât de înflăcărată pe atât de desfrânată, Brăila e construită după un plan poate unic în lume. Un evantai, desfăcut aproape în întregime. Din sâmburele care-i formează centrul, opt străzi şi două bulevarde alcătuiesc tot atâtea braţe ce-i înlănţuiesc mijlocul şi o arată Dunării, ca pe o ofrandă ispititoare. Dar pentru ca frumoasa să nu se simtă stingherită, patru căi curmă elanul celor zece braţe, traversându-le întocmai ca legătura unui evantai.

Lungi, fără sfârşit, mergând de la Dunăre la Dunăre, mereu în linie curbă şi atingând la periferie şase sute de numere, fiecare din cele zece drumuri îşi păstrează

denumirea, deşi sunt întretăiate de Căi. Totuşi, pentru că populaţiei nu-i place monotonia, a botezat în felul ei porţiunile despărţite prin marile artere, ceea ce a dat naştere cartierelor, faimoaselor noastre mahalale: ovreiască, grecească, rusească, ţigănească etc.

Una din aceste mahalale, pe care n-o călcasem niciodată, se chema *Şanţul*, şi care-i o parte din strada *Unirii*. Nume fatidic! Fiindcă *Şanţul* este o adevărată groapă pentru femeia care aleargă aici ca să-şi dea tinereţea ca hrană pântecului pofticios al acestui port dunărean; numele Unirii, pe care-l poartă strada în întregimea ei, este istoric: aici se afla, în vechime, Şanţul care apăra cetatea pe vremea turcilor. Devenită stradă, în urma dezvoltării moderne a Brăilei, şanţul de odinioară fu numit *strada Unirii*.

Dar de ce populaţia n-a păstrat denumirea de *Şanţ*, decât porţiunii de stradă unde noaptea ard sute de felinare roşii? Ne-o explică un cântec deocheat de pe vremuri:

Pe Şanţ, craiule, pe Şanţ,
Unde intri cu un sfanţ;
Câinii şi căţelele
Îşi înnod belelele.

Şanţul aproape că n-avea case cinstite. Pe măsură ce „căţelele” năvăleau, proprietarii îşi vindeau casele ţaţelor şi nenilor care plăteau gras, deoarece industria „belelelor” care „se înnodau” înflorea braţ la braţ cu alte industrii ale societăţii moderne, unde totul „se înnoadă” cu aceeaşi neruşinare.

Nicio familie onorabilă. Părinţii constatau cu tristeţe că toţi băieţii născuţi pe această stradă deveneau codoşi, înainte de vreme. Cât despre fete, chiar dacă ele se măritau cinstite, purtările lor şi felul de-a vorbi nu se deosebeau de-al „căţelelor”. Deoarece:

De la băile Dianei
La fabrica Milonei,
N-auzi decât glasul Satanei;
Haide, dragă! Na! Na, na na!

Stabilimentul băilor Dianei şi moara Milona alcătuiau cele două extremităţi unghiulare ale *Şanţului*, cu căile Victoria şi Galaţi.

Treceam adesea pe-acolo şi ne opream căruciorul. Dar… mintea, ochii, inima ni se revoltau la gândul, nerostit, că Neranţula noastră s-ar fi putut afla în acest iad. Niciodată, nici eu, nici Epaminonda, n-am îndrăznit să rostim cuvântul nelegiuit.

Împietriţi dinaintea uneia din cele două case de desfrâu, ne uitarăm o clipă la ciorchinii de fete, îmbrăcate ca pentru bal mascat, care se îmbulzeau la porţi, strigând răguşit la trecători sau trăgându-i de mână. Beţivi, cu caş la gură, se ţineau de gât, târându-şi vesta prin praf, răcneau cu ochii scoşi din orbite, urmaţi de un pârlit de ţigan care scârţâia din vioară. Aceştia erau în stare să spintece un om, în mai puţin timp decât ţi-ar fi trebuit să aprinzi o ţigară.

Ne uitam de departe la aceste grozăvii, apoi în propriii noştri ochi. Şi plecam muţi.

*

Dar într-o zi – într-o frumoasă zi de primăvară! – pe când treceam cu portocalele prin faţa *Şanţului*, cerul ne trimise un atare semn, încât ne ţintui locului, nemaiputând pleca. N-am mai putut!

Era seară. Treceam prin dreptul morii, când o haită de câini şi căţele în călduri (câini adevăraţi şi căţele adevărate) coborând dinspre *Şanţ* năvăli la picioarele noastre şi ale căruciorului. În aceiaşi clipă, îl auzii pe Epaminonda strigând cu un glas care n-avea nimic omenesc:

— Leu! Leu!…

La acest strigăt, care mă făcu să tresar, o javră mare şi puternică se desprinse din haită, ca şi cum ar fi fost lovită la ureche, se apropie, ne mirosi în grabă pantalonii, apoi, fără întârziere, o porni în urmărirea celorlalte pasiuni ale sale.

— *Aman*, Marco! *Aman*, Epaminonda! Crezi că-i el? Atunci? Cum? La cine?… Ce?!

Lăsarăm marfa de izbelişte şi o luarăm la goană pe urma câinilor, mai turbaţi decât ei, amestecându-ne câteodată cu ei, încercând să stricăm „nunta” şi învârtindu-ne cu toţii în jurul pătratului format de calea Galaţi, bulevardul Cuza, biserica Maicii Domnului şi bulevardul Carol, când un cârciumar azvârli câteva stropitori cu apă peste haita de câini care se risipi.

— Leu! Leu! strigarăm atunci.

Animalul îşi scutură cu putere blana udă şi puţin cam obosit se apropie să ne miroasă mai cu atenţie, dar fără însufleţire, cam absent, poate pentru că memoria nu-l ajuta îndeajuns să desluşească amintiri din copilărie, de care-l despărţeau cinci ani.

— O fi chiar Leu?

Eram mai mult decât nesiguri. Nici blana, nici privirea nu semănau cu cele ştiute. (Poate că însuşi câinele gândea la fel despre noi.) Încolo, se lăsă mângâiat, nepăsător, cu gândul aiurea.

— Hai să ne căutăm căruciorul şi să ne luăm după câine! spusei prietenului.

Printr-o minune, se mai afla acolo unde-l lăsasem, dar din trei sute de portocale şi lămâi, câte aveam, rămăseseră doar vreo patruzeci: trecătorii socotiseră că şterpelitul lor n-o să facă gaură în cer, unor negustori smintiţi ca noi.

Paguba portocalelor şi lămâilor nu însemna mare lucru. N-ar fi fost cine ştie ce, nici chiar pierderea căruciorului, care se duse pe apa sâmbetei în acea seară de neuitat, de parcă n-ar fi existat niciodată. Fiindcă, urmărindu-l pe Leu – care era într-adevăr câinele Neranţulei noastre şi care ne

conduse în faţa casei stăpânei lui – era cât pe-aci să murim, aşa cum se moare, atunci când afli că Neranţula ta locuieşte într-unul din aceste „şanţuri”, de care e plină lumea şi că ea, ea, prietena cu faţă neînduplecată şi plină de nevinovăţie voluptoasă, nu-i decât o paceaură!

La început, habar n-aveam şi nu ne venea să credem. Mergeam după câine… Văzându-l că o ia spre Şanţ, ne îndoirăm:

— Nu… Ăsta nu-i Leu.

Totuşi, continuarăm să-l urmărim, trăgând după noi căruciorul uşurat de marfă şi îndurând „tirul” încrucişat al fetelor, ale căror vorbe drăgăstoase ni se păreau o jignire cruntă.

Câinele o luă pieziş spre o poartă deschisă şi dispăru înăuntru, fără să ne arunce o privire.

Cercetarăm casa. Cea mai arătoasă din tot Şanţul, frumoasă chiar, prin ciubucele de la faţadă şi cu înfăţişare serioasă, din pricina storurilor trase. Dar felinarul roşu nu lipsea, un felinar cu totul aurit.

— E o „casă de mâna-ntâi”, şopti Epaminonda.

Ştiam că Şanţul avea două sau trei case de soiul ăsta, frecventate de ofiţeri de marină şi de oameni însuraţi, „foarte bine”. În aceste case se aflau puţine fete, toate tinere şi foarte frumoase. Ele nu se arătau niciodată la fereastră sau în pragul porţii. Casă „serioasă”.

— Ce facem, Marco?

— O să strigăm, totuşi, Epaminonda!

Cu ochii când la ferestre, când la bruma de marfă, începurăm:

— *Porto-ca-a-le şi lămî-î-i!* (Nenorocire, Mizerie!)

Apoi, privindu-ne în ochi:

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti!
O fecioară îşi clătea fusta,
Neranţula fundoti!

Să ferească Dumnezeu pe toată lumea, de asemenea clipe!

Eu nu îndrăznii să mă uit la ferestre, dar Epaminonda, care cutează, luă deodată înfăţişarea muribundului, conştient că-şi dă sufletul:

— *Aman!* gemu el, închizându-şi ochii şi sprijinindu-se cu spatele de cărucior.

Chiar în clipa aceea, auzii o fereastră deschizându-se şi o voce frumoasă – aproape cunoscută, dar de pe lumea cealaltă – exclamând:

— Ah… Voi sunteţi, Marco! Epaminonda! Intraţi repede!

Şi fereastra se închise. Storul scârţâi în cădere.

Nu mă uitasem şi nu văzusem nimic. Dar… să ferească Dumnezeu inima omenească de atari grozăvii! Mai bine moartea.

*

Intrarăm într-o curte, cu paşi de înmormântare, apoi în casă, introduşi de Neranţula, da, de Neranţula noastră, femeie frumoasă, în capot şi pantofi, frumoasă şi pură ca orice suflet feciorelnic, cu privirea nevinovată de copil şi deloc fardată. Singura-i cochetărie era părul bogat, adunat din toate părţile, după moda ungurească.

Ne aştepta în pragul antreului, ne luă de mână cu vioiciune, strângându-ne-o cu putere:

— Doamne!… Marco… Epaminonda… Vă credeam morţi! Ce-s mutrele astea! Veniţi la mine… Avem atâtea să ne spunem!… Cât sunteţi de frumoşi cu bărbile astea!… Dar nu-mi place felul cum mă priviţi. Ce s-a întâmplat?

Apoi, trăgându-ne după sine deschise cu putere uşa salonului şi strigă cu răutate:

— Hei, cafegii: trei cafele cu caimac şi zece „regale”! La mine! Şi azi să nu mă supere nimeni! S-a înţeles?

— Dar, fetiţa mea…

Din salon, unde trei marinari şi trei femei tinere, adevărate îndrăgostite, beau cafea, o ţaţă grasă, o codoaşcă sadea, miorlăise aceste vorbe, pe care Neranţula i le retezase, furioasă:

— Ce? Ce vrei să spui?

— Dar… Anicuţo… frumoasa mea… nu poţi merge cu *nişte…*

— *Cu nişte…* Ce? Na!

Şi cu o lovitură de picior, răsturnă un piedestal, spărgând vasul de flori de pe el.

Ţaţa începu să geamă:

— Anico! Anicuţo! Ai înnebunit de-a binelea, fata mea! Ce dracu! Nu ţi se mai poate vorbi! Aşa păţeşti, dacă răsfeţi prea mult copiii!

Gata s-o sfâşie, strălucitoare în mânia ei, Neranţula urmări cu o privire plină de fulgere mişcările patroanei, care aduna cioburile şi le arunca în şorţul cafegiului.

Acesta se retrase, smerit. Ţaţa se înapoie în salon, jignită, dar fără o vorbă.

— Haideţi cu mine! Sunt atât de mulţumită că v-am regăsit! ne spuse, luându-ne de mână, aceea care se chema acum Anicuţa, în această „casă de mâna-ntâi”, unde am regăsit-o după cinci ani de căutări.

Fără a rosti vreun cuvânt, traversarăm un lung culoar, apoi o săliţă, ca să ne trezim poftiţi a lua loc într-o odaie mare, unde nimic din cele ce ştiam nu reamintea oroarea unei case de pe Şanţ. Ordinea şi dezordinea dinăuntru erau de o naivitate atât de nevinovată şi copilărească, încât mă întrebam dacă într-adevăr nu eram prada vreunui vis urât.

Tavanul era acoperit în întregime cu crengi mari de salcâm înflorit, al căror parfum ne ameţea. Un strat gros de boboci veştejiţi acopereau podeaua şi mobilele. Patul, bogat împodobit, părea al unei păpuşi, în locul ei tronând Leu, ca un paşă. Peste tot, frumoasa cuvertură purta urmele labelor

sale murdare de noroi. Câinele se uită la noi intrigat, bătu prietenos din coadă şi sări jos, ca să ne miroasă, de data asta pe îndelete.

— L-aţi recunoscut îndată? ne întrebă sărmana prietenă.

Cu neputinţă să ne descleştăm dinţii. Cătam, ca doi netoţi, unul în ochii celuilalt, un gând precis, o ieşire, o atitudine.

— Hai, prieteni!... Ce vă supără într-atâta? Hai, poate asta o să vă dezmorţească puţin...

Înlănţuindu-ne pe după gât, ne dădu la fiecare câte o sărutare pe obraz, apoi începu să sară de pe un divan pe celălalt, aşezate chiar în mijlocul odăii, la mică distanţă între ele, cântând melodia de neuitat, ca odinioară deasupra şanţului care era s-o coste viaţa:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

În faţa acestei violente rechemări a trecutului, un val de durere amară ne umflă în acelaşi timp piepturile, mie şi lui Epaminonda... Buzele începură să ne tremure... Sub pleoape, potop de lacrimi... însă ea nu observă nimic, înaltă, frumoasă şi bine făcută, din creştet până-n tălpi, sărea într-o parte şi cealaltă, arătându-ne, până la genunchi, picioarele sculpturale, săltându-şi frumoşii sâni de femeie, croită pentru ca bărbaţii să se omoare între ei.

Cafegiul intră cu tava de nichel strălucitor. I-am întors spatele şi ne-am şters ochii pe furiş. Neranţula luă tava din mâinile slugii, care se retrase, o puse pe un taburet între cele două divane, şi trăgând un fotoliu se aşeză cu cafelele pe genunchi. Liniştită, serioasă, îşi aprinse o ţigară şi se uită drăgălaş la noi, care stam tot în picioare.

— Hai, veniţi, ne zise, bătând cu palmele pe divane. Hai, supărăcioşilor... Aici... Unul la dreapta, celălalt la stânga, fiecare pe scaunul său, ca să nu mai fie motiv de de

supărare, ca pe vremea murelor… Şi, pentru Dumnezeu, spuneţi ceva! Oare frumuseţea mea v-a luat piuitul. Sunt oare atât de frumoasă? (Începurăm să behăim):

— Fru-u-moa-să… Neranţula… ca un diamant în soare!

— Fru-u-moasă… Neranţaki… ca visele copilăriei noastre frumoase…

— …Dar, ce păcat…

— …Ce păcat, da…

— …Toată comoara asta îngropată într-un şanţ!

— …Atâta farmec, atâta strălucire sluţită de urâţenie!

— …Mărgăritare orbitoare aruncate porcilor!

— …Un văl subţire de mătase dat pe mâna unui nebun!

— …Un trandafir, în toată splendoarea lui, desfrunzit fără milă!

— …Un fluture, în toată strălucirea lui, rănit mişeleşte!

— …Şi Doamne, pentru ce această crimă jalnică?

— …Da, o! Neranţula, pentru ce această nelegiuire?

— …Nu erai fericită?… Iubită?

— …Nu aleseseşi două inimi de prieteni?

— …Câtă tandreţe dispreţuită!

— …Câtă dragoste ucisă năprasnic!

*

Nemişcată, fumându-şi ţigara, Neranţula ne asculta cu marii şi frumoşii ei ochi de cărbune, ale căror pleoape, cu gene nemăsurat de lungi, clipeau, de parcă le-ar fi înţepat ceva. Pe faţă, nimic. Părea că i se oprise răsuflarea.

Doar cele două degete, care ţineau ţigara, îi atingeau adesea, pentru o clipă, buzele.

Astfel, ne lăsă să ne tânguim, până ce ne golirăm de toată amărăciunea. Apoi, mereu nemişcată şi văzând că am tăcut, murmură cu glas abia auzit, dar hotărât şi lipsit de emoţie:

— Prieteni, *aici* nu sunt iubiţi cei care vin să-ţi vorbească atât de cinstit, nu vorbeşti de funie, când îl ai pe spânzurat în faţa ta, şi spânzuratele, care suntem, încă n-am murit de-a binelea. Or, a vorbi aşa cum aţi făcut-o, înseamnă să ne spânzuraţi din nou… De ce oare nu ni se iartă niciodată curajul de-a fi vrut să fim ceea ce suntem? E oare cineva cu adevărat sigur, că cel puţin *am vrut-o?* Haide… Trebuie să vorbim de altceva… Şi, mai întâi, să stăm jos, în ciuda „urâţeniei”… Ea se află pretutindeni.

Neranţula ne apucă de mâini, ne trase spre ea, silindu-ne să ne aşezăm fiecare pe un divan:

— Aşa… Frumuşel… Şi fumaţi… Beţi o cafea… Mai ştiţi să fumaţi? Să beţi? Un lichior. Un vin bun. Să bei şi să fumezi şi să priveşti în ochii unui prieten pe care-l iubeşti! Doamne! Marco… Epaminonda… Cât sunteţi de prăpădiţi! Eu am pătimit şi voi sunteţi cei care aţi murit!

— Şi noi am pătimit!

— Mult, mult…

— Pentru ce aţi pătimit? Din cauza suferinţelor voastre? Eu nu mă gândesc la ale mele, eu…

Împinse fotoliul înapoi şi ne privi în ochi, cu căldură, când pe unul, când pe celălalt. Apoi se ridică, se duse la un dulap şi se întoarse cu o sticlă de coniac şi trei păhărele.

Fumarăm, băurăm şi ne privirăm în ochi. Simţeam că devenim mai apropiaţi.

Trist, Epaminonda întrebă, totuşi, cu oarecare însufleţire:

— Am auzit că aici ţi se spune Anicuţa… E numele tău adevărat?

Neranţula sări ca un arc:

— Numele meu adevărat! Numele meu adevărat! N-am un nume adevărat!

Umbla, încoace şi încolo, prin încăpere, cu ochii holbaţi, scânteind:

— Mi se spune, după cum vor: *Sacagiţa, Anicuţa* sau altfel, după inimă şi loc. Voi m-aţi numit „Neranţula”, acest

drac de Neranţula care m-a scos din minţi şi eram cât p-aci să plătesc cu viaţa.

Mai vru să rostească încă ceva, dar se auzeau paşi grei apropiindu-se de odaia noastră. Tăcu. Cineva bătu în uşă. Neranţula deschise. Era ţaţa, grăsana.

Prietena noastră se oţărî:

— Am zis să fiu lăsată în pace, astăzi!

— Am înţeles… Am înţeles, rosti ţaţa, intrând şi uitându-se fix la noi, ca o năucă. Dar, domnii ăştia… înţelegi, Anicuţo, am dreptul să mă gândesc şi la „taxa” mea.

În faţa acestui „drept”, Anicuţa nu mai putea fi Neranţula, nici măcar *Sacagiţa*. Rămase pironită, fără glas, în mijlocul odăii, cu privirea rătăcită asupra ţaţei, care reprezenta „taxa” în toată frumuseţea ei.

— Cât face? întrebai.

— Cinci lei pe oră, şi de persoană! răspunse codoaşca, la iuţeală, înainte ca eu să fi sfârşit întrebarea.

Epaminonda şi cu mine ne executarăm de îndată. Şi mormanul de sluţenie plecă, urmărit de privirea vagă a sărmanei Anicuţa. Dar îndată ce oroarea dispăru, Anicuţa îşi scutură capul cu tristeţe şi redeveni îndată frumoasa noastră Neranţula. Cu braţele întinse ca nişte aripi, făcu o piruetă şi se aruncă în pat, unde Leu o ajunse de îndată. De-acolo, cu ochii aţintiţi la florile de salcâm ce atârnau de tavan, cu o mână mângâind capul câinelui, iar cu cealaltă schiţând mişcări leneşe în aer, Neranţula vorbi ca pentru sine, dar cu înflăcărare.

— Nu, prieteni… Nu trebuie să fiu răutăcioasă cu voi. Numele meu adevărat n-o să vi-l spun nici vouă, nici lui Dumnezeu. Mi-e silă de el. Îmi aminteşte o copilărie urâtă, dureroasă. Dacă cineva mi-l va rosti la ureche, îl voi pălmui. De altfel, cred că l-am uitat.

Dar ceea ce n-am putut uita, ceea ce aş vrea să vă fac să pricepeţi, este această copilărie. Ea m-ar ajuta poate să uit multe din tot ce a trebuit să pătimiţi, iubindu-mă. Deoarece totul se trage din copilărie, totul se reazimă pe ea, clipa

când viaţa se înfăţişează ochilor noştri larg deschişi. Dacă ni se înfăţişează ca o femeie îngrozitor de rea, o urâm şi iată-ne nişte păcătoşi.

Sub această înfăţişare s-a prezentat viaţa în faţa ochilor mei. Femeia rea, înspăimântătoare, a fost mama, o ovreică din părinţi bogaţi şi al cărei chip l-am moştenit întocmai. Puţin îi păsa că era ovreică sau creştină. Nu trăia decât pentru dragostele ei. Din cauza asta, a fost alungată de ai săi, oameni neînsemnaţi, după spusele sale.

N-a regretat nimic, deoarece mama, desigur, n-a fost o fiinţă mediocră.

— La ce bun să trăieşti, spunea ea adesea la taifas cu vecinele, la ce bun să trăieşti, dacă nu faci altceva decât să caşti muncind, să caşti distrându-te, să caşti rugându-te, să caşti făcând dragoste!

— Adela, i-a întors vorba într-o zi proprietarul nostru, cred că părinţii tăi n-au „căscat”, în clipa când te-au zămislit, fiindcă eşti o drăcoaică şi jumătate!

— Ah, desigur că nu, domnule Grigore, cu siguranţă că nu! Dar, în ziua aceea, din două lucruri unul: sau îşi numărau, *în acelaşi timp*, aurul adunat peste zi, sau mama s-a lăsat îmbrăţişată de pimnicierul nostru. Din cauza asta am fost o străină în neamul nostru. Toţi fraţii şi surorile mele dorm de-a-mpicioarelea, ceea ce înseamnă că mama prindea muşte în clipa zămislirii lor!

Proprietarul nostru avea dreptate să spună că era „un drac şi jumătate”. Mama nu căsca, nu prindea muşte. Întreg târguşorul o dorea. Era foarte căutată, deoarece trebuia să-şi câştige pâinea, cu sudoarea frunţii. Dar o făcea voinicește, cântând de dimineaţa până seara. Şi totuşi, uram această femeie, pe care toată lumea o iubea. Am fost două duşmance, din clipa când ochii mei căzură pe faţa ei, care m-a urât din prima clipă, fiindcă venirea mea pe lume însemna o piedică pentru libertatea ei desfrânată.

Mama nu mi-a rostit niciodată numele, fără a-l însoţi imediat cu epitetul belea sau pacoste.

— Vino încoace belea, ca să te spăl! Du-te de-aici pacoste, nu te-aş mai vedea înaintea ochilor!

Şi fie că mă chema sau mă alunga, totdeauna, totdeauna eram stâlcită în bătăi, luată la palme, trasă de păr. Tot timpul copilăriei mele vânătăile nu mi-au dispărut de pe corp, decât ca să facă loc altora şi n-a fost zi să nu fiu păruită. Toate astea, pe înfundate, în odaia cu uşa încuiată. Şi vai mie, dacă, la început, mi s-a întâmplat uneori să ţip: lungită la pământ, cu un puişor de pernă în gură, plăteam scump îndrăzneala de a fi ţipat din pricina tăriei loviturilor date de mama.

— Căţea! urla ea. Tu eşti nenorocirea vieţii mele! Nu mă simt făcută să fiu mamă. Şi tu te-ai răsucit pe măruntaiele mele, ca şi cuscuta pe câmp! Mă culc cu tat-tău, pentru plăcerea mea, nu ca să dau viaţă unei stârpituri ca tine!

Tatăl meu… Voise poate să spună: *amantul ei*. Un animal superb, ca şi mama, căsătorit şi tată a trei copii. Cât despre mărturisirea că se culcau unul cu altul pentru plăcerea lor şi nu ca să-mi dea viaţă, nu mă îndoiam deloc, întotdeauna, faptul se petrecea sub ochii mei şi în urechile mele. Era ultimul reproş ce le-aş fi putut face, pentru că nimic nu mă distra, nimic nu-mi răscumpăra scandalurile îndurate, decât această „plăcere” a lor.

În realitate, nu era o plăcere, ci o turbare.

La patru ani, nu pricepeam nimic şi mă înfricoşam în tăcere. De altfel, n-am înţeles ceva decât la sfârşit (un sfârşit care m-a surprins pe neaşteptate, când aveam abia zece ani). Dar, neştiind, din naivitate, că turbarea lor avea un înţeles omenesc, cel puţin mi-am dat seama mai târziu că tot acel tărăboi nocturn n-avea să dărâme casa peste patul meu, cum mă temeam şi că puteam să-i privesc şi să trag cu urechea, fără nicio primejdie.

Stăpânirea brutală de a nu-mi da în vileag teama, lacrimile şi nevoia de a cere ajutor, fură primul sentiment descoperit în leagăn, odată cu bătaia. Şi dacă unii copii cunosc întâi tandreţea vorbelor *mamă* şi *tată*, eu m-am ales

doar cu asprimea acelei teribile ameninţări, care urma după palme: *„Sst! sst! Taci, sau te strâng de gât! Pacoste! Belea!”* Chipul care se apleca deasupra mea şi gura care rostea aceste grozăvii, erau ale mamei. „Tata” nu se apropia de patul meu, nici să mă bată, nici să mă apere sau să mă mângâie. Eram inexistentă pentru el, ca şi copiii lui legitimi. Vai! era un bărbat din acelaşi aluat cu mama.

Ghemuită sub plapumă şi ţinându-mi răsuflarea, îl vedeam intrând, noaptea târziu, om simplu, puternic, înalt, mustăcios, oacheş, cu sprâncenele încruntate şi pălăria pe-o ureche. Mama îl aştepta, cu friptură rece şi sticle cu vin pe masă, după ce frecase şi lustruise totul. Îi sărea de gât cu ardoare şi-l muşca până la sânge. El scotea primul răcnet. O muşca, făcând-o să urle la rândul ei. Asta era în loc de „bună seara”, sărutarea lor de bun-venit. Mi-amintesc că mai târziu mi-am putut da seama că taurii şi vacile dădeau dovadă de mai multă gingăşie, în dragostea lor.

Părinţii mei aveau, de altfel, ceva din frumuseţea şi firescul acestor animale, ca şi totala lor lipsă de ruşine.

În timpul chefului, se comportau ca şi porcii, prin felul lor grosolan de-a mesteca mâncarea. Apoi, pe măsură ce vinul li se urca la cap, ochii li se măreau, se holbau şi luceau, umezi, ca ai vitelor în călduri. Pe drept cuvânt, era frumos să-i vezi, cu atât mai mult cu cât vara, cât şi iarna, aveau obiceiul să se dezbrace în pielea goală, ceea ce îmi făcea o mare plăcere, deoarece trupurile lor, ca nişte sculpturi, erau pline de graţie, până în cele mai mici mişcări.

Găseam toate astea simple, fireşti, plăcute, distractive şi făceam minuni de răutate ca să nu fiu prinsă în timp ce-i spionam, deşi nu-mi dădeau atenţie niciodată.

După chef, deveneau mai puţin simpli şi mult mai zgomotoşi. Ca doi cocoşi superbi, se aruncau unul asupra celuilalt ca să se muşte, alergau prin toată odaia, răsturnau mobilele şi scaunele şi se sileau care să muşte mai straşnic, fără a fi muşcat (cred, însă, că aceiaşi plăcere aveau, şi-ntr-

un caz, şi şi-n celălalt). Totuşi, dacă i se întâmpla mamei să nu izbutească de mai multe ori în şir, şi adversarul o potopea cu muşcăturile, furia ei creştea într-atât că mă aşteptam să înnebunească. De aceea, după atari eşecuri, muşcătura ei era şi mai grozavă. Atunci tata mugea cu gâtul întins, ca un taur, o apuca pătimaş, ridicând-o în sus şi plimbând-o în braţe, jur împrejurul odăii.

Singura clipă când îi iubeam în mod sincer, era când îi vedeam atât de frumoşi, atât de mlădioşi, atât de bine clădiţi; el cu o coamă creaţă, ea cu părul despletit, amândoi cu pielea acoperită de zeci de urme vinete, de pe urma muşcăturilor.

După aceea nu-i mai iubeam. Stingeau lampa şi gemeau ca bolnavii. Nu-mi puteam da seama ce se petrece şi asta mă întrista.

Dar altceva decât tristeţe îmi provoca sfârşitul acestor istorii nocturne, din care cauză începui să-i dispreţuiesc.

După o scurtă aţipeală, auzeam glasul mamei.

— Ah!... Ce viaţă! Ce viaţă!... M-am săturat... Alege, dragă, alege între *ea* şi mine... Aşa nu se mai poate. Îmi pierd capul...

Era semnalul. De obicei, „tata” tăcea un lung răstimp, apoi:

— Nu mă plictisi... Nu pot să fac cum aş vrea... O ştii prea bine...

Şi, din vorbă în vorbă, iată-i în picioare. Aprind lampa. El se îmbracă, morocănos. Ea, în cămaşă, nu-i dă pace cu ocările, până ce prima palmă îi răsună pe obraz. Apoi, timp de un ceas, loviturile şi ocările plouă de ambele părţi, deoarece mama era foarte curajoasă şi voinică, din pricina muncii ei aspre.

Ah! Ce priviri necinstite, ce figuri oribile!... Atunci erau ca nişte brute hidoase!... Tremurând de frică, mă întrebam în zori, când el pleca trântind uşa, câte vânătăi aveam să capăt în ziua aceea, eu, *cauza nenorocirii lor*.

Această viaţă de animale sălbatice s-a repetat mai des, în vremea când începusem să-mi dau seama. Şi uneori, aproape în fiecare noapte. Mai târziu, de două ori pe săptămână, rărindu-se de la an la an, pe măsură ce certurile şi bătăile creşteau în violenţă.

Mama era de-o gelozie sălbatică. Pentru a-i „trimite” rivalei boli ce nu se lecuiesc, mama îi arunca în curte, noaptea pe lună plină, broaşte cu gura cusută, pline cu argint viu. Nevasta amantului ei se răzbuna, mânjindu-ne geamurile cu murdărie. Dimineaţa, trebuia să ajut la spălarea scârnăviilor, plângând de scârbă şi mâncând bătaie.

Uneori, cele două femei se întâmpla să se întâlnească nas în nas, tot pândindu-se una pe alta. Atunci tot târgul se aduna să facă haz, deoarece, fără să-şi pricinuiască prea mult rău, se trăgeau de păr şi se scuipau în obraz. Dar tărăboiul era de neînchipuit. Şi oamenii, care o iubeau pe mama pentru bărbăţia ei, se întrebau cum poate o ovreică să adopte unele purtări josnice româneşti.

Căzu din ce în ce mai jos, până când o manie religioasă îi întunecă mintea, smintind-o de-a binelea. Odaia noastră fu năpădită de icoanele tuturor sfinţilor bisericii ortodoxe. Lumânări şi candele ardeau peste tot. Popii apărură în odaia „ovreicii”. Şi ovreica se botează, nădăjduind „o schimbare” în purtarea amantului „creştin”, care-şi bătea joc *de toate aceste basme popeşti*.

Desigur, o schimbare se produse, în sens contrar însă. Din curată şi muncitoare cum era, mama deveni o habotnică murdară, nepăsătoare, leneşă. Ne năpădiră păduchii în cap. Sărăcia ne puse la post, atât de drag popilor, când e vorba de oiţele lor. Amantul mai veni o dată sau de două ori, găsi că mama „începe să devină o nevastă ca oricare alta” şi o părăsi.

Aveam nouă ani. Îndobitocită din cauză că fusese părăsită, frumoasa Adela de odinioară nu mai făcea altceva decât să bată străzile, pândind trecerea omului ei, pe care-l

ruga în genunchi să se înapoieze „măcar o dată”, sau cel puţin „pentru ultima oară”, în timp ce eu umblam din casă în casă, în zdrenţe, în căutarea unui codru de pâine.

Într-o seară, îi surprinsei stând de vorbă la colţul unei străzi. Mama era beată:

— Vino, dragul meu… vino… sau mă spânzur.

Cuprins de milă, el îi spuse cu duioşie, mângâindu-i mâna:

— Sărmană Adela!… Mi se rupe inima de tine… dar, vezi, duhneşti a ţuică, ca o rachigiţă… Şi-i atât de murdar la tine!

Fu ca o lovitură de bici. Mama îşi vându ultima bijuterie, o brăţară frumoasă, curăţă casa, se făcu frumoasă, aproape seducătoare şi izbuti să-şi readucă „drăguţul”.

Era toamnă… Frigul ciupea destul de tare şi mama aprinse focul. Din patul meu, cu ochii-n patru, aş fi fost fericită să-i pot vedea iubindu-se „încă o dată”, dar tocmai în seara aceea, după un lung răstimp de pace, mama mă bătuse crunt, pentru o nimica toată şi mă trimisese la culcare, cu stomacul gol. Aşa că, văzându-i înfulecând gâsca friptă, înghiţeam în sec şi-i uram de moarte.

Săracii! De unde să bănuiască că pentru ei moartea era atât de aproape!… Ar fi fost şi pentru mine, dacă purtarea lor haină nu m-ar fi ţinut trează, salvându-mi viaţa, pentru că, flămândă, n-aşteptam decât clipa când să-i văd adormiţi, ca să mă reped la resturile îmbelşugatului lor ospăţ.

Această clipă sosi, puţin după miezul nopţii, după tărăboiul obişnuit, când mama dovedi pentru ultima oară că – deşi stăpânită de ideea morţii – nu prindea muşte, când făcea dragoste.

Se culcaseră într-o stare, cum nu-i mai văzusem: buimaci, mătăhăind. El mai ales, părea să aibă un cap de plumb; îl auzii sforăind, primul, fiindcă, la începutul somnului, sforăiau amândoi. Tocmai voiam să alunec din pat, ca să mă duc pe dibuite şi să şterpelesc o bucată de friptură, pe care pusesem ochii, când mama se sculă şi făcu

lumină. Închisei repede ochii, făcând pe moarta. Ea se aplecă asupra mea – îi simţeam sudoarea de nesuportat – apoi o auzi ieşind şi împiedicându-se prin curte, de unde venea zgomotul unei ploi cu găleata.

Întârzie mult. Când se înapoie, puse ceva greu jos. Stinse lampa şi se vârî în pat numaidecât.

Atunci deschid ochii, ca să văd ce a adus, dar, în aceeaşi clipă, mă ameţeşte un miros de gaz. În mijlocul odăii, cufundat în beznă, clipeşte un sâmbure de foc, care aruncă scântei ce trosnesc. Îmi spun, neştiind deloc că te poţi omorî cu mangal: „I-a fost frig şi-a aprins focul, dar de ce nu în sobă?” Mă doare capul!

Pe întuneric beznă, mă scol şi ascult. „Tata” sforăie într-una; mama nu mişcă; şi jeraticul licăre din ce în ce mai tare, trosneşte şi miroase îngrozitor. Nu mai avui poftă să mănânc, ci să vărs.

Sar din pat, uşurel îmi strâng hainele, nu uit bucata de gâscă friptă, apoi deschid uşa şi părăsesc odaia, cu băgare de seamă. Şi pentru ca ei *să poată dormi şi să nu le fie frig* – gândesc eu – închid uşa la loc, de teamă să nu fiu bătută a doua zi, mai crâncen ca de-obicei.

N-am mai fost bătută, fiindcă a doua zi eram orfană, scăpată de la moarte, datorită cruzimii mamei care mă trimisese la culcare fără să mănânc.

După o noapte petrecută în fânul din grajd, intrai dimineaţa, sfioasă, în odaia noastră, însoţită de o vecină: mama şi *grecul* ei muriseră asfixiaţi.

Rostind ultimul cuvânt al povestirii sale, Neranţula făcu o săritură în mijlocul încăperii.

— Iată! spuse. *Multe li se vor ierta, fiindcă mult au iubit!*

Şi luându-ne de gât şi sărutându-ne:

— …O să mi se ierte şi mie, multe…?

Epaminonda, cu privirea rătăcită, se gândea aiurea. Se gândea la ceea ce mă gândeam şi eu. Şi rosti, din vârful

buzelor:

— Tatăl tău era, deci, grec…

Neranţula tresări:

— Grec? N-am spus asta!

— Ba da… susţinui, ai spus: „Mama şi *grecul* ei erau morţi…”

— Şi ce vă pasă vouă de asta! strigă întărâtată.

Ne păsa mult. Ştia, ca şi noi, că ghicitoarea din baltă, citindu-i în palmă, îi spusese: „Viaţa îţi va fi îngrozitoare. *Soarta ţi-e legată de un băiat care e din neamul tatălui tău*”.

Deci, acest băiat era Epaminonda. Eram convins. Şi Epaminonda, la fel. O vedeam din privirea lui, devenită aproape neîndurătoare cu mine, spunându-mi răspicat: *„Dintre noi doi, eu sunt din neamul tatălui ei. Soarta Neranţulei este deci legată de a mea. Ea este a mea*”.

Din acea clipă, simţii că nu trebuie să mă mai bizui pe afecţiunea prietenului meu. Uniţi timp de cinci ani în suferinţă, nu mai puteam fi alături în această bucurie sfâşietoare, unde patima cărnii şi prietenia curată se vrăjmăşesc. Epaminonda redevenea potrivnicul meu din vremea canalizării oraşului, când ne cunoscusem pe marginile unui şanţ, care-i fu fatal Neranţulei. Şi astăzi, un alt şanţ – „Şanţul fetelor” din Brăila – ne aduna iarăşi pe tustrei. Pentru cât timp? În ce fel? Şi pentru care dintre noi trei acest Şanţ fi-va fatal?

Rămaserăm pe gânduri, fiecare cercetând prăpastia sorţii comune, când ne trezi un brutal toc-toc în uşă. Neranţula deschise. Cumplita ţaţă reapăru. Ni se adresă, îndată, fornăind şi apăsând cuvintele:

— S-a împlinit ceasul, domnilor! Taxa, vă rog!

În faţa acestei sălbatice şi neaşteptate chemări la realitate, prietena noastră împietri. Ai fi crezut că asta i se întâmpla pentru prima oară. Ne scotocirăm repede prin

buzunare, aruncarăm codoşcăi scumpa-i taxă, şi-o alungarăm. Ieşi, săltându-şi monedele în palmă.

Ziua scădea pe tăcute. Neliniştea ne doborî. Timp de-un ceas, nimeni nu suflă o vorbă. Neranţula pe patul ei, Epaminonda şi cu mine pe divane, fumând ţigară după ţigară, ferindu-ne de ciocnirea privirilor noastre. Atmosfera era atât de împovărată, încât Leu, scos din sărite, căsca şi lătra într-una.

— Du-te la plimbare! îi spuse, în sfârşit, Neranţula. Câinele pricepu de-ndată şi sări cu amândouă labele pe clanţa uşii, care se întredeschise. Îşi vârî botul în deschizătură şi se prelinse afară.

Abia ieşise, când un zgomot de cârje, lovind podeaua, se auzi prin uşa deschisă. Neranţula aprinse lampa mare a policandrului cu gaz, alergă şi-l întâmpină cu braţele deschise pe cel ce mergea în cârje. Curată arătare.

Un om tânăr, cam de aceeaşi vârstă cu noi, dar care nu era decât un schelet, cu pielea tăbăcită, ochii adânciţi în orbite – deşi frumoşi, visători – mustaţa nu mai groasă decât sprâncenele, nasul străveziu şi buzele acoperindu-i frumoşii dinţi, ca două lipitori flămânde. Râdea cu pălăria în mână, un râs sincer care-mi merse drept la inimă.

— Ei bine, Aurel! zise Neranţula, prietenoasă, conducându-l la fotoliu. Te-ai distrat bine în societatea unde-ai fost?

Cu glas gâfâind, în care simţeai urmele unei melancolice păreri de rău, schilodul răspunde:

— Bine?… Nu te distrezi bine, când eşti în halul meu şi într-o „societate” de oameni care n-au decât milă pentru mine…

Rostind acestea, îşi rostogoli privirea mirată asupra noastră. Dându-i explicaţii, Neranţula ne puse şi pe noi pe gânduri:

— Sunt doi prieteni, doi prieteni vechi, pe care n-ai să-i recunoşti. Dar îţi vei reaminti de ei, dacă-ţi spun că bărboşii ăştia sunt Marco şi Epaminonda, cei doi băieţi cumsecade

care veneau joia şi duminica la spital, când aveam capul spart.

La aceste cuvinte, faţa schilodului se întunecă, sincer întristat.

— Ah!… da, mi-amintesc, apoi… Pentru mine ţi-ai părăsit cei doi prieteni… Acum… lăsaţi-mă. Nu mă aşteptam la surpriza asta…

Cu atât mai mult nu ne aşteptam noi… Acest schilod… Neranţula ne părăsise pentru el!… De ce?

Privirile noastre, care exprimau dorinţa de-a afla adevărul, se opriră pe faţa ei emoţionată. Neranţula închise încetişor ochii, în semn de consimţire şi-l ajută pe Aurel să se îndrepte spre uşa care rămăsese deschisă, dar, tocmai în clipa aceea, cadrul uşii fu astupat în întregime de teribila ţaţă:

— Cum asta, copiii mei? Vă distraţi cu uşa deschisă? miorlăi ea.

— Despre ce-i vorba? Despre taxă? întrebă Epaminonda cu o voce înfundată.

— Ei, da, băiatul mamei! Sunt două ceasuri, de când v-am lăsat în pace.

Neranţula scoase un răget de vită înjunghiată. Îl lăsă pe schilod şi se repezi la sertarul unui scrin, apucă în pumn tot felul de bijuterii şi le aruncă dintr-o dată în obrazul patroanei sale:

— Na! Scroafă puturoasă! Satură-te de taxă! Şi lasă-ne în pace până mâine dimineaţă!…

Apoi, apucând din nou braţul lui Aurel, dispăru cu protejatul ei.

Ţaţa păli şi se sprijini de pervaz:

— Ah! Asta-i culmea! Nimeni n-a îndrăznit să-mi zică „scroafă puturoasă”! Şi dacă aţi şti ce bună am fost, ce bună sunt cu acest copil! Fără mine, ar fi ajuns o culegătoare de zdrenţe… Ce ruşine! Doamne!… Am tot dreptul să-mi cer taxa. Mi-e datoare o groază de bani, e atât de risipitoare… Doamne! Doamne! Ce ruşine!

Adunarăm bijuteriile risipite pe jos, punând apoi în palma „generoasei” codoaşe o hârtie de o sută de lei. Îi spusei:

— Du-te, madam, şi de-acum încolo să nu te mai întorci!

— Cum „să nu mă mai întorc”? se oţărî codoaşa. N-aţi fi vrând să-mi sechestraţi, pentru o hârtie de o sută, cea mai frumoasă dintre fetele mele? Se află în salon trei domni, „*bine*”, care o vor. N-o vor decât pe ea. Şi doar sunt clienţi care plătesc băuturi scumpe pentru toată lumea, nu ca voi…

— Dar, madam, noi nu suntem clienţi…

— Nu sunteţi clienţi? Atunci ce? Amanţi de inimă? N-admit aşa ceva în casa mea! Şi, colac peste pupăză, doi! Ah, nu! Mă faceţi să râd!… Ia ascultaţi-mă puţin, despre Anicuţa asta! Mai întâi, să-mi plătească cele patru mii de lei ce-mi datorează, şi p-ormă, treaba ei, dacă vrea să meargă pe veresie!

Şi ţaţa plecă, trântind uşa. Rămaşi singuri, eu şi Epaminonda ne priveam, uluiţi.

— Patru mii de lei, *more*, Marco!

— Patru mii de lei, Epaminonda!

— Biata Anicuţa!

— Scumpa Neranţula!

— Niciodată n-o să putem plăti o sumă atât de mare!

— Niciodată!

— Totuşi, trebuie, Marco!

— Desigur, trebuie, Epaminonda!

Pe vremea aceea, niciun negustor de portocale nu avea două sute de poli de aur în buzunarul său. Cu atât mai mult noi, deşi eram stăpânii a două proprietăţi, care ne dădeau putinţa de-a trăi. Da, puteam trăi, dar nu la preţ de-o sută de lei pe zi, pe care trebuia să-i dăm ţaţei, ca să ne lase în pace lângă Neranţula noastră, lângă Anişoara ei pe care domni „bine” o aşteptau în salon!

— Eu nu mai plec de-aici! izbucni Epaminonda, pipăindu-şi cuţitul ascuns la brâu.

Şi îndată hotărârăm să vindem fiecare câte o proprietate, ca să plătim datoria Neranţulei şi s-o scăpăm de Şanţ. Apoi…

Tot aşa de repede, fiecare cercetă gândurile celuilalt, spre a afla ce socoteli avea cu Neranţula, odată eliberată.

Sărmană şi sublimă tinereţe! Nu mai tu ştii să iei, repede, cele mai imposibile hotărâri. Numai tu închizi ochii, în chip încântător, în faţa crudei realităţi.

Deoarece era vădit că-n ziua când Neranţula ar fi fost liberă, nu puteam „*împărţi două paie la trei măgari*”, cum spune proverbul, şi nici o femeie cinstită la doi bărbaţi cinstiţi. Dar ziua aceea era departe de-a fi realitate. În aşteptarea ei, furăm fericiţi s-o putem sechestra pe prietena noastră, s-o privim, s-o ascultăm.

*

— Oh! zise Neranţula, la înapoiere. Sunt sigură că *ea* v-a îndrugat că o cost patru mii de lei. Aşa spune la toată lumea. Şi fiecare îi dă câţiva poli, ca să-mi scadă din datorie. Dar datoria nu scade… O cunosc, ce poamă e!

E drept, mi-a împrumutat bani frumoşi, într-o vreme când, neştiutoare, credeam în dărnicia oamenilor… Dealtminteri, nu erau pentru mine. Ci pentru Aurel, pe care speram să-l pot vindeca. Ah! cât mă dor toate astea!

L-aţi văzut pe bietul Aurel. A fost victima unui accident, asemănător cu al meu. Cam cu un an înaintea mea a căzut şi el în şanţul acelei canalizări. Şi din căderea asta, care i-a atins măduva spinării, s-a ales cu picioarele paralizate. Afară de-asta, suferă de o tuberculoză moştenită.

Dar ce fire fericită!… Nicio văicăreală, niciun geamăt, nicio proastă dispoziţie. A fost bolnavul cel mai prăpădit din secţia noastră de chirurgie. Şi totuşi, aşa schilod cum era,

înveselea tot spitalul şi făcea servicii oricui îl ruga!... La cutare, care avea braţul legat, se ducea regulat şi-i răsucea ţigări, altuia, care nu se putea mişca, îi da să mănânce, îi sufla nasul, îl scărpina când avea poftă; celor neştiutori de carte le compunea scrisori, care smulgeau lacrimi, când era vorba de „ciupit" un părinte, sau stârneau hohote de râs, când trebuia să dea curaj „scumpilor bolnavi" din spital. În sfârşit, cum fiecare bolnav avea nevoie de câte ceva de la cantină, Aurel, omul fără picioare, îşi punea traista de gât, îşi lua cârjele şi alerga după cumpărături. Nu era îngăduit. Dar cine putea fi aspru cu îndatoritorul Aurel! Toată lumea îl iubea, de la medicul-şef până la servitori.

— Au-re-e-e-le! striga o infirmieră. Bolnavul de la 7 nu vrea să facă pipi! Vino să-l ajuţi să facă!

Nu era nevoie să se înţepe băşica încăpăţânatului. Era de-ajuns ca Aurel să imite pe domnul administrator, când e supărat. Or, administratorul spitalului era fiinţa cea mai posacă de pe lume, având şi ticuri cu duiumul. Totul se mişca la el: nasul, ochii, urechile, barba, buzele, umerii şi chiar pielea capului. Mişca din ele, ori de câte ori nu se afla în toane bune, ceea ce la el era firesc. Dar, îndată ce un lucru îl zgândărea, toanele i se prefăceau în mânie, cu o iuţeală nebună, cuprinzându-i întreaga fire. Adesea chiar limba „i se arăta în poartă", cum spunea Aurel, singurul în stare să-l imite pe amuzantul administrator, „tatăl bolnavilor", într-una nemulţumit de serviciu. În fond, era om cumsecade. Într-adevăr, când Aurel se hotăra (foarte rar) să-l imite pe şeful nostru suprem, toţi internii şi infirmierii se adunau în jurul lui, se strâmbau de râs, la urmă, zicând:

— Pe onoarea mea, am făcut pe mine!

Dar Aurel ne făcea servicii, ca nimeni altul. Se ştie că în spitale mâncarea e pe sponci, mai ales pentru bolnavii care n-au decât fracturi. Şi cum Aurel curăţa singur jumătate din zarzavatul spitalului, tot distrându-i pe bucătari, ne aducea, cât ai clipi din ochi, tot ce doream, spre a ne astâmpăra

foamea. Fiind la bucătărie ca la el acasă, îşi păstra pentru sine şi fără să se sinchisească toate acele bunătăţi pe care slugile le şterpeleau în nasul administraţiei şi, desigur, în dauna bolnavilor. Le împărţea tuturor, fără predilecţie, ferindu-se ca cineva să devină gelos. Era cinstit, se gândea la toţi nenorociţii, dovadă acest caz: într-o seară, un biet ţăran fu transportat cu patul său în camera mortuară. Se credea despre el că o să moară. Îşi pierduse cunoştinţa. I-au pus o candelă la căpătâi, o cruce pe piept şi-l lăsară în plata Domnului, departe de ceilalţi bolnavi, pe care agonia lui i-ar fi putut speria. Infirmierul nostru ne asigură:

— O să moară în noaptea asta!

Aurel nu fu de aceeaşi părere şi, către miezul nopţii, se duse la bolnavul lăsat în părăsire. Aici, surpriză: mortul înviase! Şi primul său cuvânt fu să ceară „puţină varză acră”.

— Mor de poftă! i-ar fi spus prietenului nostru, care alergă să-i caute o farfurie plină, să i-o dea, şi să-l culce din nou, fără ca nimeni să ştie ce s-a întâmplat.

Vai! povestea asta avu o urmare tragicomică. Dis-de-dimineaţă, infirmierul nostru, ducându-se să-şi caute mortul pentru a-l transporta la morgă, deschizând uşa, se întâlni nas în nas cu el:

— Încă puţină varză acră, dragă domnule! îi strigă mortul.

Infirmierul o luă la goană, străbătând spitalul şi curtea, urlând îngrozitor, şi nu se opri decât la el acasă, nemaivrând să se înapoieze la serviciu. Din acel moment, căzu într-o melancolie ipohondrică; a ajuns o povară pentru ai săi, în timp ce ţăranul, pe care voia să-l ducă la autopsie, este voios şi mănâncă varză acră, ori de câte ori îi pofteşte inima.

Puţin mai apoi, după această întâmplare, Aurel deveni celebru, datorită unei isprăvi nemaipomenite. Spitalul avea o secţie de nebuni şi într-o zi unul din ei deveni furios. Hotărârâ să-l trimită într-o casă specială, dar cei doi

gardieni, ce trebuiau să-l lege, nu îndrăzneau să se apropie de nefericit, care amenința că „va omorî toți balaurii”, cu un drug de fier smuls de la fereastră. Aurel apăru brusc în pragul uşii şi îi arătă nebunului un lanţ lung de aur, ce-l avea totdeauna în buzunar. În faţa bietului schilod, încovoiat pe cârje, nebunul rămase uluit şi scăpă drugul de fier din mână.

— Nu vrei, prietene, să-ţi pun brăţara asta? îi spune Aurel, jucându-i lanţul strălucitor.

— O brăţară?… urlă nebunul… Bineînţeles că vreau o brăţară, dar balaurii ăştia vor să mă înghită!

— N-or să te înghită, dacă vei avea la mână o brăţară de aur! Dă-mi mâinile!

Nebunul se apropie supus, cu ambele mâini întinse. Aurel îi puse cătuşele încetişor, spunându-i apoi:

— Acum hai să fugim de balaurii ăştia. Hai cu mine. Trăsura mea ne-aşteaptă afară… Hai, repede!

Totul se petrecu, cât ai clipi din ochi.

Îl întrebai pe Aurel, după această uimitoare şi îndrăzneaţă lovitură:

— Şi dacă nebunul te-ar fi omorât cu drugul de fier?

— Mi-ar fi făcut un bine! răspunse bietul băiat.

Acest răspuns mă întristă nespus. Pricepui că în realitate nu era atât de vesel pe cât părea. Şi de-atunci, l-am iubit pe Aurel ca pe un frate şi m-am legat de el. Ne-am deschis, unul altuia, inimile, povestindu-ne copilăria. A lui era la fel de cenuşie, la fel de pustie, ca şi a mea. Nici el nu mai avea părinţi, pe nimeni în lume care să-l iubească sincer.

Într-o zi, exclamă:

— În spitalul ăsta sau în altul îmi voi petrece de-acum încolo viaţa…

Ah! câte lacrimi n-am vărsat împreună, departe de orice privire. Şi cât de nenorociţi ne simţeam, la gândul că ne vom despărţi în curând!

Atunci, ne-am înţeles să părăsim spitalul într-o noapte şi „să fugim în lume”.

Îmi spunea:

— Voi cerşi… Nu vom muri de foame!

— Iar eu am ceva bani puşi de-o parte şi mâini gata să facă orice, adăugam.

— Vom trăi ca frate şi soră, nu-i aşa surioară?

— Da, Aurele!

Îmi spunea „surioară”, ca şi astăzi de altfel, fiindcă, la spital, ca peste tot în Brăila, nimeni n-a ştiut cum mă cheamă, neavând acte.

Şi într-o seară, când toate luminile erau stinse, am alunecat ca două umbre, de-a lungul zidurilor, ne-am strecurat prin spărtura gardului vechi ce înconjoară spitalul şi am pornit fără să ne observe cineva.

Fugeam de voi, cu mare părere de rău, deşi încredinţată că dragostea lui Aurel era mult mai frumoasă decât a voastră; dragoste frăţească, pe care n-o interesa femeia, şi curată, aşa cum a rămas până azi. Vă ştiam violenţi, gata să vă omorâţi din cauza mea. Mi-ar fi fost greu să aleg între voi doi. L-am ales pe Aurel, copil blând, infirm, fără sprijin, condamnat la viaţă veşnică de spital. Şi crezând că vă fac un bine, punând capăt unei situaţii imposibile, am dispărut cu Aurel „în lume”.

Lumea… A fost bun cu mine, de ce n-aş mărturisi-o? Sau, dacă vreţi, a fost aşa cum îl vedeţi, aşa cum nu poate să nu fie, dacă în viaţă totul depinde de ceea ce îi cerem. Şi numai Dumnezeu ştie cât mă mistuia dorinţa de a-i cere porţii duble! De asemenea, trebuie să spun că ocazia se prezentase şi că ea a fost, într-o oarecare măsură, cauza acestei dorinţe.

Era în vremea când ne aflam retraşi la Galaţi, oraşul meu natal. O prietenă a mamei, bună croitoreasă, ne găzdui. Ca să-mi agonisesc pâinea, mi-a cerut să-i dau o mână de ajutor. Era singură, cam zgârcită, foarte adesea tristă, dar, în general, suflet bun. Aurel îi deveni un tovarăş

vesel, la domino. Leu, pe care-l luasem cu mine, o înveselea nespus. Şi un timp, tustrei făcurăm viaţa mai veselă în acest cămin de fată bătrână, înăcrită.

Dar cât de greu este să fii fabricant de veselie, pentru un prieten care se întristează la tot pasul! În sărăcie, ca şi în belşug, nimic nu te scârbeşte mai mult, decât să trăieşti alături de un tovarăş, care se prăbuşeşte, îndată ce-i dai drumul o clipă, ca să-ţi ştergi fruntea.

Bunul Aurel, atât de neobosit în a distra pe oricine, îmi spuse, după un an de şedere la domnişoara Caterina:

— La spital, barem, bolnavii stau în pat. Afară din spital, trebuie să-i ţii în braţe. Nu-i tocmai plăcut, să-ţi petreci vremea astfel.

La capătul celui de-al doilea an de croitorie, învăţasem să conduc singură micul atelier al domnişoarei Caterina, care acum scotea ahuri şi ofuri, pe toate tonurile şi în toate colţurile casei. Situaţia începuse să devină de nesuferit; Aurel îşi pierdea voia bună. Amândoi trecusem de şaptesprezece ani şi curajosul meu prieten se străduia din răsputeri să încropească ceva, ca să câştige un ban. Izbuti în ceea ce a fost pasiunea sa din totdeauna: desenul, pictura. Portretele, acuarelele sale găsiră cumpărători:

— Pomană pentru un schilod! o spunea, în zeflemea. La fel de bine, aş putea să-i „împachetez” cu orice: cremă de ghete, şireturi, păpuşi pe sfoară…

Nu cunoşteam deloc Galaţii. Îi părăsisem pe când aveam abia şase ani, plecând cu mama. Dar Aurel, deştept, drăgăstos şi înzestrat, izbuti să se facă repede iubit şi încurajat de oamenii cu vază din oraş. Şi tocmai când ne gândeam să părăsim moara noastră de măcinat tristeţe şi să ne croim un drum aiurea, numai pentru noi singuri, deodată un curent de veselie năvăli în casa domnişoarei Caterina, luându-ne pe toţi valvârtej.

Acest vârtej era *lumea!* Lumea cu partea ei de frumos şi urât. Lumea cu binele şi răul ei, lumea aşa cum e.

Şi lumea asta se înfăţişă într-o zi în persoana unei cliente bogate şi cu „recomandaţii bune”; o doamnă elegantă de-o anumită vârstă, încărcată cu bijuterii şi darnică, de-ţi dădeau lacrimile. Cât ai înghiţi un şerbet, comandă patru rochii, nu se tocmi deloc şi achită totul înainte, deşi nu i se ceruse decât acontul obişnuit, dar…

— Cine-i copilul ăsta frumos? o întrebă pe domnişoara Caterina, arătându-mă.

— Ah, scumpă doamnă! O biată orfană, nepoata mea…

— Cum o cheamă?

— Anicuţa.

Recomandându-mă ca pe o nepoată a sa, domnişoara Caterina minţea cu ştiinţă. În ce priveşte numele de Anicuţa, buna ei credinţă era victima unei confuzii nostime. După zece ani, şi-a adus aminte de mine, dându-mi numele mamei. Lovindu-şi palma cu fruntea, exclamase: „Ah, Doamne! Tu eşti *Anicuţa!*”

Stăpânindu-mi râsul, fusei mulţumită de noul meu nume, lăsând-o să mă cheme astfel.

— Ei bine, domnişoară Anicuţa, reluă mărinimoasa clientă, dacă o să-mi faci rochii frumoase, te voi mulţumi cum trebuie.

Apoi, întorcându-se spre Aurel şi desenele sale, exclamă:

— Cât talent are tânărul ăsta! E tot o rudă de-a dumitale, domnişoară Kati!

— Da-a-a, doamnă! Săracu’! Şi el mi-e nepot, tot orfan, ca să nu mai vorbesc de infirmitatea lui!

— N-are leac?

— Vai, nu!

— Niciodată nu poţi fi sigură… Trebuie încercat la Bucureşti, cu doctori mari.

Şi mărinimoasa doamnă, alegând apatic câteva desene şi pânze, îi dărui lui Aurel o sumă a cărei rotunjime mă făcu un timp să tighelesc alandala la maşina de cusut.

— Ce inimă!.. Ce inimă!… exclama neîncetat domnişoara Caterina, după plecarea extraordinarei doamne. Copii, ăsta-i norocul vostru. Vouă vă datoresc această minune, fiindcă eu n-am cunoscut niciodată asemenea noroc!… Şi am presimţirea că doamna Pavlic o să vă schimbe viaţa!

— Numai de-ar fi în bine, *tanti!* rosti Aurel, deschizându-i braţele. Poate că, până la urmă, ne vom alege fiecare cu o partidă frumoasă şi vom juca chindia!

— Pe legea mea, nu mi-ar displăcea deloc. Încă aş mai putea face fericit un bărbat, şi pentru asta m-aş lăsa păgubaşă de mândria mea de odinioară.

Sărmana domnişoara Caterina! Mă gândii la vorbele ei mai târziu, când prăbuşirea noastră fu o realitate… Mândria se pedepseşte în viaţă! Şi nu mai poţi să fericeşti pe nimeni, în ziua când nu mai ai *nimic de dat*; smochina, care stă ţeapănă în vârful copacului către care nicio mână nu se întinde s-o culeagă, sau nicio gură nu se apropie s-o muşte când este coaptă, se usucă, se întăreşte şi moare contemplând cerul.

Să dai, să dai, iată marea fericire a vieţii. Să dai mai ales la timp, fiecare lucru la vremea lui. Să dai râsul, să dai lacrimile… să-ţi trăieşti avânturile, să-ţi trăieşti durerea… Să înhaţi raza de bucurie care fuge, să-ţi arăţi dinţii frumoşi în râsul pe care nişte ochi umezi ţi-l cerşesc, şi apoi, apoi să plângi nebuneşte, din toată inima, sătulă de bucurie! Să plângi, un timp… şi apoi să râzi.

Deodată, Neranţula se opri, cu privirea aţintită asupra lui Epaminonda. Abia atunci observă că acesta avea o privire de nebun şi-şi încleştase fălcile, să le fărâme.

Se făcuse târziu… Toată casa dormea. O linişte care-mi dădu fiori.

— Continuă, prietenă! spusei.

— Nu pot, îmi răspunse, încetişor. Mi-e teamă de Epaminonda!

Celălalt schiţă un zâmbet, care mă înfricoşă şi pe mine.

— Nu-i nimic, *more*, Neranţachi… Acum mergi până la capăt!

— Nu-i niciun „capăt”! murmură ea.

Ceea ce urmă, fu povestea scurtă şi neroadă a tuturor fetelor.

Doamna Pavlic reveni întovărăşită de doi bărbaţi, meşteri în arta de-a răsuci capul, atât fetelor tinere cât şi celor bătrâne. Poate că n-a fost o înşelătorie sadea, deoarece i-am văzut pe chipeşii răpitori suferind şi risipind banii, cum n-o faci când eşti pe de-a-ntregul prefăcut…

Mai degrabă, aş putea spune, o încâlceală de neînţeles pentru mine. Nu-mi plăcea niciunul dintre ei. Domnişoara Caterina îi iubea pe amândoi, iar doamna Pavlic pe toată lumea! Aurel putea face desene şi acuarele, câte erau gata să-i cumpere. Şi iată-ne pe toţi, inclusiv Leu, plecaţi spre Bucureşti, unde cei doi spuneau că vor face totul spre a-l vindeca pe Aurel. Într-adevăr, fu primit într-un spital vestit. Timp de trei luni, l-au întors pe toate părţile, pentru ca la sfârşit să-i dea drumul, fără vreo altă îmbunătăţire decât două cârje noi, în locul celor vechi.

În vremea asta, nouă, celor de-afară, ni se făgăduia marea cu sarea, arătându-ni-se tot ce era de văzut, de plimbat, de gustat. Treceam cu vederea peste înşelătoria care devenea tot mai vădită. Băui, în treacăt, până la fund cupa cu nectar şi-mi spuneam cu ochii închişi: „Aşa, cel puţin voi cunoaşte tot, nu voi jindui nimic şi nu voi ajunge niciodată urâtă şi tristă ca domnişoara Caterina”.

La rândul ei, nici domnişoara Caterina nu-şi închisese ochii. Îi deschisese zadarnic, în căutarea unui bărbat printre cei doi cheflii, socoti, scontă, făcu mofturi, ca să se trezească până la urmă singură, într-o odaie de hotel.

Cât despre mine, continuai, cu toate pânzele sus! Fiindcă între croitorie şi ceea ce aveam, nu s-a găsit nimeni

care să-mi dea o primă de încurajare la muncă cinstită, îndemnându-mă să mă reîntorc la ac.

Barem acum fac ce-mi place şi nimic nu mă scârbeşte. Mi se dă în continuare şi dau, ca şi când aş fi în vremea primelor elanuri.

Şi aşa va fi, până în ziua când voi fi dat totul, odată cu viaţa mea!

Epaminonda arăta ca un strigoi în năvalnica lumină a zorilor de vară, care începuseră să albească geamurile. Buzele-i uscate erau întredeschise. Ochii ţepeni, ca şi întreg corpul, păreau ca de mort. Nările i se lipiseră. Barba şi părul, de obicei atât de sclipitoare, i se năclăiseră.

Neranţula îi sări de gât şi-l sărută:

— Hai, prietene!... Să uităm toate astea!... S-a făcut ziuă. O să dormim puţin. Voi pe divane; eu în pat, cu Leu, prietenul meu din copilărie, pe care n-o să fiţi geloşi! Apoi, cum e şi drept, va fi rândul meu să vă ascult, iar al vostru să-mi istorisiţi bucuriile şi suferinţele! Haideţi!

Zgâlţâit de prietena noastră, Epaminonda, ţeapăn, se clătină ca un manechin. Neranţula nu băgă de seamă. Mă hiritisi cu aceleaşi mângâieri, apoi, veselă, ridicându-şi fusta până la genunchi, începu să sară între cele două divane, împărţindu-ne sărutări, la fiecare săritură:

Neranţula fundoti!
Neranţula fundoti!

Dar, la a patra săritură, pe când se întorcea cu spatele la Epaminonda şi se avânta spre divanul meu, un ţipăt îngrozitor răsună în toată casa. Abia avui vreme să prind în braţe pe frumoasa noastră Neranţula, înjunghiată de cel care-i era ursit, de sărmanul Epaminonda.

PARTEA A TREIA

Opt ani trecură… Opt ani împovăraţi de întreaga mea avuţie sufletească…

Şi cât aş vrea acum, să-mi fie îngăduit să mă tângui şi eu puţin!… Da, să mă tângui. Să scâncesc! Să spun ce sunt: *un biet om împovărat de această apăsătoare avuţie, pe care nimeni n-o vrea!*

Comoară nesecată şi copleşitoare… Mină de dragoste, tânjind după cazmaua adevăratului minier, care întârzie s-o cerceteze, care întârzie s-o facă să înflorească la soare şi să trăiască întreagă acea viaţă scăldată de lumină.

Hei! sărmani oameni cumsecade! Viermişori care nu înţelegeţi decât să vă sorbiţi fericirea voastră stătută; care nu bănuiţi deloc nemărginirea Oceanului şi nici măreţia vieţii; pe care soarele nu-i atinge, iar furtuna nu-i tulbură… Dacă Dumnezeu v-a dat inimă şi minte, a făcut-o tocmai ca să vă dovedească, cu vârf şi îndesat, că asta nu înseamnă nimic. Sau, dacă vreţi, că-i folositor să simţiţi arsura divinei sale ironii, alături de balsamul strălucitoarei sale mărinimii.

Viermuşorilor! Oameni cumsecade, vrednici de milă! Un nimic ce vă atinge uşor, în treacăt, face ca nimicul care sunteţi să vă dea un pas îndărăt… La voi, totul este teamă, bucuria ca şi suferinţa… Niciun chiot de plăcere, care să răzbată până la ceruri… Niciun răcnet, care să răsune în adâncuri… Lipsiţi de cea mai mică expresie a feţei şi orbi până-ntr-acolo încât nu vă recunoaşteţi unul pe altul, fiţi fericiţi, viermuşorilor! Dar, mă întreb, dacă prudenţa voastră nu-i mai degrabă un beteşug al inimii, decât o plagă a creierului. Sărmanii de voi, oameni cumsecade!

*

Doi ani după drama din Şanţ, îngropai aici, în Alexandria Egiptului, biata coşniţă trupească în care bătuse marea inimă a prietenului şi artistului necunoscut, care fusese Aurel, şchiopul.

Pentru că inima lui Aurel fu acea care primi lovitura de pumnal dată Neranţulei. El fu cel care căzu, ca să nu se mai ridice.

După ce se luptase între viaţă şi moarte, Neranţula birui, îşi uită suferinţa. Şi când judecătorii lui Epaminonda veniră s-o interogheze la patul ei de suferinţă, ea se recunoscu vinovată în întregime.

— Eu l-am scos din sărite, întrebaţi-l pe Marco! Nu trebuie să-ţi povesteşti aventurile amoroase, în faţa celor care te adoră. Şi niciodată nu trebuie să săruţi doi îndrăgostiţi deodată. Dar, ce vreţi?! Dacă aş fi fost atât de înţeleaptă, n-aş mai fi fost *eu!* Şi mă simt foarte bine, aşa cum sunt… Cu atât mai rău!

Confruntată cu Epaminonda, adus în fiare, la spital, Neranţula le puse capac la toţi: sărută mâinile ferecate ale călăului, spunându-i în faţa judecătorilor:

— Iartă-mă… Nu ştiam că mă iubeşti atât de tare!

Dar nenorocitul nu mai avea nevoie ca propria-i victimă să-l uşureze de povara crimei sale: doctorii îl declarară iresponsabil. Şi se va vedea cât de colo, că aşa era… Mut, nepăsător până-n clipa acelei confruntări, îndată ce auzi rugămintea nebună a celei care îi era patimă tiranică, Epaminonda izbucni în lacrimi, îngenunche la picioarele patului ei şi începu o scurtă tânguire, pe care avea s-o murmure tot restul vieţii sale:

– Aman, bre! Aman, bre! Aman, bre!

Epaminonda mai putea plânge.

Aurel, deloc. Făcea parte dintre acele fiinţe la care lacrimile se revarsă asupra inimii, rozând-o, oprindu-i bătăile.

Mi-am dat seama, îndată, de acest lucru. Şi îndeplinii o dorinţă a Neranţulei, dorinţă care era deopotrivă şi a inimii

mele.

În ziua când mi se îngădui s-o văd, la spital, primul ei gând fu pentru schilod:

— Marco, să-l iubeşti pe Aurel… Fii fratele său, prietenul. E singur pe lume… Îţi cer să faci pentru el, mai mult decât ai făcut pentru mama Ileana…

Emoţionanta repetare a unei aceleiaşi rugăminţi, făcută cu cinci ani mai înainte!

Când căzuse în şanţ şi îşi spărsese capul, Neranţula mă chemase, îndată ce fusese în stare să rostească o vorbă. Îmi spusese:

— Marco… La numărul 3, de pe uliţa ovreiască, drept în fundul curţii, se stinge o biată femeie părăsită: mama Ileana. Vecinii fac ce pot şi-i dau de mâncare uneori, dar mama Ileana suferă de o boală ciudată, care-i cere să mănânce mult şi să bea într-una… Bea două găleţi cu apă pe zi… Marco, dă-i să mănânce şi, mai ales, adu-i apă… Nu ştiu ce se va întâmpla cu mine, dar tu, dacă mă iubeşti, n-o uita niciodată pe mama Ileana!

Am îndeplinit întocmai rugămintea ei. Dar, vai, diabetica muri, în timp ce aceea care-i era atât de devotată se afla încă în spital.

Acum, cu aceleaşi buze arse de febră, îmi cerea ajutor pentru Aurel.

Îl şi avea, şi chiar mai mult decât un sprijin frăţesc: Aurel şi cu mine ne simţeam uniţi pe viaţă, pentru o viaţă ce nu putea fi, în niciun caz, aceea a Neranţulei sau a lui Epaminonda, deoarece pentru ei amândoi nu trebuia să urmeze de-acum încolo drumul trasat de împunsătura unui cuţit, înroşit de sânge? Epaminonda câştigase partida, pierzându-şi minţile, şi Neranţula, care era femeie, apuca braţul celui mai tare. O făcea, sărutând mâna care-o lovise.

Am înţeles şi ne-am depărtat… Îl luai pe Aurel cu mine, în Egipt, pentru sănătatea lui, pentru a noastră şi gândindu-mă că astfel voi putea salva mai multe suflete.

Nu s-a ales nimic din toate astea.

*

De când hoinăresc prin lume, am auzit adesea pretinzându-se că pentru bărbatul rafinat, femeia este o repulsie şi că numai doi bărbaţi-amanţi ar fi în stare să întruchipeze, în intimitatea lor, fericirea completă. Numai ei singuri ar putea să creeze o umanitate rafinată. Deci, creatorul vieţii a fost un imbecil; dragostea carnală a femeii, cu tot ceea ce oferă pasionant tuturor simţurilor noastre, nu-i decât o aberaţie, dacă e adevărat că în omenirea viitoare viaţa va trebui să germineze în cloceala excrementelor.

Dar poate că se află, în acest final dezgustător al dragostei masculine, ceva din dorinţa comună de-a voi să realizeze o armonie între pasiunea devastatoare a cărnii şi sublima prietenie.

Prietenia creşte prin statornicie, prin durată şi orice necredinţă este pentru ea de neînţeles: cu cât suntem mai mulţi, cu atât e mai bine. Dimpotrivă, carnea este egoistă, atunci când iubeşte şi nu îngăduie pe un al treilea. Îndată ce i se dă prea mult din aceeaşi hrană, ea se plictiseşte şi începe să lâncezească.

Cum poate fi realizată pacea între bărbat şi femeie? Cum să înfăptuim fericirea deplină? Un lucru este sigur: în ce priveşte suprema prietenie, idealul va fi realizat numai de amanţii-prieteni, dacă, atât bărbatul cât şi femeia, ar putea rămâne prieteni şi amanţi, în acelaşi timp. Vorbesc de fiinţe care sunt bântuite de-un *geniu* excesiv al înţelesurilor.

În propria-mi experienţă, destul de bogată, n-am putut realiza niciodată acest tur de forţă prietenesc, decât pentru foarte scurte clipe, frumoase ca nişte iluzii înflăcărate.

Vina este a *patimei* de care suferă însuşi acest „geniu” şi care nu-i decât o extraordinară capacitate de a simţi şi iubi, într-una şi cu toată puterea. Dar care, tocmai din cauza

aceasta, păcătuieşte dintr-o nevoie neînfrântă, dintr-o dorinţă nemăsurată de necunoscut, veşnic necunoscut.

Într-un cuvânt, idealul de a vedea prietenia îmbinându-se cu carnea noastră, făcând cu ea casă bună, nu-i decât un ţel suprem, pe care nimeni nu-l poate atinge deplin, fără a se descotorosi de cele mai arzătoare pasiuni ale sale.

N-am ştiut-o decât mult mai târziu.

Aurel iubea femeia, ca şi mine, şi ca orice om care n-a fost mângâiat în copilărie şi nici născut într-un canal, dar el era, mai presus de orice, un prieten pasionat: în faţa dragostei sale pentru Neranţula, el jertfise îndată pe amantul ce n-ar fi putut fi. Şi acest sacrificiu – impus cu voioşie până la apariţia noastră – l-a doborât, după sângeroasa apariţie a lui Epaminonda. Îmi spunea:

— Niciodată n-am suferit, văzând pe Anicuţa făcând cu viaţa ei, ceea ce avea tot dreptul să facă. Dar mă va ucide gândul că un bărbat ar putea s-o ceară pătimaş *numai* pentru el *singur*, că ar putea să ne-o smulgă în *întregime*, şi că ea s-ar putea lăsa să fie luată *toată!* Asta mă învaţă că şi cea mai bună dintre femei e mai lesne de cucerit prin forţă brutală, decât prin afecţiune.

Bineînţeles, bietul Aurel cam bătea câmpii, deoarece, dacă Epaminonda reuşise într-adevăr să ne-o smulgă „în întregime şi numai pentru el singur”, nu era mai puţin adevărat că, în acelaşi timp, fusese zdrobit de propria sa victorie şi că Neranţula îi scăpa în întregime.

Vise feerice ale copilăriei – Egiptul, Alexandria – apărură cu neasemuita lor privelişte în faţa ochilor noştri întunecaţi de tristeţe, biciuiră vitalitatea în amurg a lui Aurel, smulgându-i ultimele flăcări ce-aveau să-l prăvălească în mormânt. A avut cel puţin fericirea de-a trăi un miraj aievea şi de a nu cunoaşte agonia fără sfârşit. Ba, mai mult, pe pământul Egiptului ne fu dat la amândoi să gustăm, pentru prima dată, acea plăcere fără seamăn a cărei vistiernică generoasă este doar femeia.

Fii binecuvântată, femeie anonimă care ştii să te dai pentru un nimic: pentru un râs cinstit care ţi-a plăcut; pentru o vorbă bună care ţi-a mers la inimă; pentru o privire înflăcărată care ţi-a pârjolit ochii!... Fiţi binecuvântate voi, haimanale din Alexandria şi Cairo, drăgăstoase, fără mofturi, care aţi trecut peste infirmitatea unui tânăr cu inima zdrobită de una din voi şi pe care l-aţi adăpat cu acea bucurie cristalină, în veci nesperată!... Fiţi binecuvântate, femei care nu cereţi nimic, femei care daţi totul, fără încetare! Şi Domnul să vă deschidă, în altă viaţă, porţile raiului şi să vă aşeze frumos la dreapta sa, pentru că nu cunosc nimic care să vă întreacă în generozitate!

*

N-aveam bani să-i plătesc o trăsură lui Aurel, înflăcăratul meu Aurel, care, cu toată viteza jalnică a cârjelor sale, se avânta spre spaţiu, spre palmieri, spre dunele deşertului, spre siluetele minaretelor, spre oameni şi animale. Eu aveam, în schimb, două picioare zdravene, spate solid şi inimă de prieten: de-ajuns ca să-l ridic pe Aurel, ca pe un copil, să-l aşez pe umerii mei primitori, unde el săvârşi minunea de-a mă face să nu mai simt povara nenorocirilor ce ne copleşeau pe fiecare în parte.

Şi astfel, cu ochii aţintiţi şi gâturile încordate, în hohote de râs ce ne amuţeau lacrimile, uitarăm de Brăila, ca să trăim cu Egiptul.

Poate niciodată un om sănătos n-a gustat şi n-a simţit mai bine ca Aurel – paraliticul şi tuberculosul – frumuseţile unei naturi minunate şi farmecul unei vieţi de vagabond. Nicio inimă n-a ştiut să preţuiască generozitatea unui popor ospitalier şi învins, nici să se răzvrătească mai făţiş, mai sincer, strigându-şi revolta împotriva asupritorului. Niciodată mila – mergând până la împărţirea codrului de pâine – n-a fost risipită de cineva mai din belşug decât de

Aurel, faţă de cei pe care-i socotea mai nenorociţi decât dânsul.

Exclama adesea:

— Ah! civilizaţia!… Acum o văd: e frumoasă! Ar fi fost mai bine ca omul să fi rămas sălbatic!

Acest „om sălbatic”, felahul, deşi prăpădit de ţi se rupe inima, ascunde în pieptul său singura dovadă cu adevărat de preţ a civilizaţiei: *bunătatea*. Ne-o dovedi, primindu-ne în coliba lui de lut, dându-ne tot ce avea: bobul, *fulul* arab. Şi totuşi, eram doi oameni ai acelei civilizaţii care-l strivea, ai acelei civilizaţii care aduce în sapă de lemn pe oameni, pentru ca apoi să-şi agaţe pe uşă un afiş: *În această casă, comerţul ambulant şi cerşetoria sunt interzise*.

Timp de doi ani de vagabondaj, am străbătut, cu Aurel pe umerii mei, drumul de la Alexandria la Cairo şi de la Minieh în Egiptul de Sus, unde ne-am îmbarcat la bordul unei *dahabieh*, înapoindu-ne la Alexandria, lunecând pe firul Nilului.

S-ar putea spune că această călătorie, neprielnică unui tuberculos, a scurtat viaţa lui Aurel. Dar ştiu că a murit fără părere de rău. Am început-o, pur şi simplu, pe negândite şi fără itinerar. După ce făceam zilnic cei zece kilometri obişnuiţi, îl aşezam pe Aurel la umbra unui palmier, unde-şi petrecea tot timpul visând, desenând, în timp ce eu mă duceam la Nil, ca să mă scald, să spăl rufele sau să mă distrez, pescuind.

Îmi striga:

— Să nu te îneci! N-aş putea să vin după tine!

Într-adevăr, odată aşezat jos, nu se mai putea ridica.

Drept orice calabalâc, n-aveam decât două pături, două cămăşi de schimb şi cele de trebuinţă lui Aurel, la desen. Prieten şi calabalâc, purtam pe umerii mei abia patruzeci şi cinci de kilograme. În timpul marilor manevre, soldatul român duce în spate cu un kilogram mai mult, mai puţin un prieten şi o prietenie.

Bani nu-mi păstram, decât atât cât s-avem cu ce trăi o săptămână. Dar niciodată nu ne-a atacat careva. În fiecare duminică, poşta din Alexandria ne adăsta undeva, pe drum, cu tain şi veşti.

Cu excepţia oraşelor, nu cheltuiam aproape nimic. La ţară, toţi felahii se înghesuiau să ne dea adăpost şi hrană. Aurel îi răsplătea, dăruindu-le schiţe înfăţişând propria lor viaţă: peisaje, animale, diferite scene şi portrete.

Câte desene semănate astfel pe acest drum lung! Ce operă frumoasă, pierdută pentru totdeauna!

— Cum, *pierdută!* exclamă într-o zi, când îi spusei. Aceşti ţărani sunt mai fericiţi să aibă schiţele mele, decât indivizii de la noi care mi le cumpărau din milă dispreţuitoare! Valoarea unei opere stă în fericirea pe care o naşte, nu în preţul cu care e împopoţonată.

Înapoiat la Alexandria, unde încă mai spera să aibă *cele mai bune veşti despre Anicuţa*, o scrisoare îl înştiinţă că ea dispăruse din Brăila, de trei luni, plecând cu Epaminonda, ajuns idiot.

A fost o lovitură de trăsnet. Se închise în casă, cufundându-se în contemplarea portretelor Neranţulei. Deveni melancolic şi, într-o seară ploioasă, îşi dădu sufletul într-o criză groaznică de hemoptizie.

Singur, i-am întovărăşit coşciugul.

Şi acum, Marco, iată-te singur pe lume!

Mi-o spuneam mie însumi, înapoindu-mă de la cimitirul ortodox, unde îngropasem un om şi un artist.

Un om şi un artist! Se văd oare, în viaţă, atari animale?

Mai întâi, este atât de greu să rămâi bun şi cinstit, în mijlocul unei lumi unde totul este stricăciune. O spun fără ură. Ştiu că *nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale*.

Şi apoi, ce-i un artist? Este un favorit al întâmplării, care-l face să se nască înzestrat cu puterea de a-şi exprima simţămintele, aşa cum privighetoarea iese din cuib şi se

duce să cânte pe o cracă. Nu văd aici niciun merit. Ar fi un merit, dacă ar face cu propriile mâini şi fără să fi văzut vreodată o pereche de ghetuţe, tot atât de perfecte ca şi cele ieşite din mâna unui bun cizmar, după treizeci de ani de meserie.

Nu! Suntem toţi nişte bieţi diavoli, mai mult sau mai puţin înfumuraţi.

Dar, începem să fim *oameni* şi *artişti*, atunci când suntem simţitori la întreaga suferinţă omenească, atunci când o exprimăm potrivit posibilităţii noastre şi ne străduim să înlăturăm răul pricinuit lumii de egoismul nostru: arta este un război cu propria noastră imperfecţiune.

Pentru inima noastră, există aici un balsam care întrece toate bucuriile pământeşti, fiindcă numai generozitatea te ajută să poţi îndura mai bine viaţa.

Dar, vai! Pentru asta, trebuie să te fi născut astfel înzestrat, deoarece forţele noastre fiind în stare astăzi să acapareze pământul, numai *Bunătatea* poate pune frâu violenţei noastre, până în ziua când *Dreptatea* va pune stăpânire pe ea, mult mai bine şi pentru totdeauna.

*

Fiind acum singur, mă simţeam mai nenorocit decât în vremea când vindeam portocale şi lămâi, alături de Epaminonda.

În jurul meu, se aflau făpturi omeneşti, da! mulţime, dar ce să faci cu aceşti semeni care te privesc ca nişte viţei, care câteodată chiar se iau după tine, apoi te lasă să cazi, tocmai când avuţia ta sufletească se pregăteşte să se reverse la lumină?

Aveam de-a face cu oameni din toate păturile sociale. Specializat în cunoaşterea pietrelor preţioase, eram chemat pretutindeni, pentru tot felul de afaceri: expertize, cumpărări, vânzări, schimburi. La cafeneaua din piaţa

Mehmet-Ali, unde stam de obicei, intram în relaţii strânse cu cel mai bogat, ca şi cu cel mai sărac, cu cel mai înzestrat ca şi cu cel mai sărac cu duhul. Şi deschideam ochii! Ascultam un om, ceasuri întregi! Şi-i vorbeam, la rândul meu! Dacă aş fi încercat să încălzesc o piatră cu flacăra risipită – vrând să însufleţesc oamenii – aş fi obţinut un rezultat mai bun.

Pe când aşa, nimic! Niciun Aurel! Nici chiar un Epaminonda! *Crâmpeie de oameni*. Crâmpeie, pur şi simplu. Cum de altfel i-am şi numit apoi.

Şi scârbit să ard în zadar uleiul sfânt, mă înapoiam seara acasă şi începeam să răsfoiesc opera lui Aurel, de la începuturile sale în spitalul din Brăila şi până la ultimele imagini, pe care le schiţa, melancolic, contemplând de la fereastra sa furnicarul de pe strada Hamanil.

Astfel, petrecui la Alexandria încă şase ani după moartea lui Aurel.

*

Dar într-o zi, o zi când nu mai puteam sta în picioare, îmi făcui frumuşel bagajele şi luai drumul spre România…

„Haide, Marco… mi-am zis, hai să retrăim puţin pe urmele trecutului! Hai să ne reîmprospătăm visele!”

De la ştirea care-l vestise pe Aurel despre fuga lor din Brăila, nu mai aflasem nimic despre Neranţula şi Epaminonda. De altfel, nici n-am căutat vreodată să aflu ceva. La ce bun? Morţi, de două ori morţi, sunt cei care dispar!

Luai vaporul la Alexandria şi pornii drept spre Constantinopole, unde mă hotărâi să rămîn timp de-o săptămână, pentru afaceri.

Şi iată-mă… Ca un băiat. Hoinăream câte puţin, pe ici, pe colo, deoarece îmi iubesc Constantinopolul. Este unul din rarele oraşe ale lumii, care nu plictiseşte niciodată pe omul

simţitor: e ca un poem vesel şi trist, dar sincer şi într-un caz, şi în celălalt. Numai Bosforul ştie să umple o biată melodie, cu elan eroic. Şi numai la Constantinopol poţi auzi, la fiecare pas, cel mai frumos, cel mai cuprinzător, cel mai inexprimabil suspin pe care poate să-l scoată un suflet strivit: faimosul *Aman, bre!* al turcului şi al tuturor orientalilor care-i vorbesc limba.

Da, acest suspin îl auzi la fiecare pas, făcându-te să tresari totdeauna, deoarece totdeauna porneşte din inimă, ca şi melodia obişnuită pe care un barcagiu vesel o cântă, pasionat, pe Bosfor. Asta-i Turcia. *Aman, bre!* Stambulul şi sufletul ei…

Bunăoară, vezi doi oameni, cu fes şi veşminte europeneşti, plimbându-se tăcuţi pe un chei, spălat de flacăra asfinţitului:

— *Aman, bre*, exclamă unul dintre ei, ştiind poate pentru ce.

Iar celălalt, arătându-i numaidecât cu mâna pe veselul barcagiu:

— Ce bine cântă! Nu găseşti?

Îmi place tare mult Constantinopolul. Şi cum în seara aceea rămăsei să-mi savurez cafeaua şi narghileaua, auzii deodată în spatele meu:

— *Aman, bre!*

Credeţi că am tresărit? Nu, dar mi s-a făcut părul măciucă, deoarece Epaminonda era acela care se rostise astfel.

Se afla în picioare, cu umărul sprijinit de pervazul unei uşi deschise. Un Epaminonda ras, zbârcit, bătrân, mototolit, ca un vagabond care se culcă pe sub poduri. În capul gol, cu o mână în buzunar, cu cealaltă învârtind între degete nişte mătănii, privea drept înainte, în gol şi din nou suspină:

— *Aman, bre!*

— Epaminonda! strigai, aruncând ciubucul.

Acesta îşi întoarse încet capul, mă recunoscu şi-mi spuse, de parcă ne-am fi despărţit, liniştit, în ajun:

— Ah!… Tu eşti… Marco…

Mă repezii asupra lui:

— Neranţula, unde-i Neranţula?

— Oh! făcu, zâmbind îndobitocit. Tu îi mai spui încă *Neranţula!* E acolo, înăuntru… Dar *acum…* nu i se mai zice decât Anicuţa.

Acest *acum!…* Cântărea mai greu decât o mie de spânzurători.

— Cu cine stai de vorbă, Epaminonda, răsună o voce, foarte cunoscută, pentru ca să mai pot sta în picioare, şi atât de doborât de acel *acum* al lui Epaminonda, ca să n-am poftă s-o iau la goană, să fug, şi să nu mai văd niciodată Constantinopolul atât de iubit.

Anicuţa apăru şi mă prăbuşii pe scaun.

Se trecuse… Asta-i tot ce putui să-mi dau seama, dintr-o aruncătură de ochi. Fiindcă, la rândul ei, văzându-mă, scoase un ţipăt şi dispăru înăuntru.

Pornii s-o găsesc, ca un automat. Plângea, cu faţa în palme, trântită pe „patul de lucru”, în spatele prăvăliei.

— E adevărat că el a murit? gemu ea, cu capul înfundat în perne.

— Mort… Anicuţă… Odată pentru totdeauna… *El*.

*

În trista mea odaie de la hotel, n-am putut închide un ochi, toată noaptea. Vorbele Neranţulei, povestindu-mi despre Epaminonda, îmi stăruiau neîncetat în urechi: „Nu s-a culcat încă niciodată cu mine. Şi crede într-una că mă fereşte să merg cu clienţii. Dar cum nu mai are bani, ca la Brăila, ca s-o plătească pe ţaţa, îi dau eu. Şi este *amuzant* să-l vezi plătind-o cu cincizeci de centime pe patroana care ia o taxă de cel puţin doi franci. Bineînţeles, totdeauna îl convingeam că mă împiedică totuşi «să fac rău», cum

spune. Dar fac tot ce vreau, fiindcă nu bagă de seamă nimic, *într-atât s-a îndobitocit*, cu veşnicul lui *Aman, bre!*”

Epaminonda *se îndobitocise*, spunea frumoasa noastră Neranţula…

— *Aman, bre!* gemui, la rândul meu…

Constantinopole… Constantinopole…

*

La cererea ei, îi promisesem să mă înapoiez a doua zi, către prânz, deşi luasem chiar în clipa despărţirii hotărârea să-o şterg, fără să-i mai revăd. Dar, dimineaţa, prin nu ştiu ce teribilă şi drăcească voinţă, adormii buştean şi nu mă trezii decât la bătaia loviturilor violente în uşa mea. Era cinci seara. Deschisei: Anicuţa şi Epaminonda! Habar n-am cum mă dibuiseră. De altfel, nici nu era prea greu, fiindcă locuiam în Galata, foarte aproape de ei.

— Aşa, va să zică! strigă ea, ca s-o audă toţi vecinii. Ţi-ai făcut de cap toată noaptea!

Mă îmbrăcai şi părăsii hotelul. Afară, Anicuţa ţinu morţiş să merg să văd Constantinopolul. Mă lăsai târât, ca o oaie dusă la abator, fără să aud ceva, fără să văd nimic altceva decât pe acest Epaminonda, gătit ca de duminică. Cu aerul său de pensionar de ospiciu, cu muţenia şi zâmbetele sale *îndobitocite*, atrăgea privirile tuturor.

O singură dată, în timpul mesei, deschise gura, ca să zbiere ca un măgar:

— Marco! Nu-i aşa că-i drăguţă Anicuţa?!

— Da, prietene, e drăguţă, dar taci odată!

— De ce-l dojeneşti? interveni Anicuţa. Mă iubeşte mult, săracul!

— Se vede! din cauza asta i-am şi spus să n-o strige în gura mare. Ca să nu se uite lumea mirată la el!

*

Şi iată-ne, în sfârşit, la marginea mormântului, unde trebuia să se împlinească scrisa sorţii.

— Haide, Marco! îmi spuse ea, să ne plimbăm cu barca pe Bosfor… E-atât de frumos, seara!

Primii cu însufleţire, într-atât mă temeam să nu fiu poftit să mergem la vreun teatru. Ne urcarăm fără barcagiu. Vâsleam eu.

Bosforul era tăcut ca un cimitir. Pe Cornul de Aur licăreau luminiţe, de parcă ar fi fost nişte suflete zgribulite… Câteva glasuri… niciun cântec… nicio tânguire…

Înaintarăm tare departe, în tăcere. Şedeau amândoi la pupă, înlănţuiţi ca doi îndrăgostiţi. Epaminonda, mai ales, o strângea puternic de mijloc. Abia le desluşeam chipurile.

— Marco! zise ea… Ţi-aminteşti de cântecul ăsta:

Pe ţărmul mării, pe prundiş,
Neranţula fundoti!
O fată îşi clătea fusta,
Neranţula fundoti!

— *Aman, bre!* răcnii. Ajutor!

Dar, în jurul nostru, nicio vietate. Doar catran nesfârşit şi lumini clipind în depărtare.

— De ce strigi *ajutor*, Marco?! se miră ea.

Şi se sculă, sunt sigur de asta, ca să mă sărute.

Nu făcu decât un pas în barcă.

Cu o zvâcnitură de braţ, asemănătoare gestului cosaşului, Epaminonda îi înlănţui mijlocul şi dispăru cu ea în apa neagră.

Nu mai reveni la suprafaţă. De teamă să nu-i fie răpită aleasa inimii.

PAGINI AUTOBIOGRAFICE

DIRETTISSIMO

Ca să ajungă în Franţa, care totdeauna a fost privită în Orient ca o amantă ideală, numeroşi vagabonzi visători s-au aruncat nebuneşte, atraşi mai mult de chemarea ei, decât de gândul cuceririi. Dar, majoritatea, poate cei mai buni, şi-au lăsat oasele pe drum, înainte de-a o cunoaşte sau după ce au cunoscut-o, ceea ce-i totuna. Deoarece numai în iluzie se află frumosul. Şi fie că atingi sau nu capătul drumului, amărăciunea are cam acelaşi gust, în ambele cazuri. Scopurile totdeauna au fost nobile. Ceea ce are preţ pentru omul, ale cărui dorinţe sunt nenumărate, e numai lupta, bătălia ce-o dă cu destinul său, în timp ce dorinţele îl mistuie. Asta-i toată viaţa; viaţa visătorului.

Eu sunt unul dintre aceşti visători. Şi odinioară, între atâtea alte dorinţi, am hrănit-o şi pe aceea de-a atinge pământul Franţei. Voi povesti una dintre încercările mele nenorocoase; pe cea mai frumoasă.

*

Mă aflam la Pireu (sunt de-atunci tocmai douăzeci de ani), în tovărăşia celui mai bun frate de hoinăreală pe care l-am cunoscut vreodată, singurul prieten al cărui suflet se contopise în întregime cu al meu. Şi totuşi eram pe punctul să ne despărţim: o tristeţe lăuntrică ce-i sfâşiase dintr-o

dată inima îl smulgea prieteniei mele pasionate, trimiţându-l să se zăvorască, pentru câtva timp, într-una din mânăstirile de la Muntele Athos.

După debarcarea noastră la Pireu, ne plimbarăm timp de trei zile, tăcuţi şi trişti, printre glorioasele ruine, ceea ce spori şi mai mult mâhnirea bietelor noastre suflete; apoi veni clipa când trebui să ne îmbrăţişăm, ca să nu ne revedem, poate, niciodată. Oh! Cât e de tristă despărţirea, atunci când ţi-e drag cineva!

La ultima noastră masă – pâine şi măsline întinse pe un jurnal – nu mâncarăm mai nimic. Cămăruţa de la hotel ni se părea un cavou. Ne-am strâns fiecare lucrurile, ne-am împărţit punga, comună, vreo şaizeci de drahme, şi am plâns vitejeşte.

Cum eu voiam să plec în Franţa, iar prietenul meu se împotrivea, mă rugă pentru ultima oară:

— Nu te duce acolo… Fii cu judecată… Ai o mamă care tremură pentru viaţa ta. Cât am fost împreună, mai mergea: eu ştiu să mă descurc mai bine ca tine şi vorbesc mai multe limbi. Dar, singur, ai să suferi nespus de mult. Apoi Occidentul, deşi are aziluri de noapte, este mult mai nemilos cu vagabonzii decât Orientul, care nu le are deloc. Dă-o dracului de Marsilia! Dacă ai şti cât m-a costat oraşul ăsta! Întoarce-te la ai tăi, însoară-te cu o neroadă bogată, trăieşte dintr-o muncă asigurată şi mori liniştit. Visurile… Cloceşte-le la gura sobei, căci este mai puţin primejdios ca atunci când le hrăneşti cu sângele tău: când ai să mori, pe faţa ta vor fi mai puţine urme. Crede-mă, Panaite… Bilanţul tuturor visurilor trăite se cifrează prin nenorociri mari. Şi e drept să fie aşa; astfel n-ai avea loc de visători. Haide… Jură-mi că mâine vei lua vaporul spre Constanţa.

Prietenul meu vorbea, strângându-mi mâinile, iar frumoşii săi ochi umezi şi faţa lui plăcută de frate trădau o prefăcătorie duioasă: nu credea decât pe jumătate din tot ce îndruga; minţea din dragoste.

Minţii, la rândul meu, promiţând să-i urmez sfaturile şi plecă încredinţat că n-am să fac nimic din tot ce-mi spusese, căci nu degeaba eram din aceeaşi rasă.

Îndată ce rămăsei singur, pământul mi se păru lipsit de orice sens, iar pe oameni îi simţeam nerozi. A doua zi, în picioare, pe chei, cu urechile zbârnâind de frumoasele versuri franţuzeşti, pe care prietenul meu le recitea seara, privii cum ultimele încărcături fură urcate pe vaporul românesc, apoi cum însuşi vaporul îşi luă drumul spre Constanţa.

Două zile mai târziu, vaporul „Saghalien[{25}]” al „Companiei mesageriilor maritime” pleca spre Marsilia, via Neapole.

Îmi făcui bagajul.

*

Când eşti vagabond, sărac şi părăsit de prieten, operaţia aceasta se îndeplineşte tragic. Dar ce ştie lumea despre asta?

Ce ştie ea, câtă durere poate să închidă o valiză făcută, în ajunul primei plecări, de mâinile bătătorite ale unei mame care plânge în hohote; ce ştie ea de ceea ce simte un copil afectuos, când o întreagă mahala urlă că s-a înhăitat cu o „haimana”; de pustiul pe care o astfel de „haimana” îl poate lăsa în sufletul unui adolescent exaltat, atunci când îl părăseşte, „ca să nu-l mai revadă poate niciodată”, după ce i-a vorbit cu disperare de lucrul acesta.

De toate acestea, ce ştie lumea?

Ştie oare, măcar, ce înseamnă să te pregăteşti de plecare, atunci când eşti sigur că n-ai cu ce-ţi plăti nici biletul de drum?

Nenumărate sunt resursele pe care viaţa le oferă dragostei noastre şi de neînfrânt curajul pe care-l naşte

dorinţa.

În acel sfârşit de ianuarie 1907, care urma după plecarea nefericită a prietenului meu, puteam fi văzut dinaintea debarcaderelor Pireului, aşezat cuminte pe valiza mea şi urmărind cu privirea mişcările vapoarelor; studiam de două zile acel du-te-vino al vieţii marinăreşti; cercetam obiceiurile călătorilor, ale marinarilor şi ale vapoarelor.

În curând, un mare eveniment avea să se producă în noua mea viaţă de vagabond novice în străinătate, rămas fără bani şi aruncat dintr-odată de sub aripa protectoare a mentorului meu. Cu inima cât o nucă, mă gândeam neîncetat la piesa de aur – o jumătate de liră sterlină – pe care o cususem în poala cămăşii, la toată averea mea, o pâine de două kilograme şi o jumătate kilogram din excelentul caşcaval grecesc, cumpărate şi închise în valiză între *Viaţa lui Socrate* şi *Poeziile* lui Eminescu. Mă gândeam deopotrivă la ceasornicul meu „Roskopf”, o maşinuţă simpatică şi de precizie, din nichel oxidat, bogat în amintiri, de patru ani de când îl târam pretutindeni şi fericit că a scăpat de atâtea ori de la moarte sigură. Ceasul îl strecurasem în pulpana dreaptă a paltonului, la fund de tot, între stofă şi dublură, după ce găurisem buzunarul. Ca să-l iau şi să văd cât e ora, trebuia să vâr mâna până la umăr. Îi simţeam prezenţa, lovindu-se de genunchii mei, la fiecare pas.

Astfel, după ce scotocii cu înfrigurare, nu-mi rămâneau la îndemână decât câteva drahme, destinate în parte acelui cumsecade barcagiu, care – din fundul bărcii sale unde sta tolănit cu braţele sub cap – mă spiona cu bunăvoinţă, de două zile de când cercetam vaporul „Saghalien”, îmi zâmbea cu graţie şi-mi spunea la fiecare reîntoarcere din cursă, trântindu-se pe spate: „*Kalosto patrioti* (salutare)”!

Nu-i răspundeam decât cu o privire rece de muribund. Cu o oră înaintea plecării „Francezului” a trebuit să renunţ la amarul meu dispreţ:

— Da! *kalosto patrioti*, ia spune-mi cât îmi iei ca să mă duci până la vaporul de colo, ancorat la intrarea în port.

Dintr-o săritură, se aşează în capul oaselor şi privi spre locul arătat, unde se aflau două vapoare.

— *To Galiko* sau *to Ghermaniko?* („Francezul” sau „Germanul”?)

— *To Galiko!*

Omul se bătu pe coapse, vesel, şiret.

— Eh, *patrioti…* Ştii prea bine; treizeci de bani… E destul de departe, *kaimeni* (vai de noi)!

— Da, e departe. Şi, pe deasupra, n-am nici bilet, zic eu.

Barcagiul izbucni:

— Dă-mi gologani să ţi-l cumpăr, strigă sărind pe chei. Mă-nţelegi, e acelaşi preţ, dar voi câştiga cincizeci de bani pe-deasupra.

— Cam cât o să coste până la Marsilia, *katastromatos* (pe punte)?

— Şaizeci de drahme.

— Ar trebui să le am… *Kaimeni!*

Această mărturisire schimbă tonul şi atitudinea barcagiului. Faţa lui slăbuţă luă un aer solemn; vorbi cu gravitate:

— Asta-i altă căciulă! Hai să luăm o cafea, colo, în faţă!

Şi la cafenea, încrucişându-şi braţele pe masă, nas în nas cu mine, îmi spuse:

— Vrei, deci, să faci pe *palikaraki* (micul viteaz)?

— Da, cam aşa…

— Ei bine! ai să-mi dai două drahme şi te voi urca pe vapor.

Îi dădui banii.

— Acum, ascultă-mă, *matia-mu!* (Ochii mei!) Te vei duce la scara cea mare de la clasa întâi. Acolo, vei sări repede, ca un cocoş. Dacă te opreşte cineva, răspunde-i în greceşte: „Mă duc să-mi văd un prieten”. Cum eşti bine îmbrăcat, *ei* or să te lase să treci. Bagă de seamă să nu te ascunzi

înainte de plecare. *Ăia* au ochi buni. În acest timp, voi strecura valiza ta printre cuferele bogătaşilor. Tu stai acolo înăuntru, aşteaptă s-o vezi, apuc-o, fără să dai vreo lămurire şi… Dumnezeu să te păzească, copilul meu.

Aşa s-a şi întâmplat. Urcat fără nicio piedică, coborâi pe puntea inferioară şi văzui pe barcagiul meu dând din coate, certându-se cu camarazii lui; apoi, după ce îmi trecu valiza şi se încredinţă că o luasem, îmi spuse încă o dată cu un gest de mare uşurare:

— Acum, Dumnezeu să te păzească!…

*

Da! Dumnezeu să te păzească, băiete… până-n clipa când controlorul te înşfacă.

Dar, aşteptând această grozavă catastrofă, este îngăduit să nădăjduieşti într-un sfârşit bun şi să iei parte la viaţa care te înconjoară. Şi viaţa care mă înconjoară pe „Saghalien” este destul de însufleţită: patru sute de greci, veniţi din toate colţurile Greciei, Anatoliei şi Macedoniei, sunt îngrămădiţi acolo pe punte într-un talmeş-balmeş caraghios, tragic, pitoresc, mai mult decât teatral şi aproape neverosimil. Toate costumele, toate dialectele, toate caracterele. Tineri, bătrâni şi copii, însuraţi şi burlaci. Veseli, melancolici, morocănoşi, nepăsători şi înţelepţi. Unii dansează sau îşi joacă copiii. Alţii cântă, strunesc coardele vreunui instrument sau joacă cărţi. Unii discută atât, de-ai crede că se ceartă, în timp ce câte unul suspină într-un colţ, iar altul măsoară puntea, gesticulând cu degetele mâinilor răşchirate şi răcnind la cer:

— Ah! *patrida-mu! patrida-mu!* (Ah! patria mea, patria mea!)

Toţi mănâncă şi beau. Puntea este plină de sâmburi de măsline, capete de heringi, coji de ceapă şi de portocale.

Peste tot duhneşte a ţâri, brânză fermentată şi altele, ceea ce este îngrozitor.

Un refren se înalţă desluşit, deasupra grupurilor:

Ehé, moré, ehé,
Tha pami stin xanthia!
(Ehei, dragul meu, ehei,
Plecăm în străinătate!)

Şi în mijlocul acestei hărmălăi, sirena vaporului şuieră pentru prima oară, aducându-mi aminte că n-am bilet. Aproape că şi uitasem de el, dar mă simt aşa de bine pierdut în această mulţime, că nu mă sperii prea mult; las sirena să-şi epuizeze toate semnalele reglementare şi vaporul pleacă în delirul acestui furnicar omenesc, care urlă din răsputeri:

— Adio *patrida-mu!*

— Adio prieteni!

Acest *Ehé, moré, ehé!* zguduie acum cerul, scos din piepturile unui cor de patru sute de voci:

Toată lumea cântă,
Aşa-i pe vapor:
Veselie, bucurie.
Toată lumea, afară de evreu.
Evreul rătăcitor, el, numai el, călătoreşte trist.

„Saghalien” îşi ia largul, mângâiat de o briză care ne stropeşte în joacă. Pânzele pocnesc în bătaia vântului. Emigranţii ghemuiţi unul într-altul devin îngrijoraţi, din ce în ce mai îngrijoraţi. Eu de asemeni şi am pentru ce. Mă gândesc într-una cu bucurie la fericirea de-a mă afla peste câteva zile la Marsilia. Ah! voi face orice, hamal, rândaş, cerşetor, numai ca să ajung acolo. Parcă mă şi văd citind şi eu cărţi, cărţi franţuzeşti, în original, ca prietenul meu!

Dar inima mi se dezlipeşte de acest gând şi se micşorează, bătând cu putere. Împrejurul meu: *katastromatos*, oameni de-a valma, visători de dolari. Ce legătură să fie între mine şi această turmă?

Cu răsuflarea duhnind de usturoi, un tânăr emigrant îmi sare înainte:

— Eu merg la San-Francisco… Dar tu?

— La Tombuctu!

— Unde-i asta?

— În Canada.

— E cam frig pe acolo…

— Lasă-mă în pace!

Cu privirea aţintită asupra comandantului care se plimbă în cabina de comandă, mă întreb dacă omului ăsta i-ar fi milă de mine, la un caz de nevoie.

Deodată, o frază scurtă, răsunătoare, strigată în greceşte, îmi străpunge inima:

— He! *Ta sitiria pédia!* (Haide! Biletele, copii!)

Cel care a dat ordinul acesta nenorocit este cafegiul, patronul bufetului de la a treia, tălmaci şi totdeauna grec pe toate vapoarele care brăzdează bazinul Mediteranei.

Alături de el, stă înfipt un ofiţer de bord cu faţa aspră.

Ah! *kaiméni palikaraki!*

*

Profitând de zarva ce-a cuprins mulţimea, ca şi de neatenţia celor doi controlori, o şterg, strecurându-mă pe nesimţite. Unde? Parcă ştiu? Mă învârtesc încoace şi încolo, dau din colţ în colţ, cu ochii în căutarea unei ascunzători, tot pipăind piesa de aur cusută în cămaşa mea, în timp ce „Roskopf”-ul îmi ciocăneşte genunchiul.

Să mă strecor într-o barcă de salvare? Sunt acoperite cu pânze, bine legate cu frânghii pe care ar trebui să le tai. Să mă cobor la cazane? Nu cunosc pe nimeni acolo: toţi

sunt francezi. Dar iată că un marinar care trece mă măsoară cu coada ochiului şi surâde. Cu siguranţă că a recunoscut *palicarul!*

Socotindu-mă pierdut, mă pitii în labirintul de culoare din apropierea coşului cel mare. Mă ghemuii deasupra grătarului care proteja cazanele şi mă simţii în siguranţă. O să le fie prea greu, să dea peste mine aici. Doar n-o să le vie în cap să scotocească prin puzderia de colţuri şi unghere ale vaporului! Poate, cine ştie, nici nu le cunosc tot aşa de bine ca un vagabond, care este la prima lui lovitură. *Hei palikaraki?...*

Şi veşnicia, greaua veşnicie trece, se scurge cu nesiguranţa ei, cu burniţa care a început să-mi ude umerii, cazanele care mă dogoresc pe sub grătar, cenuşa care se urcă şi mă sufocă, tangajul vasului care mă zdruncină tare... Şi valiza mea, lăsată în voia acelor piraţi, ce-o fi devenit? Aveam înăuntru pâine şi brânză, cu care voiam să mă întremez puţin, căci, pe legea mea, mi-e foame. Dar trebuie să am răbdare şi aştept cu urechile ciulite, cu privirea în pământ. Jumătate fript, jumătate îngheţat, schimb din când în când piciorul, ca berzele când se odihnesc.

Dumnezeule, cât e de mult! Şi totuşi nu prea.

Un zgomot de paşi care se apropie, toc, toc, pe punte. Sunt doi... Se opresc! De ce? N-au ce căuta aici! Îndrăznesc o aruncătură de ochi în jurul meu, ca să văd dacă i-ar putea aduce ceva încoace. Nimic: murdărie şi fierărie prăfuită.

Dar paşii, paşii unuia singur acum, pornesc din nou, toc, toc şi iarăşi se opresc, de astă dată chiar în labirintul meu! Oh! Marsilia, n-o să te văd deloc! Văd mai degrabă şapca tălmaciului – cafegiul – de care mă desparte o singură manşe. Şi primejdia îmi curmă respiraţia, dar e degeaba să-ţi ţii respiraţia în faţa unei atari nenorociri, că iată încă un pas şi cafegiul mă priveşte cu ochii săi de broasca râioasă, cu faţa buhăită; nu spune nimic, dar din locul său îmi face semn cu arătătorul: *Vino-ncoa!*

Mă supun, desigur. Mă recomand.

Palikaraki…

Pe punte, francezul şi grecul schimbară câteva vorbe, pe care nu le înţelesei. Primul mă măsoară liniştit. Al doilea îmi spune:

— Urmează-ne!

Îl urmai ca o mironosiţă, gândindu-mă cu tandreţe la jumătatea mea de liră sterlină şi la „Roskopf” fiecare încă la locul respectiv.

Când convoiul funebru sosi pe punte, toţi emigranţii erau în picioare. Cei mai nerăbdători ne împresurară:

— Ce s-a întâmplat?

— Ce-a făcut?

— N-are bilet?

— Săracul! *Kaimenos!*

Mă uit la toată lumea asta, la cei doi judecători ai mei – marea şi cerul – şi tremur pentru micuţa mea comoară, pe care regret că n-am ascuns-o în caşcaval.

Şi acum, interogatoriul, luat de tălmaciul grec, ascultat cu nepăsare de ofiţerul francez şi cu viu interes de emigranţi:

— De ce te-ai ascuns acolo?

— Ca să ajung la Marsilia.

— Hm! Şi biletul?

— N-am.

Cafegiul se roşi de mânie, mă înşfacă de reverul hainei şi mă zgâlţâi cu putere:

— *Kerata!* Ce, te crezi pe vaporul lui tat-tu?

Ofiţerul întinse mâna şi potoli excesul de zel al slugoiului. O voce strigă din mulţime.

— Haide, *moré*, nu mai face pe lacheul. Suntem creştini!

Apoi alte voci:

— Dar ce! e vaporul lui tat-tu…

— …Şi n-o să fie mai greu din cauza acestui *kaiménos*.

Vrăjmăşia contra tălmaciului cuprinde toate sufletele. Un emigrant îşi scoase o batistă din buzunar, aruncă în ea câţiva gologani, apoi, nervos, începe să cheteze printre cei de faţă, zăngănind monedele şi strigând cu voce metalică:

— Hai, fraţilor! puţină bunăvoinţă. Daţi ce vă lasă inima! Trebuie să adunăm câţiva gologani, pentru nenorocitul ăsta! *Pentru el!* Nu pentru vapor, lua-l-ar dracu'!

Îl privesc şi mi se pare că recunosc pe acela care-mi spunea că se duce la San-Francisco şi-l luasem la goană.

Dinaintea acestei întorsături, cafegiul îşi întrebă din ochi stăpânul. Acesta rosti o frază şi grecul se puse îndată să-mi scotocească buzunarele. Rezultatul: câţiva gologani. Mi-i lăsară.

Atunci, auzii pe ofiţer şoptind:

— La cărbuni!

Şi-mi întoarse spatele, dar repede se răzgândi, din cauza hainelor mele curate şi-mi modifică osânda:

— *Nu... nu... Supraveghează-l... Debarcaţi-l la Neapole...*

Tălmaciul mă aruncă într-o cabină de bagaje şi acolo, împingându-se în mine, îmi zbieră în nas:

— *Vodi! Gaiduri!* (Boule! Măgarule!) De ce n-ai venit să mă cauţi înainte de plecarea vaporului? Pentru câteva drahme, ţi-aş fi arătat eu unde să te ascunzi. *Zoo!* (Animalule!)

— O să ştiu de-acum încolo!

Şi, pe bună dreptate, cu altă ocazie i-am folosit sfatul cu vârf şi îndesat.

*

Totul merse bine până ce Messina se profila în zare. Emigranţii mâncau, beau; puntea devenise un adevărat grajd; nu călcai decât pe resturi. Cântecele amuţite, noaptea reîncepeau mai abitir decât dimineaţa:

Ehé, moré, éhé!

Bătăi din palme şi dansuri:

Hai să mâncăm, să bem
şi să jucăm!
Ehé, moré, éhé!

Când, deodată, se dezlănţui o furtună şi iată-ne pe toţi, lucruri şi fiinţe, claie peste grămadă.

O răbufnitură de vânt, nebănuită, puternică, grea cât mii de tone de apă, izbi cu putere pânzele, le umflă, le smulse din toate legăturile şi le aruncă de catarg, care trosni de credeai că-i sfârşitul lumii. Bărbaţi, femei, copii, bagaje, sticle, pâine, ţâri, ceapă, portocale, toate la un loc nu sunt decât o masă informă, pe care corabia o rostogoleşte de la tribord la babord, o striveşte, o zdrobeşte, în timp ce furtuna pustieşte puntea, iar căpitanul strigă de la postul său:

— Toată lumea în cale!

Emigranţii au schimbat cântecul. Târându-se pe mâini şi pe şezut, uzi leoarcă, cu privirile îngrozite, se agaţă de tot ce le iese în cale şi cheamă în gura mare, în ajutor, pe cei doi sfinţi greci, protectorii mărilor:

— *Aghios Nicolas! Aghios Gherasimos!*

Cafegiul, care se ocupă cu coborârea în cabine şi care face haz de spaima emigranţilor, răcneşte la sărmanii *katastromatos*, speriaţi, călcând peste ei:

— Aha-a! Iată naufragiul! Acum *éhé, moré, éhé!*

Şi aruncându-i ca pe nişte saci, curăţă puntea de orice harababură.

Sunt singurul căruia îi place mai bine să înfrunte furtuna, decât să coboare în împuţiciunea şi vărsăturile de jos. Ghemuit între balustradă şi bucătărie, mă feresc pe cât pot de valurile care spală puntea şi o clipă mă stăpâneşte şi

pe mine gândul naufragiului. „Adio, mamă, n-ai să mă mai vezi!”

Cafegiul, zărindu-mă acolo, strigă la mine:

— Coboară, nenorocitule! O să te ia un val de apă.

— Lasă să mă ia!

Însă altfel mi-a fost scris.

Într-o seară înstelată, în faţa mizeriei mele, Neapole îşi arătă golful său, fără pereche în lume, înălţă până-n nori luminile amfiteatrului său şi mă afundă într-o vrajă care mă făcu să iert sorţii că-mi răpea dorinţa de a ajunge în Franţa.

Am fost dat jos la Neapole… Dar îl admir. Inima mi se umflă, gata să plesnească, în timp ce ochii mei răscolesc întunericul, spre a descoperi silueta masivă a Vezuviului.

— Ai să cobori aici, îmi strigă tălmaciul, în mijlocul unei larme asurzitoare.

„Saghalien” se opreşte şi ancorează. Călătorii se înghesuiesc în bărcile care roiesc în jurul vaporului. Eu, cu geamantanul în spinare, sunt luat de valul de emigranţi care debarcă aici, de unde un transatlantic îi va transporta în America. Şi iată-ne, adevărată turmă de oi, îngrămădiţi într-un bac pe care un remorcher îl trage până la cheiul vămii. „Totdeauna sunt în câştig”, îmi spun, gândindu-mă la cele trei lire pe care barcagiii ţi le cer de la vapor până la chei. Şi cum nimeni nu mă bagă în seamă, mă lăsai în voia sorţii. Cine ştie? O masă şi o noapte pe gratis nu sunt de dispreţuit, de vreme ce eşti un *palikaraki*. Să facem deci pe emigrantul, cât s-o prinde.

Dar asta nu merse şi totul se termină într-un mod neaşteptat.

Conduşi într-o clădire uriaşă, cu paturile aliniate ca nişte morminte, văzui pe greci apropiindu-se de pereţi şi citind următoarele rânduri scrise de alţi compatrioţi: *Fraţilor! Aici am fost mâncaţi de ploşniţe cât lintea!*

Îmi înhăţai valiza şi o luai la goană!

Iată-mă acum în stradă, singur, fără prieteni, fără mentorul meu; eu, un om de treabă din Brăila, aruncat în lume, eu, omul de treabă care ştie că-l aşteaptă zile negre, adolescent crăpând de viaţă şi mulţumit că se află la Neapole, de vreme ce n-a avut cum să ajungă la Marsilia. Mulţumit de acest Neapole a cărui poezie îi este necunoscută, mulţumit de lira sterlină cusută în poala cămăşii, de „Roskopf”-ul aşezat în buzunarul vestei şi de biata comoară de douăsprezece drahme, în gologani, pe care i-o adunase emigranţii.

Dar nu tot aşa de mulţumit, de ceea ce i se întâmplă, deodată, în timp ce mergea cu gândul aiurea: un ştrengar se apropie, îi propune să-l ducă la un *albergatore*[{26}] şi, fără să-i aştepte răspunsul, îi smulse valiza, ordonându-i să-l urmeze!

„Dumnezeule! îmi spuneam, omul ăsta trebuie să crape de foame, de vreme ce se poartă astfel! Am fost debarcat într-un oraş mai sărac decât cele din Grecia!”

Şi-l urmai! Via Duomo, apoi o străduţă: iată-ne ajunşi la *albergatore*, la etajul al patrulea. E tânăr, oacheş, faţa aspră de om care se zbate. Interiorul îmi pare curăţel. Preţul: cincizeci de centime pe noapte, douăzeci şi cinci pentru o farfurie de carne sau peşte cu legume. Foarte bine. Plătesc hamalul, care nu-mi cere decât treizeci de centime. Şi mă duc la culcare, deoarece casa îmi joacă înaintea ochilor, de parcă aş fi încă în largul mării.

Patronul îmi arătă camera, deschise uşa şi după ce mă lăsă să trec, se opreşte în prag cu mâna întinsă. Mă uit la gura lui amară, la ochii săi reci şi scăpărători, la nemişcarea feţii lui bărbăteşti şi nu pricep nimic.

— Cele cincizeci de centime! rosti cu o voce tăioasă, ce-mi dădu fiori.

Plătesc în grabă. Închisei uşa. Înţepenit în mijlocul odăii, îmi plimb privirea de la patul jegos la fereastra sinistră şi la pereţii al căror tapet e pictat de urmele ploşniţelor strivite cu degetul. Un cântec de jale străbate din acest şanţ greu,

adânc, lugubru, care se numeşte stradă, strada Occidentului, strada Neapolelui, unde, ca să poată câştiga treizeci de centime, un om mi-a sărit în spate, ca şi cum ar fi vrut să mă jefuiască şi m-a adus la acest *albergatore*, care are aerul unui călău.

Mă cuprinde spaima. Inima mi se umple de presimţiri negre. Aş vrea să plâng.

Departe, departe, prietenul meu! Departe, departe, mama! Şi eu ce să fac aici? Mă gândesc la căminul nostru sărac, dar curat şi moale. Mă gândesc la prietenii de vârsta mea, aproape toţi însuraţi, fiecare cu familia lui, cu rostul lui. De ce oare blestemul de-a nu putea face ca ei, ca toată lumea? Ce mă împinge într-una pe drumuri îndepărtate, când în ţara noastră până şi străinii îşi fac un rost şi se statornicesc? Ce vreau? După ce alerg?

Singur, la mii de leghe departe de orice suflet care să mă înţeleagă şi să mă ajute.

Repede mă dezbrac şi descos piesa de aur, pe care o mângâi cu dragoste; ea mă va ocroti, ea împreună cu gologanii *katastromatos*-ilor, care valorează aproape cât ea. „Roskopf”-ul, de asemenea, aşa păcătos cum e şi tot merită doi-trei franci.

Îmi înşiruiesc averea pe pat: ceasul, grămada de aramă şi piesa de aur. La un loc, totul face o liră sterlină. Bun, am cu ce trăi o chenzină, socotind câte treizeci de bani pe zi, inclusiv tutunul. Dar, chiar de mâine, voi pleca să caut de lucru, primind orice o fi.

Acest gând mă linişteşte şi mă culc, spunându-mi: „Trebuie să mă descurc! Sunt un om singur pe lume!”

*

Singur pe lume? Nu! gânduri negre de-o seară… A doua zi, la ora şapte dimineaţa, Neapole se înfăţişează privirii

mele. Neapole, oraşul fără pereche, minunatul colţ de lume despre care auzisem că trebuia să-l vezi şi apoi să mori!

N-am murit, dar mi-am pierdut capul. Timp de două zile, am alergat într-una, pretutindeni; la muzee, Vezuviu, Pompei, grădini, şosele, monumente, toate astea înghiţite dintr-o dată cu o bucată de pâine într-o mână şi „Roskopf”-ul în cealaltă.

Dar, în seara celei de a doua zile, reîntorcându-mă acasă, nu-mi rămăsese nicio para din grămăjoara de aramă dăruită de emigranţi.

Îndată mă cuprinse teama. Acum, băiete, la muncă! Şi atenţie totodată la gologani, că se duc! Gustai în seara aceea faimoasa farfurie a hangiului, carne şi legume, care nu costa decât douăzeci şi cinci de centime.

Era un amestec de fasole, de tăiţei, şi de morun sărat cu multă zeamă; amestec ce părea să mai fi fost mâncat o dată. Deloc bun. Să lăsăm acest terci pentru zile mai grele, care poate nu vor veni niciodată. Pentru moment, jumătatea de liră sterlină e încă neatinsă, deşi schimbată. De data asta, voi alerga după muncă.

Sunt sigur c-am s-o găsesc! N-am văzut oare, în timpul plimbărilor mele, magazine cu firma: *Latteria Romana?*

Astea sunt, fără îndoială, *Lăptării... româneşti!* Aceste firme, ca şi un bilet atârnat la geamurile tuturor caselor, pe care scria *si loca un piano*[{27}], m-au făcut să cred că la Neapole toate lăptăriile sunt ţinute de români şi că toată lumea închiriază... piane! Două lucruri diferite, ce-mi jucau dinaintea ochilor, prima dându-mi curaj, în timp ce alergam după tramavaie.

Nu, nu sunt pierdut.

Latteria romana, asta trebuie să fie: *Lăptăria română*.

Blestemată limbă latină: tu mi-ai jucat festa! Căci foarte sigur c-am să găsesc o întrebuinţare la aceşti români, *care în niciun caz n-o să mă lase să mor de foame, am amânat ora intrării la stăpân*, şi mă avântai, timp de alte trei zile, de-a lungul câmpiilor minunate care se învecinesc cu

Neapole. Colindai portul, cheiurile, bisericile. Făcui cunoştinţe.

Desigur, cunoştinţe!

Una din ele mă duse într-o seară la o „casă”, unde se dansa în sunetul acordeonului. Multe fete tinere. Veselie, sinceritate, nimic care să dea de bănuit.

Cum eu nu dansez, băui, glumii, râsei. O fetiţă ieşea afară cu regularitate de ceasornic, făcea mâinile pâlnie şi striga cu o voce divină, către o altă divinitate de la al cincilea:

— *Na-a-a-ni-i!*

O fereastră se deschidea în cer. Altă voce divină răspundea:

— *Che vuoi?* (Ce vrei?)

— *Scendi a basso! Ce un soldatiello, un pasquale che ti voule!* (Coboară jos. Te vrea un soldăţel!)

Şi divina cobora… „jos”, jos de tot, în iadul pământesc, de unde-şi lua *soldatiello*. Totul nu costa decât cincizeci de centime.

Dar şi-aşa, încă era prea scump, trebuie s-o recunoaştem, deoarece la uşa cabaretului se afla un „tată de familie”, care făcea o concurenţă grozavă întreprinderii cereşti. Judecaţi: acest părinte, cu biciul pe umăr, trăgea *pasquale* de mânecă, le arăta pe cele două fete ale sale aşezate într-o brişcă, la care înhămase o vacă şi un măgar şi-ţi oferea, pentru *o liră: mâncare, băutură şi… restul.*

Un *soldatiello* se urcă. Apoi un altul. Mă urcai şi eu. Tatăl ia hăţurile. Vacă, măgar şi marfă se pierd în noapte. Pe drum, un abonat se urcă din mers, salută, împarte sărutări, strânsori de mână şi ţigări.

Mahala. Casă de ţară. Harababură. Mizerie. Mama şi o fetiţă pun pe o masă mare: pâine, vin, brânză, plăcinte. Se bea, se mănâncă şi se trece alături, într-o încăpere care n-are decât un paravan în loc de uşă. Perechile intră acolo, pe rând. Doi copilaşi, de cinci şi şapte ani, doi adevăraţi

spiriduşi, aleargă încoace şi încolo, serioşi, unul cu un lighian, altul cu o cană cu apă.

Veselie, râsete. Nimeni nu se sinchiseşte. Am rămas pe scaun şi privesc fetiţa. Să tot aibă doisprezece-treisprezece ani. Pe când rândul ei?

Pe legea mea, chiar acum, deoarece maică-sa, crezând că-o doresc, o înghioldi cu cotul, arătându-mă.

— *Hé, vai…* (Ei, du-te!)

— *Co ágio, anda che non mi chiama!* (Cum să mă duc, dacă nu mă cheamă!) răspunse jignită micuţa.

*

Da, cunosc Neapole.

Ca să ajung aici, am plătit scump, mai scump decât v-ar lua, ca să vă plimbe prost, compania „Cook and Son”.

Am cunoscut Neapole, înainte să împlinesc săptămâna. Şi am simţit într-adevăr că puteam muri pe urmă. Pentru mine, Neapole n-a avut nici chip de salvare, nici măcar atâta cât pentru o bună parte din proprii lui fii.

Înspăimântat, cu ultimele trei lire în buzunar, băteam cheiurile, debarcaderele, cercetam toate vapoarele ce pluteau spre Marsilia, dar pe aici nu se afla niciun barcagiu grec care să strecoare într-un alt „*Saghalien*” pe disperatul *palikaraki*, ce devenisem după ce văzusem Neapole. De dimineaţa până noaptea, asistam la plecarea navelor ce se duceau fără mine spre ţărmuri mai milostive. Sper, totuşi, să ajung acolo, cândva.

Suntem în februarie, începutul celei de-a doua săptămâni de şedere în oraşul celui mai frumos golf din lume.

Curajos, chem pe *albergatore* şi-i deschid valiza în faţă.

— Uite; costum nou, rufărie nouă, ghete noi, plus *Socrate* şi *Eminescu*. Cât timp *mangiare* şi *dormire* pentru toate astea?

— *Una settimana.* (O săptămână.)

Bine. Adio, scumpă valiză! Rămân cu două cămăşi şi cu două izmene pe mine; o pereche de ciorapi, două batiste, două gulere, un prosop, un săpun şi briciul le împrăştii prin buzunare.

Să nu uit să evoc, în clipa aceasta solemnă când scriu aventura care mi-a înveselit cel mai mult prietenii, obiectul principal pe care l-am salvat de la dezastru. E o cărţulie, intitulată *Ombra* de Genevraye, apărută în româneşte într-una din acele colecţii populare care au hrănit şi instruit o generaţie întreagă şi al cărei editor, un evreu necunoscut în lume, a dat faliment şi s-a împuşcat.

Memoriei lui dedic această pagină din viaţa mea, pentru binele ce mi l-a adus cartea tipărită de el, în vremea lungilor zile de foamete, la Neapole.

Am uitat toate lucrurile pe care o mamă îndurerată le cumpărase şi le închisese în acea valiză, prima pierdută la începutul unui vagabondaj ce nu s-a sfârşit încă. Dar niciodată nu voi uita *Ombra*, singura hrană şi singurul martor al unui suflet pe care-l păştea nenorocirea.

Acum, de vreme ce piesa de aur şi grămăjoara de aramă au dispărut, o viaţă nouă începea, o viaţă care va dura o săptămână şi ale cărei cheltuieli le va suporta valiza.

Vreau, nu vreau, trec pe un regim de un fel de tocană de morun sărat cu fasole uscată şi tăiţei. Ca să le înghit, mestec ţinându-mă cu mâna de nas. Nu ştiam, Doamne, că-mi pregăteai zile când aş fi fost fericit s-o mai găsesc!

De lucru nu mai caut decât printre picături, desigur, zadarnic. Toată vremea mi-o petrec dând târcoale în port, în căutarea unui al doilea „Saghalien”. Vapoare sunt destule, numai că, *o dată ce te-ai fript cu ciorbă, a doua oară sufli şi-n iaurt*; mă feresc de „Saghalieni” care fac escală şi din care poţi să fii dat jos în vreun Neapole. Altele nu sunt, dar e permis să speri.

Tot aşteptând, sunt cu ochii-n patru ca să nu mă trezesc în faţa „marei ocazii”, neavând nici cele două lire necesare

barcagiului care m-ar transporta până la „Saghalien”-ul visului meu. Şi cât de greu e, Doamne! când fumezi şi cheltuieşti treizeci de centime zilnic numai pe tutun. Cele două lire au şi fost începute, dar mai am o mică comoară de rezervă: „Roskopf”-ul, un briceag foarte frumos, un portofel de piele şi un portmoneu, la fel de frumos. Sacrificate la momentul oportun, aceste lucruri mărunte mă vor scăpa de mizerie. Asta mi-o bag bine în cap şi nu-mi permit nicio slăbiciune; ştiu că sunt un om pierdut şi că pentru mine nu se află nici Dumnezeu, nici fiinţă omenească în viaţă. Singur pe lume, mai năpăstuit decât un câine vagabond, un biet om care n-are altceva de făcut decât să se întindă în mijlocul străzii pline de trecători şi să-şi dea sufletul acolo.

În vremea acestei săptămâni de morun pe socoteala valizei, se ivi o mică ocazie ce-mi procură tutunul zilnic. O familie de armeni, în drum spre America, care trăsese la hanul nostru şi căreia mă oferii ca ghid, fără să slăbesc din ochi vapoarele fără escală. Mă acceptă, dar şi aici câtă mizerie din partea unei inimi omeneşti! Pentru o dimineaţă sau după-amiază întreagă de plimbare pe jos, de lămuriri sufleteşti şi de devotament de adevărat ghid, aceşti zgârciţi nu-mi dădeau decât cincizeci de centime! Oh! omule, cât eşti de respingător.

Totuşi, întreaga familie era înstărită, mama, tatăl şi şapte copii. Jumătate din zi se plimbau; cealaltă o petreceau în casă, unde se îndopau cu toate bunătăţile, mâncau, beau, râdeau şi fumau narghilele scumpe. Habar n-aveau de morun, iar pe mine, care mi se acrise de el, nu mă întrebau nimic. Îmi dădeau cincizeci de centime şi mă priveau cu feţe joviale şi grăsune, tatăl mai ales, un om frumos cu barbă, care se înnebunea după ultimul născut, un băieţel de şase ani, ce dansa din buric, în timp ce „papa” lovea într-o dairea şi cânta cu o voce bărbătească de bas. Această melodie, refren mai degrabă, pe care o ţin minte cu exactitate împreună cu cuvintele ei din care poate nu se înţelegea

nimic, mă chinuieşte de atunci ca un vis dulce şi trist al vieţii mele. Multă vreme, ori de câte ori mi-o amintesc, mă prăbuşesc sub povara acelei amintiri din Neapole, cu splendoarea şi cruzimea lui, ca şi cu egoista fericire a acelei familii.

Transcriu mai jos această amintire, cu muzică exactă şi cuvinte neînţelese. O fac pentru mine, numai pentru mine… Poate, de asemeni, şi pentru înduioşarea oamenilor care au inima plină de cântece mute şi care cunosc preţul acestor evocări dureroase.

Iată una, săpată în carnea mea:
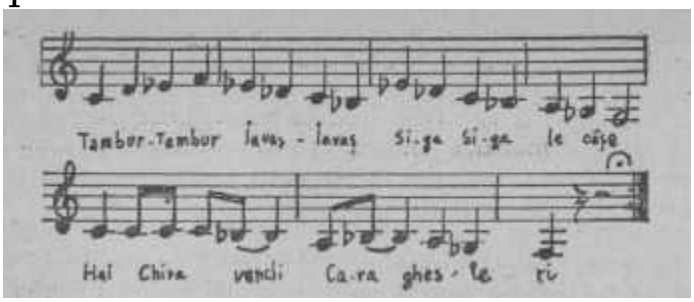
*

S-a terminat cu săptămâna de morun! Familia de armeni a plecat şi ea! Totul s-a sfârşit: adăpost, hrană, tutun! Mă aflu în stradă, un biet *palikaraki!*

Timp de două zile, mă învârtesc pe lângă *albergator*-ul meu, cu un codru de pâine în stomac. Patronul se înduioşează şi-mi dă, pentru ultima oară, o farfurie din morunul său, pe care o înfulec, apoi îmi spune:

— *Venga con me!* (Hai cu mine!)

— Unde?

— La consulatul român.

Rămân trăsnit: habar n-aveam. Şi ideea asta nu-mi spune nimic: ce legătură poate să fie între consulul patriei mele şi cu mine?

— Ar putea să te repartizeze, îmi zise italianul, târându-mă la consul, şi mai ales să-mi plătească cele cincisprezece

lire ce mi le datorezi!

Mă gândesc: „Consulul ar putea să mă întrebe ce caut aici, şi culmea, să-mi ceară un paşaport, pe care nu-l am!”. Aşa că mă adresez tovarăşului, care merge îngrijorat, cu frumoasele-i sprâncene zbârlite.

— Ştii ce-i aia un *palikaraki?*

— Nu!

— Ei bine, este un individ pe care consulii nu-l iubesc deloc. Şi unul ca ăsta sunt eu!

Omul se opreşte cu mâinile în buzunare şi mă priveşte înciudat:

— *Porco Dio!*

O clipă cred că a renunţat la hotărârea sa. Nu!

— *Andiamo sempre!* (Să mergem, totuşi!)

Şi canonul începe.

Întâi la consul, care-i onorific şi nu ştie o boabă româneşte:

— Uite… dom’le… Românul ăsta a venit la mine acu’ două săptămâni. Moare de foame şi mi-e dator cincisprezece lire.

— Nu pot să fac nimic. Eu sunt aici numai pentru vize.

Coborâm mofluzi. În stradă, italianul se chibzuieşte. Apoi:

— Haide!

— Unde?

— La prefectură!

— Aibi milă! Nu ţi-am dat valiza? Nu ţi-ajunge?

— Ba da! Mi-ar plăcea să am mai bine banii şi să-ţi înapoiez valiza.

Om cinstit!

La prefectură, un şef de birou care moţăie, cu mâinile încrucişate pe burtă. Napolitanul o ia de la capăt:

— *Scuzate… Signore… Questo Rumeno… otti giorni… non pagato… quindici lire…*[{28}]

— E un pungaş?

— Nu, dar…

— Aici nu se ocupă nimeni de datorii!

Afară respir: în sfârşit!

Niciun „în sfârşit”. Napolitanul îşi răscoleşte mintea.

— Haide!

— Iar!… Mamă!…

— Hec! Trebuia să rămâi la mă-ta! Aici: Neapole!

— *Vede Napoli, poi mori?*

— *Davvero*[{29}]*!*

Îl urmai. De astă dată mă târî la primărie:

— *Signore… Guardate… Questo… Rumeno…*[{30}]

Acelaşi monolog, în timp ce eu şedeam acolo, ca un câine bătut. Acelaşi rezultat şi…

În stradă, ştergându-se de două ori sub bărbie cu dosul mâinii, *albergatore*-le îmi strigă în nas:

— *Non che mangiare! Non che dormire!*[{31}]

Şi plecă.

Om cinstit, totuşi… Om care luptă, care se trudeşte şi face tot ce poate ca să rămână bun. Dar viaţa îşi bate joc de asta.

*

Pironit pe trotuar, mă rezem de zidul primăriei şi închid pleoapele, spre a păstra imaginea acestui hotelier care se depărtează, mâhnit, gesticulând. Mi-e imposibil să am necaz pe el. De altfel, nu sunt supărat pe nimeni. Eu sunt vinovatul. Voit-am cândva să am un rost în viaţă? Nu. De când mă ştiu, aşa am fost. Atunci? Nu degeaba un proverb înţelept spune că „Ceea ce îşi face omul cu mâna lui, nici dracul nu poate să-i descurce”.

Maşinaliceşte, mă îndrept spre port. Acolo sunt stive mari de lemne, acoperite în formă de căpiţă. Începând de azi, aici va fi culcuşul meu de noapte. Ah! păcat de hainele mele care sunt încă noi! Dar o să mă păzesc… Apoi, scândurile trebuie să fie curate: e lemn de tâmplărie.

Curate? Mută-ţi gândul!

În bezna de nepătruns umblu de-a buşelea şi numaidecât dau de nişte picioare, care put de-ţi vine să verşi. Sunt tovarăşi, alde *palikaraki*, ca mine! Cel pe care l-am atins, bombăne prieteneşte şi-mi spune că-i „loc destul!”

Îmi golesc buzunarele care sunt înţesate cu lucruri, îmi încropesc un fel de perniţă şi mă lungesc, învelindu-mă cu paltonul. Dar, nu pot închide ochii toată noaptea. E frig… Tremur. Şi, colac peste pupăză, tovarăşii, îmi dăruiesc cu generozitate păduchii lor. Doamne! De necrezut! Ah! cu siguranţă, păduchii nu se hrănesc cu peşte sărat.

Furios, a doua zi plec în căutarea a „orice o fi”. Cutreier tot oraşul şi portul: mă ofer, pentru salarii de nimic, pretutindeni unde văd că e ceva de făcut, dar îmi dau seama de zădărnicia sforţărilor mele: înşişi napolitanii sunt prea mulţi şi mor de foame, mai dihai ca mine. Zece inşi se bat pe un loc, pentru un ceas de muncă, pentru un geamantan de dus. Seara, mă strecor sub şopronul nostru, fără să fi mâncat ceva toată ziua, mai mult de ciudă, deoarece mai am câţiva „soldi”, păstraţi special pentru tutun, singura mea mângâiere. Deoarece port un baston de bambus în mână, mă gândesc că poate din cauza lui nu sunt primit nicăieri şi a doua zi, la plecare, după a doua noapte de scărpinat, îl las în stiva de scânduri.

Iarăşi bat drumurile, dau din coate, îmi cer partea mea de viaţă, oricât de mizerabilă ar fi. Nimic, nimic, nimic!

Atunci mă împăcai cu soarta. Zadarnic să te osteneşti pentru ceva. Zadarnică încăpăţânarea de a vrea să dărâmi un zid cu capul. Pace! Pace cu tine însuţi!

Istovit, înfometat, cu inima goală de orice sentiment, căzui pe o bancă. La ieşirea din port e o piaţă publică. În faţa mea, derbedei care se înghesuie în jurul unui cazan uriaş, ce fumează în bătaia vântului.

Mă opresc şi văd cum un bucătar ambulant împarte mâncare. Ce? Morun? Nu. Mai rău! Şorici şi resturi de pâine de toate felurile, adunate de prin restaurante. Pâinea

şi şoriciul fierb în vreo cincizeci de litri de apă; şeful le prinde cum poate, cu lingura sau cu mâna şi le cumpăneşte în farfuria de metal pe care flămândul o ia din grămadă.

Cât costă asta? Un ban porţia! Şi ţi-o dă! Şi e bună, pentru Dumnezeu! Se topeşte în gură. Dar trebuie să te înghesui, deoarece cazanul se goleşte într-o clipă. De asemeni, trebuie să nu faci mofturi în faţa acestei ciorbe, în care parcă şi-au spălat picioarele toţi *palikaraki* din Neapole!

Ceea ce nu împiedică pe nimeni să mai ceară încă o porţie, cu gologanul într-o mână, cu castronul în cealaltă. Şi se înghite fiertura, cu râgâieli de satisfacţie. Apoi, cu mâinile în buzunar, ochii pe jumătate deschişi şi nepăsători, se duc legănându-se până la tutungerie, îşi cumpără un pachet de şase bani; răsucesc o ţigară, râgâind din belşug şi o fumează, tolăniţi la soare, cu mintea pierdută. Admiră Neapole…

Iată omul care s-a împăcat cu soarta lui.

Făcui acelaşi lucru cu soarta mea şi cu Neapole: scosei cămaşa murdară de dedesubt şi o pusei deasupra, făcându-mi astfel din două cămăşi murdare… două curate.

Din nenorocire, nu putui păstra această pace mai mult de un sfert de oră, nici în abrutizarea minţii, nici în nemişcare completă, în ciuda jurămintelor ce-mi făcusem de atâtea ori de-a privi viaţa cu sânge rece. Acel „la ce bun” nu mi-a fost prieten mai mult de-o clipă de alean. Tot ce poate zgudui maşina umană e *bun*, chiar şi boroboaţa de neiertat ca aceea, de pildă, din ziua în care mă întremai cu şorici.

Cu mâinile în buzunare, savurându-mi ţigara, dădui peste un vânzător ambulant care-şi explica jocul: „Un franc pentru doi bani!” Jocul era următorul: pe o masă, o bilă atârnată de un lănţişor. În faţa ei un popice pe care bila, când îi făcea vânt, trebuia să-l răstoarne.

Şmecherul apucă bila:

— Priviţi domnilor: ţinteşti drept şi-i dai drumul: popicele e răsturnat! Câştigi un franc numai cu doi bani. Uite aşa…!

Într-adevăr, dădu drumul bilei şi răsturnă popicele. Alţii, probabil, complici, îl răsturnară, de asemenea. E uşor, într-adevăr. O să-mi încerc norocul!

Da, dar cu ce bani, deoarece n-am decât un singur ban. Ei bine, cu lira pe care însuşi vânzătorul ambulant mi-o dă în schimbul briceagului păstrat pentru clipe de ananghie!

Ah! îmi spun, dacă reuşesc să răstorn popicele de două sau de trei ori, am cu ce să-mi ţin tot atâtea zile. Şi apuc bila, ochesc, dau drumul, dar neghioaba trece la stânga, fără să atingă popicele. Rezultatul: am pierdut cei doi bani!

Trebuie să-mi scot paguba. Desigur, a fost o stângăcie din pricina necunoaşterii jocului: n-am ochit bine. Jocul e simplu. Mi-am dat seama.

Apuc iarăşi bila, ochesc şi-i dau drumul; de astă dată trece pe la dreapta şi nici gând să atingă popicele. Cu asta, patru bani pierduţi. Cum să-i laşi?

Continui, ochind, dând drumul, dar bila trece când la dreapta, când la stânga şi odată cu ea gologanii şi briceagul meu trec în buzunarul pungaşului.

Înfrânt, cu inima bătându-mi de parcă aş fi omorât pe cineva, mă îndrept spre culcuşul meu, unde de astă dată, un somn greu mă împiedică să simt păduchii şi urmările marei mele greşeli.

*

La capătul primei săptămâni petrecută sub cerul înstelat – a treia la Neapole – nu mai am decât „Roskopf”-ul, destinat unei încercări supreme de salvare. De altfel, e aproape de nevândut în acest oraş unde napolitanii îţi oferă, la orice colţ de stradă, ceasuri pretinse de aur şi, în treacăt fie zis, furate. Le oferă tuturor străinilor, după ce le-

au frecat fără încetare de şolduri şi chiar găsesc naivi care să le cumpere. Aceştia sunt mai cu seamă englezii, eternii căutători de chilipiruri de-a lungul tuturor continentelor.

Aşa că, aproape fără să vreau, ceasul meu fu salvat din pricina acestei concurenţe. Restul: portofelul şi portmoneul au fost vândute; banii au căzut în buzunarul bucătarului ambulant. Şorici, şorici şi iar şorici.

Deşi lacom după şorici, încă din copilărie, niciodată n-am văzut şi n-am mâncat atât de mult! Ore întregi îi simt mirosul în nas, împreună cu duhoarea de talpă arsă.

Pe curând, un alt miros, mai puţin substanţial, îmi va gâdila nările. Deocamdată, sunt cu stomacul gol de două zile şi dau târcoale prin port, unde mă întâlnesc cu vechiul meu *albergatore*:

— Eh, nimic? mă întreabă.

— Nimic, încă.

— Mâncat?

— Nu.

— Hai acasă; am ceva bun!

Acasă, devorez o tocană minunată!

— Ce e?

— Iepure de casă, îmi spune, sugând un os şi zâmbind misterios.

Aproape că n-aş fi băgat de seamă, dacă, plictisit de miorlăielile deznădăjduite ale unei pisici băgate într-un sac, n-aş fi întrebat, în timp ce ne desfătam cu o cafea gustoasă:

— Ce ţi-a căşunat pe pisica aia nenorocită de-ai vârât-o în sac?

— E tocana de mâine, îmi răspunse cu gravitate. Şi cât ai clipi, se sculă, apucă pisica, îi legă de gât o sârmă, pe care o fixă la un capăt dintr-o gaură a unui scăunel, iar de celălalt trase, după ce se urcă pe el. Şi, în faţa mea, sugrumă sărmanul animal, care se zvârcolea îngrozitor.

Mulţumii şi ieşii. N-ajunsei în curte şi vărsai toată tocana.

Suntem noi un popor înapoiat, dar nimeni nu mănâncă pisici, nici broaşte şi nici măcar carne de cal.

*

Acea minunată carne de pisică, pe care n-am avut virtutea s-o mistui, a fost ultima mea masă la Neapole… Şi, totuşi, încă opt zile aveau să mai treacă până să sper într-o schimbare.

Într-o zi, pe când mergeam la voia întâmplării pe lângă coasta Filipo Santo, îmi căzu privirea pe un afiş mare, al cărui cuprins mă pironi locului.

Între atâtea şi atâtea laude, se spunea că:

IL MAGNIFICO VAPORE
„HOHENZOLLERN”
Va pleca (la data cutare)
DIRETTISSIMO
DA NAPOLI A ALESSANDRIA D’EGITTO

Eram pe la sfârşitul lui februarie 1907.

Citii şi recitii afişul minunat şi inima mi se umflă de bucurie, presimţind salvarea apropiată. Acest Magnifico, şi mai ales acest *direttissimo* era ceea ce căutam. Scăparea mea aici era! El trebuia să fie, chiar de-aş fi fost nevoit să mă agăţ de cârma lui sau să fac o crimă!

Şi sigur de reuşită, plin de speranţă, alerg, aproape jucând, pe întreaga câmpie napolitană, mă rostogolesc în iarbă, latru, cânt:

Tambur, tambur!
Iavaş, iavaş…
Siga, siga, iecişe
Hai chiravendi, caraghesteri!

Dar, în vreme ce cântam, seara sosi şi odată cu ea şi foamea. Mi-e foame, săracul de mine şi ştiu că încă opt zile vor mai trece până să îmbuc ceva, deoarece viitoarea masă trebuie s-o iau pe *Magnifico*, pe *direttissimo* sau nicăieri, nicăieri!… Sunt un om care nu mai mănâncă! Nu mai am nimic de vândut, afară de ceasornicul „Roskopf”, dar cu el nădăjduiesc sa plătesc barcagiul care, la momentul potrivit, mă va duce la picioarele „Hohenzollern”-ului!

Aşa se va întâmpla, viteazul meu *palikaraki*, chiar de-ar trebui să muşti din ţărână, să paşti iarbă.

Şi într-adevăr, mă aflu în mijlocul unui câmp nesfârşit de lăptuci, înalte până la genunchi! Smulg una, îi scot miezul şi… curaj prietene! De morun te-ai săturat. Şoriciul ţi-a dat greaţă. Pisica ai vărsat-o. Ei bine, acum îndoapă-te cu iarbă şi aleargă, aleargă apoi, ca gâştele pe câmp, la începutul primăverii.

Aşa s-a şi întâmplat: m-am îndopat cu lăptuci timp de opt zile şi-am alergat ca gâştele!

Nicio firimitură de pâine, în tot Neapole, pentru mine; niciun gologan ca s-o cumpăr, o săptămână întreagă. Nu mănânc decât lăptuci cu sare furată de prin butoaiele din faţa băcăniilor, beau apă şi alerg! Tutunul meu, mucuri de ţigară. Culcuşul meu, mereu sub şopronul de scânduri din port. M-am jigărit în aşa hal, că nu mă mai recunosc, când îmi văd imaginea în geamul vitrinelor.

Dar Dumnezeu e mare şi pe pământul ăsta orice are un sfârşit.

Ziua plecării vaporului „*Hohenzollern*”! De pe chei abia se zăreşte pavilionul său, care flutură în depărtare. Bărci frumoase fac naveta între el şi debarcader. Compania „Cook” îi trimite domni bine, doamne frumoase, împreună cu bagajele lor numeroase.

Şi eu? Eu, de asemenea, nu călătoresc decât cu *direttissimo*.

Curaj, *palicarule!*

La o toaletă publică, mişunând de femei, mă dezbrac în vestă; o săpuneală straşnică şi cu ajutorul unei oglinzi de buzunar în faţă mă bărbieresc. Femeile chicotesc. Eu de asemenea: e ziua plecării mele pe *Magnifico!*

Odată ras, îmi îndrept gulerul şi-mi fac un nod la cravată, ca pe vremea când eram şi eu om. Apoi, cu periuţa mea de mustăţi îmi curăţ hainele, paltonul şi-mi lustruiesc ghetele.

Iată-mă un tânăr cu înfăţişarea corectă, respectabilă.

Alerg să-mi caut bastonul, pe care nimeni nu l-a vrut, adio, scumpul meu şopron! Mi-am găsit vaporul… Acum, e rândul ceasului. Cui să-l vând? Pe legea mea, dacă nu s-o nimeri la *albergatore*, va fi jalnic!

Pornesc voiniceşte şi, înainte de a intra, îmi scot ceasul şi-l privesc:

— Scumpul meu „Roskopf”! Şapte lei m-ai costat, patru ani de când te port! Iartă-mi trădarea şi ajută-mă să iau pe tine cele două lire de care am nevoie pentru barcagiu!

Intru. Italianul îşi bea cafeaua. Bolovăni nişte ochi la mine, văzându-mă atât de dichisit:

— *Monneda?*

— Da, *monneda*, am venit să ţi-o cer! Plec îndată, căci de la ultima noastră masă n-am mai mâncat decât lăptuci, devenind un ierbivor! Uite ceasul meu; te implor, dă-mi două lire!

Şi îi povestesc ce am de gând să fac.

Bunul om mă ascultă, vădit mişcat, dădu din cap, fără să scoată o vorbă şi-mi întinse trei lire, în loc de două, pentru maşina aceea fără preţ. Îi strânsei mâinile şi alergai spre limanul salvator!

În faţa barcagiului, cu un aer imperial – bastonul în mână şi trăgând din ţigară – întreb ca şi când n-aş fi ştiut:

— Unde-i „*Hohenzollern*”?

— Colo, dom’le!

— E *direttissimo?*
— …Da, Napoli à Alessandria!
— Cât iei pe cursă?
— Două lire.
— Du-mă!
Şi sar în barcă.

Alunecând pe oglinda de smaragd, fiecare lovitură de vâslă mă depărtează de înspăimântătoarea realitate şi mă apropie de o alta, mai rea, fiindcă e nesigură. Barcagiul mă depune la picioarele unei scări, care-i păzită la capătul de sus de un *bersaglieri* şi de un ofiţer de bord.

Curăţenie strălucitoare. Numai „lume bună”. Nici pomeneală de *katastromatos*. Lux mare. *Il Magnifico!*

Împrejurul vaporului, napolitani dansează în bărci, în sunetul ghitarelor, mandolinelor, viorilor şi armonicelor. E un tămbălău asurzitor. Pasagerii de pe punte aruncă gologani în bărci şi-n mare, care-i plină de înotători. Aceştia, cu gura plină de bani, pândesc mâna care va arunca lira şi înainte ca moneda să parcurgă tot drumul se dau la fund ca o săgeată şi o prind în timp ce ea coboară ca o frunză veştedă. Revenind la suprafaţă, ţi-o arată între dinţi.

Plătesc barcagiul şi mă urc… „Ca un cocoş”… Dar privirea mi s-a şi împăienjenit, picioarele mi s-au înmuiat, respiraţia mi-e grea. Da, în clipa aceasta, sunt în stare să ucid!

În susul scării… cei doi mă salută politicos… Unul mă întreabă:
— Biletul dumneavoastră!
Nepăsător, ca un bloc de piatră, răspund plictisit:
— Conduc un prieten…
— Treceţi, domnule…
Trec, gata să mă prăbuşesc.

*

Din această clipă şi până la plecarea vaporului, cam o oră, am trăit momentele cele mai cumplite, cele mai ucigătoare din viaţa mea. Nu cunosc ceva care să egaleze acest canon, nimic mai sângeros, nici chiar foamea, nici închisoarea sau rana cea mai dureroasă. Numai chinul ce ţi-l dă pasiunea cărnii dezamăgite se poate măsura cu această sfâşiere a bietelor măruntaie omeneşti.

Căci ăsta-i adevărul: fâşii de viaţă care se desprind din tine, ard ca meteorii, fără voia ta şi se duc în infinit, luând cu ele ceea ce-i mai bun în sângele tău: *pofta de viaţă*. După care nu rămâi decât un pachet de oase, un schelet care rânjeşte, care scânceşte şi care se cheamă *un sărman om de treabă.*

Sunt hotărât să-mi arunc îndată zdreanţa omenească peste balustrada babordului şi-mi lipesc fruntea înfierbântată de un stâlp. De acolo pot să văd scara, fiindcă toată viaţa mea atârnă acum de această scară, care-i spaima mea, câtă vreme nu s-a ridicat, câtă vreme oricine poate să mă înhaţe de ceafă şi să mă arunce, unde? Într-o barcă a poliţiei? Într-un oraş al mizeriei? Nu, nu: într-o pustietate cu lăptuci!

Nu e vorba aici de mizerie, care-i ceva suportabil, pe care o cunosc şi de care nu mi-e teamă, ci de lăptuci. Opt zile de lăptuci, care au venit după opt zile de şorici şi încă alte opt de morun sărat! Asta nu-i mizerie: sunt un tânăr îndopat cu iarbă şi care riscă, dintr-un moment într-altul, să fie trimis din nou la păscut. Şi ceea ce-i mai teribil, n-am nicio poftă să mă arunc în mare, care e la picioarele mele, nici nu mă gândesc la moarte: vreau să trăiesc, îmi place viaţa, Neapole şi această omenire neghioabă. Un singur lucru nu-mi place: lăptucile!

Şi orice bluză albă care trece pe lângă mine, orice chipiu, orice mişcare care se produce în apropierea cefei mele – fie pentru a da un ordin, fie ca să arunce o piesă în

mare, fie chiar pentru un scuipat peste balustradă – toate acestea la un loc sunt pentru mine tot atâtea mâini gata să mă îmbrâncească pe scara blestemată, azvârlindu-mă în câmpul cu lăptuci.

Îmi simt carnea topindu-se ca ceara când o apropii de jăratic. Pentru mine viaţa s-a oprit, soarele stă pe loc, la fel ca scara.

Ca să mă dezmeticesc, scot din buzunar *Ombra*, pe care o ştiu pe de rost şi mă prefac c-o citesc, dar nu pot desluşi o buche; nu văd decât scara înţepenită în poziţia ei, coate de oameni care mă ating în trecere şi… lăptuci. Atât pot să vadă ochii mei.

Dar mă silesc să fixez altceva, care ţine de vis: îmi apropii fruntea de stâlp, îmi fac din Vezuviu o ţintă şi aştept clipa când muntele se va urni, întâi încet, apoi repede, repede, departe de aceste meleaguri.

Aştept şi nimic nu se clinteşte. Muntele, stâlpul meu, aceste drumuri cu talazuri de aramă sclipitoare care duc drept la lăptuci, totul este lovit de imobilitate. Numai eu, eu singur sunt mobil, doar inima mea vibrează de toate grozăviile universului, numai eu pot fi mişcat la dorinţa cuiva şi trimis la iuţeală în câmpia cu lăptuci, unde trebuie să trăiesc, ca până acum, ca un ierbivor, ca gâştele, să pasc de o sută de ori pe zi şi să mă deşert de tot atâtea ori.

Cu stâlpul în braţe, cu ochii aţintiţi spre Vezuviu, mi-aduc aminte că am *Ombra* în mână, *Ombra* care a fost singurul meu tovarăş de drum, de spovedanie şi singurul prieten în vremea acestor nesfârşite zile. Şi mă întreb: de ce oamenii scriu *Ombre* mişcătoare, *Ombre* patetice, de vreme ce pământul nu-i decât un câmp imens de lăptuci, în care putem cădea fără să ne mai sculăm vreodată.

Un *bu-u-u* formidabil zguduie cerul şi marea, izbindu-mă cu dinţii de stâlp.

Acum sunt un *palikaraki* aşa de uşor, că aş putea fi apucat între două degete şi pus oriunde: în cazanul cu

şorici sau în câmpia napolitană. Nu mai respir, mă lipesc de balustradă şi implor scara să se ridice, mai înainte de-a fi un fulg pe care să-l ia vântul. Nu ştiu dacă am dreptul să mă bucur. Între primul şi al treilea *bu-u!* eternitatea este aşa de chinuitoare, că aş fi putut fi măturat de pe puntea acestui deznădăjduit *direttissimo* al salvării mele, la cea mai uşoară suflare şi de mii de ori într-o minută.

Dar iată al doilea şuierat de sirenă, apoi al treilea şi văd cum braţe puternice trag scara blestemată şi o leagă la babord. Nava pleacă majestuos şi pământul parcă se învârteşte în jurul ei. La ieşirea din port, se opreşte şi pilotul coboară în şalupa lui. Un scurt *bu!* – salutul civilizat pentru pilotul Neapolului şi lăptucile sale – şi ne luăm valea, păşind în larg, în timp ce vaporul duduie cu toată puterea, în timp ce vântul suflă în frânghii, iar călătorii şi-au ridicat gulerele paltoanelor.

Abia atunci îmi spun cu glas tare:

— Ăsta-i *direttissimo* al meu!

Şi umflându-mi pieptul, cu ţigara în gură, mâinile în buzunar, bastonul în bandulieră, mă plimb semeţ pe puntea comandantului, căruia mi-e poftă să-i strig: „Hei! prietene!… Cum o mai duci cu sănătatea?”

*

Noapte. Noapte frumoasă meridională. Pachebotul îşi încetineşte mersul… Aşa, dintr-o dată… În largul mării…

— Ce s-a întâmplat?

Saloane şi cabine se golesc. Toată lumea e pe punte, fiecare clasă la puntea ei, cei care au mâncat şi cei ce nu au mâncat, fie din indispoziţie sau fiindcă nu i-a invitat nimeni.

— Ce este acolo?

Trecem pe lângă Stromboli! Şi cum prietenul meu, comandantul, e un individ drăguţ, a încetinit mersul lui *Magnifico*, ca să putem privi pe îndelete acest etern

aruncător de flăcări. Priviţi-l! E la doi paşi de noi. De pe creştetul său, ţâşnitura ritmică de lavă incandescentă luminează noaptea la scurte intervale. Cărarea de foc, roşie în părţile de sus, coboară şerpuitoare, pe alocuri întreruptă, se întunecă din ce în ce şi dispare la poalele muntelui, unde un clocot ciclopean tulbură tăcerea nopţii. Spectacol unic, de neuitat.

Vaporul îşi reia viteza.

Mă aşez şi fumez în noaptea calmă. Mă gândesc la controlorul care ar putea trece, da… La dracu! O să vadă cum am să-l primesc. Oare sunt sau nu pe un *direttissimo?* Şi atunci? Cine eşti dumneata, care mă plictiseşti? Să se termine cu spaima! Acum vaporul merge şi nu se va opri decât acolo unde-l am pe moş Binder, aşa că puţin îmi pasă! O să mă trimiteţi la cărbuni: n-aveţi decât! Ca şi cum am spus vreodată că nu vreau să scot din mină partea mea de cărbuni! Da, sunt gata să pui mâna pe roabă! Da, sunt gata să-mi plătesc drumul, prin orice fel de muncă, oricât de grea şi murdară, dar, pentru numele lui Dumnezeu, fiţi oameni, lăsaţi-mă să ies din câmpul cu lăptuci: am şi eu dreptul la un codru de pâine!

Şi cum fumam şi mă gândeam la ce ar fi putut să mi se întâmple pe *Magnifico*, un domn mărunt şi bine legat fuma de asemenea un trabuc, drept în faţa mea, cu spatele rezemat de parapet. Nu mă slăbea cu privirea, de-o bună bucată de vreme. Dar nu mă sinchisesc!

Ce o fi vrând cu mine omul ăsta cu figură cumsecade, cu şapca pe ochi, cu impermeabil şi cu ţigară care licăreşte în noapte.

Nu vrea nimic. E un austriac: l-am auzit vorbind vieneza cu călătorii. Pe când eram numai noi pe puntea de la a treia, mă întrebă deodată, în italieneşte:

— Ce cabină ocupi dumneata?

— Niciuna.

— Cum? Toată lumea are cabină aici. Uită-te la numărul cheii dumitale.

— N-am nicio cheie.

Mirat la început, apoi înţelegând, zâmbi şi se aşează lângă mine:

— Nu cumva, eşti, din întâmplare, un…

— …Da, un *palikaraki!*

— Şi desigur că n-ai mâncat?…

— Ba da! numai lăptuci…

— Hai cu mine!

În cabina lui, cu mişcări de buldog grăbit, deschide o valiză, scoate sandvişuri, tartine, banane, portocale, „Malaga” şi mă îndoapă. Îmi toarnă de băut, încă şi încă… Apoi ţigări minunate, ţigări minunate.

Ah! palicarule! Totul se plăteşte pe lumea asta, atât binele cât şi răul!

— Să nu te temi deloc! îmi spuse bravul vienez. Suntem pe un vapor de lux, niciun control pe drum! La intrare îţi ia biletul şi-ţi dă cheia cabinei. Atât… Dar cum dracu’ ai ajuns aici?

— Să vezi… erau nişte lăptuci acolo!

*

Acum îmi trebuie un culcuş. Unde să-l găsesc? Pretutindeni!

Mă lungesc pur şi simplu pe marele pătrat care acoperă sufrageria clasei a treia şi adorm. Adorm buştean, până dimineaţa, când o mână mă clatină. Ridic capul, puţin jignit: o bluză albă, o figură tânără, vioaie, se apleacă asupra mea:

— *Fokista lei?* (Eşti fochist?)

— *Fokista…*

Şi-mi acopăr faţa, adormind din nou.

Puţin mai apoi, aceeaşi mână, aceeaşi figură:

— *Passagieri lei?*

— *Passagieri…*

— Ha! Ha! Nu eşti nici fochist, nici călător, ci vagabond! Hai cu mine!

Tii, ce să mă fac? Controlor? Cărbuni? Adio „Malaga”, adio sandvişuri şi ţigări!

Nu! nimic… Cu atât mai bine. Suntem în zodia huzurului, după aceea a nenorocirilor! Aşa-i viaţa! Sunt dus în sufrageria deasupra căreia dormisem. Acolo, micul dejun. Călătorii au plecat şi din trei porţii două sunt neîncepute.

— Au rău de mare *ăştia!* Tu n-ai! Aşează-te!

Ca un lup într-o turmă de miei, mă aruncai asupra untului, dulceţei, cornurilor calde, laptelui bun, cafelei gustoase şi le trimisei să-mi repare bietele maţe dehăinate de atâtea lăptuci. Băiatul mă privea cu braţele încrucişate şi cu faţa îmbujorată de bucurie.

— Nu te grăbi! E permis! Toate astea ar fi mers în mare, la rechini! Şi fripturi, mari ca asta!… Şi *kuglufuri*, tot aşa! În mare!

În mare, pentru rechini… Iar mie şi atâtor altor milioane ca mine: lăptuci, şorici, lături!

Sărmană omenire! Cât eşti de proastă! Mai mult proastă decât rea!…

Trei zile între cer şi mare… Mediterană voioasă, câteodată arţăgoasă. Bolta cerească generoasă, uneori cu toane.

De la bucătăria clasei a treia, unde înţepenit pe două picioare solide, cu mânecile suflecate, mă joc cu vasele, privesc prin ferestruică marea şi cerul, care dansează în toate chipurile şi cânt cât mă ţine gura:

Tambur, tambur!
Iavaş, iavaş…

Deodată, în plină mare dezlănţuită, ziua-n amiaza mare, *Il Magnifico* se opreşte! Ce s-a întâmplat? Toată lumea

năvăleşte pe punte.

Un biet cargobot grec se află în primejdie. Complet gol, pluteşte în voia valurilor, cu cârma ruptă. „*Hohenzollern*” încearcă să-l abordeze cu prudenţă. Prin megafon se aude:

— Tot ce putem să vă facem, e să vă luăm la bord! strigă ai noştri pe italieneşte.

— Nu puteţi să ne remorcaţi? întreabă grecii.

— Imposibil! Suntem vapor poştal!

Strig, la rândul meu:

— Imposibil! Suntem un *direttissimo!*

Şi prietenul meu, comandantul, sună maşiniştilor: *ţârr!... ţârr!... Cu toată viteza, înainte!...*

Înainte!... Fiecare cu soarta lui...

În sfârşit! Într-o duminică însorită: *bu!... bu!... Hei! acolo, pilotul!*

Acostăm la Alexandria.

Strâng mâna austriacului, apoi pe a băiatului de treabă, care-mi spune:

— Dă-mi ca amintire bastonul tău de bambus!

— Ia-l!... Adio!...

...Hei, Franţa!... Nimic de făcut în 1907! Abia peste zece ani şi... pe altă poartă!...

Zbor la scumpul meu Binder...

Saint Raphaël, martie 1927

CIULINII BĂRĂGANULUI

Dedic această carte poporului român, celor unsprezece mii de asasinaţi de guvernul român, celor trei sate: Stănileşti, Băileşti, Hodivoaia rase cu lovituri de tun. Crime săvârşite în martie 1907 şi rămase nepedepsite.

PANAIT ISTRATI
Martie 1928

I {32}

Când soseşte toamna, întinsele câmpii ţelinoase ale Munteniei dunărene se pun să trăiască, timp de-o lună, existenţa lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfântul Pantelimon. În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim Muscalul sau Crivăţul, mătură cu suflarea lui de gheaţă, nesfârşitele întinderi; dar, cum pământul arde încă, înfierbântat ca un cuptor, Muscalul îşi cam rupe dinţii în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, îşi ţinteşte ochiu-i roşu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, şi iat-o plecată spre ţinuturile calde, căci ei nu-i place Muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puţin cam temută la ţară – *ea aduce foc în plisc, dacă-i strici cuibul* – plecare aşteptată, pândită de ialomiţean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului.

După ce a urmărit pe barză în zborul ei, până a pierdut-o din vedere, cojanul îşi îndesă căciula pe urechi, tuşeşte

uşor, din obişnuinţă, şi, gonind câinele care i se vâră între picioare, intră în casă:

— Ia vedeţi, băieţii ăia să înceapă s-adune uscături!

La aceste cuvinte, femeia şi copiii tuşesc şi se înfioară la rândul lor, tot din obişnuinţă:

— Au plecat berzele?

— Plecat…

Atunci Bărăganul ia comanda.

El o face, mai întâi, lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu faţa la pământ şi n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaş!

Întins, de când lumea, peste toate ţarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiţă şi Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ţine primăvara şi vara, în luptă vicleană cu omul harnic pe care nu-l iubeşte şi căruia îi refuză orice bunăstare, afară doar de aceea de-a hoinări şi de-a urla în toată voia. De-acolo vine şi vorba, cunoscută în toate ţările locuite de români şi care se adresează aceluia ce-şi îngăduie prea multe libertăţi în public: „Ia ascultă, mă: ce, ori te crezi aici pe Bărăgan?…”

Căci Bărăganul e singuratic. Pe spatele lui, niciun copac! Şi de la un puţ la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici împotriva foamei nu prea e treaba lui să te apere. Dar, dacă cumva eşti înarmat contra acestor două nevoi ale gurii şi dacă vrei să te afli singur cu Dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ţinutul pe care Creatorul l-a hărăzit Munteniei, pentru ca românul să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanţuri de munţi e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeaşi pasăre urcă, cu ea în zbor, pământul şi depărtatele lui zări. Întins pe spate, simţi cum talerul pământesc se înalţă spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiaşul lipsit de toate.

Acestei împrejurări s-o fi datorind şi faptul că locuitorul Bărăganului, ialomiţeanul, e o fiinţă oarecum tăcută. Şi cu

toate că ştie să glumească şi să facă haz, când i se dă prilej, îi place şi mai mult să asculte cuviincios. E, fiindcă viaţa lui e grea şi el nădăjduieşte mereu că cineva va veni poate odată să-i arate cum ar putea să muncească, mai cu folos, îndărătnicul lui Bărăgan.

Visări, gândiri, înălţare şi pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan – această pustietate care ascunde apa în adâncimile ei şi unde nimic nu răsare de la sine, nimic, afară de ciulini.

*

Nu e vorba de acei scaieţi care cresc ca păpuşoiul şi fac o frumoasă floare liliachie, ca un pămătuf, pe al cărui pufuşor fetele îl tund în seara de Sfântu' Toader, cântând:

Codiţele fetelor,
Cât codiţa iepelor!

Ciulinii de care e vorba aici apar de îndată ce se topeşte zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârciog. În mai puţin de-o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură şi turmele de oi, care sunt lacome de acest ciulin şi îl pasc aprig. Dar, cu cât îl pasc, cu atât el creşte, se rotunjeşte mereu şi ajunge să atingă dimensiunile unei mari damigene. Atunci oile se opresc de a-l mai paşte, îl lasă în pace, căci înţeapă groaznic. Ştie să se apere, buruiana dracului! Ca şi buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât ştie să se apere mai cu înverşunare.

Dar ce siguranţă avem noi despre ce e trebuincios ori netrebuincios pe pământ?

Atâta timp cât ialomiţeanul se zbate, se încăpăţânează să smulgă ţelinei un căuş de porumb sau câţiva cartofi, Bărăganul nu e interesant. Nu trebuie să-l vizitezi. E ceva pe dos, ca o femeie îmbrăcată în zdrenţe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scop să-i umple burta cu mălai. Mai sunt şi colţuri hărăzite reculegerii.

Ăsta e Bărăganul!

El începe să domnească îndată ce omul harnic se retrage în coliba lui, îndată ce ciulinii înţeapă rău şi când vântul dinspre Rusia se pune să sufle cu temei. Asta se întâmplă prin octombrie.

Poţi vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte şi întârzie cu păscutul turmei. Nemişcat locului, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, parcă ar fi de lemn.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoşi, ai zice că-s nişte oi cu lâna de oţel. Numai spini şi sămânţă. Sămânţă de răspândit pe pământ, ca să crească ciulini, numai ciulini.

Ca şi ciobanul, la fel se clatină şi ei. Căci în masa lor compactă, Muscalul suflă mai cu îndârjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb striveşte pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Aşa, o săptămână întreagă… Suflă… Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu balonul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puţin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului strălucicia Domnului şi se închide în bordeiul lui.

Noi spunem atunci: ţipenie! Nu mai vezi om! E numai Bărăganul!

Şi, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avântul de care armăsarul lui e în stare, Crivăţul galopează în împărăţia ciulinilor, frământă cerul şi pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele – şi iată-i porniţi, ciulinii! Plecaţi să semene netrebnica lor sămânţă.

Mica tulpină se frânge pocnind, cosită la rădăcină. Balonaşele spinoase încep să se rostogolească, mii şi mii! E marele pohod al ciulinilor, care „vin, Dumnezeu ştie de unde şi se duc, Dumnezeu ştie unde”, spun bătrânii, privind pe fereastră.

Ei nu pleacă toţi deodată. Unii o şterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenuşii. Alţii par să ţină piept, nu vor să cedeze, dar ceilalţi dau năvală peste ei, îi agaţă în goană şi-i târăsc. La un moment dat, îi vezi încâlcindu-se, formând mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce Crivăţul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită şi apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul!

Ai zice că, aici se cocoşează, aici se întinde, după voinţă, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când Crivăţul îşi suflă turbarea.

Uneori, în clipe de linişte, Bărăganul parcă-şi reţine suflarea, ca să simtă cum trec fuguliţa trei ori patru ciulini, ca nişte buni tovarăşi, se ciocnesc unul de altul şi se întrec în glumă, dar repede se pun în rând şi o pornesc, cot la cot.

Spre sfârşitul vijeliei, vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiţi, fiind cei mai aşteptaţi.

Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată, ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de-a se fi înţepenit un timp în cine ştie ce şanţ, fie, în fine, că o ceată de şstrengari i-a urmărit şi oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Şi-i vezi cum se perindă izolaţi, rostogolindu-se ca nişte cocoloaşe de omuleţi grăbiţi.

Văzduhul şi tot Bărăganul îi privesc: sunt singuraticii, adică cei mai iubiţi.

Apoi, orice viaţă se opreşte brusc. Nesfârşitele întinderi sunt curăţate ca lespezile unei curţi princiare.

Atunci Bărăganul se învăluie în cojocul lui de iarnă şi se pune să-i tragă un pui de somn, care ţine şase luni.

Dar ciulinii?

Ei îşi continuă povestea.

II

O poveste nemaipomenită, a pământului nostru românesc. Dar s-o iau mai bine de la început…

Deşi băltăreţ din Lăteni, de pe Borcea – această fiică a Dunării care cutează să se măsoare cu ea – nu sunt ialomiţean de baştină. Părinţii mei, amândoi olteni, săraci lipiţi, ca Iov, au plecat în lume, când aveam doi ani. Şi ce s-o mai lungesc? După nenumărate peregrinări prin douăzeci de judeţe, îşi aruncară desagii şi pe mine, care eram cât o ciubotă, în acest cătun care se oglindeşte în Borcea.

Poate să vă pară curios, dar aşa e. Părinţii mei nu erau dintre cei care se lasă duşi la munci grele, ca vitele la tăiere, mai ales tata, un uluit care cânta ca un apucat din fluier, până ce leşina de foame. Şi la Lăteni aveam cel puţin peştele la îndemână. Aproape că ne sărea singur în oală.

Primăvara şi toamna, Borcea acoperea cu apele sale gălbui sute de hectare înţelenite. Şi în această pânză nesfârşită de apă, carasul, ciortanul şi ştiuca roiau, că până şi pisicile se duceau să se îmbuibe pe malul bălţilor. Atunci era vremea pescuitului cu cazanul. Adevărata mană cerească. Bărbaţi, femei şi copii, goi până mai sus de genunchi, cu traista după gât, se împrăştiau în trăgători, înaintând cât se poate de încet în câmpia înecată, fiecare având alături un cazan vechi, fără fund. Apa nu trecea niciodată de genunchi. Bălăcindu-ne, peştele ne lovea peste picioare. Era însă albitură şi noi umblam după cei mari. Acestora – după cum se ştie – le plăcea să roadă din rădăcina ierburilor, al căror creştet plutea pe apă. Asupra lor ne aţineam privirea, stând nemişcaţi. Şi cum le vedeam clătinându-se, paf! cazanul deasupra. Auzeam peştele zbătându-se între pereţii vasului; n-aveai decât să-l apuci cu

mâna şi să-l vâri în traistă. Trebuia să fii prea neîndemânatic ca să dai greş.

Tatăl meu, spre marele haz al ştrengarilor, n-o brodea niciodată. Îşi băteau joc de el, îl tachinau. Puţin îi păsa. Continua să se arunce cu cazanul său asupra tuturor buruienilor care se mişcau sau nu în preajma lui.

După un ceas de pescuit ne reîntorceam la bordeiele noastre, cu sacii doldora de peşte. Tata nu aducea niciun chitic! Cum îl vedea, mămuca îl sfătuia să stea acasă, să se ocupe cu săratul peştelui, să prepare mâncarea, să spele rufele şi să cânte din fluier.

Vorbele ei mă umileau până la lacrimi: un bărbat nu face pe spălătoreasă şi nici pe bucătăreasa! Dar tata n-avea nimic bărbătesc într-însul: era o femeie blândă, cu nişte mustăţi mari, negre, ochi adânci şi galeşi, totdeauna pironiţi asupra fluierului său, de unde scotea, cu degetele-i noduroase, melodii ce răsunau în depărtări şi făceau pe câini să latre în nopţile tăcute. În schimb, când prepara un borş sau o plachie de peşte sau spăla rufe, cea mai bună gospodină putea să vie să-i ceară sfatul. Din păcate, îşi băteau totuşi joc de dânsul, deoarece unui bărbat nu-i şade bine să facă treburi femeieşti.

În clipele acelea m-aş fi bătut cu tot satul, căci bietul tata nu răspundea niciodată cu înjurături şi răbda în tăcere. Trădând un uşor zâmbet, se îndrepta spre Borcea, cu căciula ţuguiată dată mereu pe ceafă, cu nădragii rupţi, totdeauna în vine, cu opincile târşâinde, cu gâtul lui lung şi cu minunatul caval de care nu se lipsea niciodată, căci îl răzbuna de această viaţă păcătoasă, frumoasă şi tristă.

Uneori îi luam urma, într-ascuns, deoarece îi plăcea să fie singur. În serile calde, când tăcerea se amesteca cu mirosul nămolului. Îl simţeam stând pe un trunchi de salcie dezrădăcinată. Şi după o doină ce-ţi tăia răsuflarea, îi auzeam vocea înceată şi melodioasă, care îngâna neuitatul cântec din ţara Oltului:

Foaie verde de-avrămeasă
Ila, ila, la!
Au plecat olteni la coasă;
Au rămas oltencile,
Şi-au umplut cârciumile.

Da, oltenii pleacă totdeauna, pentru „coasă” şi alte nenumărate nevoi, lăsând în urmă pe oltence care „umplu cârciumile”, ceea ce nu-i chiar atât de adevărat. Tata, de pildă, n-a făcut cum zice cântecul. Plecând şi-a luat olteanca şi comoara, adică pe mine. Din pricina asta mama ţinea la el mult de tot. Mi-o mărturisea chiar ea, la pescuit, când, văzându-i picioarele cu vinele grozav de umflate, o întrebam de ce-i lasă tatii treburile cele mai uşoare:

— Fiindcă îl iubesc, dragul meu… Dumnezeu l-a făcut aşa şi mi l-a dat de bărbat. Nu e vinovat cu nimic, săracu’.

*

Iată cum trăiam la Lăteni.

Aveam pe atunci nouă ani. Cu mama, care nu se arăta niciodată obosită, mergeam împreună la pescuit, fie în vremea revărsării apelor – când crapul ne bătea la uşă – fie în celelalte luni ale anului, când trebuia să-l căutăm în Borcea.

Pe Borcea nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, ci cu chipcelul, prostovolul, plasa sau vârşiile, adesea chiar cu năvodul în tovărăşia altor pescari.

Trebuia să vezi această femeie-pescar, ca să-ţi dai seama ce înseamnă o olteancă ce-şi iubeşte bărbatul! Mai ales când arunca prostovolul roată – cu mânecile suflecate până la umeri, fusta ridicată sus de tot, părul strâns bine într-o basma, ochii, gura, nările adulmecând nesfârşitul bălţilor – ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peştele din Borcea.

— Halal aşa nevastă! strigau pescarii, văzând-o.

Niciunul dintre noi nu eram convinşi că merită cumva să te speteşti prea mult pe lumea asta. Munca nu duce la nimic.

În vreme ce pescuiam cu mama – şi eu, la rândul meu, îmi scoteam partea de peşte – tata, acasă, săra de zor, umplea hârdaie, zvânta peştele pătruns bine de sare şi-l pregătea de vânzare!

Vânzarea!... Să vă ferească Dumnezeu de-o astfel de vânzare. Cinci până la zece lei suta de kilograme, livrate cu toptanul direct la negustorul hrăpăreţ. Şi tot erai mulţumit, numai să scapi de peşte, fiindcă nu mai ştiai unde să-l pui! Ne strivea, se strica şi se împuţea, după ce trebuise să ne bălăcim în maţele lui până la gleznă, în timpul când îl săram. Da, cinci până la zece lei suta de kilograme. Muncă pentru stat, ca să-i cumperi tonele de sare! Din tot acest peşte care se strica şi pe care trebuia să-l aruncăm în Borcea – de unde mama îl scotea cu atâta bărbăţie şi nădejde într-o zi mai bună! — nu ne rămânea nici măcar cu ce să cumpărăm un lanţ la câini sau o baniţă de mălai. Desigur, zicătoarea populară avea dreptate:

Bună ţară, rea tocmeală;
Hât-o-n cur de rânduială.

Asta era; ţară bogată, rău organizată şi rău guvernată. Mama o ştia ca orice ţăran român.

În lungii săi ani de vagabondaj, de la un capăt la celălalt al Munteniei, avusese ocazia de mii de ori să constate cât de mizerabilă era viaţa băştinaşilor. Departe de apă şi prea săraci ca să-şi plătească o bucăţică de carne, trăiau numai cu mămăligă şi verdeţuri{33}, în timp ce milioane de kilograme de peşte zăceau, se pierdeau şi se stricau pe sutele de kilometri parcurşi de Dunăre, de braţele şi afluenţii săi. Dar cum să transporţi această mană cerească,

de vreme ce trei sferturi din ţară e lipsită de comunicaţii, azi ca şi acum o mie de ani?

Atunci mama avu o idee, pe care şi-o realiză, fără să ne spună. Economisind pe ascuns bani, îndopându-ne cu peşte şi nimic altceva decât peşte – rareori un boţ de mămăligă, şi mai rar un codru de pâine – izbuti în timp de un an să adune o sută de lei şi să cumpere, de ocazie, o mârţoagă şi şi o căruţă, la care două din roţi se bălăbăneau gata să se desprindă.

— Uite, îi spuse tatei, o să te duci tu şi băiatul să bateţi satele cu *asta*, vânzând peşte sărat…

— Cu *asta?* suspină tata, galben, să străbat Bărăganul cu *asta…*

Măsură cu privirea gloaba jigărită şi harabaua ieşită din ţâţâni.

— Vrei să mă întovărăşeşti, puiule? îmi spuse.

Ce întrebare! Nu numai că voiam, dar eram încântat! Să văd Bărăganul! Acest „pământ fără stăpân”, această obsesie a oricărui copil! Şi mai ales să pot alerga, în sfârşit, şi eu după ciulinii lui, despre care prietenii de joacă îmi istoriseau minuni, să zbor odată cu ţarina lui, purtată de vânt.

— De ce să nu încercăm? spusei grav, stăpânindu-mi bucuria. Ce avem de pierdut?

— La dracu’. Mai întâi calul; apoi căruţa şi pe urmă chiar pe noi! Vom fi înghiţiţi de Bărăgan!

Înghiţiţi de Bărăgan! Mă înfiorai. Cât o doream!

A doua zi, în zori, am pornit luând cu noi cele de trebuinţă, adică mai nimic. Buna noastră mămucă, plânsă, prăpădită, de parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne întovărăşi pe jos până în pragul Bărăganului, acolo unde şoseaua care merge de la Brăila la Călăraşi, sfiindu-se de pustietate, o ia de-a lungul Borcei.

Acolo, ea ne îmbrăţişă, cu faţa scăldată în lacrămi şi brăzdată de zbârcituri, deşi nu avea încă treizeci şi cinci de ani. Avu o mângâiere şi pentru gloaba pe care n-avea s-o

mai revadă şi zgâlţâi una din roţile căruţei ca să se convingă de slaba-i rezistenţă. Nici căruţa n-avea s-o mai revadă.

În dimineaţa alburie, mohorâtă, siluetele noastre se micşorau la apropierea pustietăţii, în timp ce corbii se roteau pe cerul plumburiu de vară. Cu căciula în mână, tata înşfăcă hăţurile de frânghie şi-şi făcu cruce:

— Domnul să fie cu noi!

— Domnul să fie cu voi!

Şi Bărăganul ne înghiţi… Fără să se lase intimidat, tata dădu drumul unui tril sfâşietor din caval, acompaniind cuvintele:

Au plecat olteni…

Aşa am părăsit-o pe biata mama, pe care n-aveam s-o mai revedem niciodată.

III

Trei sute de kilograme de peşte, înghesuite dinapoia căruţei, balanţa de cântărit, atârnată de coviltir, un sac de mălai, un ceaun pentru fiert mămăliga, o pirostrie, o desagă plină cu ceapă, două scoarţe, o pungă pentru strâns gologanii şi o bâtă zdravănă, bună să ne apere la nevoie – iată toată averea noastră.

Mergeam pe jos, pierduţi, ca într-un ocean, între cer şi pământ. Calul ne urma, tuşind.

— Dacă n-ai fi vrut să vii cu mine, n-aş fi plecat pentru nimic în lume…

Fu primul cuvânt pe care tata mi-l adresă deodată, în plină singurătate. Nu-l voi uita până la moarte. M-a urmărit de-atunci, şi mă va urmări cât voi trăi. Răspunzător de această aventură eram, deci, eu, un băiat de paisprezece ani.

Dacă n-aş fi vrut… Dar ar fi fost oare cu putinţă?

Fără să-i răspund tatii – care de altfel mi se adresase într-o doară – trecui înapoia căruţei, de unde văzui pe sub ea copitele calului înfundându-se în pământul nisipos, copitele îmbătrânite şi păroase care se ridicau şi se lăsau cu greutate, în timp ce doniţa cu păcură, pentru uns, se legăna între osii. Privelişte de-o clipă. Îndată mă simţii ca trăsnit: soarele se ivise brusc şi arunca asupra singurătăţii noastre valuri de raze orbitoare. Miile de ciulini ursuzi se împodobiră cu diamante violacee; îmi venea să le ating cu degetul sau să le culeg cu vârful limbii, în timp ce tata şi căruţa se depărtau uşor, cu spatele spre răsărit.

Chiţcani, dihori şi nevăstuici fugeau speriaţi, aproape tot aşa de numeroşi ca şi lăcustele, ceea ce mă făcu să regret că nu luasem cu mine şi câinele. Ce chilipir ar fi fost pe capul lui, mai ales că i se făcuse lehamite de peşte, ca şi

stăpânilor lui, de altfel. Şi apoi, aş fi avut în el un bun prieten, aşa cum tata şi-l avea pe al lui, în fluier. Mama însă ne sfătuise să ne lipsim de câine, căci i-ar fi curs balele, văzându-ne mâncând mămăligă. Şi apoi, tata avea somnul uşor, iar pe Bărăgan nu se află ţipenie de om, cu atât mai puţin răufăcători.

Cu toate astea, cât îmi lipsea Ursu! Eram setos de singurătate şi călătorii lungi, însă în bună tovărăşie. Ani de-a rândul, martor neputincios, ţintuit la pescuit, priveam cu tristeţe la plecările prietenilor mei care galopau odată cu Crivăţul şi ciulinii în frumoasele luni de septembrie.

Unde se duceau? Ce păţeau? Ce vedeau?

Unii dintre ei nu s-au mai înapoiat acasă niciodată. Se spunea doar atât: „Cutare s-a pierdut”. Altul ajunsese la nu ştiu ce rudă înstărită care-l înfiase. Cum asta? Cum te poţi pierde şi cum poţi fi înfiat?

Iată de ce primisem dintr-o dată să-l întovărăşesc pe tata.

Eram înalt şi zdravăn. Voiam să alerg, la rândul meu, cu vântul şi ciulinii, să mă pierd sau să mă înfieze cineva, dar să plec, să alerg, să scap de această apă care-mi putrezise picioarele, de acest peşte pe care-l căram în van.

Acum ciulinii erau acolo, la picioarele mele, frumoşi ca nişte merişori mari, numeroşi ca stelele, cărnoşi, plesnind de sevă, dar nemişcaţi. Nu se clinteau deloc, căci eram la începutul lui august.

Alerga-voi cu ei peste o lună? Afla-voi unde se duc, încotro aleargă? Ştiam că cei mai mulţi o sfârşesc în foc, trosnind în vreo sobă? Dar ceilalţi? Cei care „scornesc poveşti”? Ce ţări vor arăta privirii unui băieţaş? Cum poate fi schimbată soarta unora?

Ah! cât doream să vorbesc cu cineva care mi-ar fi istorisit năzdrăvănii, care să mă mintă, dar să mă facă să visez puţin, să cutez! Şi ciulinii nu erau decât vis şi îndrăzneală, invitaţie să schimbi ceea ce ai cu ceea ce ai

putea să ai, fie chiar mai prost. Ori, nimic nu-i mai rău decât să putrezeşti locului, atunci când iubeşti întreg pământul.

Bărăganul despre care se spunea că-i „nesfârşit”, era în ochii noştri de copii „întreg pământul”. Pustiu, ţelinos, plin de primejdii, oricine ştia asta. Şi totuşi, plecând într-o zi, odată cu ciulinii, ca să nu se mai reîntoarcă, Matei, feciorul săracului moş Broşteanu, devenise unul dintre cei mai mari marchitani din Bucureşti.

Mărturisesc, nu visam nicio mărire. Visam pur şi simplu. Eram revoltat de pescăria rău mirositoare, de toropeala bălţilor nămoloase şi a părinţilor care aveau aerul că vor să-mi lase moştenire soarta lor păcătoasă. Nu cunoşteam altceva mai trist în afară de găzari, a căror pâine, când o mănâncă, miroase a gaz. Dar, cel puţin, ei mâncau pâine în fiecare zi, în timp ce noi la patru duminici o dată. Şi se spune că părinţii mei, ajungând pe Borcea, au fost atât de fericiţi dând peste peşte, că au strigat:

— Aici! e cel puţin peşte!

Şi, într-adevăr, a fost atâta că până la urma ne-a izgonit, pe mine şi pe tata, iar pe mama a omorât-o.

*

Se împlinise o săptămână de când mergeam fără să vedem o faţă omenească. Apucând pe drumul spre Mărculeşti, care taie drept Bărăganul, tata îmi spuse:

— Nu mai putem merge cu tot peştele ăsta. Trebuie să ne descotorosim de o parte din el.

— Cum? Să-l aruncăm?

— Nu, dar cam aşa ceva… Şoseaua asta e foarte umblată. Să încercăm a-l vinde ţăranilor care merg la culesul porumbului. La zece lei, cincizeci de ocale, încă am fi câştigaţi.

Mă gândeam la socoteala mamei.

— Să-l vindeţi între patruzeci-cincizeci de bani chilu, aşa că de la primul drum să „scoateţi” calul şi căruţa, plus un mic câştig.

Puteam să prezic, de pe acum, ceea ce aveam să „scoatem” din acest prim şi ultim drum, privind la ochii stinşi ai gloabei noastre şi la figura grozav de suptă a tatei. Cât despre căruţă întregea restul: încă vreo câteva zile de arşiţă şi nu va mai fi decât un maldăr de lemne şi fiare. De-acum două zile roţile ei nu se mai ţineau decât graţie cârpăcelilor, în vreme ce calul se prăbuşea la fiecare sută de paşi. Îl puneam pe picioare, trăgându-l de coadă. Dar acest fel de-a străbate Bărăganul, îl arunca pe tata într-un mutism, pe fiecare zi mai înfiorător pentru mine, care-mi reamintea cuvintele sale din dimineaţa plecării.

Aş fi vrut mai bine să dispar, să mă salvez de-a binelea. Tăcerea tatei era înspăimântătoare, asemănătoare cu a Bărăganului, sfâşiată doar de strigătele ascuţite ale hultanilor şi vulturilor pleşuvi, ce-şi săpau cuiburile în nemărginitul defileu al dealurilor ce se profilau în zare. Apariţia acestor păsări de pradă mă sili să nu-mi părăsesc tatăl nicio clipă. Nu mă temeam de vulturii pleşuvi, care sunt fricoşi şi se mulţumesc cu mortăciunile aruncate afară, pe păşune; mă înspăimântau, însă, hultanii, despre care auzisem că atacă turmele de oi şi înşfacă uneori chiar miei în gheare.

Această teamă nu-mi displăcea în întregime. Alături de un tovarăş voios şi înarmat cu o puşcă, m-aş fi trezit cu un suflet de haiduc, visând primejdii şi isprăvi îndrăzneţe. Dar, Doamne, cât e de trist să te măsori cu Bărăganul – unde totul este vitejie şi pericole – în tovărăşia unui om strivit de viaţă!

Ţinându-i urma de aproape de-a lungul acestui nemărginit populat de poveşti miraculoase, mă întrebam adesea cine era acest tată, pe care nimic nu-l interesa, afară de fluierul său? Niciodată nu-l văzusem sărutând-o pe mama, iar pentru mine n-avusese decât mângâieri, foarte

rare la începutul sosirii noastre în Lăteni. Ştiam despre dânsul tot atât cât despre calul nostru, poate şi mai puţin.

Iată în ce jalnică tovărăşie mă zbăteam, la paisprezece ani „plecat în haiducie” în acest regat al ciulinilor care „scornesc poveşti”.

La vremea prânzului, poposirăm pe drumul spre Mărculeşti. Calul, lăsat în voie, mergea bălăbănindu-se când la dreapta, când la stânga, păscând iarbă. Fiind tare însetat, căzu cât era de lung şi nu mai mişcă. Încercarăm să-l punem pe picioare, ca să-l ducem la puţul a cărui cumpănă se desena în zarea drumului. Osteneală zadarnică. Trebui să aducem apă şi să-l adăpăm pe loc. Apoi mâncarăm, ca de obicei, la umbra căruţei: o mămăligă bună şi nelipsita saramură cu îndrăciţii de ardei.

Mâncând, tata cerceta necontenit zarea, de unde spera să apară o căruţă. Fapt care se întâmplă pe la sfârşitul mesei: o droşcă frumoasă se apropia în goana mare, ridicând un nor de praf. Doi telegari puternici, cu hamuri bogate, trăgeau la ea în galop.

Era un ţigan pricopsit, unul din acei rotari-fierari, stăpân pe frumoase holde mănoase, muncite de cojani ca noi.

— Ho, ha, ho! urlă, oprindu-se cu gesturi de geambaş, rotindu-şi ochii care voiau să fie fioroşi şi rânjind cu toţi dinţii albi ca laptele.

Dinaintea acestei semeţii, tata plecă fruntea, umil.

— Bună ziua la rumâni! strigă ţiganul. Ce aveţi de vânzare acolo? Pepeni?

— Nu! peşte îndulcit.

— Ce fel de peşte…

— Ciortan…

— Şi n-are viermi ciortanul tău?

— Dacă are, să nu cumpăraţi…

— Asta după cum o fi preţul. Şi de ce să nu cumpăr? Ce parcă eu am să-l mănânc? Puah?

Apoi coborî, prinse hăţurile de roata droştii şi începu să răscolească prin căruţa noastră. Întoarse peştele pe toate părţile, îl cercetă la urechi, îşi vârî nasul, îl muşcă chiar, apoi:

— Crapii tăi n-au încă viermi, dar nu e timpul trecut. Cât ai?

— Trei sute de chile.

— La ce preţ?

— Zece lei pă cincizeci de ocale, ca să scap de el.

— Şi dacă-ţi iau jumătate din el, mi-l dai mai ieftin?

— Niciun ban mai jos, spuse tata, dezamăgit.

Atunci, ţiganul strigă, umflându-se în pene:

— De ce eşti prost! Unde crezi c-ai să-ţi vinzi peştele, cu harabaua şi gloaba asta care e pe dric?

Şi spunând acestea, trase o lovitură de ciubotă în coastele calului, care sta încă lungit la pământ. În faţa unei atari mârşăvii tata încleştă fălcile, luă biciul şi se apropie de ţigan, care se da îndărăt spre droşcă.

— De ce îmi loveşti animalul, cioroi puturos? Te-am rugat eu să-mi cumperi peştele? Ţi-am dat eu oare bună ziua? Am să te pocnesc cu măciuca asta, unde „ţi-a pus popa mirul”.

Ţiganul, palid, îşi pierdu ifosele numaidecât:

— Ei, da! Ai dreptate, frate. Dar eu n-aş mai fi ţigan, dacă m-aş fi purtat altfel; năravprost de a face întotdeauna pe şmecherul. Haide, uită-mi mojicia şi vino să te cinstesc cu un cinzec de ţuică. După care vom cântări o sută şi cincizeci de chile de peşte la preţul pe care-l ceri tu.

Tata cugetă o clipă, apoi primi un ţoi şi chiar mai multe. Avui şi eu partea mea. Apoi cântărirăm de cincisprezece ori câte zece ocale de peşte, cu bătaie. După ce tata îşi vârî în pungă cei treizeci de lei, băură din nou o ţuică, făcându-şi semne destul de călduroase la plecare.

Şi căruţa noastră, uşurată pe jumătate din greutate, îşi reluă în amurg drumul nevăzut de-a lungul Bărăganului.

IV

Nu merserăm mult… O poştă… Mereu după soare. Dar ne trebuiră două zile ca să acoperim această distanţă, atât erau de plâns calul şi căruţa. Apoi, amândoi se prăbuşiră dintr-o dată, ajunşi la capătul puterilor.

Căruţa pierdu deodată trei roţi, care se desfăcură în bucăţi şi-şi sfărâmă coviltirul, răsturnându-se. Calul muri la asfinţitul soarelui, care aurea pustietatea, nenorocirea şi feţele noastre întristate. Bietul animal îşi dădu sufletul fără nicio caznă, fericit c-a sfârşit-o. Scoţându-şi căciula şi privind cadavrul, tata rosti:

— Dumnezeu mi-e martor că nu l-am făcut să sufere. Am alergat cale de trei bătăi de puşcă, ca să-i aduc apă; fânul nu i-a lipsit şi de bici nici n-a fost vorba. Acum că a murit în mâinile mele, Dumnezeu să mă ierte, dar nu sunt vinovat cu nimic.

Se închină şi îngenunche cu faţa spre răsărit, acolo de unde plecase fără nicio speranţă.

Petrecurăm noaptea lângă calul mort, stând multă vreme muţi, înainte de-a adormi la auzul duiosului cri-cri. A doua zi, în zori, corbii ne dădeau târcoale, croncănind îngrozitor. Ne grăbirăm să le lăsăm stârvul şi celelalte. Tata fierse o mămăligă mare, ca să avem la drum, umplu ceaunul cu peşte şi-şi făcu o desagă din sacul de mălai aproape gol şi bota cu apă. Eu mă înhămai cu scoarţele şi pirostriile.

Pornind la drum, tata rosti, ca la plecarea din Lăteni:

— Domnul să fie cu noi!

Mama nu mai era de faţă ca să ne răspundă, iar tata nu mai cântă din caval.

Către amiaza acelei zile, în timp ce apucam pe şoseaua ce duce la Călăraşi, începu să sufle un vânt puternic, dinspre baltă:

— Iată bâltăreţul, strigă tata, vestitorul crivăţului! S-a sfârşit cu vara! Iar tu ai să poţi să alergi în curând după ciulini, dacă te îndeamnă inima.

Apoi, văzându-mă cum privesc ciulinii ca un apucat, adăugă:

— De altfel, eu ştiu că numai asta te-a aruncat în gura Bărăganului. Acum nenorocirea ne-a ajuns. Putem să gonim împreună!…

— Ne reîntoarcem la Lăteni? îl întrebai.

— Nu, mergem mai întâi la Călăraşi; e capitala judeţului şi apoi ştii cântecul:

Negustor, negustoraş,
Hai la târg, la Călăraşi.

Om cumsecade, tata îşi descreţi puţin fruntea. Îi sărutai cu vioiciune mâna şi el îmi mângâie obrajii.

— Să uităm necazul, copile!… Rostul nostru aici pe pământ este ca să ispăşim; asta-i viaţa… Dar Dumnezeu vede!…

După două zile de mers pe un drum, în sfârşit, bun, sosirăm la Călăraşi, unde Borcea se ceartă cu Dunărea şi o ia razna, cale de o sută cincizeci de kilometri până la Hârşova, unde revine la matcă. Pentru prima oară, la Călăraşi, ştiui ce înseamnă un oraş, cu străzi pietruite, case clădite unele peste altele şi cu oameni mulţi care se îmbrânceau ca la bâlci. În curţile bogate se aflau stive mari de lemne, de fag şi salcie, tăiate în formă de stânjeni. Văzându-le, tata cumpără un ferăstrău şi un topor, îşi făcu o capră şi iată-ne strigând prin faţa curţilor pline cu lemne:

— *Tăietori! Tăietori!*

Ne primiră bine peste tot şi muncirăm pe oricât, totdeauna la bună învoială. Tata cerea preţuri duble, căci, spunea el, bogaţii se tocmesc ca ţiganii, totuşi, ajungeam la o înţelegere, până la urmă. Şi bietul tata asuda din răsputeri, din zori şi până noaptea. Eu, la rândul meu,

asudam, ajutându-l pe cât puteam. Aşa izbutirăm să câştigăm aproape zece lei pe zi, în mijlocie, ceea ce era nemaipomenit.

— Trebuie neapărat, dragul meu, spunea tata, trebuie să ne înapoiem cu suta de lei care zace acum în mijlocul Bărăganului. Altfel mă-ta ar muri de durere.

Împingeam şi eu la ferăstrău, mâncând pâine şi brânză. Pâine! cât eram de fericit că o pot mânca! Adevărat cozonac, alături de veşnicul peşte de la Lătenii noştri.

Seara, rupţi de oboseală, ne răsfăţam cu sarmale gustoase, într-o cârciumă de lângă oborul de cereale, a cărei hangiţă îi cunoştea pe ai mei, ne lăsa să dormim pentru o nimica în vreun colţ de hambar. Totuşi, tata plătea zilnic un chil de vin, ca să nu pară prea calic. Şi aşa am dus-o vreme de o săptămână. Încă una a cărei muncă ne aştepta şi am fi luat drumul spre Lăteni, aducându-i mamei gologanii. Găsisem chiar nişte cojani cu căruţe, care se ofereau să ne ducă până la Feteşti şi mai departe.

Ceea ce se şi întâmplă. Plecarăm înainte de-a sfârşi cea de-a doua săptămână de lucru, dar nu ca s-o revedem pe mama, căci murise.

*

Nu bănuiam nimic în seara aceea, la han, când Gavrilă Spânu, din Făcăeni, dădu peste noi. Cu biciul la subsuoară, plin de praf din cap până în picioare, se adresă tatii, cu veselia sa obişnuită:

— Aşa, Marine! Tu mănânci sarmale şi Anica ta…

— Da, ştiu! spuse tata, strângându-i mâna, Anica ne aşteaptă cu nerăbdare… Dar câte am pătimit de-a lungul blestematului ăsta de Bărăgan. Stai jos şi spune-ne ce mai e pe acasă.

Gavrilă se aşează la dreapta mea, se uită ciudat la tata, care-i şedea în faţă, scoase căciula şi scuipă:

— Să-mi aduci o cinzeacă de ţuică! strigă la cârciumăreasă.

Şi-apucând ţoiul, fără o vorbă, se aplecă într-o parte, şi vărsă câteva picături pe duşumea.

Văzându-l, tata îşi ridică paharul de vin şi vru la rândul său să stropească pământul, dar rămase cu privirea pironită pe Gavrilă, întrebându-l parcă: „La cine te gândeşti?”

Ţăranul nu răspunse, îmi aruncă o uitătură pe furiş, îşi răsuci mustaţa şi-i făcu semn tatii, mişcându-şi sprâncenele.

Înţelesei şi izbucnii în plâns. Atunci, uşurat, Gavrilă povesti pe scurt, în timp ce eu plângeam cu capul în palme.

— Da! s-a stins, sărmana femeie… O înţepătură la deget, cu un os, pe când despica burta unui peşte. O nimica toată, ai fi zis, o zgaibă. Dar buba se învenină, în mai puţin de opt zile. Atunci a venit după mine la Făcăeni… Cum trebuia să plec a doua zi la Călăraşi, cu un transport, nevastă-mea o culcă la noi şi când se crăpă de ziuă am pornit la drum. S-a văietat tot timpul, fără să închidă un ochi. Alaltăieri am sosit aici, la poarta spitalului. În timpul nopţii şi-a dat sufletul. Ei au „tăiat-o” şi au îngropat-o.

Şi omul adăugă, după o pauză:

— Anica a cerut s-o iertaţi şi v-a iertat.

— Dumnezeu s-o ierte! spuse tata, vărsând câteva picături de vin.

— Toţi o să ne ducem lângă ea, într-o zi! conchise Gavrilă.

Şi strecură lângă farfuria tatei o batistă mare făcută ghem, basmaua roşie cu care mama îşi lega părul la pescuit.

— Uite şi banii ei… Vreo doişpe lei, aşa îmi pare că mi-a spus.

Cu privirea rătăcită pe masă, tata şopti:

— Blestemat Bărăgan… Şi blestemat peşte… Doamne, cât e de greu să urci până la capăt calvarul vieţii.

— Să-i fie ţărâna uşoară! spuse Gavrilă, ciocnind paharul cu tata.

Apoi:

— Ce necazuri spuneai c-ai avut pe Bărăgan?

— Calul mort, căruţa sfărâmată şi peştele pierdut…

— Numai atât! Fir-ar să fie!… Şi acum?

— Tăiem lemne de-o săptămână… Şi credeam că avem voie să mâncăm şi noi nişte sarmale, căci muncim din răsputeri.

La trei zile din seara marei dureri, plecarăm împreună cu Gavrilă care se înapoia acasă, în timp ce noi… Încotro? De Lăteni nici eu, nici tata nu mai voiam să auzim. N-o rostisem niciunul din noi, dar se citea pe feţele noastre. Şi totuşi, ne urcarăm în căruţă, la îndemnul vecinului nostru, atât eram de lipsiţi de orice voinţă. O făceam, cred, de frică să nu rămânem singuri.

Urmară trei zile şi trei nopţi de mers în tăcere, cu popasuri îndelungi, când nu se auzea decât strănutul cailor. Trei zile de drum zdravăn, de-a lungul Borcei şi Bărăganului, care mă chema, mă voia, îmi promitea tot ce n-aş fi putut găsi între tata şi acest Gavrilă, a cărui muţenie îmi dădea ameţeli. Ei şedeau în faţă, eu în spate.

Le priveam spinările aduse. Din timp în timp, câte un căruţaş ne da bineţe:

— Bună ziua, oameni buni.

— Mulţumim! răspundeau cei doi taciturni.

Şi atât. Scârţâit de osii, zgomot monoton de roţi, cer şi pământ fără sfârşit, fără nădejde. O şosea lungă şerpuia în urma noastră; o alta, tot aşa de lungă, ne aştepta la fel de plicticoasă, făgaş pe care omul îl străbătea ca dus de nas.

Abia în a treia zi de mers, spre seară, zărirăm, în depărtare, un câine bătrân care sta pe labele dinapoi, cu urechile ciulite, privind încrezător, în mijlocul drumului. Eram sigur că e Ursu al meu. Sării din căruţă şi alergai spre el, în timp ce el sări spre mine; ne izbirăm unul de

altul, rostogolindu-ne în praf, unde mă muşcă, mă umplu de bale şi-mi udă picioarele goale, înainte de-a mă părăsi şi a sări în spinarea tatii, care-l strânse la piept.

Ne aflam la o jumătate de kilometru depărtare de casă. Atunci tata îi spuse lui Gavrilă:

— Frate, vezi tu, nici câinele nu mai vrea să stea la casa asta. Ia tot ce găseşti înăuntru; noi n-o să mai punem piciorul acolo niciodată… Plecăm în lume, eu, băiatul şi câinele ăsta. A ta să fie, Gavrilă, gospodăria asta fără femeie!

În picioare, în căruţă, Gavrilă se gândi o clipă, muşcându-şi vârful mustăţii:

— Ai dreptate, Marine. Omul care n-are nevastă şi pământ, nu e bun de nimic. Du-te, dar, în lume. Şi ia de la mine treizeci de lei pentru lemnăria ce o să scot din casa ta.

Apoi, arătându-mă cu biciul, adăugă:

— Fecioru-tău pare un apucat. Păzeşte-l bine, în vremea ciulinilor… E în stare să te părăsească. Însoară-l, cum o împlini optsprezece ani, dă-i o femeie cu puţin pământ, ca să aibă ce roboti în jurul casei.

— Ba deloc! făcu tata. Dumnezeu să hotărască…

Gavrilă ridică din umeri şi plecă.

Am rămas în mijlocul şoselei pustii, cu calabalâcul nostru şi cu Ursu, care ne întreba din ochi ce o să facem.

Multă vreme, ţeapăn ca un stâlp de telegraf, tata privi pierdut zarea Lătenilor, unde timp de opt ani spintecase peşte şi nădăjduise. Atunci, pentru prima oară, mi-adusei aminte de vorbele sale, şoptite ca un blestem în plin Bărăgan: „Dacă n-ai fi vrut să mergi cu mine, n-aş fi plecat, nu! pentru nimic în lume!”…

O biserică îndepărtată suna de vecernie, când o pornirăm la drum spre nord, spre Ialomiţa, spre alte meleaguri. Oceanul de ciulini îşi unduia valurile sale, ale căror creste le săruta asfinţitul, în timp ce dealurile, cu coamele lor pleşuve şi rotunde, ţineau de urât pustietăţii. Pe cerul limpede, berzele şi cocorii făceau ultimele ture ale

dansului de adio, înaintea plecării. Mă durea ceafa tot privindu-i, iar inima mi-era de plumb, ştiindu-mă legat de pământ.

Ursu mi-o luase înainte, vânând musculiţe. Tata, mult de tot înaintea noastră, cânta din cavalul său, o vreme uitat:

Au plecat olteni la coasă…

V

Pe malurile Ialomiţei, pământurile sunt mănoase, moşiile numeroase. Acolo, Bărăganul îşi rupe dinţii.

Timp de trei zile, rătăcirăm între Hagieni şi Platoneşti, în căutarea unui loc de argat, dar ne alungau de peste tot. La urmă, istoviţi, o sfârşirăm într-o seară la poarta unei moşii mici, un conac dărăpănat, care binevoi să ne primească. Era o locuinţă boierească, sărăcăcioasă, cu puţine vite şi ogoare, aşezată la un kilometru de sat. Bărăganul o pândea, cu pofta lui crudă de a înghiţi totul. Cufundată în trista singurătate, ea se lăsa în voia acestui căpcăun îndrăgostit de imensităţi nelocuite.

La sosirea noastră, un miros plăcut de mămăligă caldă ne gâdilă nările şi-l făcu pe Ursu să se gudure, dând din coadă. Slugile – bărbaţi, femei şi copii – trebăluiau prin curte, în timp ce găinile se îndreptau orbeşte, către coteţele lor.

Ne întâmpină o femeie cu înfăţişarea orăşănească, administratoarea, cu numeroase chei la brâu şi figură autoritară. Nu ne descusu prea mult. Se duse sub o fereastră şi strigă:

— Duducă! Duducă!

În balcon apăru o duducă, cu părul alb, înaltă, foarte slabă şi distinsă, dreaptă ca o lumânare. Făcu un semn câinilor, care lătrau la boccelele noastre, să tacă, apoi:

— Ce s-a întâmplat, Mario?

— Două „guri străine” care caută un adăpost şi, dacă se poate, de lucru.

— Apropiaţi-vă, spuse Duduca, aplecându-se peste grilajul balconului.

Îl lăsarăm pe Ursu afară şi venirăm sub balcon cu căciula în mână. Ne cercetă îndelung faţa. Avea ochii mari,

calzi, care-mi dezmorţiră inima. Şi după ce, la scurtele ei întrebări tata povesti totul, ea murmură:

— Vai de voi!

Îmbrăcămintea-i neagră, de modă veche, o făcea severă, dar accentul vocii sale binevoitoare te îndemna să uiţi această asprime.

— Aveţi şi un câine? suspină.

— Trebuie să-l omorâm? întrebă tata.

— Nu… Un câine îşi găseşte totdeauna hrana. Rămâneţi aci lângă ceilalţi. Şi fiindcă vă pricepeţi la peşte, începeţi să faceţi ceva sărături pentru conac.

— Am plesnit-o! spuse tata, îndepărtându-se. N-o să scăpăm niciodată de peştele ăsta blestemat!

Şi faţa-i se lungi, chinuită de tristeţe.

Ne vedeam căzuţi iarăşi în viaţa aceea plină de maţe puturoase, de sare care te ustură la cea mai mică zgârietură, de solzi care-ţi sar în ochi, de oase periculoase ce-ţi pot otrăvi sângele – toată acea viaţă de la Lăteni pe care o ştiam atât de bine şi de care fugisem.

Ca o întărire a temerii noastre, curtea se umplu deodată de un fum gros de la peştele sărat, pe care-l frigeau pentru masa de seară. Şi ce peşte! Ştiucă măruntă şi crăpcean cu solzii negricioşi – peşte amărât pe care îl aduni cu lopata din bălţile murdare. Ursu mânca ceva mai bun la Lăteni.

Dar, înainte să ne aşezăm la masă, observarăm că toate erau la fel la Duduca. În jurul ceaunului, unde fierbea mămăliga, copii scheletici jucau hora flămânzilor, gata să ia cu degetele stropii de terci care săreau pe făcăleţ. Se frigeau la mâini, ceea ce nu-i împiedeca să repete gestul, lingându-şi degetele de parcă ar fi fost vorba de miere. Alţi copii se băteau nu pe terci, ci pe ştiuleţi de porumb, pe jumătate uscaţi, pe care îi şterpeleau şi îi coceau, cu chiu, cu vai. Şi unii şi ceilalţi erau luaţi la goană, înjuraţi, printre dinţi, bătuţi, la fel ca şi câinii care dădeau târcoale pe lângă jeratic şi furau peştele, cât ai clipi din ochi.

Bărbaţi şi femei roboteau fără tragere de inimă, obosiţi, întunecaţi la faţă, tăcuţi, uitându-se pe furiş la Maria chelăriţa, care avea în grijă această „curte”, unde, pe drept cuvânt, nu putea fi vorba de belşug. De asemeni, vedeai cât de colo că ordinea, severitatea, nu domneau câtuşi de puţin aici şi că fiecare îşi pierdea timpul pe degeaba. Dar, atunci, pentru ce atâtea slugi?

Mă întrebai mai ales când o văzui pe chelăriţă împărţind cu zgârcenie felii de mămăligă, mari cât un dumicat – porţia de hrană a unui om.

— Da, îmi spuse tata, aici sunt puşi doi oameni ca să mulgă o vacă şi patru ca să înghită aceeaşi felie de mămăligă.

Aşezaţi pe scăunele, în jurul unor rogojini mari, fiecare primea în afară de bucata lui neîndestulătoare de mămăligă şi o strachină de saramură. Atât! Şi pentru ca nimeni să nu rămână păgubaş, se făcea o adevărată pază în jurul mămăligii în momentul împărţelii, deoarece copiii se năpusteau asupra ei ca nişte lupi flămânzi. Am văzut cum l-a închis pe unul dintre ei, despre care se spunea că-i cel mai îndemânatic la şterpelit.

Nimeni nu se mira de acest fel de viaţă. O resemnare firească se citea pe faţa tuturor. Vorbeau puţin, mâncau ce li se da şi-şi umflau burta cu apă. După masă, bărbaţii se aşezau pe vine lângă vreun jeratic pe jumătate stins, coceau porumb, pe care-l ronţăiau pe îndelete în umbra nopţii ce se lăsa, în timp ce câinii se băteau pe rămăşiţele de peşte ce le aruncau femeile.

În seara aceea, pricepurăm prea puţin. A doua zi, însă, am aflat totul.

*

Duduca se trăgea dintr-o familie foarte bogată. Se certase cu părinţii ei din ziua când încercară s-o mărite cu

de-a sila cu un om pe care nu-l putea suferi. Faptul se întâmplase pe când avea douăzeci de ani şi când, de multă vreme, inima-i aparţinea unui flăcău chipeş, „cu privire de cerb, păr de abanos şi înfăţişare de haiduc”, în tovărăşia căruia, în fiecare septembrie al copilăriei, pornea să fugărească ciulinii. Se spunea că nimeni nu ştia mai bine ca aceşti doi să se întreacă nebuneşte cu Crivăţul, Bărăganul şi nelipsiţii săi ciulini.

La început, părinţii nu se neliniştiră. Mai târziu însă, Duduca fiind surprinsă în braţele iubitului, slugi josnice, tocmite de tatăl ei, îl bătură pe Tudorache atât de groaznic, într-o noapte, că bietul băiat nu se mai sculă de jos. Duduca se jură atunci în faţa icoanei Sf. Fecioare să rămână credincioasă celui ucis. Îşi ţinu cuvântul. Părinţii o dezmoşteniră şi, la moarte, lăsară întreaga avere celor două surori ale ei mai mici, care deveniră bogate.

Micul refugiu în care trăia şi-l datora unui unchi. Prost administrat, fu înghiţit, bucată cu bucată, de Bărăganul „însetat de pustietăţi”.

Şi totuşi, deşi aproape înotând în mizerie, la „buna Duducă” găseau o primire de mamă toate slugile ce nu se puteau pripăşi pe aiurea. Cu ele împărţea tot ce se afla în casă, trăind ca o schivnică, lipsindu-se de orice plăcere costisitoare. Singura ei bucurie era să privească Bărăganul, mai ales în vremea ciulinilor. O vedeai atunci trăind ore duioase, amintindu-şi de tinereţea sa. Adesea plângea, cu fruntea pe balustrada balconului.

Maria chelăriţa era confidenta ei şi, în acelaşi timp, pumnul care conducea moşia. Slab pumn, desigur, căci Duduca o oprise să fie aspră cu „lumea ei”.

— Fiecare să facă ce poate, ce vrea, avea obiceiul să-i spună Mariei, numai să meargă totul, fie şi şchiopătând.

Da, „numai să meargă”, dar treaba nu mergea deloc. Şi biata chelăriţa, prinsă între ciocan şi nicovală, micşora porţia de mămăligă, încât prin sat începuse a se auzi următorul cântec:

Pe la noi, pe la Duduca
Face m’măliga cât nuca
Şi o păzeşte cu măciuca,
Şi pune copchiii-n hiare,
Să nu ia m’măliga-n gheare.

Dintre toate epavele adunate de Duduca, Maria era cea mai veche. De asemeni, cea mai de plâns, deoarece, la patruzeci de ani, singura ei pasiune era să-şi servească stăpâna, fără să fi cunoscut un Tudorache, nici bucuria copilăriei care se ia la întrecere cu ciulinii, nici lacrimile aducerilor aminte de pe Bărăgan.

Dar, aşa e scris, ca orice fiinţă omenească să-şi verse lacrimile pentru ceva. În frumoasele nopţi de septembrie, auzind pe ţărani cum îşi băteau joc de ea cu cântecul acela zeflemitor, Maria se prăbuşea sub balconul stăpânei sale. Şi în timp ce aceasta, pierdută în visele de odinioară, retrăia alergând alături de iubitul ei, sărmana chelăriţa, pe nedrept lovită de soartă, îşi plângea amarnic viaţa, redusă numai la un biet devotament.

Această poveste cu „m’măliga cât nuca” şi pe care „o păzeşte cu măciuca”; acest epic sarcasm popular care afirma că „punea copchiii-n hiare”, pentru ca „să nu ia m’măliga-n gheare”; acest cântec în versuri, duios şi crud în acelaşi timp, deveni pentru tata o obsesie.

— Câteva cuvinte bine alese, îmi spuse el, şi iată întreaga suferinţă a poporului nostru oprimat, nu de moşieri ca Duduca, care-i o nenorocită, ci de boieri ca tatăl ei, de care ţara s-a săturat.

Avea de unde s-o ştie, el care cutreierase ţara de la un capăt la altul şi cunoştea pe de rost cele mai multe dintre baladele noastre populare. Dar nu-l văzusem niciodată atât de speriat de-o judecată populară, ca în cazul acestei tânguiri îndreptată împotriva „celor două femei bătute de Dumnezeu”, cum le spunea el. O fredona, din zori până în

noapte, toată săptămâna pe care o petrecui alături de dânsul, sărând peşte pentru Duduca. Şi, poate niciodată, fluierul său n-a scos o melodie mai tristă, iar buzele sale n-au şoptit cuvinte mai sfâşietoare.

Totuşi, înnebunit de teama de-a mă vedea ţintuit unei vieţi de câine, asemenea celei pe care o vedeam în jur, şi ca niciodată pregătit pentru o viitoare aventură cu ciulinii liberatori, îi strigam adesea că mă plictisea cu „litaniile” sale.

Cât am regretat vorbele astea mai târziu.

Dar cine ar fi putut bănui, atunci, că această nevinovată obsesie avea să-l coste, peste puţin timp, viaţa?

VI

Iată, în sfârşit, şi ziua când o pornii în lume. O aşteptam, gata de orice. Îmi fu nespus de prielnică.

În dimineaţa aceea, plecând cu câţiva oameni să caute două căruţe de fân la Giurgeni, tata îmi spuse:

— Aseară, după vijelie, am văzut porcii umblând cu paiul în gură. Asta înseamnă că azi, mâine, va începe să sufle Crivăţul. Să nu-mi faci vreo poznă cu ciulinii ăia! Să petrecem iarna aici… La primăvară vom vedea!

Nu răspunsei nimic. Şi el ştiu ce avea să-l aştepte, căci mă sărută. Bietul tata… Dar aşa e scris: fiecare cu soarta lui. Dacă a mea s-a schimbat pe de-a-ntregul, dacă azi fac ceea ce îmi pare bun în casa *mea* şi pe pământul *meu*, o datorez în mare parte acelei uşurinţe de copil neascultător.

Se aflau la conac patru băieţi şi trei fetiţe, slabi, murdari, cu picioarele goale şi zdrenţăroşi, ca şi mine. Pentru marea goană a ciulinilor, nutreau slabe dorinţi; câteva salturi de vreo doi kilometri, apoi la „m’măliga cât nuca”. Erau nişte suflete mici, născute moarte, aşa că socotii zadarnic să le destăinuiesc planurile mele.

În schimb, de o săptămână copiii din sat nu vorbeau decât despre ciulini.

— Ah! anul ăsta o s-o fac lată!

Odrasle de oameni înstăriţi sau de săraci „lipiţi pământului”, unii prea răzgâiaţi, alţii prea nenorociţi, se legau în sinea lor s-o facă lată:

— Voi hoinări până la Călăraşi! striga unul.

— Eu până la Bucureşti! se lăuda altul.

Desigur, nu era vorba de acoperit cu piciorul o sută sau două sute de kilometri, dar, Dumnezeule mare! ce îndrăzneli, ce visuri, ce planuri şi ce speranţe nu pot găsi

loc în creierul unui năpârstoc, născut pe meleagurile Bărăganului?

De ce, de pildă, n-ar întâlni o mare doamnă, gătită, frumoasă şi duioasă, care ar trece în trăsura ei cu şase telegari? Sau pe unul din acei haiduci cu flinte răzbunătoare, care ucid pe tirani şi răstoarnă gologanii în palma bătătorită a iobagului? Sau chiar o fată nebună de boier, care ar alerga la rândul ei după ciulini, l-ar lua de mână, l-ar duce dinaintea mamei sale şi i-ar spune: „Mamă, iată-mi logodnicul!”

De ce nu? Nu trebuia crezut nimic din tot ce bunica i-a povestit la gura sobei? Nimic din tot ce-i îndrugase acel vrăjitor de moş Năstase, bătrânul văcar al satului? Mai ales el:

Moş Năstase din Livezi,
Cel c-o sută de podvezi,
Să le vezi, să nu le crezi.

Aşa-i mergea vorba. Om cumsecade, nu mai înalt decât ciomagul său, şchiop, adus de un umăr, cu ochii înlăcrimaţi, cârn, zbârlit, cu pantalonii în vine, era sufletul satului. Dacă se îmbolnăvea o vacă, îi vâra mâna în şezut până-n cot şi iat-o vindecată; un viţel „venea” rău: tot cu mâna lui îl făcea să „vină” cu botul culcat pe picioarele dinainte; pe un purcel, lovit de diaree în timpul creşterii, îl făcea cazac, cu un pumn de ovăz amestecat nu se ştie cu ce; pe un câine ameninţat de turbare, îl ardea cu fierul roşu, între ochi. Ştia să tragă mai bine ca o babă, să prezică fără greş, cum va fi timpul, să arate, încă de la trei luni, puicile care aveau să devină ouătoare bune şi cocoşii cei mai „muncitori”.

Dar trebuia să-l vezi pe moş Năstase când scopea un mânz sau un juncan, cu câteva beţişoare şi un curmei de sfoară. Animalul abia dacă tresărea când, scoţându-i fuduliile, îl „uşura”, dintr-o răsucitură a mâinii, fredonând:

Vin la taica, băieţaş,
Vin la moşu, flăcăiaş,
Moşu să te flăcăiască,
Fetele să te-ndrăgească.

Cât despre copii, cine altul mai repede ca moş Năstase îi învăţa să numere, fără greşeală, până la o sută. Ridicându-şi ciomagul, le spunea, atunci, poruncitor:

— Nu se face om, decât cine pleacă în lume! Mai ales atunci când ai un dram de şiretenie în căpăţână, ceea ce ni se întâmplă câteodată şi nouă, cojanilor.

Şi dădea exemple:

— Ia priviţi: domnu' Vasilică, judecător la Călăraşi; domnu' Andrei, pălărier la Bucureşti; domnu' Tache, mare marchitan la Brăila. Toţi ăştia, laolaltă, sunt feciori de cojani de la noi! Ce ar fi fost de capu' lor, azi, dacă n-ar fi plecat? Argaţi! Calici! Şi iată-i *oameni!*

Ştrengarii, cerc în jurul lui, îl ascultau, se măsurau din cap până-n picioare ca să descopere pe viitorul „judecător la Călăraşi" şi visau, aşa cum numai doar în copilărie o poţi face. Mă dusei în mijlocul lor, în dimineaţa plecării tatei, pentru trei zile la Giurgeni.

*

Îmi trebuia un codru de mămăligă şi două sau trei fire de praz, drept merinde în ziua fugii pentru care mă pregăteam. La noi, la Duduca, nici pomeneală. Şi cum Ştirbu, feciorul rotarului din sat, îmi promisese să-mi facă rost de ele, mă dusei să-l caut.

Îl întâlnii pe şosea. Se ducea împreună cu taică-său să arunce pe Bărăgan o vacă moartă, întinsă pe o grapă de mărăcini, la care înhămase un cal.

— A fost muşcată de o nevăstuică! îmi strigă. Vino să vezi cum îi jupoaie tata pielea.

Totul dură o clipă; apoi, cu pielea vacii pe grapă, rotarul se grăbi să plece acasă.

— Şi acum, făcu Ştirbu, să dăm asalt brutarului. E în sat cu cotiga. Poate vom găsi mijlocul să-i şterpelim o pâine. Va fi straşnic pentru goana noastră după ciulini, nu? O bulcă!… De multă vreme n-am mai mâncat aşa ceva… Şi tu, de asemenea…

Desigur. Ca orice ţăran îi duceam jindul. Dar să-l jefuim pe brutar, nu! nu mă trăgea inima:

— M-aş mulţumi cu puţină mămăligă, îi răspunsei.

Ştirbu îmi arse un ghiont:

— Ce prost eşti! Mămăligă şi praz o să ai, desigur, dar pâinea e mai bună.

Cât trebuia să fie de bună, mai ales pentru gurile mici, mă încredinţai la sosirea în sat, unde copiii făceau un zgomot drăcesc în urma cotigii brutarului:

— Pâine, pâine, pâine!

Nu se auzeau decât aceste cuvinte şi chelălăitul câinilor înnebuniţi şi ei, la trecerea brutarului. Nenorocitul! Pentru cele cinci sau şase chile de pâine pe care izbutea să le vândă în satul nostru, trebuia să dea, în fiecare săptămână, o adevărată bătălie cu haita de copii. Loviturile de bici plouau peste capetele lor… Şi totuşi, rareori scăpa fără pagubă, probă în ziua aceea. Ştirbu reuşi să-i şterpelească o pâine. Dar fu pârât de un tovarăş invidios şi brutarul se duse să ceară rotarului cei patru gologani, pe care îi plăti, după ce-şi înjură şi ameninţă groaznic feciorul.

— De data asta, să ştii că te omor! zbieră. Mai bine să nu vii acasă.

Ştirbu fugi cu pâinea subsuoară, înconjurat de toată liota care-l ruga:

— O bucăţică! Numai o bucăţică!

Suflet bun, împărţi jumătate din pâine.

Avusei şi eu parte de bucăţica mea.

— Restul, mâine! ne spuse.

Şi toţi, împreună, plecarăm să-l căutăm pe moş Năstase, pe izlaz. Înştiinţat de furt şi ameninţare, văcarul se grăbi să-l mângâie pe Ştirbu:

— Numai să-ndrăznească tat-tu! strigă. Eu ştiu că la vârsta ta fura mai dihai decât tine. Uite-l pe popă, poate s-o spună şi el.

Popa era un bătrân cu faţa blajină şi nasul roşu. Zdrenţăros ca toţi din comună. Om cumsecade încolo. Se plânse văcarului că trebuie să-şi cosească singur fânul şi să-şi culeagă porumbul. Înjură:

— Ceara ei de biserică, că nu e măcar în stare să-şi hrănească popa!

— Da’ eu, îi întoarse vorba moş Năstase, eu care fac atâtea corvezi de pomană: un dovleac, un căuş de mălai, rareori câteva ouă. Cât despre turmă, trebuie să bat drumurile, şontâc-şontâc, din martie până-n septembrie, pentru doi franci de cap de vită.

— Da, Năstase, tu eşti tot aşa de hărţuit ca şi mine! întări popa.

Şi scotocind prin buzunarul sutanei peticite, scoase o sticluţă:

— Na, măi Năstase, trage un gât din ţuica asta minunată! Uiţi de supărare.

Părintele Simion era popă doar cu numele. Biserica sa, la fel cu multe din alte sate, sta închisă toată săptămâna, din lipsă de credincioşi. Duminica şi sărbătorile, câteva bătrâne gârbovite veneau la liturghie. Scotea unul sau doi franci, de la lumânări şi din cele două raite ale paracliserului, care trecea cu talerul, strigând ca un surd:

— Pentru bi-se-rică! pentru unt-de-lemn!

Morţii erau rari, de altfel ca şi nunţile sau botezurile. Şi la zi-ntâi, când pornea cu botezul din casă în casă, i se arunca în aghiazma din căldăruşă nasturi şi gologani.

Dar oamenii îl iubeau, deoarece era îngăduitor şi bun. Se povestea despre dânsul o întâmplare veselă.

Pe măsură ce-mbătrânea, memoria îl trăda adesea. Aşa că, spre a răspunde fără greşeală creştinilor care-l întrebau pe neaşteptate „câte zile mai sunt până la Paşti”, luase obiceiul ca la începutul postului mare, să vâre în buzunar atâtea boabe de porumb câte zile mai erau. Şi în fiecare zi, arunca jos câte un bob. În felul acesta, dacă un ţăran îi punea întrebarea cu pricina, scotea din buzunar toate grăunţele, le număra şi răspundea cu precizie.

O dată însă, un drac de băiat strecură în buzunarul sutanei popei Simion un pumn de porumb. Degeaba, bietul popă arunca zilnic câte un bob, tot rămâneau multe, deşi marea sărbătoare se apropia.

Încolţit de întrebări, popa sfârşi prin a arăta oamenilor buzunarul doldora de grăunţe şi răspunse:

— Anul ăsta, n-o s-avem Paşti!

VII

Putea să fie miezul nopţii, când Ştirbu bătu la uşa hambarului unde dormeam singur, îl dusei de mână până la grămadă de saci goi, care-mi slujeau de pat. Se cuibări numaidecât dârdâind.

— Tata m-a bătut ca niciodată! murmură încetişor.

Vocea-i era atât de schimbată, că-l recunoscui mai degrabă după respiraţia-i de copil. Continuă:

— Am aşteptat afară până noaptea târziu, înainte să mă strecor în fânul unei şure. Acolo m-a prins, în timp ce dormeam. Cred că m-ar fi omorât, dacă n-ar fi alergat mama să mă scoată din ghearele lui.

— Oricum!… Tocmai el, tata, care…

Ştirbu nu plângea. Îi ghiceam faţa osoasă, palidă, foarte vioaie, cu ochii mici, focoşi. Era singurul meu prieten. Îl iubeam ca pe un frate.

— Ţi-e foame? mă întrebă, înainte de-a adormi. Mai am încă jumătatea de pâine. E acolo, pe saci. Ia, dacă ţi-e poftă.

— Şi tu? Ce ai mâncat azi?

— Porumb copt. Mai am un ştiulete, dar e rece şi tare.

— Dă-mi-l.

Scotocind prin sân, ca să dea peste ştiulete, scoase un geamăt.

— Sunt tot numai vânătăi! îmi explică.

Ronţăii porumbul, gândindu-mă că nu fusesem niciodată bătut. Acest tată care… Sărmane Ştirbu!… Îi îmbrăţişai grumazul şi adormirăm aşa.

Ce dimineaţă!… Zorile nu-şi arătaseră geana de foc, când, o zguduitură neaşteptată, mă trezi ca ars: uşa hambarului fusese scoasă din ţâţâni:

— Crivăţul! strigai.

Dar Ştirbu nu mişcă, atât de greu dormea. Tăcui. Îl lăsai în voia somnului de care avea nevoie şi rămăsei cu ochii mari deschişi în întuneric.

Curtea Duducii era „ca pe Bărăgan”. Nu degeaba i se spunea vraişte. Hambarul, mai ales, cu spatele spre nord, era cel mai în bătaia Crivăţului. Printr-o gaură mare, care odinioară trebuie să fi fost fereastră, vântul se năpustea furios, ca un val. Fremătam de plăcere. Acum, când uşa zăcea la pământ, Crivăţul părea un torent care pătrundea prin spărtură, ne spăla faţa şi curgea mai departe prin deschizătura largă a uşii fărâmate. Îmi închipuiam chiar că dacă n-ar fi fost atât de întuneric, aş fi putut atinge cu mâna şuvoiul de aer, atât îl simţeam de greu şi de rece.

Afară era o învălmăşeală minunată, cu şuierături, vuiete şi trosnituri. O vatră părăsită gemea ca un taur. Scânduri cădeau peste tot. Ascultam toate astea, singur, cu privirea pironită vag în gaura fostei ferestre, în timp ce tovarăşul meu sforăia, cu capul înfundat în saci.

Deodată, o pală puternică de Crivăţ, apoi, tranc! ceva înspăimântător îmi sare în faţă şi mă înţeapă până la sânge.

— Ciulinii! Ciulinii! urlai, respingând ghemotocul spinos pe care mi-l trimitea Crivăţul.

Ştirbu sări, atunci, vesel:

— Au venit? strigă. Haide repede!

N-a fost nevoie să ne îmbrăcăm, pentru că ne culcasem cu hainele pe noi. Fiecare cu un băţ în mână, cu căciulile bine înfundate pe cap, ieşirăm îndată afară, fără să uităm jumătatea de pâine, care avea să ne ţie loc de mămăligă şi praz.

Viaţă furtunoasă, de neînchipuit!… Azi, după douăzeci de ani, sunt gata să mă întreb dacă feeria de-atunci n-a fost un vis, dacă copilăria mea a trăit-o într-adevăr. Căci de la vremurile legendare ale barbariei turceşti, harnica şi blânda mea ţară n-a cunoscut niciodată zile atât de crude

ca acelea pe care le voi arăta de-a lungul acestei povestiri. Niciodată duioasa mea naţie n-a suferit mai îngrozitor.

Dar ce ştiam noi, copiii?

În afară de viaţa chinuită a tuturor celor care se nasc într-un bordei; în afară de acele lipsuri constante care macină şi schimbă sufletul omenesc şi nu mai revoltă pe nimeni, prin puterea obişnuinţei – ce ştiam noi despre universalul geamăt care scăpa din milioane de piepturi ţărăneşti, de la un capăt la celălalt al României? Odrasle ale leneşului şi nesupusului Bărăgan, pe meleagurile căruia viaţa se încheagă din somnolenţă şi se perpetuează în miraj, noi ronţăiam neştiutori boabele de porumb, pe care Dumnezeu avea bunătatea să le crească, şi cântam în surdină, micimea mămăligii noastre. „Cât nuca” – aşa o întâlneai pretutindeni în toată ţara românească – cu deosebire că aiurea îi costa pe oameni sudori de sânge, în timp ce noi – uitaţi de Dumnezeu şi lipitorile omeneşti – o câştigam, scărpinându-ne sub căciulă. Habar n-aveam de asta. Aveam s-o învăţăm, luaţi de Crivăţul care începe să sufle peste Bărăgan, în ziua când ciulinii săi sunt gata să-şi semene grăunţa lor netrebnică.

*

La lumina unui cer, uşor albit de zori, cârduri risipite de ciulini pufoşi săreau în văzduhul semiobscur, când sărutând pământul nesigur, când dispărând sus, în bezna nopţii, ca nişte înnebunitoare jerbe de umbre rotunde, dezlănţuite de un Dumnezeu ieşit din minţi.

— Ah! dac-am putea să ne suim pe ei şi să zburăm ca nişte zmei! suspină Ştirbu, cu adâncă părere de rău, în clipa când ne înghiţi câmpia cenuşie.

Şi, îndată, Crivăţul şi ciulinii ne smulse unul de lângă celălalt. O clipă mai apoi nu mai eram decât două fantome, care galopam de ni se loveau burţile de pământ. Îl zăream

din depărtare, cum se căznea să domolească frumosul său ciulin. Al meu, la fel de mare şi rotund, nu-mi dădea mai puţin de furcă, deoarece vântul sufla vijelios. Şi nu era vorba să urmăreşti mii de ciulini dintr-o dată, ci, cât mai mult cu putinţă, unul şi acelaşi, mai ales că cei frumoşi erau rari. Înarmaţi cu prăjini uşoare, cu un cârlig în vârf, retezam avântul arbuştilor noştri zburători, îndată ce-şi manifestau dorinţa să ne semene pe drum. Câteodată eram siliţi să-i oprim, ca să ne tragem răsuflarea.

Mai lung în picioare decât tovarăşul meu, credeam că l-am întrecut cu un kilometru, când primele raze ale soarelui îşi aruncară flăcările de purpură pe marea harababură a Bărăganului. Atunci îmi ridicai ciulinul în vârful prăjinii şi mă urcai pe o movilă, de unde-l zării, la marginea pustietăţii, pe moş Năstase care se încăpăţâna să ceară unei păşuni măturată de Crivăţ încă o zi de păscut pentru turma sa.

Numaidecât apăru Ştirbu, urmat, din loc în loc, de un cârd de tovarăşi, majoritatea gâfâind. Abia răsăreau din marea de ciulini care se rostogolea împreună cu copiii. Din când în când, şi unii şi alţii se confundau, neputând să deosebeşti care ghemotoc era ciulin şi care copil, până ce o căciulă ţuguiată, două braţe şi un băţ micuţ ieşeau la iveală, ridicându-se deodată în sus, agitându-se pe picioare ca nişte pelicani. Apoi, din nou, Crivăţul îi făcea otova.

Îmi reluai galopul, înainte de sosirea lor.

Când, o oră mai târziu, mă ajunseră la cel de-al doilea popas, numărul lor se micşorase la jumătate. Satul, conacul Duducăi – nici urmă la orizont. Bărăgan nesfârşit… Ciulini, care alergau şuierând în aerul limpede… Purcoaie de mărăcini, urmându-şi mersul lor şchiopătând… Corbi rătăciţi… Şir nesfârşit de coline, în care căutam pe cea mai mare ca să ne adăpostim. Eram şase. Doi, în picioare goale, sângerau jalnic. Se lipsiră să înainteze dincolo de acest popas, oferindu-ne cu dărnicie proviziile lor de mămăligă şi

praz. Ştirbu îi răsplăti cu felii de pâine, şi făcură calea-ntoarsă, puţin cam întristaţi.

Urmă o masă în patru, din cele mai de invidiat. Niciodată mămăliga şi prazul cu sare nu cunoscură guri mai mâncăcioase; nici plăcinta cu unt şi brânză n-a fost preţuită vreodată ca feliile de pâine pe care Ştirbu ni le împărţi generos, în loc de prăjituri. Era aşa de bună pâinea asta, că ceilalţi doi tovarăşi mai cerură încă o felie.

— Vă dau ce a mai rămas, făcu Ştirbu, dacă vă schimbaţi opincile cu ale noastre.

Într-adevăr, ale lor erau aproape noi, în vreme ce ale noastre aveau găuri în talpă.

— Voi nici n-o să mergeţi prea departe, le explică prietenul meu… în timp ce eu şi Matache… Dumnezeu ştie!…

Cei doi se priviră, şovăitori.

— E prea scumpă… îndrăzni unul din ei.

— Cum prea scumpă? strigă Ştirbu.

Şi arătându-le vânătăile de pe faţă:

— Ia uite cât m-a costat pâinea asta!

Unul din ei păru convins, dar:

— O să ne mai dai pe deasupra patru nasturi de sidef! adăugă, în timp ce-şi scotea opincile, odată cu celălalt, în numele căruia vorbea.

Le-am dat nasturii de sidef, restul de pâine şi opincile noastre găurite. Ne încălţarăm cu ale lor, apoi:

— E rândul nostru, acum, să ne daţi o bucăţică de pâine! insinuă Ştirbu. Am uitat să ne facem găluşca[{34}].

Neglijenţa noastră îi înlemni o clipă, pe cei doi, dar, prieteni cumsecade, primiră sacrificiul. Ne făcurăm toţi câte o găluşcă şi o băgarăm sub căciulă, ca s-o mâncăm la primul popas.

Şi dând drumul ciulinilor noştri, ne avântarăm, urlând împreună cu vântul:

Vira la Porfira.

Şapte galbeni lira!

VIII

Niciun popas în patru. După un kilometru de mers, cei doi camarazi sângerară în talpă, aşa că am rămas singuri. Mai răbdător, cel care negustorise schimbul opincilor voia s-o întindă mai departe, dar celălalt, părăsindu-şi ciulinul, se agăţase de haina prietenului său şi plângea. Din cauza asta primi o palmă peste căciulă, care-i turti găluşca. Sărmanul o adună numaidecât, de prin păr şi fundul căciulii şi o mâncă, printre lacrimi.

Cum era stăpânul unei preţioase cutii de chibrituri, Ştirbu se oferi s-o răscumpere pe doi nasturi de sidef.

— Ba pe trei!

— Bine! fie şi trei!

Aşa că cea de-a doua afacere bună fu făcută datorită nasturilor de sidef, după care ne înnebuneam cu toţii, deoarece erau prea rari şi foarte frumoşi. Preţuiau cât zece din cei de tinichea. Ca să ţi-i procuri nu erau decât două căi: să-i tai de pe la rochiile din casă, cu preţul unor teribile chelfăneli sau să-i câştigi la jocul de nasturi, de pildă, ca Ştirbu care era proprietarul aproape al tuturor nasturilor de sidef din sat. Un al treilea mijloc, cam umilitor, era să-ţi schimbi opincile bune pe altele jerpelite sau să-ţi dai cutia de chibrituri, marfă orăşenească, mai rară şi mai însemnată decât pâinea, căci copilul de ţăran care nu poate să-şi aprindă focul în mărăciniş e tot aşa de nenorocit ca un vânător fără gloanţe. Iată de ce Ştirbu avu bunătatea să lase tovarăşilor câteva beţe de chibrituri, precum şi o bucăţică de scărpiniş. După asta, ne despărţirăm.

Se înapoiară acasă şchiopătând, cu faţa în bătaia Crivăţului, care aproape îi da pe spate, îi privirăm până ce dispărură.

Atunci Bărăganul ne păru şi mai pustiu.

Rămăsesem cu adevărat singuri; doi copii. Aşteptam ca tovarăşul meu să spună ceva, să-şi reia mersul, dar şi el aştepta de la mine. Şedeam pironiţi acolo, cu umerii împotriva vântului, cu un picior pe prăjina care ne ţinea ciulinul, fiecare ferindu-se să privească în ochii celuilalt. Cercetam mai degrabă zarea care ne înghiţise tovarăşii de drum.

Era mai cuminte să-i urmăm?

Mă întrebam, cu inima grea, când îl văzui pe Ştirbu scoţându-şi căciula, luând din fundul ei găluşca şi muşcând încet din ea, degustând-o. Văzându-l, scosei, la rândul meu, căciula…

Dar n-avusei vreme să iau găluşca: o pală furioasă de vânt ne luă ciulinii şi căciulele!

Îi răspunserăm cu strigăte de bucurie. Şi goana reîncepu şi mai frumoasă.

În felul acesta, destinul împinge paşii omului.

*

Alergarăm toată ziua, lungă şi bogată ca o viaţă, plină de soare, de pământ, de cer şi de Crivăţ. Seara se umplu de bezne nepătrunse, prinzându-ne în plină pustietate. Atunci ni se făcu frică, dar ne ferirăm s-o mărturisim, fiecare voind să pară mai viteaz în ochii celuilalt.

— Nu există strigoi, Matache, poţi fi liniştit! rosti Ştirbu privind în jur.

— Ştiu, nu sunt pe aici. Poate prin cimitire…

— Nici acolo. Am fost într-o noapte…

Şi după ce se închină de trei ori, spuse:

— Trebuie să te închini, totuşi.

Mă închinai, mulţumit.

Ne oprisem ca să poposim într-o vâlcea plină de mărăcini, unde era mai întuneric ca peste tot. Acolo, feriţi

de Crivăţ, aprinserăm un foc straşnic şi ne hotărârăm să petrecem noaptea. Ştirbu scoase merindele din buzunare, dar dogoarea focului şi oboseala ne birui numaidecât. Braţele împreunate refuzară să ducă mâncarea la gură. Căscatul ne rupea fălcile. Şi ne răsturnarăm unul peste altul, cu ochii plini de vâlvătaia focului, înconjuraţi de noaptea neagră. Cu această imagine mă lăsai furat de somn, care n-avea să ţină până dimineaţa.

În timpul nopţii, o pală de vânt aruncase cenuşă amestecată cu jeratic peste leasa de mărăcini, ciulini şi tufăriş, îngrămădiţi de când lumea în vâlcea şi-i dăduse foc. Ne trezirăm năluciţi în faţa flăcărilor care se urcau la cer. Dogoarea lor puternică ne sili să ne refugiem pe marginea vâlcelei, unde am moţăit o veşnicie cu faţa spre foc, iar cu spatele spre Bărăganul negru, când un galop năpraznic zgudui pământul şi măruntaiele din noi, rostogolindu-ne în fundul văii unde focul trăgea să moară.

Inima îmi bătea să se spargă. Faţa lui Ştirbu era ca de mort. Amuţiţi amândoi, zadarnic ne întrebam din priviri asupra galopului de adineauri. Mi-era frică să-mi aud glasul. Vreme îndelungată, în mijlocul tăcerii, fiece trosnet de crăci mistuite de foc ne săgeta dureros trupurile împietrite de spaimă.

La un moment dat, tovarăşul meu încercă să-mi spună ceva. Abia putu să-şi mişte buzele. Apoi, ultimele flăcări stingându-se, nu mai puturăm să ne privim în ochi, ceea ce ne mări groaza. Atunci ne îmbrăţişarăm strâns de tot.

Era şi vremea, căci din nou galopul fantastic dudui în noapte, atingând de data asta malul vâlcelei noastre.

Asta ţinu până-n zori, când, istoviţi, cu obrajii scăldaţi în lacrimi, aflarăm că toată spaima o datoram unui armăsar tânăr, scăpat de la vreun conac boieresc. Cutreiera Bărăganul în lung şi lat, speriindu-se de ciulinii care-i zburau pe deasupra capului.

Liniştiţi, am adormit iarăşi ca doi îngeri prigoniţi, trezindu-ne în bătaia orbitoare a razelor soarelui, biciuite

fără încetare de Crivăţ. O foame de lup ne înghiţi toate proviziile. Şi viaţa ne reapăru aşa cum e.

Plină de lumină şi de urâţenie.

Îi cunoşteam din belşug lumina. Despre urâţenia ei, nu ştiam mare lucru, în dimineaţa aceea; dar două detunături de carabină, care răsunară în clipa când voiam să părăsim vâlceaua, aveau să-mi arate numaidecât cruzimea omului. Eram totuşi departe de-a ghici drama, care se petrecu fulgerător.

— Trebuie să fie nişte vânători! spusei, auzind detunăturile.

— Desigur! întări Ştirbu.

Şi căţărându-se până la marginea colinei, aruncă o privire pe Bărăgan. Se trase înapoi, înspăimântat:

— Doi jandarmi aplecaţi deasupra unui om pe care l-au omorât! gemu el.

Ne traserăm repede înapoia colinei, pitindu-ne în mărăciniş. De acolo îi văzurăm pe jandarmi cum târau fiecare de câte o mână corpul celui împuşcat, drept spre vâlcea, unde-l rostogoliră cu o lovitură de cizmă. La vederea cenuşei proaspete, unul din ei spuse:

— Vreun păstor şi-a petrecut noaptea aici!

Şi se depărtară liniştiţi, în pas milităresc, cu carabinele la umăr.

Când dispărură la orizont alergarăm să-l vedem pe cel împuşcat. Un ţăran tânăr, în zdrenţe. Zăcea cu faţa la cerul strălucitor, cu braţele desfăcute, picioarele răşchirate, figura încremenită. Încheieturile mâinilor îi erau vinete, ceea ce dovedea că purtase cătuşe strânse tare.

Ştirbu, care sta în picioare la căpătâiul mortului, deodată se aplecă pe vine şi îi deschise pleoapele:

— Are ochii verzi!… rosti el.

Apoi, ridicându-se:

— Să fugim până nu vine procurorul!

Tovarăşul meu se temea de procuror, ca toţi ţăranii; pe Bărăgan, însă, hultanul înlocuieşte parchetul.

*

Nu mai aveam nici ciulinii şi nici prăjinile noastre; deoarece focul le mistuise. N-aveam nici măcar poftă să alergăm după alţi ciulini, pe care Crivăţul îi rostogolea neîncetat în jurul nostru.

Cu braţele bălăbăninde, mergeam tăcuţi, împinşi de vânt. Câteodată puneam rămăşag „pe cel care va merge mai mult timp cu ochii închişi”, jurându-ne să nu ne tragem pe sfoară, ceea ce totuşi nu făceam şi ne împiedica să ne plictisim. Apoi, silueta unei case se ivi în zare: era gara Ciulniţa, inima Bărăganului. Din depărtare, semăna cu o baracă părăsită în pustiu, aşezată pe nesfârşite traverse negre. Câţiva copaci piperniciţi o făceau şi mai singuratică. Şeful gării alerga cât îl ţineau picioarele, după un câine care fugărea o găină. O femeie, cu poalele ridicate de vânt, se căznea să-şi întindă rufele.

Ocolirăm această gospodărie, hărţuită de Bărăgan şi ne îndreptarăm spre cârciuma gării, mai primitoare cu desculţii decât „cei care poartă haina statului”.

Cârciumarul, un ţăran voinic, bun, ne primi mai bine decât ne aşteptam. Îi mărturisirăm că plecasem de-acasă odată cu ciulinii şi, fără să ne dojenească, ne ospătă cu pâine, slănină şi chiar limonadă. În loc să ne descoasă, se mulţumi să ne întrebe din ce parte veneam.

— Dinspre Hagieni, spusei.

Şi atât.

Dar, puţin după aceea, se ivi un lampagiu de la gară, care ne hărţui cu întrebările şi ameninţările: Cine eram? De ce fugisem de-acasă? Unde mergeam?

— Ar trebui să fiţi daţi pe mâna jandarmului! conchise.

— Lasă copiii în pace! se răsti cârciumarul. Nu eşti tata şi nici însurat: habar n-ai, deci.

Lampagiul tăcu imediat. Ceru, apoi, un „păhărel”, care-i fu refuzat, scurt: ioc! Şi cârciumarul începu să citească un ziar.

În clipa aceea se petrecu ceva îngrozitor: o ţărancă tânără, plină de praf, cu picioarele însângerate şi faţa murdară, se ivi în pragul cârciumii şi, sprijinindu-se de pervaz, strigă, cu o voce răguşită de plâns:

— Creştinilor!... Nu cumva aţi văzut doi jandarmi ducând un ţăran în lanţuri?

Ştirbu tresări, înfiorat:

— N-am văzut nimic! răspunse, ca scos din minţi.

Femeia dispăru numaidecât, în goană.

Lampagiul se întoarse către prietenul meu, îl cercetă cu o privire necruţătoare, şi-i zise:

— Răspunsul tău pripit, îmi dovedeşte…

— Ţi-am spus să laşi copiii în pace! i-o reteză cârciumarul. Ai băut peste măsură în dimineaţa asta. Hai! cară-te de aici…

Plecă.

După ce sărutarăm mâna cârciumarului, găsirăm că e mai cuminte s-o ştergem şi noi.

În staţie, un tren de marfă, care se îndrepta spre Bucureşti, făcea un zgomot asurzitor de fierărie. Aşa ceva nu văzusem pe Bărăgan. Şi tot uitându-ne la nenumăratele lui manevre, ni se năzări gândul să ne agăţăm de el la plecare.

— Am auzit că merge ca vântul! îmi şopti Ştirbu. Ce minunat trebuie să fie!

Şi, într-adevăr, fu minunat.

Ascunşi într-un vagon cu lemne de construcţie, trenul ne duse, fără oprire, la Lehliu. Pe drum, ieşirăm din ascunzătoare ca să privim regiunea, şi în câteva ceasuri văzurăm atâtea lucruri că ne-ar fi trebuit un an să le cunoaştem. Mai ales: ţărani care îşi arau pământurile ţelinoase şi-şi băteau femeile şi vitele de muncă. Alţii, cu încărcătura răsturnată din pricina drumurilor rele, cu

carele sfărâmate, erau nevoiţi să se descurce singuri, în mijlocul câmpurilor, departe de orice aşezare omenească.

Către sfârşitul drumului, dădu peste noi un frânar. Nu ne făcu nimic. Instalat în cabina sa, din vagonul din faţa noastră, începu deodată să cânte din fluier. Cântecul său ne atrase. Ne apropiarăm mai întâi cu teamă. Apoi, deoarece ne zâmbea prietenos, venirăm să-l ascultăm mai aproape.

Era un om în vârstă şi părea să fie un visător. Scuipa, din când în când, între degete, umezea găurile fluierului şi cânta doine, încruntând sprâncenele.

Cu puţin înainte de-a intra în gara Lehliu, cântă melodia, atât de dragă tatei şi mie:

Au plecat olteni la coasă...

Am plâns mult, cu faţa între mâini.

Sosind la Lehliu, frânarul ne spuse:

— Ei, v-aţi distrat bine? Acum aşteptaţi oleacă: îndată o să treacă un tren mixt spre Ciulniţa. O să vorbesc cu un ceferist să vă ducă acasă.

— Dar, nu suntem din Ciulniţa şi n-avem poftă de mers acasă! strigă Ştirbu.

— A-a-a-ah! Asta-i altă poveste. De unde sunteţi, deci şi încotro vă duceţi?

— Suntem dinspre Hagieni şi am plecat să vedem lumea!

— Să vedeţi lumea? Asta-i grav... Şi, după cât văd, se pare că nu glumiţi... Haideţi cu mine!

— N-o să ne dai pe mâna jandarmilor?

— Să mă ferească Dumnezeu!... Şi eu sunt unul dintre cei care vor să vadă lumea şi am plecat mai de tânăr decât voi. Aşa că tare aş vrea să vă pot fi de folos; sunt sigur că n-aţi şters-o de-acasă de prea mare huzur: „Câinele nu fuge de codru, ci de ciomag”.

Lipsi o clipă, se reîntoarse îngrijorat şi împreună cu noi se îndreptă spre un han de lângă gară, unde staţionau numeroase căruţe ţărăneşti. Acolo, soarta noastră se hotărî de la sine şi într-un chip cu totul neaşteptat.

Hanul era ticsit cu ţărani care se înapoiau de la un târg mare. Îndată ce păşirăm înăuntru, privirea lui Ştirbu se încrucişă cu a unui ţăran tânăr, care consuma în fundul sălii, în tovărăşia unei femei frumoase.

O clipă rămaseră aşa, fermecaţi de propria lor privire, apoi tânărul îşi dădu o palmă peste şold şi strigă cu o voce care atrase atenţia tuturor muşteriilor.

— Mai repede m-aş fi aşteptat la moarte, decât să te văd aici, Ionele! Fă-te încoa'!

Ionel (care nu era altul decât Ştirbu) se apropie sfios, sărută mâna dreaptă a omului şi începu să plângă, pe înfundate.

— Nu mai plânge! spuse celălalt. Uite-o pe Lina, nevastă-mea.

Apoi, adresându-se tovarăşei sale, adăugă:

— Închipuieşte-ţi… E fratele meu!

Ionel sărută, de asemeni, mâna femeii care-l îmbrăţişă, îl mângâie şi-i conteni lacrimile.

— Cine sunt însoţitorii tăi? îl întrebă fratele său.

— Pe legea mea! răspunse frânarul, cât despre mine nu mai am ce căuta aici, de vreme ce şi-a regăsit neamurile… Pot însă să ciocnesc un pahar în sănătatea celor de faţă.

Luarăm loc la masă. Puţin mai apoi, isprava noastră era cunoscută de toţi.

IX

Povestea ciulinilor! strigă fratele lui Ionel, cu faţa întunecată. Asta nu-i vina copiilor şi nici a părinţilor! Ţara întreagă, de la Dorohoi la Vârciorova, nu-i decât un Bărăgan, pe care se plimbă, cu biciul în mână, ciulinii în altfel veninoşi. E vorba de acei ciulini care trebuie stârpiţi, dacă nu vrei să vezi, printre alte nenorociri, fugindu-ţi copiii de-acasă şi luând-o razna prin lume!

— Vorbeşti prea tare, mă Costache! îi şopti nevastă-sa, uitându-se speriată în jur. Nu crezi că e vremea să plecăm? Caii s-au odihnit destul.

Costache se ridică, plin de sănătate, vânjos, tare oacheş la faţă. Ochii îi scăpărau de mânie.

— Haide!

Apoi, punându-şi o mână pe capul meu, îmi spuse cu duioşie:

— Vii şi tu cu noi în Vlaşca? Şi acolo, ciulinii iau locul cel mai bun la soare… Dar, cel puţin, o să te învăţ ca şi pe Ionel, meseria de rotar. O să construiţi şi voi într-o zi căruţe pentru ţărani şi o să vă duceţi să le vindeţi la târg, ca mine. Şi o să cunoaşteţi ţara şi durerile ei.

Plecai deci cu Costache, cu nevasta lui şi cu Ionel, în judeţul Vlaşca.

*

Comuna se chema *Trei Sate*. Sosirăm acolo într-o după-amiază posomorâtă, rece, ploioasă, rupţi de oboseală şi uzi până la os, în ciuda sacului cu care ne acoperisem fiecare capul şi spinarea. Înnoptase. Îndată pricepui de unde venea numele de *Trei Sate*. Era în realitate o înmănunchere de

trei cătune despărţite prin două gârle, care se împreunau drept în faţa primăriei.

Comună săracă! Casele, acoperite cu stuf putred, se îngropau în pământ. Garduri dărăpănate, împletite din mărăcini, le împrejmuiau fără să le apere de nepoftiţi.

La intrarea în sat, nu ne întâmpinară, cum e obiceiul, haitele de câini furioşi. Le auzeam lătratul răguşit, ieşit de sub clăile de fân, teşite de ploi.

Şi iată-ne, în sfârşit, la casa lui Costache, proprietatea socrului său, Toma rotarul, meşteşugar vestit. Aşezată pe malul uneia din cele două gârle, era alcătuită dintr-un şir lung de încăperi, unite cu atelierele de fierărie şi caretărie. Sosirea noastră fu salutată cu un tărăboi asurzitor: curtea mare, plină de noroi, şi cufundată în beznă, răsuna de strigătele bărbaţilor şi femeilor, de gălăgia copiilor şi urletele câinilor, înnebuniţi de bucurie. Cei mari se sărutau. Copiii se vânturau prin căruţă. Câinii săreau pe noi şi ne umpleau de bale. Îndată, atenţia familiei se opri asupra noastră, cei doi străini.

— Da’, voi cine sunteţi? ne întrebară cei patru ucenici rotari.

Ştirbu le răspunse:

— Eu sunt Ionel, fratele lui nea Costache. El e ca şi fratele meu şi-l cheamă Matache.

— De unde sunteţi?

— Din Ialomiţa.

— Şi o să rămâneţi la noi?

— Da! O să învăţăm să facem căruţe pentru ţărani şi o să ne ducem la târg cu ele, ca nenea Costache.

— Până atunci o să curgă apă multă pe gârlă! glumi unul dintre ucenici.

Mă uitai la focul minunat din cuşniţa fierăriei, uşor aţipit, în timp ce intram, claie peste grămadă, cu liota de câini după noi, într-o tindă mare unde puteau să încapă neînghesuite douăsprezece persoane. Bunica izgoni, îndată, câinii afară, furioasă de îndrăzneala lor.

„Bunica” era numită aşa, fiindcă alinta un prichindel de trei ani, singurul copil al tinerei perechi. Încolo, deloc bătrână, nevasta lui moş Toma părea să fie stăpâna întregii case, deoarece la ea te adresai pentru orice. O găsirăm stând în faţa vetrei, cu copilul în poală, povestindu-i unul din nesfârşitele basme, pe care-l modifica după închipuirea ei:

— …Şi Zmeul cel rău strigă iarăşi: „Un tăciune şi un cărbune taci, băiete, nu mai spune!” Atunci Făt-Frumos zicea: „Un tăciune şi un cărbune, spune, băiete, spune”.

Piciul o întrerupea:

— Da’ de ce Făt-Frumos nu-l omola pe zmeu?

— Pentru că atunci basmul s-ar sfârşi şi maica-mare n-ar mai avea ce să povestească lui Pătruţ! îi răspunse Costache, tatăl său, care se apropie să-l sărute şi să-i dea un maimuţoi frumos, cumpărat de la târg.

Apoi, aplecându-se la urechea soacră-si:

— Cum îi merge Tudoriţii?

— O ţine într-una cu plânsul!… O fată frumoasă ca ea! Ai zice că nu mai sunt alţi flăcăi pe lume!

— Dumneata ştii că asta nu-i la comandă…

Pricepui că se mai afla în casă o fată frumoasă, care nu ieşise în întâmpinarea noastră şi că plângea, fiindcă fusese părăsită. Aflai îndată toată povestea, căci, ducându-ne în fierărie să ne cunoaştem mai pe îndelete, ucenicii ne povestiră totul din fir-a-păr. Ştirbu fu acela care începu să-i descoasă, cu şiretenie:

— Cunoaştem aşadar, pe toţi de aici, afară de Tudoriţa. O fi bolnavă…

Nu trebui să stăruie.

— Nu, nu-i bolnavă! strigă un roşcovan vorbăreţ. Plânge pe ascuns, fiindcă Tănase, care trebuia s-o ia de nevastă, se însoară cu una Stana, o târâtură, care e acum ibovnica boierului nostru. E chiar însărcinată cu el. Bietul Tănase are multe guri de hrănit: părinţi bătrâni şi fraţi mai mici. Sunt datori vânduţi boierului care le „iartă” toate datoriile,

numai dacă Tănase o să se însoare cu Stana, „ca să-i spele ruşinea”. Le-a dat chiar pământ şi vite. E o adevărată pacoste pe capul lui Tănase, care-i un băiat de treabă. Şi el este nenorocit, dar nu poate să facă altfel. Iată de ce Tudoriţa stă ascunsă şi plânge toată ziulica.

*

Seara, socotind „gurile” adunate în jurul mesei lui moş Toma, văzui că se puteau măsura cu cele care cereau de mâncare lui Tănase: eram doisprezece. Împreună cu Tudoriţa, care era rugată cu glas tare să vie la masă, deveneam treisprezece, plus guriţa lui Pătruţ. Deoarece moş Toma mai avea şi un ginere, Dinu, care se însurase cu a doua fată a lui, Maria, şi era rotar. Totul făcea laolaltă o singură gospodărie cu trei familii înhămate la aceeaşi treabă, care nu pricopsea însă pe nimeni. Dimpotrivă, lipsa slugilor şi a braţelor de muncă, precum şi economia crâncenă care domnea în casă dovedeau că întreaga gospodărie trăia mai degrabă strâmtorată. Aşa că preţuii, cum putui mai bine, sacrificiul pe care aceşti oameni cumsecade îl făceau, primindu-ne pe mine şi Ionel, fără strâmbături.

— Acolo unde mănâncă doisprezece, pot să mănânce şi paisprezece, conchise bunica, după ce discutaseră laolaltă problema sosirii noastre neaşteptate.

— Şi, apoi, e atâta de făcut pe lângă casă! adăugă Costache. Vitele, atelierele, gospodăria. Îşi vor câştiga cu prisosinţă îmbucătura, fără să vorbim de folosul ce-l vor avea, peste câţiva ani, ştiind o meserie. Ce vreţi?! Nu puteam să-i las în mijlocul Bărăganului, unde rătăceau ca să cunoască lumea. Nu te poţi purta aşa nici cu un câine, fir-ar a dracului de ţară de ciocoi!

Costache se lăsă luat de mânie:

— Iată povestea adevărată a ciulinilor! Ciulinii-ciocoi! Ciulinii-călăi!… Lepra atotputernică care suge ţara noastră prea răbdătoare, devenită un imens Bărăgan!… Mă întreb pentru a mia oară: cum se face că cojanul nu simte înţepătura acestor ciulini, care-i năvălesc în tindă, i se caţără pe spinare şi-i sug ultima picătură de sânge? Cum se face că nu i se urcă turbarea la cap şi nu dă foc acestei ierbi rele, care-l izgoneşte din propriul său bordei?

Până atunci, n-auzisem pe nimeni vorbind astfel şi fremătam de mulţumire.

Toţi gândeau la fel, căci niciunul nu se arătă contrariat. Părinţii, împovăraţi de griji, păreau că de mult sunt încredinţaţi de asta. Dinu, un blond cu privirea puţin prostită şi cu apucături stângace, asculta cu o nepăsare întunecată. Era, de altfel, prea tânăr şi nu prea dezgheţat, ceea ce se vedea cât de colo. Cât despre cele două neveste tinere, Lina şi Maria, rămăseseră liniştite, fiecare privindu-şi drăgăstos bărbatul.

Cei patru ucenici participau cu interes la discuţie. Şopteau cuvinte de neînţeles pentru urechile celor mari; roşcovanul, mai ales, părea un drac, aşa mic cum era. Îl chema Ilie şi n-avea pe nimeni pe lume. Dintre ceilalţi trei, doi ajunseseră pe jumătate lucrători. Ultimul era un mâncău, care vorbea puţin şi alerga cât un cal. Tuspatru păreau foarte legaţi de casă. Îl iubeau îndeosebi pe Costache, pe care-l numeau „stâlpul gospodăriei”. Din pricina asta îi sorbiră cuvintele şi-i împărţiră mânia.

Se mai afla încă cineva, care-l înţelesese şi aprobase pe Costache: Tudoriţa. Nu ne aşteptam s-o vedem în seara aceea, dar o uşă se deschise încetişor şi apăru o tânără plăpândă, cu ochii mari, traşi, gura ca o cireaşă, privirea îndrăzneaţă, sclipitor de curată şi aproape cochet îmbrăcată. Spuse un bună seara hotărât, trecându-şi mâna prin bogatu-i păr negru, aruncă o privire spre noi, cei proaspăt veniţi şi se duse de se aşează între tatăl său şi muică-sa. Apoi, cu revolta-n glas, rosti:

— Ai dreptate, nene Costache, că vrei să dai foc acestor cuiburi de năpârci care otrăvesc ţara! Dacă acea zi o să vie, poţi să te bizui pe mine!…

Cât era de frumoasă la vedere Tudoriţa în acel moment! Şi, dacă e adevărat că un băiat, care n-a împlinit încă cincisprezece ani, poate să se îndrăgostească de o fată mai mare ca el, ei bine! din clipa aceea fusei robul Tudoriţei!

Moş Toma o cuprinse după mijloc şi o atrase lângă sine:

— Nu trebuie să fii atât de mânioasă! Totul trece, chiar dragostea înşelată. Şi apoi, Tănase nu e demn de tine…

— Ba nu! e demn de mine! Îi iert totul; dar, de azi încolo, ştiu ce trebuie să fac, pe cine să urăsc! Şi credeţi-mă, sper să ard partea mea de ciulini: pişcătura lor am simţit-o…

Mama făcu semn celorlalţi să tacă, să n-o supere mai mult. Atunci Lina şi Maria îşi culcară capul pe umerii bărbaţilor lor şi închiseră ochii. Tudoriţa, văzându-le, întrebă cu tristeţe:

— Şi eu? Se află oare vreun umăr iubit pe care să-mi culc capul?

În seara aceea, plecarăm fiecare la culcare, cu inima împovărată…

X

După vremea rea, care ţinuse toată săptămâna călătoriei noastre, soarele se încinse câteva zile şi *Trei Sate* se hotărî să-şi culeagă porumbul. Fiecare familie îşi părăsi îndeletnicirile obişnuite, şi comuna întreagă – bărbaţi, femei, copii, bătrâni, vite, câini, pisici şi chiar şi câţiva purceluşi – năvăli la câmp… Spre propriile lor ogoare, acei, puţini la număr, care le aveau şi care se puteau lipsi de pământul boierului. Spre holdele boierului, *mai întâi*, acei nenumăraţi „săraci lipiţi pământului”, care semănau pe ogoarele cedate cu învoială de stăpân. Şi una din aceste învoieli era ca recoltele boierului să fie culese cele dintâi.

Priveliştea culesului nu era lipsită nici de tristeţe, nici de veselie. Întâi de tristeţe, fiindcă anul fusese secetos; porumbiştea, care de obicei putea ascunde un cal, lăsa să se vadă capetele culegătorilor. Cât despre ştiuleţi, despre boabe, ţăranii le categoriseau ofticoase şi se arătau tare nemulţumiţi:

— Nu numai că n-o să putem vinde nimic şi n-o să ne scoatem din datorii, dar n-o să ne ajungă mălaiul nici până la postul cel mare! O să crăpăm de foame în iarna asta! Şi vitele, odată cu noi!

Cu faţa schimonosită de grijă, cojanul cântărea în mână ştiuleţii, îi privea îndelung, îi mirosea, se văicărea. Erau nişte bieţi nevoiaşi vlăscenii ăştia, la fel cu ialomiţenii noştri: slabi, cu pielea întinsă pe os, fruntea încreţită înainte de vreme, privirea ştearsă, neraşi cu săptămânile.

Pe cămăşile care le atârnau până la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantalonii li-erau un maldăr de zdrenţe. Cu picioarele şi capul gol, ca nişte cerşetori, mi-era milă de ei, de parcă ar fi fost toţi neam cu mine. Femeile lor, la treizeci de ani, păreau bătrâne. Din cauza muncii

câmpului, pe care trebuia s-o facă fără răgaz, cele care-şi alăptau copilul îl lăsau în seama unui frăţior, în mijlocul porumbiştei, unde plângea până se înăbuşea. Câinii veneau de le rodeau scutecele murdare şi le lingeau feţele. Atunci, cel mai mare apuca pruncul de o mână şi pleca în căutarea mamei, târându-l prin ţărână, ca pe un pachet, spunându-i:

— Uite mama! Uite mama!

Nu, nu era deloc veselă viaţa celor însuraţi. Tinereţea, în schimb, petrecea ca la nuntă. Strigăte, cântece, râsete, sărutări, pozne, bluze roşii ca focul, galbene ca lămâia, albastre-verzi, căruţe pline cu ştiuleţi de porumb şi peste toate soarele strălucitor. Sub priviri, aprinse de patimi, îndrăgostitele alergau una după alta, săltându-şi sânii ascuţiţi. Flăcăii alergau cu mai mult folos, strivind sânii ascuţiţi ai fetelor de piepturile lor viguroase. Ele se smuceau ca să se simtă cât mai bine şi protestau, de ochii mamelor, care nu erau mulţumite, dar, ce-are a face!

Câinii şi pisicile vânau şoareci, care ţâşneau de pretutindeni. Purceluşi zburdalnici, cu jujeul la gât, fugeau cu un ştiulete de porumb în gură şi codiţa încovrigată. Singure vitele de muncă, la fel cu oamenii însuraţi, nu luau parte la veselia culesului: rumegau nepăsătoare, acelaşi pai uscat şi aceeaşi melancolie, aşteptând ceasul când vor fi înhămate.

*

Pe ogorul lui moş Toma domnea aproape aceeaşi nepăsare, din pricină că acolo se aflau oameni însuraţi. Iar Tudoriţa, deşi nu era măritată, trecea printr-o mare suferinţă, îmbrăcată cu o bluză şi o fustă cu desene mari, în culori vii, cu tulpan alb ca zăpada pe cap, culegea ştiuleţii, de parcă era o maşină, fără să scape vreunul, ca o bună muncitoare. Coşurile se umpleau văzând cu ochii. Le răsturnau în car, unde porumbul scânteia în soare ca aurul.

Ştiuleţii care nu erau destul de uscaţi, erau legaţi doi câte doi, cu ajutorul propriilor lor pănuşe împletite şi-i atârnau până şi pe coarnele boilor, în clipa plecării spre sat.

Îmi plăcea mult să stau lângă Tudoriţa, pentru care m-aş fi aruncat şi în foc, dacă asta i-ar fi micşorat suferinţa. La rândul ei, înţelegând devotamentul meu de câine, îi făcea plăcere să mă aibă alături.

— Îţi sunt dragă, Matache? Tu crezi că da. Cu atât mai bine pentru mine. Mă simt atât de singură!

— Dar ce aş putea să-ţi urez, Tudoriţo?

— Să crape Stana, sau lumea să se facă scrum!

Era foarte greu să vezi îndeplinindu-se o atare urare, deoarece rivala ei arăta ca un bujor şi ţopăia ca o juncană, aproape de noi, în lanul boierului. Cât priveşte lumea, pe care Tudoriţa o voia arsă scrum, lumea asta arăta mai abitir decât Stana. O vedeai în frumosul conac construit tot numai în lemn de stejar şi cărămidă, cocoţat pe coasta dealului ce domina satul; cu hambarele care gemeau de porumb, în ciuda secetei; cu grajdurile ticsite de vite; cu ograda furnicând de păsăret; cu numeroşi argaţi care făceau naveta între holde şi conac, în căruţe trase de vite bine hrănite. Nu prea avea poftă de scrum, lumea asta care-i răpise Tudoriţei pe Tănase şi o nenorocise.

Toată comuna împărtăşea suferinţa Tudoriţei şi toţi o urau pe Stana, nu atât pentru că se purta ca o târâtură, ci pentru că, protejată de puternicul ei amant, boierul, se ridicase din mizerie şi devenise aproape o cucoană. Asta punea venin pe inima cumetrelor satului.

— Dar, spuneau ele, ca să se mai răcorească, asta nu-i aduce nicio fericire, căci Tănase n-o iubeşte deloc! Tănase e mort-copt după Tudoriţa!

Pe bună dreptate!

Într-o seară, în cârciuma lui moş Stoian, îl auzisem pe Tănase cântând o melodie, pe atunci la modă şi care ai fi zis că-i făcută înadins pentru dânsul:

Vin’să te sărut pe gene,
Tudoriţo nene!
Şi pe ochi şi pe sprâncene,
Tudoriţo nene!

— Ia seama, Tănase, să nu te audă Stana! îi strigă moş Stoian.

— N-are decât! răspunse Tănase, şiret, prefăcându-se nepăsător, deşi era adânc mâhnit de toată povestea asta.

— O să faci o partidă bună! glumi un ţăran.

— Şi p-ormă?… strigă Tănase, sărindu-i muştarul.

— Nimic… făcu celălalt, muindu-şi vorba. Voiam să zic doar c-o să fii nenorocit.

— O să treacă şi asta! O să treacă şi asta, sufleţele!

Tănase era temut în sat şi chiar prin împrejurimi. Bea puţin, se mânia iute şi bătea rău pe cine-i cădea sub mână. Totuşi părea blând, judecându-l după ochii visători, gura zâmbitoare şi gesturile domoale.

Într-o zi, avusei plăcerea să-i vorbesc. Era pe vremea „curatului” porumbului. Moş Toma avea o *machină*, maşină scumpă pe care nu orice sătean putea s-o cumpere. O împrumuta cu dragă inimă, căci suferea să vadă, spunea el, „în epoca maşinii, ţăranii punând ştiuleţii într-un sac şi bătându-i apoi cu prăjinile, p-ormă să-i cure cu mâna, ca pe vremea lui Pasvante”.

Plecată de la dânsul, machina cutreiera dintr-o gospodărie într-alta şi făcea înconjurul satului, ca o vestitoare a unor vremi mai bune. Ca s-o ferească de stricăciuni, moş Toma trimitea în fiecare zi un ucenic să vadă cum merge şi să recomande ţăranilor să n-o îndoape prea mult, nici să lase pe copii s-o învârtească în gol sau, mai ales, să bage înăuntru cuie. Ca să ştie unde se află, se orienta după zgomot, căci maşini asemănătoare n-aveau decât popa şi primarul, însă nu le împrumutau niciodată.

Aşa că, într-o dimineaţă, moş Toma mă trimise să văd unde se afla machina şi cum mergea. O descoperii la

Tănase, „curând” din răsputeri şi speriind găinile din bătătură. O soră de-a lui Tănase o alimenta cu grijă, doi fraţi învârteau, pe rând, manivela roţii şi un alt frate mai mic, înalt cât o gheată, răcnea din răsputeri să-l lase să învârtească şi el. Alţi doi fraţi şi două surori, aşezaţi în jurul unei albii plină de ştiuleţi, se distrau „curându-i” cu mâna. O altă soră robotea alături de maică-sa, în timp ce prâslea se răsfăţa în braţele tatălui, care suferea de reumatism cronic, ceea ce nu-l împiedica să toarne la copii. Anu’ şi găvanu’! (Alţi trei feciori lucrau la Giurgiu.)

Bietul Tănase era cel mai mare din iepurărie. Muncea cât patru, la sosirea mea, plin de praf şi broboane mari de sudoare.

— Sunteţi numeroşi!… îi spusei, ca să intru în vorbă.

— Da… la masă! Un sac de mălai la trei zile. Nu tot aşa de repede îl şi găsim!

Apoi:

— Tu eşti ăla care ai plecat cu Ionel după ciulini!

— Da… Pe Bărăgan, crapi de foame.

— Peste tot e Bărăgan! Peste tot crapi de foame!

Trebuind să plec, mă însoţi până la poartă:

— Spune-i lui moş Toma că mâine îi înapoiez maşina curăţată, unsă, aşa cum trebuie. Nimeni nu mai are nevoie de ea.

Apoi, încetişor de tot, adăugă:

— Spune-i, de asemeni, Tudoriţei că n-am s-o uit!

*

Îmi îndeplinii dubla însărcinare, apoi ne afundarăm cu toţii în mizeria animalică, care-i însăşi viaţa ţăranului român.

O toamnă nemiloasă se abătuse pe umerii noştri, înainte ca cineva să-şi fi cărat măcar un maldăr de ciocani. Ploaia vijelioasă, amestecată cu grindină, prefăcuse totul într-o

mocirlă îngheţată. Gârlele deveniră fluvii. Câmpurile şi satele fură înecate. Nici urmă de şosea… Baltă nesfârşită, cât vedeai cu ochii.

Ferice, atunci, de cei care aveau cu ce să se încălzească şi puteau sta înapoia ferestrelor, biciuite de vânt, apă şi noroi! În *Trei Sate* nu se afla afară de ţânci şi infirmi, decât o duzină din aceşti prea fericiţi. Toţi ceilalţi erau pe afară, de la copii până la bătrâni. Şi viaţa lor n-avea nimic omenesc, în lupta pentru un pumn de mălai şi o surcea de-aruncat în foc.

Sub un cer pământiu, de parcă ar fi sosit sfârşitul lumii, vedeai căruţele înaintând ca nişte broaşte ţestoase peste câmpuri, peste drumuri, peste un pământ pe care Dumnezeu îl blestema cu toată vrăjmăşia de care era în stare.

Căruţe deşălate; vite dehăinate; oameni de nerecunoscut; nutreţ noroios; şi de nicăieri nicio milă, nici din cer, nici de pe pământ!

Totuşi, aveam nevoie de mila Domnului ca şi de-a omului, deoarece carele se împotmoleau sau se răsturnau; vitele cădeau în genunchi şi ne cereau îndurare; oamenii îşi snopeau animalele şi se băteau între ei; ciocanii de porumb putrezeau în băltoace şi trebuia să cari cocenii pe spinare de bărbat, pe spinare de femeie, pe spinare de copil; şi aceşti bărbaţi, femei, copii nu erau decât un morman de ţoale pline de noroi, de bulgări mari de pământ, care gâfâiau îmboldiţi de inimi fără rost.

Aceştia erau ţăranii români în toamna anului 1906.

XI

În popor, mizeria merge mână în mână cu beţia.

Românul nu-i beţiv. Bea însă îndată ce devine nenorocit. Bea, mai ales, atunci când îşi simte „cuţitul intrat până la os”, cuţitul mizeriei. Atunci este de nerecunoscut. Din sfătos şi bun, cum e din născare, se transformă într-o brută pe care nici crima n-o înspăimântă.

În toamna aceea n-a fost nicio crimă în *Trei Sate*, dar ţăranii băură tot ce aveau şi n-aveau. Niciodată n-am văzut un sat întreg năpustindu-se atât de deznădăjduit asupra alcoolului. De obicei, la noi, se bea numai duminica, începură să bea în fiecare zi, îndată ce se termină îngrozitorul cărat al ciocanilor.

Acest cărat al ciocanilor nimeni nu putea să-l uite. Şi pe bună dreptate. Jumătate din comună căzuse bolnavă. Mulţi muriră, mai ales copii. Numeroşi ţărani îşi văzură vitele căzând în ham. Şi, pe deasupra acestor nenorociri, colac peste pupăză, ciocanii de porumb mucezeau, putrezeau. Foamea devasta casele celor care-şi puseseră nădejdea în porumb. Aşa că nebunia îi cuprinse pe toţi.

Către sfârşitul lui noiembrie, o delegaţie de ţărani se duse la primar să-l roage să meargă cu ei la boier.

— Să ne împrumute şi nouă niţel nutreţ. Are berechet. În fiece săptămână vinde cu vagoanele din el.

Primarul, omul boierului, îi bruftui:

— Să vă împrumute! Să vă împrumute! Cum nu merge ceva, hop! la boier: „Să ne împrumute!” Ca şi cum boierul ar fi Dumnezeu. Descurcaţi-vă şi voi puţin, ce dracu’! Şi să nu vă mai aud vorbind ce face boierul cu avutul lui! Dacă vinde nutreţ, treaba lui!

Cojanii se duseră singuri la „curte”, dar boierul – alesul judeţului în parlament – plecase la Bucureşti, chiar în

noaptea aceea. Logofătul îi primi mai rău decât primarul: îi înjură grosolan şi puse argaţii să-i alunge. Ştiau acum la ce trebuiau să se aştepte din partea lor. De la Dumnezeu, de asemenea. Nu le mai rămânea decât alcoolul, marele consolator autorizat de Dumnezeu şi legi. Doar alcoolul putea să satisfacă pe toată lumea, afară de femei.

Femeile ispăşeau pentru toţi: pentru bărbat, pentru Dumnezeu, pentru lege, pentru boier, pentru lipsa de nutreţ şi chiar pentru vremea rea. În fiecare seară, pe uliţele întunecate şi desfundate, puteai vedea o nevastă, o mamă, o soră, trăgând spre casă un ţăran care se prăbuşea la fiecare zece paşi. Femeia îl urma în noroi şi primea câţiva ghionţi zdraveni. Alte lovituri zdravene o aşteptau acasă.

A doua zi de dimineaţă, venea pocăinţa, căci omul, în fond, nu era o brută. Ajuta, atunci, la gospodărie, îngrijea de vite, căra apă şi-şi petrecea o bună parte din zi alegând ciocanii de porumb, arzându-i pe unii, pe alţii uscându-i în vatră. Casele, de obicei curate, se transformau în grajduri, pline de noroi şi mucegai până şi pe masă.

— Nici în iad n-ar putea fi mai rău! se văicăreau femeile.

Oploşit lângă foc şi cosându-şi o opincă, omul răspundea:

— Ar trebui arse într-o zi toate conacele şi chiar Bucureştii…

Dar asta n-o putea îndeplini singur şi nici în ziua aceea. Putea, cel mult, să se ducă iarăşi la cârciumă. Ceea ce şi făcea înspre seară, când plictiseala, presimţirea unui viitor întunecat şi câţiva vecini, tot aşa de nenorociţi ca şi el, se opreau în faţa casei sale şi-i reaminteau ora dulcei consolări.

*

La moş Toma – sau la „caretaşi” cum se spunea – nu era mai mult belşug. E drept că foamea nu-i ameninţa, dar lipsa

banilor pentru achitarea datoriilor era aceeaşi, mai ales în acest an secetos, când prea puţini ţărani fuseseră în stare să-şi comande căruţe noi. Reparaţiile de toamnă, numeroase altădată, mergeau prost acum. Aşa că îşi frângeau mâinile, dând târcoale vitelor, flecărind şi făcând floricele.

Moş Toma şi cei doi gineri ai lui, deşi cumpătaţi, se duceau totuşi „ca să-şi omoare vremea” la hanul lui moş Stoian, vecin cu fierăria. Femeile rămâneau acasă, mereu ocupate cu câte ceva. Iar noi, ucenicii, eram pretutindeni, amestecând puţină treabă cu multă hoinăreală. Adesea îmi plăcea să rămân singur, căci „un străin rămâne totdeauna un străin”, fie într-un sat, fie într-o familie. Când se supărau, îmi ziceau „iepure de nouă hotare”. Repetau, de asemenea, oricui „povestea ciulinilor”.

— Ciulinii ni l-au adus peşcheş!

Cuvinte rostite fără răutate, care făceau totuşi rău. Eram un copil „strâns din milă de pe drum”. Lucru nu prea plăcut să-l auzi, atunci când ai cincisprezece ani – şi ai înghiţit destulă amărăciune. Toate astea se strâng la inimă, care se umple adesea, şi-ţi vine atunci să plângi, aducându-ţi aminte de micuţul bordei de la Lăteni, de mama moartă şi de tatăl pierdut în lume.

Ştirbu era desigur la ai lui, aşa că mă uita şi se depărta încetul cu încetul de mine. În schimb, câştigai inima Tudoriţei, fiindcă era singură în nenorocire. Devenii confidentul celor mai fierbinţi lacrimi ale ei, vărsate din belşug, din pricina lui Tănase, care se însurase cu Stana, în ciuda crâmpeiului de nădejde ce nutrise.

Nuntă „ruşinoasă” spunea satul, cu toată prezenţa „Domnului Administrator”, nun fără voie al noilor căsătoriţi. La nuntă puteai să numeri pe degete ţăranii simpatici boierului, fruntaşii satului, singurii care nu duceau lipsă de nimic. În total, vreo doisprezece.

În clipa când nunta ieşea din biserică, câteva voci din mulţime reamintiră Stanei legăturile vinovate cu călăul

satului şi un ştrengar bătu toba într-o oală spartă.

Mă aflam, în duminica aceea, printre cei care voiau să-l vadă pe Tănase alături de femeia despre care se spunea că e o târâtură. Sărmanul, era de plâns, pământiu la faţă, neîndrăznind să se uite la nimeni. Fu mai de plâns a doua zi, luni dimineaţă. Eu şi Costache ne aflam în fierărie, de unde îl văzurăm pe Tănase, în haine de ginere, îndreptându-se spre cârciumă. Trecu prin faţa noastră cu capul în jos, fără să scoată o vorbă. Şi totuşi ne iubea. Costache era cel mai bun prieten al său.

— Nu ne-a văzut, spuse Costache. Trebuie să fie tare nenorocit. Hai după el!

Cârciuma era goală. În odaia din dosul prăvăliei moş Stoian şi Tănase, amândoi în picioare, dădeau pahărelele pe gât, fără o vorbă. Mă retrasei într-un colţ, cu o pisică în braţe, ca să nu-i stânjenesc, dar multă vreme nu deschiseră gura. Tănase era atât de roşu, că-ţi da fiori. Apoi, îl văzui smulgându-şi beteala şi floarea de lămâiţă de la cheutoare, strecurându-le uşor sub masă.

— S-a făcut, spuse, atunci, cu o voce spartă, cu ochii la Costache. Acum târâtura mi-e nevastă.

— Aşa a vrut Dumnezeu! adăugă moş Stoian.

— Câinele a vrut! strigă Tănase. Dar să fiu câine, ca el, dacă n-o să-i joc un renghiu, într-una din zilele ce vor veni.

— Vei avea tovarăşi un judeţ întreg! rosti Costache. Sunt atâţia Tănase care au fost siliţi să se însoare cu alte Stane.

*

Asemenea mânii izbucneau adesea în cârciuma lui moş Stoian, deoarece cârciumarul avea şi el câţiva colţi împotriva proprietarului şi ţinea partea ţăranilor. Dar, într-o zi, furia oamenilor răbufni dincolo de zidurile prăvăliei.

Într-o duminică, pe la sfârşitul lui noiembrie, un ger aspru, ca un torent de flăcări, zbicea de câteva zile noroiul

şi-l transforma în cremene. Niciun fulg de zăpadă care să apere însămânţările de arsura frigului. Înspăimântaţi, ţăranii se sfătuiau, înainte de prânz, în faţa hanului. Duminica nu era deschis decât după liturghie. Devenise aproape o lege ca ţăranii să se ducă la biserică măcar duminică dimineaţa, când cârciuma era închisă. Dar oamenii nici nu se sinchiseau şi lăsau liturghia pe seama câtorva „babe surde”. Veneau de se rezemau cu spatele de obloanele trase ale lui moş Stoian, aşteptând închiderea bisericii şi deschiderea prăvăliei.

Pe cer, nici pic de soare care să scânteieze chiciura de pe salcâmii îngălbeniţi şi bătrâni. Gătiţi de sărbătoare cu un brâu stacojiu, flecăreau cu feţe posomorâte, formând o masă compactă, când popa trecu furios:

— Sunteţi nişte secături! le strigă. Mă mir că Dumnezeu nu vă trimite trăsnetele sale!

— Ba, zău, că ni le trimite! Dar sunt pe lumea asta fericiţi care au paratrăsnete! ripostă prompt o voce.

Abia atunci observarăm că se afla printre noi un necunoscut, un orăşean tânăr, cu pălărie. El răspunsese popii şi ne făcuse pe toţi să râdem.

— Da! continuă el, vouă ţăranilor şi nouă lucrătorilor de la oraşe, Dumnezeul acestui popă ne trimite trăsnetele sale în fiecare zi! E foametea pentru oameni şi vite; gerurile, ca ăsta, care pustiesc ogoarele; furtunile, ca cele din luna trecută, care omoară om şi dobitoc în mijlocul drumului; seceta care a distrus anul acesta recolta. Iată trăsnetele! Dar ar trebui să ne întrebăm de ce proprietarul vostru n-a fost atins de niciuna din aceste nenorociri? De ce hambarele lui sunt pline şi vitele neatinse? De ce trăsnetele dumnezeieşti nu aduc în sapă de lemn nici pe popă, nici pe primar, nici pe alţi semeni de ai lor? E cazul să credem că la mijloc e pronie cerească sau un paratrăsnet?

Necunoscutul îşi plimbă privirea inteligentă şi întrebătoare asupra mulţimii. Ţăranii îl aprobară cu chiote de bucurie, apoi voiră să afle cine era.

— Sunt de la Bucureşti, ne spuse, şi muncesc cu braţele ca şi voi. Dar am izbutit să aflu că duşmanii mei nu sunt nici Dumnezeu, nici fulgerele sale, ci proprietarii satelor şi oraşelor care ne aruncă în mizerie, chiar dacă anii sunt mănoşi. Anii ăştia, nouă nu ne aduc belşug niciodată.

Scoase un teanc de broşuri şi le împărţi:

— Aici, adăugă, veţi citi lucruri pe care orice cetăţean trebuie să le ştie: asta-i Constituţia ţării sau mama tuturor legilor noastre. Aici stă scris că aveţi dreptul să vă întruniţi, să scrieţi şi să vorbiţi şi că un om nu poate fi ţinut arestat mai mult de douăzeci şi patru de ore, nici să i se violeze domiciliul, fără un mandat de la judecător. Astea sunt drepturile voastre, trebuie să le cunoaşteţi şi să vi le respecte. Apoi trebuie să vă cuceriţi alte drepturi, întâi votul universal. Este o batjocură fără pereche ca cincizeci de ţărani să aibă la alegeri dreptul pe care-l are un popă singur. În sfârşit, trebuie să cereţi înapoierea pământurilor de care aţi fost jefuiţi…

— Aşa e! Aşa e! strigară cojanii. Noi vrem pământ!

— Care e ăla care împarte pământ? se auzi o voce acră.

Era jandarmul.

— Eu nu împart decât Constituţia, domnule! răspunse curajos orăşeanul. Pământul, ţăranii trebuie să şi-l ia singuri!

— O să vedem cine o să ia ceva, numaidecât! spuse jandarmul, înhăţându-l.

XII

Cu primul fulg de zăpadă care se lipi de geam, sosi şi liniştea pentru Tudoriţa.

Îl zărirăm amândoi, într-o după-amiază pe când broda lângă fereastră şi-i descurcam un ghem multicolor din fire de lână.

— Ninge! Ninge! strigă, bătând din palme ca un copil. Ne mai lipseşte sfântu' Niculae, împodobit cu barbă albă!

Şi reluându-şi lucrul, fredona cu sfială:

Cine te-a făcut pe tine
Aşa-naltă şi subţire,
Tudoriţo nene!

Pentru prima oară de la sosirea mea acolo, o auzeam cântând. Îşi dădu seama chiar ea:

— Doamne, totul se uită în viaţă! suspină. Ai auzit, Matache? Credeam c-am să mor… şi iată-mă cântând!

— Cu atât mai bine! răspunsei. Trebuie să fii destul de mulţumită, ştiindu-te, aşa cum spune cântecul, înaltă şi subţire.

Se uită la mine.

— N-ar trebui să te îndrăgosteşti de mine, Matache! făcu voioasă, puţin în glumă.

— Şi de ce nu? strigai.

— Da, aşa e! De ce nu? Pentru că ai abia cincisprezece ani. Dar, într-o zi, o să te faci un flăcău frumos. Atunci o să fii iubit de Tudoriţa.

— Aş vrea să fiu de tine.

— Eu, dragul meu, în ziua aceea voi fi nevastă şi mamă. Totul va fi sfârşit pentru mine! Copilaşi veşnic murdari şi o soacră veşnic cicălitoare îmi vor aţine calea. Un bărbat care

nu mă va iubi deloc, îmi va zice că sunt veşnic îngălată şi mă va snopi, poate, cu bătaia.

— De ce te grăbeşti, atunci, să te măriţi la douăzeci de ani?

— Asta-i soarta noastră, Matache… Te duci la măritiş ca şi la groapă, iubind într-una.

— Deci, nu trebuie să fii geloasă de soarta Stanei: va fi bătută în curând, căci Tănase n-o iubeşte.

Tudoriţa reflectă o clipă, privind în gol.

— Nu e acelaşi lucru, dragul meu… Stana este o haimana, un pui de lele care-şi râde de Tănase, ca şi de boier, ca şi de căsătorie şi chiar de dragoste. Plăcerea ei este să ducă o viaţă desfrânată şi să zăpăcească bărbaţii. N-o să se lase încurcată de copii sau bătută. Cât să-i invidiez soarta, nu… Îmi place mai mult a mea.

Tudoriţa înviorată, casa fu întoarsă pe dos chiar de-a doua zi. Trebuia să se înceapă una din cele două mari curăţenii ale anului, aceea de Crăciun, care urma după cea de Paşti. Şi toată lumea se bucură când, întristata din ajun, strigă cu mâinile în şolduri:

— Gata?! Moş Crăciun se apropie: varul! lutul! balega de cal! Şi puţin mai repede, ce dracu’!

— Bravo, Tudoriţo, bravo!

O potopiră cu sărutările, fu dusă în triumf, se bătură cu zăpadă. Pătruţ strigă: „Un tăşiune ş-un cărbune, spune, băiete, spune!”

*

Golirăm două camere, înghesuind mobilele într-o a treia. În mijlocul tindei, trei roabe de pământ galben ca şofranul şi o roabă cu bălegar de cal fură amestecate cu apă caldă. Eu eram însărcinat să frământ cu picioarele lutul, în camerele pe care Tudoriţa le spoia, cântând. Se îmbrăcase cu nişte rochii vechi de-ale mamei sale; cu faţa şi

părul complet ascunse sub o basma mare, care nu lăsa să i se vadă decât ochii frumoşi, şi înarmată cu o bidinea cu coadă lungă, acoperea tavanele şi zidurile casei cu un strat de var albăstrui – bucuria şi sănătatea ţăranului român. Aşa ceva nu întâlneşti decât în satele de prin Balcani.

Spoitul fiind terminat, veni rândul pământului de prin camere. Cât ai fuma o ţigară, se făcu neted ca o oglindă, sub mâna pricepută a Tudoriţei, care-l netezea, mergând de-a-ndărătelea.

Timp de o săptămână, trăirăm o viaţă de băjenari, culcându-ne într-o seară ici, mâine colo, cum se brodea, mâncând de-a-mpicioarelea, într-o atmosferă de baie turcească ai cărei aburi de var şi balegă ne ardeau nările.

În sfârşit, pământul, zidurile şi tavanele, făcute ca noi, de la un capăt la celălalt al casei, mobilele îşi reluară locul obişnuit; preşuri de sărbătoare fură întinse pe jos; scoarţe şi ştergare mari, toate ţesute din tort şi borangic, scoase cu nemiluita de prin cufere, împodobiră un pat, o fereastră, o oglindă sau un tablou. După care Tudoriţa ne interzise la toţi să punem piciorul în „camerele de zile mari”.

Aceeaşi ordine se făcu aproape peste tot în sat, acolo unde gospodăria avea o fată mare. Ceilalţi făcură, de asemeni, risipă de bunăvoinţă ca să-l întâmpine pe moş Crăciun, fiecare după puterile sale. Şi ce tristeţe pentru cei „săraci lipiţi pământului”, care nu-şi aveau decât suspinele pentru sărbătoarea Naşterii Domnului!

Dar, fie că fu vorba de case vesele sau sfâşietor de triste, aceeaşi zăpadă căzu peste toţi, fără încetare, zile şi nopţi, nepăsătoare la bine, nepăsătoare la rău. Măturată la început, cărată cu lopata, apoi grămădită în troiene mari, continuă să ne acopere cu răbdare în giulgiu-i liniştit, înăbuşind în acelaşi mormânt strigătele de bucurie ca şi de durere. Nu mai vedeai niciun om ducându-şi vita la adăpat, nicio femeie pălăvrăgind peste gard. Nici copii, nici câini, deoarece zăpada întrecea un stat de om. Orice zgomot aţipise. Orice punct negru dispăruse de pe câmpuri, ca şi

din sat, înghiţit de potopul de albeaţă. Coşurile fumegânde şi crăcile copacilor abia se mai deosebeau în acest ocean de tăcere albă. Numai conacul, cu zidurile sale înnegrite, luminile-i grave şi huzurul clădit pe mizeriile altora, se vedea zi şi noapte, răsărind semeţ pe deal, înfruntând un cer de zăbranic şi un pământ în agonie.

Pe o astfel de vreme sosi noaptea Sf. Andrei, când fata mare de la ţară îşi întreabă ursitoarele ce bărbat va avea.

Încercarea e riscantă şi adesea macabră.

Puţin înainte de miezul nopţii, ea trebuie să se aşeze complet goală şi cu părul despletit în faţa unei oglinzi, luminată de două lumânări. Atunci, privind fix în fundul oglinzii, îşi vede trecând pe cel ursit: tânăr sau bătrân, urât sau frumos, orăşean sau ţăran. Dacă e mort, trece sub formă de schelet, cu coşciugul pe spate, şi atunci fata cade leşinată.

Dacă destinul nu vrea să i se arate clar în oglindă, fata trebuie să iasă în curte, numai în cămaşă şi să numere, întoarsă cu spatele, nouă şipci de la gard. Celei de-a noua îi face un semn şi va veni a doua zi dimineaţă s-o cerceteze, căci viitorul ei bărbat va fi asemenea acestei şipci; verde sau viermănos, tânăr sau zbârcit, drept sau cocârjat.

Prevăzătoare, Tudoriţa nu întrebă oglinda. Se duse însă să scormonească zăpada cu mâinile şi picioarele, tremurând o eternitate, ca să descopere cea de-a noua şipcă. Afară de ea, nimeni n-a ştiut cum a fost.

Ştiui, în schimb, cât de frumoasă era Tudoriţa asta, cu părul revărsat peste cămaşa albă, strecurându-se în noapte ca o fantomă, în timp ce o priveam de la geamul meu, ascultând cum cădea zăpada cu fâşâit de vată.

*

Fu o iarnă grea.

Mai întâi, un Crăciun trist.

Dinaintea atâtor vetre îngheţate, foarte slabă fu bucuria celor care aveau un purcel de înjunghiat. Şi deşi, din mila vecinului, o ciozvârtă de carne se afla totuşi pe masa dezmoştenitului, Crăciunul fu cât se poate de jalnic.

După Anul nou, foametea făcu prăpăd. Peste două sute de familii îşi văzură ultima provizie de mălai sfârşită. Unii îşi vândură animalele de povară, un bou, un cal sau vaca cu lapte. Alţii, sperând într-un ajutor, fură siliţi în cele din urmă să-şi ucidă vita care nu se mai putea ţine pe picioare. Cea mai mare parte dintre vite muriră, însă, de foame, după ce roseseră ultimul cocean de porumb, ieslea şi căpriorii grajdului. În fiecare zi vedeai sănii, cărând afară din sat câte o mortăciune, pe care haitele de câini o sfâşiau îndată.

Apoi, o nesfârşită cerşetorie se înfiripă. Desigur, aceea a copiilor care cutreierau din casă în casă, după o sită de mălai. Nimic altceva.

— Mălai! mălai! gemeau micuţii, mătăhăind desfiguraţi.

Li se dădu, li se împărţi, încă şi încă. Dar nu erau atâtea case câte să pridideascâ. Cei care trăiau în belşug sau bogăţie – primarul, popa, câţiva ţărani chiaburi şi mai ales boierul – îşi ferecară porţile în nasul flămânzilor şi se retraseră nemiloşi în bârlogul lor.

Cea mai mare parte din timp, boierul nu era la conac, ci la Bucureşti. Dar un eveniment îl atrase, mai mult decât disperarea noastră. Haite de lupi îşi făcuseră apariţia prin împrejurimi, din cauza mortăciunilor de care era plin câmpul. Vânător pasionat, venise să organizeze o goană. Ţăranii se aruncară numaidecât la picioarele lui, implorându-l, smulgându-şi părul şi obţinură, cu chiu, cu vai, câţiva saci de mălai şi câteva grămezi de ciocani. Profitai şi-l privii o clipă: un bărbat voios, de cincizeci de ani, cărunt, înfăţişare de chefliu, semeţ, puternic ca un taur şi bine înţepenit pe picioare.

— Hai! hai! făcu morocănos la ţăranii care-l rugau. Totdeauna sunteţi gata la văicăreală! Altceva decât că anul a fost rău, nu aud de la voi…

A doua zi, în zori, vreo treizeci de ţărani înarmaţi cu puşti, împânziră păduricea de lângă conac. Oamenii fuseseră aleşi chiar de boier. Şi totuşi, fără să se ştie cum, după vreo câţiva lupi, doborâţi în primul ceas, o descărcătură buclucaşă străpunse umărul stâng al alesului judeţului.

— Poate l-o fi luat careva drept lup?

— Da, dar cine era vânătorul acestui lup?

Îl căutară. Nevinovaţii fură chinuiţi degeaba. Când fu vorba să-i condamne, apăru Tănase.

— Eu am tras.

— Numai de-ar crăpa, spuse Costache. Ar fi un ciulin mai puţin pe Bărăganul nostru!

Nu crăpă şi Bărăganul Vlaşcei continuă să-şi aibă marele său ciulin. În schimb, *Trei Sate* îl pierdură pe bunul şi nefericitul Tănase. Fu legat fedeleş şi târât în faţa boierului, pe cale de însănătoşire, care se mulţumi să strige argaţilor:

— Ucideţi-l!

Îl târâră în curtea conacului şi-i săriră pe piept cu picioarele până ce-şi dădu sufletul sub ochii jandarmului.

Câteva zile după această nelegiuire, rămasă nepedepsită, veni la noi domnul Cristea, învăţătorul comunei, un om plin de bunătate, foarte cinstit şi muncitor neobosit. Îşi petrecuse vacanţa mare la Bucureşti, la o rudă. El ne povesti ce văzuse în capitală:

— Bucureştiul este un târg mare, luxos. Boierii noştri sângerează naţiunea ca să sărbătorească *„cei patruzeci de ani de belşug şi domnie glorioasă a lui Carol I de Hohenzollern, 1866—1906”*. Cuvintele „belşug”, „prosperitate”, „glorie” acoperă toate zidurile. Au spoit toate faţadele caselor, le-au împodobit cu steaguri. Seara, iluminaţie. Filaretul, care era un maidan viran şi puturos, a devenit o cetate strălucitoare. Acolo se află vestita *lor* Expoziţie, toată numai din clădiri albe, ca-n poveşti. Sunt expuse, acolo, de toate, mai ales „case ţărăneşti”, „un sat

românesc” pe care nu l-am văzut niciodată; familii de cojani, grăsulii, îmbrăcaţi naţional şi care în realitate trebuie să fie toţi primari; vite necrezut de frumoase şi care nu seamănă nici pe departe cu mortăciunile pe care le sfâşie dulăii noştri. Milioane aruncate pe fereastră! Şi, în vremea asta, ţara trage să moară! Noi pierim văzând cu ochii. Ne asasinează. Ieri l-au omorât pe Tănase, din ordin. Într-altă zi, am văzut cum îl duceau la spital, într-o căruţă, pe nenorocitul care cutezase să împartă ţăranilor *Constituţia* – broşură subversivă, zicea jandarmul bătăuş.

Încotro mergem?…

Ce-o să se întâmple cu noi?…

XIII

Prima săptămână a acelui neuitat martie 1907… *„anul care a urmat după Expoziţie”*, cum i se mai spune încă şi azi.

Pe la mijlocul lui februarie, o căldură statornică şi din ce în ce mai binefăcătoare cuprinse cerul, topi zăpezile, dădu glas pârâiaşelor, păsărilor piuitul, arborilor mugurii, iar pământului frumoasa lui faţă neagră. Animalelor nu putu să le aducă decât dezmorţeala, iar oamenilor nimic. Nimic, afară de propriile ei binefaceri şi o creştere a deznădejdii, căci binefacerile soarelui căzând pe un pământ gol, pe arbori goi, pe apa râurilor şi peste satele înfometate, la ieşirea din iarnă, nu puteau să umple maţele lihnite ale oamenilor şi ale vitelor rămase.

Întâlneai ţărani care se îndreptau în pâlcuri spre câmp, cu mersul dezechilibrat, cu mişcări nesăbuite, cu glasul miorlăit, cu ochi cercetători. Priveau frumosul pământ negru, lung, lung, ca nişte halucinaţi şi se înapoiau acasă chinuiţi de neputinţă; nu mai aveau vite de muncă, nici putere, nici sămânţă şi, pe deasupra, nici pământul nu era al lor. Starea lor sufletească nu era nici descurajare, nici revoltă, ci un fel de delir care-i ameţea. Am văzut inşi vorbind singuri, tropăind ca nişte copii, scărpinându-se în cap, încrucişându-şi braţele, frecându-şi mâinile să le rupă.

Deodată, o veste căzu în sat, ca un trăsnet. În Moldova, ţăranii arseseră conacul marelui arendaş evreu, Fischer. Domnul Cristea ne citi această noutate dintr-un ziar. Şi articolul se încheia: *„Asta o să înveţe minte pe ovrei să mai exploateze ţărănimea până la sânge. Jos, jos jidanii!”*

Cojanii care ascultau, se uitară unii la alţii.

— Care jidani? În judeţul nostru nu se află niciunul! Şi chiar şi prin alte părţi n-au dreptul să aibă proprietăţi la

ţară. Or, vinovaţii sunt proprietarii, nu arendaşii.

La aceste cuvinte, toate feţele se întoarseră spre conac.

Costache spuse:

— O să fie lată… Bărăganul începe să-şi dea foc ciulinilor.

Ne aflam în faţa cârciumei lui Stoian. Ţărani, zdrenţăroşi, jigăriţi, cocârjaţi, veneau grăbiţi unul după altul şi puneau întrebări, bâlbâindu-se. Abia atunci aflarăm că vestea aceea nu era singurul eveniment al zilei şi că, odată cu ea, ne cădea pe cap un al doilea jandarm. Erau prezenţi cei doi stâlpi ai opresiunii, bine hrăniţi, bine îmbrăcaţi, bine înarmaţi, puţin vorbăreţi, mai ales gravi ca şi urechile stăpânilor lor.

Numaidecât, jandarmul cel vechi se adresă lui Costache.

— Ai face mai bine să-ţi ţii limba în gură, prietene!

Apoi către învăţător:

— Iar dumneata, domnule Cristea, să citeşti, pe viitor, jurnalele *acasă!*

Şi ţăranilor:

— Ce v-aţi strâns aici? Toată lumea acasă! Întrunirile sunt oprite…

— De ce? întrebă unul. Ce, s-a declarat stare de asediu?

Jandarmul năvăli spre îndrăzneţ:

— Aha! cunoşti va să zică *Constituţia?* Ia vino puţin încoa’ să-ţi arăt un articol de care n-ai habar…

O mulţime gălăgioasă întovărăşi pe arestat până la primărie, unde ţăranul petrecu noaptea învăţând articolul cu pricina. Dar acest „articol” pleda cu o limbă de foc în marele proces care începu imediat.

*

A doua zi, dis-de-dimineaţă, furăm deşteptaţi de urletele ţăranului bătut, care, îndată ce scăpă, începu să alerge năuc prin sat, răcnind:

— Ajutor, oameni buni, ajutor! M-au omorât!

Toată lumea se strânse în piaţa din faţa hanului, unde nenorocitul se prăbuşise, cu capul învineţit, de nerecunoscut. Tudoriţa sări să-l îngrijească. Cârciumarul îi dădu să înghită o cinzeacă de rachiu. Jandarmii erau căutaţi cu privirea. Trecu mai mult de o oră, până să apară. În acest timp, cel bătut îşi reveni puţin şi povesti groaznica noapte pe care o petrecuse la jandarmerie. Ţăranii ascultau galbeni. Femeile plângeau.

Şi iată jandarmii, care se apropiau legănându-se şi rânjind cu puşca la spinare şi revolverul la şold.

— Asasinilor! Călăilor!

Tăcere de moarte. Cei apostrofaţi, opriţi în mijlocul mulţimii, încercară să descopere a cui era vocea de femeie, care le aruncaseră cuvintele. Nu izbutiră.

— Care-i paciaura, care insultă astfel autoritatea? strigă jandarmul cel vechi.

O învălmăşeală şi o femeie se înfipse în faţa lor.

— Eu!

Era Stana, cu mâinile în şolduri, roşie ca focul, cu privirea înnebunită şi gâfâind. Burta, crescută mult, ţuguiată, îi ridica rochia în faţă.

— Tu eşti, curvo, făcu jandarmul, apropiindu-se furios.

— Da, da! Eu, asasinilor! Călăilor! Eu vă spun asta, eu, curva stăpânului vostru!

Şi cu un *ahrr, ptiu,* un scuipat mare îi porni din gură, drept în ochii jandarmului.

În aceeaşi clipă, cu un *Şo pă ei!* iată-l pe cel bătut, sărind în ceafa jandarmului nou, trântindu-l la pământ – ceea ce făcu imediat pe celălalt jandarm să se întoarcă cu revolverul în mână – dar nu se putu distinge nimic, căci totul nu fu decât o învălmăşeală surdă, în mijlocul căreia răsunară şase focuri şi jandarmii rămaseră într-un lac de sânge în piaţa care se goli, cât ai clipi din ochi.

Timp de câteva minute nu se văzu decât copii înlemniţi de spaimă, cu privirea năucă şi gura căscată. Apoi cojanii

reapărură ca furnicile, fiecare cu o puşcă de vânătoare sau, în lipsă, cu un topor, o coasă sau o furcă. Strigau:

— La conac! La primărie!

Năvăliră buluc spre primărie, care era în drumul conacului.

Costache şi Tudoriţa luară fiecare din perete câte o puşcă, din cele patru câte se aflau în casă.

— Staţi aici, pentru numele lui Dumnezeu, nu vă amestecaţi în nebunia asta! li se strigară.

Dar erau departe.

Ştirbu, Ilie roşcovanu şi eu îi urmarăm.

Soarele îşi arunca razele ca-n aprilie, scoţând aburi din pământ. Ajunserăm mulţimea în faţa primăriei, unde urla:

— Primarul! Primarul!

Primarul se ivi, însă pe poarta grădinii, călare şi pe jumătate dezbrăcat. Ţâşni ca o săgeată, într-o direcţie contrară conacului. Câţiva ţărani chiaburi i-o luaseră înainte, tot călări. Văzând acestea, doi răzvrătiţi, care înhăţaseră puştile jandarmilor morţi, trase în fugari, fără să-i nimerească; după care ceilalţi devastară primăria. Apoi se îndreptară, ca un şuvoi, spre conac.

În dreptul bisericii, iată-l pe popă, cu crucea în mână, vrând să le taie calea, ridicând braţele şi strigând, cu ochii ieşiţi din cap:

— Opriţi-vă, blestemaţilor, opriţi-vă! Pentru numele lui Dumnezeu! O să vă înghită iadul pe lumea cealaltă!

— Du-te la dracu’ cu iadul tău şi lumea cealaltă!

Fu dat peste cap.

O femeie, la marginea drumului, cu braţele în sus, se văicărea:

— Doamne! Dumnezeule! Ajută-ne! Ce blestemăţie!

*

Conacul era înconjurat cu un zid, poarta ferecată. Boierul, se ştia că plecase, de multă vreme, cu familia sa. Nimic nu se mişca în curte. Doar câinii, numeroşi şi mari ca nişte lupi, alergau înapoia zidurilor, lătrând furioşi.

Mulţimea se postă în faţa porţii, vociferând:

— Pământ, sămânţă, vite!

Logofătul apăru la balcon, calm, dar palid şi spuse cu o voce tremurătoare, în mijlocul tăcerii generale:

— Nu pot să fac mai mult decât cea ce fac în fiecare primăvară!...

Strigăte asurzitoare îi retezară vorba:

— Nu! Nu! Ne-am săturat! Vrem pământul nostru!

Omul boierului întinse mâna şi zgomotul se potoli.

— Cum vreţi voi să vă împart pământuri care nu sunt ale mele? Numai boierul poate s-o facă; nu fiţi copii, ce dracu'!

Pricepurăm că habar n-avea de cele petrecute în sat, dar, ce e drept, în clipa aceea, furăm toţi miraţi, văzând lungi coloane de fum ridicându-se de la primărie şi casa primarului, care era alături.

— Pentru numele lui Dumnezeu, aţi dat foc primăriei! urlă logofătul, punându-şi mâinile în cap.

— Pământul! Daţi-ne pământul nostru! i se răspunse.

— Lăsaţi-mă să mă duc în comuna vecină, să telegrafiez boierului şi să-i cer voie să vă împart pământul!

— Are dreptate! strigă un ţăran. Pământul nu e al lui. Să se ducă la boier, ca să-i dea însărcinare pentru împărţit!

— Aşa e! Aşa e! făcură revoltaţii. Să se ducă repede!

Logofătul încalecă un cal şi ieşi, croindu-şi drum prin gloata care-i bloca trecerea. Poarta mare de lemn masiv se închise în urma lui, în nasul mulţimii.

Îndată, Costache se plesni cu palma peste frunte:

— Suntem nişte proşti! strigă. Ticălosul ne-a tras pe sfoară. Va telegrafia, da... la Giurgiu, ca să ceară ajutorul armatei!

Ţăranii fremătară de furie, la auzul acestora. Privirile tuturor se îndreptară spre călăreţul care galopa în

depărtare.

— De altfel, adăugă Costache, primarul şi cei de teapa lui i-au luat-o înainte. Astă-seară, soldaţii vor fi aici.

— Să luăm fiecare ce ne-o cădea în mână! strigă unul. Mălai, făină, nutreţ!

— Da, să luăm barem astea! strigară cojanii.

Fu semnalul asaltării conacului.

*

Treabă uşoară. Se aflau în gloată câteva femei cu sticle cu gaz. Stropiră poarta. Flăcările o cuprinseră. În aşteptarea tăcută care urmă, se auziră strigăte dinspre conac, apoi un zgomot şi opt argaţi cu puştile în mâini se iviră pe galerie, deasupra capetelor noastre: două salve răpăiră şi de două ori grindina de gloanţe semăna moartea şi nenorocirea printre noi. Ilie roşcovanul fu omorât lângă mine. Costache şi Tudoriţa se aleseră cu câteva răni la mâini. Eu şi Ionel scăparăm nevătămaţi. În total, cinci morţi şi numeroşi răniţi.

Atunci, furia nu mai cunoscu margini. Conacul fu invadat şi fiecare îşi făcu de cap, răfuindu-se mai întâi cu argaţii care trăseseră. Toţi opt fură măcelăriţi. Ca să-i găsească, sfărâmară toate uşile, cercetară totul, de la pivniţă până la acoperiş. Doi dintre ei, care scăpaseră pe câmp, fură ajunşi şi străpunşi cu furcile de fier. Dar în această luptă desperată, încă trei dintre ai noştri îşi pierdură viaţa.

Celelalte slugi nu păţiră nimic. Le lăsară să fugă în lume, urmate numaidecât de nevasta şi cele două fete ale logofătului care plecară cu trăsura, amestecându-şi lacrimile cu ale ţărăncilor ce-şi boceau morţii.

Apoi conacul fu prădat şi devastat. În timp ce în curte se încărcau alimente, în apartamente se petrecea o distrugere sistematică. Mai mulţi inşi doborau cu topoarele biroul boierului. Costache era în fruntea lor. Tudoriţa şi alte

câteva femei făceau aceeaşi treabă în odăile cucoanei boierului. Dădui peste ele, tocmai în clipa când se năpusteau asupra salonului. Aci, uimire: Stana, singură, de nerecunoscut, ţinând toporul cu amândouă mâinile, lovea într-un pian din care nu mai rămăsese decât un morman de fierărie şi ţăndări. O înconjurarăm, puţin speriaţi de înverşunarea ei. Tudoriţa îi spuse:

— Altădată doream să te văd moartă! Acum vino să te sărut.

Şi voi s-o îmbrăţişeze, dar cealaltă, fără să audă, lovea într-una, fără rost. După fiecare *ahan*, buzele ei bolboroseau ceva de neînţeles. Părul îi acoperea faţa. Era lac de sudoare.

Înfricoşat, mă dusei să văd ce se petrece în alte părţi ale casei. Dădui peste un grup de băieţi şi fetiţe, care, cu Ştirbu în frunte, jefuiau o odaie mare, plină de jucării. Toate jucăriile din lume! Îşi umpluseră braţele cu ursuleţi, cai, păpuşi, cu mobilele lor, locomotive cu şine şi vagoane, cutii cu soldaţi de plumb, trăsurele, bărci cu pânze şi altele. În timp ce flecăream cu ei, Stana trecu valvârtej, adevărată scorpie cu părul vâlvoi, bălăbănindu-şi burta mare. Unul strigă:

— Păzea! E nebună!

Ne refugiarăm pe galeria-balcon, de unde văzurăm frumoasele vite ale boierului luând drumul satului. O duzină de căruţe. Boi albi, ca laptele, cu coarne mari. Încărcaseră totul: saci plin cu mălai, făină, grăunţe, nutreţ, fân şi ovăz; carne sărată de porc, şunci, cârnaţi, păsări; un car plin cu sticle de vin şi o balercă cu ţuică. Luaseră până şi lemne de foc.

Aşezate pe marginea căruţei, ciocnindu-se una de alta, femeile plângeau pe cadavrele celor morţi.

Tocmai priveam această plecare, când o bubuitură zgudui întreg conacul, spărgând geamurile. Un nor mare, negru ca păcura, umplu curtea, apoi flăcările învăluiră dependinţele unde se afla depozitul de benzină. Fugirăm

cât ne ţinu picioarele, uitând de jucării şi de tot. Trecând prin curte, o zării pe Tudoriţa cu spatele rezemată de zid, orbită, zăpăcită. Striga într-una ţăranilor cuprinşi de spaimă:

— Daţi drumul cailor şi vacilor! Deschideţi coteţul păsărilor!

*

Pe la prânz sosirăm în sat. Harababura, bocetele, ţipetele, forfoteala, îţi dădeau o idee de ce trebuie să fi fost nebunia satelor noastre în vremurile de bejenie, fugind de turci. La vederea conacului în flăcări – o vâlvătaie uriaşă care îţi făcea părul măciucă – ţăranii fugeau, lovindu-se cu palmele peste cap:

— O să ne ucidă! Ne vor măcelări pe toţi ca pe nişte câini!

Domnul Cristea gândea la fel:

— Da! vom fi măcelăriţi… Mai ales că nu e vorba acum de „moşiile jidanilor”, ci de zece judeţe în revoltă. Cum nu e decât un conac ovreiesc, la o sută care ard, armata s-a pus în mişcare. Astea sunt veştile pentru ziua de de azi, prieteni, şi ele ne dau de gândit. Boierii vor fi nemiloşi.

Şi au fost!

Un amurg gălbui, luminos, se cobora uşor pe conacul în ruine, încă fumegând şi sumbru, ca răzbunarea ce plutea în aer. Se zăreau umbrele negre ale vitelor scăpate de pârjol, rătăcind pe creasta dealului.

În sat, mâncare, băutură, pălăvrăgeală, în mijlocul pieţei, lângă boii dejugaţi şi carele încă nedescărcate. Popa şi familiile ţăranilor chiaburi fugiseră, luând în căruţe ceea ce se putuse. Nu mirosea a bine. Dar merindele gustoase dând o mână de ajutor, plânsetele încetară. Toţi vorbeau

numai de împărţeala pământurilor. Cuvintele răsunau în noapte.

Auzii pe un cojan strigând:

— Ogoarele lui bunicu-meu se întindeau, hăt, spre Giurgiu!

— Aha! ţi-e ochii la pământul cel mai bun! îi răspunse un altul.

Din timp în timp, un bocet venea din depărtare. Vreo nevastă sau mamă jelea, veghind pe cel mort:

— Aole-o-o, Gheorghe, Gheorghe, cum te-a omorât!

— N-a mai văzut-o nimeni pe Stana…

Cineva rosti:

— Cu siguranţă, ea a dat foc benzinei. Săraca!

Deodată o fulgerare ţâşni în noapte, o lovitură de tun răsună pe deal şi un obuz căzu peste care.

Astfel începu bombardarea celor Trei Sate, demonstrând ţăranilor că nu-i permis oricui să se îmbuibe pe lumea asta.

XIV

În timp ce căruţa noastră, după nesfârşite greutăţi, apuca pe şoseaua cea mare, ne întâmpină la orizont revărsatul zorilor şi un cârd de corbi. Atunci Costache începu să mâne ca un nebun, lovind caii, fără pic de răgaz.

Furişarea din sat, în puterea nopţii, sub bombardament, am numit-o totdeauna o „scăpare din iad”. La un moment dat, nu mai credeam să izbutim. Obuzele cădeau pretutindeni. Colibele în flăcări îşi risipeau în bătaia vântului acoperişurile din paie arzânde. Nu mai dam nicio atenţie cadavrelor, de care ne împiedicam la fiecare pas, ci celor vii care se agăţau de noi şi ne stânjeneau fuga.

Tudoriţa şi nevasta lui Costache, cu Pătruţ în braţe, fuseseră omorâţi tustrei de acelaşi obuz. Alţi ai casei dispăruseră, împreună cu cei care fugeau prin grădini şi peste câmpuri.

Rămas cu mine şi Ionel, Costache înhămă caii la căruţă, după ce vârâse într-un sac ceva merinde şi puţini bani ce-i rămăsese.

— Vom încerca lovitura cea mai mare, dragii mei, făcu el cu tristeţe. Dacă ne reuşeşte, vom merge la Hagieni. Dar va fi greu, căci acum *ciulinii* sunt cei care aleargă după noi. Şi sunt aprinşi… Cu atât mai rău… Noi am vrut-o!

În momentul când se duse să sărute pe cei trei morţi, care zăceau în tindă, luă foc şi casa.

— Ăsta să fie mormântul vostru! le spuse morţilor.

Apoi, toată noaptea orbecăirăm pe drumuri neumblate şi ne războirăm cu fugarii care se aruncau ciorchine în căruţa noastră.

*

După un kilometru de mers, caii se opriră de la sine, istoviţi şi cu spume la gură. Se crăpa de ziuă. O colină mare ne ascundea cele *Trei Sate* şi iadul lor, unde bombardamentul încetase. Costache aruncă hăţurile, buciumă caii cu un şomoiog de paie şi se trânti pe fundul căruţei, cu faţa în fân.

Totul în jurul nostru se pierdea în câmpia fără sfârşit, proaspăt arată. Prepeliţele săreau de pe o brazdă pe alta, săltându-şi coada, în timp ce din înaltul cerului o ciocârlie ne trimetea trilurile ei.

Eu şi Ştirbu ne priveam, fără să scoatem o vorbă. Ne stăpânea nu numai frica, ci şi o poftă teribilă să dormim. Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor şi cruzimea boierilor pot dezlănţui asemenea grozăvii, de care ne erau ochii plini. Simţeam încă în nări miros de sânge şi praf de puşcă. Capul ne vâjâia de strigătele deznădăjduite.

Povestea asta a ciulinilor!

Acum o credeam sfârşită.

Dar vai, încă nu!

Zgomotul unui galop ne scoase iute din toropeală. Costache, în picioare, cu hăţurile în mână, ascultă o clipă ca să-şi dea seama de unde venea:

— Cavalerişţii! murmură. Sunt în dosul colinei!

Şi biciuind caii:

— Hii! roibii tatei! Iată, *ciulinii* se ţin scai de noi!

Fură ultimele cuvinte ale lui Costache. Trei cavalerişti apărură la cotitura coastei pe care o coborâsem. Nevăzuţi de ei, îi priveam din căruţă, unde stăteam pitulaţi, cu răsuflarea tăiată, în vreme ce bietul nostru prieten, nebănuind ţinta pe care le-o oferea spatele său, lovea! lovea într-una! Dintr-un salt se apropiară şi-i văzurăm oprindu-se la cincizeci de paşi, punând carabinele la ochi şi trăgând. În goana asurzitoare a căruţei, simţii trupul lui Costache căzând peste ulube. Şi atâta tot, căci leşinai, în timp ce caii îşi continuau galopul înnebunitor.

*

Trebuie că am stat o bună bucată de vreme în nesimţire. Când îmi revenii, o durere puternică de cap mă făcu să gem. Ionel conducea la pas. În jurul nostru câmpie fără fund, iar departe, hăt, în zare, un sat. Tovarăşul meu plângea:

— Tu ştii că l-au omorât pe Costache?

— Ştiu c-a căzut din căruţă.

— A murit! M-am dus să-l văd.

— Şi soldaţii?

— Lua-i-ar dracu'! Au dispărut numaidecât. Atunci am oprit. Şi-acum, încotro mergem?

Tăcui şi ne continuarăm drumul muţi, până la o răspântie, unde un ţăran bătrân, care venea pe jos dinspre sat, ne întrebă de unde venim. Îi povestirăm măcelul din *Trei Sate*. Se îngrozi şi ne înspăimântă:

— Nenorociţilor! Şi la noi a fost o răzmeriţă. Nu vă duceţi într-acolo, veţi fi arestaţi. Sunt arestaţi aproape toţi cei care nu-s omorâţi!

— Aţi fost bombardaţi?

— Nu cu tunurile, dar se împuşcă la grămadă nenorociţi pe care chiaburii îi arată drept „istigatori". Şi ce grozăvie! îi pun să-şi sape întâi gropile! Ăsta-i sfârşitul lumii, copii. Ei fac din noi ce le place, ca pe Bărăgan…

— Niciodată nu s-a omorât atâta omenire pe Bărăgan, spusei. Noi suntem dinspre baltă şi vrem să ne înapoiem acasă.

— Vreţi s-o luaţi spre Ialomiţa? Atunci apucaţi drumeagul ăsta din stânga, până la şoseaua cea mare care duce, pe partea dreaptă, la podul Argeşului, apoi mergeţi în josul apei până la Radovanu. Şi Dumnezeu să fie cu voi.

*

Pe drumuri înţesate cu patrule, sosirăm seara la Radovanu, morţi de oboseală şi de frică. Aici era linişte sau îi liniştise. Oricum, am fost fericiţi să putem merge de-a dreptul la han, să ne băgăm caii la grajd şi să ne încuiem într-o odaie, timp de o săptămână, fără să ne dezlegăm limbile.

Dar dacă noi n-avem chef de vorbă, asta nu ne împiedică să tragem cu urechea. Şi de dimineaţă până seara nu auzeai decât grozăvii: de la un capăt la celălalt al ţării numai împuşcături, fără judecată, totdeauna prin simplă denunţare. Nu mai era vorba de mizerie, de foamete şi asuprire, ci numai de „jidani” şi „istigatori”. Ăştia răsculaseră ţara. Ca să-i ferească pe soldaţi să tragă în propriii lor părinţi îi trimiteau cât mai departe de locul de baştină, ca să tragă în părinţii camarazilor trimişi în altă parte. Cei care refuzau să tragă în oricine le ieşea în cale, erau împuşcaţi sau închişi. Nu mai era loc în temniţe. Şi numărul celor închişi creştea în fiecare zi.

A doua zi, de la sosirea noastră, veni un jandarm la han, escortând un tânăr ce părea student. Abia se mai ţinea pe picioare, atât îl bătuse. Ţăranii se îmbulziră să-i dea de băut, căci striga că-i sete. Jandarmul îi înştiinţă:

— Nu trebuie să aveţi milă! E un „*istigator* periculos”. Şi un jidan!

Aşa stâlcit cum era, tânărul se ridică:

— Da, sunt jidan! Dar „istigator” nu! Săteni, sclavia voastră este instigatorul! Aduceţi-vă aminte cuvintele profetice ale marelui Coşbuc, care nu e „jidan” şi nici „instigator”, din poemul său *Noi vrem pământ!*

Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
Să vrem noi sânge, nu pământ!
Când nu vom mai putea răbda,
Când foamea ne va răscula,
Hristoşi să fiţi, nu veţi scăpa

Nici în mormânt!

*

Silită să trăiască ceasuri atât de grele, la o vârstă când alţi copii se răsfaţă încă, inima mea nu mai rezista. Mai ales, nu mai puteam să aud vorbindu-se despre execuţii, despre împuşcături, despre chinuri. Toate acestea îmi dădeau dureri groaznice de cap. Aşa că, în dimineaţa plecării din Radovanu, ferindu-mă să ascult pe ţăranii care repetau aceleaşi grozăvii, prinsei ultimele cuvinte din povestea unuia care istorisea lucruri ce-mi îngheţară sângele în vine:

„…Bietul Marin, nu era cu nimic vinovat. Fost pescar la Lăteni, muncea ici-colo, cântând din fluier. Fu arestat, pentru că, se spunea, cânta pretutindeni o năzbâtie ţărănească, unde era vorba *de o mămăligă cât nuca şi pe care o apărau cu măciuca, să n-o ia copchiii în gheare.* Era deci *un instigator*. Şi-l împuşcară!”

— Mi se pare că e vorba de tatăl tău! zise Ionel.

Eram de aceeaşi părere, dar nu mai simţeam nimic, afară doar că pieptul mi se golea cu încetul. Şi, mătăhăind, căzui ca o pisică leşinată, pe podul căruţei. Abia mai târziu, în timp ce tovarăşul meu biciuia caii, zburând cu căruţa prin mijlocul câmpiei însorite, mă agăţai de el şi-l întrebai:

— Încotro, Ionele?

— În lume, Matache, cu ciulinii după noi…

VIAŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

ÎN LUMEA MEDITERANEI – RĂSĂRIT DE SOARE

Adrian Zografi, în vârstă de douăzeci şi doi de ani, îşi părăseşte ţara pentru întâia oară, în decembrie 1906. Se îmbarcă la Constanţa pentru Alexandria Egiptului.

E o dată care contează în viaţa lui. Până în ajunul marelui război tânărul idealist va fi amantul Mediteranei. România şi Brăila, unde maică-sa trudeşte neliniştită, nu-l vor revedea decât atât cât îi trebuie unei rândunici să-şi crească puii.

În paginile ce urmează, Adrian însuşi povesteşte părţile mai importante ale visului său mediteranean.

PANAIT ISTRATI

I
MUSA

Prietenii mei pretind că am stofă de scriitor şi ar vrea să încerc a scrie altceva decât articole. Dar poţi oare să fii scriitor, fără să fii înzestrat cu spirit inventiv? E însuşi cazul meu. Nu sunt în stare să imaginez o poveste, pe care n-am trăit-o măcar în linii generale.

Ieri, pe când părăseam Brăila, cineva mi-a spus iarăşi:

— Te duci să vezi lucruri extraordinare. Încearcă să schiţezi o nuvelă.

Aceste sfaturi mă mâhnesc. Asta este şi dorinţa mea: să pot scrie povestiri frumoase şi chiar un roman, deoarece sufletul meu este un cazan, sub presiune constantă. Totuşi, ori de câte ori am încercat să scriu o povestire, nimic de valoare n-a ieşit de sub condeiul meu. Mintea mi se împietreşte în clipa în care vreau să schiţez o istorioară. Şi descurajarea îmi taie orice avânt.

Aşa că, şi de astă dată, îmi propun să însemn pur şi simplu întâmplări din viaţa mea.

Ocazia e unică: astă-seară, 12 decembrie 1906, părăsesc meleagurile ţării mele. Plec în Egipt. Aproape că nu-mi vine să cred. Va fi cea mai frumoasă poveste a visurilor mele.

Copil, la şcoală, cădeam în extaz dinaintea pozelor biblice, reprezentând faraoni, temple egiptene şi palmieri. Regretam, atunci, că nu sunt o rândunică, să mă înalţ deasupra Mediteranei, între albastrul cerului şi cel al mării.

Iată de ce n-am ascultat de toate sfaturile, între care şi ale mamei, care mă voia un paşnic cetăţean la Brăila. Doamne, ce poate fi mai înfiorător decât să-ţi pironeşti piciorul de caldarâmul unui biet cătun – fie el scăldat de Dunăre – al cărui orizont e mereu acelaşi, unde nu ţi se

întâmplă nimic deosebit, unde toată viaţa ţi se scurge aproape ca într-o închisoare?

Mediterană!... Cred că am să leşin, în acea dimineaţă apropiată, când ochii mei se vor afunda deodată în fermecătorul său necuprins.

E aproape miezul nopţii. Cincisprezece grade sub zero. Crivăţul suflă năbădăios, iar zăpada viscolită orbeşte pe bieţii marinari, ocupaţi cu pregătirile de plecare. Orient-Expresul soseşte, cu două ore întârziere. Mecanicul, desigur necăjit, a frânat atât de brusc, încât întreaga garnitură a scrâşnit din toate încheieturile. Parcă ar fi vrut să spună: „Luaţi-l şi lăsaţi-mă să mă duc să-mi regăsesc nevasta!”.

O duzină de fantome, pe de-a-ntregul înfofolite în blănuri, a coborât din compartimentele confortabile ale trenului, pentru ca, după vreo cincizeci de paşi, să se înfunde în cabinele confortabile ale vaporului. Sunt călători foarte bogaţi, care sosesc de foarte departe, de la Paris, de la Londra. Furioşi de întârziere, blestemau stepa Bărăganului unde era cât pe-aci să petreacă toată noaptea şi să scape pachebotul pentru Orient. Se pare că ne-au şi înjurat, în limba lor, ceea ce mă lasă rece; mă amuză, însă, că aceşti domni îşi închipuiau că o să ridicăm imediat ancora, ca să fie depuşi la Constantinopole mâine la douăsprezece fix.

Nimic din toate astea. Dacă iarna grea este duşmanca trenurilor, în egală măsură ea este şi pentru vapoarele moderne, printre care şi ale noastre, care se încălzesc cu păcură şi care pe frigul ăsta năpraznic nu pot să-şi facă provizia pentru drum. Păcura e învâscoşată şi pompele neputincioase să umple rezervoarele vaporului.

Prin saloanele vasului s-a şi aflat acest lucru şi spiritele sunt neliniştite. Din sfert în sfert de oră, un ofiţer se duce sus, ca să liniştească această lume pretenţioasă, în timp ce pe punte comenzile răsună, mereu mai nervoase, iar marinarii forfotesc înnebuniţi.

Cât sunt de triste toate acestea! Văd pe unii, în saloanele somptuoase, instalaţi confortabil şi citindu-şi ziarele. Pe alţii, biciuiţi de crivăţ, cu ochii lăcrimând, mâinile îngheţate bocnă, neştiind unde le mai este capul. Şi-mi spun că o mare nedreptate domneşte în viaţă. Cine ştie dacă într-o parte, şi în cealaltă, fiecare se află pe locul potrivit! Şi chiar dacă ar fi aşa, totuşi e încă trist, căci cei care se zbat afară nu sunt câini, ci oameni care suferă şi în piept le bate o inimă omenească. Oricum ar fi, deştept sau prost, marinarul de colo are o viaţă grea şi nu înţeleg cum poţi rămâne nesimţitor în faţa sorţii sale.

Aşa judec eu problema. Şi tot aşa o voi judeca, dacă mâine rolurile ar fi inversate. Toate doctrinele, toate dogmele cu interpretările lor încâlcite îmi par sterile. Dacă inima omului rămâne atât de împietrită în faţa nenorocirii aproapelui, suntem pierduţi. Teoriile nu vor schimba nimic. Ele vor aduce omenirii o umbră de dreptate, nicidecum dreptatea însăşi. Singure religiile, dublate de milă, erau îndrituite să aducă dreptatea printre oameni. Ori, religiile au dat faliment şi morţii nu învie niciodată.

Cobor din când în când, ca să mă încălzesc la bufetul de la a treia, şi mă urc să văd dacă s-a terminat cu umplerea rezervoarelor. Vreau să asist la plecarea vasului, la depărtarea lui de ţărm, la afundarea lui în tenebrele Mării Negre. Apoi mă voi duce la culcare.

Acum e ora două noaptea. Aproape toţi călătorii dorm. Unul singur, un român de la a doua, măsoară salonul cu paşi mari şi iese afară din când în când, să întrebe pe primul marinar întâlnit în cale:

— Încă nu s-a terminat cu păcura asta blestemată?

Un mucalit i-a răspuns:

— Dar, domnule, asta nu-i păcură, ci iaurt! Nu vine cu porţia!

Şi privirea mută a marinarului părea să adauge: „Eşti plictisit, domnul meu? Dar eu?”

Într-adevăr, dar el? El care era plin de păcură din cap până-n picioare şi amorţit de frig?!

Mi-a plăcut răspunsul, atitudinea hotărâtă a acestui tovarăş. În locul lui, n-aş fi ştiut să fiu *atât de brav*. Simţeai cât de colo, că sufletul acestor oameni era greu încercat. Ei veneau mult mai de departe, decât cei de la Paris şi Londra.

Oh, Doamne, cum aş vrea să fiu puternic şi să oblig pe oameni ca să fie drepţi!

Dacia a părăsit portul, ca un pirat. Nici nu băgai de seamă. Mă aflam la bufet, ascultând cu mare interes spovedaniile unui tată nenorocit, cu care mă şi împrietenii, când, deodată, *buf!* de crezui că pământul se prăvale sub mine. Alergarăm afară. Pachebotul îşi lua largul, cu toată viteza, pe o mare foarte agitată. În urma noastră, Constanţa abia îşi dovedea existenţa, prin câteva puncte luminoase ce licăreau în bezna ca de păcură.

Dar vasul se afunda într-un întuneric şi mai înfiorător. Doamne, cum poţi să te încrezi astfel în forţele naturii! Ce ştiinţă şi-au însuşit oamenii, ca să poată înfrunta cu asemenea îndrăzneală viclenia oceanelor?

Măicuţa mea bună! Tu doreai ca să rămân pe veci lângă fustele tale, dar priveşte: făcui numai un mic pas în afara cuibului părintesc şi îndată viaţa cea mare îşi ridică un colţ din vălul care ascunde uluitoarele sale măreţii! Dacă ai şti de câtă recunoştinţă mi se umple inima, în clipa asta, când mă gândesc la omul care, acolo, pe puntea de comandă, îmi veghează viaţa. Graţie lui, ştiinţei lui, voi fi mâine la prânz în capitala sultanilor, unde neam de neamul tău n-au pus piciorul. Apoi Pireul tatălui meu, Smirna şi, în sfârşit, de-acum într-o săptămână, Egiptul visurilor mele!

Voi trăi o poveste ca-n basme, eu, golanul născut de-o spălătoreasă, care n-are nici paşaport, nici cu ce să-şi plătească cele opt zile de libertate. Sufletul meu va fremăta de înmiite simţăminte alese, pe care nu le-aş fi cunoscut,

lâncezind la Brăila. Nu-i oare, aceasta, prima cucerire mare a sufletului meu însetat de necunoscut?

Cu neputinţă să mai stau afară. Valuri uriaşe spală puntea. Frigul te pătrunde până la os. Apoi, în ciuda neastâmpărului ce nu-mi dă pace, trebuie să încerc a dormi puţin, ca să nu fiu prea obosit mâine dimineaţa, la intrarea în Bosfor.

Prieteni marinari au binevoit să-mi îngăduie a mă culca în patul lor, cât sunt ei de cart, dată fiind starea jalnică de la a treia, unde oamenii au şi început să verse. Am luat cu mine şi pe sărmanul tată, pe care abia l-am cunoscut şi-l iubesc pentru cerbicia sa în nenorocire.

Este un evreu de şaizeci de ani, zugrav ca şi mine. Îl cheamă Moritz, dar el ţine să-i spun *Musa*, poreclă dată de arabi, când îşi întovărăşea tatăl, ceasornicar ambulant, prin satele Asiei mici şi căruia îi păstrează o duioasă amintire.

Sărmane Musa! Lungiţi în paturile noastre suprapuse, în mijlocul marinarilor ce sforăie, el continuă povestea călătoriei ce-o face în Egipt şi care pentru el este departe de a fi o bucurie. Se duce acolo, încredinţat că va convinge şi o va readuce în bârlog pe una din fetele sale, ademenită de un peşte şi stabilită la Alexandria, în speranţa că va face avere.

Musa povesteşte şi amestecă glumele cu lacrimile. Îmi spune că Sara e cel mai frumos copil, dar că e atât de încăpăţânată, încât nu-şi face nicio iluzie asupra rezultatului încercării sale.

— Cine ştie! se tânguie Musa. Vreau s-o scap de lepra aia, însă ea este în stare să inverseze rolurile şi să facă din mine un tată-codoş. Blestemat să fie numele strămoşilor! Săracu’ de mine! Tu ce zici, dragul meu Adrian? N-ai vrea să m-ajuţi în dandanaua asta? Eşti tânăr şi vânjos! Ei îi place asta. Fă pe dracu în patru, ca să se amorezeze de tine. (Na! Am şi început să fac pe codoşul!) Ţi-o dau de nevastă. Şi dacă, înapoiat în ţară, n-o să-i poţi scoate din cap aventurile ei egiptene, ei bine! ai s-o părăseşti şi o să

alegi pe oricare alta dintre fetele mele. Am acasă un întreg harem!

Avea patru. Şi trei băieţi, singurii care aduceau pâine în cămin. El muncea la cot cu ei, dar la masă erau nouă guri! Ca să-şi acopere cheltuielile călătoriei, a fost nevoit să facă apel la bunele servicii ale Comunităţii Israelite, care i-a dat atât cât să-şi plătească drumul dus-întors şi mâncarea. Niciun ban, pentru eventuala înapoiere a fetei. Dar ea pretindea că are un bar la Alexandria, foarte căutat de ofiţerii de marină.

— O să vindem barul! hotărî Musa, cu o voce autoritară de părinte. Şi-o să mergem tustrei, tu, ea şi eu, la Cairo, unde am un vechi prieten, pe care aş vrea să-l revăd. Apoi ne reîntoarcem în România. Ce zici, Adriene?

Am fost silit să-l aprob, ca să nu-l contrazic. Totuşi, chiar dacă planul său se realizează întocmai dorinţelor, n-am niciun chef să revăd, de-acum într-o lună, Bucureştii siberieni care mi-au zdruncinat sănătatea. Şi cu atât mai puţin să mă însor cu o paceaură. Nu! Vreau să-mi petrec toată iarna în Egipt.

Cât despre rest, Mihail hotărăşte, nu eu. De-acum încolo, îl voi asculta ca un mieluşel. Are o slujbă bună la hotelul „Regal” din Cairo şi va aranja să fiu primit şi eu acolo. Şi ce mare scofală! Nimic nu mi-a reuşit, iar dreptatea a fost totdeauna de partea lui. Vom duce împreună o frumoasă viaţă mediteraneană! Urâciosul… M-a pedepsit aspru, plecând singur în Egipt, dar am meritat pedeapsa. Odată pentru totdeauna, ar trebui să fiu convins că marele meu prieten este un ghid neîntrecut şi să-i încredinţez cârma. În România, treacă-meargă. O aveam pe mama, care mă scotea din încurcătură. În străinătate, nimeni! Orice năzbâtie mi-ar putea aduce singurătăţi teribile, mizerie ucigătoare. Cu românească şi greceasca mea nu aş putea merge prea departe, pe când Mihail, vorbind mai multe limbi, va putea oricând să se descurce.

Ce bucurie, când m-o vedea în curând, căzând pe neaşteptate! Dragul meu Mihail! Fratele meu…

Sosim la Constantinopole numai cu două ore întârziere. Înfăţişarea lumii de-aici e cu totul alta. Nu-ţi vine să crezi! După douăsprezece ore de mers cu vaporul, treci de la iarna cumplită la primăvara cea mai blândă. Aci timpul este ca-n frumoasa lună mai: coline înverzite ce se oglindesc în apele Bosforului, lac impunător, străbătut încoace şi încolo de un furnicar de vaporaşe, caice, şalupe şi bărci. Toată viaţa se desfăşoară în stradă, unde se munceşte, se mănâncă, se doarme, se distrează, adesea în vecinătatea imediată a câinilor dezgustători. Terasele cafenelelor sunt ticsite cu turci, care joacă ghiulbahar, îşi fumează narghilele sau visează. Mizeria este mare în capitala lui Abdul-Hamid. Zece barcagii sau hamali se bat pe-un călător. Sunt zdrenţăroşi şi se hrănesc cu te miri ce.

Dar ceea ce m-a făcut să mă gândesc la Stambulul sultanilor care au trimis la moarte atâţia boieri de-ai noştri, sunt miile de fesuri de-un roşu aprins şi numeroasele moschei cu mândre minarete. Acum o sută de ani, tronul ţării mele era scos la mezat în acest oraş, al cărui nume înspăimânta pe vasali şi unde eu mă plimb astăzi fără teamă. Sfârşită-i şi groaza pe care o dezlănţuia apariţia unei duzini de fesuri, în satele noastre!

Cum au putut aceşti oameni să comită atâtea cruzimi? Îmi par atât de blânzi, de resemnaţi. Văzându-i atât de apatici, i-ai crede incapabili să mânuiască acele grele iatagane, care au semănat groaza până la porţile Vienei.

Musa vorbeşte cu ei familiar, turca fiindu-i o a treia limbă maternă, după română şi idiş.

Ei bine, îmi plac aceşti oameni! Nu ştiu dacă au fost aşa de cruzi, în epoca de glorie războinică, dar „filosofia lor prezentă” – cum o numeşte Musa – îmi place. Ei nu fac caz de asprimea vieţii şi nu se sfâşie unii pe alţii pentru bunuri pământene. Tihna sufletească le este mai preţioasă, şi-i înţeleg de ce. Sunt în stare să petreacă ore întregi la soare,

contemplând splendorile naturii şi pufăind un ciubuc pe jumătate stins. Nu-i văd invidiind soarta turmelor de muncitori din uzinele moderne, care probabil cred că soarele a fost creat să desfete pisici. Nu! Mai întâi soarele, deopotrivă pentru toţi oamenii şi la urmă biftecul şi gulerul tare.

Ca să pot părăsi vaporul şi să vizitez Stambulul, cum n-aveam paşaport, m-am descurcat repede cu o beretă de marinar. Jandarmul turc, de la control, mi-a înţeles tertipul, răspunzându-mi cu un zâmbet. Ştia el că nu mă pot duce să fur Sfânta Sofia…

Ne-am plimbat ca nişte curcani, făcând haz de turiştii care alergau ca nebunii, ca să nu le scape nimic din ceea ce era semnalat în *Baedeker*. Mâncarăm un pilaf straşnic, cu carne de oaie şi kebab, frigărui din aceeaşi carne şi am băut rachiu, puţin cam multe păhăruţe, care ne ameţiră de-a binelea.

Deoarece ne doream, ne-am cumpărat fesuri. Astfel împopoţonat, Musa părea un turc adevărat, cu nasul lui coroiat, ochi şi sprâncene negre şi bărbie încovoiată. Îi ţinui hangul peste tot şi, în ciuda avertismentelor, făcui greşeala şi-l înfruntai, fumând o narghilea. Mi-a întors stomacul pe dos. Am dat afară pilaf, kebab şi rachiu. Ne-am întors la vapor, la al doilea şuierat de sirenă, ca să ne culcăm numaidecât.

Dacă la Constantinopole era primăvară, la Pireu şi Smirna ne întâmpina o vară blândă. Era cald, dar nu sufocant. Fericiţi muritorii aceştia, care n-au decât grija stomacului (şi încă nici asta), care nu cunosc nevoia de a purta încălţăminte şi blănuri, de a te încălzi zi şi noapte, timp de şase luni din douăsprezece. Fericiţi, mai ales, ca nu ştiu ce înseamnă să-ţi agoniseşti pâinea, pe un ger de douăzeci de grade, când ai prefera să nu mănânci trei zile în şir, decât să baţi drumurile cu ghetele găurite şi să te înapoiezi seara acasă înfometat şi rebegit.

E drept că aici lumea se hrăneşte prost; le-o citeşti pe faţă. Se vede, de asemeni, în luptele feroce ce se dau la sosirea vapoarelor, ca să pună mâna pe un geamantan şi să câştige un franc. Dar lupta asta-i aproape pretutindeni, soarta tuturor dezmoşteniţilor, agravată în alte părţi şi de frig, acest teribil duşman al omului, cauza bolilor, a suferinţelor, a infirmităţilor şi a morţii – de care locuitorii de pe meleagurile Mediteranei n-au habar. Din cele două rele care otrăvesc viaţa oamenilor – foamea şi frigul – pe aici nu-i cunoscută decât prima. Ceea ce-i enorm. O mare fericire, pe care eu şi Musa o preţuim cu sufletul încărcat de recunoştinţă. Ne-am aruncat ciorapii de lână şi jumătate din catrafusele noastre prăpădite. Umblăm cu haina descheiată, pălăria pe o ureche, ţigara în colţul gurii, nepăsători, la fel cu toţi aceşti greci, turci, evrei, armeni, care ronţăiesc *stragalias* şi se prăjesc la soare. Marea îi hrăneşte. Cerul generos îi încălzeşte. Dacă nu-i totdeauna de-ajuns, nu de la oameni te poţi aştepta la mai bine. De la Dumnezeu, nici atât.

Îl îndrăgesc pe Musa, din zi în zi, mai mult. Nu-i un om oarecare. Desigur, n-a buchisit mult în viaţă, are însă un suflet deschis. Emotiv şi delicat. Puterea de-a înţelege merge mână în mână cu judecata sa. Are o voce frumoasă; cântă lungi bucăţi din opere şi operete, în italieneşte. Într-o seară l-a auzit comandantul *Daciei* şi l-a felicitat. I-a mulţumit cu eleganţă; dar imediat s-a gândit la necazurile lui:

— Comandante, dacă mi s-o înnămoli vreodată barca la Alexandria, o să ai bunătatea să mă remorchezi până la Constanţa?

— Bucuros, prietene! Numai vino să-mi spui!

La Pireu am fost cuminţi. N-am făcut decât o scurtă plimbare, cu trenul electric, la Atena. Dar, la Smirna, frumuseţea teraselor, a cheiurilor, a faţadelor şi a caselor de-a lungul măreţului golf, ne-a răsucit capul şi am cheltuit

amândoi circa zece franci. Aci totul e numai marmoră. Şi ce narghilele splendide, ca nişte adevărate minarete!

Poimâine, a şasea zi de drum, ajungem la Alexandria. Ce voi face acolo? Găsi-voi de lucru? Toată averea mea e doar o biată liră sterlină.

Simt că leşin când mă gândesc la chinurile foamei, la lipsa unui adăpost. Ne încurajăm reciproc, ori de câte ori spectrul zilelor negre ni se perindă pe dinaintea ochilor. Facem promisiuni, că acela din noi care va avea mai mult noroc, să-l ajute şi pe celălalt. Şi ne consolăm totdeauna, bizuindu-ne pe cerul milostiv. Musa adăugă, sigur de sine:

— Şi apoi, se află barul Sarei… Dacă merge bine, o să-i dau voie să-l mai ţie şi în iarna asta. O să-l înfrumuseţăm chiar cu o pictură murală, în stil baroc şi ea ne va plăti cât face. Important este s-o scoatem pe nenorocită din ghearele nemernicului care-i ia toţi banii, ca să-i dea la cărţi.

Se pare că acest „nemernic” e un tânăr foarte frumos, lucrător-cofetar, fără pereche. Când are chef, se „afundă” timp de trei zile într-un „laborator” şi „revine la suprafaţă”, cu zece lire sterline în buzunar. Din nenorocire, n-are chef totdeauna. Îl cheamă Titel. Şi lui Titel îi place să-şi „afunde” mâinile mai degrabă în casa de bani a barului decât în aluaturile „laboratorului”.

Adineauri, străbăturăm Arhipelagul, cu nenumăratele sale insule singuratice pline de poezie, de culori, de soare, dar unde n-aş putea trăi mai mult de-o săptămână. Acum ne aflăm în largul Mediteranei, cu insula Creta pe care o lăsăm în urmă.

Marea este netedă ca un mic lac. Se simt, sub luciul ei, cele mai mici vibraţii ale motoarelor navei. Abia azi îmi dau seama de întreaga frumuseţe a *Daciei*. Ceea ce o deosebeşte de alte trei pacheboturi ale noastre, nu-i nici tonajul, nici luxul ei; este unică pe Mediterana, prin silueta ei, în întregime albă. Pare o lebădă. Iată avantajul păcurii asupra cărbunelui, fiindcă altfel norul de funingine scuipat de coşuri ar face imposibilă vopsirea în alb a vaporului. Pe

Dacia coşurile fumează ca nişte lulele! Dacă te coborî în sala cazanelor, n-ai să vezi nimic din munca fără preget a duzinei de fochişti care cară tone de cărbuni spre gurile de foc, unde lopeţile nu încetează o clipă alimentarea cuptoarelor. Nimic! Trei oameni curaţi, cu un ghemotoc de bumbac în mână, se plimbă printre cazane, cercetând manometrele şi reglând robinetele care aruncă şuvoiul de ţiţei cu un zgomot asurzitor.

Acest progres al tehnicii în alimentarea navelor, îngăduie călătoarelor de la clasele întâi să se îmbrace în alb, din cap până în picioare, fără teamă că se vor murdări. Băncile şi balustradele vasului sunt tot atât de curate ca şi lucrurile din salonul de-acasă. Aşa că spectacolul ce-l oferă puntea superioară în clipa de faţă, este dintre cele mai fermecătoare. El naşte în sufletul meu sentimente contradictorii.

Desigur, toţi aceşti domni raşi proaspăt şi îmbrăcaţi în cel mai frumos costum de voiaj; toate aceste femei, seducătoare în rochiile lor de voal, unde domină albul, ici-colo un roşu, un albastru sau un verde care îţi împung inima, sub un cer de poveste; apoi cadrul feeric care înconjoară vaporul nostru, pierdut în imensitatea mării şi urmărit de puzderia de pescăruşi, tot acest spectacol mă cucereşte. Iubesc frumosul, femeia şi viaţa intensă. Nu invidiez lumea bună şi tezaurul ei; asta nu înseamnă că lumea mea şi mizeria ei trebuie dată ca model de viaţă. Dacă mi-ar sta în putere să aleg, aş prefera bunăstarea, sărăciei.

Totuşi, nu pricep fericirea unei vieţi somptuoase în mijlocul atrocităţii aproape universale ce domneşte astăzi pe pământ – condiţie absolută a fericirii unei minorităţi. Dacă ar fi trebuit să-mi apropii bunăstarea, cu acest preţ, aş fi preferat sărăcia. În mod deliberat, aş lăsa să-mi scape din mâini tava de aur pe care mi s-ar oferi fericire alături de nefericirea aproapelui meu. Iată, răspicat, felul meu de-a înţelege viaţa. Dacă vreodată mi-aş schimba părerea în

această privinţă, atunci n-aş fi decât un vierme respingător. Să fiu numit trădător şi să mă spânzure!

Deci, la mine e vorba mai degrabă de-o mistică a cinstei, decât de-o teorie socială care îngăduie fericirea personală în mijlocul mizeriei universale. Nu! Niciodată! Ne-ar ultragia sufletul! Nu există o sută de feluri de-a fi cinstit şi să ai totuşi conştiinţa ferită de orice ipocrizie; să poţi privi pe cineva în albul ochilor şi să-i spui: *Nu-ţi datorez nimic! Şterge-o, canalie cu mască de frate! Şi dacă tu-mi jinduieşti până şi pâinea neagră ce o am pe masă, ia-o! Dar nu te atinge de sufletul meu!*

Ultima noapte a călătoriei. Şi ce noapte! la fel cu acelea de pe la noi, în luna august, când prin sate lumina se adună în jurul focului din curte, ca să coacă porumb şi s-asculte ţârâitul greierului.

Mă aflu cu Musa la pupa vasului, unde elicele frământă apa mării, cu o plăcută mişcare ritmică, lăsând o dâră de spumă efervescentă, care se depărtează repede, pierzându-se sub clar de lună, în infinit.

E târziu. Pe puntea de promenadă, ţipenie. Prietenii-marinari ne-au adus aici resturi de mâncare de la bucătărie, pe care le înfulecăm cu mare poftă. Ce noroc pe noi, s-avem atari prieteni! Tot lungul drumului, ne-au hrănit astfel, pe gratis sau aproape. (În timpul escalelor, le plăteam câte-un pahar. Asta-i tot!) Fără acest ajutor neprevăzut, nici Musa, nici eu n-am mai fi avut un ban, sosind la Alexandria. Căci, oricât ai fi de econom, este imposibil să treci prin toate aceste porturi frumoase şi să nu coborî să le vizitezi, ca să te mai dezmorţeşti puţin şi chiar să te distrezi, oricât te-ar costa.

Acum aş fi vrut să stau tăcut, nemişcat; ca nicio vorbă să nu tulbure pacea acestor ore, fără seamăn în viaţa mea. Mă simt plin de bunătate, de recunoştinţă şi de speranţă şi mi-ar plăcea să stau lungit pe punte, în întuneric, mut, contemplând luna, ciulind urechea la freamătul Mediteranei. Zadarnic însă: astă-seară Musa e mai

nenorocit ca niciodată. Repetă cu voce stinsă drama familiei sale, din cauza Sarei.

Nu-i un om pios, în sensul bigot al cuvântului şi nu face caz mare de părerea altora. Însă viaţa lui este otrăvită de aventura acestei fete. Ruşinea Sarei îi striveşte pe toţi. Li se strigă: „Aveţi o prostituată în familie”. Ce situaţie penibilă pentru un tată! Să trudeşti ca un măgar, ca să-ţi creşti opt copii şi să ajungi în halul ăsta.

Afară de asta, Musa se simte apucat, brusc, de presentimente sumbre. Nu ştie câtă crezare să acorde poveştii cu barul. Şi cugetă:

— Dacă ea are un bar, de doi ani de când se află în Egipt, de ce noi n-am văzut niciodată un ban din partea ei trimis familiei, un cadou trimis surorilor, pe care le ştie sărace? Nu! O ovreică, chiar prostituată, care câştigă bani, care pretinde că-i pe cale să facă avere, nu poate să rămână nesimţitoare la suferinţa alor săi. Doamne, dacă minte! Dacă şi ea se află în mizerie? Atunci, m-am dus pe copcă! Atunci, nevastă-mea va fi în drept să-mi spună că am ajuns un bătrân nebun şi o să mă înnămolesc chiar eu în această ţară de nenorocire pentru evrei. Dar, ce vrei tu? O ador pe Sara! E cel mai frumos copil al meu, cel mai inteligent, cea mai bună inimă. Ah! o să-l omor pe individul ăla, care a jefuit şi pângărit sufletul căminului meu!

Sărmane, sărmane Musa… Nu te voi părăsi. Voi face tot ce-mi va sta în putinţă. Dacă va trebui, ei bine, îl voi sacrifica pe Mihail, pentru un timp.

Sosim. Alexandria se conturează la orizont, limpede, Distingem palmierii, minaretele, casele cu acoperişurile în terase.

La bordul vasului, snobii – bărbaţi şi femei – şi-au şi acoperit capul cu căşti de plută. Ce prostie! Toată lumea poartă ochelari împotriva luminii tropicale. Şi împotriva bolii de ochi după cât se pare.

II
SARA ŞI... BARURILE

Întâmplă-se ce s-o întâmpla... Nu ştiu încă nimic, ce e cu barul Sarei, nici ce o să se întâmple, atât cu mine cât şi cu Musa. Dar simt, de când am sosit în Alexandria, că Egiptul e o ţară minunată. N-am să mă urnesc de-aici, înainte de-a-mi sătura ochii şi sufletul, chiar de-ar fi să crap de foame.

Ne plimbăm ore întregi prin toate aceste străzi cu nume greu de reţinut. Dar nici pomeneală de bar şi nici de Sara.

La început, ne-am descotorosit de bagaje, lăsându-le la un cârciumar ovrei de pe strada Khandak; am înfulecat ceva în pripă şi am plecat numaidecât la adresa dată de Sara. Acolo, prima deziluzie: nici urmă de bar. O locuinţă destul de curată. La etajul doi, o bătrână ovreică, înzorzonată ca o cămilă la paradă, ne privi cu răceală:

— Sa-a-a-ra? Ba-a-ar? Nu s-a pomenit niciodată la mine de bar. Duceţi-vă la „Fortul Napoleon”, dacă vă arde de... baruri! Cât despre Sara, trece uneori pe la mine ca să-şi ridice poşta. Dar nu locuieşte aici! Duceţi-vă de-o căutaţi la madam Adela. Eu nu ştiu nimic!

Pe drum, Musa îmi spuse:

— Văzuşi bazaconia cu barul Sarei mele? Bănuiam de mult asta. Minciuni! Pariez că e într-un bordel!

Madam Adela ne primi şi ea, de asemeni, prost. Îi stricasem siesta. O ovreică, tânără încă şi foarte plăcută, dar rea ca o scorpie. Ne spuse:

— Lăsaţi-mă în pace cu Sara voastră! Mi-e datoare douăzeci de lire! N-o să ajungă nimic pe-aici!

Ne trânti uşa în nas. Ne sfătuirăm, pe loc, în capul scării de la primul etaj:

— Haidem la consulat! spusei.

La aceste vorbe, uşa se deschise şi madam Adela reapăru cu o figură mai binevoitoare, dar zeflemitoare:

— Vreţi să mergeţi la consul-a-a-t? Ostenească zadarnică! Ştiuci şi crapi, ca d-alde Sara şi amantul, nu figurează în hârţoagele consulatului!

Musa sări ca ars:

— Ce „ştiucă”, madam? Ce „crap?” Sara e fata mea şi nu permit nimănui s-o insulte!

— Ah! dumneata eşti tatăl Sarei? Domnul Moriţ Feldman de la Bucureşti?

— Da-a-a! Da-a-a!… Eu sunt domnul Feldman!

Madam Adela deschise uşa de perete:

— Ah! atunci se schimbă treaba. Fiţi amabili şi intraţi, domnilor!

Ne pofti într-un salonaş, apoi strigă:

— Ahmed! Ahmed! *Talata* cafele!

Apoi, scuzându-se, dispăru o clipă ca să-şi dreagă toaleta.

— *Talata, malata*, spuse Musa, nu ştiu ce urmează, dar cafea, cu siguranţă şi nu-i rău. Auzişi târfa?! „Ştiucă”! „Crap”!

Doi foxterieri, graşi ca doi purceluşi, care dormeau pe o canapea, veniră să ne miroasă încălţămintea. Musa aruncă o privire în jur. Îmi şopti:

— Asta-i casă de codoşcă! Uite cine vorbeşte de „ştiucă” şi „crapi”!

Un tinerel arab, îmbrăcat cu un halat alb şi surâzând, arătându-şi dinţii frumoşi, ne puse cafelele în faţă. Puţin mai apoi, reapăru şi gazda, care, fără să spună o vorbă, îmi atinse obrazul cu dosul mâinii sale grase:

— Drăguţ băiat! Cam palid, dar interesant. Aţi sosit cu *Dacia*, nu-i aşa?

Aprobarăm din cap. Ea adăugă:

— Aţi sosit singur, domnule Feldman?

— Bineînţeles, singur. Şi silit. Dar pe cine crezi dumneata c-aş fi putut aduce, întâmplător?

— Pe dracu’! Pe vreuna din frumoasele dumitale fetişcane!

Simţirăm că ne sufocăm. Prietenul meu se sculă, rotindu-şi ochii mari, roşu de mânie:

— Dar, madam, drept cine mă iei dumneata? Sunt un tată cinstit!

Târfa-l apucă pe Musa de umeri şi-l reaşează pe scaun; apoi, mângâindu-i mâinile:

— Nu numai dumneavoastră, dragă domnule Moriţ, sunteţi un tată cinstit. Şi tatăl meu a fost aşa la început, ba chiar a continuat aşa o bună bucată de vreme. Dar, vedeţi dumneavoastră, într-o zi i-am dovedit că asta era o prostie, că „cinstea” lui nu ne hrănea, şi atunci…

— Şi atunci, madam, eu m-aş fi lăsat păgubaş! strigă bătrânul. Mi-aş omorî familia, decât să fac ca tatăl dumitale.

— Dar tata n-a făcut nimic. Într-o zi, el s-a hotărî să mă lase pe mine să conduc. Din acea zi am avut pâine albă destulă pe masă. A mâncat-o şi a închis ochii. Aţi fi drăguţ, dacă l-aţi imita. N-o mai necăjiţi pe Sara cu ţipetele dumneavoastră disperate, nici cu rugăminţile dumitale. Şi mai slăbiţi-o cu ordinele! Cine a călcat o dată strâmb…

— Madam! ţâşni Musa. Spune-mi adevărul! Sara este aici, dar se ascunde!

Madam Adela îl privi cu o milă amestecată cu dispreţ:

— Nu numai că nu-i aici, dar nici măcar nu ştiu unde locuieşte acum. Totuşi, o să aflu şi o să vă spun. Reveniţi mâine. Dar, mai întâi, duceţi-vă la aceste două adrese. Ea se fereşte de mine, deoarece crede că am de gând să-i „suflu crapu’”. Au şters-o într-o zi, pe neaşteptate, uitând să-mi achite cele douăzeci de lire sterline, ce-mi datorau. Păcat de Sara! E vizitată de „lumea bună”, dar atâta vreme cât se va lăsa suptă de Titel, n-o să ajungă la nimic bun.

În stradă, mare îmi fu bucuria, văzând că prietenul meu nu era abătut, cum mă temeam. Mergea domol, muşcându-şi stufoasa mustaţă căruntă, privind cu plăcere cele din jurul nostru. Întâlnirăm un cărucior încărcat cu trestie de

zahăr, asaltat de arabi şi chiar de europeni, care cumpărau – din curiozitate – acest ciudat aliment, îi rupeau coaja cu dinţii şi-apoi îl sugeau cu poftă. Musa nu-şi credea ochilor:

— Pe aici oamenii se hrănesc cu beţe!

Un arab tăie cu briceagul o bucăţică din trestia sa de zahăr, îndemnându-ne să facem ca toată lumea. Încercarăm, fără succes. Sucul era foarte dulce, dar fad. Îl scuiparăm. Râseră de noi. Musa încercă să lege o conversaţie în turceşte. Nimeni nu-l înţelese.

Arabii sunt foarte comunicativi, îi întrec pe români, ba chiar şi pe greci. Totuşi, conversaţiile lor sunt violente, de parcă s-ar certa.

Ca să găsim cele două adrese date de madam Adela, a trebuit să mergem cale de trei ore. Ne trimeteau de la un cap la altul al oraşului. Osteneală zadarnică. Peste tot am dat de ovreice din România, nişte codoaşe. Sara nu le lăsase decât amintiri rele, din cauza „ştiucii”. (Oare să fi fost atât de lacom, că-l porecliseră astfel?)

În sfârşit, ne-am înapoiat istoviţi la hanul din strada Khandak, după ce admirasem un măreţ apus de soare, pe una din frumoasele promenade de pe malul mării, aproape de piaţa Mehmet-Ali, care m-a fermecat. Europenească şi orientală în acelaşi timp. Frumoase edificii. Cafenele şi magazine moderne. Lume aleasă. Îmi închipuisem Egiptul ca pe o ţară murdară şi pe jumătate sălbatică. Nici pomeneală! Patria mea e mult mai înapoiată. Cât despre climă, ei bine! am văzut în luna decembrie oameni în haine albe şi cu pălării de paie! Merită să suferi uneori, ca să poţi veni pe aici. Ca şi cum în România am fost scutit de suferinţă! Plus frigul.

Sunt convins că voi putea să mă descurc. Grecii sunt numeroşi. Le cunosc limba. Le voi cere de lucru, indiferent ce.

Dar ce grozavă decepţie cu Sara! Nu-i dăduse tatălui ei nici măcar adresa exactă. Din fericire, curajosul meu prieten părea că nu-şi face prea mult sânge rău. Asta nu

însemna că supărarea lui n-ar fi fost mare. La cafenea, unde coborâsem, a băut trei pahare cu ţuică, unul după altul şi nu mâncă aproape nimic.

La ora nouă eram culcaţi. O cameră mizerabilă, cu un singur pat. Doi franci pe noapte. Musa m-a îmbrăţişat, spunându-mi: „Eşti ca şi copilul meu!”

El se sculă cu noaptea-n cap. Când se făcu ziua, era îmbrăcat şi m-aştepta nerăbdător să fiu gata. La răsăritul soarelui, ne sorbeam cafelele turceşti şi ne fumam narghilelele pe terasa unei micuţe cafenele din port, unde totul era mai ieftin.

Îmi dau seama din ce în ce mai bine, că Musa este un tovarăş admirabil. Chiar în nenorocire. Primeşte totul aşa cum e, se acomodează, înfruntă neprevăzutul din viaţă, se bucură sincer în faţa lucrurilor mari şi mici ale existenţei cotidiane. Nimic nu-i scapă. Curios ca un copil. De bună calitate, însă; de pildă, a remarcat numaidecât diferenţa dintre omul cu patrie şi cel cosmopolit, al cărui caracter voieşte să-l pătrundă. E gata să se vâre în orice discuţie generală, fapt obişnuit aici între consumatori pripăşiţi de prin toate colţurile lumii. M-am convins de acest fapt, aseară, la hanul nostru, unde oameni ce nu se cunoşteau cu un sfert de oră înainte, discutau ca între prieteni. Desigur, ca să te bagi în aceste discuţii, trebuie să cunoşti o limbă internaţională. Musa vorbeşte mai multe, între care italiana, care-i foarte răspândită aici. Până şi hamalii o blodogoresc. Şi tot în italieneşte, Ibrahim – cafegiul nostru – îşi exprimă plăcerea de-a ne primi în dugheana sa. E plin de afecţiune cu europenii care îi onorează prăvălia, al cărei mare merit este că-ţi oferă panorama portului şi a mării şi că nu te jupoaie pentru asta. Ce fericit aş fi, dacă aş putea să-mi câştig existenţa, ca Ibrahim, în libertate, cu faţa la soare şi la Mediterana!

După această baie de lumină, care a durat până la ora unsprezece, o durere crâncenă ne aştepta. Graţie informaţiilor date de madam Adela, descoperirăm în sfârşit

domiciliul Sarei. Locuia la primul etaj al unei case modeste pe strada Anastase, la un biet croitor evreu care-i subînchiriase o odăiţă.

Am fost martorul unei scene dintre cele mai penibile. Sara se afla în pat, singură, în convalescenţă. La apariţia neaşteptată a lui Musa, a scăpat un sfâşietor „Tată!”, înmărmurită, răsucindu-se şi îngropându-şi faţa în perne.

Musa, cu sufletul împietrit, se aşează şi atât. N-a îmbrăţişat-o şi a lăsat-o să-şi uşureze sufletul în plânset. În acest răstimp, pe muteşte, îmi arătă cu degetele urmele vizibile ale mizeriei: pantofi cu tocuri scâlciate, o legăturică murdară, o pălărie ordinară şi resturile unei mese, alcătuită dintr-o cutie cu sardele şi cafea cu lapte.

În cele din urmă, tot cu faţa în perne, ne-a rugat să ieşim, ca să se poată îmbrăca. Ne-am dus jos la cafeneaua de la intrarea imobilului. Acolo, prietenul meu avu şi el ochii în lacrimi:

— Daca ar vedea-o maică-sa în halul ăsta, ar muri de durere. La noi acasă e sărăcie, dar nu mizerie. Toţi copiii mei sunt bine hrăniţi şi îmbrăcaţi. Interiorul casei noastre, oricât de modest ar fi, e o bijuterie, pe lângă împuţiciunea în care trăieşte Sara. De ce o fi răbdând viaţa asta blestemată? I-am scris de-atâtea ori că o primesc, oricare i-ar fi ticăloşia. Şi dacă într-o noapte s-ar întoarce mai nenorocită decât o cerşetoare, m-aş da peste cap şi a doua zi aş fi gătit-o din cap până-n picioare, chiar dacă aş fi nevoit să-mi vând sufletul dracului! De ce să alerge după aventură, să-şi ofilească tinereţea?

Ne urcarăm din nou sus. Totul era pus în ordine. Şi ea, o zână! O micuţă statuetă, albă, cu măiestrie dăltuită, fragilă, ai cărei ochi mari negri erau mistuiţi de-o viaţă intensă. De astă dată, tatăl o strivi în braţele sale. Ea continuă să plângă, ţopăind de bucurie:

— Tu, aici, tată! tu eşti aici, tată! Nu mai sunt nefericită! Nu mă compătimi! Îţi voi povesti tot. Nu suntem nenorociţi de multă vreme. Ci numai de când cu boala mea…

Musa îi tăie vorba:

— Da! adică numai de când n-ai mai putut fi „vizitată de lumea bună”… Nu-i aşa?

În acea clipă se deschise uşa şi un tânăr înalt, blond, apăru. Scoase un strigăt şi voi să-l îmbrăţişeze pe Musa. Acesta se dădu îndărăt:

— Înapoi, canalie!

Şi imediat îl înşfăcă de guler şi începu să-i care, cu nemiluita, pumni în cap. Intervenii. Sara, ostilă până acum faţă de mine, mi-aruncă o privire blândă, plină de recunoştinţă. Îşi adora, deci, canalia. Înţelesei clar asta, din brusca-i schimbare de atitudine faţă de mine.

Socotii de cuviinţă să-i las să se răfuiască în familie şi vrui să mă retrag. Musa mă reţinu, autoritar:

— Stai aci! Îmi cunoşti nenorocirea. Eşti ca şi copilul meu. N-am secrete faţă de tine.

Ceilalţi doi nu se arătară prea mulţumiţi. Dar se prefăcură că n-au auzit nimic.

Bătrânul izbucni:

— E frumos barul tău, fata mea! Să-ţi minţi părinţii? Crezi tu că asta-ţi poate aduce fericire?

Sara îşi împreună mânuţele ca pentru rugăciune:

— Tata… Nu v-am minţit… Am avut un bar. La Port-Said. Şi mergea foarte bine. Ne plătisem toate datoriile şi începuserăm să punem ceva bani deoparte, când o ceartă sângeroasă izbucni într-o zi între marinari; autorităţile ne-au închis localul şi totul s-a prăbuşit.

Musa îmi aruncă o uitătură, ce voia să-mi spună: „Crezi tu o iotă din tot ce îndrugă?”

Mă hotărâi să mint, la rândul meu. Spusei:

— Într-adevăr, englezii nu glumesc în atari situaţii. Te distrug cu sânge rece.

— Nu-i aşa, prietene? sări Sara, cu figura dumnezeieşte înseninată de ajutorul meu neaşteptat.

Apoi ea adăugă:

— Aţi mai locuit în Egipt?

— Nu! Dar am la Cairo un prieten care a fost martorul unei întâmplări asemănătoare cu a voastră.

Doamne, cum poţi minţi din simpatie! Câte nu eşti în stare, atunci, să născoceşti din dragoste.

Prietenul meu nu se lăsă păcălit. O vedeam bine. Dar se potoli, ascultă şi se lăsă vrăjit. Frumoasa făptură brodă sub ochii lui un păinjeniş de minciuni. Cele mai grosolane contraziceri colcăiau în povestea barului de la Port-Said. „Ştiuca”, amestecându-se în vorbă ca să îndrepte neroziile complicei, încurcase şi mai rău iţele. În loc să se ajute unul pe celălalt, ajunseseră să-şi combată reciproc spusele.

Dar tabloul era captivant. Mânia tatălui se topea, dinaintea pasionantei solidarităţi a celor doi aflaţi în nenorocire. La urma urmelor, ei erau victimele propriilor iluzii. Nu era nevoie să fii prea omenos, ca să înţelegi situaţia celor doua epave, ce se străduiau să salveze aparenţele; un rest de demnitate.

Şi apoi, văzându-i pe amândoi atât de tineri, cu trăsăturile feţei asprite din cauza lipsurilor, cu sufletul contrafăcut, cu conştiinţa siluită de nevoia de-a minţi – devenită obişnuinţă – orice intenţie de a-i pune în aceeaşi oală se năruia sub imboldul milei, care-ţi înmuia inima. El era mai puţin vorbăreţ decât ea, mai serios, aproape că nici nu râdea, nici nu zâmbea. Cu mustăcioara şi părul blond părea un ştrengar care face pe seriosul. Se ştia că a trebuit să fugă de la servici şi asta l-a hotărât să plece în Egipt, ca „să facă avere”. Cât despre Sara, cu neputinţă să-i porţi pică. Totul era plăpând în făptura ei. O adevărată miniatură, uşor de sfărâmat.

Singuri ochii ei, de-o mărime neobişnuită, mărturiseau o putere gata de luptă cu oricine ar fi vrut să le zădărnicească goana după mirajul ce-i pasiona.

Înapoindu-ne acasă, în aceeaşi seară, Musa îmi spuse:

— Acum ştiu ce-mi rămâne de făcut: fata mea e sclava acestui individ. Ea nu mă va urma acasă decât legată. Ei bine, o s-o bag în cămaşă de forţă. Banii de drum trebuie

să-i procur prin orice mijloace: fie muncind, fie cerşindu-i, fie furându-i.

Aşa hotărâse Musa. Lucrurile s-au petrecut cu totul altfel.

Nu mai târziu decât a doua zi, întâmplarea păru că favorizează planurile prietenului meu. Cunoscu un hotelier bogat, evreu, care îi oferi o lucrare serioasa de zugrăvit în hotelul său. Individul nu-mi plăcu. Cam rece. Musa însă îmi explica defectul lui, prin aceea că-şi formase caracterul pe malurile Tamisei, unde se pare că oamenii sunt morocănoşi. În schimb, evreul-englez nici nu catadicsi să discute devizul prezentat; îl acceptă la un preţ stabilit prin învoială.

— Merge, dacă o să fiu mulţumit de muncă.

Jubilarăm, în ciuda refuzului de-a ne da un acont. Se însărcină să ne plătească toate furniturile, la predare, dar şi aici acontul fiind exclus. Păcat! Aveam cu ce trăi până la executarea unei părţi din comandă, când era obligat să ne plătească, proporţional şi conform regulei.

La prânz, mergând la Sara, altă surpriză agreabilă. O adevărată sărbătoare ne aştepta acolo. Mai întâi, cei doi îndrăgostiţi erau înnoiţi, din cap până în picioare; şi apoi, în faţa noastră, o masă copioasă cu gâscă friptă şi, slăbiciunea lui Musa, vin şi ţuică românească! Nu ne credeam ochilor. Drăcoaica ciripi, veselă:

— V-am luat piuitul, nu-i aşa? Ei bine, Titel a dat lovitura!

— Ce lovitură? Ce lovitură? repeta bătrânul cam posomorât şi contrariat în sentimentele sale, ostile tânărului. Nu prin „lovituri” trebuie să trăieşti, ci prin muncă cinstită şi fără întrerupere. Mi-e lehamite de „lovituri”. Ciupind cincizeci de lire, o dată pe an, la cărţi şi să crapi de foame tot restul anului, nu! asta nu-i viaţa pe care s-o îngădui fetei mele.

Dar inima omului este ca un furnal înalt, unde sunt aruncate şi topite toate răutăţile pe care judecata îi place să le fabrice. Mai ales când această judecată este asaltată de

atenţiile constante ale unui tânăr fermecător, care-ţi toarnă să bei, îţi taie în bucăţele o pulpă rebelă de pasăre, îţi strecoară sub fese o perniţă, îţi curăţă cel mai frumos măr şi îţi ridică şerveţelul căzut jos. Şi „tată” în sus, „tată” în jos! Cuvânt trădător în gura unui probabil prim-ginere, aşteptat cu o inimă atât de larg deschisă.

Asta era situaţia. Deşi cu ochii în patru, Musa mâncă, bău, se lăsă linguşit, neîncrezător, iar pe urmă se răsturnă într-un fotoliu, cu faţa destinsă. De acolo, nemişcat şi clocotind, taciturn şi crăpând de poftă de-a vorbi, îl privi îndelung şi cu atenţie pe Titel. Pe legea mea, nu ştiai ce trebuie să crezi despre acest drac de băiat! E un om cinstit? Sau un şnapan?

Lasă! Vom vedea mai târziu. Musa vrea să fumeze:

— Aici nu-i nicio posibilitate ca să profităm de-o narghilea?

Titel şi Sara schimbară rapid o aruncătură de ochi, gata să pufnească în râs:

— Mă duc până jos, să văd! spuse Titel.

Puţin mai târziu, îşi face o intrare triumfală. Aduce o micuţă narghilea, de toată frumuseţea, nou-nouţă. Sticla este ornată cu flori. Restul: aramă şi chihlimbar. Musa este fermecat. Mulţumeşte şi începe să tragă cu poftă. Dar nu ştie ce-l aşteaptă.

— Tată! îi şopteşte Titel la ureche. Această narghilea e a dumitale. Ţi-o dăruiesc.

Lovitură de graţie!

Musa sare în picioare şi îmbrăţişează cu tandreţe pe primul său eventual ginere. Sara plânge de bucurie. Iar eu, deşi o doresc, îmi spun că degeaba aş face curte unei femei, care ştie atât de bine să împacheteze tocmai pe cel care voia s-o împacheteze pe dânsa. De asemeni, mă mulţumesc să-i admir frumoasa gleznă, pe care aş vrea s-o sărut cu sfinţenie. Şi mă întreb dacă nu-i preferabil să fii mai degrabă o lichea decât un om cinstit, pentru a fi adorat de atari îngeri. Căci nimeni n-o să mă poată convinge că un

om, absolut cinstit, îşi poate oferi comoara, balelor primului plătitor apărut. Nu! eu m-aş lăsa degrabă tăiat în bucăţi.

Şi poate că Musa, oricât de fericit fu de narghileaua sa, nu încetase să gândească la fel ca mine. Dar i se pregătea o ultimă lovitură, care avea să-i dea o ocazie de-a reflecta serios, ajutându-l să facă o schimbare completă de direcţie.

Şi această lovitură – o mărturisesc – mă zăpăci şi pe mine. Nu mai ştiui să deosebesc realul de mirajul magnific. În rest, e bine de spus: vrăjitorii erau ei înşişi vrăjiţi.

Fu o adevărată lovitură de teatru.

Eu, ca şi Musa, credeam că banii găsiţi de Titel proveneau de la jocul de cărţi. Nu era adevărat. Banii reprezentau încheierea unei mari afaceri pe care o realizaseră doi aventurieri, asociaţi cu un al treilea. Şi cum ei nu precizau despre ce „afacere” era vorba, Musa îi somă să vorbească pe faţă.

— E un mare bar, pe care am vrea să-l deschidem la Khartum, lăsă să-i scape, în sfârşit, Sara.

— Încă un bar?! strigă bietul bătrân, zvârlindu-şi cât-colo ciubucul. Nu, nu! Nu-mi mai vorbiţi despre baruri! Mi-e destul primul, pe care m-aţi silit să-l înghit. La dracu’, cu toate barurile voastre!

Nu mai era deloc beat. Redeveni arţăgos. Certitudinea nenorocirilor sale i se înfipse din nou în suflet şi merse până acolo că-i ameninţă cu poliţia.

Dar nu-i nimic de făcut împotriva seminebunilor de bună credinţă. Puterea lor de persuasiune nu este limitată, fiindcă nicio altă realitate nu-i mai palpabilă decât a lor.

Îmi lăsară prietenul să-şi macine furia, apoi ne rugă să coborâm pentru o plimbare. În stradă, Titel chemă o birjă frumoasă: *Harabaki!* Ne urcarăm. Sara şi tatăl ei se aşezară pe perne. Eu şi cofetarul pe strapontine. Trăsura se avântă la trap mărunt.

Era o vreme pe care nu pot s-o compar deloc cu cele ce ştiu de-acasă, fiindcă aici natura oferă cerului un cadru care nu există la noi. Atât eu cât şi Musa furăm literalmente

hipnotizaţi, mai ales în clipa când, părăsind oraşul, se deschise o promenadă de vis, la marginea mării. Pădure de palmieri, de-a lungul drumului; lanţ neîntrerupt de vile fastuoase cum nu se văd decât în povestirile din *O mie şi una de nopţi*, ilustrate.

— E Ramleh! cutează Titel să murmure.

I-am fost recunoscători. Eram transfiguraţi. Coşmarul urâtei realităţi dispăru din sufletele noastre. Nevoia de-a uita ne subjuga sufletul. „Loc viselor!” strigau inimile noastre. Lumină şi culoare, oricât ar costa! Şi în legănarea trăsurii, biruit de recunoştinţa mea faţă de Creator, luai mâna celei care mă făcea să trăiesc această clipă – graţie sacrificiului tânărului ei corp – şi-o dusei la buzele mele arzânde.

Sara nu spuse nimic, zâmbi amantului şi-şi culcă frumosu-i cap pe umărul tatălui ei. Acesta, fericit, inconştient, îi sărută fruntea.

Astfel, pacea; o pace dureroasă, ne pătrunse sufletele la tuspatru.

Împrejurările completară restul. Se produse un fapt, care înflăcără imaginaţia lui Musa, aproape în acelaşi grad cu a Sarei. Eu, de asemeni. Iată cum:

La Ramleh, luarăm loc pe terasa unei mari cafenele, unde valurile mării ni se spărgeau la picioare. Numai lume bogată. Eu şi Musa eram jenaţi şi contemplam feeria de necrezut a apusului soarelui, cu sufletul întristat, gândindu-ne că omul îşi strică în mod deliberat viaţa, făcându-se nedemn de atâta frumuseţe.

Sara spuse:

— Vezi tu, tată, de ce vreau să fac avere sau să mor? Fără bani, toate aceste splendori sunt inexistente. E atelierul sau magazinul unde surorile mele îşi petrec viaţa. E şantierul tău.

Musa dădu din cap, melancolic şi voi să răspundă ceva, dar un domn frumos răsări înapoia Sarei şi a lui Titel, pe care-l întâmpinară cu o uşoară exclamaţie de bucurie,

amestecată cu respect. Sărută mâna tinerei femei, care făcu îndată prezentările:

— Tatăl meu şi prietenul nostru Adrian Zografi; domnul Falconi, exportator de tutun şi comanditarul nostru în afacerea cu barul.

Apoi, adresându-se comanditarului:

— Tată meu e la curent. Natural, el socoate întreprinderea primejdioasă.

Falconi îl cântări pe Musa cu ironie şi îşi trecu mâna delicată prin frumosu-i păr, care începuse să încărunţească:

— Primejdioasă? Bineînţeles. Dar se află oare altceva decât întâmplarea, care ne ridică deasupra mediocrităţii? Munca? Talentul? Niciuna din ele!

Schimbă conversaţia, ceru Sarei veşti despre sănătatea ei şi, brusc, reveni la Musa:

— Ce ocupaţie aveţi?

— Zugrav.

— Ah! meseria tatii. Ei bine, ca şi în cazul dumneavoastră, şi dacă aparenţele nu mă înşală, nici el n-a făcut avere cu zugrăvitul. Şi el avea uneori până la cincizeci de lucrători, care munceau în contul lui.

— Oare nu poţi fi fericit decât bogat? întrebă Musa.

— Sunt convins, prietene! În orice caz, pentru mine valorează mai mult să fii bogat decât sărac; stăpân decât slugă. Dacă nu-i şi părerea dumitale, atunci eşti un monstru.

— De aceeaşi părere sunt şi eu, cu o condiţie: să ai totdeauna mâinile curate.

— Nu-mi place curăţenia mâinilor cărbunarului!

Pe bună dreptate, nu le putea admira decât pe ale sale, care, cu mişcări savante, introduceau o ţigară într-un frumos portţigaret de chihlimbar. Şi trecu la altceva, fără să-i pese dacă Musa voia sau nu să-i răspundă.

Comandă whisky şi turnă la toată lumea, cu autoritate de stăpân. Îl băui, fără apă, ca şi prietenul meu şi după al doilea pahar ne îmbătarăm. Aşa că, fără să ne dăm seama

cum, ne predarăm toţi, după o oră, opiniei domnului Falconi, dând dracului „rezervele” noastre. Atunci „nobilul” se ridică şi puse în faţa lui Musa o grămăjoară de zece lire sterline, adăugând încetişor:

— Veniţi, împreună cu domnul Zografi, la Cairo, unde noi o să fim în curând! Acolo, dacă vreţi, voi face din dumneata un antreprenor zugrav, bine utilat.

Domnul Falconi sărută prelung mâna Sarei, le scuturǎ viguros pe ale noastre şi dispăru, ca un scamator care te lasă cu gura căscată, după un tur de forţă.

— E clar! conchise Musa, în zilele următoare, aducându-şi aminte neîncetat de Falconi şi voind să-şi justifice concesiile. E clar! Omul nu-i de piatră. Din clipa când viaţa îţi oferă surprize nemaipomenite, totul se schimbă: perspective, opinii, principii. Înţeleg aceasta. Totuşi, voi încerca, pe cât posibil, să-mi păstrez mâinile curate. Voi supraveghea tot timpul mişcările Sarei. În definitiv, acest Falconi poate nu-i decât un aventurier. O să am un cuvânt de spus, înainte s-o târască pe fiică-mea în Sudan.

Într-adevăr, Musa nu-şi pierdea cumpătul şi juca pe două tablouri. După o săptămână de muncă la hotelier, acesta câştigându-i încrederea, Musa îl iniţie în povestea Sarei, întrebându-l dacă putea conta, la nevoie, pe sprijinul poliţiei, ca s-o scape de Titel şi s-o readucă în România.

Evreul-englez îi răspunse:

— Numai o vorbă să spun şi Titel ar fi îmbarcat a doua zi pentru Pireu!

Musa fu mulţumit; el trimise numaidecât nevestei un mandat de cinci lire, din cele pe care i le dăduse Falconi.

— O să avem bani destui, spunea el, fie pentru înapoierea la Bucureşti, fie pentru a ne instala la Cairo, după cum o fi cazul. Lucrul nostru merge bine. Încă o săptămână şi-l terminăm. Atunci, scăzând furniturile, ne vor rămâne să împărţim frăţeşte o duzină de lire sterline. O să fie bine!

Socoteala era exactă. Lucrând fără întrerupere, reuşeam să ne rămână, la fiecare în buzunar, câte şase lire sterline, trăind destul de bine în tot acest răstimp de două săptămâni.

Dar ne făcusem socoteala, fără a ţine cont de ticăloşia omenească. Ea ne plezni în faţă, într-un fel neaşteptat.

Lucrul fiind terminat, ne pregăteam să împachetăm sculele, când hotelierul ne întrebă calm, ce facem acolo. Musa răspunse cu aerul cel mai natural din lume:

— Nimic. Până ce dumneata ne faci socoteala, noi ne strângem uneltele.

— Ce socoteală?! Ce unelte?! Glumiţi! Şi sala de recepţie nici n-aţi început-o!

Musa se făcu verde:

— Dar, domnule, nici n-a fost vorba de această sală. Nu este inclusă în preţ.

Fu scandal mare. În faţa relei credinţe, strigătoare, a hotelierului, ne hotărârăm să facem plângere la poliţie, îl înştiinţarăm. Ne servi una bună:

— Duceţi-vă acolo. Pe urmă o să vin şi eu, ca să-i întreb cam ce învârtiţi voi pe aici, adunătură de „peşti”!

Înghiţirăm palma şi înţeleserăm că mizerabilul putea să ne pricinuiască mult rău. Totuşi ne-am dus la comisariat. Un funcţionar european, în uniformă, ne primi cu respect şi ne ascultă până la capăt, apoi ne întrebă:

— Aveţi un deviz amănunţit, aprobat şi semnat de client?

— Nu. Am lucrat prin bună învoială, tocmindu-ne verbal.

Poliţistul încrucişă braţele:

— Atunci, nu-i nimic de făcut!

Ne înapoiarăm la hotelier, îl rugarăm, umilindu-ne ca nişte câini bătuţi. Până la urmă, ne dădu trei lire din cele douăsprezece la care aveam tot dreptul. Şi ne dădu pe uşă afară.

Mai târziu, aflarăm de prin vecini că nu eram primele victime ale acestui ticălos; că era sistemul lui de-a înşela pe

toţi cei care lucrau în atari condiţii.

Sara făcu tot ce putu, ca să-l consoleze pe bătrân.

— Cu atât mai bine, tată! O să plecăm noi mâine la Cairo şi acolo tu vei fi un antreprenor altfel privit.

— Şi dacă totul o să meargă bine, o să-mi aduc toată familia în Egipt! adăugă Musa. Iar tu, Adriane, vei fi asociatul meu.

III
BUCURII ŞI MIZERII „EGIPTENE”

Nu la Alexandria, ci la Cairo, te simţi cu adevărat în Egipt. Mai întâi, strada este mult mai puţin europenizată. Apoi, clădirile vechi şi monumentele arabe sunt mult mai frumoase şi mai numeroase decât la Alexandria. Şi doar unui neştiutor ca mine, al cărui suflet este obsedat de viziuni simbolic-decorative, oraşul nu-i descoperă decât urmele unei vechi civilizaţii arabe, ca să nu mai vorbim de populaţia băştinaşă, care nu este câtuşi de puţin egipteană, ci arabă. De asemenea, numai în faţa Piramidelor şi a impunătorului Sfinx am regăsit Egiptul Faraonilor şi al copilăriei mele. Masa lor copleşitoare, izolată în mijlocul nisipurilor – ferită de orice speculaţii moderne – ne mărturiseşte, în goliciunea ei eternă, pasiunea inaccesibilă a acestor mari regi biblici, care s-au gândit sincer la sufletul lor şi l-au glorificat pentru eternitate.

Nilul m-a decepţionat. E noroios ca şi Dunărea. Şi nici urmă de crocodili. Doar magnificii palmieri, care îl străjuiesc pe-alocuri, refac Egiptul din pozele copilăriei mele. Cât despre muzeul de la Bulac, mumiile sale m-au scârbit şi restul m-a obosit. Nu-mi place ceea ce poartă o etichetă. Mă grăbii să ies şi mă odihnii în frumoasa grădină Esbekieh, unde intrarea costă un piastru.

Mihail, care mă conducea pretutindeni, în orele lui libere, nu-i mulţumit de impresiile mele. Le-ar fi vrut mai literare, mai amănunţite; el se aştepta ca să fac descrieri admirabile, demne de-a fi publicate într-un ziar. Nici el nu mă cunoaşte bine; sunt foarte puţin în stare, ca să-mi transform sentimentele într-un meşteşug aducător de câştig.

— Asta înseamnă că tu nu eşti artist, mi-a spus Mihail. Un artist are sentimente, numai ca să le poată exploata în arta sa, devenită meserie, ca oricare alta, cu diferenţa că asta nu se învaţă.

Aşa o fi! Cu atât mai rău. Eu prefer să nu fiu un artist, dacă e vorba să mă străduiesc ca să devin, cu preţul de-a-mi irosi viaţa dacă nu reuşesc. Ştiu din exemplul altora că dacă îţi pui în cap să fii un artist, cu orice preţ, apoi nu trăieşti decât pentru scopul ăsta.

Nu! nu! Îmi iubesc frumoasa viaţă, pentru ea însăşi. Sunt fericit ca mă aflu în Egipt, că sunt liber, că mănânc în fiecare zi, dacă îmi dă mâna şi chiar postind, dacă asta îmi surâde, dacă uneori libertatea mi-e mai necesară decât pâinea. (Aş blestema o societate socialistă care m-ar împiedica să trăiesc după cum îmi dictează inima.) Şi apoi, nu-i oare o fericire, să ai prieten pe un Mihail şi un Musa? Ce-mi trebuie mai mult? Puţină sănătate. O „situaţie”? O cedez celor care şi-au făcut din ea un ţel în viaţă. Cât despre artă, n-o iubesc decât când este de mărimea întâi, ca stelele. Ei bine, dacă nu o voi face niciodată, alţii o vor face, iar eu voi gusta-o ca şi când aş fi autorul ei. Nu-i oare cinstit ceea ce spun aici?

Musa nu m-a întovărăşit decât rareori în vizitele nesfârşite pe care le-am făcut, ca să văd tot ce-i mai interesant pe-aci. Curios! El este total nesimţitor în faţa frumuseţilor istorice şi monumentale. Nici nu face caz. În schimb, mărinimia naturii acestei ţări îi exaltă sufletul într-un fel aproape religios.

Păcat că acest prieten e ameţit de grijile familiei sale. Acum e înflăcărat de ideea de a se instala la Cairo, ca patron-zugrav şi să-i aducă aci pe toţi ai săi. Toată ziua goneşte în căutarea unei dughene. Aleargă, cu o singură liră în buzunar, trăgând nădejde la Falconi, care nu se prea grăbeşte să-i dea banii necesari instalaţiilor sale. „Gentilomul” a înţărcat, de altfel, avansurile pentru asociaţi. Titel şi Sara sunt aproape lefteri. E ceva care nu merge. Un

fel de băţ printre rotiţele afacerii cu viitorul lor. Sara se duce zilnic la „comanditarul” ei şi se înapoiază veselă. Cred însă că veselia ei este prefăcută. Am surprins-o în momente de plictiseală istovitoare. Tatăl ei nu-şi dă seama de nimic. Nu se gândeşte decât la viitoarea-i prăvălie. Fiecare cu iluziile sale. Spun „iluzii”, dar nu mă gândesc la Falconi, care ar fi în stare să-i părăsească pe toţi, pe neaşteptate. Ar fi îngrozitor pentru aceşti bieţi prieteni.

Totuşi, fapt e că nu se mai arată atât de generos. De-o săptămână, de când ne aflăm în Cairo, nici Musa, nici eu nu i-am văzut măcar vârful nasului. Locuieşte la „Continental” unde nu poţi pătrunde când vrei. Cât despre noi, locuim în bazarul şi popularul Darb-el-Barabra. Sara şi prietenul ei au acostat, la înapoiere, la hotelul „Port-Said”, dar, după două zile, s-au răzgândit. Ei se află acum într-o cameră modestă, alături de noi. Plătim doar doi taleri pe lună.

Dar trebuie câştigaţi aceşti treisprezece franci, plus mâncarea, deşi, pentru moment, avem cu ce face faţă. Tot aşteptând gestul cel mare a lui Falconi, ne ronţăim slabele economii. El trebuie să facă din Musa „un antreprenor mult apreciat”. Aşa spune Sara…

Mihail e foarte sceptic. Îl iubeşte pe Musa, cu care conversează în turceşte; are simpatie şi pentru cei doi îndrăgostiţi, dar ne ia în derâdere planul cu „barul de la Khartum”, precum şi întreprinderea noastră de zugrăvit.

— Ai face mai bine, mă sfătuieşte el, să te duci să te angajezi undeva, cât mai ai un şiling în buzunar. Dacă o să rămâi calic, te voi pune la regim de *ful*. Adică bob fiert, mâncarea naţională a arabului sărac, adoptat cu entuziasm şi de europeanul şomer, de care se lipseşte, bucuros, când are ocazia. Gustul *ful*-ului m-a lecuit de pofta după „libertatea egipteană” fără lire englezeşti.

Îl găsesc pe Mihail schimbat, în toate privinţele. Mai întâi, e bolnav, tuşeşte, are febră şi asudă noaptea. E tuberculos, şi o ştie. S-a îmbolnăvit aici, în Egipt. Ca să câştige bani mulţi, s-a spetit muncind prosteşte. Câştigă şi-

acum, nu mult, ca portar de noapte; ziua, în loc să doarmă, să se odihnească, face pe interpretul. Abia dacă încropeşte câteva ore de somn, din douăzeci şi patru. Îl văd dimineaţa şi după-amiaza, alergând cu turiştii. Seara, la datorie, oboseala îl doboară. Şi totuşi n-a slăbit; chiar s-a îngrăşat.

Sufletul i-a rămas acelaşi: mereu îndrăgostit de frumos, de setea de-a şti. Însă brusca dorinţă de câştig îl sufocă, însă, sufleteşte. Reproşându-i, într-o zi, zgârcenia de-acum şi reamintindu-i viaţa noastră liberă de altădată, Mihail a scos din buzunar un pumn de lire sterline, mi le-a arătat, cu o privire ce nu i-o cunoşteam şi mi-a spus:

— Libertatea? Iat-o!

Sosirea mea aici nu l-a bucurat prea mult. Desigur, e mulţumit că ne aflăm împreună şi cred că mă iubeşte mereu. Dar nu l-am văzut făcând niciuna din micile nebunii de altădată, pentru a sărbători revederea noastră sub acelaşi cer, după o despărţire de opt luni. Mai mult, în fiecare zi se arată terorizat de gândul că aş putea să-i cad în spate. Adio „punga comună” din vremea când n-avea un pumn de lire sterline!

Nimicnicia sufletului omenesc.

Am găsit de lucru la domnul Wirth, un ceh care a locuit multă vreme în România. Stăpân binevoitor şi om cumsecade. Toţi muncitorii sunt mulţumiţi de el. Deoarece căldura e tropicală, la prânz îngăduie oamenilor să-şi facă siesta până la ora două. O hotărâre omenească, dublată de o socoteală bună. Muncitorul care îşi înghite prânzul la repezeală, între două drumuri, pe un soare arzător şi care se urcă de îndată pe schelă, cu stomacul plin, nu face decât să caşte ore întregi, abia se mişcă şi lucrul stă pe loc. Hăituindu-l, nu ajungi la nimic. Domnul Wirth preferă să-l lase să se odihnească timp de-o oră, să-şi uşureze stomacul şi apoi să se apuce de lucru, cu tragere de inimă. Pentru prima oară văd acest sistem. Se pare că rezultatul este excelent. Cu atât mai bine pentru toată lumea şi pentru mine.

Salariile sunt mici. Nu câştig decât vreo cinci franci pe zi. Vina e a muncitorului arab, care salahoreşte pentru patru şi chiar trei franci. Însă rareori el este şi un bun muncitor. Şi totuşi, trei sferturi din lucrările de construcţii se execută aici cu mână indigenă. E şi natural. În Egipt, arabul e acasă la el. Încerc să-i devin prieten şi izbutesc cu uşurinţă. Are un caracter bun. Oricât de puţină camaraderie i-ar arăta europeanul, el i-o întoarce înmiit.

Din civilizaţia europeană arabul nu cunoaşte decât stăpânirea engleză, care nu i-a schimbat nici hrana mizerabilă, nici cocioaba unde locuieşte şi nu l-a scăpat mai ales de înfiorătorul trahom, care-l orbeşte. Rari sunt indigenii săraci, fără puroi la ochi. Un spectacol înfiorător: toate aceste fiinţe omeneşti care trag mâţa de coadă, bărbaţi şi femei cu copii în braţe, toţi cerşetori sau aproape cerşetori, în rândul cărora conjunctivita granuloasă face ravagii... În jurul ochilor, roiuri de muşte rareori gonite. Nimeni nu îndrăzneşte să le atingă mâinile. Nimeni nu se ocupă de combaterea cât mai eficace, a acestui flagel.

Şantierul nostru este la hotelul „Semiramida”, o construcţie grandioasă pe malul Nilului. De la etajele superioare, priveliştea e măreaţă; muncitorii străini ca mine nu se mai satură contemplând întreaga panoramă, înmărmuriţi, uitând de unealta din mână. Hotelul urmând să se deschidă cât mai curând, toate felurile de meserii sunt adunate aci; o sută de muncitori care alcătuiesc o gloată prost dirijată şi din care cel puţin o treime este de prisos şi nu ştie ce să facă. Îi vezi rătăcind de la un etaj la altul, în căutarea unui contramaistru. Alţii, profitând de harababură, se închid într-o cabină, unde dorm cu ceasurile. Niciun şef de echipă nu cunoaşte numărul exact al oamenilor în subordine. Nimeni nu-şi face inimă rea. Toate devizurile sunt încărcate, aşa cum se şi cuvine, atunci când ţi se cere ca lucrarea să fie terminată repede. Sunt puşi trei lucrători, acolo unde n-ar trebui decât doi.

La început, îmi făceam sânge rău, îndată ce stam un sfert de oră degeaba. Chiar dacă nu sunt vinovat, nu-mi place să fiu surprins de un contramaistru că stau degeaba, să fiu obligat să mă justific în faţa unui om care ţine să aibă totdeauna dreptate. Nu, nu! Munca e muncă. Iar dacă mă cuprinde dorul de hoinăreală, prefer să-mi scot salopeta şi să mă duc la plimbare, pe socoteala mea, cu inima împăcată.

Pe şantier, situaţia era altfel. În cele din urmă, m-am supus regulii generale. După ce termin ce am de făcut, aştept să mi se spună unde trebuie să-mi continui ziua de muncă.

Visez, uneori o oră, cu coatele rezemate de fereastră. Singur. Visez cu mintea stânjenită de amintiri istorice. Ceea ce-i mai rău. Visul trebuie să fie cât mai real, atunci când e susţinut de-o înlănţuire temeinică de reminiscenţe. Or, eu cunosc prea puţine lucruri din trecutul îndepărtat al Egiptului, ca şi din toată istoria omenirii. Nu lipsa de timp este cauza că nu sunt un om învăţat, ci neputinţa mea de-a reţine faptele. Mintea mea este îndărătnică faţă de orice îmbogăţire a cunoştinţelor pe calea cititului. Dacă mama m-ar fi trimes la liceu, aş fi fost de-o mediocritate înfiorătoare. Pe când aşa cum sunt, nu maimuţăresc pe nimeni, nu mă încumet să zbor la înălţimi unde trebuie să ai aripi şi pe care eu nu le am. În schimb, preţuiesc orice fărâmă de învăţătură care-mi atinge sensibilitatea, veşnic neostenită. Sunt un jăratic de dorinţe. Pământul şi viaţa nu sunt niciodată prea mari, pentru puterea mea de-a le simţi. Sunt, într-adevăr, o cârtiţă incandescentă.

Ei bine, după o lună de tergiversări şi ezitări, chipeşul domn Falconi ne făcu bucata. Suntem în februarie. Într-o seară, Sara a venit cu o mină abătută să ne povestească de gentilomul care şi-a aruncat masca, propunându-i să-l urmeze, singură, în Argentina. E proxenetul unor mari case de desfrâu. Iată barul ei! Şi biata Sara care i-a fost metresă timp de şase luni, primind, din timp în timp, atâta cât să nu

moară de foame. Ea nu-i cerea nimic, tot sperând că până la urmă îi va finanţa afacerea cu barul viselor ei. Niciodată domnul Falconi nu şi-a dezvăluit gândurile, convins că mizeria Sarei ar fi putut contribui la realizarea planului său, urmărit cu atâta ingeniozitate.

Suferinţa cumplită a prietenilor mei şi disperarea lor a fost peste măsură. Cel mai de plâns este Musa. El munceşte împreună cu mine la Wirth şi primeşte şase franci pe zi. Dar aceşti bani n-ajung ca să-i hrănească pe tustrei. Sara e iarăşi bolnavă. Suferă de-o boală cronică la uter, care o imobilizează la pat.

Eu o privesc neputincios. Câteodată îi aduc dulciuri. Mi-a rămas dragă, mititica. E o martiră, victimă a propriilor sale iluzii. Nu-i deloc o cochetă. E un suflet sincer, care se perverteşte, se viciază, făurind himere. Nu-i deloc dezgustată. Dimpotrivă, are planuri fantastice, care o ţin în picioare! Cum îi dai puţină ascultare, privirea i se aprinde din nou, flecăreşte fără oprire, obrajii i se îmbujorează. Străluceşte, atunci, în plenitudinea frumuseţii sale. Iată de ce îmi place să-i ţin uneori companie, stăpânindu-mi cu mare greutate dorinţa nebună de-a o strânge în braţe.

Sara vrea să facă avere, să se îmbrace ca o regină, să se înapoieze la Bucureşti, copleşindu-i cu favoruri pe ai săi şi să-şi umilească rivalele, anumite romance bogate care o trataseră altădată de „ovreică sărăcuţă”. Un orgoliu nemăsurat roade inima acestei fete. Îmi povesteşte cu amănunte, cum va începe pentru a-şi înmărmuri „duşmancele”, ridiculizându-le public:

— Văzându-mă bogată, vor voi, desigur, să fiu nelipsită la serbările lor. Mă voi lăsa rugată, arătându-le că eu nu frecventez decât elita bucureşteană, căci, fără îndoială, toate casele „mari” îmi vor deschide uşile. (Tu ştii că originile celor „mai onorabile” averi de la noi sunt mult mai suspecte decât va fi a mea.) În sfârşit, în ziua când voi afla că toate duşmancele mele se află adunate la aceeaşi adresă, îmi voi face intrarea, împodobită cu nestematele mele. Şi

atunci, toată seara nu voi înceta să le înţep cu cele mai nemiloase sarcasme, cu riscul de-a fi dată pe uşă afară. Ah, numai să mă ajute bunul Dumnezeu, în realizarea acestor planuri!

Planuri, ea şi Titel aveau şi de vânzare. Acum au făcut cunoştinţă cu un bei. Nu i-au vorbit încă de bar, dar Titel, care joacă zilnic şah cu „milionarul”, prepară terenul.

Musa a aflat de afacere şi a ripostat cu o ploaie de înjurături înspăimântătoare. L-a făcut pe gineri-său „peşte”, iar pe fată „o cocotă pe care poţi s-o ai pe datorie”. E adevărat! Acorda credit tuturor celor care – de la Titel şi până la ultimul aventurier – se complăceau în a-i întreţine iluziile, cu ajutorul cărora făceau din ea cea mai docilă dintre amante. Nu este prea departe ziua când „beiul” o va avea, la rândul său. Mizerabila liră sterlină pe care nu va voi s-o primească de la tip – ţintind mai sus – i-o va aduce cofetarul, pretextând că a „câştigat-o” la şah. Ca de obicei.

Cel mai nesuferit, în drama acestei familii, este Titel, cu inconştienţa lui scandaloasă. Nu vrea să muncească. I s-a oferit un post. L-a refuzat, pretextând reaua stare a sănătăţii, consecinţă a privaţiunilor îndurate în Egipt. Nu se gândeşte nici la tovarăşa lui şi, mai ales, nici la sărmanul bătrân, care, în ciuda vârstei înaintate, munceşte pe spetite, ca să-i hrănească. Şi Sara, care găseşte că-i normal. N-are niciun cuvânt de reproş pentru jalnicul ei prieten. Dimpotrivă, îl cocoloşeşte ca pe-un copil. Când le cade o liră din cer, Titel o cheltuieşte după cum îi este placul. O toacă în câteva ore; pe articole de toaletă, pe cravate şi gulere pentru el şi pe o pereche de ciorapi şi o sticlă cu apă de colonie pentru ea.

— Ia priviţi cât îi de gentil! strigă atunci Sara.

— Şi chiria! Şi restaurantul? întreabă Musa.

Un restaurant evreiesc din cartier le-a servit la început, mesele la domiciliu. Fiindcă n-au plătit niciodată mai mult de-o treime, restaurantul le-a tăiat creditul. Şi Musa s-a văzut silit să-şi hrănească fata, dar ea – pretextând lipsa

poftei de mâncare – îşi trecea farfuriile lui Titel, care le golea în mod conştiincios. Într-o zi, bătrânul s-a supărat:

— Nu ţi-e foame? Bine! O să fie bună pentru câini.

Şi-a aruncat friptura pe fereastră.

În ciuda acestor amărăciuni, viaţa noastră în Egipt nu e mai puţin voluptoasă. Vorbesc de Musa şi mine, care nu venisem în Egipt să facem avere. Ne bucurăm pe deplin de toată latura plăcută, oricât de limitată ar fi ea, de existenţa noastră zbuciumată şi fără siguranţa zilei de mâine. Lunea dimineaţa n-avem un „chior”, şi-o încropim din avansurile săptămânii în curs. Duminica, însă, ne facem de cap.

Dimineaţa, pe răcoare, ne instalam ca nişte bei, pe terasa unei mari cafenele din faţa grădinii Esbekieh. Ne plăteam o porţie bună de *ful* cu ulei de măsline şi fumam „narghilele-catedrale”, cum le botezase Musa. Prietenul meu are un talent deosebit să le facă „să toarcă”, minunând chiar şi pe cei mai experimentaţi fumători egipteni. Această „şedinţă” ne ocupă toată dimineaţa, jucând ghiulbahar. La prânz, ne înapoiem în păduchiosul Darb-el-Barabra, la Goldenberg borţosul, unde găsim o ştiucă umplută şi piroşti. Le savurăm, pomenindu-le în comentariile noastre până duminica viitoare; adică, mâncând prost toată săptămâna, nu contenim să vorbim despre ştiucă umplută şi piroşti, feluri de mâncare biblice pe care orice evreu cumsecade le oferă sâmbăta „negrilor” din familie, ca să-i răscumpere pentru celelalte şase zile de mâncare proastă.

La Goldenberg nu uităm să golim o sticlă, adesea chiar două. Patronului îi place să povestească actele sale de eroism, din timpul când se afla la Focşani şi se războia cu antisemiţii. Auzim despre devastări, linşări, violuri. Imaginaţia lui, fertilizată de cei douăzeci de ani de viaţă fericită la Cairo, are o contribuţie însemnată, dar nu-l contrazic şi murmur în cor, cu toţi muşterii.

— Urâtă ţară! Slavă Domnului, care a făcut viaţa dulce în Egipt.

Probă: burta povestitorului, obrajii lui ca nişte buci. Ne dă pe datorie şi nu te strânge în chingi cu plata banilor. Şi eu îi datorez un taler; Musa, trei, iar Sara, două lire. Ne spune că dacă şi-ar recupera toţi banii pierduţi în aceşti douăzeci de ani de comerţ la Cairo, ar putea să cumpere… hotelul „Shepeard's"!

Uneori, câte un consumator, cu cască de plută pe cap, începe să-şi povestească isprăvile din Egiptul de sus. Că a fost în suita lordului Cromer, că a participat la cucerirea Sudanului de către englezi şi că a avut o baniţă de lire, pe care le-a pierdut mai târziu. Nimeni nu-l ascultă, sunt minciuni. Aci, lira sterlină de aur – care-i moneda curentă – are înfăţişare divină. Începând cu nobilul meu Mihail şi până la ultimul dezertor român, inclusiv câteva mii de Sare, fiecare visează baniţe de lire sterline-aur. Îndată ce se câştigă câteva, imaginaţia se încinge. Nu se vorbeşte decât despre Sudan, de aventuri rodnice, de lire sterline cu toptanul.

Mai interesante la Goldenberg sunt epavele umane care trăiesc aici de foarte multă vreme şi au văzut de toate şi al căror scepticism slujeşte la prevenirea oricărui nou-venit, ce le cere informaţii utile. Îi ascultăm cu mare plăcere. Dar, adesea, firul poveştii lor cuminţi este întrerupt de vreun palavragiu.

— Fugi, mă, că eşti un pârlit! Nici nu cunoşti Egiptul! Eu care am un bar la Khartum…

Atunci, Musa sare:

— Ah! încă unul care are barul său!

Şi plecăm. După-amiaza la Darb-el-Darabra a luat sfârşit. Afară e încă ziuă. Ne-am cherchelit, suntem fericiţi. Ne amestecăm în mulţimea zgomotoasă de pe pitoreasca Muski, lungă arteră pe care o urcăm cu piciorul sau călare pe măgăruşi, până la Mokata, afară din oraş, unde bem ţuică în compania conducătorilor acestor animale, pe care le întărâtăm mai apoi, silindu-le să alerge repede şi care ne trântesc la pământ, de fiecare dată. Într-una din aceste

curse, ne-a surprins o ploaie bună, eveniment foarte rar la Cairo. Atunci am văzut fetişcane arabe dansând sub aversă, bătând din palme şi cântând cam aşa:

Nàtara! nàtara! ya natàra!
Rueh, rueh, fil bett okhth!

Habar n-am ce înseamnă asta. Dar copiii erau voioşi şi noi i-am imitat, sărind în aer mult mai sus decât ei, ceea ce i-a făcut să râdă cu lacrimi.

Iată cum ne petrecem duminicile. Celelalte zile ale săptămânii nu sunt atât de frumoase. Trudim pe-o căldură istovitoare, tăcuţi, murdari, cu ochii lăcrimând din cauza terebentinei proaste. Dar ne gândim la cei care se istovesc în mine şi care habar n-au de splendoarea cerului, de care se bucură în Egipt, şi bogaţi şi săraci.

Totuşi aşa-i caracterul unor oameni, că nimic nu-i mulţumeşte niciodată. Unul dintre aceştia sunt şi eu.

Pe la începutul lui aprilie, aerul deveni aproape de nerespirat. Începeam să doresc foarte mult Alexandria şi briza ei mediterană. Munca nu mai mergea deloc. Întâi o detestai, apoi părăsii şantierul, cu două lire în buzunar. Sumă îndestulătoare, dacă aş fi plecat numaidecât, dar n-o făcui. Vina este atât a inimii mele, cât şi a întâmplărilor. Împlinisem trei luni de la venirea mea la Cairo şi nu-l mai revăzusem pe Mihail, de la angajarea mea la Wirth. Seara eram prea obosit ca să mă duc la el, care nu putea părăsi hotelul. Rareori, duminica ne întâlneam, numai atât cât să schimbăm câteva vorbe. Voiam să trăiesc mai multă vreme lângă el, aşa cum făcusem altădată.

Ceea ce şi făcui. Acum tot timpul meu îi era rezervat; dar trebuie să repet că Mihail nu mai era cel de odinioară.

Convorbirile noastre din trecut – atât de bogate în înţelepciune aleasă, de instructive pentru mine, atât de consolatoare pentru el, care ştia cât îl admiram – le-au luat

locul acum o poveste mereu aceeaşi şi al cărei subiect mă adoarme de-a-n picioarele.

Mihail nu-mi vorbeşte decât despre stăpâna lui şi de interesul ce i-l prezintă, dintr-un punct de vedere a cărui imoralitate îi scapă sau o dispreţuieşte. Stăpâna lui este o bătrână evreică rusă, putred de bogată, care a trecut la catolicism cu sufletul şi… averea. Cât priveşte sufletul ei, Mihail nu ştie să-l smulgă Dumnezeului pe care ea l-a ales. Cu totul altfel gândeşte, când e vorba de averea ei. Trei sferturi din ea sunt „pierdute fără speranţă”. N-a mai rămas „neconvertit” decât marele cvartal de clădiri, între care se află şi hotelul „Royal” şi care valorează „un milionaş de lire sterline”. Ei bine, acest „milionaş” vrea bietul Mihail să-l „salveze de la catolicism”.

Mihail are şi el în cap un „bar” fantastic: să se însoare cu septuagenara care-i îndrăgostită de el şi care, devenită doamna Kazansky, să se declare gata să-i dea cadou întreg cvartalul de clădiri. Dar… dar… ea îi cere mai întâi sa treacă şi el la catolicism, a cărui apologetă înfocată şi fervентă practiciană devenise. Şi nobilul meu prieten nu e departe de-a conveni, ca şi cutare mare rege al Franţei, că „un milionaş de lire-aur” valorează o liturghie.

Hotărât, Egiptul este ţara mirajelor celor mai de necrezut.

Amănuntele acestei poveşti smintite sunt impresionante. Mihail mă asigură că bătrâna nu-i ţicnită şi că el însuşi nu e omul care să comită o ticăloşie. Stăpâna pare să fie foarte instruită, distinsă şi deosebit de doritoare ca să aibă la bătrâneţe un tovarăş ca Mihail, care-i reaminteşte pe primul ei bărbat, mort de tânăr. Mihail îi seamănă mai ales prin tandreţea afectuoasă şi mai ales prin setea de-a cunoaşte misterul existenţei. Fericită că se înţelege cu el în ruseşte – limba ei maternă – a fost cucerită, încetul cu încetul, de profunzimea gândirii lui Mihail, pe care eu o cunosc mai bine decât ea. Sunt uluit să aflu că o găseşte

departe de-a fi atee, foarte apropiată de credinţa ei catolică şi că o iubeşte pentru diversitatea ei.

— Cu atât mai bine! conchide Mihail. La urma urmelor, noi ştim bine că adevărurile ştiinţifice sunt tot aşa de puţin înţelese sau explicabile ca şi cele religioase, şi că mii de căi se oferă sufletului cinstit, ca să-l călăuzească spre acelaşi absolut. Ceea ce mă interesează aici, este milionul de lire. Nu te speria: n-am devenit o lichea. Dacă iezuiţii folosesc primele trei milioane, ca să convertească suflete la catolicism, voi folosi şi eu pe „ultimul”, dacă pun mâna pe el, ca să eliberez suflete de povara zilei de mâine, să le ajut ca să poată glorifica viaţa, fiecare în felul său. Vreau să înfiinţez un cămin pentru marii artişti săraci, oameni a căror pierdere este uneori mai tristă pentru omenire, decât un cer care ar rămâne pe vecie acoperit cu nori. La Alexandria, pe malul Mediteranei, vreau să-mi instalez Prytané-ul meu. Numai că, vezi, sunt mult mai plictisit decât Henric al patrulea care nu era un ateu ca mine şi a cărui mizăera Parisul. E o mică diferenţă.

Că Mihail este un suflet demn de respectul tuturor oamenilor, o ştiu din ziua când l-am descoperit sărac, în plăcintăria lui kir Nicola. Dar ca o bătrână hapsână, multimilionară, să se îndrăgostească de portarul ei de noapte şi să fie în stare să-l convertească la catolicism, asta nu se mai potriveşte cu prietenul meu. Nu! Nu mi-l închipui, la vârsta de douăzeci şi şase de ani, în rolul de bărbat al unei bogătaşe de şaptezeci de ani, chiar dacă ar trebui să acopere întreg pământul cu „cămine” pentru marii artişti săraci.

Adevărul e altul. Mihail e bolnav şi se teme de mizerie. Mi-a vorbit deseori de ea, spunându-mi că e gata să se sinucidă, dacă s-ar vedea bolnav, obligat să muncească pe brânci pentru o pâine. Deşi plătit meschin, la „Royal”, de logodnica sa, îşi câştigă din plin existenţa şi-şi permite să se odihnească, atât cât i-e vrerea. De asemeni, e drept că vrea să-şi păstreze acest post, ori cât l-ar costa. Dar de-aici şi

până la a se vârî în această poveste fantasmagorică, mi se pare că şi-a pierdut pe drum o bună parte din judecată. Mihail bate câmpii. Mi-am pierdut primul tovarăş de drum.

Ai doilea prieten, Musa, trăieşte de pe-o zi pe alta, îndatorat, de asemenea, incapabil „să ridice ancora”. Şi din nou cu urechea aţintită la zumzetul unui bar. De astă dată, nu-i vorba de un proiect, ci de un bar real, care e inaugurat de alţii şi a cărui originalitate, necunoscută până astăzi, a dat emoţie întregii populaţii din Cairo. Se numeşte „Barul automat”. Într-adevăr, în acest bar, întregul serviciu este făcut de maşinării ascunse privirii. Are un fel de paravan din marmoră, înalt de doi metri, instalat de-a lungul pereţilor unei săli mari şi prevăzut cu robinete şi farfurii rotitoare, care îţi dau bere, sanvişuri şi prăjituri, cu ajutorul unor resorturi puse în mişcare prin introducerea într-un orificiu a unui piastru sau mai mulţi, în funcţie de preţul consumaţiei. Nu se află nici mese, nici scaune. Toată lumea stă în picioare şi aleargă de la un robinet la altul, cu paharul într-o mână şi piastrul în cealaltă.

Spusei „toată lumea aleargă”, dar nu aleargă, ci se înghesuieşte, se înghionteşte, se omoară. Erau cât pe-aci să răstoarne aparatele şi a trebuit să intervină poliţia, să instaleze acolo, din prima zi, un serviciu de ordine. Nimeni nu-şi aminteşte să fi văzut o atare nebunie molipsitoare.

Arabul cel mai pârlit aleargă în galop până aici, ca să-şi lase ultimul piastru. După introducerea monedei, îşi lipeşte urechea de paravan, ascultă zgomotul mecanismului, contemplă apoi cum ţâşneşte berea şi exclamă: *Şeitan!* (Dracul!) Bănuind vreo pungăşie, arabii s-au urcat unul pe spatele celuilalt, ca să se uite înapoia paravanului, sperând să surprindă pe omul care manevrează băuturile şi sanvişurile.

Ei bine, Sara a înnebunit de-a binelea. Plânge şi imploră pe bei să-i facă un bar automat. Ea-i demonstrează, prin a+b, că tot capitalul investit într-o asemenea afacere se reîntoarce în buzunar, după o lună de la inaugurare. Şi

trage-i cu dansul milioanelor, care curg „în lunile următoare”, ca grindina.

— Dar, nu-i aşa, micuţa mea! răspunde beiul. Nu face doi bani. Odată curiozitatea satisfăcută, în lunile următoare vine lichidarea. Am văzut asta în Europa, în America.

Duminica trecută am fost de faţă la această scenă, petrecută pe terasa cafenelei, unde beiul şi Titel jucau şah. Sara o ţinea într-una, convinsă că ştie mai bine decât beiul.

— Puţin îmi pasă de lichidare, care nu poate veni decât foarte târziu. Până atunci te îmbogăţeşti, şi încă cum!

— Ei bine, o să reflectez la asta la Beirut.

Beiul este un sirian foarte bogat din Beirut. Se spune că-i interesat în afaceri mari cu bumbac, în Egipt. E zgârcit şi cu maniere distinse – ca şi stăpâna lui Mihail – poliglot, amabil şi spiritual. Nu ştiu câtă încredere pot acorda promisiunii sale, cam vagi, privitoare la barul de la Beirut. Musa, nici atât! Ascultă înciudat, cu gândul la Bucureşti, unde ai săi, lipsiţi de ajutorul său, trec o iarnă dintre cele mai grele. Peste câteva zile, sfârşindu-se lucrarea, va fi pe trotuar ca şi mine.

Mă bucur de situaţie, oricât de stupid ar părea. M-am săturat să tot fiu singur. Cu un Mihail absorbit de dilema lui, mă cuprinde plictiseala. Şi e păcat! Viaţa hoinară e atât de frumoasă în Egipt! Poţi trăi acolo, din te miri ce. Mai ales cu fructe, printre care curmalele şi bananele sunt destul de hrănitoare. Totul e foarte ieftin! O farfurie cu carne şi legume costă un piastru. Eu nu cheltuiesc mai mult de un şiling pe zi, inclusiv narghileaua. Numai femeia îmi lipseşte. Nicio prietenă, de la sosirea mea aici. Femeile nu lipsesc, sunt berechet; dar sunt fie turiste burgheze, inaccesibile unui calic ca mine, fie prostituate. Acestea, publice sau particulare, sunt la fel de suspecte din pricina bolilor venerice. Am cunoscut câteva, dar asta nu înseamnă nimic; nu era prietena. Şi de aceea sufăr.

Mă gândesc de ce n-am plecat la Alexandria acum trei săptămâni, când aveam cele două lire, sau puţin mai târziu,

când am avut încă una. Acum sunt la strâmtoare.

Am devenit „om-sanviş”! Da, păzesc la colţul unei străzi o lanternă-reclamă, pe care sta scris „Cinema Mignon”. Dedesubt, o mână al cărei deget arătător indică încotro se află cinematograful. Un prieten italian, Bianchi, mi-a făcut acest serviciu. El e pianistul cinematografului *„Mignon”* şi, văzându-mă fără un ban, mi-a propus acest post, care tocmai se înfiinţase. Nu fac mare lucru şi câştig doi şilingi pe zi, sau mai bine-zis pe seară.

Dimineaţa n-am nimic de făcut. La ora două mă duc iau un pachet cu afişe mici, pe care le împart prin cafenele. Treaba asta durează până seara, când mă instalez cu lanterna-reclamă la colţul străzii Bulac, cu piaţa Ezbekich, în plin centrul oraşului. Lanterna este un dreptunghi acoperit cu pânză, nu prea mare, montat pe un picior, la înălţimea omului, având în interior trei lumânări. S-a încercat la început să lase lanterna pe trotuar, fără paznic, dar vântul şi trecătorii o răsturnau. Lumânările cădeau de la locul lor, şi lanterna fu cât pe-aci să ia foc. Nevoiţi, au creat postul meu.

E plăcut. Odată afişele împărţite – ocupaţie ce-mi permite să cutreier zilnic jumătate din oraş, surprinzându-l în aspectele lui cele mai felurite – mă plantez cu lanterna, în faţa tutungeriei „Melachrino” şi nu mă mişc de-acolo până la ora zece; atunci înapoiez marafetul şi alerg să-l regăsesc pe Musa.

Timp de patru ore, întreg Cairo defilează prin faţa mea. Dar, din toată această lume elegantă, nimic nu-i mai interesant ca micile prostituate. În câteva zile, mi-am făcut numeroase prietene. N-aş fi crezut niciodată că, cel puţin o treime dintre femeile care se plimbă seara la Cairo, sunt prostituate „fără condicuţă”, adică neînregistrate la poliţie. Să fie oare adevărat că Egiptul ar fi patria femeii uşoare? Toate naţiunile, toate limbile sunt acolo prezente. Cum am început s-o rup pe italieneşte, mă înţeleg cu cea mai mare parte dintre noile mele prietene.

Ele sunt viaţa la Cairo. Apariţia mea, destul de ridicolă – un bărbat care păzeşte o lanternă-reclamă luminată – le-a făcut să râdă nebuneşte. Şi râsul lor a molipsit pe trecători, în primele seri am fost ţinta tuturor zeflemelelor. Am făcut pe niznaiul, prefăcându-mă că citesc cu gravitate *Bursa egipteană*. Apoi, una câte una au venit să mă descoasă, exprimându-şi regretul că „un tip ca mine” n-a găsit altceva mai bun decât să păzească o lanternă-reclamă. Le-am răspuns că sunt mulţumit de soarta mea şi că putea fi şi mai rău. M-au făcut de îndată confidentul lor, apoi „cutia de scrisori”. Primeam bileţele, pe care le păstram până ce veneau destinatarii să le ceară. Destinatarii erau tot cocote sau, uneori, tineri timizi. Pentru acest mic serviciu, fetele au ţinut să mă „răsplătească”! Am refuzat banii, dar am acceptat ţigările, şi foarte rar o „recompensă în natură”, care-i mai degrabă o dovadă de simpatie, un dar sincer. Le sunt recunoscător. Era ceea ce îmi lipsea mai mult. Tânjeam ca un câine în lanţ.

Numeroase din aceste femei sunt demne de consideraţie, dat fiind devotamentul lor pentru un copil, sau pentru o mamă infirmă. Unele au inimă, sensibilitate, care nu se întâlnesc pe stradă, un farmec cinstit care le deosebeşte de turmă. O grecoaică, destul de frumoasă, îmi spunea într-o seară că ar fi fericită să se mărite cu un muncitor cinstit şi să robotească prin casă, tot ce e nevoie. Aflu o sumedenie de lucruri. Omenirea este adesea destul de jalnică. Mă îndoiam. Acum ştiu ceva mai mult…

Mâine părăsim Cairo şi Egiptul, ca să alergăm într-o nouă aventură: Beirut, Siria. Nu pentru afacerea cu barul automat, cum s-ar putea crede. Numai eu şi Musa plecăm, spre marea disperare a Sarei, care, în ciuda căldurii tropicale, trebuie să rămână lângă bei, a cărui slabă generozitate îi asigură existenţa.

Călătoria în Siria ne căzu ca o piatră din cer. Suntem în iunie. Cinematograful „Mignon” s-a închis de mult. Nu mai am nici lanterna-reclamă, nici cei doi şilingi. Mi-am vândut

toată îmbrăcămintea; nu mai am ca bagaj decât o boccea cu două cămăşi şi câteva lire. Am făcut asta, ca să nu fiu silit să cer bani lui Mihail, care mai mi-a dat de două-trei ori, strâmbând din nas.

Oh, viaţă, viaţă! Ce farsă crudă şi ameţitoare! Repede te subjugă, repede te scârbeşte.

Timp de-o săptămână avui o inimă acră, abrutizantă. Nu din cauza „Bobului”, de nemâncat şi cu care trebuia să mă hrănesc în „exclusivitate”, cum mi-a prezis Mihail, ci din cauza atitudinii acestui nepreţuit prieten, în faţa mizeriei mele. Aproape indiferent. El care îmi mărturisise că are o mică avere de-o sută de lire sterline. Nu voieşte să se „atingă de aceşti bani” şi contează să-şi petreacă vara într-o mânăstire de la Sfântu-Munte.

Nu ştiu ce-i cloceşte capul, dar bine n-o să iasă. Acum nu mai e vorba de însurătoare. O altă nebunie îl stăpâneşte. Vrea să-şi jefuiască stăpâna! Ea are „câteva duzini de mii de lire-aur” într-o casă de bani, aflată în biroul lui Mihail. Ei bine, vrea să fure o parte din această avere. Cum asta? Foarte simplu: cu ajutorul unor chei false, pe care să le fabrice singur, cu propriile mâini, el care n-are nici cea mai mică idee despre lăcătuşerie! Şi-a ros degetele cu pila şi mi-a arătat o grămadă de bucăţele de fier, care m-au făcut să izbucnesc în râs.

Deoarece am muncit şi la lăcătuşerie, pe când eram adolescent, i-am explicat mecanismul unei case de bani şi am încercat să-l abat de la o asemenea ispravă. Nimic de făcut. Încăpăţânat tun, crede că v-a izbuti. Toate nopţile, strică pilele şi îşi răneşte degetele delicate, căznindu-se să facă scobituri fără noimă în numeroasele lame de oţel. Iată cum cele mai minunate creiere se pot lăsa la voia întâmplării. Boală. Frică de mizerie. Dezechilibrare. I-am evocat aspectul închisorii ce-l aşteaptă. Mi-a arătat un „browning salvator, la caz de nevoie”.

Sărman destin al sufletelor superioare! Dragul meu Mihail, căruia îi datorez faptul că nu mai trebuie să mă

îndoiesc astăzi de existenţa unor atari suflete!

Săptămânile mi se scurgeau triste. Musa alerga de partea lui; eu de-a mea, în căutarea pâinii, oricum ar fi fost ea. Dar nimic! Magazinele se închid, europenii o şterg, căci se apropie canicula. Într-o seară, Bianchi pianistul, şi el tot şomer, care are însă „o găină descurcăreaţă” şi ceva economii, dă peste noi la Darb-el-Barabra. Îl înştiinţăm că n-avem nici măcar cu ce cumpăra o sticlă de lampă, ca s-o înlocuim pe cea veche, care s-a spart. Ne dădu un taler. Musa îl îmbrăţişează şi comandă un rând, Bianchi repetă comanda. Eu, la fel. Apoi pianistul ne părăsi, în timp ce noi plecăm să ne căutăm sticla de lampă. Pe drum, ne cinstirăm cu încă un rând de ţuici. De ciudă.

Deodată, Musa se luă de trecătorii arabi, care se încrucişau cu noi sau veneau în urma noastră şi care ne priveau şi râdeau ca toţi dracii.

— Ce i-a apucat, de fac atâta haz?

— O fi pentru că vorbim prea tare, într-o limbă care-i intrigă! spusei.

— Nicidecum! strigă el. De mine îşi râd, fiindcă am o gaură în fundul pantalonilor!

Într-adevăr, avea o gaură mare pe care şi-o pipăia neîncetat, cu amândouă mâinile, ceea ce atrăgea atenţia trecătorilor. Cu mare greutate ieşirăm din mulţime şi intrarăm în prima băcănie arabă. Aci, nu ştiu de ce, Musa găsea cusururi sticlelor de lampă şi se tocmea mai mult decât trebuia. La un moment dat, patronul arab pierdu răbdarea şi făcu câteva aprecieri necuviincioase la adresa noastră. Musa îl pocni pe negustor cu sticla în cap:

— Asta să te înveţe minte, ca să nu mai spui altă dată că numai *yahudis* (evreii) se tocmesc aşa!

— Da! adăugai. O să-l înveţe minte, dar noi o să dormim în seara asta la poliţie!

Băcanul începu să ţipe în pragul dughenei. Se făcu un tărăboi groaznic. Apăru un ceauş, unul dintre acei bravi gardieni arabi, atât de calmi, de politicoşi şi de civilizaţi.

Plătirăm sticla spartă şi ne lăsă să plecăm, în timp ce mulţimea ne huiduia.

Pe drum, Musa bodogănea:

— Aşa… Ai plătit sticla şi o să dormim tot pe întuneric!

— Nu-i nimic… Doar n-o să coasem în astă-seară.

— Ba, eu aş vrea să scriu bietei mele neveste.

— Nu mai scrie astă-seară, că eşti beat!

Deodată se opri brusc. Ne aflam în faţa unei barăci cu maşini automate, în care se trage la ţintă. Musa ridică braţele la cer şi strigă ca un disperat:

— Tare blestemată trebuie să mai fie seminţia noastră! Iată-mă la bătrâneţe jidov rătăcitor.

Şi scuipă; apoi, privind la automate:

— Iacă! Am să trag o dată cu puşca! Ai văzut tu vreodată jidan să tragă cu puşca!

— Nu, n-am văzut.

— Vreau s-o fac. Poate-l împuşc pe Dumnezeu!

— Împuşcă-l.

Luă o puşcă, voi s-o ducă la umăr, dar se răzgândi:

— Nu! Nu mai trag, *signore*. Automatele dumitale sunt prea şterse… Nu mai deosebeşti nimic.

— Da! conveni italianul, de-abia se mai disting chipurile. Dar ce să fac?… Nu pot să le refac acum. Zugrăveala costă prea scump!

— Ţi le zugrăvesc eu, ieftin! răcni Musa, izbind cu pumnul în tejghea.

— Câte parale?

— Zece lire sterline, răspunse Musa, pe negândite, parcă ar fi lucrat toată viaţa numai la astfel de automate.

— Prea mult… Îţi dau cinci lire…

Musa cătă la mine, parcă spunându-mi: „Merge bine!” Şi începu să numere automatele:

— Treizeci şi două de piese, *signor*. Muncă multă!

— Multă. Şi nu se poate lucra decât noaptea, după închidere. Ziua muncesc eu.

— Vezi? Un motiv în plus ca să vă cer zece lire. Haide, dă-mi opt.

— Nu! Îţi dau şase!

— Dă-mi şapte, din care una arvună şi acuşi vin cu schelele şi începem amândoi chiar astă-seară. Iată paşaportul meu!

Italianul acceptă şi ne dădu arvuna.

Musa luă lira, nepăsător, salută şi când furăm afară, în noapte, îmi apucă braţul, fredonând aria din *Orfeu în infern*:

Când eram crai în Beoţia…
Aveam armată, aveam aur!

— Adriene! tu ai să faci fondul şi „umpluturile”, în timp ce eu jocul umbrelor şi al luminilor. O să avem fiecare câte trei lire. Totul va fi terminat poimâine. Pe urmă, mă întorc la nevastă-mea. Tu faci ce-oi vrea.

— Cred că mă voi duce la Marsilia, să învăţ franţuzeşte şi să trăiesc lângă Mediterană.

Am terminat munca în două nopţi, aşa cum prevăzuse Musa. El, însă, nu se înapoie lângă nevastă şi nici eu nu plecai la Marsilia. O scrisoare adresată lui Goldemberg, cârciumarul şi semnată de un oarecare Klein, sosi la ţanc: „Am auzit că Musa e la Cairo. I-aduc la cunoştinţă că am luat lucrare de zugrăveală, în valoare de două sute lire turceşti. Dacă vrea să fie asociatul meu la această lucrare, să vină de îndată la Beirut. Şi dacă cunoaşte pe acolo un bun lucrător de ciubuce, să vie împreună”.

Sării în sus:

— Haide, Musa! E un angajament sigur! Vom cunoaşte, astfel, Siria, Libanul, cedrii, o altă regiune a Mediteranei. Şi, pe urmă, vom porni, care încotro vrea, şi mai bine echipaţi decât suntem astăzi.

— Da, dragul meu, e cam ce gândesc şi eu, murmură bătrânul, cu tristeţe. Dar tu nu ştii că Klein este un ticălos şi

şi-a speculat, în felul lui Titel, pe soru-sa şi nepoată-sa, ba chiar şi pe actuala nevastă, care i-a făcut doi copii, frumoşi ca nişte îngeraşi. Ce temei să pui pe cuvântul unui asemenea om?

Totuşi, trebuie să mergem. Hai, cu Dumnezeu înainte sau cu dracul!

Poate o să am norocul să mă-ntorc acasă cu o pereche de pantaloni care să nu fie găuriţi ca ăştia şi să nu roşesc în faţa copiilor mei.

Iată cum se face că plecăm mâine la Beirut.

IV
ÎN SIRIA: SOLOMON KLEIN

Plecarea mea din Cairo nu întrista, câtuşi de puţin, pe Mihail. Nu mi-a fost greu, să-l fac să priceapă necesitatea acestei despărţiri. O socotea odihnitoare pentru el însuşi, în timp ce pentru mine era obligatorie şi dureroasă. Desigur, nu manifesta indiferenţă, nu! dar era vădit că mâhnirea nu-l sustrăgea de la preocupările sale actuale, pentru care prietenia noastră juca un rol secundar.

Echilibrul sufletesc al lui Mihail e cu totul altul decât cel de altădată. A dispărut rezistenţa lui în faţa nesiguranţei zilei de mâine. Prietenul meu se aseamănă cu un copac pe jumătate uscat şi pe care furtuna îl face să trosnească din toate încheieturile. Nu mai este stejarul tânăr, ale cărui avânturi generoase nimiceau iedera sufocantă a familiei sale aristocrate, evadând cu fruntea sus către frumuseţea ameninţătoare a cerului. El se reîntoarce, cu sufletul micşorat, la mijloacele clasice de apărare ale micii burghezii, împotriva rigorilor vieţii. Se simte protejat doar prin posesia banului.

A venit la gară să mă îmbrăţişeze, puţin înaintea plecării trenului spre Port-Said. Purtarea lui fu de-a dreptul cinică. Vorbele sale păreau să-mi spună, în realitate: „Nu-i aşa că te poţi lipsi de prietenia mea? Nu cumva ai descoperit un prieten care să mă înlocuiască, fără mare pagubă? Tu trebuie să găseşti firesc ca eu să-mi recapăt libertatea”.

Şi în clipa când trenul se puse în mişcare, el avu un surâs şi un salut cu mâna, care voiau să-mi zică: „Du-te spre fericirea ta!”

Ei bine, nu! Nu, dragul meu Mihail! Tu trişezi cu propria-ţi conştiinţă.

Coborâm la Port-Said, probabil, cu stângul: ni se spune că vaporul pentru Beirut tocmai plecase. Un altul, care trebuia să-l urmeze a doua zi, era prea scump pentru punga noastră. Şi, în sfârşit, un vapor convenabil pentru noi nu pleca decât peste cinci zile. Vai nouă!... Vom fi siliţi să intrăm în banii de drum.

O clipă, disperarea ne stăpâni sufletele; eram însă blindaţi cu dorinţe de neînvins, aşa că ne revenim repede în fire. Musa spuse:

— Mă duc să-mi tapez evreii!

— Şi eu grecii! replicai.

Plecă să găsească un rabin. Eu, un episcop. Ne reîntâlnirăm la prânz, cu mâinile goale.

Rabinul i-a refuzat ajutorul, pur şi simplu; iar episcopul meu fu cât pe-aci să mă bată.

— Vezi tu? spuse Musa. Degeaba Iisus a creat o nouă religie. Cea veche îngăduia omului să fie nesimţitor faţă de aproapele său.

Ne hotărârăm s-avem răbdare şi să ne căutăm scăparea în oameni mai aproape de pământ, decât rabinii şi episcopii. Cutreierarăm cafenelele greceşti şi evreieşti din piaţă, spovedind nenorocirea noastră, cui voia s-o asculte. Mulţi făcură pe surzii. Alţii ne compătimiră. Câţiva ne strecurară câţiva şilingi, ceea ce era puţin. A treia zi de la sosirea noastră acolo, sătui de-a fi supţi noaptea de ploşniţe feroce, ne întrebam dacă n-ar fi cuminte să facem cale-întoarsă, înainte de-a ne trezi fără ultimul taler în buzunar. Când, deodată, salvarea ne pică din cer. Un fochist grec, de pe un vapor mare care acostase la Port-Said, binevoi să-şi plece urechea cu căldură la povestea nenorocirii noastre. Fu mişcat şi de îndată trecu la fapte. Scoase o batistă din buzunar, puse un taler în ea şi începu să facă chetă printre numeroşii clienţi ai cafenelei unde ne aflam. Cum toată lumea îl cunoştea, strânse pe loc două lire sterline. Era aproape de cât aveam nevoie pentru bilete. Ni le cumpără chiar el, ca să se încredinţeze că nu suntem pungaşi. Apoi

acest om brav se întinse cu noi la taifas, interesându-se de viaţa noastră şi povestindu-ne-o pe-a lui.

Astfel, aflai că era cetăţean englez, însurat cu o englezoaică, având domiciliul la Bombay, port către care se îndrepta nava lui. Îmi făcu o descriere atât de patetică, încât imaginaţia mea nebună luă foc. Tocmai citisem *Sacuntala* de Kalidasa, în minunata traducere a marelui nostru poet Coşbuc. Aveam capul plin de altă carte mai veche: *Lumina Asiei*. Nu-mi trebui mai mult. A fost de-ajuns să întâlnesc pe acest om foarte tandru, care-mi povesti despre viaţa fantastică a Indiei, ca să uit de Musa şi de toate şi să-i propun să mă ia cu sine în această ţară, unde credinţa şi visul umplu întreaga existenţă a locuitorilor.

Fochistul nu se miră de înfierbântarea mea; îmi spuse că numeroşi oameni, după câte ştie el, sacrificaseră totul dragostei lor pentru India şi se oferi să mă prezinte comandantului său. Dar, vai! Musa protestă atât de vehement împotriva „năzbâtiei mele descreierate”, contra „tentativei mele de trădare”, încât a trebuit să renunţ la realizarea visului meu de-a evada, fără putinţă de întoarcere, din viaţa schiloadă la care mă supunea un veşnic compromis între aspiraţiile mele de credinţă totală şi datoria mea filială. Am luat, totuşi, adresa fochistului şi mi-am promis să folosesc altă ocazie pentru îndeplinirea unei dorinţe atât de scumpă sufletului meu.

Port-Said va rămâne pentru mine marea răspântie a drumurilor maritime, unde inima mea a simţit şi înregistrat pulsaţia arterelor vieţii universale de pe planeta noastră. Aici am avut viziunea clară, sentimentul precis al diversităţii destinelor omeneşti care smulge pe bărbat de nevastă, pe fiu de mamă, pe amant de amantă, şi-i azvârle cu violenţă în spaţii către care se simt atraşi de afinităţi, mai armonioase decât cele create prin legături de familie. Adevărata noastră înrudire şi adevărata patrie sunt, adesea, la antipodul locului unde ne naştem şi unde trăim ca nişte străini.

De pe vaporul care mă ducea la Beirut salutai acest oraş micuţ şi statuia lui Ferdinand de Lesseps, a cărui privire aspră, aţintită asupra canalului, părea să spună oamenilor fricoşi: „Haideţi! Mişcaţi-vă! Iată încă o cale ce ar putea să vă conducă către *voi înşivă!*”

Aş vrea să vă spun, fără nicio părtinire, ce impresie mi-a făcut omul care ne-a întâmpinat la Beirut şi despre care auzisem atâtea lucruri necurate. Simt însă că-i zadarnică dorinţa să fii veridic, câtă vreme toate aspectele vieţii, pe care le simţi, sunt dependente de inima noastră, de dragostea sau de ura noastră, de bucuria sau de plictiseala care ne stăpânesc o clipă pasiunile.

Sosind la Beirut, ne simţeam atât de săraci, atât de îndepărtaţi de ţara noastră şi atât de pierduţi în această Turcie asiatică a lui Abdul-Hamid, încât eram gata să ne înfrăţim chiar şi cu dracul însuşi, dacă s-ar fi prezentat în faţa noastră cu zâmbetul pe buze.

Pe bună dreptate, văzurăm un înger salvator în persoana chipeş îmbrăcată, de statură înaltă, zâmbitoare şi vorbindu-ne româneşte, care sări pe punte, chiar în momentul când barcagii sălbatici voiau să ne uşureze de ultimii piaştri. Klein ridică încetişor mâna, rosti două cuvinte imperceptibile şi iată-l pe şeful poliţiei, care supraveghea debarcarea, alergând spre noi, nemaicontenind cu salamalecurile, luându-ne sub protecţia sa şi ocupându-se de bietele noastre bagaje.

— De necrezut! îmi şopti Musa. Poliţia e la ordinele lui!

Puţin mai apoi, la vamă şi în faţa comisarului portului, ne-a fost dat să ne convingem de atotputernicia gazdei noastre, în acest oraş cu regim absolutist. Klein ne ceru hârtiile. Musa îi dădu un paşaport expirat, iar eu un certificat de scutire de serviciu militar.

— Nu fac doi bani! zise Klein. Sunt acte bune să vă conducă de-aici direct la închisoare. Am făcut bine că am venit să vă caut la toate vapoarele ce soseau de la Port-Said.

Desigur, aţi fi debarcat, dar n-aş fi ştiut nimic despre existenţa voastră la Beirut.

La auzul acestor vorbe, rostite cu o seninătate înfiorătoare, tremurarăm din toate încheieturile. Şi care nu ne fu recunoştinţa, când salvatorul nostru se adresă cu un aer degajat, strângând mâna comisarului, ce se grăbea să i-o întindă.

— Dragul meu bei, aceşti doi oameni sunt prietenii şi oaspeţii mei. Răspund de persoana lor.

— *Evallâm*, consimţi comisarul.

Şi trecurăm ca doi viţei pe sub nasul unui tren rapid, dar conştienţi de primejdia din care scăpasem.

O, Mediterană! tot aşa de frumoasă ca şi la Alexandria; un cer, la fel de strălucitor, ne fermecase în timpul distanţei parcursă în trăsură până la vila lui Klein. Nu ne-am descleştat dinţii, tot drumul. Un Beirut murdar şi urât fu întâmpinat de sufletele noastre, cu gratitudine şi entuziasm, greu reţinute. Gazda ne arătă, în depărtare, silueta Libanului:

— Acolo vom merge poimâine…

Libanul! Voi trăi deci în munţii cu cedri legendari. Şi voi fi tratat ca prieten, voi munci ca un om liber. Ce-mi mai trebuie în plus?

Trăsura se opri în faţa unei frumoase case de ţară, aşezată pe un colnic puţin ridicat deasupra mării. O femeie durdulie şi doi copii, între şase şi opt ani, ne primiră cu strigăte de bucurie. Îşi dădeau silinţa să ne simţim ca la noi acasă. Ne spălarăm pe faţă, muţi de fericire, într-un zgomot mare de veselă, asaltaţi de întrebările copiilor, puse în franţuzeşte. Apoi, fiind ora mesei, ieşirăm pe terasă, unde Klein ne aştepta cu aperitivele puse la gheaţă. Atitudinea lui era aceea a boierului bogat, stăpân la el acasă, care nu ridică un pai de jos şi-i dispreţuieşte pe ai săi, tot ocrotindu-i. Nevasta şi copiii se apropiau, uneori, sfioşi, ca să-l întrebe sau să ne întrebe ceva. Îi îndepărta, cu o singură mişcare a capului.

Şi când Musa, după două păhăruţe cu ţuică, vru să atace problema lucrului, atât de arzătoare pentru el, celălalt i-o tăie scurt:

— La mine, nu vorbesc despre afaceri, când sunt de faţă muieri. O să ieşim numaidecât…

Muierile erau nevasta lui şi alte două evreice, rude, care roboteau împrejurul nostru, pregătind masa.

Această dojană nu-mi plăcu. Privii mai atent omul. O faţă palidă, cu gene şi sprâncene aproape albe, cu privirea nesigură, purta urmele suferinţei fizice ce-l îmbătrânise. Când râdea, buzele subţiri şi livide transformau râsul într-o strâmbătură, care îl făcea antipatic. Altfel nu făcea impresia asta în ciuda capului neînsemnat. Se afla, în toată persoana lui bine turnată, ceva autoritar şi cinic, care-i era natural şi te împingea să gândeşti la trecutul său aventuros. Îmi spuneam că omul ăsta a trebuit să dea multe lupte în viaţă, cu alţii şi cu sine însuşi, până să ajungă a-şi agonisi o stare materială atât de frumoasă.

Se vedea cât de colo, că gazda noastră trăia pe picior mare. Aflarăm că avea două proprietăţi, asta de aici şi alta în Liban, la Ghazir, unde trebuia să ne instalăm poimâine. Şase persoane, plus două servitoare arabe, de hrănit şi îmbrăcat. În timpul primei mese, luate laolaltă, îmi dădui seama că îmbelşugarea era lucru obişnuit în această casă. Mâncau cu toţii enorm. Felurile de mâncare se succedau unul după altul, de parcă nu se mai isprăveau: carne, legume şi fructe de prima calitate. El tronând, tăind, împărţind şi poftindu-i pe toţi să mai ia, dând exemplu el însuşi. La sfârşit: cafea, narghilele, siestă timp de două ore şi iată-l în capul tribului, începând să coboare povârnişul terasei, până la malul mării, unde se află o baracă în care sunt depozitate costumele de baie, jucăriile şi un fel de pirogă uşoară.

— Da! îmi spune Musa. Putem s-avem încredere. Acest om e bogat. Încolo, ca totdeauna, nu numai sărăcia i-ai putea reproşa.

Privesc acest golfuleţ frumos, liniştit, pitoresc şi singuratic, colţ ideal pierdut în mângâietoarea Mediterană. Şi, de îndată, se aprinde în mine dorinţa de a-mi clădi aici, cu mâinile mele, o cabană şi să trăiesc, între Musa şi Mihail, sau singur-singurel. Îi împărtăşesc lui Klein gândul meu. Surâde dizgraţios:

— De ce nu? Totul e posibil, cui vrea să reuşească. Nu trebuie decât două lucruri: muncă şi răbdare. Şi asta merită osteneala. Voi vedeţi că natura oferă omului, aici, un mic paradis. Cunosc pământul ca puţini alţii, dar numai în acest colţ vreau să-mi sfârşesc zilele.

Klein nu ridică niciodată vocea. Vorbirea lui e monotonă, fără a fi lipsită de interes. Se pare că nu-i place discuţia înflăcărată, schimbările bruşte de umoare, strigătele. Ori de câte ori se întâmpla ca Musa să se înfierbânte, la masă, şi să vorbească cu glas tare, Klein ducea două degete la frunte şi cu mâna cealaltă făcea semn bătrânului să se potolească.

Vrui să mă încredinţez dacă avea pentru mine vreun mijloc de a-mi câştiga existenţa în mod sigur, la Beirut, unde să pot rămâne cel puţin o bună parte a anului.

— Te voi ajuta! îmi spuse Klein.

— Nu te uita în gura lui, Solomon! strigă Musa. La Port-Said, era cât pe-aici să mă lase de căruţă şi s-o şteargă la Bombay cu un fochist! E schimbăcios!

Rămăsei încurcat. Klein mă măsură din cap până-n picioare:

— Ah!… Îţi trec prin cap şi asemenea trăsnăi?

Nu mai spuse nimic. Dar privirea lui adăugă: „E bine s-o ştim”.

Musa înţelese că mi-a făcut un rău. Şi încercă să-l dreagă:

— Desigur, Adrian e îndrăgostit de ţinuturile Mediteranei, dar nu cred să-i placă să rămână în această ţară, unde libertatea e la cheremul ultimului poliţai.

— Nu cunosc altă ţară mai liberă ca Turcia lui Abdul Hamid! ripostă Klein, molatic. Nu numai pentru acela care

are avere ca mine şi se bucură de prietenia guvernatorului, ci pentru oricine vrea să se ţină departe de politică, ocupându-se numai de treburile sale. Şi apoi, aici, când începi să te lansezi în negoţ, banul vine în valuri de lire turceşti şi se scurge în metilici sau biete băncuţe. Chiar şi cei nepricopsiţi, care câştigă metilici, izbutesc adesea să-i rotunjească în lire turceşti. Căci, în Turcia, oricine poate face pe paşa, cu cheltuială puţină. Viaţa-i uşoară; impozite, ioc. Toată lumea păstrează o limită între ceea ce câştigă şi ce cheltuieşte, explicabilă prin absenţa nimicurilor costisitoare în viaţa orientală, şi care în Occident înghit atât averile mari, cât şi leafa muncitorului.

Am rămas cu gura căscată, dinaintea raţionamentului gazdei noastre. Klein era mai puţin prost decât îmi închipuisem, îl zgândărirăm la vorbă şi-l ascultarăm cu folos.

Apusul soarelui, apoi noaptea, ne găsiră tot acolo, la malul mării, cufundându-ne la sfârşit în tăcere, fiecare cu gândurile lui. Nu ne-am înapoiat în oraş. Cinarăm şi ne culcarăm devreme.

Când deschisei ochii a doua zi dimineaţa, toată lumea era în picioare, chiar şi copiii; întreaga rufărie a casei se afla pe terasă, unde Musa şi Klein vorbeau în şoaptă, cu faţa spre nemărginirea Mediteranei, fumându-şi nemişcaţi prima narghilea a zilei. Pace, singurătate, tăcere, bunăstare. Avui sentimentul că o fericire patriarhală domnea în acest cămin românesc, pierdut pe coasta Asiei Mici. Cât de îndepărtate se aflau patria mea, mama mea! Pe aici nu se vedeau frumoasele noastre vapoare albe, bucăţi plutitoare, din patrie, pe care românii din Alexandria le salutau săptămânal, atât la sosire cât şi la plecare.

Îndată ce mă îmbrăcai, copiii veniră să-mi povestească o mulţime de istorioare, pe care abia le înţelegeam, deoarece vorbeau foarte prost româneşte, în timp ce franceza, idişul şi araba le erau familiare. Un lucru extraordinar: în această familie evreiască, copiii mergeau la şcoala misionarilor

catolici francezi şi adorau pe Iisus. Îmi arătară numeroase poze sfinte, pe care le sărutau cu veneraţie. Fetiţa, mai mare decât băiatul şi mai sentimentală, compătimea „patimile Domnului” şi mă întreba „de ce l-au răstignit”. Două dintre aceste imagini în culori – Iisus pe cruce şi Fecioara Maria cu inima străpunsă de-o săgeată – nu le părăseau niciodată, chiar când se urcau în pat, la culcare. Îmi exprimai lui Klein mirarea. Îmi răspunse rece:

— Îmi las copiii să-l iubească acum pe Iisus, catolicul. Mai târziu, când vor termina şcoala şi vor începea pe mâinile mele experte, îi voi obliga să aleagă între dragostea pentru Dumnezeu, care nu-ţi umple stomacul şi aceea a banului, singura care contează. Şi atunci, că sufletul lor o să fie catolic sau evreiesc, tot dragostea de bani va fi aceea care-l va subjuga. La nevoie, dacă va fi cazul, le voi arăta câteva exemple de urmat, de la marii reprezentanţi ai celor două religii. Nu, niciun pericol! Misionarii nu vor schimba faţa lumii; ba cred că nici nu ţin s-o facă. Nu urmăresc decât noi adepţi. Ei bine, copiii mei au să se poarte aşa cum e mai bine.

„Ce cinism!” gândii. O clipă, acest om mă înfricoşă. Ceea ce ştia despre viaţă, pentru el era tot atât de nestrămutat, ca şi stânca ce-i susţinea casa. Se vedea asta pe chipul său, alb ca varul; o simţeai din tonul conversaţiei sale. Observă efectul vorbelor sale asupra mea şi a lui Musa, şi şterse tot, printr-un cuvânt, dintr-un gest. Se ridică, ne apucă familiar de umeri şi spuse:

— Acum vom merge în cea mai frumoasă cafenea din Beirut, să fumăm ciubuce şi să vorbim despre afaceri. Trebuie să ne înţelegem ca fraţii!

— Cu siguranţă, dragul meu Solomon! întări Musa. O să ne înţelegem ca fraţii! Tu o să fii ghidul nostru! Te vom asculta!

Klein îşi duse arătătorul la buze:

— Nu striga aşa de tare!

Cafeneaua unde ne duse era aşezată aproape în întregime deasupra mării. Consumatori: arabi bogaţi, cu feţe grave, care îl întâmpinară pe Klein cu numeroase *melkhavar!* Se bea rachiu sau cafea şi se fuma. Câte unii intrau într-o cabină, de unde ieşeau în costum de baie; dispăreau apoi printr-o trapă, unde o scară amărâtă îi duceau direct la mare. Îi vedeam înotând, de pe locul nostru, pe terasă. Apoi se înapoiau, relua ciubucul, conversaţia sau jocul. Nu mă dumiream deloc. Musa, entuziasmat, vru să-i imite, pe loc. Klein se împotrivi:

— Eşti bătrân. Un cârcel şi iată-mă cu un mort în braţe, când eu caut un asociat! E tocmai ceea ce ţin, ca tu să ştii imediat: mă bizui pe forţele tale, nu pe ale mele, pentru executarea lucrării ce-am contractat.

Măgulit, bătrânul îşi umflă pieptul şi înghiţi dintr-o sorbitură rachiul din păhărel:

— Contează pe noi! În sănătatea ta, Solomonaki! Şi într-a ta, Adriene, băiatul meu!

Klein continuă, cu vocea-i înăbuşită:

— Pe dumneata te ştiu meseriaş bun. Dacă şi Adrian îţi calcă pe urme, are să fie şi mai bine. Casa mea e şi a voastră. Cu oarecare răbdare şi economie, vă veţi face un mic capital, ca să vă cumpăraţi scule şi apoi să ne prindem tovarăşi în afacere...

— Să ne păstrezi tu banii, răcni Musa, că eu sunt un cheltuitor nebun, iar zănatecul ăsta mă întrece! adăugă el, arătându-mă cu ciubucul.

Avramescu roti ochii împrejur şi zise pe şoptite:

— Vorbeşte mai încet, te rog!... Deşi suntem în Turchia, poate să ne înţeleagă careva. Şi nu-i nevoie să ştie tot oraşul ce punem noi la cale.

— Cred că nu conspirăm nimic...

— Desigur, nu! Dar, auzindu-te un al treilea, ar putea crede că aţi venit să-mi încredinţaţi un sac de aur.

Îşi bău tacticos păhăruţul, îşi îndreptă bustul, cercetând cu gravitate chipurile vecinilor noştri de la mese şi

răspunzând surâzător noilor salamalecuri. Apoi:

— Această primă lucrare, pe care o executăm împreună, nu-mi dă toată garanţia unui beneficiu satisfăcător. E chiar foarte posibil să ies în pagubă. De asemenea, pentru început, vom lucra fără niciun angajament între noi. Dacă rezultatul va fi bun, cu atât mai bine pentru noi. Dacă mănânc banii, ţin să fiu singurul care suportă paguba. O să aveţi asigurat un salariu de bază: tu, Musa, două lire turceşti pe săptămână; iar tu, Adriene, o liră şi jumătate. Merge?

Musa, beat de bucurie şi uitând de îndată discreţia recomandată, îşi desfăcu braţele şi tună:

— Vom fi sclavii tăi!

Klein făcu o mutră speriată, privi în jur şi-şi spuse că probabil cu Musa trebuie vorbit despre afaceri numai în pustiu. Nu mai spuse nimic şi ne lăsă să povestim verzi şi uscate din România. La prânz, aceeaşi masă copioasă ne împiedică să ne mişcăm, până la apusul soarelui, când părăsirăm frumosul golfuleţ al gazdei noastre, ca să ne aşezăm din nou la masă. Apoi minunatul amfitrion ne duse în oraş, ca să ne arate Beirutul de noapte al paşalelor. Ne înapoiarăm foarte târziu, beţi de-a binelea, cu zgomotul asurzitor al timpanelor hăuindu-ne în urechi. Pe dinaintea ochilor ne defilau chipurile dansatoarelor arabe, cu buricul gol.

A doua zi, la orele şase, plecarea la Ghazir. Plecare punctuală, ca la armată, deşi aveam nevoie de dormit. Parcă am nisip în ochi. Mă simt moale. Dimineaţa este însă fermecătoare. În curte, două trăsuri mari, trase de catâri chipeşi. Nu se încarcă decât puţine bagaje. Toată lumea pleacă, afară de-o servitoare care rămâne să păzească casa. Când convoiul se pune în mişcare, ne asemuim cu nişte refugiaţi, nu prea grăbiţi.

Sunt nevoit să recunosc că Solomon e un tip care are pumn; un pumn ce nu se arată, dar al cărui efect se simte. Nu ţipă niciodată şi totul merge ca pe roate. De la sosirea

trăsurilor, când coboram din pat şi până la plecarea convoiului, nu s-au scurs mai mult de douăzeci de minute. Nici pomeneală de zarvă sau porunci. Ne-am spălat pe faţă, îmbrăcaţi, ne-am luat cafeaua, tacticos, în timp ce două servitoare pregăteau două boccele, cu boarfe din casă. Dacă un copil întârzia, legându-şi şireturile de la sandale; dacă o femeie se învârtea uneori locului, neştiind pe ce să pună mâna, ei întâlneau repede privirea vigilentă a lui Klein, suficientă ca să-i scoată din încurcătură.

Într-adevăr, omul ăsta n-a făcut degeaba umbra pământului. Şi dacă experienţa vieţii l-a costat scump, a ştiut să tragă şi foloasele. Îl preţuiesc.

Mi se pare chiar omenos. Pe drum, la o coastă greu de urcat, coboară din trăsură şi merge pe jos. Facem şi noi la fel. Ocazie nimerită ca să mă izolez de caravană şi să gust în tihnă spectacolul ce se oferă pentru prima oară, ochilor mei. Niciodată nu m-am urcat pe munte. Puţine regiuni sunt împădurite. Iar nesfârşitele câmpii pietroase nu sunt mai puţin impresionante, mai ales în partea numită, cred, Nahr-el-Kelb, unde ţinutul este semănat cu stânci ce seamănă din depărtare cu nişte arătări apocaliptice. Jos, Mediterana înflorată de spuma valurilor, se depărtează pe nesimţite, cu coasta ei dantelată, care oferă cerului albastru numeroase golfuleţe de safir şi smarald. Ca să le pot contempla cât mai bine şi, în acelaşi timp, să urmez convoiul, merg uneori de-a-ndaratelea, ceea ce-l face pe Klein să mă privească, de parcă aş fi într-o ureche.

— Atât de mult iubeşti ţara asta? mă întrebă el şi în privirea-i cenuşie luceşte ceva care mă nelinişteşte.

— Da… Eu vin din stepele Bărăganului şi ceea ce văd aici mă subjugă. Tare aş vrea să am o colibă, colo, în golfuleţul singuratic şi înverzit. Să trăiesc acolo ca un sălbatic.

— De ce „ca un sălbatic”? Ai putea să trăieşti acolo ca un om civilizat. Pentru asta, nu-i nevoie decât să ai răbdare şi să vrei să munceşti.

— Asta e! Nu-mi place prea mult să muncesc! Cred că doar animalele, devenite sclave din cauza omului, îşi petrec toată viaţa muncind; sunt sigur că dacă ele ar avea o conştiinţă, s-ar sinucide.

Solomon arde de dorinţa să mă contrazică. Dar e prudent şi-şi rumegă replica. Ştie că nici el nu şi-a făcut din muncă un scop al vieţii. Şi presupune că eu îi ştiu povestea. Aşa că bate în retragere:

— Desigur, omul nu-i un animal. Totuşi, dacă doreşti să-ţi ai cabana, acolo, lângă a mea, n-ai decât să perseverezi într-o muncă interesantă, pe care o vei avea în curând. Nimeni nu-ţi dă de pomană. Ţi-am spus că te voi ajuta. Pe mine nu m-a ajutat nimeni. A trebuit să mă descurc singur.

— Nu cred, domnule Solomon, că aţi făcut avere numai prin munca celor două braţe ale dumitale.

— Ce ştii dumneata? Şi chiar de-ai şti cum am colindat lumea, ei bine! asta ţi-ar dovedi că nu sunt un prost. Dacă şi dumneata ai putea face la fel, nu ţi-ar prinde rău. Eu prefer inteligenţa care te îmbogăţeşte, muncii cinstite care te înfometează.

Nu vreau să-i spun ce gândesc despre „inteligenţa” de care a dat dovadă, negustorind trupurile soră-sei, nepoate-sei şi al propriei neveste. Îmi ghiceşte însă gândurile şi m-atacă făţiş, după ce s-a asigurat că Musa, care era puţin în urma noastră, ascultă convorbirea noastră:

— Îmi spui că este imoral, ceea ce am făcut ca să câştig banul, spre a nu rămâne toată viaţa golanul pe care maică-sa l-a adus pe lume, hrănindu-l cu pâine neagră până la vârsta de douăzeci de ani. Da! i-am arătat surorii mele mai mari, apoi fiicei sale şi la urmă nevestei mele – care se culcau prosteşte pentru trei metri de stofă – cum să se prostitueze cinstit, pentru pumni de aur. Tustrele sunt azi bogate şi eu, pe lângă ele…

Mă oprii şi vrui să-l privesc în adâncul ochilor, dar Solomon se feri:

— Ce te-a apucat? întrebă el, rece, cu privirea pierdută, aproape nevinovată.

— Nu înţeleg! spusei.

— Ce nu înţelegi?

— Felul dumitale de-a concepe cinstea şi necinstea.

— E foarte simplu: nu există necinste mai odioasă decât aceea de-a voi să pari cinstit, când în realitate nu eşti şi nici nu poţi să fii. Or, toată lumea se crede cinstită şi nimeni nu este aşa ceva, începând cu nevasta şi copilul dumitale, cu tatăl şi prietenul dumitale. Căci fiecare caută să te păcălească, într-un fel sau altul. Nici nu se poate altfel, dacă vrei să trăieşti. Trebuie să trişezi! Şi-atunci, spun: nu se află decât o singură cinste adevărată, aceea de-a practica necinstea pe faţă. Eu cred că lumea va deveni mai bună, numai în ziua când va recunoaşte că-i bolnavă de cinste falsă. În acea zi, poate, se va avea în sfârşit milă de cei pe care o necinste prea meschină îi lasă muritori de foame. Şi li se va arăta „ce trebuie să facă”, mai ales când nu eşti atât de prost. În orice caz, se va sfârşi odată cu predicarea unei virtuţi, a cărei practică te lasă să mori de foame sau nu te poate duce decât la crimă sau sinucidere. Omenirea va fi mult mai câştigată, nu crezi?

Desigur, eram de aceeaşi părere, dar preferam să nu-i dau niciun răspuns, ca să nu fiu obligat a trage o concluzie. Şi apoi, Musa îmi făcea semne disperate, ca să sfârşesc discuţia. Şi când, mai apoi, mă ajunse din urmă, îmi suflă la ureche, discret:

— Nu te-ncrede în limba lui! E bun de gură! Aşa incult cum o fi, Solomon e în stare să te bage în buzunar, în cariera lui nu a exploatat numai femei tinere, ci şi băieţi tineri.

— Cum asta?

— Hm! Foarte simplu. Îi făcea să se însoare cu fete frumoase şi le plătea un lung voiaj de nuntă în America de Sud, în timpul căruia sărmanul însurăţel devenea, fără să ştie şi fără să profite, peştele femeii sale. Pe alţii îi învăţa

meseria de codoş, furnizându-le prăzi ascultătoare, toate muştruluite de el, care supraveghea îndeaproape „reţeta încasărilor”, rezervându-şi partea leului.

Dumnezeule, cât de încâlcită este viaţa! Deşi am avut o adolescenţă frământată, nu m-am băgat niciodată în afaceri de exploatare sexuală, ca acelea din care gazda noastră îşi crease o specialitate şi pe care Musa o numeşte „solomoneli”.

— E un vrăjitor, blestematul! adaugă prietenul meu. Jonglează cu ciudăţeniile firii omeneşti, pe care o mlădiază şi îngenunche, măgulindu-i slăbiciunile. Fireşte, din cauza acestei viclenii, a primit o dată o măciucă, de era cât pe-aci să-l coste viaţa. Dar „solomonelile” lui admit „riscurile meseriei” şi nu s-a speriat. Ai să vezi: o să-i fie uşor ca să pozeze în ochii tăi, drept un erou. Dealtminteri, nu cultivă decât relaţiile de la care speră să tragă foloase. Şi, se prea poate, să-ţi fi pus gând rău!

Pe dracu’! Dacă Musa nu exagerează, s-au dus de râpă proiectele mele de viaţă ca-n poveşti, într-unul din golfuleţele Mediteranei libaneze, unde aş fi vrut să-mi construiesc o cabană, cu ajutorul lui Klein. Dar poate că prietenul meu se înşală. Solomon e prea şmecher, ca să nu observe că sunt nepotrivit pentru ucenicia de peşte. Şi apoi, s-o fi pricepând să-şi aleagă mai bine oamenii, de când cu greşeala care era să-l coste viaţa. Şi-apoi, Solomon e acum antreprenor de zugrăveli, proprietar şi om cu vază. Oare toate acestea nu probează că a isprăvit-o cu viaţa aventuroasă de odinioară?

Fie ce-o fi! Un codru de pâine pe zi mi-ajunge, ca să fiu fericit ca o albină, uitând capcanele pe care soarta mi le seamănă cu plăcere în vagabondajele mele. Numai să nu mă lase să crap de foame, tot muncind pe spetite. Îl voi ierta pe Solomon că se gândeşte, câteodată, că ar putea face din mine un peşte cu leafă sau vreunul dintre acei tineri însurăţei cărora le „plătea” un voiaj de nuntă în America de Sud. În fiecare dimineaţă, cu faţa spre răsăritul

soarelui, îmi voi spune: „Gândeşte-te că te descurci în Liban, lucrând ici-colo, în plină libertate, contemplând Mediterana, de la fereastră, în loc să trudeşti în vreo fabrică mohorâtă şi să te plictiseşti de moarte. Suferă, deci, pentru libertatea ta luminoasă! În felul acesta, o vei preţui şi mai bine.”

Aşa gândeam. Şi sunt sigur că viitorul îmi va da dreptate, în ciuda proverbului care spune: „Cine schimbă stăpânii, slugă îmbătrâneşte”. Ce „stăpâni”? N-am nevoie de niciun fel! Dimpotrivă, eu trebuie să fiu golaş şi lucios ca un bolovan, fiindcă oaia, îndată ce „prinde” puţină lână, e totdeauna gata pentru foarfecele unui oarecare tunsător. Nici n-ar putea să fie altfel: orice comoară naşte invidii şi creşte pofte. Omul nu trebuie să stăpânească nimic; numai atunci va avea totul.

Ghazir e un sat de mici rentieri arabi, binevoitori şi cu obiceiuri simple. Creştinismul domină, iar catolicismul domneşte cu îngăduinţă. Niciodată nu mi-aş fi închipuit atâta politeţe, civilizaţie adevărată, la nişte oameni pierduţi în văgăunile unor munţi, unde viaţa este aproape primitivă. Tinerii libanezi, încă din adolescenţă, se duc să facă avere, în nu ştiu care Americă. Se înapoiază, totdeauna, bogaţi sau aproape şi încă tineri. Atunci îşi construiesc case, dacă astfel pot fi numite mormanele de pietre nezidite între ele şi al căror acoperiş este în formă de terasă, din pietriş bătătorit. După fiecare ploaie, toată lumea se urcă pe terasă pentru a drena cu tăvălugul.

Totuşi, se află câteva construcţii destul de frumoase. Sunt cele pe care le vizităm de-o săptămână, la Ghazir şi în împrejurimi. Amfitrionii ne întâmpină îmbrăcaţi în splendide haine de mătase şi cu purtări atât de curtenitoare, încât eu şi Musa suntem foarte încurcaţi din pricina bietelor zdrenţe de pe noi. Se prefac că nu le observă, copleşindu-ne în schimb cu atenţii măgulitoare. Solomon înscenează o poveste înşelătoare, cu nişte nenorociri ce ni s-ar fi

întâmplat în Egipt, unde am fi executat lucrări artistice, care ne-ar fi ruinat. Şi adaugă, cu obrăznicie:

— Dar se vor reface repede, căci, aşa cum îi vedeţi, sunt doi aşi în decoraţia murală. O să vă convingeţi, când îi veţi vedea la lucru.

Klein vorbeşte curent araba din Siria şi aproape tot aşa de bine şi spaniola, în care Musa face furori. Bătrânul îi trage cu pălăvreala lui, care amuză pe gazde. Solomon tremură, aproape galben, de teamă ca nu cumva Musa să trăncănească vreo „gugumănie”. Atunci intervine cu naturaleţe şi schimbă convorbirea, vorbind în arăbeşte.

Desigur, Musa este un entuziast, teribil de vorbăreţ şi ale cărui accese de sinceritate pot fi neplăcute. Dar Klein este un răutăcios, cu sânge rece, care nu se gândeşte decât la interesele sale. Astfel, noi habar n-aveam că ţinta tuturor acestor întâlniri prieteneşti era numai ca să deschidă eventuale perspective de lucru. Şi că în ochii lui Solomon pălăvrăgelile noastre n-aveau niciun sens dacă nu tindeau, în concluzie, la o „tranzacţie”. Se pare că trebuia să înţelegem că rostul nostru acolo nu era „de-a hotărî pe proprietar”. Patronul nostru era cel care trebuia să „dirijeze tratativele”, iar noi doar să i le „uşurăm”. Trebuia, deci, ca noi să păşim în acele case arabe prietenoase, cu aere de conspiratori, chiar dacă nu eram.

Doamne, cât de feluriţi sunt oamenii, mai ales ca mentalitate! Eu şi Musa eram departe de orice gândire meschină şi absolut incapabili de a răspunde printr-un comportament nelalocul lui, călduroasei primiri pe care ne-o făceau acei burghezi cumsecade din Ghazir!

Bieţi golani, dehăinaţi de foame şi cu înfăţişare jalnică, eram salvaţi nu de minciunile lui Klein; nu de morga lui distantă. Eram primiţi în casă şi ne ospătau, ne dădeau să bem şi să fumăm, simţind o plăcere vie ca să ne asculte vorbele şi să ne mărturisească preţuirea şi respectul lor.

Nu! Noi îi iubeam cinstit pe aceşti libanezi, fiindcă-i credeam buni şi ne-o dovedeau cu prisosinţă. Ne arătam, cu

sinceritate, aşa cum suntem. La întrebările lor inteligente asupra trecutului şi a vieţii noastre, le dam răspunsuri prompte, ca nişte jeturi de lumină, spre deosebire de Klein care şi le prepara pe ale sale, înfăşurându-le în nori de mister.

Ieri, la un bogătaş, Musa a călcat iarăşi în străchini. Se vorbea, ca de obicei, despre pictură şi decorări, care-i înnebunesc pe locuitorii înstăriţi din Ghazir. Ni se turnă rachiu, puţin mai mult ca de obicei şi care se bea îndoit cu apă. Musa voi să-i arate lui Klein că şi el este în stare, la fel cu el, să „decidă" un client. Şi cum gazda obiecta scumpetea furniturilor, bătrânul strigă:

— Furniturile pentru decorarea apartamentului dumitale? Dar sunt o nimica toată!

— De exemplu cât?

— Ei bine, circa cinci lire turceşti!

— Bate laba! S-a făcut, spuse proprietarul.

Totul se petrecu atât de repede, încât Solomon, care tocmai în clipa aceea dădea un păhărel pe gât, n-avu timp să-l golească şi apoi să intervină. Nu putu decât să strângă încurcat mâna pe care i-o întindea clientul, în semn că afacerea se încheiase. Dar cum ieşirăm în stradă, Klein îşi vărsă toată furia asupra lui:

— Bou bătrân! Încă n-ai înţeles până acum, că le încărcăm preţul furniturilor mai mult decât trebuie şi că de acolo îmi aranjam socotelile!

— Aş! făcu Musa, vesel. Cu tine, omul nu ştie niciodată cum să vorbească, nici ce-ţi convine sau nu. Observ că piciorul tău e totdeauna în calea mea, că te calc pe bătătură, când nici nu mă aştept.

Deodată, prietenului meu îi sări ţandăra:

— Şi-apoi, na! Dacă ultima lucrare nu-ţi convine, o execut eu împreună cu Adrian! Atunci, ce? E un câştig de douăzeci de lire turceşti, în cincisprezece zile lucrate în doi. Nu-ţi ajunge? Mie şi lui Adrian ne este destul!

— Deci, cine are urechi de auzit, s-audă! conchise Solomon, cu vocea sugrumată. Pe viitor, trebuie să ţin cont de concurenţa voastră! A *voastră!*

Se opri, încrucişă braţele pe piept şi scrută orizontul, palid ca un mort.

Mă înfricoşai, aducându-mi aminte că n-aveam hârtiile de şedere în Turcia, în regulă. Intervin:

— Dar, nu, domnule Klein, Musa glumeşte! Cum aţi putea oare să credeţi în concurenţa noastră, când suntem lipsiţi de cea mai mică unealtă şi fără un ban? Cine o să vrea, în condiţiile astea, să ne dea o lucrare, sau o arvună? Şi apoi, ştii destul de bine că depindem de dumneata.

Klein îmi puse o mână pe umăr.

— Faci bine că iei apărarea vinovatului! rânji el. Aduceţi-vă aminte, în fiecare zi, că sunteţi la cheremul meu.

Această obrăznicie îl scoase din sărite pe bătrân:

— Ce? strigă el, suntem la cheremul tău? Nu cumva ţi-oi fi închipuind că eu nu-ţi cunosc „slăbiciunea” situaţiei tale, aici, în Liban?

— Care „slăbiciune”? Aceea c-am fost peşte?

— Mai rău: aceea că eşti ovrei şi ai ascuns-o, ca pe un beteşug. Ai spus libanezilor că eşti creştin ortodox, dar dacă ei ar şti că i-ai minţit, te-ar alunga cu lovituri de picior în spate. Nu-i aşa, scumpul meu Solomon?

— Ba da! mărturisi celălalt. Da’ parcă tu nu eşti ovrei?

— O ştie toată lumea! Eu n-am ascuns-o, iată deosebirea! Şi ei mai ştiu încă ceva, sau, mai bine zis, îşi dau seama…

— Ce anume?

— Că eu, ovreiul, sunt mult mai cinstit decât tine, bunul… creştin ortodox!

Această zi fu o mare înfrângere pentru Klein. Dar, din felul său tăcut şi eroic în care o primea, înţelesei că omul acesta era un puternic. Sfătuii pe Musa să se cârâie cât mai puţin cu el.

N-am păţit nimic.

Iată că a trecut o lună, de când muncim la Ghazir şi nu e săptămână ca să nu se răfuiască între ei, câteodată chiar în faţa clienţilor. Se ciorovăiesc despre tot şi toate, dar niciunul nu merge până la a trăda ceea ce ştie despre celălalt.

Mă silesc să nu mă amestec. Adesea, când suntem singuri, se răfuiesc în idiş. Atunci, Musa lasă baltă lucrul, se proţopeşte în faţa lui Solomon şi îi dă drumul gurii, „făcându-i morală”, gesticulând ca un turbat. Celălalt rabdă, fără să crâcnească.

În fiecare duminică ne ducem în vizită. Cred că-i o modă, care, în mare măsură, ne aduce foloase, deoarece culegem noi clienţi. Uneori nimerim la mari depărtări, la Dlepta, Aramon şi Malmetein, călare pe măgăruşi. Ore întregi coborâm sau urcăm; văi minunate apar şi dispar, sălbatice, pustii, arătându-ne, din când în când, departe, în bătaia soarelui, câte-un „ochi” scânteietor din Mediterana mea iubită. În acele clipe, mă simt singur, fericit şi trist. Tovarăşii mei de drum o iau înainte, pălăvrăgind într-una. Îi urmez la o depărtare de-o sută de paşi, uitându-le prezenţa. Nici ei n-au habar de existenţa mea. Se gândesc numai la afaceri viitoare, aducătoare de duzini de sute de lire turceşti. Sunt parcă pe altă lume. Îmbrăţişez grumazul măgăruşului şi-i mângâi ochii visători. Mergeam, cea mai mare parte din timp, unul aproape de celălalt, pierduţi amândoi în aceşti munţi aproape despăduriţi, cu împrejurimi pitoreşti, bogate în lumină şi colorit oriental. Smochini, rodii, apar după câte o cotitură, la poalele unei stânci, singuratici şi trişti ca şi mine. Câte-o pasăre măiastră săgetează adâncul prăpastiei şi singurătatea, iar zborul ei îmi pare neliniştit, căutând parcă un ajutor într-o primejdie. Numai cedrul, pe care nu-l întâlneşti decât la mari distanţe, îşi resfiră bărbăteşte frunzişul bogat şi ocrotitor, sub un cer de foc. El n-are aerul că se teme de înălţimi, mai degrabă le dispreţuieşte, cu toată singurătatea lui care într-o zi îl va doborî.

Nu se află pe aici păşuni sau holde frumoase, ci straturi cu anumite legume. Ne încrucişăm pe drum cu multe femei, unele dintre ele fiind de o frumuseţe asemănătoare acestui ţinut sălbatic. Toate duc pe cap o greutate, un urcior, un căpătâi de lemn sau o farfurie. Ca în Egipt. Mâinile, goale, şi le bălăbănesc pe lângă trup. Iar şoldurile lor pietroase, voluptuoase, se mlădiază ritmic, când într-o parte, când într-alta. Cred că pe aici femeile sunt cele care muncesc cel mai mult. Pe bărbaţi îi văd la cafenea, fumând, jucând sau pălăvrăgind.

În casele creştine, femeile veneau şi se amestecau uneori în convorbirile sau discuţiile noastre. Timide, dar curioase, auziseră vorbindu-se de „arta” noastră şi ţineau să ne cunoască. Este adevărat că Musa reuşeşte în munca sa lucrări frumoase, iar eu îl secondez pe cât pot. De curând, am sfârşit de zugrăvit un salon mare, în stil rococo, şi care a adunat lumea ca la bâlci. Erau extaziaţi. Şi când te gândeşti, că ceea ce mâzgăleam noi nu era artă, ci simplă meserie.

Totuşi, trecem drept artişti rataţi, mai ales când ne văd înotând în hainele vechi, cumpărate de la Klein, şi care sunt prea largi pentru mine şi cam lungi pentru Musa, ceea ce provoacă zâmbetul şi simpatia acestei lumi libaneze, inteligentă, cultivată prin voiaje, care vede în noi două biete zdrenţe omeneşti, nevinovate şi pline de haz. Cred, chiar, că ei ne iubesc puţin, fiindcă îi văd interesându-se mereu de soarta noastră. Ar voi să ne vadă astâmpăraţi de pe drumuri, să ne „întemeiem un cămin”.

— *Meskini!* Săracii! şoptesc ei, compătimindu-ne.

Iar femeile ne privesc, galeş, cu ochii lor mari şi negri, în timp ce capul familiei ne toarnă rachiu, îndoit cu apă.

— Da! fără îndoială, accentuează Solomon. Chiar mă şi străduiesc să le înlesnesc o viaţă mai bună. Vor fi tovarăşii mei de afaceri. Musa o să-şi aducă familia din România. Cât despre Adrian, ei bine! de ce nu i-am căuta o frumoasă logodnică libaneză?

Rosteşte cuvintele acestea, tocmai în momentul când o fetişcană din casă îl atinge în treacăt. O cuprinde pe după mijloc – oh! foarte părinteşte, adresându-i-se:

— Nu-i aşa, micuţo?

Dar „micuţa” o zbugheşte şi maică-sa răspunde în locul ei:

— Pe legea mea, da! De ce nu?

Mă gândesc: „Asta e! Să ştii că-mi pregăteşte vreun voiaj de nuntă în America de Sud!”

Zilele ni se scurg astfel, pline de speranţă şi fără prea multe griji, cam până în august, când Klein ne pocni în cap cu realitatea aspră a vieţii. Dar trebuie să povestesc cum s-a întâmplat.

Munceam la Ghazir, de vreo zece săptămâni. Două şantiere terminate, iar al treilea început. Salahoream treisprezece-paisprezece ore pe zi. Seara, după masă, picam morţi de oboseală, Klein ne găzduia, ne hrănea, ne spăla rufăria şi ne da ceva bani de buzunar, când îi ceream, patru sau cinci lire lui Musa, care le-a trimis la ai săi, la Bucureşti; o liră mie, pe care am cheltuit-o în tot acest răstimp. Ne-a pus la socoteală şi hainele vechi, o liră fiecare. Cu mâncarea am dus-o foarte bine, ni s-a dat chiar vin şi rachiu.

Dar cine ar fi crezut că asta era aproape tot ce ni se cuvenea, după o muncă aşa de grea? E ceea ce am aflat abia acum, căci Klein a găsit o mie de pretexte ca să întârzie la nesfârşit facerea socotelilor cu noi.

— Lăsaţi! zicea. Ce vă lipseşte? Socotelile mele sunt mai încurcate; nici nu ştiu cum stau. Şi apoi, trebuie să văd dacă mi se plăteşte exact cum ne-am înţeles. Libanezii sunt oameni cumsecade, dar când e vorba să plătească ceva, devin zgârciţi. La sfârşitul unei lucrări îţi fac reduceri destul de importante, cu de la ei putere. Aşa-i obiceiul aici.

Ce ştiam noi? Şi apoi, puţin ne păsa. Nu se arătase, oare, Solomon preocupat să ne facă rost de-un cămin? Nu era el casierul nostru? Doar, Dumnezeule! tot Libanul o ştia.

Asociaţii lui sau zilieri, Klein nu putea ignora truda noastră grea. Aşa gândeam şi ne-am culcat pe-o ureche.

Eram cu mintea aiurea. Musa nu se gândea decât „la marea mutare de la Bucureşti”, iar capul meu se sucise rău de tot de când cu eventuala „logodnică frumoasă, libaneză”.

Doamne, cât e de frumoasă iluzia! Singura alinare a săracului! Atâta timp cât ea ne-a legănat în acest Liban, ne surâdea parcă şi cerul, iar munca zilnică aproape n-o simţeam. Acum, fiindcă am vrut cu orice preţ să cunoaştem „situaţia”, realitatea ne pare un iad. N-ar fi trebuit să cerem niciodată lui Klein să ne facă socotelile.

Poate că am fi continuat încă multă vreme să plutim în vis, dacă o întâmplare neaşteptată n-ar fi silit pe Musa să-şi ceară „toţi banii”. Scriind la Cairo că a devenit mare antreprenor la Ghazir, Sara şi Titel l-au crezut pe cuvânt şi ne-am pomenit cu ei peste noi, acum trei zile, ca doi porumbei căzuţi din cer. Doi porumbei, desigur, jumuliţi! Ei sunt slabi, flămânzi, jerpeliţi. Bietul bătrân a urlat de bucurie, cât l-au ţinut băierile inimii.

Dar asta nu era totul. Musa tocmai se potolise şi găsise o cameră pentru păsările nenorocirii sale, când Solomon îi dădu lovitura de graţie. La cererea stăruitoare a lui Musa, ne arătă socotelile: după ce scăzu cheltuiala cu dormitul şi mâncarea, plus ceea ce am mai primit ca bani de buzunar, îi dădu lui Musa trei lire, iar mie una singură.

— E tot ce v-a rămas până astăzi! spuse el cu răceală.

— Care „tot”? Care „astăzi”? răcni bătrânul, roşu de mânie.

Urmă o devastare de mai mare dragul. Tot ce putea fi sfărâmat în odaie, se prefăcu în praf şi pulbere. Prietenul meu nu-şi cruţă nici frumoasa-i narghilea; o sparse în capul lui Klein. Şi pentru că încercasem să-i apuc braţul, spre a înlătura o nenorocire, mă răsplăti cu o palmă zdravănă.

Musa a părăsit casa lui Klein, zbierându-i din prag:

— Peşte! Codoşule! Ovrei puturos!

Solomon îşi păstră, admirabil, sângele rece. Urmându-ne până în curte, îi întoarse vorba, cinic:

— Da, Musa, sunt toate astea!… Dar dacă aş fi fost eu „peştele” frumoasei tale Sara şi nu „crapul” ăsta bleg care-i Titel, voi aţi fi fost cu toţii bogaţi.

Bătrânul se întoarse şi-l scuipă în faţă. Celălalt adăugă:

— Şi acum, fiţi atenţi: puteţi veni oricând să vă reluaţi munca. Vă primesc.

Musa, fără să se mai întoarcă, se bătu cu mâinile pe şezut şi-i dădu cu tifla. Din fericire, pentru noi, nimeni n-a fost martor la această mascară.

Da! Din fericire… Fiindcă nu eram întru totul încredinţaţi că Solomon ar fi avut toate păcatele, iar noi toate dreptăţile din lume. Da! eram jefuiţi, exploataţi, dar la asta ar fi trebuit să ne aşteptăm, în ciuda tuturor promisiunilor măreţe ale lui Klein. El n-ar fi putut să-şi ducă acea viaţă de paşe, dacă n-ar fi avut obiceiul ca, la o împărţeală, să-şi rezerve partea leului.

Şi apoi, să fim drepţi: mese pentru muncitori erau toate acele ghiftuieli cu care ne răsfăţa patronul nostru? Toate acele fripturi zilnice, acele prăjituri, acele vinuri, acel rachiu şi acele narghilele? Nu! Un muncitor din vremea noastră, chiar câştigând berechet, nu poate trăi aşa de bine, decât cheltuindu-şi toţi banii. Ceea ce era, de altfel, şi concluzia lui Klein.

Acum suntem descumpăniţi. În sat se ştie că ne-am certat. Nu se ştie că ne-am pocnit cu narghilele în cap, că ne-am scuipat în obraz şi ne-am bătut dindărătul. Se crede c-a fost o ceartă trecătoare între… „asociaţi”. E un noroc. Fiindcă n-a spus nimeni că n-o să ne înapoiem la Klein, mai ales Musa care are de hrănit trei guri şi de plătit două chirii.

— E adevărat c-am vrut să-mi am familia lângă mine! se tângui Musa. Dar nu pe asta!

În ce mă priveşte, n-ar fi fost de mirare să părăsesc Ghazir-ul. Farmecul s-a destrămat. Nu-mi mai place.

Cârpăcit, visul nu mai este acelaşi. Deci, trebuie să plec. Dar unde oare în această Turcie despotică? Şi fără un ban. Şi, de astă dată, singur, înfiorător de singur! Nici Mihail, nici Musa! Ah, mamă, cred că se apropie clipa când voi avea mare nevoie să-ţi simt buna ta mână fierbinte, pe inima mea îngheţată.

Totuşi, mă simţeam aşa de bine, aşa de mulţumit de soarta mea. Un blestemat de câine visător, ca mine, ce poate cere vieţii, mai mult decât un coteţ bun, o hrană îndestulătoare şi dreptul de a nu se simţi în lanţ? Aveam mult mai mult: un patron care ştia să-mi hrănească visele, ca nimeni altul. Cu fiecare zi care trecea, el mi-apropia imaginea acelei frumoase adolescente libaneze, care poate nici nu dorea o haimana de teapa mea, dar pe care Klein se făcea forte să mi-o arunce în braţe. Cât priveşte viaţa mea de mâine, n-aveam decât s-aleg: o cabană, de îndată pe malul Mediteranei, un vagabondaj fantastic, în tovărăşia lui Klein, în munţii Anzi din Chile sau chiar, pe amândouă, dacă inima îmi poftea. Solomon Klein nu cunoştea imposibilul. Ca să mi-o dovedească, într-o zi s-a amuzat, răsfoind un album uriaş, unde mii de fotografii mari îl înfăţişau în mii de poziţii, în o sută de puncte ale globului: în Brazilia, în Argentina, în Egipt, în Japonia, în Indii, în China – peste tot fiind înconjurat ca un mare senior.

Cred că adevărul este acesta: lui Klein îi place, mai mult ca orice altceva, să facă pe patriarhul, să-şi aibe micul anturaj, oameni care să-l linguşească. Desigur, punea pe alţii să muncească, dar dacă se întâmpla să fie lipsă de lucru, nu arunca pe nimeni în stradă:

— Altădată aveam cinci lucrători, pe care îi consideram ca făcând parte din familie. Ani în şir am trăit în cea mai desăvârşită înţelegere. Când au venit la mine, erau aproape adolescenţi. M-au părăsit, capi de familie. Eu le-am găsit nevestele. Pe trei dintre ei, chiar poţi să-i vezi. Sunt antreprenori zugravi, la Beirut, graţie ajutorului meu. Dacă o să le vorbeşti, n-or să înceteze cu laudele la adresa mea.

Cu toate acestea, nu le-am dat un salariu fix: pensiune completă, bani de buzunar şi, la sfârşitul anului, o mică parte din beneficiu. O lună din trei n-avea de lucru. Ei bine, du-te şi întreabă-i: când erau mai fericiţi, astăzi, sau când munceau sub ordinele mele?

Klein rânji:

— Ah!… Musa îşi închipuie că-i aşa de uşor să găseşti de lucru, să te hrăneşti omeneşte, să plăteşti chirie, să te îmbraci şi să nu-ţi lipsească bani de buzunar? Încă n-a observat, la vârsta lui, că jumătate din cei născuţi săraci, ca noi, tustrei, nu reuşesc să mănânce pe cât le este pofta? Nu vede el că, în afară de câţiva cocoloşiţi de soartă, întreaga viaţă omenească este redusă la o luptă crâncenă pentru un pârlit de mai-bine material? Nicidecum pentru un pic de libertate! Eşti convins? Nu prea!

Oh! O ştiam din experienţă! Şi faptul că cele mai sumbre gânduri ale mele erau confirmate de un om diferit moralmente de mine, acest fapt îmi îngheţă inima, mai mult ca de obicei. Simţii, deodată, că mă apropia ceva de acest peşte faimos, care, în mod sigur, a trăit din munca altora, practica imoralitatea făţişă, dar pe care îl vedeam în stare să sufere pentru libertatea sa şi, mai ales, să continue a vrea binele celui care-l scuipase în faţă. Acest sentiment, ei bine, îl socotesc drept o putere sufletească, chiar de s-ar afla într-o baltă de mârşăvie. Şi ştiu să iert mult, celui care cu o lovitură de picior respinge una din cele mai dăunătoare dintre infirmităţile noastre morale. Căci încep să mă conving, mereu mai mult, că cel mai mare rău, care împiedică omenirea să fie fericită, este orgoliul ei nemăsurat, neputinţa noastră de-a înţelege zădărnicia unei insulte, de a trece peste ea mai departe.

Vrui să ştiu mai mult în direcţia asta şi, la capătul primei săptămâni de la cearta noastră, mă dusei să-l găsesc pe Klein, pe şantier. Era într-un hal de plâns. Ajutat de un ucenic, se dădea de ceasul morţii ca să termine, fără noi, lucrarea grea începută sub conducerea lui Musa; dar nu

reuşea deloc. Nepriceperea sa în ale frescei şi în proporţia tonurilor la falsele-ciubuce, stricase tavanul, într-un hal aproape ireparabil. Nenorocitul îşi dădea seama, dar nu-şi trăda amărăciunea. Mi se făcu milă de el:

— Vrei să te ajut, ca să termini această cameră? îi spusei fără a sta pe gânduri.

Solomon, cu faţa şi pieptul totuna de culori, mă privi cu ochii lui lipsiţi de expresie, care semănau cu ai unei pisici speriate:

— M-ai obliga nespus, dar… nu te temi de fulgerele lui Musa?

— E posibil să mă acuze de trădare. Nu sunt însă sigur, pentru că n-avem decât foarte puţini bani. A trebuit să plătim chiria pentru două camere şi să trăim, tuspatru, o săptămână întreagă, fără să câştigăm un ban.

— Bine. Vino mâine dimineaţă la lucru. Îţi voi dubla leafa pentru săptămâna de lucru. Aşa că o să-i poţi da lui Musa o liră, două, ca să nu crape de foame.

Klein avea deci milă de soarta bătrânului. Spre marea mea mirare, Musa îl răsplăti cu înjurături, ceea ce mă mâhni, mai ales că, vrând să-i ofer lira pe care Solomon avusese bunătatea să mi-o dea, el mi-o aruncă în faţă:

— N-am nevoie nici de pomana lui, nici de a ta. Semănaţi ca două picături de apă. El, un mizerabil; tu, o Iudă. Pleacă! Du-te să stai la el! Lasă-mă singur!

Bietul meu prieten împingea nedreptatea, până la a mă izgoni din culcuşul meu. Plecai, ca să nu-l îndârjesc. Ieşind, trecui prin camera Sarei şi-i lăsai piesa de aur, care fu primită fără mofturi de cei doi amanţi, a căror mizerie întrecea marginile. Regretau amarnic că veniseră la Ghazir şi-i reproşau lui Musa că-i înşelase.

— De ce ne-a scris, că a devenit mare antreprenor în Liban? se oţăra Titel.

Despre bar nu mai era vorba. Şi chiar orice speranţă de salvare le părea absurdă, în mijlocul acestei pustietăţi muntoase. Aşa că iluzia fiind eternul lor stimulent, în

discuţie, dispariţia ei îi arunca într-o tăcere care-i făceau stupizi. Sara, însă, era mereu adorabilă, mereu însetată de aventură şi gata să se înflăcăreze de ideile cele mai copilăreşti. O găsii, totuşi, mai puţin îndrăgostită de Titel. S-ar fi putut spune că, de când se afla la Ghazir, prezenţa lui o apăsa, ba chiar o speria cu noile lui apucături de-a şterpeli tot ce-i cădea în mână, prin băcăniile satului. O dată ne-am dus împreună pentru nişte cumpărături şi m-a făcut, fără să vreau, complicele lui. După ce-şi garnisise enormele-i buzunare, a strecurat şi într-ale mele două cutii cu sardele. Mi-a fost imposibil să le scot şi să le pun la loc; dar, îndată ce ieşii afară, o luai la goană, azvârlind cât-colo blestematele sardele, pe care Titel le culese cu promptitudine.

Sara era furioasă de apucăturile lui Titel, dar el nu se sinchisea, ajungând, până la urmă, să „opereze” din vanitate:

— Ah, trebuie să mă vezi! îmi povesti într-o zi. Îi spun negustorului: „Vreţi să-mi daţi să văd sticla aia de sus, din raft?” Ei bine, ca să-mi pot umple buzunarele cu crenvurşti şi sardele, lumânări, chibrituri şi ţigări, n-am nevoie decât de sfertul de ceas, cât îşi pune negustorul scara, se urcă, ia sticla şi coboară, bineînţeles mereu cu spatele la mine. Te asigur că aş putea să-i fur, astfel, toată prăvălia, cheltuind de fiecare dată doar zece metelici.

Mititica îi strigă, roşie de mânie:

— Da, te grozăveşti, ca şi cum ai avea pentru ce să fii mândru, jefuind un biet ţăran, care este, ca şi tine, un mare puturos. Dar, lăsând la o parte morala, gândeşte-te la situaţia tatii când, într-o zi, cineva care ar intra pe neaşteptate în prăvălie, te-ar surprinde cu mâţa în sac. Deci, te rog să încetezi, sau te spun tatii!

Titel ştia atunci să facă pe întristatul, rol jucat de minune şi care-i aducea un val de sărutări:

— Haide, micuţul meu lup, nu te bosumfla! Eu îţi spun ceea ce este: de ce să păcătuieşti furând, când tu

păcătuieşti şi aşa, într-un fel care te face destul de vinovat faţă de legile acestei ţări absolutiste! Nu-i aşa, micuţul meu?

Într-adevăr, „micuţul” păcătuia destul, într-un „fel” asemănător celui al lui Klein, cu deosebirea că el trecea drept maestru, fără concurenţă în acest mare Liban, al cărui Valiu, satrap absolut în regiune, îi preţuia pe faţă acea calitate, înfruptându-se uneori din „foloasele” ei. Bunilor libanezi le plăcea, din temperament, să ignore afacerile care nu-i priveau şi care nu-i păgubeau. Dar nimic nu-i împiedica să ştie că guvernatorul şi Klein făceau adesea, împreună, partide de călărie. Se ştia acest lucru în toate satele. Dar nimeni nu sufla o vorbă. De ce să comentezi favorurile Valiului? Era de-ajuns să priveşti din pragul dughenei sau al cafenelei din piaţă, cum, în câte o dimineaţă, sosea în trăsură un locotenent bine cunoscut, mereu acelaşi, care mergea drept la Klein, fără să vorbească cu nimeni, doar răspunzând graţios la saluturi. În aceeaşi seară, trăsura cobora în goană şi, alături de locotenent, putea fi văzut Klein, care şi el răspundea la plecăciunile sătenilor.

Când am asistat pentru prima oară la acest mic spectacol, pretinsul meu patron tocmai încheia sezonul lucrărilor de zidărie. Vara îşi dădea încetişor sufletul, la Ghazir, iar din scurta mea răfuială cu Musa nu mai rămăsese decât o vagă amintire. Şi cum cea mai mare parte din timp ne-o petreceam în cafeneaua satului, singura de altfel, unde se afla o terasă modestă şi unde abia avea loc pentru un scaun, furăm prezenţi la sosirea şi plecarea trăsurii lui Solomon.

Dar, între sosirea şi plecarea trăsurii, avu loc un eveniment încă necunoscut la Ghazir, care emoţionă pe localnici: la ora aperitivului, trimisul guvernatorului şi Klein apărură împreună şi se aşezară pe terasa cafenelei; au stat la taifas, curtenitor şi discret, ca şi când n-ar fi fost nimic. Totuşi, fiecare înţelese că onoarea şi excepţia asta de la

regulă se datorau prezenţei Sarei printre umilii consumatori ai cafenelei. Şi de ce n-aş spune-o! În faţa importanţei evenimentului, nu numai Sara şi Titel nu-şi mai încăpeau în piele, ci însuşi bravul meu Musa. În sfârşit!… Poate că guvernatorul va catadicsi să arate Sarei dovada mărinimiei sale! Dintr-o lovitură, ar fi toţi salvaţi! *Inch Allah!*

Musa îmi explică „chestia”, câteva ore mai târziu:

— Tu ştii că sunt gata oricând să-mi sugrum cu propriile-mi mâini acest copil, care mi-a făcut de râs familia… dar fiindcă a vrut să devie o paciaură, barem să nu fie o proastă! Pricepi?

— Da, pricep… Numai că… îndrugai, oarecum nelămurit.

Bătrânul avea nevoie de întreaga mea aprobare:

— N-am dreptate? Spune-mi, Adriene!

Pe drumul singuratic pe care mergeam, îşi desfăcu larg braţele, în faţa apusului de soare…

— Ai dreptate, Musa… Numai că…

— Numai, ce?

— Mă gândesc la Klein, care şi-a dădăcit sora, cumnata, apoi propria sa nevastă, cum să se prostitueze, nu pe trei coţi de stambă, ci pentru un pumn de aur…

— Solomon e un peşte! Nu este acelaşi lucru, prostule!

Tăcui. Desigur, noi nu eram peşti, afară de Titel. Pentru noi, ceilalţi, era de-ajuns ca Sara să ne-aducă, într-o zi, un pumn de aur, şi care ne-ar fi salvat pe toţi! Atât!

Fiindcă, la drept vorbind, altă speranţă de salvare n-aveam. Libanezii ne făgăduiau într-una lucrări mari, dar nu ne dădeau decât cârpăceli: o tejghea de curăţat, un cufăr sau o poartă de vopsit; rareori un tavan sau temelia unei case de zugrăvit din nou. Asta ne-aducea atât cât să putem mânca pe sponci o dată pe zi, să ne procurăm puţin tutun sau să ne plătim narghilele de-o para, pe care le fumam fericiţi şi disperaţi, contemplând când aureorele, când crepuscurile mediteraneene, a căror splendoare se

aşternea în sufletele noastre, ca o mărturie de prietenie cerească. După atari popasuri răscolitoare, când fiecare debita tot ce-i trecea prin cap, fără să ne contrazicem, ne regăseam totdeauna forţa de-a lupta.

Dar la ce rezultat ne ducea? Desigur, la mai nimic: încă un cufăr de mozolit, încă un tavan de zugrăvit, lucruri mărunte pe care le smulgeam cu forţa de la localnici şi care nu ne îngăduiau să ridicăm ancora de-aici. Dar principalul nu sta în întregime în asta, ci în elanul de a înfrunta şi de a merge neabătuţi drept înainte, care ne oţelea voinţa şi ne apăra de ravagiile *inimii acre cronice*: această *inimă acră*, pe care în Egipt am văzut-o rozând sufletul unor vagabonzi, şi care n-aveau nici măcar scuza că se află într-o nenorocire asemănătoare cu a noastră.

Da, bineînţeles, suntem ridicoli. O vedem din zâmbetele compătimitoare ale ţăranilor, la spectacolul vieţii noastre incoerente: extaze nebune, dimineaţa, la simpla atingere cu natura înconjurătoare; ambalările noastre în faţa nenumăratelor privelişti cotidiene, a văilor singuratice sau ale mării, pe care o descoperim după umblet istovitor; cantitatea de forţă pe care o risipim zilnic, încăpăţânându-ne să găsim „marea ocazie de muncă”, izbăvitoare şi pe care n-o vom întâlni niciodată. În sfârşit, această acomodare operativă cu mizeria – ceea ce face pe localnici să creadă că suntem incapabili a ne da seama de situaţia noastră penibilă, în acest sat – nu s-ar putea prelungi la infinit, mai ales după mutarea, foarte apropiată, a celui care ne-adusese acolo.

Ah! Ce uşor le este acelora care posedă o cât de mică bunăstare, să zeflemisească şi câteodată chiar să judece sever existenţa agitată a celui care nu mai are decât deznădejdea-i tandră pentru a-l înţelege, iar cerul pentru a-i încălzi ciolanele rebegite!

Dimineaţa, când sărim din pat, dacă ziua se anunţă frumoasă, noi ştim că asta este singura porţie de fericire din ziua aceea. Şi că e un mare noroc să putem face atâta

caz de ea, deşi stomacul ne este gol şi nimic nu ne garantează că o să găsim mijlocul de a-l umple, măcar o dată, până seara. Închipuiţi-vă, acum că ziua care începe este lugubră şi trebuie s-o trăim, de la un capăt la altul, sub un cer de plumb deasupra capului, cu o burniţă cumplită care ne împovărează umerii, cu apă în pantofii scâlciaţi, obligaţi să batem străzile, mereu în căutarea unui codru de pâine.

Bunule Dumnezeu! Ce însemnătate mai poate avea o zi radioasă sau una lugubră, în ochii omului care, la deşteptare dimineaţa, are de îmbrăţişat o femeie frumoasă şi copii la fel de frumoşi, are de condus o mică afacere înfloritoare şi are de apărat o bunăstare frumoasă?

Aşa că, nu poate fi judecat un om, până ce nu ai bunătatea să te aşezi în locul lui. Numai aşa am fi înţeleşi, de ce ţopăim ca doi viţei la vederea soarelui care răsare şi care ne îmbrăţişează cu căldura lui; şi că ne începem ziua prin fapta aparent necugetată de-a ne duce drept la cafenea, unde ne lăsăm ultimii metelici, în schimbul a două cafele şi a două narghilele, pentru ca apoi tolăniţi pe terasă, să ne ameţim în bătaia soarelui generos, care ne mângâie şi ne spune: „Da! iubiţi-mă cu toată puterea, voi ăştia, care nu mă aveţi decât pe mine!”

Aceasta-i realitatea: n-avem nimic de iubit în această zi care începe, nici acasă, nici afară din casă şi totuşi nu voim să murim şi nu putem trăi în duşmănie. Puterea noastră stă în a iubi ceva, fie şi un astru! Ţinta dragostei nu are nicio importanţă, dragostea în sine este totul! Dovada fecundităţii ei: părăsim terasa, fără să ne pese de mizeria care ne paşte şi o pornim la drum, însufleţiţi de dorinţa de-a trăi, chiar flămânzi, plini de păduchi, sub acest cer care niciodată nu întreabă pe cei săraci de ce nu sunt şi ei bogaţi! Părăsind terasa unde ne-am desfătat atât de bine şi pornind la drum, ca doi câini hotărâţi să găsească undeva un os de ros, ni se întâmplă uneori ca să ni se facă deodată lehamite de cinstea noastră de muncitori, de care nimeni n-

are trebuinţă. Şi atunci, Musa, care-i mai bogat în idei decât mine, zice:

— Am găsit! Azi nu vreau să caut de lucru, ci să cerşesc! Urmează-mă!

— Să cerşeşti la Ghazir?

— Nu la Ghazir; vom merge la emirul din Malmetain! E senior musulman; îi voi vorbi turceşte.

— Seniorii nu primesc cerşetori.

— N-o să ne prezentăm cum spui tu. Totuşi, ai grijă ca salamalecul tău să fie tot atât de frumos ca şi al meu, căci voi intra primul şi-i voi face unul nemaipomenit.

— Arată-mi-o!

— Ai dreptate! spuse Musa, oprindu-se brusc. Trebuie să fac o repetiţie, chiar şi pentru mine.

Bătrânul transpira, cu broboane mari. Sincer emoţionat, îşi cabră, ca la armată, corpul de statură măruntă, apoi şi-l roti scurt, cu faţa spre soare, ca şi cum ar fi fost emirul; şi în timp ce mâna dreaptă se îndrepta boiereşte spre frunte şi buze, pentru a se opri pe piept, trunchiul corpului desenă o impecabilă linie curbă, înainte. Îşi îndreptă corpul cu uşurinţă şi mă privi, plin de speranţă, ca şi cum m-ar fi întrebat dacă îşi va mai revedea vreodată familia de la Bucureşti.

— Ei, Adriene? Cam cât crezi tu că valorează salamalecul ăsta?

— Nu ştiu cât valorează, zisei – într-adevăr zdrobit – dar îmi dau seama că n-o să fiu în stare să-l execut, nici măcar stângaci. Prea este complicat!

— Se poate! spuse prietenul meu, neliniştit. Uite, atunci, tu îl vei face pe al tău nu în faţa emirului, ci puţin mai în spatele meu. Eu voi executa cele ce ai văzut şi poate că ne va scăpa de mizerie. Înainte, băiete! Ia priveşte marea şi vezi cât este de acoperită, azi, de talazuri spumegânde. Niciodată n-am văzut-o atât de frumoasă. Numai s-o putem admira mâine, la prânz, cu burta plină. Ajută-ne, Doamne Isuse, şi tu Moise, şi tu Mahomet!

Valea pe care o coboram, se deschidea, ca pentru a privi universul întreg. O aruncătură de ochi nu-ţi ajungea să îmbrăţişezi întreaga feerie ce se desfăşură în zare: o mare de-un albastru închis, brăzdată de spumă, care începea de la picioarele noastre, prelungindu-se în depărtări, înghiţind pământul şi unindu-se cu cerul. Şi toată această imensitate prietenoasă în care ne aflam ca şi pierduţi! Şi această singurătate primitoare, această linişte ospitalieră, acest soare tomnatic arzând ca în iunie şi revărsând asupra mării valuri de culori, ale căror nuanţe se modificau văzând cu ochii! Nu! se afla, acolo, prea multă frumuseţe, prea multă măreţie pentru sărmana bucurie a doi oameni flămânzi, care-şi puneau toată speranţa lor de salvare în reuşita unui salamalec.

Emirul, sau mai bine zis turcul bogat ce se numea astfel, locuia chiar pe acelaşi drum, îndată după Malmetein. O frumoasă casă pătrată, cu un etaj, aşezată în mijlocul unei curţi imense. Klein ne vorbise adesea de el, ca de un client posibil şi îşi propusese să-l viziteze într-o zi. Am fost noi cei care i-am bătut în poartă, cu inimile tremurânde.

— Of! suspină Musa, o să-l blagoslovesc pe emirul ăsta, dacă o să vrea să ne dea de lucru, care să ne permită, la capătul unei luni, să alungăm această mizerie, prea lungă şi îndobitocitoare. Dar mă întreb dacă nu cumva Solomon nu ne-a luat-o înainte şi ne-a suflat norocul!

Un servitor arab, câinos, întredeschise poarta şi, pe un ton morocănos, ne întrebă ce dorim.

— Să vorbim cu emirul, strigă Musa, din răsputeri, întâi pe turceşte, apoi pe arăbeşte şi, presimţind că celălalt se pregătea – ca răspuns – să plece şi să ne închidă poarta în nas, îşi vârî corpul pe jumătate în deschizătura porţii.

— Emirul nu-i acasă! bolborosi sluga, împingându-l pe Musa afară.

— Şi dacă-i acasă? replică bătrânul, spre marea mea mirare.

— De unde ştii? întrebai.

— Am văzut umbra unui om, care ne priveşte, de la primul etaj, înapoia perdelelor.

Într-adevăr, o mână dădu perdeaua la o parte şi ciocăni în geam. Îndată, arabul deschise poarta cea mare şi ne introduse, pe uşa principală, într-o vastă sală, al cărui tavan, bogat decorat în stil arab, avea zugrăveala cam ştearsă. Călcam pe covoare superbe. Multe divane, taburete şi scăunele.

Nu îndrăzneam sa ne aşezăm, nici să vorbim. Musa mă atinse cu cotul şi-mi arătă tavanul, clipind maliţios din ochi. Şi iată-l pe emir, într-un halat de mătase şi cu narghileaua în mână, un bărbat frumos, oacheş, care nu zâmbeşte, cum e obiceiul, atunci când vrei să înlemneşti de frică pe doi amărâţi ce dau buzna la tine, deznădăjduiţi. Dar Musa nu-şi pierdu cumpătul. Dimpotrivă, îşi începe faimosul salamalec, adăugându-i noi graţii şi pe care-l termină aruncându-se la picioarele emirului şi sărutându-i poala halatului; în timpul acesta, eu rămân în picioare, descumpănit, cu salamalecul ratat, înlemnit într-o poziţie nici umilă şi nici demnă, dar probabil destul de jalnică pentru a mări tragicomicul situaţiei noastre şi a-l hotărî pe musulman să se apropie, să-mi surâdă de astă dată, să mă ia de braţ şi să mă aşeze pe un divan; apoi, întorcându-se către Musa, să-i dea mâna şi să-l invite să ia loc lângă dânsul.

— Vorbiţi, domnule! îi spuse emirul în turceşte.

Atâta-i trebui. Prietenul meu o luă la goană, ca un cal de curse. Adoptând curajos limbajul confesiunii sincere, totale, singura care poate să înduioşeze chiar o inimă împietrită, Musa istorisi emirului toată drama familiei sale. Nu ştiam turceşte, dar îmi fu uşor să urmăresc fazele povestirii, pe care bătrânul o înfăţişa cam hazliu, când mişcat până la lacrimi, sub privirea întunecată a auditorului.

Emirul, taciturn şi continuând să fumeze, nu trăda nici emoţie, nici indiferenţă, ci pur şi simplu un interes plin de înţelegere. Ne serviră cu două cafele turceşti şi cu două narghilele, onoare obişnuită la musulmani, dar la care noi

nu ne aşteptam, într-o casă unde intrasem ca cerşetori sau cam aşa ceva.

Dinaintea acestui gest de stimă, Musa izbucni şi mai înflăcărat, lăudând foloasele picturii murale, care salvează o clădire de la ruină şi-şi tot ridica privirea şi braţele în sus, ca să arate numeroasele crăpături ale tavanului. Emirul îl ascultă cu acelaşi interes, fără să se uite la tavan. Când Musa sfârşi de vorbit, după o oră, emirul se ridică nervos, ne rugă să aşteptăm şi dispăru. Bătrânul se răsturnă pe spate, epuizat, asudat:

— Am pledat bine cauza noastră?

— Ca un prinţ al elocinţei!

— Şi care crezi tu că o să fie rezultatul? O să punem, în sfârşit, laba pe lucrarea care să ne scoată din nevoie sau încă o dată n-o să fie nimic?

Răspunsul fu apariţia slugii care ne primise. Dădu prietenului meu un plic, în care se afla o liră turcească, ne făcu o temenea, bolborosind câteva cuvinte pe care nu le-am înţeles şi ne deschise uşa. Ieşirăm iute, ca muşcaţi de-o viespe.

În drum, soarele şi singurătatea completau totul. Trecuse ora prânzului. Musa mă privi zeflemitor, abia stăpânindu-şi un hohot de râs:

— Ei bine, Adriene, mereu aceeaşi poveste, nu-i aşa? Nu se poate spune că emirul n-a fost drăguţ. Doar ştii că în Turcia cerşetoriile sfârşesc, uneori, cu totul altfel! Cu atât mai rău, dacă trebuie să nu-i mai văd pe ai mei! Şi-acum, haide să ne oferim un mic chiolhan!

Ne aflam încă în faţa marii porţi de intrare a trăsurilor şi, îndreptându-mi privirea spre fereastra de la etajul întâi, zării silueta emirului, înapoia perdelelor. Privea cum ne sfătuiam în mijlocul drumului prăfuit şi pustiu.

— S-o ştergem! spuse Musa, luându-mi braţul. Acum avem cu ce trăi o săptămână; să trăim şi să sperăm, cu burta plină, toţi patru, mulţumită acestei lire căzute din cer.

Şi se opri ca să contemple piesa de aur, care strălucea în bătaia soarelui. Apoi, adăugă melancolic, reluându-şi drumul:

— Iată de ce, dacă într-o zi o să devii un mare satrap, niciodată să nu tai capul cuiva, înainte de a te convinge că omul acela n-a fost, măcar un ceas din viaţa lui, emirul de la Malmentain. Gândeşte-te; cine ne poate garanta dacă acest atotputernic nu era pe cale să mângâie o femeie, în clipa când noi făceam tărăboi la poarta casei sale şi că, în loc să ne ofere cafea, ciubuc şi o piesă de aur, putea foarte bine să ne trimită în surghiun?

Solomon Klein, după ce petrecuse două zile în tovărăşia guvernatorului, se înapoie la Ghazir, într-o seară, către ora opt. Cu aceiaşi trăsură în care se aflau şi doi ofiţeri de poliţie din Beirut. Titel părăsea satul, o oră mai târziu, la invitaţia cam autoritară a poliţiştilor, care refuzară explicarea acestui act arbitrar.

Ţipetele Sarei ne asurziră:

— Haide, tată, la Solomon, să-l rugăm să intervie, cât mai este timp!

Bătrânul îşi ascundea prost satisfacţia de a-şi vedea, în sfârşit, fata scăpată de proxenet.

— Să intervenim la Solomon? Te-ai prostit! Tu nu vezi că e mâna lui în această arestare.

— N-are a face! Întovărăşeşte-mă până la el.

— Du-te cu Adrian.

În timp ce Sara îşi căuta mantoul, Musa făcu o temenea până la pământ şi, mă îmbrăţişă, ţopăind de bucurie:

— S-a sfârşit cu peştele! Trăiască despotismul! E şi el bun la ceva!

Într-adevăr, aşa era! Se sfârşise cu un „peşte”, dar se ivise un altul, către care destinul o împingea pe biata Sara. Tremurând la braţul meu, în noapte, ea mă întrebă:

— Şi tu crezi cum crede tata, că aici e mâna lui Solomon?

— Nu ştiu ce trebuie să cred, dar nu e imposibil. Celor de teapa lui, le stă în fire orice.

— Atunci, Solomon e un tip foarte puternic! gemu ea.

— Da, nu-ncape nicio îndoială! Klein nu e un vierme ca Titel!

Mă opri, atingându-mi faţa cu respiraţia-i de copil şi mă întrebă tremurând toată:

— Şi tu îl dispreţuieşti pe Titel, nu-i aşa?

— Sincer vorbind, ţi-o mărturisesc: da!

— Dar pe Klein nu-l dispreţuieşti?

— Ah! unde vrei s-ajungi? Detest pe toţi codoşii din lume, mai ales când ademenesc copile ca tine. Şi marea mea plăcere ar fi să-i văd pe toţi cu o piatră de gât, în fundul mării! Iată ce gândesc. Aici, ca-n orice chestiune, cred că sunt şi peşti între peşti…

— Adică?

— Mă plictiseşti Nu-ţi mai spun nimic!

Mă întreb dacă Sara nu este puţin fascinată de toate câte ne-a auzit vorbind despre isprăvile lui Solomon. Îmi aduc aminte că într-o zi plimbându-ne singuri, în timp ce Musa şi Titel îşi făcea tradiţionala siestă, Solomon ne-a întâlnit, ca din întâmplare; ne-a oprit ca să ne spună că nu-i purta nicio pică lui Musa şi că e gata să se împace cu el, ceea ce, de altfel, noi bănuiam de mult. În realitate, însă, Klein căuta o ocazie ca să vorbească Sarei. Şi îi vorbi, cu ocazia acestei întâlniri, cu calmul şi puterea lui de convingere proverbială, o măguli cu iscusinţă, se jură pe toţi dumnezeii săi de curăţia sentimentelor faţă de bătrân şi ne părăsi, sorbind-o pe Sara, cu aceste cuvinte.

— Dacă vreodată aş putea să vă fiu de ajutor, contaţi pe mine!

Cred că de-atunci, Sara, tot „adorând” pe Titel, se gândea adesea la Klein şi o idee năstruşnică îşi făcu loc în căpşorul ei. Probabil, vreo altă poveste cu un bar. Şi, în seara aceea, ea vruse ca eu să-i confirm gândul. Ah, asta nu!

Îl găsirăm pe Solomon în biroul său, puternic luminat de două lumânări mari. Era singur, îmbrăcat în costumul de călărie, care-l întinerea şi-l făcea frumos. Se vedea că aştepta vizita Sarei şi crezui că se va preface surprins. Spre marea mea uimire, mă înşelasem. Dimpotrivă, ne ului în sinceritatea sa afectuoasă:

— Vă aşteptam… rosti el, ieşindu-ne în întâmpinare, la uşă.

Dar Sara nu-l lăsă să continue:

— Domnule Klein! Domnule Klein, hohoti în lacrimi.

O aşează într-un fotoliu:

— Te înţeleg, sărmana mea Sara! Trebuie să fie ceva îngrozitor pentru dumneata… Dar… el îşi cunoştea prea bine situaţia delicată. Trebuia să ştie că Turcia asiatică nu-i Egiptul şi… nu trebuia…

— Dar ce-a făcut, Dumnezeule? Ce crimă…

— …Crimă, desigur, nu! Dar a furat.

— De unde ştiţi?

— Eu nu ştiu nimic. De altfel, nimeni n-o ştie precis. Dar satul e convins. Înţelege-mă: în această gaură de munte, oamenii trăiesc de secole, fără ca nimic important să le tulbure tabieturile. Se cunosc între ei, cum un cocoş bătrân îşi cunoaşte găinile sale. Ei ştiu, unul de la altul, ce e bun şi ce e rău. Astfel, poţi să găseşti printre ei tot ce ai vrea, afară de un hoţ! De lucrul ăsta, draga mea, fiecare garantează, aici, cu capul. Şi când, a doua zi după sosirea voastră aici, s-au observat furturi prin toate prăvăliile, ba chiar şi la farmacie, îndată au ghicit pe hoţ. Dacă nu i-au pus cătuşe la mâini, n-au făcut-o din respect pentru mine, care v-am adus aici. Libanezii sunt firi înţelepte, ocolesc scandalul. Dar au depus plângere, cerând să fie scăpaţi de nepoftit. Asta-i tot, micuţa mea!

Câtă minciună se afla în adevărurile evidente pe care Klein ni le punea în faţă, doar unul mai ticălos decât el ar fi putut s-o dovedească. Oricum, Klein jucase magistral. Şi micuţa părea să-şi dea seama. După un moment de

descumpănire, de reflecţie, Sara se ridică hotărâtă, cu ochii înotând în lacrimi şi cu dorinţe puternice:

— Domnule Klein, într-o zi mi-aţi spus că aţi putea să-mi fiţi folositor. N-aveam decât să contez pe dumneavoastră…

Nu îndrăzni să meargă mai departe, deoarece privirea lui Klein era severă, în timp ce pentru mine, care-l cunoşteam mai bine, această severitate îmi spune: „Du-te, frumoasa mea! În acea zi, ştiam bine de ce îţi promiteam ajutorul meu”.

Sara se înarmă cu cel mai drăgăstos surâs al ei:

— …Ei bine, aţi vrea dumneavoastră să interveniţi în această împrejurare?

Bătrânul motan se prefăcu cuprins de-o nelinişte adâncă… Fumam. Klein rămase pe jumătate lungit pe un divan. Aruncându-şi ţigara, se sculă şi-şi afundă privirea-i ştearsă în ochii negri ai Sarei:

— Dacă vreau să intervin… Natural că vreau, cu dragă inimă. Totul este să ştim cu ce rezultate ne vom alege. Nu-mi place să mă compromit în intervenţii zadarnice. Dumneata ştii: în Turcia trebuie să ceri numai ceea ce se poate obţine, fără de care…

— Dumneata poţi obţine tot! strigă Sara, sinceră, convinsă. Şi apoi e inutil să-ţi spun că Titel nu s-ar mai reîntoarce la Ghazir. Ne vom duce aiurea.

Ea vorbea la plural, dar Solomon o înţelegea cu totul altfel.

— De ce spui „noi”? Chiar dacă îl scap de puşcărie – ceea ce nu-i sigur – el va fi expulzat numaidecât. Şi-atunci, cum o să-l întovărăşiţi, când cu toţii sunteţi în mizerie?

— Este adevărat! răspunse Sara, învinsă. Apoi: Ei bine! salvaţi-l măcar de închisoare, domnule Solomon.

— Vrei să spui, să încercăm a-l salva.

— „Să încercăm?” Dar ce pot eu?

— Ce puteţi? Tot atât ca şi mine.

— Adică?

Klein îi apucă amândouă mâinile şi o ridică în picioare:

— Adică, uite aşa: mâine dimineaţă te aştept la ora plecării diligenţei. Vom coborî împreună la Beirut.

Apoi ne conduse până la poarta din stradă.

Simţii în acea seară, înapoindu-mă acasă, că în curând voi fi de prisos la Ghazir. Mâine, după plecarea matinală a Sarei, îl informai pe Musa despre pretinsa cauză a arestării lui Titel. Bătrânul sări:

— Aha! din cauza asta libanezii nu voiau să-mi dea de lucru, pentru că sunt socrul unui hoţ! De ce nu mi-ai spus că Titel fura? L-aş fi denunţat eu însumi!

— Lasă, e mai bine, acum. Dar altceva: după cele petrecute ce ai de gând să faci?

— Pe legea mea, nu ştiu ce să-ţi spun. Uite, cred c-aş face bine, dacă m-aş apuca şi eu de furat. Poate vor avea amabilitatea să mă expulzeze şi pe mine… în România!

— Lasă glumele, Musa! Nu eşti de părere că ne-am câştiga mai bine existenţa la Beirut sau la Damasc? Eu aştept înapoierea lui Solomon; îl voi ruga frumos ca să-mi dea o liră, pe care, desigur, n-o să mi-o refuze şi voi pleca la Damasc. Vrei să mă însoţeşti?

Ne aflam încă în paturile noastre. Musa mă privi fix, cu ochii lui trişti, care din ce în ce deveneau mai mici, până ce se închiseră într-o strâmbătură a feţei, şi brusc începu să plângă:

— N-o să-mi revăd… niciodată… familia!

Sării din pat şi-i luai capul, strângându-l la pieptul meu. Plânse în hohote, uşurându-şi inima. Apoi ne îmbrăcarăm şi ne îndreptarăm spre cafenea. Afară nu era frumos. Se stricase vremea. În acea dimineaţă, consumatorii erau îmbrăcaţi ca pentru toamnă. Ne răspunseră la bineţe, cu politeţea obişnuită şi nu ne spuse nimic referitor la cele întâmplate în ajun. Se vedea cât de colo, că le era greaţă de noi. Fapt care crea, în cafenea, o atmosferă mohorâtă, unde cuvintele şi frânturile de conversaţie cădeau ca nişte ocări în timpul unei rugăciuni. Eram foarte mâhniţi.

E atât de trist, să te simţi alungat din sânul unei colectivităţi, unde toată lumea era amabilă şi în ochii căreia n-aveai să-ţi reproşezi nimic josnic!

Ne băurăm cafelele şi ne fumarăm narghilelele, fără a rosti vreo vorbă şi aproape fără să ne uităm unul la altul. Ne aflam acolo, în situaţia a doi condamnaţi la spânzurătoare pentru greşeli necomise, şi ne simţeam doborâţi văzând că societatea omenească se preocupă mai puţin ca să fie dreaptă, decât să aibă totdeauna dreptate împotriva individului. Fireşte, sunt prea tânăr şi fără experienţă, ca s-o pot judeca; dar, din cele ce cunosc din trecutul umanităţii, nu pot uita că ea a confundat adesea marii oameni cu haimanalele. Şi coborând pe scara valurilor spirituale, vedem că-i de-ajuns să manifestezi cele mai mici veleităţi de independenţă, de rezistenţă în faţa mentalităţii comune consacrate, pentru ca societatea să te suspecteze şi să înceapă a-ţi bara calea către locurile pe care ea le rezervă numai celor care se feresc s-o contrazică sau s-o răstoarne.

În satul Ghazir, n-aveam altă vină, în afara aceluia de-a fi venit aici, ca să eşuăm ca nişte epave. Nu voim să trăim pe spinarea nimănui şi suntem gata să ispăşim crima de vagabondaj, executând lucrările cele mai grele şi mai prost plătite. Dar, după asta, nimeni nu ne poate refuza dreptul la existenţă; chiar la această existenţă „dezordonată”, ce ne-a plăcut s-o alegem; şi nici să fim socotiţi mai puţin demni de stimă, decât băcanul care în fiecare zi deschide şi închide uşa aceleaşi prăvălii, timp de cincizeci de ani. Căci, fără curajul vânturătorilor de ţări de teapa noastră, America nu şi-ar fi revărsat niciodată bogăţiile în dughenele satelor de pe întreg pământul.

Aşa că noi îndurăm nedreptatea oamenilor care fac numărul şi legea, chiar pe această biată terasă a unei dughene, de unde încă nu îndrăznesc să ne alunge – dar asta nu va întârzia! — şi din care cauză ne simţim atât de trişti, de parcă am fi ostateci la canibali. Culmea

nenorocirii, soarele ne refuză azi binefacerile sale. Aerul e umed, tremurăm. Văile sunt înecate într-o negură deasă, care întunecă zarea. Nu ne rămâne decât să ne căutăm alinarea în fundul inimilor noastre rănite.

Ne pregăteam să ne ascundem de fiinţele omeneşti, zăvorându-ne în camerele noastre, când iată că servitoarea lui Klein ne aduce două scrisori, câte una pentru fiecare, ca să nu se bucure numai unul, iar celălalt să continue a frământa gânduri negre.

Scrisoarea mea este de la îndureratul Mihail, care îmi scrie de la Sfântul-Munte, înfăţişându-mi stări de lucruri cinice, după cum urmează:

„Trăiesc aici în beatitudine. Nimic nu mă sâcâie. Toate «problemele» cu care mă ştiai preocupat altădată, astăzi îmi par copilării. Suntem nebuni, când credem că, într-o zi, omul va fi mai bun de cum e azi. Nu va putea să fie mai bun, pentru că nu are suflet. Nu are decât burtă şi sex. Are, de asemeni, şi puţină inteligenţă, dar asta nu-i sufletul. Dovadă, acest stareţ de aici: e un porc dintre cei mai mari! Mă ţine pe lângă el şi-mi spune că-i din simpatie. În realitate, îi e frică să nu spun «prostii» sclavilor pe care îi exploatează. Puţin îmi pasă. Mâncăm ţipari, minunaţi şi delicioşi, pe care «fraţii» îi pescuiesc în mare, tremurând de frig, zile şi nopţi! Nu mai vorbesc de claponii pe care îi îndoapă, dar pe care nu-i mănâncă decât stareţul şi invitaţii săi. Cât despre vinurile cu care udăm aceste bunătăţi rare, poate c-ai auzit şi tu că Sfântu-Munte e fără pereche în produse foarte fine, datorită grijii «fraţilor» noştri devotaţi, din care nu gustă nicio picătură. (Şi bine fac! Să bea apă de mare!) M-am îngrăşat mult şi barba mi-a crescut impresionantă. Nu o voi rade. Asta place femeilor de-o anumită vârstă şi… avere, printre care – la plecarea de aici – trebuie să-mi caut «doică» (Hm! te jigneşte vorba asta?) Fiindcă, în curând, voi fi la capătul noviciatului şi porcul de stareţ mă va soma să aleg între rasa călugărească şi haina civilă. Şi atunci, dragul meu idealist, voi fi silit să părăsesc

această frumoasă viaţă monahală, care cuprinde desigur multă lene, ţipari, claponi şi vinuri bune, dar şi plicticoase rugăciuni şi destulă pederastie obligatorie, pe care o dispreţuiesc, şi într-un caz şi în celălalt, ceea ce îl cam întărâtă pe «respectabilul părinte». Şi ce-ai vrea tu să fac, ieşind de-aci? Moartea şi-a clădit casă în plămânii mei. Niciodată n-am fost în stare să fac mare lucru cu mâinile mele, iar acum mai puţin ca oricând. Să mă omor? N-am nicio poftă, deocamdată. Nu-mi mai rămâne, deci, decât să mă însor (dacă m-o vrea!) cu vreo bătrânică copleşită de nevoia de afecţiune deosebită – specialitatea mea – şi să-mi poată garanta, în schimb, un dram de existenţă călduţă, timp de patru sau cinci ani, cel mult, ce cred că mai am de trăit”.

Bunule Mihail… Sărmane Mihail… Îmi sfâşii inima…

Scrisoarea lui Musa e mai veselă. Îi anunţă logodna fetei sale, mezina Ghizela, *„cu un băiat atât de frumos şi cinstit, şi deştept, şi care are o situaţie atât de frumoasă, fiind şef de raion la marile magazine «Carmen-Sylva»! La douăzeci şi nouă de ani! nu-i oare minunat, tată?”*

Tata plânge de bucurie şi sărută scrisoarea Ghizelei.

Apoi un nor îi întunecă faţa. Într-un colţ, nevasta lui adaugă: *„Numai că această comoară de băiat de n-ar afla întreg adevărul despre purtarea Sarei! Ar fi o catastrofă”*.

— Hai să vedem, ce capital mai avem! spuse Musa, scotocind prin buzunare. Trebuie să beau ceva, chiar acum. Cu atât mai rău. Mă simt, în acelaşi timp, şi fericit, şi nefericit!

Am băut, în dimineaţa aceea, fiecare câte trei păhăruţe de rachiu, sub ochii bravilor săteni, care, deşi ei înşişi beau, ne spionau cu coada ochiului şi ne judecau cu asprime. Vorba poetului nostru. „Virtutea este uşoară, când ai tot ce-ţi trebuie.”

Şi acum, iată sfârşitul poveştii lui Musa şi a scurtei dar emoţionantei vieţi dusă împreună, petrecută sub soarele Mediteranei.

Trei zile, n-am ştiut ce „învârteau” Solomon şi Sara la Beirut. Totuşi, cum timpul se îndreptase, iar zilele însorite ne înveseleau sufletele noastre melancolice, aproape că şi uitasem să ne gândim la aceste două fiinţe. Dar, într-o frumoasă după-amiază, ce vedem şi ne face să credem că visăm? O trăsură elegantă se opreşte în faţa casei unde locuiam şi din trăsură coboară Sara, împodobită ca pentru nuntă, ceea ce îi displăcu lui Musa, deoarece înţelese că fata lui, dând „lovitura”, s-a grăbit să vină ca s-o vadă cei din sat, umilindu-i astfel. Foarte preocupată şi dându-şi aere, îşi îmbrăţişă în grabă părintele şi ne trânti această veste, în gura mare, care ne luă piuitul:

— Haide, tată, să strângem repede catrafusele, tu şi Adrian! Ne înapoiem îndată la Beirut, cu trăsura ce-o vedeţi afară. Mâine seară, tu pleci, tată, la Constantinopol! S-a sfârşit calvarul tău. Te vei duce să-ţi regăseşti familia! De azi în douăsprezece zile, o să fii la Bucureşti!

— Şi tu? întrebă bătrânul, cu un aer vexat.

— Eu, ei bine, tată, voi avea, în sfârşit, barul meu!

Musa se clătină, muşcându-şi buzele:

— Tu… o să ai… în sfârşit… barul tău! Blestemat să fie Solomon! Nimic de spus: loviturile sale sunt de maestru… Aveţi drept, deci, să mă expediaţi acasă: vă stingheresc în drumul vostru, care e acelaşi. Şi Titel al tău?

— A fost expulzat ieri, răspunse Sara, închizând geamantanele.

Şi adăugă, cu un uşor ton protector:

— N-am putut face nimic pentru bietul băiat!

— Ah! „Voi” n-aţi… E magnific! Şi cine suportă cheltuielile imediatei mele repatrieri?

— Tată, mă calci pe nervi! Mai bine ajută-ne să împachetăm. Trăsura nu poate să aştepte.

— Da, fata mea, ai dreptate: în realitate, sunt mulţumit de… *toate* astea! Tocmai mi-a scris de-acasă că Ghizela s-a logodit…

— Logodită, Ghizela? Cu atât mai bine pentru ea! Dar haide, tată, ajută-ne! O să-mi povesteşti pe drum toate istoriile tale.

— Istoriile mele? Asta-i toată bucuria ta, la auzul unei veşti atât de fericită?

— Ce vrei, tată, poate că greşesc, spunându-ţi că între mine şi familia noastră se află o prăpastie, pe care nimic n-ar putea-o umple. Uite, fac prinsoare că mama profită de ocazie, ca să vorbească iarăşi de purtarea mea proastă. Ei bine, socotiţi-mă ca dispărută, moartă!

— Moartă? Şi dacă hoitul tău o să ne împută de la distanţă? Dacă îţi vei nenoroci surorile?

— Regret, dar n-am ce să fac! Am dreptul să-mi trăiesc viaţa mea, fie ea chiar de paceaură. Asta-i poate soarta mea!

Musa căzu pe un scaun şi murmură, cu capul între palme:

— Da, asta-i soarta ta!…

Sara se duse să achite câteva mici datorii la gazda noastră, o brutăreasa bătrână care ne dăduse adesea pe datorie numeroase *roll* – pâine plată ca o farfurie. Coborârăm bagajele la trăsură, care numaidecât porni, lăsând în urma noastră acest frumos Ghazir, care la urma urmelor, a fost prietenos cu noi, suportându-ne cu o cumsecădenie pe care mahalaua Brăilei mele nu mi-a arătat-o niciodată.

Musa traversă satul, ghemuit între mine şi Sara, cu capul în piept, fără să vadă sau să salute pe cineva. Şi ghazirienii, de treabă şi înţelegători, se făcură că nu bagă de seamă prostească sfidare a Sarei, care voia să-i umilească, cu zorzoanele ei; se ascunseră tăcuţi, la trecerea trăsurii. Mai târziu, când şoseaua dădu spre mare şi apusul soarelui începu să ne bronzeze feţele, Musa – asemenea unei broaşte ţestoase speriate – îndrăzni să-şi arate nasul, încetişor, privind în dreapta şi în stânga, locurile pe care le-am iubit atât; apoi se închise într-un mutism, ca o stană de

piatră, până la Beirut. Dar, în clipa când am trecut prin faţa locuinţei emirului, bătrânul se uită la mine, cu o privire ce parcă îmi spunea: „În ziua aceea, am fost mult mai fericit decât acum!”

Nu ne păsa deloc încotro ne îndreptăm, la cine şi dacă la sosire, ne aşteptau, poate, noi umilinţe. Nu ne trecea prin gând că Sara ar fi devenit, în mai puţin de trei zile, proprietara unei vile, la malul mării. Şi totuşi, trăsura se opri în faţa unei căscioare drăguţe, la ţărmul Mediteranei. O servitoare arabă apăru îndată în prag şi se aruncă asupra bulendrelor noastre, tot povestind cu volubilitate o mulţime de lucruri, din care înţeleseserăm doar că apartamentul este gata să ne primească. Ne transportarăm singuri bulendrele şi biata femeie fu cât pe-aci să se bată cu noi, ca să ni le smulgă. Sara, vrând să facă pe grozava şi să-şi joace rolul de stăpână, îi da porunci anapoda, într-o arabă care ne strica de râs.

„Vila” modestă a Sarei era alcătuită dintr-un parter cu trei camere ce comunicau între ele, una mai cochetă decât cealaltă, foarte curat întreţinute şi toate cu ieşire spre mare. Ah! intimitatea şi perspectiva ce avui, privind de la ferestrele lor, îmi dădură o stare proastă de descurajare: aş fi fost gata să slugăresc, chiar în tură cu servitoarea, numai să trăiesc în această vilă micuţă, o lună de toamnă frumoasă, ca aceea pe care o petrecusem la Ghazir… Eram însă hotărât să nu petrec decât o noapte la Sara! A doua zi, după plecarea lui Musa, aveam să părăsesc şi eu Beirutul.

Totuşi, rămăsei să contemplu, acolo, singur Mediterana în amurg. Alături, într-o odaie, Musa şi fiică-sa tăifăsuiau. Îmi cercetai din nou conştiinţa şi mă întrebai, pentru a suta oară, dacă nu eram pe un drum greşit, dacă nu eram chiar un nebun, vrând ca de-a lungul vieţii mele să nu fac niciun fel de concesii societăţii, în vreme ce toată lumea le face; să nu abdic din timp în timp, deşi totul era abdicare în jurul meu, fiindcă nevoia de-a exista, cât mai confortabil cu putinţă, era mai puternică decât toate moralele din lume;

că însuşi Mihail – care voia să fie „dintr-o bucată”, preferind să cutreiere pământul, cu traista în spate, decât să se plece cerinţelor familiei sale aristocrate – se vede, acum, în situaţia de-a alege între o viaţă aproape dezonorantă şi sinucidere şi să opteze pentru prima. Cazul său mă tulbura profund. Întorsei problema pe toate feţele, îngrozitor de singur, cu ochii plini de acest măreţ apus de soare care se reflecta în apele Mediteranei şi pe crestele muntelui, într-o infinitate de nuanţe, de la auriu la violet, Oh, pământule, pământule! Numai tu poţi să fi grandios şi demn, în timp ce noi, fiinţele omeneşti, nu putem exista fără a ne înjosi reciproc.

Seara mâncarăm tăcuţi, posomorâţi şi ne culcarăm numaidecât. Nimeni nu veni să ne tulbure, ceea ce fu o fericire. Mă culcai în acelaşi pat cu Musa, fără să-mi dau seama de ce, cu toate că din cele trei camere două aveau câte un pat, iar ultima un divan. Cum dorm prost în doi, m-aş fi mulţumit cu divanul, deşi n-avea nici cearceafuri, nici cuvertură, dar nimeni nu mi-a cerut părerea. Din fericire, bătrânul nu-mi bâzâi la ureche nicio litanie, aşa cum mă aşteptam. Mă lăsă gândurilor mele învălmăşite şi vuietului straşnic al mării, pe care-l asculta şi el, cu ochii deschişi, senin. Cu puţin înainte să adormim, îmi puse mâna pe umăr şi-mi spuse:

— Nu trebuie să te simţi pierdut… Eu plec. Dar tu n-o să fii obligat să trăieşti în bordelul lor, fiindcă îţi voi da o liră turcească şi o să poţi pleca la Damasc. Să nu ceri nimic lui Solomon. E mai bine. Şi dacă fata mea o să vrea să te ajute, eu zic s-o refuzi.

Îmi vorbea cu vocea înecată în lacrimi. Terminând, mă îmbrăţişă şi se întoarse cu faţa la perete.

A doua zi dimineaţa, când toţi ai casei dormeau încă, ne-am strecurat ca doi hoţi, să ne fumăm ultimele narghilele la malul mării. Musa era otrăvit până-n vârful unghiilor, de ura ce o nutrea împotriva Sarei. Gândul de-a se întoarce acasă ca o curcă plouată, după ce îşi promisese c-o va aduce – cu

sau fără voia ei – îi era mai apăsător decât dacă ar fi trebuit să le anunţe moartea Sarei.

— Ţi-o jur că m-aş îmbăta de bucurie, dacă aş vedea-o lungită moartă, colea, sub ochii mei. Târfa dracului!

Nu-mi erau boii acasă, în dimineaţa aceea, pentru a aproba cu entuziasm un atare exclusivism sentimental. Îl simţeam fratele meu, dar în acelaşi timp, copleşitor de nedrept. Încercai să-i comunic sărmanului tată propriile-mi îndoieli, ca să-i micşorez violenţa urii. Osteneală zadarnică.

— Desigur!… Ţi-e uşor să fi îngăduitor, pentru că nu eşti în cauză!

— Ba da, prietene, mă aflu în acelaşi cazan cu tine! Toată viaţa mea e în joc. În clipa de faţă, sunt pe cale să realizeze osatura sufletului meu; ea va fi solidă sau hibridă, după cum voi înţelege sau nu, de pe acum, legile existenţei normale. Fiindcă numai sfinţii şi nebunii pot să ducă o viaţă anormală şi eu n-aş vrea să fiu ca vreunul dintre ei.

Musa mă privi aiurit:

— Dar ce caută nebunii, sfinţii şi osatura sufletului tău în bordelul Sarei?

— Iată ce caută: eu mă întreb – şi tu trebuie să te întrebi, la rândul tău – dacă avem dreptul de-a impune cuiva regulile morale care ne convin. De pildă, urăsc egoismul şi aş fi în stare să impun lumii dreptatea, cu lovituri de bici; dar cine îmi garantează că nu sunt un nebun, susţinând că justiţia trebuie să guverneze, în mod normal, viaţa oamenilor? Iar în cazul Sarei, de ce vrei tu ca ea să judece cinstea şi necinstea cu capul tău şi nu cu al ei? Ştii tu că în Japonia prostituţia se practică, pe faţă, de tinerele fete din lumea bună, înainte de măritiş, ca să-şi strângă zestre şi că după aceea îşi găsesc bărbaţi foarte respectabili.

— Fac japonezii asta? Ei bine, eu n-o să fiu niciodată japonez! Da! Ia spune-mi, ce te-a apucat, aşa tam-nesam, să vrei să mă convingi că Sara ar avea dreptul să-şi continue acest fel de viaţă?

— Pentru că simt în mine o puternică nevoie de-a înţelege, înainte să condamn! Uită-te la Mihail: el n-a vrut să facă nicio concesie alor săi şi a plecat de-acasă, ca să ducă o viaţă sfârtecată de concesiuni şi, pe deasupra, vrednică de plâns, ceea ce, în realitate, înseamnă un faliment al dorinţei noastre de independenţă şi poate o pedeapsă. Dar mă întreb: cine are dreptul de-a defini natura concesiilor ce convin temperamentului nostru? Fata ta, Ghizela, are oroare de prostituţie; ea e gata să se plece, chiar şi în faţa unui bărbat care ar face-o să sufere mii de ofense. Sara, cealaltă fată a ta, are, cu siguranţă, oroare de viaţa cinstită care-i place Ghizelei; ea preferă să-şi piardă urma în lume şi să se culce cu primul venit, pentru un pumn de bani sau pentru o masă. Tot aşa răspundeam şi eu mamei mele, când mă întreba pentru ce duc o viaţă de vagabond; şi cum e şi natural, mama nu mă înţelegea. Tu n-ai s-o înţelegi deloc pe Sara, la fel ca şi părinţii lui Mihail, pe bietul lor fiu. Dar, pentru mine, problema e alta. Până acum am vorbit despre neînţelegerile între copii şi părinţi, certuri trecătoare între două generaţii. Pentru mine, conflictul, foarte grav şi permanent, este în altă parte. Şi anume, atunci când individul, afectuos şi sociabil, dar îndrăgostit de această independenţă care-i libertatea mişcărilor sale, se ridică împotriva societăţii omeneşti, a cărei existenţă este clădită tocmai pe renunţarea fiecăruia dintre noi, la această libertate. Şi atunci, mă întreb, şi pe bună dreptate, dacă nu e aici drama, asemănătoare cu a şoarecelui în ghearele pisicii. Dar nu-i totul: când citesc, printre rânduri, scrisorile lui Mihail, mă întreb dacă nu-i pe cale să-şi blesteme pasiunea pentru libertatea mişcărilor sale, dacă nu le socoate ca o aberaţie a spiritului său, mai mult victima orgoliului nostru decât ca o necesitate absolută, ca o condiţie de viaţă. Şi, în cazul ăsta, la ce servesc toate suferinţele pe care le acceptăm ca un preţ de răscumpărare a fericirii noastre, pentru că nu există fericire, iar abdicarea te pândeşte la capăt? Nu-ţi mai spun că, în ziua tardivei

abdicări, s-ar putea să ai teribila remuşcare filială, de-a fi rănit, adesea mortal, sufletul unei mame, al unui tată, care s-au sacrificat pentru tine. Vezi tu, Musa, iată de ce nu ştiu pe cine să compătimesc mai mult, pe tine sau pe Sara, care din voi are dreptul la dragostea mea pentru om.

Nu-mi închipuiam, în ziua despărţirii noastre, câtă dreptate avusesem ca să-i ţin lui Musa acest „discurs” de milă frăţească.

Bătrânul s-a despărţit de fiică-sa, nevrând s-o îmbrăţişeze. Eu am plecat la Damasc, a doua zi. Câteva săptămâni mai târziu, logodna Ghizelei fu ruptă din pricina Sarei. Nefericitul tată muri subit.

Apoi cinci ani trecură, la capătul cărora mă găseam eu însumi destul de prăpădit, cu trupul şi sufletul, din vina aceluia care ne-a creat, în acelaşi timp buni şi răi, inteligenţi şi proşti. Într-o zi de noiembrie 1911, am debarcat pentru a şasea oară în această Alexandrie a Egiptului, plină de amintirea lui Musa. La „Fortul Napoleon”, un biet bar, descoperii o biată Sara, care, din mică şi delicată, devenise un fel de pisică jigărită şi murdară, cu ochii înfundaţi în orbite, părul vraişte şi gura – mai ales gura – cusută, lipită pentru veşnicie. Ea se afla înapoia unei tejghele răpănoase, cu privirea în stradă, în timp ce un băieţel arab, slăbuţ, servea doi tineri marinari olandezi, beţi de viaţă şi zburdalnici ca doi căţei. Marinarii nu încetau cu glumele, puţin măgulitoare, la adresa damei mute de la tejghea, pe care o luau drept o mumie de curând scoasă din sarcofagul ei.

Mă aşezai foarte aproape de uşă şi cerui un vermut.

Nici sunetul vocii mele, mai mult decât prezenţa mea, nu clinti măcar un muşchi de pe figura Sarei. Totuşi, eram sigur că mă recunoscuse.

Plătii şi ieşii.

Nisa, martie 1934

ADDENDA
NOTE

POVESTIRILE LUI ADRIAN ZOGRAFI

HAIDUCII

Într-o pagină autobiografică, Panait Istrati mărturiseşte că: „în adolescenţă, zilele de foame şi hoinăreală alternau cu lectura pătimaşe a *Haiducilor* noştri”, care, „departe de-a fi legendari, sunt tot ceea ce poporul nostru a putut să aibă mai adevărat, în dureroasa lui istorie. Legenda – uşor de recunoscut şi de înlăturat – nu începe decât acolo unde povestitorul, în generozitatea sa, îşi face o plăcere în a atribui acestor justiţiari populari isprăvi fantastice, unde cauza dreptăţii iese, mai totdeauna, biruitoare”. Şi ca o concluzie, el adaugă: „(…) la această şcoală a Frumosului, unit cu nevoia de dreptate, s-a format spiritul meu. Arta s-a mărturisit ochilor mei, sub o înfăţişare potrivită cu temperamentul meu şi nădejdiile unei omeniri obidite[{35}]”.

Era, deci, firesc ca *haiducii* să-şi aibe un loc de cinste în opera sa, mai precis, în ciclul „Povestirile lui Adrian Zografi”, pe care îl va şi încheia cu volumele *Présentation des Haïdoucs* (*Haiducii*, titlu dat în româneşte de autor) şi *Domnitza de Snagov*.

Panait Istrati le anticipează prezenţa în volumul *Moş Anghel*, unde va include în final povestirea *Cosma*. („…

familia noastră, spune el, numără un strămoş haiduc, *Cosma*, nume ce nu figurează în galeria haiducilor”).

Într-o scrisoare[{36}] adresată lui Romain Rolland, el se explică astfel: „În *Cosma* nu voi face decât să anunţ *Haiducii*, povestire din care îţi vei putea face o idee precisă despre ei, deşi incompletă. *Cosma* îmi va sluji să răstorn atmosfera sumbră din *Moş Anghel* şi să creez un echilibru, printr-o explozie de viaţă…”

În aceeaşi scrisoare, Panait Istrati dă în continuare unele amănunte asupra ceea ce îi va continua opera, după apariţia lui *Moş Anghel*: „(…) Al treilea şi ultimul volum al ciclului «Viaţa lui Adrian Zografi» se va numi *Haiducii* – tineri revoltaţi din România, în timpul ocupaţiei greco-turceşti. Ei îşi părăseau casele şi se refugiau în păduri, înarmaţi, hrăniţi şi încurajaţi de populaţia satelor. De-acolo, năvăleau peste asupritori – oameni ai stăpânirii sau simpli spoliatori şi satiri – pe care-i sugrumau şi-i jefuiau. Banii mergeau în popor. Aceşti răzbunători populari mergeau ei înşişi adesea la spânzurătoare sau piereau în luptele cu *potera*, armată de lefegii care urmărea pe haiduci.

Ceea ce voi scrie, nu va fi nicidecum o povestire fidelă şi patriotică, ca *Haiducul* Elenei Văcărescu, scris în limba germană… Legenda ne transmite o duzină de atari figuri, însă mai idealizate, înfrumuseţate şi monotone. Eu mi-i închipui altfel. Puţin îmi pasă de legendă şi de patriotarzii români, care vor protesta din răsputeri că am desfigurat legenda haiducilor. Eu voi scrie despre ceea ce a fost omenesc în aceşti haiduci.”

La sfârşitul lui ianuarie, volumul *Haiducii* era aproape terminat. Îşi modifică planul, în continuare, al epopeii *Haiducilor*: „Vor fi două volume: *Présentation des Haïdoucs* (aproape gata). Autorul este inexistent, Adrian dispărând de la primele rânduri ale cărţii. Irimia este cel care povesteşte, iar haiducii se prezintă singuri, unul după altul. Cât este de greu, prietene, să-l ţii pe cititor cu respiraţia tăiată! Al doilea volum va fi alcătuit din două părţi: 1.

Plecarea haiducilor (faptele, luptele şi speranţele lor) şi 2. *Înapoierea haiducilor* (declinul, înfrângerea şi căderea lor) {37}."

Anul 1925 cuprinde evenimente de mare importanţă pentru biografia scriitorului nostru, care îl obligă să întrerupă scrierea părţii a doua a *Haiducilor*. Mai întâi, aniversarea a şaizeci de ani de viaţă ai lui Romain Rolland; prietenii-rollandişti iau iniţiativa unui volum omagial: *Liber Amicomon Romain Rolland* şi Georges Duhamel îl invită să colaboreze. „Mi-am spălat faţa şi mâinile, şi am trăit una din zilele şi nopţile rare ale vieţii mele, scriind mărturisirea *Les trois phases de mon Romain Rolland*{38}", care punctează însemnătatea operei şi a prieteniei cu marele scriitor francez, în apariţia noului Gorki al Balcanilor, pe firmamentul literaturii universale.

În toamna aceluiaşi an, se reîntoarce în patrie, după o absenţă de aproape zece ani. Pregătirea acestei călătorii, traducerea lui *Moş Anghel* în limba română{39} şi scrierea volumului *Trecut şi Viitor*, debutul său ca scriitor român, îl absorb pe de-a-ntregul.

Primul volum *Haiducii (Présentation des Haïdoucs)* apare la sfârşitul lui iulie 1925. Romain Rolland se grăbeşte să-i împărtăşească entuziasmul şi preţuirea într-o scrisoare{40}, pe care o reproducem integral, pentru frumuseţea şi justeţea adevărurilor din cuprinsul ei:

„*Cu toate că* haiducii sunt departe de noi, cei din Occident, (să urmăreşti cu răbdare, până la sfârşit, fraza mea);

cu toate că aceste povestiri ne readuc, în aparenţă, la romantismul din epoca Misolonghiului;

cu toate că mi-e dor de povestirile despre dumneata însuţi, despre viaţa dumitale, despre prietenii dumitale, pe care le am la inimă, din ziua când mi-ai încredinţat, odinioară, câteva relicve;

cu toate că nu există un «cu toate că» ce ar putea rezista, îţi mulţumesc pentru frumosul volum ce mi-ai trimis şi care m-a delectat: este o nouă capodoperă, iar dumneata un geniu înnăscut.

Nu aş vrea să-ţi sucesc capul, nici să te fac să abuzezi de prodigioasa dumitale virtuozitate, dar, fie că mă înşel sau nu, trebuie să spun ceea ce gândesc: eşti singurul geniu al povestirii, al frumoasei povestiri, al nuvelei, al prozei artistice, pe care-l recunosc în literatura actuală. Dar, caută să uiţi toate acestea, ca să-ţi păstrezi necontenit felul dumitale puternic, care se desfăşoară pentru propria satisfacţie şi nu pentru gloria literară, care e firavă şi bolnăvicioasă.

Volumul acesta e mai bine închegat… Această suită de nuvele câştigă, tocmai prin faptul că este legată într-un mănunchi (şi aceasta e noutatea în cărţile dumitale, unde uneori spicul era mai frumos decât mănunchiul); ele formează o puternică unitate, iar finalul (*geneza* şi *replica* sa) e neaşteptat (prin logica sa), e o lovitură de geniu, zguduitoare şi tragică.

N-ai nevoie «să-ţi găseşti drumul», cum mi-ai scris pe exemplarul dăruit. Adevăratul mare poet *îşi urmează* drumul, fără a-şi da seama că *l-a şi găsit*. Dumneata eşti pe acest drum. Mergi înainte! Pentru oamenii de raţiune, şi nu pentru creatori, ţinta e în afară. Ţinta dumitale e în dumneata. Drumul ţi se deschide în faţă şi se desfăşoară, pe măsură ce-l străbaţi. «Avanti Istrati!»”

Criticul danez de renume european, *Georg Brandes*, aprecia că „Povestirile lui Adrian Zografi” ne reamintesc de literatura sagaurilor din Islanda. Oricât de ciudat ar părea, la haiducii români ni se dezvăluie o stare de prospeţime sufletească şi de cruzime mai mare decât la islandezi, ce se trag din vikingii de-acum o mie opt sute de ani{41}”.

Georg Brandes era un înfocat admirator al operei brăileanului nostru. „Eu însumi, îi scrie într-o scrisoare (1 august 1925), sunt un fel de haiduc. Numai că, pentru

mine, dreptatea şi adevărul sunt unul şi acelaşi lucru”. Despre „seria Povestirilor” afirmă că: „într-însa se află esenţialul: *flacăra*”, iar despre cartea *Haiducii*, o socoate „mai puţin surprinzătoare decât *Chira Chiralina*”.

În ţara noastră, literatura haiducilor a ocazionat o gamă largă de aprecieri, de la cele mai entuziaste până la totala subapreciere:

Nicolae Iorga: E nota lui *Ghiţă Cătănuţă*, a lui *Radu Anghel* şi al lui *Bujor Haiducul*. D. Steimberg, din Şelari, şi-ar recunoaşte, dacă ar şti franţuzeşte, editura. Numai că noi am isprăvit o întreagă generaţie cu N. D. Popescu. Că el învie în Franţa, poate fi regretabil pentru gustul francez; pentru noi, însă, înviatul nu mai prezintă niciun interes. („Ramuri”, Craiova, 15 iunie – 1 august 1924)[{42}]

E. Lovinescu: Unii compatrioţi au văzut în scriitorul brăilean un povestitor de haiduci, crescut în umbra venerabilă a lui N. D. Popescu. Romain Rolland văzuse în el un urmaş autentic al lui Gorki. Asemănări exterioare: nici haiducul naţional, nici vagabondul rus nu constituie elementul esenţial al literaturii lui Istrati. Firul legăturii se urcă, mai de grabă, spre povestitorii orientali ai celor *O mie şi una de nopţi*: literatură de miraculos şi de invenţie, de aventuri fără preocupări psihologice şi etice, literatură ce se îndreaptă spre curiozitatea mereu deşteaptă şi mereu nesatisfăcută, fără intenţii artistice, literatură modernă, nepăsătoare, pătrunsă de o ataraxie universală, fatalistă deci, clasică oarecum prin mulţumirea de sine, proaspătă totuşi prin naivitatea cu care sunt privite întâmplările vieţii. (*Istoria literaturii române moderne*, vol. II, editura Ancora – S. Bervenisti, 1926)

Camil Petrescu: S-a spus, cu miere şi cu sare în frază, că Panait Istrati ar fi un simplu povestitor de «vieţi de

haiduci», care a cucerit străinătatea datorită farmecului exotic al subiectelor înseşi […]. Cine judecă însă aşa, e un năuc al valorilor, al bogăţiilor artei […] Acestor subiecte stupide, Panait Istrati le-a dat o substanţă sensibilă, o plasticitate de o vigoare rareori ajunsă în literatura universală. Anumite fapte şi portrete haiduceşti au căpătat sub pana lui o măreţie cu ADEVĂRAT homerică […] Dar pentru făcut aceste constatări, e timp nesfârşit, căci opera lui Panait Istrati e sortită multor veacuri, şi oamenii viitorului nu-şi vor mai închipui, probabil, că aşezându-se cu ura lor pe un cadavru, acoperă şi sufocă o parte din geniul speciei însăşi („Gazeta”, 19 aprilie 1935)

Perpessicius: Povestitor înnăscut, din marea familie a povestitorilor orientali, aşa cum l-a intuit şi definit Romain Rolland, în prefaţa *Kyrei Kyralina*, Panait Istrati se dovedeşte în cursul întregii lui opere – nicăieri însă cu mai multă pasiune, cu mai multă culoare şi cu mai multă spontaneitate ca-n întâiul ciclu, în acele *Povestiri ale lui Adrian Zografi*, sau, pe numele volumelor: *Chira Chiralina, Moş Anghel, Haiducii* şi *Domniţa din Snagov*.

Ciclul acesta, care prefigurează pe cel de-al doilea, a adevăratei Odisei a lui Adrian Zografi, este oarecum călătoria lui imaginară, pe care Panait Istrati o face, în tovărăşia eroilor săi, întâi pe drumurile patriarhale ale pământului nostru şi, după aceea, pe drumurile şi somptuoase, şi de pierzanie ale Orientului.

În realitate, când cauţi bine, toată ţesătura aceasta de aventuri e rezultatul unei fuziuni dintre cele mai fericite între eposul nostru popular şi eposul oriental al celor *O mie şi una de nopţi*. […]

A fi înălţat pe eroii cântecelor noastre bătrâneşti şi din figuri schematizate oarecum, ca nişte fresce bizantine ale istoriei noastre sociale, a-i fi promovat în planul epopeilor orientale şi homerice, iată ceea ce a izbutit Panait Istrati,

iată originalitatea lui în conspectul literaturii noastre naţionale.

Eroismul acestor haiduci, ai sorţii şi ai codrilor, împătimiţi de libertate şi onoare, chiar când e vijelios şi năpraznic, păstrează o ţinută, o demnitate, o nobleţă, pe care o întâlnim numai în marile creaţiuni homerice. Vorba lor e cumpănită şi aleasă, pentru că-n ea picură înţelepciunea veacurilor. […]

Literatura lui Panait Istrati este literatura unui suflet, a unei inimi mai curând, a unei sensibilităţi, profund umanitare, (…) şi din pricina aceasta literatura lui a încălzit inimile cititorilor, prin omenescul întâmplărilor şi simplicitatea cu care sunt înfăţişate. Mai mult decât celelalte sentimente, ceea ce a ţinut Panait Istrati să consemneze în paginile cărţilor lui – şi chiar în cele extraordinare ale haiducilor – sunt bătăile inimii, omenia, bunătatea, spiritul samaritean. Inima este în centrul acestui personal sistem solar al operei lui. („Revista Fundaţiilor”, iunie 1942)

Al. Piru: În *Présentation des Haïdoucs*, haiducii definiţi ca „prieteni ai omului liber” şi „justiţiari ai nedreptăţii” îşi povestesc fiecare isprăvile (fără să vrea, desigur, autorul uzează de tehnica nuvelei italiene, a *Decameronului*, care e şi aceea a *Halimalei*). […] Această operă a lui Panait Istrati este comparabilă cu *Hanu Ancuţii* de Mihail Sadoveanu, evident scriere mai rafinată artisticeşte şi de un umor ce lipseşte scriitorului brăilean. Însă echilibrul povestirii, desfăşurarea în cadenţă dramatică a epicului, exactitatea gesturilor lumii primitive, ceremonia prezentării eroilor, sunt şi la Panait Istrati remarcabile. („Viaţa românească”, februarie 1957)

Adriano Tilgher: Totul este limpede, totul este simplu în aceste povestiri şi, totuşi, totul este grav şi adânc, totul are accentul serios al destinului şi freamătul eternei

nelinişti umane. Figurile au caracterele realităţii celei mai precise şi totuşi răsar dintr-o atmosferă palpabilă de vis. Este epopeea modernă în chip de povestire orală, poporană, având drept eroi, vagabonzi însetaţi de aventuri şi doruri ce-i poartă din ţară în ţară, fără odihnă, hetaire frumoase şi senzuale, haiduci inimoşi şi generoşi pe care împilarea puternicilor i-a împins spre munte şi pădure, cruzimea sorţii, dorul de-o viaţă mai bună şi simpatia pentru ţăran şi umil.

Personajele lui Istrati sunt făpturi create de-o fantezie în care simţul tragic al vieţii unui Gorki s-a împlinit la vântul cald, venit dinspre magicul Orient. Un penel sobru şi puternic evocă, în trăsături de neuitat, lacurile, bălţile, pădurile, munţii şi câmpiile dunărene. („La Cultura”, 15 decembrie 1927)

Henri Barbusse: […] autor magnific al *Haiducilor* şi *Codin* şi al atâtor alte cărţi, care au căzut ca nişte bolizi în literatura burgheză, este el, Panait Istrati, unul de-ai noştri? Noi, ceilalţi, revoluţionari şi comunişti, aşa l-am socotit totdeauna… Şi chiar atunci când anumite atitudini ale acestui spirit, de-o independenţă feroce, sălbatică, erau exploatate împotriva disciplinei revoluţionare. […] Nu-i spus îndeajuns că literatura *Haiducilor* aduce doar un realism simplu, greu şi vast, care modelează în chip puternic imaginea compactă a speciei umane. În paginile lor respiră un suflu de reînnoire socială, generat nu atât din cauza calităţilor sau defectelor ce strălucesc în personajele lui Istrati, uneori epice sub înfăţişarea lor aspră. Această tendinţă social-umanitară se răsfrânge dintr-o luptă pentru ridicarea mulţimii la locul pe care trebuie să-l aibe în destinele sociale. […]

De-acum încolo, aceste milioane de îngenuncheaţi şi exploataţi îşi cer locul lor în omenire şi sunt pe punctul de a-l obţine. Dezrobirea va veni de jos, adică din imensul rezervor uman, şi pe bună dreptate, pentru că aici este

sălaşul muncii temeinice şi de reîmprospătare a vieţii generale.

Aici talentul puternic şi încrezător al lui Panait Istrati este *revoluţionar*. […] El simbolizează *echilibru* şi *umanitate*. („L'Humanité", 18 mai 1928)

Louis Guillaume: Într-una din cărţile sale cele mai epice (*Haiducii*), Istrati ne prezintă, în „Peştera Urşilor", din Valea Întunecată, mai multe tipuri de haiduci, care nu sunt poate decât diferite încarnări ale aceluiaşi personaj – Panait Istrati – în diferite etape de evoluţie. Iau astfel cuvântul: haiducul egalitar, haiducul individualist şi haiducul dezamăgit.

Primul este revoltatul cu suflet generos şi pasionat. Al doilea este haiduc numai „pentru haiduci". Iar al treilea n-are nici entuziasmul primului, nici egoismul celui de-al doilea. „Sunt haiduc, ca să-i apăr pe sclavi. Am îndurat deseori frica. Îmi spuneam: la câmpie sau în codru, peste tot se află stăpâni care asupresc". […] Se află aci, cu siguranţă, propriile frământări şi ezitări ale lui Istrati, dialogul său lăuntric. Şi, fără nicio îndoială, filosofia lui Adrian Zografi: să lupţi, fără speranţă de succes sau recunoştinţă, pentru dezrobirea totală a Omului. (Méditerranea, ianuarie, 1936)

Monique Jutrin: Istrati se străduieşte să recreeze culoarea locală, pitorescul de altădată, împrumutând de la baladă decorul, cadrul istoric şi miturile sale, insuflând personajelor frământările unui om din secolul XX, concepţia autorului despre dreptate şi revoltă. *Haiducul* devine astfel un erou tipic istratian: luptător independent, dăruit în mod sălbatic libertăţii. […]

În locul personajelor stereotipe ale baladei, el aduce fiinţe omeneşti, care, departe de-a fi eroi perfecţi, au toate slăbiciunile şi contradicţiile umane: „Să umanizez drama, să îndepărtez eroismul umflat peste măsură, să temperez

donchişotismul acţiunii, să le acord eroilor partea lor de slăbiciune şi scăderi omeneşti, iată ceea ce am încercat să fac”{43}.

În gloata acestor haiduci, rând pe rând egoişti şi altruişti, Istrati se caută pe sine. Revolta lui, transpusă, hrănită de povestiri fabuloase, de amintiri şi lecturi, îşi găseşte încarnarea cea mai vie în haiducul în afara legii (*Cosma*), revoltat (*Irimia*), patriot ca misterioasa *Floarea Codrilor*.

„Apariţii din poveste?” Ele par, mai degrabă, acele gravuri populare care l-au făcut să viseze în copilărie.

Istrati împrumută folclorului, miturile şi temele sale; limbajul său este îmbibat cu expresii de factură populară. Dar, degajându-se de cadrul strâmt al folclorului, el transcende aventura haiducă, dându-i o dimensiune nouă: sensul tragic al oricărui destin omenesc. Recreând atmosfera baladei, Istrati îşi regăseşte suflul dramatic. (*Panait Istrati, un chardon déraciné*, Paris, Memper, 1970, p. 190–191).

Roger Grenier: Noţiunea de *haiduc* corespunde nu numai viziunii filosofice şi poetice a lui Istrati asupra lumii şi a societăţii, ci însăşi naturii sale. El era un revoltat care nu suporta nicio oprelişte, ceea ce l-a împins să vagabondeze în spaţiul Mediteranei. A fi un om liber, iată întreaga filosofie a haiducilor, întâlnim în opera lui tirade perfect libertare. Adică o fundamentală opoziţie faţă de orice opresiune, de tot ceea ce îngrădeşte pe om, împotriva chiar a lui Dumnezeu şi a naturii, împotriva oricăror constrângeri morale. (*Cahiers romains d’études littéraires*, Bucarest, Univers, nr.1, 1981)

Încheiem aprecierile critice, cu propria... apreciere a autorului, aflată într-una din paginile confesiunii *Trecut şi Viitor*:

„Eu mă adresez omului pentru care viaţa e o luptă aprigă, din ziua când a ieşit de pe băncile şcolii primare, aşa cum s-a întâmplat cu mine, a omului care se zbate în ghearele acestei vieţi şi care caută scăpare. Lupta aceasta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în acelaşi timp, cu legile firii şi cu cele create de om. Împotriva celor dintâi nu putem aproape nimic […]. Dar iată că mâine năvălesc *Haiducii*. Simţirilor omeneşti de totdeauna li se adaugă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe şi năzuinţi conştiente sunt închise în acelaşi cuptor şi arse până la topire. Aci, nedreptatea veşnică a omului e luată de piept şi ţintuită în văzul tuturor.

Nu dau problemei nicio soluţie spiţerească, nu consfinţesc nicio metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea veşnică a omului nu e o şaradă pe care o rezolvi petrecând, dar consfinţesc, în schimb lupta eternă a fiinţei umane cu semenul său, născut lup”.

Repere bibliografice: *Din povestirile lui Adrian Zografi: Haiducii*, Bucureşti, editura Cugetarea, f.a. (Traducere de: I. Neagu-Negulescu); *Haiducii (Povestirile lui Adrian Zografi)*, Bucureşti, editura Vremea, 1943. (Traducere de Alexandru Talex); *Opere alese III; Prezentarea Haiducilor*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, ediţie bilingvă. (Traducere de Eugen Barbu. Note de Al. Oprea); *Prezentarea Haiducilor, Domniţa din Snagov*, Bucureşti, Editura pentru literatură 1969, colecţia „Biblioteca pentru toţi”. (Traducere de Eugen Barbu); *Haiducii, Domniţa din Snagov*, Bucureşti, editura Militară, 1971, colecţia „Columna”. (Traducere de Eugen Barbu.)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: *Les Haïdoucs. I. Présentation des Haïdoucs (Les récits d’Adrien Zograffi)*, Paris, éditions Rieder, 1926, col. „Prosateurs français contemporains”; *Présentation des Haïdoucs*, în vol. *Oeuvres*

de Panaït Istrati I. Les récits d'Adrien Zograffi, Paris, Gallimard, 1968 şi 1978; *Les Haïdoucs* Paris, Gallimard, 1983, col. „Folio".

DOMNIŢA DIN SNAGOV

Este cartea care încheie epopeea *Haiducilor* şi, în acelaşi timp, „Povestirile lui Adrian Zografi”. A fost scrisă după înapoierea din România, în toamna anului 1925, apărând în librării în luna iunie 1926.

După cum o şi mărturiseşte, *Domniţa din Snagov* a fost scrisă „cu puţină tragere de inimă”, cu multă revoltă şi amărăciune, din cauza celor văzute în patrie: dezmăţul partidelor care considerau ţara ca pe o moşie şi o exploatau fără milă; agresivitatea Siguranţei care-l urmărea pas cu pas şi îl şicana, asmuţind împotriva lui bandele huliganice; atacurile lui N. Iorga şi Al. Cazaban care îi contestau orice valoare literară, considerându-l o „invenţie a librăriei franceze”. Sunt celebre şi ilustrative cuvintele lui Nichifor Crainic: „Te-am primit cu flori, te vom urmări, cu degetul pe trăgaci!”

„Cu degetul pe trăgaci” a fost urmărit, până în clipa când a închis ochii şi chiar după aceea…

Ediţia originală a *Domniţei din Snagov* are o prefaţă în care Panait Istrati explică cititorului francez pentru ce a scurtat epopeea *Haiducilor* – prefaţă care va înteţi atacurile împotriva autorului; cartea va fi confiscată etc. O amintire personală: în anul 1937, am tradus această carte, inclusiv prefaţa, editată la „Cartea românească”. Şi mă hiritiseam de această reparaţie morală adusă memoriei lui Panait. Când, într-o zi, un Moş Teacă, intrând în librăria editurii, răsfoieşte cartea, vede prefaţa şi începe să urle cu iataganul în mână… Au fost strânse toate exemplarele nevândute, s-a tăiat cu foarfeca, prefaţa, s-a lipit locul „operaţiei” şi au fost puse din nou în vânzare. Dar, să nu ne mai reamintim şi altele…

Această „prefaţă”, pe care o reproducem mai jos, explică cititorului, în posteritate, nu numai afirmaţia lui Panait Istrati că a scris *Domniţa din Snagov* „cu puţină tragere de inimă”, dar şi de ce a fost trecută în epocă sub tăcere:

„*Domniţa din Snagov* trebuia să fie penultimul volum al *Haiducilor* şi al «Povestirilor lui Adrian Zografi». O altă lucrare, *Groza*, trebuia să fie ultimul volum, potrivit planului meu. Aveam chiar intenţia să le tipăresc împreună, când un «accident» mi-a răsturnat sfârşitul firesc al *Haiducilor*.

Acest «accident» trebuie să-l *dezvălui* cititorilor mei francezi. Iată-l:

După o absenţă de zece ani, m-am dus să-mi revăd ţara mea, în vara anului 1925, devenită «România Mare», cu concursul Franţei, ajutată ea însăşi de alte naţiuni nobile şi generoase. Ceea ce am văzut, am aflat şi am simţit acolo, în timpul celor două luni, m-a convins că băteam apa-n piuă. Într-adevăr, în timp ce mă străduiam să evoc ororile turcilor şi grecilor din vremea ocupaţiei turceşti, guvernul român extermina cu o cruzime, cu o ferocitate medievală, populaţia acestei «României Mari», care nu mai era acum *ocupată* de nimeni. Povestirile mele cu violuri şi masacre, de-acum o sută de ani, pălesc în faţa împuşcăturilor de copii, bătrâni, femei şi sugari, pe care ofiţerii armatei noastre – declaraţi «eroi» în Senatul român – îi urmăreau şi-i doborau de-a lungul câmpurilor.

Mă înapoiai în Franţa, cu sufletul la pământ, dar îmi spuneam: voi dezvălui în faţa Occidentului crimele de lez-umanitate ale călăilor poporului român! Mă jurasem să nu mai mă gândesc la artă, până ce nu voi răzbuna victimele care strigau din mormântul lor: *Înaintea artei, un pic de milă şi pentru noi!*

Am găsit un sprijin binevoitor, la câteva ziare de mâna a doua şi pe lângă *Liga Drepturilor Omului*; am scris două sau trei articole şi am luat cuvântul, într-o seară, în «Salle

dés Sociétés Savantes[{44}]». Şi-atât! Dar nu făcusem decât să ating, în treacăt, ororile, iar persoanele avertizate – care ştiau ce documentaţie enormă voiam să dau «marii prese» – mi-au spus că «marea presă» ar dori, în locul mărfii mele, «fapte mai importante»[{45}].

Atunci, dragostea pentru opera mea scăzu, prescurtai ceea ce aveam de spus asupra trecutului şi mărturisesc că am scris *Domniţa din Snagov*, cu puţină tragere de inimă.

De altfel, la ce mi-ar servi elanul? Ca să-mi înveselesc cititorii? Nu sunt făcut pentru una ca asta. Să-i înduioşez?! Da! e ceea ce-mi place; dar văd că Occidentul se înduioşează mai lesne de colierele de perle şi «superbii solitari», pe care americancele bogate le rătăcesc prin localurile de noapte din Montmartre; de bărbaţi care îşi stâlcesc faţa pentru o sută de mii de franci pe minut şi, în sfârşit, de tot ce nu tulbură siesta stăpânilor acestei lumi.

Iată ce aveam de spus.

Şi-acum, dacă unii cititori nu mai vor să mă urmeze, vreau să se ştie că nu le cer să mă hrănească şi că nu-mi face sânge rău dacă mă vor părăsi.

Ziarele „Galaţii noi” (19 septembrie 1926) şi „Viitorul” (3 octombrie 1926) atacă violent „prefaţa”, acoperind cu insulte grosolane pe autor („apostolul greco-bulgar al umanitarismului”, „şarlatan”, „mizerabil” etc.), cerând confiscarea cărţii şi interzicerea de a-l mai lăsa să revină în ţară.

Critica noastră literară a primit favorabil *Domniţa din Snagov*, în ciuda unor aprecieri în care patima politică pune stavilă adevărului. Vom reda, câteva dintre cele mai „la obiect” şi care apreciază această carte pentru valoarea ei literară şi umană.

Şerban Cioculescu: *Domniţa din Snagov* nu este la nivelul celorlalte opere ale lui Panait Istrati.

Această Floricică, soaţă a lui Cosma, tânără dar contemporană şi cu Jianu şi cu Cuza (Alexandru Ioan), haiducă şi castelană, făuritoare a „Unirii principatelor”, eroică şi martiră, ţine de domeniul fanteziei. Romanul pretinde a resuscita începuturile noastre istorice (de Stat), pe eşafodajul acesta fragil. Fantezia, legitimă în domeniul ei, nu trăieşte decât pe un plan propriu; legătura ei cu realitatea nu este decât promiscuitate. […]

Domniţa din Snagov epuizează temele haiduceşti şi lasă o impresie de oboseală. Scene frumoase nu lipsesc, dar un roman este un tot şi sub acest unghi opera se destramă.

Panait Istrati rămâne mare, desigur. Măiestria sa, cel puţin cea actuală, dacă e contestată, trimitem pe detractori, fără supărare, la *Une nuit dans les marais* din acest an, care atestă calităţile sale fără pereche de povestitor şi, prin aceasta, de creator român. („Viaţa literară”, 2 octombrie 1926)

Pompiliu Constantinescu: Căutând a-l degrada, unii i-au găsit filiaţia în literatura fasciculară a lui N. D. Popescu; haiducii exaltaţi în proza lui Istrati n-au nimic comun cu senzaţionalul plat al popularului şi fals prezumtivului său înaintaş; generoşi, pitoreşti, simbolici, prin atitudine eroică, ei ţâşnesc dintr-o imaginaţie iritată de carbonar ne gândim mai ales la facticea până la contrafacere (*Domniţa din Snagov*), dar se agită în acelaşi cadru de basm şi furie, cu o cruzime a tonurilor îndulcită de fantezie, demonul constructiv al acestui talentat povestitor. („Viaţa literară”, 3 martie 1938)

Camil Baltazar: *Domniţa din Snagov* e cea mai aleasă şi mai cuceritoare dintre povestirile lui Adrian Zografi. Sufletul zbuciumat şi pururea răzvrătit al marelui cutreierător de ţări şi cunoscător de oameni, iubitor de dreptate socială şi profet justiţiar, a ridicat în această carte la rang de eroi o serie de haiduci populari, povestindu-ne cu

o mare putere de evocare isprăvile lor patriotice. […] Căci e vorba de Floarea Codrilor, femeia-haiduc, o fostă păstoriţa de la Lipia, din încântătorul ţinut al Snagovului. […]

Din cuibul ei de la Snagov, lângă vestitul codru al Vlăsiei, ea duce o viaţă dublă. Era căpitanul care colinda, cu ceata ei, ţinuturile şi straturile de jos, fiind mereu gata de frăţie şi milă pentru iobagi, pedepsind pe cei ticăloşi şi hrăpăreţi. În acelaşi timp, castelul de la Snagov era o oază de dragoste, dar aceste abateri amoroase nu împiedicau pe agera domniţă să conducă cu străşnicie şi abilitate treburile politice. Ea năzuia să facă din Cuza, pe atunci prefect de Galaţi, primul domnitor al României noi. Floarea Codrilor începu lupta pe două tărâmuri deodată: jos, creând o mişcare populară de reazim; sus, demascând cruzimea boierească şi rechiziţionând toate energiile prielnice cauzei naţionale. […]

Panait Istrati a pus în evocarea asta, cu iz istoric, a aducerii lui Cuza la putere, un mare talent de pictor de epocă. Râvna haiducilor, cu tot pitorescul şi frumuseţea vieţii pe care o duc, ne este adusă plastic înaintea ochilor, cu un meşteşug de autentic romancier. Viaţa domniţei urmărită de potere, care se îmbolnăveşte de tuberculoză în adăposturile umede unde este silită să se ascundă, este, de asemeni, descrisă cu o mare delicateţă de condei. Exotismul acestei povestiri, în care haiducii slujesc o cauză românească, cadru fabulos de povestire orientală, în care dezmăţul erotic se amestecă cu un suflu de eroism, ni se par verosimile şi fermecătoare, sub condeiul colorat, pipărat şi inepuizabil în fantezie a celui ce-a fost Panait Istrati. („Adevărul”, 22 decembrie 1937)

Al. Piru: Oricum, din punct de vedere etic şi chiar psihologic, literatura haiducească a lui Panait Istrati este superioară producţiei naţionale (N. D. Popescu, Panait Macri) picareşti. […]

Ciclul se încheie cu *Domniţa de Snagov*, operă compusă – după propria mărturisire a autorului – fără entuziasm. Desigur, romanul are o tendinţă, îi lipseşte însă situarea în loc şi timp, veridicitatea caracterelor şi credibilitatea faptelor. […]

Sfârşitul trist contrazice tehnica *romanului picarest* şi a romanului de aventuri în genere, unde eroii învinge întotdeauna şi ideea de bine sau de dreptate triumfă. […] Într-un cuvânt, *Domniţa de Snagov* e o scriere schematică, sub toate raporturile, hibridă (roman istoric? roman social? roman de aventuri?), fără substanţă. („Viaţa românească”, februarie 1957)

Teodor Vârgolici: Panait Istrati a fost atras întâi de figurile eroilor populari, ale haiducilor. Povestiri ca cele din *Haiducii, Domniţa din Snagov, Cosma* şi altele aduc elogiul vieţii de libertate şi jertfă a celor înfrăţiţi cu codrul şi munţii, pentru a pedepsi pe asupritori şi a-i ajuta pe asupriţi. […] Sufletul lui învolburat îl poartă acolo unde e nevoie de dreptate, unde răsună un strigăt de ajutor. […] În povestirile sale, zugrăvind figurile haiducilor, Panait dezvăluia, în mod indirect, realităţile tragice din societatea timpului său, descriind lupta celor umili şi mulţi, cu puţinii puternici ai vremurilor. Inima şi scrisul său erau închinate acestor oameni pentru care viaţa era o luptă aprigă. („Tânărul scriitor”, 2 februarie 1957)

Romain Rolland: Am citit cu o caldă simpatie noua dumitale carte. Mai întâi, ţin să-ţi spun cât de mult iubesc „Introducerea[{46}]”. Ea singură valorează cât întregul volum. În cuprinsul ei se află Istrati al nostru, intact şi ireductibil. Rămâi ceea ce eşti şi continuă să ţii la distanţă canalia literară, dispreţuind-o. Ea nu-i obişnuită cu un atare limbaj.

În ansamblul cărţii, multe personaje tulburătoare, antrenante. Începutul este poetic, cel mai evocator. Nu pot să-ţi ascund că nimic din această carte nu-mi pare egal cu

nuvelele dumitale de până acum! Este dificil de realizat acest amestec de istorie (din cea mai modernă) cu povestea de legendă; ceea ce-ţi lasă o impresie incertă – puţin hibridă – pentru că istoria, interesând spiritul nostru, micşorează căldura emoţiei.

În ce priveşte povestirea propriu-zisă, principala ei scădere se datoreşte, după mine, temperamentului dumitale: ai privit pe frumoasa haiducă, prea mult cu ochi de îndrăgostit (precizez: de îndrăgostit, nu de amant – două noţiuni diferite).

Ai „idealizat-o" prea mult. Umbrele sunt retrase pe planul doi. Ea nu are căldura şi firescul *Chirei* şi a neuitatei sale mame. Dar poate că, făcând parte intrinsecă din romancero-ul românesc, ţi-a fost imposibil s-o dezromanizezi.

Oricum, această carte nu este mai puţin importantă în ansamblul operei dumitale. Îţi face cinste, ceea ce mă bucură, împreună cu dumneata. (*Scrisoare datată 18 iulie 1926*).

Jacques Brenner: Panait Istrati dă cuvânt personajelor şi prin gura lor repetă ceea ce a auzit în tinereţe. Sau intră în scenă, sub numele lui Adrian Zografi şi relatează experienţa vieţii lui de vagabond. Se disting, astfel, două filoane în operă: 1. Evocarea trecutului, în povestiri eroice, în tradiţia *O mie şi una de nopţi* şi 2. povestiri contemporane, autobiografice, care aparţin tradiţiei picareşti.

Niciodată Istrati nu se fereşte să brodeze. Se poate chiar spune că opera sa este o succesiune de broderii, pe teme ce-i sunt esenţiale. […] Legenda şi adevărul nu pot fi disociate de Istrati. („Le Nouvel Observateur", 13 ianuarie 1969)

Repere bibliografice: *Domniţa din Snagov*, Bucureşti, editura Cartea românească, 1939. (Traducere de Alexandru

Talex); *Opere alese IV. Povestirile lui Adrian Zografi*, ediţie bilingvă, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967. (Traducere de Eugen Barbu. Note de Al. Oprea.)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: *Les récits d'Adrien Zograffi, Les Haïdoucs II. Domnitza de Snagov*, Paris, Editions Rieder, col. „Prosateurs français contemporains", 1926; *Les récits d'Adrien Zograffi. Les Haïdoucs II. Domnitza de Snagov*, Paris, Ferenezi et fils éditeurs, 1934, col. „Le livre moderne illustré" (Bois en coleurs: Valentin Campion); *Domnitza de Snagov*, în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati I. Les récits d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1968 şi 1978; *Domnitza de Snagov*, Paris, Gallimard, 1983, col. „Folio".

ADOLESCENŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

MIHAIL

La începutul lui mai 1927, Panait Istrati se retrage la Hautil-sur-Triel, cu hotărârea de-a scrie *Mihail*. În realitate, el nu trebuia decât să refacă prima versiune, aflată în manuscrisul realizat tot aici, în vara lui 1922. Starea lui sufletească nu mai avea „tinereţea” de-acum cinci ani, când, deşi în mizerie, reuşise să treacă examenul în faţa lui Romain Rolland. Măcinat de mari necazuri intime, de tuberculoză şi de lâncezeala vieţii în Occident, se consideră un om sfârşit, golit de „mai bunul” din sine: „Totul îmi pare zadarnic, inutil: dragostea, prietenia, arta, viaţa. Un teribil «La ce bun?» îmi flutură neîncetat pe buze. Nu mai am decât o dorinţă: să mă întorc la Brăila, să-mi culc obrazul pe mormântul mamei şi să ascult vorba lui moş Dumitru… Ah! bietul meu Mihail!”{47}.

Dar vitalitatea lui excepţională îi dă o mână de ajutor ca să-şi recapete echilibrul, pentru a putea sta drept în uraganul vieţii. Din nou, opera lui Romain Rolland îi pansează răni nevăzute: „Cartea dumitale *Mamă şi Fiu* îmi aduce marea îmbărbătare, ca odinioară *Jean-Christophe* şi *Vieţile eroice*”.

Se refugiază la Les Houches, în Savoia de Sus, unde, după şase săptămâni (la sfârşitul lui iulie 1927), manuscrisul *Mihail* e gata.

Un scurt dialog epistolar, în jurul lui *Mihail*, se înfiripă – şi în care sunt date în vileag stări sufleteşti şi aprecieri, cu profit pentru cititor şi cercetătorul literar.

Panait Istrati: „Mihail a ieşit, aşa cum *a fost*. Dintre toate cărţile mele, îmi este cea mai dragă. La ultima pagină, am izbucnit în plâns, încredinţat că se va găsi mâine, circulând, în mijlocul unei lumi unde nu va fi întâmpinat de o sută de cititori care să-l iubească.

Eu ştiu, astăzi, ce cere lumea de la un «romancier»: în niciun caz cărţi ca *Mihail!* Am dedicat-o sufletului aceluia care mă va ierta că am vorbit despre el în public.

Ah! cât de uşor mi-ar fi fost să fac un roman «emoţionant». Cred că am făcut dovada, că încă mă ţin curelele… Nu! Nici nu mi-a trecut prin gând s-o fac. M-am supus unui ordin lăuntric, pur şi simplu.

Şi totuşi, ce trist e pentru noi că ne aflăm de-a valma printre *meseriaşii condeiului*. Lucrând aici, m-am gândit mult la dumneata! […] Nu, nu! canalia de viaţă nu merită lacrimile noastre. […]

Uneori mă sperii cu calmul dumitale, asemănător celui care l-a ucis pe Mihail, deşi era ritmul vieţii sale”[{48}].

Romain Rolland: „Salut cu bucurie reînvierea lui Mihail pe acest pământ! Trebuia! Îmi dau seama că nu l-ai evocat pentru «cititorii» de azi. Niciun fel de iluzii cu cititorii! Fie că te admiră sau te defăimează, totul nu-i pentru ei decât ca să treacă timpul. Dar se zice – şi eu sunt sigur – că, mai devreme sau mai târziu, aici sau mai departe, cartea sfârşeşte prin a ajunge în mâna unei fiinţe omeneşti sau două, pentru care litera tiparului va fi ceva viu, ceva care merită să fie iubit. *Mihail* al d-tale va atinge, atunci, alţi Mihail şi Panait. D-ta n-o să ai habar, poate vei fi chiar mort, atunci. Dar vei fi transmis comoara d-tale de simţire celor demni s-o păstreze.

Şi apoi, se află o altă raţiune care ne constrânge să scriem: ceva mai puternic, venind din străfundurile noastre. Noi muncim, cu fiece zi. Şi vrem să salvăm ceea ce-i mai de preţ în gândirea şi dragostea noastră. Şi numai scrisul îl poate salva. Dar noi înşine încă nu posedăm în întregime, ceea ce am turnat în tiparul scriiturii. Până-n clipa aceea, acel «ceva» ne scapă, pierzându-se în ceaţa sufletului nostru. Îndată ce l-am aşternut pe hârtie, el devine real; dar tot ne scapă, pentru că ne părăseşte, trăieşte în afara noastră, s-a eliberat, deşi avem simţământul că l-am salvat din hăul din noi, care-l adăsta. E asemenea copilului care se desprinde din carnea mamei. Se va lipsi de ea, o va uita. Dar ţi-e drag şi eşti fericit că vei fi uitat. Să trăiască el, în niciun caz noi”[{49}].

Şi tot Romain Rolland este acela care revine asupra calităţilor evocării lui *Mihail*: „Am recitit *Mihail*. Ce torent arzător. Te deosebeşti de toţi cei care scriu în prezent, mai ales prin *temperatura interioară*. Şi nu numai în Occident, ci chiar în Rusia şi Orient. Dacă vei izbuti să concentrezi acest foc lăuntric, în cât mai puţin spaţiu, eliminând superfluul (valul de vorbe), apoi violenţa torentului clocotitor va arunca totul în aer. Nimeni şi nimic nu-i va putea rezista.

Recitind Mihail mi s-a părut că «artistul» din dumneata a făcut mari progrese. Punerea în valoare a episoadelor a dublat efortul”[{50}].

În ciuda pesimismului autorului, *Mihail* s-a bucurat de-o caldă primire în presa timpului. Desigur, cartea are unele puncte slabe şi ele n-au fost trecute cu vederea:

Perpessicius: Sensibilitate vie, incandescentă, cum însuşi o spune, inimă nedormită, însetată după alte inimi frăţeşti, Panait Istrati a voit să facă, în *Mihail*, elogiul prieteniei, al conjuncţiunii sufleteşti ce i se părea cu putinţă la vârsta aceea a adolescenţei, dar dovedită, cu timpul şi din

nefericire, iluzorie. Căci penultima sa carte{51} adaugă amărăciunilor îndurate, cu seninătate altminteri, pe Mediterana şi dezamăgirea unui Mihail cu totul schimbat şi înstrăinat de sufletul lui.

Pornit din atât de nobile sentimente, *Mihail* păcătuieşte tocmai prin excesul de comentarii, sau cu înseşi cuvintele lui Istrati: „Mihail a pledat prost marea cauză a prieteniei". Ceea ce nu înseamnă, totuşi, că de îndată ce părăseşte comentariul, însăşi această carte inegală nu se ridică la nivelul celor mai bune din cărţile lui. Dacă nu este, cu strălucire nici convingere, romanul prieteniei, *Mihail* este, în schimb, romanul Brăilei din vremea destul de îndepărtată, a războiului ruso-japonez de la 1904. Şi ori de câte ori a vorbit de Brăila, fie în povestirile lui, fie în autobiografia sa, la fel cu antologicul Anteu, Panait Istrati şi-a simţit puterile înnoite. (*Revista Fundaţiilor Regale*, iunie 1942)

Philipe Neel: „O prietenie de acest gen este, fără îndoială, apanajul sufletelor de elită. […] Prietenie fecundă, salvatoare. […] Mihail este rus şi pentru a înţelege ceea ce ne aduce nou această povestire, în personalitatea lui Istrati, am putea-o categorisi: „Primă întâlnire cu sufletul slav". […] Această evoluţie a lui Panait Istrati, această participare a sufletului său mediteranean la neliniştea slavă au de ce să ne surprindă. Faţetele talentului său sunt seducătoare. („*Le Figaro*", 15 octombrie 1927)

Adriano Tilgher: Inferior mijloacelor sale se arată Istrati când e vorba să adâncească suflete închise şi singuratice, devorate de patimi lăuntrice (*Mihail*). („La Cultura", Roma, 15 decembrie 1927)

Edmond van der Cammen: Contrar concepţiei carteziene, autorul povestirilor lui Adrian Zografi nu plasează pasiunile sub dubla influenţă a voinţei şi raţiunii.

Pentru el, viaţa afectivă îi scoate la iveală şi mai mult gustul aventurii, fără a părăsi o clipă un idealism şi o intensitate de viaţă ce ne farmecă, de la un capăt la altul al cărţilor sale. […] Neputinţa personajelor de-a evada din ele însele, poate părea aci ca o slăbiciune, ca o lipsă de resurse sentimentale. Ea nu-i decât aparentă şi se traduce, de altfel, printr-o chestiune de demnitate. „Demnitatea” este latura cea mai pură a personalităţii noastre şi ar însemna să fii nebun, ca s-o risipeşti în orice clipă. […]

Nimic nu se pierde în hotarele prieteniei. Adrian şi Mihail se află deodată în faţa unui orizont nou, privit de pe culmea unui munte şi iată-l în gura mare, strigătul victoriei: „Nici vorbă de moarte! Viaţa!… Căci alergăm împreună pe acelaşi drum”. Viaţa? Ce roman, totuşi”. („7 Arts”, Bruxelles, 18 decembrie 1927)

Repere bibliografice: *Mihail*, Bucureşti, editura Cartea românească, 1939. (Traducere de Alexandru Talex); *Opere alese V. Codin, Mihail*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970. (Traducere de Eugen Barbu.)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: *Adolescence d’Adrian Zograffi: Mikhaïl*, Paris, Editions Rieder, 1927, *Oeuvres de Panaït Istrati II. La jeunesse d’Adrian Zograffi. Codin, Mikhaïl, Mes Déparis, Le Pécheur d’épongés*, Paris, Gallimard, 1988 şi 1978.

NERANŢULA

În vara anului 1927, Panait Istrati aşternea pe hârtie – în subsolul magazinului lui Gheorghe Ionescu, de la Paris – povestea dramatică a micuţei sacagiţe din Brăila. Simplă povestire, auzită de la vreunul din cei întâlniţi pe drumurile sale sau retrăirea unei „fantome” a propriei sale copilării. O şi spune, de altfel, singur: „Simt nevoia să te retrăiesc, copilărie, căci moartea se apropie şi abia ieri eram copil”. Iar într-o scrisoare către Rolland{52}, şopteşte aceste cuvinte, strâns în chinga duioaselor aduceri-aminte, sfâşietoare sau incendiate de lumină: „Ce lucruri neasemuite, de-acum treizeci de ani, încredinţez acum hârtiei, pentru «Editions de France»!”

Şase luni de tandră trăire în trecut, dansând, poate, Neranţula, va încredinţa hârtiei povestea inimii şi a vieţii, a visului hrănit din toate fibrele, nebuneşte, desfrunzit de realitatea hâdă a oamenilor. Refrenul Neranţulei, care devine obsesie pentru autorul cărţii, şi-l propagă celor din jur…

„Când l-am cunoscut prima dată – povesteşte publicistul francez Jean Texcier, într-un articol{53} – Panait Istrati se afla cocoţat într-un copac imens. Fără să se teamă de vântul care-l legăna, el cânta în gura mare:

Neranţula fundoti, Neranţula, mu condi!”

Iar pe fetiţa redactorului-şef de la „Les Nouvelles Littéraires” – Frédéric Léfèvre – el o învaţă acest cântec, pe care-l fredonează împreună şi de bucurie consemnează «evenimentul» într-o dedicaţie: „Micuţei Riquette Léfèvre, pentru că a ştiut să rostească refrenul *Neranţula fundoti*, îndată ce m-a auzit cântându-l, dând astfel, la cei şase anişori ai ei, cea mai categorică dezminţire docţilor de la «Editions de France»”.

Citind *Neranţula*, simţi cum Panait Istrati se integrează, încetul cu încetul, meandrelor povestirii… că Marco devine alterego-ul său. De altfel, însăşi „prezentarea” pe care Apostolis Montastirioty o face cărţii, te îndeamnă să-i anticipezi prezenţa vie, de necontestat: un Panait Istrati sfâşiat de-o „tulburare amară”, şoptindu-şi cuvinte-dialog cu fantoma unei „lumi îndepărtate, dispărute”; refrenul unui cântec-obsesie, care-i reînvie în amintire „treptele” necruţătoare ale vieţii, urcate în tovărăşia „marelui vis” şi a desfrunzirii lui, simbolizate în acel cumplit *Aman, more!* care semnifică „strigătul nostru în faţa sorţii ce atârnă deasupra dumnezeilor şi a oamenilor…”

Neranţula apare în librării la sfârşitul anului 1927, cu titlul *Le Refrain de la Fosse (Refrenul şanţului)*, în urma hotărârii editorului, care-l alesese pe motivul că ar fi mai… comercial! Panait Istrati protestează, sub forma unui „avertisment” către cititor, care însoţeşte volumul. Iată-l: „Titlul acestui roman este *Neranţula* şi doresc să fie restabilit într-o zi, în ediţia definitivă. *Refrenul şanţului* a trebuit să-l născocesc, în pripă; el nu este un titlu ales de mine. Mi-a fost impus cu motivaţia sinceră că «niciun cititor n-ar fi putut reţine cuvântul *Neranţula*, atât de simplu. Cât e de trist! – P.I.”

„Editura Grasset” repune în drepturi, la ediţiile imediat următoare, titlul *Neranţula*. De altfel, traducerile din străinătate au păstrat numai acest titlu.

În România, *Neranţula* apare în 1930, într-o traducere care ofensează poezia acestei cărţi, socotită tot de Rolland „admirabilă (mai ales tot ce-i povestire)”.

Romain Rolland este revoltat de hotărârea editorului, care i-a impus un titlu necorespunzător: „Ce stupizenie din partea editorului, de-a fi respins titlul *Neranţula!* Ce nume delicios, de floare şi fruct! Ţi se topeşte în gură. Gestul n-are nici măcar o scuză, căci însuşi exotismul titlului ar fi fost o atracţie. Nu! Francezii nu sunt atât de proşti ca «Lès Editions de France»! «Avertismentul» d-tale era necesar.

Doresc ca frumoasa d-tale povestire să-şi spele, cât mai curând, de pe faţă, masca impusă de acei filistini, printr-un titlu jalnic, à la Kuprin”{54}.

Neranţula s-a bucurat de o caldă primire, atât la noi, cât şi în Franţa sau în alte ţări din lume.

Alexandru Phillippide aprecia *Neranţula* ca având o putere de sugestie dintre cele mai puternice, în ansamblul operei istratiene:

„Aproape toţi eroii lui Panait Istrati, începând cu autobiograficul Adrian Zografi se pot reduce la un singur tip dominant: omul care tânjeşte după prietenie, care trăieşte pentru prietenie şi care vede suprema mulţumire sufletească în găsirea unui suflet bun. În această căutare a prieteniei se subliniază şi se topesc toate celelalte sentimente. Chiar şi într-o operă atât de plină de erotism, cum este *Neranţula* (şi care ca putere de sugestie este poate cea mai puternică), tot sentimentul prieteniei este acela care, până la urmă, covârşeşte sufletul povestitorului.

«Un prieten pasionat» este ceea ce caută eroii lui Panait Istrati. Marco din *Neranţula* ar vrea să «realizeze o armonie între patima pustiitoare a cărnii şi sublima prietenie. Aceasta din urmă înfloreşte în statornicie şi durată, şi pentru ea infidelitatea este un nonsens: cu cât sunt mai mulţi prieteni, cu atât e mai bine. Carnea dimpotrivă, când iubeşte, este egoistă şi nu suferă pe un al treilea, dar în acelaşi timp se plictiseşte şi tânjeşte, când i se dă prea mult din aceeaşi hrană». Şi mai departe: În ce priveşte prietenia supremă, idealul ar fi realizat numai de nişte amanţi prieteni, dacă bărbatul şi femeia ar putea să rămână prieteni şi amanţi în acelaşi timp! Eroul istratian este un căutător de imposibil”. („Adevărul literar şi mistic”, 18 aprilie 1937)

În 1931, Panait Istrati a fost oaspetele lui Mihail Sadoveanu şi a altor confraţi ieşeni. Printre cei prezenţi,

afectuoasa Otilia Cazimir, căreia îi aparţin rândurile ce urmează:

„Ne dăduse la toţi câte un exemplar din *Le Refrain de la Fossé*, povestea *Neranţulei*, sacagiţa de pe uliţa grecească a Brăilei.

— Ce-nseamnă «Neranţula»?

Şi Panait ne-a spus povestea veche a *Neranţulei* şi ne-a cântat cântecul ei:

Kato sto yalo,
Kato sto perighiali…

Înalt şi uscat, cu ochelarii în rame groase, negre, cu o şuviţă de păr căzută peste frunte, cu nu ştiu ce artistocratic în ţinuta lui, haimanaua străzilor îşi cânta şi îşi dansa cântecul copilăriei, cântecul puilor de grec din mahalalele Brăilei, sărind sprinten peste un şanţ imaginar:

Nerantsula fundoti,
Nerantsula mu condi…

Un singur cuvânt, care ar părea nepotrivit oricui nu l-a cunoscut pe Panait Istrati în largul lui, i se potrivea atunci: era drăguţ. În ochii trişti îi licărea, curată, toată lumina copilăriei”. („Însemnări ieşene” martie 1940)

Perpessicius socotea Neranţula, „însuşi poemul Brăilei”, în al său *Jurnal de lector*:

„*Neranţula*, odată cu una din cele mai tulburătoare idile – şi mă gândesc la prima parte a cărţii – ea este, dimpreună cu cele mai bune pagini din *Mihail*, însuşi poemul Brăilei.

Niciodată peisajul acesta dunărean, de un exotism autohton totuşi, cu portul, cu vadurile, cu forfota căruţaşilor, cu interminabilele cortegii ale salahorilor săltând pe schela elastică, cu bietele culegătoare de gozuri printre linii, cu ceainăriile şi lipoveni cu bărbi à la Tristan Bernand, cum însuşi o spune, cu vijeliile şi cu ploile de vară

dezlănţuite aidoma potopului sau, într-un plan mai feeric, cu explicaţiile copiilor în baltă, după mure, dincolo de Corotişca şi de tunelul ei de frunze, cu baletul lampioanelor de pepeni şi cu lupta înverşunată a zmeelor – niciodată, toate aceste detalii de viaţă, de moravuri şi de ritual, dictate nu de dragul pitorescului, n-au fost evocate cu mai multă poezie, ca în aceste două cărţi ale lui Panait Istrati.

Idila însăşi, această iubire împărtăşită şi funestă a *Neranţulei*, ilustrează, împreună cu *Ciulinii Bărăganului* şi cu *Mediterana*, simplicitatea patetică spre care se îndrepta, tot mai mult, scrisul lui Panait Istrati". (*Revista Fundaţiilor Regale*, iunie 1942)

În presa franceză au apărut numeroase comentarii, dintre care îl alegem drept cel mai complet pe al lui Philippe Neel:

„*Neranţula*, în greceşte înseamnă mic portocal amar. Un nume – aşa cum spune şi Rolland – fruct şi floare. Delicios şi amar. Strălucitor şi veninos.

Se află în această carte multe hohote de râs, joacă de copii, certuri şi sărutări, dar, în acelaşi timp, sânge şi moarte. O întreagă tinereţe trăieşte în paginile ei, cu răbufnirile ei de bucurie sau deznădejdii, cu inima sa generoasă, frenetică şi naivă.

Niciodată Panait Istrati n-a fost atât de oriental ca în această carte, în care simţi adierea – ca un ecou – a *O mie şi una de nopţi*. Mica sacagiţă, care poartă soarele în găleţile ei cu apă, Marco şi Epaminonda, chinuiţi şi fermecaţi de sărutările Neranţulei, împărţite frăţeşte; Aurel, schilodul cu inimă mare, numeroasele isprăvi şi căderi ce se înnodau pe firul acţiunii – toate acestea alcătuiesc o lume mai profundă, mai sinceră şi mai durabilă decât a noastră. Şi dacă rolul scriitorului este de-a căuta omul, în personajele sale, fără îndoială că soarele oriental l-a ajutat pe Panait Istrati în această direcţie. […]

S-ar putea reproşa, într-o zi, autorului, că nu ne-a prezentat decât vagabonzi şi prostituate: Chira, Codin,

Anghel beţivul şi Epaminonda idiotul. Dar ce valoare mai are bălegarul, când dai peste aur. În odaia unde a eşuat Neranţula, se află mult mai multă generozitate, sinceritate şi dragoste, decât înapoia zidurilor austere care păzesc o virtute ţeapănă.

Istrati se socoate un apostol al năpăstuiţilor şi deznădăjduiţilor. El a întâlnit, întâmplător, în drumurile sale, oameni simpli, în a căror inimă floarea vieţii strălucea minunat. […] Scrierile lui sunt supape de eliberare a unei inimi sufocate de milă, un ecran pe care se reflectă sufletul său, care freamătă neîncetat. Iar arta lui uimitoare nu-i închegată din subtile căutări, din cuvinte împerecheate, ci de tragismul acestui apel sfâşietor ca şi primul strigăt al noului născut care-i însuşi apelul vieţii". („*Les Nouvelles Littéraires"*, 15 octombrie 1927)

Repere bibliografice: *Neranţula*, Bucureşti, editura Eminescu, 1927. (Traducere de Teodor Buzoianu); *Neranţula*, Bucureşti, editura Eminescu, 1972, col. „Romanul de dragoste") (Traducere de Alexandru Talex); *Neranţula*, în vol. *Opere alese VI*, ediţie bilingvă, Bucureşti, Editura Minerva, 1974. (Versiune românească de Eugen Barbu. Ediţie şi note de Al. Oprea)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: *Le refrain de la Fosse (Nerrantsoula)*, Paris, Éditions Grasset, 1927; *Nerrantsoula*, Paris, Les éditions de France 1927 şi 1934; *Nerrantsoula*, în *Oeuvres de Panaït Istrati IV*, Paris, Gallimard, 1970.

PAGINI AUTOBIOGRAFICE

DIRETTISSIMO

Într-o scrisoare, la 22 martie 1923, Panait Istrati istoriseşte lui Romain Rolland, o pagină dureroasă din biografia lui, petrecută în 1907. Este vorba de prima lui tentativă de a ajunge în Franţa, pe mare, via Marsilia:

„Mă strecor, în portul Pireu, pe un vapor al «Mesageriilor Maritime» (Saghalin sau Shagalin), ca să ajung la Marsilia, dar sunt descoperit, făcut de ruşine în faţa a patru sute de emigranţi şi aruncat la Neapole. O lună de mizerie neagră, când mă culc sub cerul liber şi mănânc numai salată timp de şase zile. Văd, în schimb, muzee, Pompei şi Herculanum.

Disperat, reuşesc să mă strecor pe un vapor german («Hohenzolern, Nordeutscherloyd»), luxos şi generos. Sunt descoperit de personalul vasului, ascuns de superiori, hrănit şi transportat «diretissimo la Napoli a Alessandria». La despărţire, le las ca amintire bastonul meu: Era tot ce îmi mai rămăsese din naufragiul de la Neapole”.

În 1927, la Saint-Raphaël, Panait Istrati aşterne pe hârtie „paginile autobiografice” (*Direttissimo*, care reconstituie episodul de mai sus, şi le include în volumul *Mes Déparis*, care apare în 1928)

Recenzând această carte, în revista „Bruxelles médical” (9 septembrie 1928), Albert Béguin reţine doar povestirea *Direttissimo*, apreciată drept „cea mai bună. Povestind peripeţiile unui vagabondaj îndrăzneţ şi dificil, aceste pagini sunt imprimate de-o bună dispoziţie plăcută, o viaţă

debordantă, o poftă de a vedea şi iubi, care biruiesc, cu zâmbetul pe buze, mizeria şi suferinţa. Povestitorul Istrati nu a scris nimic mai bun până acum”.

Repere bibliografice: *Direttissimo*, în vol. *La stăpân*, Bucureşti, editura Cartea românească, 1940. (Traducere de Alexandru Talex); *Direttissimo*, în vol. *Chira Chiralina şi alte povestiri*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1957. (Traducere de Alexandru Talex); în ediţia bilingvă: *Opere alese VII. Evadările mele*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983. (Versiune românească de Eugen Barbu. Traducere literară de Vasile Covaci. Ediţie, postfaţă şi note de Al. Oprea.)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: *Diretissimo*, în vol. *Mes Déparis*, Paris, Librairies Gallimard-N.R.F., 1928; *Diretissimo* în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati II. La jeunesse d’Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1968 şi 1978.

CIULINII BĂRĂGANULUI

Într-o pagină autobiografică, Panait Istrati mărturiseşte că şi-a petrecut copilăria, până la vârsta de şapte ani, în cătunul Baldovineşti, la bunica Nedelea, în tovărăşia lui moş Anghel şi moş Dumitru. Şi el adaugă, retrăindu-şi amintirile:

„Aici am deschis ochii… Îmi place să cred că în clipa când am venit pe lume primul meu gest a fost de-a săruta pământul. Acolo, în cătunul Baldovineştilor, la îmbucătura Siretului, pământul se va fi vârât, desigur, în mine cu violenţa dragostei. Pământul întreg, cu toate frumuseţile lui.

Mai întâi soarele, această minune, mi-a înflăcărat privirea. Afară, pe prispă, moş Dumitru cânta poate din cavalul său de nelipsit, în timp ce Leu, dulăul, fugărea şoarecii, întărâtat de cântec. Câţiva nagâţi, de prin părţile vecine – fermecători, iscoditori, îndrăzneţi ca de-obicei – şi-or fi curmat zborul, lovindu-se de geam, întipărindu-mi în ochi privirea lor albastră, cu chemări irezistibile.

Mai târziu, când am putut să merg sprijinindu-mă de spinarea dulăului, am izbutit să cunosc nemărginirea Bărăganului. Un lucru grozav de nou mi-a săgetat inima aici: la un asfinţit de soare, un ţăran încovoiat asupra gliei şi, lângă el, un om călare, vociferând. Din când în când, un gârbaci şfichiuia şalele muncitorului…

Din vina pământului! Din cauza lui, cel atât de frumos! Atunci l-am urât de îndată. Dar poţi urî pământul? Mai ales la vârsta când începi să-l cunoşti, mergând sprijinit de spinarea unui dulău? Astfel, dragoste şi ură, înlănţuite în chip neomenesc în inima mea prea tânără, mă îmbolnăviră, din pricina că nu puteam înţelege. Mai apoi, am înţeles. Dar, dacă aş încerca să explic cum, mi s-ar putea reproşa că sunt

un om nesuferit. Devii, se pare, aşa ceva, de îndată ce îţi înmoi tocul în sângele revoltei. Pentru a fi sublimă, arta pretinde laşitate şi egoism cu carul sau cere ca artistul să privească, cel puţin, suferinţa omenească doar ca pe o sursă de inspiraţie obiectivă. Nu o ştiam…

Dorinţa de a hoinări se află cuibărită în sângele meu, de când m-am născut. Mi-amintesc cum, tot pe Bărăgan, la cinci-şase anişori, alergam după ciulini, pierzându-mi urma. Cojani călare mă urcau în şa, lângă ei şi mă readuceau acasă, în cătun”[{55}]…

În 1925, cu prilejul primei reveniri în patrie, Panait Istrati revede meleagurile copilăriei şi deapănă amintiri, scumpe inimii, contemplând Bărăganul în imensa lui singurătate. În urechi, îi răsună, de asemeni, „geamătul milioanelor de piepturi ţărăneşti, de la un capăt la altul al ţării”. Dragoste şi ură îi îmbrăţişează inima generoasă, încolţindu-i gândul de-a aşterne pe hârtie povestea ciulinilor care născoceau poveşti, ce smălţuiesc cu visări şi goane aievea, din închipuire, anii minunaţi ai copilăriei… Dar şi povestea ciulinilor-ciocoi care seamănă pe întinsul ţării, devenită un bărăgan al nedreptăţilor sociale, care calcă în picioare frumuseţea pământului, care înfometează şi chinuiesc pe cei ce trudesc pentru rodnicia pământului.

În vara lui 1927, retras la Meudon-Val-Fleury, lângă Paris, Panait Istrati începe să scrie noua sa carte *Ciulinii Bărăganului*, manuscris ce-l va termina în martie 1928, la Kifissia, în Grecia, unde se afla împreună cu Nikos Kazantzakis.

Cartea este dedicată răscoalei ţărăneşti din 1907, celor schingiuiţi sau asasinaţi în lupta pentru pâine şi dreptate socială.

Ciulinii Bărăganului este cartea lui Panait Istrati a cărei cotă de popularitate egalează pe aceea a *Chirei Chiralina* şi uneori o întrece. Această carte a cunoscut numeroase reeditări în Franţa şi alte ţări ale lumii. (Printre cele mai

recente, menţionăm în R. P. Chineză, Elveţia, Spania, şi Ungaria.)

Asociaţia „Les Pharmaciens Bibliophiles”, de la Paris, a ales şi editat, în 1981, *Ciulinii Bărăganului*, în ediţia bibliofilă, ilustrată de pictorul timişorean Vasile Pintea. Iar în primăvara anului 1980 postul de radio „France-Culture” a transmis un serial, în 12 episoade, după *Ciulinii Bărăganului* (dramatizare de Stéphane Frontès), repetat de alte câteva ori, la cererea radio-ascultătorilor francezi.

Ciulinii Bărăganului a fost transpus şi pe ecran, în regia lui Louis Daquin, realizat în colaborare cu cinematografia noastră.

Menţionăm, de asemeni, dramatizarea de la Radio-Bucureşti a lui Mircea Veroiu.

Este cartea *Ciulinii Bărăganului* un roman al răscoalei ţărăneşti din 1907 sau doar un poem al pustietăţilor, hălăduite de ciulini care te îndeamnă la marea aventură a vieţii eroice, guvernată de inimă şi vise, goană fantastică, singura în stare să ne scape de viaţa mediocră? Sau cum o spune însuşi autorul: „Şi ciulinii nu erau decât vis şi îndrăzneală, invitaţie să schimbi ceea ce ai cu ceea ce nu puteai să ai, fie chiar mai prost. Or, nimic nu-i mai rău decât să putrezeşti locului, atunci când iubeşti întreg pământul.”

Personalităţi ale scrisului, de la noi şi de peste hotare, au îmbrăţişat în aprecierile lor ambele simboluri ale cărţii. Vom reda câteva din ele, socotite a fi printre cele mai cuprinzătoare.

Ion Roman: Cartea e într-adevăr un poem al Bărăganului, prin mijloacele literare folosite, dar nu un poem al peisajului, ci al mizeriei acelor iobagi ce au rămas iobagi după toate împroprietăririle prin care regimul burghezo-moşieresc soluţiona în felul său reforma agrară. Şi în această povestire, în care episoadele tragice se succed într-un ritm drăcesc, năucitor, scriitorul recurge la

simboluri a căror cheie ne-o oferă el însuşi. Ciulinilor, escrescenţe vegetale, inutile şi otrăvitoare ce acoperă spinarea Bărăganului, le corespunde, în viaţa socială a României, moşierimea. [...] Dezvăluirea cauzelor răscoalelor, consemnarea participării muncitorimii, respingerea tezei oficiale a instigării şi condamnarea încercării de a aşeza vina în spinarea arendaşilor şi în special a celor evrei, dovedesc înţelegerea adâncă a cutremurului care a zguduit societatea românească la 1907.

Ciulinii Bărăganului şi *Haiducii* [...] reprezintă cotele cele mai înalte la care a ajuns proza lui Panait Istrati în ceea ce priveşte reflectarea realităţilor sociale. „Gazeta literară”, 21 iulie 1957)

Perpessicius: O privire sumară ar putea aşeza *Ciulinii Bărăganului* în rândul acelei literaturi sociale, legată de evenimentul răscoalelor ţărăneşti din 1907. Într-adevăr, eroul autobiografic, pornit în lume, întâi în tovărăşia tatălui său şi apoi în expediţia fantastică a ciulinilor, cunoaşte în două rânduri câte ceva din aşezările şi injustiţiile sociale care au precedat răzmeriţa de la 1907. Aciuat într-un sat din Vlaşca, dimpreună cu tovarăşul său de joacă şi de expediţie, el asistă şi chiar participă la sângeroasele evenimente care aveau să aducă atâta suferinţă, iar lor să le schimbe din nou cursul existenţei.

Povestirea acestor evenimente ţine abia o treime din cuprinsul romanului, unul din cele mai scurte, dar şi mai dense ale literaturii noastre, şi desigur că nu raportul de cifre e cel care ar putea decide asupra caracterului social sau nu, al povestirii. Deşi expeditiv episodul acesta al traiului la Trei Sate şi după aceea al represiunii e prezentat în trăsături de un atât de sobru realism şi cu un atât de sigur nerv dramatic, că nici siluetele şi cu atât mai mult eroii, nici cuvintele înveninate, nici delirul incendiator sau represiv al mulţimilor nu se uită cu uşurinţă. Panait Istrati

îşi cunoaşte meşteşugul şi stăpâneşte, în aceeaşi măsură, atât arta basmului oriental, cât şi pe aceea a documentului expresiv.

Dar *Ciulinii Bărăganului* nu este un roman social, pentru că Panait Istrati n-a urmărit un studiu al aşezărilor agrare şi al condiţiilor ce aveau să ducă, în mod fatal, la răscoale, aşa cum a încercat, într-un plan redus, Duiliu Zamfirescu în *Tănase Scatiu* şi au izbutit d-nii Liviu Rebreanu şi Cezar Petrescu în romanele lor. *Ciulinii Bărăganului* e un roman simbolic, aşa cum sunt mai toate cărţile lui Panait Istrati. Călătorul acesta neobosit, însetat de zări necuprinse, de libertate şi de prietenie, închide în povestea ciulinilor alungaţi din urmă de furia Crivăţului însăşi povestea sufletelor mânate în lume de puteri supranaturale, însăşi povestea vieţii lui. Aşa cum pentru Odobescu călătoria pe Bărăgan era un prilej de virtuozitate descriptivă, mai mult decât cinegetică, şi pentru Panait Istrati este un pretext de poezie simbolică, de confesiune indirectă. Desigur, romanul este înainte de toate întâmplare, şi întâmplări sunt nenumărate, umile sau grandioase, în *Ciulinii Bărăganului*. Citiţi însă paginile lirice închinate Bărăganului, cărora traducerea lui Alexandru Talex le-a păstrat întreg misterul şi farmecul aspru al singurătăţilor vaste, aşa cum paginilor epice sau strict rurale le-a păstrat izul pământului şi al oamenilor de pe dânsul şi veţi admite că tot romanul, cu miraculoasa lui expediţie şi cu focul iute încins şi tot atât de repede stins al răscoalelor, aşa cum este el înfăţişat în episodul final, nu e scris decât pentru ilustrarea acelui demon al peregrinărilor, simbolizat în cavalcade şi expediţia ciulinilor de pe Bărăgan. (*12 prozatori interbelici*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, p. 137–138)

Elian J. Fimbert: A fost comparat adesea cu Gorki. Cred că Istrati este un povestitor, mai mult decât Gorki, prin harul spontan al povestirii […]. Individualismului

exasperat al tinerilor noştri esteţi, care se amuză cu sexualitatea şi evaziunea, cu absolutul şi sufletul lor spălăcit, Istrati îi opune sănătatea voinică, densă şi cinstită. […] Cărţile sale nu micşorează în noi pofta de a trăi, nu ne îngustează orizontul sufletului.

Dacă n-ar fi scris *Codin*, aş putea spune că *Ciulinii Bărăganului* sunt o capodoperă. În nicio alta carte, Istrati n-a cuprins ca aici strălucirea patetismului omenesc şi această milă, îngemănată din fervoare şi forţă, care transformă cărţile sale în evanghelii ale prieteniei, ale bunătăţii şi revoltei.

Ciulinii! Bărăganul! E întreaga luptă a omenirii legată de pământ, muncind pe spetite, croindu-şi drum, fericită, nefericită. Temă eternă, îmbrăţişată de cei pentru care scrisul înseamnă o misiune, care ştiu că scriitorul, ridicându-şi ochii de pe manuscrisul său, trebuie să vadă bărbaţi şi femei, suferinţă, bucurie, peisaje, nicidecum pe cutare critic prieten sau cutare categorie de cititori care sunt „clienţii” săi credincioşi şi admiratori […].

Condiţie *sine qua non* pentru cel care vrea să se adreseze oamenilor, pe deasupra frontierelor, în cărţile sale să fie găzduite inimile de pretutindeni. („Monde”, 21 iulie 1928)

Jacques Robertfrance: *Ciulinii Bărăganului* sunt cea mai puternică operă a acestui scriitor; ei ne deschid un orizont al inspiraţiei lui Istrati, pe care alte cărţi nu-l scot la iveală şi care ne va face să vedem care este adevărata natură a acestui poet straniu.

Ciulinii Bărăganului sunt construiţi pe un mit. Acest simbol popular, al ciulinilor rostogoliţi de crivăţ toamna, pe pustietăţile Bărăganului, odată cu goana fantastică a copiilor, care-i fugăresc, au acelaşi rol ca al temei legendare a Haiducilor, din primele *Povestiri ale lui Adrian Zograf*i. […] Această povestire este construită, în întregime, pe o legendă, mai puternică decât oamenii care o suportă ca pe

o fatalitate: „Când soseşte toamna, întinsele câmpii ţelinoase ale Munteniei dunărene se pun să trăiască, timp de-o lună, existenţa lor milenară”. Povestea izvorăşte din temă, ca un fluviu din izvorul său. Această divinitate a anotimpurilor este singura sa hrană şi unde tinereţea lui Homer este atât de vizibilă cu tot ce lipseşte în Mihail, care-i un roman al individului, este just în *Ciulinii Bărăganului*, care este un roman al satului, al naturii: melodie, entuziasm, vervă populară şi acest ecou care răsună în toate inimile omeneşti. […] *Ciulinii Bărăganului, Chira* şi *Codin* atestă virtuţile epopeii. („Europe”, 15 decembrie 1928)

Monique Jutrin: Bărăganul, Crivăţul, Ciulinii sunt adevăraţii stăpâni ai povestirii. Această imagine a ciulinilior fugăriţi şi care se ţin scai, trăgând după ei visele şi speranţele unui întreg popor, conjugă tema Bărăganului cu a lui 1907. (*Panait Istrati, un chardon déraciné*, Paris, Maspero, 1970, p. 200)

L’Humanité: *Ciulinii Bărăganului* sunt o epopee fără seamă în literatura universală. Un imn închinat libertăţii. Povestea a trei băieţi, asmuţiţi de marea goană a ciulinilor. Ei străbat câmpia română de la începutul secolului nostru, li se revelează mizeria, viaţa aspră a ţăranilor. Aventura lor se termină în martie 1907, o dată importantă în istoria României: răscoalele ţărăneşti şi represiunea sângeroasă ordonată de autorităţile epocii. […]

Vântul Bărăganului ne-aduce cea mai poetică dintre povestirile lui Istrati, cea mai sfâşietoare. […] Evocare magică a copilăriei, această poveste începe ca într-o poveste cu zâne şi se transformă apoi într-un coşmar. Căci ciulinii, din ce în ce mai ameninţători, încarnează revolta unui întreg popor”. (5 aprilie 1980)

În încheierea acestor „notaţii critice”, dăm cuvântul lui Romain Rolland, care, după „devorarea” *Ciulinilor Bărăganului*, a exprimat „gustul” lor, într-o scrisoare adresată autorului:

„Am terminat de citit *Ciulinii Bărăganului*. O carte măreaţă. De la un capăt la altul. (Dar mai ales începutul care este epic.) Cea mai cu miez, cea mai desăvârşită din tot ceea ce ai scris. Măiestrie absolută... Niciodată stilul dumitale n-a fost atât de pur, de sobru şi de viguros în evocare. (Cine ţi l-a revizuit?) Este o operă definitivă.

Nu-ţi pot spune cât sunt de fericit! A fost atât de frumos, când te-am văzut apărând! E încă şi mai frumos să văd, nu numai că te menţii, ci că devii mare.

Iată, în sfârşit, o carte! Aproape tot restul literaturii de astăzi mă dezgustă. Şi adesea mă întreb: «Pierdut-am oare pofta de-a citi?». Nu! N-am pierdut-o. Am păscut ciulinii dumitale, ca un animal. Se află într-înşii toată seva şi dogoarea pământului. În timp ce alţii nu-mi dau să mănânc decât hârtie”. (Datată 21 iulie 1928)

Repere bibliografice: *Ciulinii Bărăganului*, Bucureşti, editura Modernă, 1943, ediţia I şi a II-a (Prefaţă de Perpessicius. Primul capitol tradus de autor şi publicat în „Pământul”, 5 iulie 1934. Restul volumului tradus de Alexandru Talex); *Ciulinii Bărăganului*, Bucureşti, Editura tineretului, 1957 (Prefaţă de Mircea Zaciu. Traducere de Alexandru Talex); *Ciulinii Bărăganului*, în vol. *Chira Chiralina, Moş Anghel*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962 (Prefaţă de Al. Oprea. Traducere de Alexandru Talex); *Ciulinii Bărăganului*, Bucureşti, editura Ion Creangă, col. „Biblioteca şcolarului”, 1972. (Antologie şi prefaţă de Al. Hanţă); *Ciulinii Bărăganului*, în ediţia bilingvă *Opere alese VI*. (Versiune românească de Eugen Barbu. Ediţie şi note de Al. Oprea); *Ciulinii Bărăganului*, în vol. *„Căpitan” Mavromati*, Bucureşti, editura Ion Creangă, col. „Biblioteca şcolarului”, 1974 (Cuvânt înainte de Boris Buzilă. Ilustraţii

de Gh. Cernăianu); *Ciulinii Bărăganului*, în vol. *Codin, Mihail*, Bucureşti, Editura Minerva, 1974 (Versiune românească de Eugen Barbu. Ilustraţii de Anca Vasilescu); *Ciulinii Bărăganului*, Bucureşti, Editura Minerva, col. „Arcade”, 1974 (Versiune românească de Eugen Barbu. Postfaţă şi bibliografie de Mihai Dascăl.)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: *Les Chardons de Baragan*, Paris, Bernard Grasset éditeur, col. „Ecrits”, 1928; *Les Chardons du Baragan*, Paris, J. Ferenezi et fils éditeurs, col. „Le livre moderne illustré”, 1929 (Bois en couleurs: Maurice Délasser); *Les Chardons du Baragan*, Paris, Bernard Grasset éditeur, 1958; *Oeuvres de Panait Istrati IV. Les Chardons du Baragan*, Paris, Gallimard, 1970; *Les Chardons du Baragan*, Paris, Bernard Grasset-Fasqnelle, col. „Diamant”, 1972; *Les Chardons du Baragan*, Paris-Genève, éditions Famot-Francois Beuval, „La collection des grands romans contemporains”, 1974; *Les Chardons du Baragan*, Paris, „Les Pharmaciens Bibliophiles”, 1981 (ediţie bibliofilă pe hârtie „Grand vélin d’Arches”, 180 exemplare numerotate. Ilustraţii aquaforte şi aquatinte de Vasile Pintea).

VIAŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

ÎN LUMEA MEDITERANEI – RĂSĂRIT DE SOARE

Penultimul volum al operei istratiene istoriseşte prima sa călătorie în Egipt, în „unica” noapte a lui 12 decembrie 1906 – startul, cu emoţii fireşti al periplului său mediteranean, ce avea să dureze timp de şase ani… Impresii din această „primă călătorie pe mare, spre ţărmul misterios al Egiptului”, întâlnim şi într-un manuscris care n-a fost integrat în operă. E vorba de *Pendant la traversée*, scris în martie 1921 şi trimis lui Romain Rolland, spre a-i aprecia capacitatea de-a scrie şi „încă în limba franceză”[{56}]. Reţinem din acest manuscris paginile dedicate mamei sale, restul impresiilor găsindu-se în paginile volumului *În lumea Mediteranei – Răsărit de soare*:

„O briză caldă mă trezi din toropeală, dar nu mă clintii de la locul meu. Îmi lipii obrazul şi urechea de podeaua călăfătuită a punţii vasului şi ascultai cu plăcere zvâcniturile ritmice, ce răzbăteau burta lui. Se părea că ceva viu se afla acolo… Ai fi spus că o inimă bătea acolo, puţin cam repede, gâfâind. Simţii şi mai multă nevoie să-mi lipesc obrazul şi urechea, ca să pot desluşi mai bine. Nu cumva erau însăşi bătăile vieţii, a însăşi vieţii care mă atrăsese şi mă mâna către ţinuturi neştiute de mine, demne de a fi cunoscute? Sau poate că era însăşi inima mamei mele, care bătea repede şi cu putere, fiindu-i teama de viaţa mea, de primejdiile ce mă pândeau, la cheremul furtunii şi al valurilor…

Şi deodată îmi răsăriră în minte vorbele ei din clipa plecării mele: «Cată să fii bun cu oamenii, pe acolo unde te duci. Nu te lăsa prins de mânie şi iubeşte pe om, oriunde te-ai afla. Numai aşa viaţa ta va fi ferită de primejdii, iar eu o să am fericirea de-a te vedea şi săruta încă o dată, înainte de-a închide ochii!»

Mă simţii uşurat. Mama se afla aici, cu mine. Ea mă va întovărăşi pretutindeni, peste tot unde pulsează viaţa. Şi apoi, în partea cealaltă a vasului, la pupă, se afla un bun prieten de al meu, care îmi cunoştea mama şi avea să mă îmbrăţişeze şi să-mi vorbească despre ea. Peste câteva zile, vom acosta şi vom fi iarăşi împreună”[{57}].

Tot la „Fonds Romain Rolland” se află alte câteva amintiri de ale autorului, referitoare la această primă călătorie. În prima este vorba de întâlnirea lui cu Hafif, zugrav şi el, lucrând împreună pe şantierul construcţiei hotelului „Semiramida”, de la Cairo. Să-l ascultăm:

„Ah, bravul meu Hafif, te voi revedea vreodată? Îţi mai aduci oare aminte de mine după atâţia ani, când în fiece septembrie coboram în ţara ta de mister, al cărei pământ este împănat cu sarcofagii, vestigii ale istoriei?… Piramidele şi aleile Sfinxului, enigmatice ca strămoşii tăi, ironice ca o epigramă de Aristofan… Drumurile, cu nesfârşite şiruri de palmieri uriaşi, de-o parte şi de alta, furnicând de turişti… Nilul, domesticit de baraje uriaşe, legănându-şi albele *dahabieh*-uri, cu trei punţi, dar prea scumpe pentru punga noastră… Muzeele, jefuite de cuceritori cu mâna lungă, unde «domnesc» glorioşii Ramses şi Sethi, morţi de parcă ar fi ieri… Întâlni-ne-vom încă o dată cu pitorescul şi vechiul El-Maar (Cairo), cu pieţele sale gălăgioase, cu birjarii strigând: *Oah rigleh, Oah mineh!* (Feriţi picioare, feriţi dreapta!)?… Cairo cel cu puzderia de cafenele arabe, oferind pentru şase centime narghilele cu ciubuce lungi şi unde ne pierdem în lungi taifasuri, după fiece plimbare…

Ca şi mine, Hafif era zugrav. Îşi iubea meseria şi ar fi iubit-o şi mai mult dacă n-ar fi fost pecinginea patronilor.

Ne-am încrucişat paşii într-un atelier. M-a cercetat cu privirea şi ne-am zâmbit unul, altuia. Aşa e scris: cei sortiţi dragostei se recunosc la prima vedere. Am plecat, apoi, împreună. Pe drum a fost prietenos şi vorbi primul, cu acea încredere şi căldură proprie sufletelor rare şi adesea cu adevărat mari.

Avea aproape aceeaşi vârsta cu mine: douăzeci şi cinci de ani. Cutreierase America de Sud şi vorbea trei limbi: italiana, spaniola şi portugheza. Cunoscuse suferinţa încă din copilărie şi era un revoltat din naştere. Sensibil, uneori, la orice durere, la orice bucurie şi la tot ce-i frumos; îndrăgostit, mai ales, de natură, ca toţi cei care îndură tăcuţi nedreptăţile sociale, cu inimă şi judecată.

Hafif era un entuziast, un îndrăgostit de prietenie. Din cauza asta, un singuratic. Pe şantier vorbea puţin şi asculta cu atenţie pe interlocutor, ca şi cum ar fi vrut să-i descopere sufletul. Pălăvreala zgomotoasă de pe schelă supăra vizibil sensibilitatea delicată a acestui muncitor, fără şcoală şi fără educaţie.

Şantierul nostru de lucru se afla la hotelul „Semiramida”, o imensă construcţie pe malul Nilului. De la etajele superioare, priveliştea era atât de măreaţă, încât noi – muncitorii străini – o contemplam, înlemniţi cu uneltele în mână.

Hotelul trebuind să se deschidă neîntârziat, ne aflam acolo cam vreo sută de muncitori, de toate meseriile. Prost conduşi, ne izbeam unii de alţii, căutându-ne un rost. Unii cutreierau, de la un etaj la altul, în căutarea contra-maistrului, alţii – profitând de zăpăceală – se cuibăreau în vreun colţ ascuns şi dormeau cu ceasurile. La început, îmi făcui sânge rău, neavând ce lucra. Chiar dacă nu sunt în cauză, nu-mi place să fiu surprins tăind frunză la câini, obligat să mă justific în faţa unuia care vrea să aibă totdeauna dreptate. Munca trebuie respectată. Dacă într-o zi am chef de hoinăreală, îmi scot haina de lucru şi mă plimb pe socoteala mea, având cugetul împăcat.

În drum spre lucru, mă întâlneam dimineaţa cu Hafif, într-un mic birt unde, pentru doi piaştri, ni se servea mâncarea naţională: *ful* (boabe fierte cu untdelemn şi lămâie) foarte bine pregătită. Fulul este sinonim cu macaroanele la italieni, orezul la japonezi, borşul la turci şi mămăliga la români. Înainte de a merge la cafenea, unde-l aşteaptă prietenul, discuţiile politice şi o falnică narghilea – chiar şi arabul bogat se opreşte dimineaţa la tejgheaua unui birt ca să-şi comande *ful*-ul său. În picioare, cu farfuria în mână, toată lumea mănâncă fără furculiţă, servindu-se de o feliuţă de pâine, ca de-o lopăţică, lingându-şi apoi tacticos degetele…

Într-o dimineaţă, Hafif era melancolic şi zâmbea trist. Ceea ce mă predispunea la «cafard». Am străbătut oraşul, fără să-l descos. Hafif mergea gânditor şi zâmbea ori de câte ori întorcea capul spre mine. Zâmbetul lui mă irita. Totuşi îi spusei, într-o doară:

— Eşti bolnav?

Îmi luă mâna, mi-o strânse încetişor, în tăcere şi, după un timp, îmi răspunse:

— Nu! Nu sunt bolnav… Dar azi mi-e poftă să trecem pe malul celălalt al Nilului şi să hoinărim…

La Cairo, Nilul curge la marginea oraşului. Dincolo de el, câmpia şi, mai departe, grădinile şi Piramidele. Ne aşteptau…”[{58}].

O altă pagină autobiografică, care descrie secvenţe ale vagabondajului în Orientul apropiat, se află în corespondenţa cu Romain Rolland, care îi ceruse câteva date biografice, ca documentare spre a putea scrie prefaţa la *Kyra Kyralina*. Sunt întâmplări pe care nu le include în cele două volume *În lumea Mediteranei*:

În sfârşit, Damascul, Damascul cu puzderia lui de amintiri. Pictor de firme (chior-împărat în ţara orbilor), răsfăţat de arabi, ceea ce mă împinge să-mi întind nasul la nevestele lor, cât pe-aci să fiu prins într-o încurcătură de harem. Mă îndrăgostesc de-o actriţă de pantomimă, joc

rolul de prinţ mut şi călău inofensiv, câştig doi beşlici pe seară (circa un franc şi cinci centime) şi iau masa la consulul rus. Sunt azvârlit la Beirut, într-o stare de plâns.

…Mama şi Mihail – care se afla în preajma ei – îmi trimit bani ca să mă înapoiez acasă. Le vestesc plecarea cu un vapor ce pornea la cutare dată din Beirut, dar între timp cheltuiesc banii. Şi vaporul pleacă doar cu scrisoarea mea, care-i înştiinţa de pozna făcută.

Din fericire, scrisoarea se înecă în mare, cu vapor cu tot. Habar n-am de naufragiu, dar Mihail, care citea zilnic gazetele la ceai, află de catastrofă; speră totuşi că am scăpat cu viaţă şi-şi face bagajul. Pentru mai multă siguranţă, îmi scrie la adresa ştiută şi-i răspund că sunt pe cale să mă însor (de astă dată) cu o evreică arabă! Veselie mare acasă, alţi bani pentru reîntoarcerea la Brăila, unde şi sosesc, de altfel, în primăvara lui 1908.

…Vai! când mă gândesc la câte năzdrăvănii am făcut în zilele mele, mă întreb dacă nu le continui şi astăzi, fără să-mi dau seama”.

Şi, în sfârşit, destăinuirea că în vagabondajele sale a fost obsedat şi de „visul” de-a ajunge în India. O descrie în confesiunea *Ultime cuvinte*, aflată tot la „Fonds Romain Rolland”:

„Voi povesti o altă pagină tristă şi umilitoare pentru mine, dar care va arăta în ce grad şi cu ce preţ am năzuit către Sublim…

N-aveam decât douăzeci şi trei de ani. Un prieten care a murit[{59}] – un rus misterios, cu inimă şi minte generoasă şi de care mă despărţisem într-o împrejurare dureroasă – îmi pusese în mână cartea *Luminile Asiei*, vorbindu-mi cu atâta înflăcărare despre minunăţiile hinduse, încât, după ce văzusem Egiptul, nu mai aveam decât un vis: să mă duc, cu orice preţ, în India.

Legenda prinţului care-şi părăsise palatul la vârsta plăcerilor, aflându-se în singurătatea pădurilor străvechi ca să mediteze asupra metehnelor omenirii şi a mijloacelor de-

a le îndrepta – ca şi biruinţa sa asupra slăbiciunilor cărnii şi descoperirea Adevărului etern pe care l-a propovăduit în pribegie oricărei făpturi omeneşti timp de aproape o jumătate de secol – toate acestea mă minunară într-atât, încât îmi pierdui capul. Închisei ochii asupra greutăţilor unei atari călătorii, fără un ban şi fără altă cunoaştere decât a limbii române şi greceşti. Plecai la Port-Said, unde sosii cu zece franci în buzunar.

Să nu vă mire îndrăzneala mea! Capetele înfierbântate făuresc cu uşurinţă castele în Spania. Castelul meu? Simplu ca bună ziua: «Voi rămâne două săptămâni la Port-Said, unde voi încerca să mă furişez, cu orice chip, pe un vapor care merge spre India. Odată în larg, aş fi ieşit din ascunzătoare, oferindu-mă să muncesc orice la bord pentru a-mi plăti hrana şi transportul. Apoi, debarcat pe pământul făgăduinţei, aş fi fost nevoit să rămân acolo, să trăiesc pe apucate, muncind orice şi instruindu-mă!»

Nu-i aşa? Voiam să învăţ nimic altceva decât engleza şi… sanscrita! Mă credeam în stare! Ah! sărmani fluturi care roiţi în jurul luminii misterioase! Aş fi luat drept duşman pe înţeleptul care ar fi încercat să mă abată din drum. Din fericire, eram singur şi făceam ce mă tăia capul. Desigur, nu izbutii nimic. Asemenea încercări fiind un fapt obişnuit, supravegherea pe vapor era la culme, iar eu un prost de luat la palme. În timp ce crăpăm de căldură, chircit în vreo ascunzătoare, pe care marinarii o cunoşteau mai bine decât mine, alţii, aventurieri în goana după aur, îmbrăcaţi corect (ca şi mine de altfel pe-atunci), şedeau liniştiţi, sprijiniţi de balustrada vasului, uitându-se la pregătirile pentru plecare, fumându-şi pipa ca nişte lorzi. De obicei, nimeni nu cuteza să-i întrebe ceva, sirena şuiera şi vaporul pornea cu ei, ca să-i debarce a doua zi la Aden, unde crăpau de foame. Dar câteodată erau îngăduiţi şi transportaţi în patria lui Sidharta Gautama, a cărui viaţă şi înţelepciune le era tot aşa de necunoscută, ca şi funestul meu plan, în clipa de faţă, de nu importă cine.

Cu atare exemple în faţă – exemple adevărate şi des întâlnite desigur şi despre a căror uşurinţă de realizare se vorbea cu însufleţire tipic grecească în cafenelele Port-Saidului – bătui caldarâmul acestui oraş timp de şaptesprezece zile, dându-mă de ceasul morţii ori de câte ori vreun marinar mă scotea de urechi din ascunzătoare, aruncându-mă pe chei. Imploram soarta, spiritul lui Sakia-Muni şi statuia lui Lesseps să-mi jure ca voi izbuti la încercarea viitoare.

Până la urmă, a trebuit să renunţ. Ajunsesem în cea mai neagră mizerie…”

O încercare de a revedea Egiptul, după ce devenise scriitor, a fost în iarna lui 1930. Paşaport şi vize în regulă. Moş Binder îl aştepta bolnav în spital. „Dar, după debarcarea tuturor pasagerilor, mi se refuză să pun piciorul pe pământul Egiptului… De ce? Nu mi se dă nicio lămurire… De şase ori am călătorit şi intrat în Egipt, *fără nici cea mai mică hârtie* cu viză de intrare. O singură dată mă prezint cu un paşaport, şi mi se interzice să cobor de pe vapor… Mă întreb, pentru ce mă încăpăţânez să fac altceva decât fotografia ambulantă!”{60}.

Volumul *În lumea Mediteranei – răsărit de soare* a fost scris la Nisa, în martie 1934, apărând în librării în toamna aceluiaşi an. Traducerea lui în limba română a apărut postmortem, odată cu *În lumea Mediteranei – apus de soare*. Cele patru volume ale ciclului „Viaţa lui Adrian Zografi” au fost scrise în condiţii dramatice: hărţuit de tuberculoză şi de editorul parizian, în pragul falimentului, care-i plăteşte anevoios drepturile de autor, încetând în vara lui 1933 orice plată. Citeşte, din zori şi până în noapte, manuscrise pentru editura Hertz, lungit în pat, ca un paralitic şi înfruntând vitejeşte avalanşa calomniilor şi minciunilor debitate de Henri Barbusse şi acoliţii săi. O singură rază de bucurie îi încălzeşte inima, pansându-i

rănile: reînnodarea prieteniei cu Romain Rolland, întreruptă în mai 1930.

„Sunt, în clipa de faţă, omul cel mai atacat de toate ziarele, fără excepţie şi de toate curentele politice… Ori de câte ori scot capul – o dată la trei luni – lovesc în toate direcţiile fără milă şi aşa va fi până la sfârşitul zilelor mele. Dar să nu mai vorbim!… Acum sunt fericit că nu mai stai cu spatele întors la mine!”{61}

Câteva comentarii apărute la noi şi în Franţa:

Mircea Muthu: În istoria noastră literară, Panait Istrati constituie un adevărat caz, al cărui dosar a fost alcătuit de către posteritatea fascinată încă de picarescul unei existenţe hrănite cu mirajul Mediteranei. Scriitorul e o natură solară, impresionantă prin francheţea deseori ostentativă ce însoţeşte – între Brăila şi Egipt – crezul umanist şi visul de egalitate socială. […]

Autorul a transformat „chiotul” baladesc despre *Chiralina* în „simfonia” intens nostalgică a unui întreg spaţiu. Ea formează, alături de motivul mioritic şi împreună cu mitul lui Manole – supus şi acesta geniului liric al romanului – cele trei faţete ale tipului nostru tragic. Aici stă, credem, adevărata autohtonizare a lui Panait Istrati, alături de înnoirea tradiţiei populare, din lotul basmului, cu noi altoiuri, tăiate din arborele mirific al naraţiei orientale. […]

Restrângerea geografică a balcanismului la perimetrul Brăilei cosmopolite, coexistă cu deschiderea picarească în sensul dinamismului perpetuu şi efectiv, deosebit de arabescul pe undeva steril din *Fuga lui Sefki*. O deschidere către alte spaţii, dintre care lumina *Mediteranei*, refrenul *Neranţulei* şi icoana *Chiralinei* rămân marile obsesii, ce-l definesc la urma urmei pe unul dintre cei mai controversaţi scriitori ai noştri. (*Literatura română şi spiritul sud-est european*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976)

Roger Grenier: În evocarea naturii el atinge culmi înalte, atunci când ne vorbeşte despre Mediterana. Opera lui are acest accent mediteranean, pe care-l întâlnim la unii scriitori francezi de după Camus, cunoscuţi sub denumirea „Şcoala de la Alger”.

Se poate stabili o analogie Istrati-Camus, numai privitor la dragostea pentru Mediterana. Din punct de vedere literar, nu! Camus este un scriitor cu un stil foarte cizelat, sigur de sine, desăvârşit. Istrati a scris cum a ştiut, cum a putut. Era şi normal, fiind român, iar franceza nefiindu-i o limbă maternă. Nimeni nu-i va reproşa acest lucru. Se ştie că Jean-Richard Bloch i-a corectat gramatica manuscriselor. Un schimb prietenesc, în unele romane ale scriitorului francez resimţindu-se vizibil influenţa lui Panait Istrati (de pildă în *Noaptea Kurdă*). (*Cahiers roumains d’études littéraires*, Bucarest, Univers, nr. 1/1981)

Jean Michel Palmier: Întreaga operă a lui Istrati este un unic peisaj, care nu încetează să se metamorfozeze: cel al Mediteranei, al mării, al oraşelor strivite sub soare şi al mizeriei, dar şi al exaltării şi al dragostei pentru tot ceea ce există. Opera lui Istrati nu are decât o singură temă: dragostea sa de viaţă în ceea ce are ea mai frumos, dar şi mai crud, o pasiune pentru descoperire şi aventură. Opera lui Istrati nu are decât un singur timp: cel al visului, al copilăriei, al interminabilelor vagabondări. […]

Există la Istrati o comuniune profundă între Mediterana, copilărie şi vis. Singure peisajele mediteraneene l-au făcut să viseze şi un copil extraordinar de sensibil le-a contemplat. Inspiraţia sa de bază el o extrage din România copilăriei sale, din soarele şi din mizeria care sunt evocate şi ne face să retrăim sărbătorile şi bucuriile, doliile şi tristeţile familiale. Prin extindere, această viziune asupra oamenilor Mediteranei se va întinde şi asupra altor ţări. Africa, Asia, Grecia, Turcia nu încetează să-l fascineze. De-a

lungul întregii sale vieţi, el va rămâne fascinat de Orient şi de poezia lui. […]

Azi poezia de neuitat a *Chirei Chiralina* este redescoperită şi, cu ea, sufletul Mediteranei. Desigur, Panait Istrati rămâne, în Franţa, cel care a dat această sensibilitate Mediteranei, la hotarele Orientului, expresia sa cea mai tragică şi cea mai frumoasă. Dar această frumuseţe Istrati ne cere s-o descoperim nu numai în peisajul pe care-l descrie, dar mai ales în cei care trăiesc aici. Este şi ultimul cuvânt din Chira Chiralina: „Pământul e frumos? Da' de unde! Şi asta e tot o minciună! Toată frumuseţea lui se răsfrânge din inimile noastre, atâta timp cât inimile acestea sunt pline de bucurii. În ziua în care bucuria îşi ia zborul, pământul nu mai e decât un cimitir". („Ramuri", 15 martie 1982)

Repere bibliografice: *În lumea Mediteranei – răsărit de soare*, Bucureşti, editura Cartea românească, 1936. (Traducere de Alexandru Talex)

Ediţii originale şi reeditări în Franţa:
Méditerrannée – lever du soleil, Paris, éditions Rieder, 1934, col. „Prosateurs français contemporains";
Méditerranée – lever du soleil, Paris, Arthème-Fayard éditeurs, 1939, col. „Le livre de demain"; *Méditerranée – lever du soleil*, în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati III*, Paris, Gallimard, 1969.

ISAAC, ÎMPLETITORUL DE SÂRMĂ

În aprilie 1926, se petrece un fapt neobişnuit: Panait Istrati se reîntâlneşte la Nisa cu scriitorul elveţian Josué Jéhouda. Dar cine este Jéhouda? El este „necunoscutul misterios”, care, în 1918, pe când se afla în spitalul Crucii Roşii americane, l-a sfătuit să citească opera lui Romain Rolland, spre a-şi găsi un reazim sufletesc.

Se reînnoadă, deci, o prietenie care-şi rătăcise prezenţa, din cauza meandrelor vieţii sale de vagabond. „Fără îndemnul lui Jéhouda, n-ar fi fost azi un «caz Panait Istrati» în literatura franceză”.

Josué Jéhouda îşi invită prietenul regăsit, la Geneva. Pentru a-şi acoperi costul călătoriei, ţine o conferinţă despre rostul artelor, în sala „Athénee” (17 aprilie 1926), iar ziarul „Journal de Genève” îi ia un interviu.

Revedere în stil istratian, cu sufletul la gură şi inima în priviri. Urmarea: hotărăsc să scrie împreună o carte: *Familia Perlmutter*.

Romain Rolland şi Jacques Robertfrance nu iubesc, însă, această carte, ce apare totuşi la editura „Rieder”, de la Paris. Amândoi au obiecţiuni, fiecare în felul său. Se pare, însă, că nici Panait Istrati n-a fost total satisfăcut de rodul colaborării cu Jéhouda, pentru că vrea să publice separat, într-o plachetă, povestirea *Isaac, împletitorul de sârmă* (un capitol al cărţii *Familia Perlmutter* cu specificarea: „aşa cum am scris-o eu (cu multă plăcere)”.

Şi, ca în orice împrejurare ce necesită sfaturi, cere opinia lui Romain Rolland:

„*Isaac* (unul din personajele *Familiei Perlmutter*) – pe care-l anexez separat – trebuie să apară în plachetă de lux, la un tânăr editor din Strasbourg, Joseph Heissler, care m-a rugat să-l încurajez.

Or, iată că Robertfrance, care a corectat copia, susţine că această nuvelă *ar fi fost una dintre cele mai bune ale mele, dacă aş fi scormonit mai adânc latura psihologică a lui Isaac!*

Eu o ştiu; dar acest roman (din care eu am scris opt zecimi) îl fac în colaborare cu Jéhouda şi am convenit ca el să facă „luminarea" părţii sufleteşti a acestui personaj *evreu* (colocviul dintre Isaac şi Iusuf). Jéhouda l-a făcut, potrivit indicaţiilor mele (cum? o veţi vedea citind volumul). Dar eu am văzut că pot da editorului Heissler această povestire, aşa cum am scris-o (cu multă plăcere).

Vă iau drept judecător şi mă voi supune sentinţei dumitale"[{62}].

Romain Rolland îi răspunde de îndată:

„Povestirea dumitale este excelentă. N-ai nimic de adăugat. Ai conceput-o în genul nuvelei (specialitatea dumitale), ca şi pe celelalte de până acum. Nuvela *Isaac* nu are nevoie de «psihologizare». Ea radiază lumini brusce şi vii; e de datoria cititorului să-i cerceteze, cu ajutorul lor, părţile întunecate ale sufletului. […]

Sunt încredinţat că «adăugirile» pe care Jéhouda le va face discuţiilor dintre Isaac şi Iusuf (oricât de inteligente ar fi ele) vor încărca textul, făcându-l greţos.

În rest, prea puţin îmi pasă de raţiunile religioase ale convertirii lui Isaac şi a iluminismului său! Ele sunt aceleaşi în toate religiile. Or, în locul tuturor religiilor, eu prefer viaţa, care-i prima între toate.

Urmează-ţi instinctul dumitale artistic! El e sănătos şi sigur. Perfecţionează-l, potrivit firii dumitale! N-o să ai nimic de câştigat, lipindu-i «bărbi» psihologice, împrumutate de la alţii.

Îţi mulţumesc că mi-ai trimis *Isaac*. Sunt (suntem, eu şi sora mea) oricând fericiţi să ascultăm vocea povestitorului nostru din Orient.

P.S. Robertfrance[{63}] este un om fermecător, foarte simpatic şi extrem de delicat. Eu înţeleg ce ar fi vrut el, ce

ar fi făcut el dacă ar fi scris această nuvelă. Dar, ceea ce ar fi realizat, ar fi fost cu totul altceva. El se înşală asupra firii dumitale. Or, fiecare dintre noi avem legile noastre”.

Prezentăm cititorului nostru, nuvela *Isaac, împletitorul de sârmă*, în traducerea noastră. Nu a apărut până acum în limba română, fiind diferită de capitolul *Isaac Perlmutter* (apărut în ediţia bilingvă *Opere alese VI*, în traducerea lui Eugen Barbu, la Editura Minerva, acum zece ani).

ISAAC, ÎMPLETITORUL DE SÂRMĂ

Cu multă vreme, înainte de 1906, moş Binder – evreu entuziast – a fost nevoit să-şi părăsească locul de baştină, Galaţi, şi să se stabilească în Alexandria Egiptului. Oamenii entuziaşti, fie că sunt evrei sau nu, ei sunt nişte încurcă-lume pe acest pământ. Moş Binder a fost şi el de vreo două ori, ba chiar de trei şi de zece ori, dacă nu pentru poporul român, care nu-i antisemit, măcar pentru huligani; pentru evreii care nu ştiu a iubi pe cei mai buni dintre ei şi, în sfârşit, pentru toţi acei care nu pot suferi un om liber, deschis, bun, generos, însă la fel de violent cu cei care se dedau, primii, la violenţă.

Moş Binder nu era un îngâmfat şi nici habotnic. Ceea ce gândea, rostea cu glas tare. Comportare care irita, pentru acelaşi motiv, pe evreii săraci sau bogaţi. Cu dragoste de locul unde s-a născut, el s-a înrolat de bunăvoie, făcându-şi voios serviciul militar, trei ani, la infanterie. Cât despre entuziasmul şi generozitatea sa, ei! dragă Doamne! unde o fi lumea care ştie să aprecieze atari „articole”, aşa cum merită?

La Galaţi – unde moş Binder ţinea una din acele cârciumi, pe care moldovenii le numesc, atât de plăcut, dugheană sau crâşmă, el trecea când drept „nătărău”, când om periculos, după mintea celui care îl judeca. Uneori, acelaşi cap se arăta nemulţumit, căci îndată ce moş Binder înceta să fie un „nătărău”, el era taxat drept individ periculos. I se striga, atunci:

— Vrei să faci la noi socialism? Du-te în Palestina, ovrei puturos!

Da! ovrei puturos, pentru că moş Binder îndrăznea să ceară plata socotelilor, unor clienţi care voiau să le facă uitate. Una ca asta nu era îngăduită ovreiului, care, de îndată, devenea „puturos”. Cât ai clipi din ochi, îi spărgea sticlele din dugheană şi-l alungau în Palestina:

— Jidane, care vrei să faci socialism la noi!

Asta nu era antisemitism, ci huliganism. Şi e trist… Trist pentru spiţa omenească. Trist mai ales pentru profesorii de la Universitate, care se pun în fruntea huliganilor, cum se întâmplă pe la noi. Şi de atâtea ori mai trist ar trebui să fie, pentru bancherii evrei care subvenţionează pe acei profesori-politicieni, cum încă se mai întâmplă în ţara noastră.

Dar, despre această stare de lucruri, vom vorbi cu altă ocazie.

Moş Binder rămase calm, câtă vreme violenţele se limitară doar la limbaj. Se ştie că evreul are pielea tăbăcită, din nenorocire pentru progresul uman, din fericire pentru puşlamale. El suporta liniştit, chiar şi pagubele produse periodic, printre sticlele din crâşmă. Le spunea:

— Fiindcă sunt un jidan, hai! făceţi-vă de cap! „În satul fără câini, toată lumea se plimbă fără băţ!”

Totuşi, într-o zi, înjurăturile şi spartul sticlelor a fost isprava de nesuportat a unuia dintre acei „comisari de poliţie”, cu leafă de mizerie şi familie numeroasă; unul dintre acei „ciubucari” care te scot din sărite (totdeauna la vânătoare după un proces-verbal sau după o contravenţie), care-şi poartă chipiul pe-o ureche, îşi zdrăngăne sabia pe caldarâm, bea pe veresie în toate cârciumile, iar între douăsprezece şi unu după-amiază ciupeşte, în pieţele în curs de închidere, tot felul de alimente pe jumătate stricate: o ştiucă, câteva roşii, un pumn de corcoduşe…

Moş Binder – scund, voinic, fost infanterist lăudat pentru rezistenţa lui – înşfacă de umeri pe comisarul delincvent şi-l propti de ulmul din faţa dughenii sale:

— Asta-i din partea unui jidan! Du-te acum şi mă reclamă!

Poliţistul plecă şi avu, desigur, câştig de cauză. Binder plăti din gros şi chiar făcu cunoştinţă cu închisoarea.

Asta-i dreptatea în „ţara lui Hübsch”, se mai spune pe la noi. Evreul înţelege totul şi iartă mult. Moş Binder îşi văzu de treabă.

Dar, puţin mai târziu, în timpul unei campanii electorale, un fecior de bani gata, care trecea drept huligan, îl lovi pe negustor cu un box american şi-i rupse nasul. Binder rămase infirm. Vinovatul plăti douăzeci şi cinci de lei amendă.

— Nasul unui ovrei care şi-a făcut datoria faţă de patrie, nu valorează, la Galaţi, mai mult decât douăzeci şi cinci de lei? se întrebă Binder.

Şi cum n-avea decât patruzeci şi trei de ani, spuse, într-o zi, adresându-se nevestii:

— Ştii ceva, Lea? O să plecăm în Egipt… Pentru totdeauna! Îmi voi făuri acolo, la adăpostul unor legi drepte, România care mi-e dragă…

Şi şi-o făuri, graţie acelei dârzenii pe care o au sufletele tandre, care nu confundă o patrie nevinovată cu stăpânii ei laşi. Iată pentru ce, călătorul interesat să vadă lucruri româneşti, a putut să găsească, pe strada Khandak (sau Handak), la Alexandria dinaintea războiului cel mare, o firmă intitulată „La dorobanţul român”, cafenea-restaurant. Găseai acolo băuturile naţionale, cele mai specifice şi majoritatea felurilor de mâncare româneşti şi evreo-româneşti, printre care tronau fleicile, faimoşii mititei, ştiuca umplută evreieşte, nelipsiţii ardei. Grătarul lui moş Binder nu era mai prejos decât cele mai bune din România, îndreptăţită fală a oricărui negustor român. Gustoasa ţuică

şi generosul vin de Odobeşti, deşi rare, le puteai obţine, nu cu lire de aur, ci pur şi simplu dacă negustorului îi plăceau ochii clientului, căci şi aşa el vindea în pierdere, deşi îl costase bani grei.

Ziare româneşti – plătite scump – pe care moş Binder le păzea ca ochii din cap, ca şi portretele familiei regale şi princiare întregeau interiorul acestei crâşme moldoveneşti. În zilele de sărbătoare naţională, vedeai fluturând drapelul tricolor[{64}].

Dar o crâşmă românească n-are nicio valoare, fără veselul şi nelipsitul lăutar ţigan! Binder se gândea serios la el, în timpul cât îşi pregătea localul, când, în ziua „inaugurării", care nu-i fu mirarea, auzind în stradă o melodie arhicunoscută şi aceste versuri săltăreţe, cântate de-o voce a celui mai pur-sânge ţigan român:

Unde-ai plecat, mă Gheorghiţă?
La Craiova, să mă-nsor,
C-aici fetele nu vor!
Zice că le sunt dator
C-o sută de gălbiori
Şi o mie-trei sărutări,
Luate de la trei surori!

— E unul de la noi! strigă moş Binder, alergând, cu ochii înlăcrimaţi. Dar cine o fi?

Cine altul putea fi, dacă nu vestitul Motrogan, ţigan de la Ploieşti, neîntrecut în repertoriu şi improvizaţii, faimos în tot Egiptul din ziua când, uluită de arta lui, prinţesa de Chimay, şi ea celebră din cauza dragostei pentru ţiganul Rigo, îşi scosese din augustu-i deget inelul cu numele său gravat şi-l pusese, cu mâna ei, în degetul inelar al lui Motrogan? Bietul lăutar, cât p-aci să leşine, fiind astfel răsplătit de întregul dispreţ îndurat acasă. Fiindcă lăutarul ţigan – ca şi evreul – deşi e iubit şi căutat, nu e mai puţin batjocorit de brutele naţionaliste, care-l maltratează,

împingându-şi vitregia până la violenţe corporale, cum a fost cazul cu Motrogan, care avea sfârcul unei urechi tăiat de un beţiv. Această întâmplare dramatică, precum şi valoarea unui lăutar căzut la timp, provocară în Binder o caldă simpatie.

Patronul îi sări de gât, îl sărută şi-l aşeză la masa lui, ospătându-l cu feluri de mâncări alese, îl adăpă cu cele mai bune vinuri româneşti şi-l declară, graţios, pensionarul său pe viaţă.

A urmat o orgie. Moş Binder, de obicei foarte cumpătat, a băut zdravăn, îmbătându-se tun. Arcuşul şi vocea lui Motrogan făcură minuni. O clientelă aleasă pe sprânceană – români, evrei şi greci, cinstiţi şi muncitori – îşi aruncă lirele sterline, fără să le mai numere. Şi pentru a păstra tradiţia, Binder pofti la petrecere câţiva dezrădăcinaţi cu guri pofticioase, care nu puteau plăti, dar ştiau a preţui.

— Iată România pe care o iubesc! strigă crâşmarul, copleşit de bucurie. Acum, păstraţi-vă banii! Până-n zori, când Motrogan o să ne zică „Ciocârlia”, eu vă cinstesc atât cât o să puteţi mânca şi bea.

La miezul nopţii, lăutarul nu-şi mai putea mânui arcuşul, dar cântă, totuşi, „Ciocârlia”. Invitaţii plecară, mătăhăind. Atunci, rămaşi singuri, cu obloanele trase, evreul şi ţiganul îşi istorisiră viaţa, îşi arătară cu degetul, nasul rupt la unul, urechea ciuntită la celălalt, plânseră o vreme, apoi se aruncară şi mai vârtos pe nectarul românesc, începură să-şi arunce cuvinte de ocară, parodiindu-i pe huliganii din patria lor îndepărtată:

— Moi, jidane!

— Moi, ţigane!

— La Palestina, cu cornul tău!

— Crr… cioară! Cioroiule!

În acest mediu, romantic şi boem, debarcă într-o bună zi tandrul şi sentimentalul Isaac, ultima speranţă a bătrânilor săi părinţi, Avrum şi Rifca Perlmutter, din Constanţa,

dezertor pe tăcute din armata română, după doi ani şi unsprezece luni de stagiu militar.

Egiptul era plin de dezertori români sau de alte neamuri. Dar să arunci puşca, când nu mai ai de făcut decât o lună de militărie, şi să-ţi iei lumea-n cap – asta, nu! nimeni n-o putea înţelege, nici chiar cei mai înrăiţi duşmani ai militarismului. Încă şi mai puţin îl înţelegea moş Binder, care, primindu-l părinteşte şi încălzindu-l cu toată dragostea lui, nu se putea opri să nu zică, adesea:

— Hai să vedem, măi Isaac, copil fără minte! Cum ai putut să faci o asemenea boroboaţă? Spune-mi, ce s-a întâmplat?

Isaac răspundea, invariabil:

— Nu s-a întâmplat nimic!… Daţi-o dracului, povestea asta!…

— Totuşi! Numai o singura lună! Haide, Isaac, dacă te-ai întoarce de bunăvoie, nu te-ar pedepsi, te-ar elibera şi ai fi un om.

— …Niciodată n-o să mai fiu *un om!*

Mărunt, slăbuţ, un blond spălăcit, cu înfăţişare timidă şi vorbirea încâlcită, Isaac sta totdeauna în picioare, mereu cu un cot sprijinit pe tejghea şi îşi sorbea încetişor rachiul de patruzeci de grade, mestecând într-una boabe de năut prăjit, oferite gratuit în Orient, alături de nu importă ce consumaţie. Bea, cu privirea aţintită în pământ, cu figura-i de copil lipsită de orice expresie, jumătate taciturn, jumătate dus pe gânduri, aproape nepăsător la ceea ce se petrecea împrejurul lui. Cu toate acestea, politicos şi îndatoritor cu cine se ferea să-i descoasă povestea, pe care el o dase dracului. Dar puţin numeroşi erau oamenii discreţi, căci puţini numeroşi sunt cei care au bun-simţ. Majoritatea obişnuiţilor la crâşma lui Binder, observându-i descumpănirea, simţeau o plăcere să-l vadă suferind. Atunci, Isaac pleca de îndată, fără să rostească o vorbă.

La început, presimţind o durere prea vie în sufletul dezertorului, Binder şi intimii lui evitară să-l mai descoase şi mârâiau împotriva celor care se comportau fără tact cu melancolicul Isaac.

Însă luni întregi trecură, fără ca alinarea sperată să vină. Isaac rămânea liniştit, dar ce linişte sfâşietoare! Ai fi preferat să-l vezi urlând.

Pe masca lui, nici urmă de tristeţe; veselie, nici atât. Nici surâs, nici amărăciune; o stare de spirit mereu aceeaşi. Şi totuşi, fiecare se întreba: „Ce poate să aibă, băiatul ăsta? Dragostea? Asta, oricum, trece. Nostalgia ţării? Haida de!…”

Câteodată, şuşotelile ajungeau la urechea lui Isaac; însă el trecea mai departe, liniştit, cu ochii săi verzi ce nu trădau nimic.

Excelent pălărier, îmbrăcat corect, fără a fi cochet, Isaac fu de o punctualitate exemplară, tot timpul anului după sosirea lui la Alexandria. În zilele când lucra, nu-l vedeai decât seara, pe la orele zece; duminica şi-o petrecea, dimpotrivă, toată ziulica la Binder, dacă nimeni nu-l supăra. Era amabil, simpatic, de la prima încercare de apropiere, fără cea mai mică urmă de sforţare.

Binevoitorii, cu gânduri de însurătoare, ziceau despre el: „Păcat că nu e un temperament mai expansiv. Ar face o partidă strălucită, căci câştigă bine!”.

Motrogan i-o spunea de-a dreptul:

— Ia ascultă, măi Isaac! Mi-ar plăcea să ştiu, cine-i evreicuţa pe care o mănânci din ochi, până la zece seara?

Şi luându-şi vioara:

— Eu sunt gata de nuntă. Ascultă aici:

Hat a-id a-Babală!
Hat a-Bab a-idălă!

Evreii, numai cu mare bunăvoinţă, înţelegeau ceva din idişul lui Motrogan, dar râdeau, de fiece dată, din toată

inima. Isaac, care-l iubea pe Motrogan, nu râdea totuşi deloc. Se remarcase, chiar, că aluziile lăutarului îi întunecau uneori chipul, deşi îşi păstra aerul amabil. Respingea cu naivitate atari presupuneri şi pleca de îndată.

După plecarea lui Isaac, Motrogan dădea din cap:

— Aici e buba! Iubeşte, bietul băiat!

Binder şi femeia lui îl adorau pe Isaac, ca şi când ar fi fost feciorul lor, ţinându-l sub ocrotire straşnică. Timp de mai multe săptămâni, crâşmarul îşi împinse devotamentul până la a face pe detectivul pe urmele singuraticului, ca să se încredinţeze dacă dragostea era pricina melancoliei lui. Fu timp pierdut: Isaac făcea în fiecare seară înconjurul Pieţei Mehmet-Ali, hoinărea pe două străzi lăturalnice, mereu aceleaşi şi se înapoia acasă. Niciun progres. Binder renunţă la investigaţiile lui, din două motive, total diferite: prima, cancerul care-i măcina nevasta, îl obliga să petreacă nopţi albe, la căpătâiul suferindei.

Celălalt motiv, mai fericit, era prosperitatea negustoriei, care, în acea vreme, ajunsese la culmea înfloririi. De la deschidere, la ora opt dimineaţa şi până la miezul nopţii, când trăgea obloanele, crâşma şi cele două odăi alăturate, nu se goleau, nici cât ai fuma o ţigară. Binder şi cei patru băieţi care îl ajutau, se zbăteau ca nebunii, în mijlocul unei lumi, ca la bâlci. Nu se mai ştia cine-şi plătea consumaţia, dacă nu cereau plata, a doua oară, de la acelaşi client sau cine o ştergea, fără să plătească ceva. Vioara şi vocea gravă a lui Motrogan punea capac vacarmului. La miezul nopţii, Binder nu mai avea glas.

Nu se mai cerea vin românesc, ci vin pur şi simplu. Cât despre fripturi, părea că un grătar uriaş învăluia toată strada Khandak în fumul lor, întărâtând pofta, ca nicăieri în altă parte. Se comandau fleici în orice timp al zilei, ca la târg.

Locanta „La dorobanţul român” era atât de nouă şi originală, încât numele ei făcea înconjurul Alexandriei: „La

Binder, se mănâncă fripturi pe talere de lemn! Vinul – şi ce vin, românesc! – se bea în oale de pământ! Şi cât îi de bun! Păcat că nu prea găseşti scaune libere”.

Uneori, valul de du-te-vino paraliza serviciul, zăpăcind pe chelneri. În furnicarul omenesc, cei mai obraznici nu erau muşterii, ci molima arhicunoscută a vânzătorilor de bilete de loterie, lustragii, vânzători de ziare, în majoritate arabi, bătrâni cu privire şireată, ştrengari îndrăzneţi obişnuiţi cu un picior în spate, de când se europenizase Egiptul. Strigătele acestora domina fără încetare hărmălaia.

— *Lotria franţaui, rumi, Heluan!*

— *„Tachydromos! Ephymeris!” „Les Novelles Egiptiennes!”*[{65}]

— *Lustr, hauaga, lustr!* strigau stăruitori lustragii, făcându-şi loc cu lădiţa.

Dar, într-o zi, colac peste pupăză, un grup de proxeneţi coborâră din mai multe trăsuri şi pătrunse în restaurant. Binder le arătă iute uşa:

— Afară, domnilor! Înapoiaţi-vă în „Gnina” voastră[{66}]! Nu pentru asta am părăsit România, ca s-o găsesc în Egipt!

În tot timpul acestei perioade de afaceri furtunoase, care durară în cele trei luni de iarnă, Isaac, la început, apăru arareori; apoi nu se mai văzu. Când viaţa locantei redeveni normală, Binder îşi reveni din zăpăceală şi-şi dădu seama, înspăimântat, că dezertorul dispăruse. Într-adevăr, până atunci viaţa lui Isaac fusese prea ordonată şi uniformă, pentru ca această schimbare bruscă să nu devină neliniştitoare!

Binder alergă la atelierul unde Isaac lucra şi unde era înconjurat cu dragoste deosebită. Pălărierul îi declară că-l părăsise de acum două luni, fără vreun motiv şi în ciuda tuturor ofertelor sale, care mai de care mai avantajoase. Cârciumarul îl căută acasă; nu-l găsi, fiindcă se mutase.

Consternat, moş Binder scotoci în maldărul de scrisori pe care i le trimiteau toţi năpăstuiţii ajutaţi de el,

amintindu-şi că Isaac găsea acolo, săptămânal, câte o scrisoare de la părinţi. Nu găsi nimic pe numele protejatului său, ceea ce i se păru ciudat.

— L-am văzut pe Iusuf, strigă Motrogan, răvăşind maldărul de scrisori…

— Iusuf? Într-adevăr, mi-amintesc că l-am zărit şi eu, spuse Binder. El trebuie să cunoască ascunzătoarea lui Isaac!

În gloata murdară a vânzătorilor de bilete de loterie care mişună la Alexandria, ca de altfel în tot Egiptul, Iusuf, un bătrân evreu arab, era cea mai originală apariţie.

Mai întâi, era poliglot şi singurul printre coreligionarii arabi care cunoştea „jargonul”. Sprinten ca o veveriţă, murdar ca toţi arabii săraci, răutăcios şi, în acelaşi timp, inteligent – cum doar ovreii pot fi – bun şi omenos în orice ocazie, ca toţi cei care suferă din toată inima, Iusuf îşi plimba odată cu teancul de bilete de loterie, coşniţa trupească şi manierele cele mai neaşteptate. Spân, pe jumătate chior, de ochiul drept, atât de slab că abia-i ghiceai trupul sub sutana largă, într-un cuvânt, aproape respingător; se făcea simpatic, îndată ce-şi deschidea gura ca să-ţi recomande în „şapte limbi” biletele sale de loterie, care – spunea el – erau „toate norocoase”.

Deşi în Egipt toată lumea joacă la aceste ruinătoare şi felurite loterii de un piastru, cu tragere săptămânală, vânzătorul este trimis la început la plimbare, uneori destul de brutal. Se ştie că „nu se câştigă niciodată” sau arareori, mai ales lozul cel mare de o sută de lire sterline, atât de jinduit de toţi.

Totuşi, nimeni n-a fost văzut să fie grosolan cu Iusuf; rareori i se refuza piastrul pentru bilet, totdeauna el oferindu-ţi numai unul singur. Graţios, în ciuda urâţeniei, Iusuf murmura îmbietor:

— Încearcă-l p-ăsta de aici… Nu? Ei bine, să tragă acest copil un altul.

Sau:

— Staţi aşa! Cred că mai am un bilet de la „Egipteana”. Fiindcă n-a venit nimeni să-l ia, trebuie să fie câştigător, cu siguranţă.

Şi Iusuf scotoceşte în buzunarul său enorm, ferindu-se să nu scoată două bilete. Dacă i se întâmplă, strigă vesel:

— Ah! aveam două! Vă rog, nu alegeţi! Luaţi-le pe amândouă!

Dacă clientul nu-i ia decât un bilet, pe celălalt i-l lasă pe masă şi se duce:

— Malèche! (Nu-i nimic!) Vi-l las pe riscul meu… O să mi-l plătiţi mâine!

A doua zi, bineînţeles, e bombănit, uneori nu vor să-i plătească biletul dat cu de-a sila. Dar Iusuf, care cunoaşte prostia omenească, răspunde prompt:

— Ah! un om *ca dumneavoastră* nu se poate uita la un piastru. Şi-apoi, ce câştig eu? Douăzeci de parale!

Şi omul plăteşte. Iar Iusuf pleacă, drept ca o trestie de zahăr. Faţă de clienţii pe care i-a „periat”, nu-i plăcea să-şi repete „trucurile”. Dar, trebuie recunoscut, dintre toţi vânzătorii, Iusuf era cel care a pasat cel mai mare număr de bilete câştigătoare.

De altfel, o şi spunea, când îşi făcea reclamă:

— Patru lozuri mari au trecut prin mâinile mele, anul ăsta! Uite, Binder poate s-o spună, căci el cunoaşte pe doi din fericiţii câştigători, clienţi de-ai lui. Nu-i aşa, Herman?

Herman se întorcea cu spatele, râzând:

— Măi blestematule, „Azoi”!

Evreii îl numeau pe Iusuf, deseori, „Azoi”, din cauză că el folosea mai totdeauna acest cuvânt din idiş.

Acest vânzător era singurul care fusese văzut întovărăşindu-l pe Isaac, în ultima vreme. Şi Binder îl aştepta, răbdător, ca să-l ia la întrebări. Numai că Iusuf, pricepând situaţia, îi strigă de departe:

— N-ai lume azi! Mă duc!

Dintr-un salt, Binder îl prinse de braţ.

— Stai oleacă, Iusuf! Ştii ce s-a întâmplat?

— Ce?

— Isaac a dispărut!

— *Azoi?…*

— Azoi, dragul meu, sunt sigur că tu ştii ce-a devenit!

— Cum poţi să fii atât de *sigur?*

— Pentru că te-am văzut scotocind prin scrisori…

— Scotocesc! Scotocesc! Herman, tu o iei cam repede. Am căutat şi eu *o dată*, să văd dacă n-am ceva scrisori…

— Tu, şi scrisori?! De la cine?

— De la cine, de la necine… Poate că am şi eu pe cineva. De ce n-aş avea? De ce n-aş avea?

Binder adaugă:

— Şi p'ormă, eşti singurul care ai fost văzut întovărăşindu-l pe Isaac.

— *Azoi!* N-o ştiam. Dar ce pot face. Sunt un om cinstit!

Binder se supără şi-i puse mâna în gât:

— Ascultă, *Potz!* Vrei să-mi spui, unde se află Isaac?

— Acum de ce îmi spui: *Potz*, protestă Iusuf; că n-am spus despre tine că eşti un om cinstit? De unde vrei tu să-l scot pe Isaac? El nu-i un bilet de loterie, ca să-l ţin ascuns în buzunar! Poate o fi plecat în România!

Binder şovăi, pe gânduri:

— Cum se poate să plece, fără să ne spună „bună ziua"? Atunci, tot tu eşti ăla care l-ai sfătuit s-o şteargă englezeşte!

— Eu?… Eu nu dau sfaturi nimănui. Îi las pe oameni să facă ce-i taie capul…

— Afară de cazul când e vorba de un bilet de loterie.

— Asta-i altceva. E negustorie. Şi tu ai scris, colo, sus „La dorobanţul român" şi, în prăvălie, nici urmă de dorobanţ, nici român, nici turc!

— Eu sunt dorobanţul!

— *Azoi?* Nu, nu! Tu eşti un *id*, Binder, tu nu eşti dorobanţ!

Oare să nu fie niciun mijloc de-a scoate ceva de la Iusuf? L-a întors pe toate feţele, dar cădea mereu în picioare, ca pisicile. Totuşi, Binder era ferm convins că vânzătorul de bilete de loterie ştia ce devenise Isaac. Într-o zi, n-a mai fost nevoie să-l sâcâie, căci Isaac, în persoană, ieşi la lumină.

Liniştit. Ziua, în amiaza mare, plină de o lume pestriţă. Cu capul gol, fără guler, barbă de trei luni, jerpelit şi murdar, încărcat-ochi cu ustensile din sârmă: umeraşe, cuiere, curse de şoareci, coşuleţe împletite, grătare şi alte obiecte mărunte.

Mergea cu pas de om fericit, înghiontit în toate felurile de arabii grăbiţi, nedându-le nicio atenţie. Cu ochii deschişi mari şi gâtul ţeapăn avea înfăţişarea sfâşietoare a orbilor.

Fireşte, nimeni nu l-a recunoscut, din depărtare; dar când se opri în faţa terasei înţesate a restaurantului, se auzi un strigăt de oroare, general.

— Tu eşti, Isaac?! strigă Binder.

— Bună ziua… Eu sunt… Daţi-mi un rachiu.

Chelnerul îi turnă băutura. Isaac îşi depuse calabalâcul într-un colţ, se rezemă cu coatele de tejghea şi începu să-şi deguste rachiul, ronţăind năut.

Binder, cu braţele încrucişate pe piept, îl privea cu o uluire îndurerată.

— Cum merg treburile, domnule Binder? rosti Isaac, cu un aer degajat.

Cârciumarul îl privi îndelung, cu băgare de seamă, apoi:

— Merg foarte prost, bietul meu Isaac, de vreme ce tu te înapoiezi în halul ăsta. Cine te-a pus la cale? Iusuf? Poate să fie mândru de asta! Dacă te-ar vedea părinţii tăi, ar muri, săracii!

— De ce? Ce, am devenit un hoţ?

Uimit, Isaac părea să caute un răspuns în ochii lui Binder, dar privirea lui bâjbâia dincolo de el, în infinit. Mai mulţi prieteni vechi înconjurară pe restaurator şi, ca şi el, încercau, tăcuţi, să-l recunoască pe Isaac, în noua-i

înfăţişare. Îl iubiseră atât de mult, încât nu le venea să creadă.

— Dar ce s-a întâmplat? îi spuse moş Binder.

Împletitorul de sârmă gemu:

— Ce s-a întâmplat... Pentru voi, ăştia, totdeauna se întâmplă ceva... Nu s-a întâmplat nimic. Vă fac, oare, de ruşine?

— Ruşine, nu! Ci milă, replică Binder.

Isaac dădu din umeri, cu privirea la papucii lui arăbeşti:

— Milă... E foarte bine... Aveam poate nevoie... De multă vreme. Mai daţi-mi încă un rachiu.

— Eu nu-ţi mai vând niciun rachiu! spuse Binder, sufocat. Ai devenit un beţiv. Se vede cât de colo.

— Şi beţivul nu-i şi el un om, domnule Herman?

— Pentru mine, nu! Beţivul nu-i un om! Poate pentru Iusuf, care schilodeşte oameni *întregi*, în numele lui Iehova!

— Pe cine a schilodit?

— Pe tine!

— Nu-i adevărat, domnule Binder, nu eşti drept. Iusuf mi-a redat pacea cu mine însumi. Nu eram atât de *întreg*, cum crezi dumneata. Daţi-mi un rachiu.

— Nici pic de rachiu!

— Bine, domnule Binder... Voiam să beau de-al dumitale, care este bun. Voi bea în altă parte, din cel rău.

— Treaba ta, nenorocitule! Îţi vreau binele, dar văd că nu se poate.

Isaac zâmbi, blajin:

— Binele meu... Hm! se află în mâinile lui Dumnezeu!

— Asta e! exclamă Binder, bătând din palme. Mi-era teamă că „Azoi” a făcut din băiatul ăsta o tristă captură pentru Iehova. Iată-l pe Isaac al nostru, pios, un beţiv pios!

— Daţi-i pace lui Iusuf! murmură Isaac, adunându-şi bulendrele.

Moş Binder îl apucă de braţ:

— Nu vrei să mănânci?

Vânzătorul ambulant se gândi o clipă, apoi:

— Nu… Mulţumesc… Nu mi-e foame!

— Nu ţi-e foame! Mai bine mărturiseşte că acum tu nu mănânci decât feluri de mâncare cuşer.

— Poate…

Şi plecă încetişor, temător, cu gâtul ţeapăn.

Bunul Binder îşi ascunse faţa şi alergă la nevastă-sa.

Îndată după plecarea lui Isaac, Iusuf dădu năvală în restaurant. Uitătură şireată, aer naiv, strigă tare, întinzându-şi lozurile.

— Lotria nemtaui, griki, Heluan, Ismailia!

Motrogan sări de la locul lui:

— Şterge-o, Iusuf! Dacă Binder te găseşte aici, o să-ţi smulgă ultimele trei fire din barbă! Isaac tocmai a plecat…

— *Azoi?* Şi ce legătură e între Isaac şi barba mea? De ce vrea Binder să mi-o smulgă?

În clipa aceea, cârciumarul intră, alb ca varul, îl înşfăcă de guler pe vânzător şi urlă:

— Golane! Tu l-ai îndobitocit pe Isaac. Lepră bigotă, să dispari de-aici şi să nu te mai văd venind niciodată. Criminalule!

Celălalt se zbătea:

— Binder… Binder… Ascultă-mă… Ascultă-mă…

Şi când izbuti să se smulgă, în sfârşit, din mâinile restauratorului, vocea lui durui ca o tobă:

— De ce sunt criminal? De ce lepră? De ce golan? Am salvat un suflet, l-am readus pe calea cea bună! Am dat o altă meserie, unui om care voia să moară! Asta e o crimă! Nu eu vând rachiu, ci tu! *Dorobanţ român! Dorobanţ român!* Binder, o să fii pedepsit, într-o zi! Căci tu eşti un *id*, nu un *dorobanţ!* Şi Dumnezeu pedepseşte pe *id*, când devine *dorobanţ!*

— Ieşi de-aici, imbecilule!

— Plec… Dar nu uita: femeia ta s-a şi îmbolnăvit!

Aceste întâmplări coincideau, în toamna lui 1906, cu apariţia în Mediterană a patru pacheboturi poştale, pe care guvernul român le lansase, triumfal. Patriot sentimental, Binder îşi luă un operator, ca să le fotografieze unul după altul, îndată ce apăreau în portul Alexandriei, albe ca zăpada. În felul acesta, el putea să contemple pe săturate fotografiile mărite şi agăţate pe pereţii prăvăliei: „Dacia”, „Împăratul Traian”, „Regele Carol I” şi „România”.

Desigur consulul român, care debarcase primul, nu era mai puţin mândru şi mişcat mai sincer decât evreul Binder. (Înţeleagă cine poate!)

Timp de câteva luni, tricolorul patriei lui îndepărtate a fâlfâit aproape în permanenţă în faţa dughenei „La dorobanţul român”. Binder, cu barba albită de timpuriu, întâmpina cu braţele deschise pe toţi cei care coborau din dragile lui vapoare şi doreau să-l viziteze. Uită de cicatricea şi de rănile inimii şi deveni un oficiu de informaţii, un azil de noapte, bancherul şi „nătărăul”, pentru bunul sau răul compatriot.

Printre noii vizitatori se afla unul, care nu era nici bun, nici rău compatriot; un om pentru care cuvântul „patrie” nu însemna nimic, dacă nu o „parcelă binecuvântată din pământul Domnului, pe care stăpânii ei o făcuseră insuportabilă”; un cetăţean al universului, îndrăgostit de dreptate, un tovarăş care ştia să spună răspicat ceea ce voia şi ceea ce detesta şi pe care Binder îl îndrăgi de îndată. Acest om era Sotir, bătrân lup de mare, cambuzier sever şi tandru de pe „Dacia”, mare prieten al familiei lui Isaac, sărmanii Perlmutter, părinţi nefericiţi, ai căror copii se risipiseră prin lume „ca puii de potârniche”, lăsându-i în voia sorţii lor de croitori săraci la Constanţa.

Sotir, „bărbosul” cu mers nepăsător, nu-l mai văzuse pe Isaac de la încorporare. De-atunci, trecuse mai mult de cinci ani. Dintre toţi copiii lui Perlmutter, el îi iubea cel mai mult pe Isaac, după Estera, dragoste pe care băiatul o împărtăşea într-atât, că făcu din matelot un confident. Între

timp, avu loc dezertarea şi prăbuşirea morală a dezertorului. Cambuzierul nu ignora nici pe prima, nici motivul care o provocase: pasiunea soldatului pentru logodnica lui, pe care o urmărea cu disperare în exilul său în Egipt. Sotir nu ştia nimic despre prăbuşirea morală a fostului pălărier şi urmările ei de care înşişi Perlmutter-ii n-aveau habar.

Se poate deci închipui uşor ce lovitură grea primi inima lui Sotir, în dugheana lui moş Binder, spre care matelotul se şi îndreptase cu paşi nemăsuraţi de mari, îndată după acostare.

La rândul său, Isaac, înştiinţat de părinţii lui despre sosirea marelui prieten, dădea târcoale nerăbdător prin împrejurimile „Dorobanţul român” cercetând mulţimea, cu o privire însufleţită, sucindu-şi gâtul încoace şi încolo, mai mult ca de obicei. Trecură unul pe lângă celălalt, fără să se recunoască. Sotir pătrunse în restaurant, ca un străin oarecare.

Două ore mai târziu, zăvorâţi într-o odaie separată, cârciumarul şi matelotul fraternizau, aşa cum doar cetăţenii universului o pot face, deşi până în ajunul întâlnirii, unul ignora existenţa celuilalt. Dar aici stă marea putere, marea fericire a celor sinceri, pe care oamenii obişnuiţi n-o cunosc. Este cea de-a zecea fericire, după cele nouă înscrise în *Evanghelie* şi prima care ar trebui să figureze în evanghelia unei lumi mai bune. Se va spune, atunci: *„Fericiţi cei care se iubesc de la prima întâlnire, împărtăşindu-şi întreaga bucurie şi toată suferinţa, zăvorâte în inimile lor fremătânde de viaţă intensă, căci sunt fiii aceluiaşi Dumnezeu generos. Ei se vor recunoaşte în Eternitate”*.

Stă scris în cartea nevăzută a oricărei soarte cumplite că dragostea – care nu-i decât o tulburătoare beatitudine pentru muritorii de rând – trebuie să fie un jăratic de iad pentru generoşii cu inimi plăpânde. Aceasta a fost şi soarta lui Isaac.

— L-am cunoscut, povesteşte Sotir, dându-şi pe spate capul de pustnic voluptos, drept un flăcău înţelept, de-o tandreţe timorată şi-o cochetărie timidă. Ireproşabil în toate faptele lui, ca o tânără fată supusă. Ce grăunte de nisip a intrat în maşinăria lui fragilă, ca să decadă în halul în care îmi spui?

Mă gândesc la părinţii lui şi aş vrea să caut o explicaţie prin vreunul din înaintaşi. Ei bine! afară de taică-său, totul e mediocritate: o familie de hahami. Dar Avram a fost o fiinţă întreprinzătoare, nemaipomenită, iar ca îndrăgostit, un adevărat motan. N-o spun, cu totul la figurat, căci plictisindu-se în faţa maşinii de cusut, se făcu învelitor de case şi se urcă pe acoperişuri.

Toţi copiii mai mari i-au semănat, desigur fiecare în felul său. Numai Isaac părea cumpătat, calm, blând. Aşteptam să se elibereze din armată, ca să-l văd la casa lui, supremul ideal al tuturor părinţilor; când, ca o lovitură de trăsnet, dezertarea! Şi cât de nătângă: nu mai avea decât treizeci de zile, ca să-şi împlinească cei trei ani lungi de cătănie.

Despre această ispravă nimeni nu ştia precis ce a provocat-o. Fata unui marchitan de la Galaţi, frumoasă după cât se pare… Isaac a avut nenorocirea să facă parte dintr-o companie de infanterişti trimisă să înăbuşe nişte tulburări socialiste, şi acolo şi-a văzut logodnica lovită cu cruzime. Aceasta emigrând în Egipt cu familia ei, Isaac se aruncă îndată pe un vapor şi o ajunse. Iată toată drama. Ce s-a petrecut apoi, aici?

— Aceeaşi întrebare, răspunse Binder, n-am încetat să i-o punem lui Isaac, dar nimic nu l-a putut face să mărturisească motivele tristeţii sale. Acum, îl cred pierdut, din cauza acestui fanatic Iusuf, pe care şi l-a ales drept confident.

— Cu siguranţă, a intervenit o ruptură între îndrăgostiţi! conchise Sotir.

— Şi ce? Nu mai sunt femei? strigă Binder. Trebuie să înnebuneşti, fiindcă o femeie te-a părăsit?

— Sunt de aceeaşi părere cu tine; dar să ştii că cel mai bun dintre oameni e ca şi oţelul: o încercare mai tare şi se fărâmă ca un pahar. Ăştia sunt jupuiţii de vii ai vieţii; nu mai au niciun pic de piele, care să-i apere. Şi Dumnezeu a fost nedrept, expunându-i furtunilor nimicitoare.

În clipa aceea, Isaac apăru în odaia celor doi prieteni. După un moment de ezitare, se aruncă la picioarele lui Sotir, îi înlănţui genunchii, strigând:

— Sotir!... Salvează-mă! Salvează-mă! Ea mi-a strigat „dezertorule”!

A fost singurul ţipăt de disperare, ce scăpă din pieptul lui Isaac şi care-i atestă durerea. Dar Sotir, crezându-l gata la mărturisire, îl strânse în braţe şi-i spuse cu blândeţe:

— Bine... bine... Te voi salva... Spune-mi unde-i răul... Vorbeşte.

Isaac îl privi năuc:

— Nu-i niciun rău... Trece... Daţi-mi un rachiu.

Cum Binder se pregătea să urle împotriva rachiului, Sotir îl opri cu un gest şi comandă:

— Băiete! Două rachiuri! Le vom bea împreună, dragul meu, şi împreună ne vom împărtăşi durerile, căci şi eu am destule...

— Nu, nu! făcu Isaac. Nu-mi povesti nimic. Mă simt bine aşa...

Cu o mutră prietenos-supărată, Sotir contemplă această zdreanţă omenească, plăpândă din născare şi învinsă de viaţă:

— Totuşi... Să vedem Isaac... Tu îmi ceri să te salvez. Se află, deci, un rău care te roade. Spune-mi-l! Vorbeşte! Ce s-a întâmplat?

Nenorocitul îşi ducea mereu paharul la gură, se uita în lături şi tăcea. Însă, la ultima întrebare a lui Sotir, tresări:

— Ah! şi tu mă sâcâi, chiar tu... Toată lumea e curioasă să afle ce s-a întâmplat? Ei bine, un suflet omenesc şi-a găsit liniştea, iată ce s-a întâmplat!

Se ridică şi pătrunse în sala prăvăliei, unde tocmai atunci răsuna glasul lui Iusuf, care se ciorovăia cu chelnerul:

— Lasă-mă să intru! Îl caut pe Isaac!

— Pleacă de-aici! îi strigă Binder, apărând în grabă în spatele vânzătorului de lozuri. Ieşi sau te pocnesc!

Sotir interveni ca să-l potolească. Iusuf îl măsură cu dispreţ şi spuse cârciumarului:

— Binder! Nu-ţi insulta neamul! Un ovrei, chiar unul care mănâncă *treffe*, tot ovrei rămâne…

— Puţin îmi pasă de ceea ce înţelegi tu prin evreu. Afară, criminalule!

Cambuzierul interveni:

— Ascultă, Iusuf, nu e bine, chiar e foarte rău ceea ce ai făcut din băiatul ăsta…

— *Azoi?* Şi eu îţi răspund că nu discut cu un *goi* despre *bine* şi *rău*… Or, d-ta eşti un *goi*, nu mă atinge.

— Da, dar între noi doi se află Isaac…

— Nu! Între noi doi se află tot Israelul!

Întorcând spatele lui Sotir, vânzătorul de lozuri puse mâna pe umărul dezertorului:

— Isaac! Nu te lăsa să-ţi sucească mintea un *goi* şi un ovrei rătăcit! Tu nu eşti făcut pentru plăcerile pământeşti, ci pentru viaţa eternă! Îţi dai seama?

Abătut, împovărat de marafeturile din sârmă împletită, Isaac încuviinţă.

— Da!… Doresc viaţa eternă!…

Sotir murmură, scos din fire:

— I-ar trebui o chelfăneală zdravănă acestui fanatic!

— Ce, domnule *goi?* Puteţi să mă bateţi, dar eu ştiu sigur că vă înşelaţi! Şi eu sunt cel mai tare! Haide, Isaac!

Şi împletitorul de sârmă îl urmă supus pe vânzătorul de lozuri şi amândoi dispărură în mulţime.

Începând din acest moment, Isaac nu se mai arătă pe la Binder decât la intervale foarte depărtate. Când apărea, o

dată sau de două ori pe lună, era numai ca să ceară din pragul crâşmei:

— Vreţi să-mi daţi un rachiu? Dar fără morală!

De cele mai multe ori, Binder îi refuza rachiul, necăjit de dispreţul lui Isaac faţă de „morala” lui. Totuşi, ca să-şi poată da seama de gradul de mizerie a lui Isaac, cârciumarul consimţea să-i servească rachiul, niciodată acceptat gratuit, nici de la Binder, nici de la oricine altul. Totdeauna cu coatele pe tejghea – poziţia lui favorită – întindea piastrul şi nu se atingea de băutură, până ce nu dispărea banul în sertar.

Din zi în zi mai slăbit, mai abătut şi mai zdrenţăros, Isaac părea mistuit de foame şi mizerie. Părea îmbătrânit, la douăzeci şi cinci de ani, cu figura brăzdată de riduri. Părul îngălat îi cădea în ochi şi de-a lungul obrajilor. Mâini şi picioare, murdare şi crăpate. Privirea, mereu pierdută. Respiraţia, gâfâindă.

Uneori, văzând că Binder nu-l mai descoase, se pornea să vorbească despre el însuşi, cu o voce stinsă:

— Nu trebuie să fiu compătimit prea mult… Mă simt mai bine acum… Sunt împăcat. Adevărata mizerie nu-i cea de-afară, ci aceea care-ţi clocoteşte în măruntaie. Şi apoi, ca să câştigi viaţa eternă, trebuie să fii extrem de sărac.

Iusuf, pe care Binder îl tolera acum în crâşma lui, intervenea aprobator:

— Da, dragul meu Herman. Isaac este salvat! Inima lui n-o să mai sufere! Altfel ar fi fost greu: după fiecare vindecare o altă dragoste şi o altă suferinţă! Asta-i viaţă? Ca să nu mai spun că asta te face să-l uiţi complet pe Dumnezeu, ceea ce nu-i îngăduit unui evreu! E adevărat, Isaac bea şi asta nu-i bine. Dar Iehova îl iartă uşor, dacă sufletul beţivului este dăruit lui. Şi eu garantez de sufletul lui Isaac!

La auzul acestei declaraţii pasionate, Isaac sări în sus:

— Nu-i aşa, Iusuf, c-o să am parte de viaţa veşnică?

— Da, scumpul meu Isaac, o vei avea! Urmează-ţi cu credinţă drumul tău. Dumnezeu îi iubeşte pe toţi cei care i se prosternează, chiar dacă beau. E un păcat micuţ de tot!

Binder, adesea şi Sotir, ascultau această filosofie, dădeau din umeri şi se resemnau în faţa faptului împlinit.

Dar, într-o zi, toată lumea fu răscolită de o veste, cu neputinţă de înţeles. Un client, obişnuit al restaurantului, intră cu o monedă de aur în mână, o arătă lui Binder şi-i spuse:

— Iată o liră sterlină, câştigată într-un mod ciudat. Prietenul vostru, vânzătorul de mărunţişuri, m-a oprit adineauri pe strada Nubar şi mi-a dat-o, spunându-mi: „Ţine-o, domnule, e pentru dumneavoastră”. Şi îndată s-a întors cu spatele, lăsându-mă cu gura căscată. Să fie oare Isaac al vostru atât de bogat, ca să-şi îngăduie atari pomeni şi atât de nepotrivite? Vă las lira. Poate o să puteţi să i-o daţi îndărăt. Sărmanul om… Îi merge rău. Cine ştie de câte ori a repetat figura asta, până să mă nimerească pe mine!

— Acum înţeleg de ce este atât de nenorocit! strigă Binder, privind înspăimântat la moneda de aur.

Era ora prânzului. Restaurantul gemea, arhiplin. Iusuf apăru:

— Loteria „Hel”…

— Ascultă, Azoi, imbecil blestemat! îl apostrofă cârciumarul, arătându-i moneda.

— Ei, ce, tu nu poţi vorbi mai cuviincios?

— Să te ia dracu’! Nu merită osteneala să fii politicos cu un idiot ca tine. Priveşte rezultatul dădăcelii tale cu Isaac: nenorocitul împarte bani la trecători!

— Azoi? Păi e bine!

— Cum „e bine”, tâmpitule! El nu mănâncă, nu-şi cumpără nici măcar un lanţ şi aruncă lirele pe stradă! Tu eşti ăla care l-ai învăţat asta?

— Eu nu învăţ nimic pe nimeni. Nu sunt haham! Dar dacă Isaac dispreţuieşte banul, aşa-i foarte bine! Asta dovedeşte că-i cu Dumnezeu!

— Şi tu faci ca el, mă Azoi? Îţi dai banii tăi?

Iusuf îi întoarse spatele şi de la uşă îi spuse:

— Herman! Ce *fac* eu şi dacă *dau* sau nu, nu eşti domn ca s-o ştii. Află numai că un evreu bun nu poate fi niciodată un om rău!

Din ziua când au izbutit să pună mâna pe Isaac şi să-l confrunte cu clientul căruia îi dăduse lira sterlină, vânzătorul ambulant rupse ultimele legături cu ceea ce îi rămânea ca obişnuinţă omenească: încetă subit să mai bea, nu mai vorbi şi păru că uită pe toţi cei care îl iubiseră, inclusiv pe Iusuf.

Confruntarea fu scurtă şi netă: Isaac tratã pe client drept „nebun”, spunând că nu l-a văzut niciodată sau că l-a cunoscut.

Dar, într-o zi, se produse un alt eveniment. Motrogan, fără lucru trei sferturi din timp, fu însărcinat de Binder să-l urmărească pe Isaac, prinzându-l asupra faptului.

— Apucă-l de mână, în clipa când o vrea să dea moneda şi întreabă-l ce înseamnă asta, porunci Binder.

— Să nu faci aşa ceva, Motrogane, se opuse Iusuf, care era de faţă. Încredinţează-te, văzându-l ce face, dar nu-l atinge.

— Iusuf are dreptate! spuse un doctor care îngrijea pe nevasta lui Binder şi asistase la confruntare. Isaac trăieşte într-un soi de somnambulism: o comoţie violentă l-ar putea ucide sau înnebuni. Ştiţi doar că-i bolnav de inimă, în ultimul grad.

Motrogan se ţinu scai de Isaac, toată după-amiaza, dar nu-l văzu decât făcându-şi negustoria; dar, către seară, fu martorul unei scene nebănuite.

În clipa când Isaac trecea pe strada Surorilor, o doamnă tânără şi frumoasă, însoţită de un domn grăsuliu, tocmai ieşea din magazin şi fu cât pe-aci să se ciocnească, nas în nas, cu vânzătorul ambulant.

Şi ea şi el făcură un pas înapoi, buimăciţi; apoi frumoasa şi însoţitorul ei se urcară repede într-o trăsură, care-i aştepta. Atunci Motrogan îl auzi pe Isaac strigând, timid şi emoţionat:

— Roza! Eu sunt tot *„dezertor”!*

Trăsura o porni repede, în galop. Isaac se prăbuşi la marginea drumului, unde-l surprinse noaptea, cu marfa în spate şi fruntea sprijinită pe genunchi.

Motrogan avu buna inspiraţie să aştepte. Şi se luă după el, când nenorocitul îşi reluă mersul. N-a fost degeaba: în acea seară îi descoperi culcuşul.

Clătinându-se ca un om beat, Isaac mergea pe străzi întortocheate şi înţesate cu arabi ce-şi împingeau cu mâinile cărucioarele încărcate cu trestie de zahăr, smochine, nuci de cocos sau plăcinte murdare. Isaac îşi croia drum, încasând îmbrânceli de la toţi trecătorii, stânjeniţi la înghesuială de fierăria sa. El nu riposta deloc, nepăsător la toate. În sfârşit, în strada Attarin – cartier arab popular – dispăru pe poarta mare, pe unde intrau trăsurile.

Dintr-o săritură, Motrogan îl ajunse şi-i aţinu urma.

Casa, o cocioabă dărăpănată, urât mirositoare şi cufundată în întuneric, n-avea decât un etaj, iar deasupra un pod. Acolo, sub acoperiş, se afla odaia lui Iusuf, o baracă mare din scânduri dislocate: cele de la uşă lăsau să se întrevadă, prin crăpăturile dintre scânduri, tot interiorul celor doi neînţeleşi de oameni şi rebutaţi de propriul lor destin.

Era într-o vineri, pe seară. Vânzătorul de lozuri se şi afla la rugăciune, cu nasul legănându-se deasupra a două lumânări, ale căror flăcări fumegânde luminau câteva cărţi promiţătoare de viaţă veşnică.

Isaac pătrunse înăuntru, ca un automat, tiptil şi fără „bună seara”, îşi aruncă marfa, îşi aprinse lumânările, trase câteva obiecte, le pipăi îndelung pe toate părţile, apoi, lăsând să-i cadă braţele, se grăbi, cu capul înainte, spre un ungher plin cu lanţuri, unde rămase nemişcat.

Iusuf n-avu pentru Isaac decât o aruncătura de privire distratră. Apoi îşi continuă rugăciunea.

Lăutarul plecă în vârful picioarelor, spunându-şi, în sinceritatea lui de ţigan îndrăgostit la şaptezeci de ani: „Şi toate astea, fiindcă Isaac n-a putut iubi ca toată lumea!”.

În strada Khandak, emoţia era la culme. Binder se aştepta, dintr-un moment într-altul, ca Isaac să fie lovit de nebunie. Femeia lui, grav bolnavă, plângea zi şi noapte. Dar cel mai nenorocit era Sotir, care se văita:

— Nu ştiu ce-o să spun părinţilor lui Isaac! De trei luni, ei n-au mai primit nimic de la el. Şi nu-mi dau pace, ca să le „mărturisesc” că băiatul lor e mort. Cum să le spun că-i mai mult decât mort? Aşa că o să fiu silit să nu trec pe la ei decât o dată la două călătorii cu vaporul. Dar şi-atunci o să mă asalteze cu rugăminţile lor sfâşietoare, încât simt că înnebunesc şi eu!

Cambuzierul încercă, în mai multe rânduri, să-l surprindă pe Isaac în poziţia de „generos nesocotit”. Dar spionările lui Sotir deveniră imposibile; câtă vreme „Dacia” rămase ancorată în portul Alexandriei, Isaac se făcu nevăzut, sistematic.

Încercă să-l convingă pe Iusuf că trebuia să „readucă pe Isaac la o judecată mai bună”. Bigotul se apăra, cu sarcasme:

— Să-l aduc pe Isaac „la o judecată mai bună”?! La care? A voastră?! Dar, mai întâi, aveţi voi una care să stea în picioare, cel puţin atâta timp cât vă trebuie să vă mistuiţi cotletul de porc?! Voi nu ştiţi să fiţi, în lumea asta, nici atât de nenorociţi, încât să vă fie îngăduit de-a spera la viaţa veşnică; nici atât de fericiţi, ca să nu vă gândiţi la ea, căci, flămânzi ori sătui, îndoiala vă roade deopotrivă. Şi v-aţi găsit voi, ca să vreţi să-l aduceţi pe Isaac la o judecată „mai bună”? Ha! Ha!

Când observară, după un timp, că pentru Isaac însuşi Iusuf devenise un necunoscut şi-l întrebară dacă nu cumva

se ciorovăise cu el, vânzătorul de lozuri răspunse:

— Nu! Dar acum el nu mai are nevoie de mine. Îşi urmează drumul, pe picioare proprii!

Vai! acest „drum” trebuia să fie tare lung, deoarece picioarele începură să-l părăsească pe bietul însetat de viaţă veşnică.

Apariţiile lui Isaac în taverna „La dorobanţul român” nu mai aveau acum, decât un singur scop: de-a dormi. Nici vorbă de rachiu, niciun cuvânt, nicio explicaţie… Sosea, pe jumătate mort, cu buzele scorojite, ochii întredeschişi, căutând totdeauna momentul când crâşma era goală sau aproape goală. Fără să rostească o vorbă, se îndrepta direct spre un colţ mascat de bufet. Acolo, pe un scaun, cu braţele culcate cruciş pe masa de marmură, îşi lăsa fruntea să-i cadă încetişor pe braţe şi nu mai mişca timp de o oră, adesea trei şi chiar mai mult.

Nimeni nu îndrăznea a-l supăra sau să-i adreseze o vorbă. Unii îşi împingeau respectul până la a vorbi în şoaptă, ca să nu-l trezească.

La deşteptare, Isaac îşi ridica la fel de încetişor capul. Îşi îndrepta bustul şi se ridica în picioare, aproape graţios. Picioarele îşi reluau drumul. Isaac pleca, aşa cum venise.

Unde se ducea? Peste tot. Aceleaşi străzi, aceleaşi cartiere, aceeaşi clientelă, dar marfa i se împuţina din zi în zi, cantitativ şi calitativ, odată cu forţele vânzătorului ambulant. Isaac împletea din ce în ce mai puţin.

În aceeaşi măsură se micşora şi mulţimea darurilor lui, unei lumi pe care n-o mai voia. Motrogan, care-l urmărea deseori, îl văzu, împuţinându-şi „donaţiile” bizare şi persistente, de la o liră la un taler, apoi la un şiling şi, la urmă, la un piastru. Necunoscuţii, pe care mintea lui Isaac îi alegea la întâmplare ca să le dăruiască moneda, nu erau totdeauna din categoria celor care se grăbeau să ia banul şi apoi s-o şteargă. Uneori, insul oprit de Isaac, cu fraza stereotipă: *„Luaţi-o, e pentru dumneavoastră!”* se supăra:

— Drept cine mă iei, dumneata? Eu nu sunt un cerşetor!

Isaac, care era un cerşetor din cap până-n picioare – dar care dădea, în loc să ceară – nu se supăra deloc. Rămas confuz un moment, cu ochii aţintiţi la moneda ţinută între degetele-i murdare, bolborosea câteva cuvinte de neînţeles şi-şi relua drumul.

Către sfârşitul acestei ultime faze a melancoliei sale ucigătoare, nu mai ducea cu sine, ca marfă, decât două sau trei obiecte neînsemnate: un grătar, o cursă de şoareci, un pământuf pentru curăţat sticle, pe care mâinile sale ţepene le ofereau unor clienţi închipuiţi.

Astfel se scurseră trei luni de viaţă nimicitoare. Apoi…

Într-o zi Isaac intră, ca de obicei, la Binder şi îşi culcă capul pe marmora mesei.

Era într-o după-amiază toridă de iunie. Strada pustie; praful îţi ardea beregata şi ochii. Singur în local, Binder citea un ziar, foarte obişnuit cu apariţiile şi dispariţiile nenorocitului Isaac, ca să-i mai dea atenţie. Când iată că-l vede trecând spre colţul lui de odihnă.

Restauratorul îl aştepta nerăbdător pe Sotir, ştiind că „Dacia” venise chiar în dimineaţa aceea. Cambuzierul apăru cu o înfăţişare aproape voioasă şi spuse de îndată:

— Am o veste bună pentru tine, bunul meu Herman: îl vom repatria pe Isaac!

— Cum asta?

— Foarte bine! Am intervenit pe lângă comandant în favoarea nenorocitului nostru. La rândul său, comandantul a cerut şi a obţinut clemenţa tacită a ministerului de război, prietenul său, ca să i se acorde dezertorului un concediu oficial. Şi iată, am venit să-l iau!

Binder, nebun de bucurie, sări de gâtul lui Sotir, îl strânse nebuneşte în braţe şi-l sărută pe amândoi obrajii.

În acel moment, Iusuf se ivi în pragul localului şi, văzând îmbrăţişarea celor doi prieteni, îi contemplă cu răceală.

— Asta e, „Azoi”! Îl repatriem azi pe Isaac! îi strigă Binder.

— Voi îl repatriaţi… Asta rămâne de văzut, căci trebuie ca şi el s-o vrea!

— O să vrea, fii sigur! spuse cârciumarul turnând de băut. O să-l punem la curent, îndată ce se va deştepta.

Binder ciocni cu Sotir.

Iusuf se strecură în spatele bufetului, unde dormea Isaac. Luă loc la masa lui şi-l cercetă îndoielnic cu privirea. Un zâmbet larg îi despică gura, de la o ureche la alta. Luă în mâini capul celui adormit şi-l ridică. O pată mică stacojie apăru pe locul unde gura lui Isaac atinsese marmura. Pleoapele închise, faţa lividă, buzele însângerate…

Iusuf îşi apropie faţa de capul lui Isaac, tot ţinându-l în mâini şi murmură încetişor:

— Vor să te repatrieze, Isaac… Dar tu o să te împotriveşti, căci ai voit viaţa veşnică şi ai obţinut-o!

*

În monografia *Panaït Istrati, un chardon déraciné*, Monique Jutrin apreciază că „*Isaac, împletitorul de sârmă*, luat izolat, este o bună povestire – mai ales în prima lui formă, nediluată de Jéhouda – dar îşi pierde din forţă în cartea *Familia Perlmutter*”.

Repere bibliografice: *Isaac, împletitorul de sârmă* nu a fost tipărit în româneşte. Textul reprezintă forma iniţială a acestei povestiri, înainte ca Josué Jéhouda să-i facă adăugirile de rigoare.

Ediţii originale şi reeditări în Franţa: I*saac, le tresseur de fil de fer*, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927. (Ilustraţii de Dignimont.)

[1] „L'Humanité", 21 aprilie 1978.
[2] Teodor Vârgolici: *Panait Istrati, scriitor român, în România literară*, 30 iunie 1983.
[3] Camil Petrescu, *Teze şi antiteze*, Cultura Naţională, 1936.
[4] Din cuvântarea rostită, în librăria „Mihai Eminescu", în după-amiază zilei de 7 iulie 1983 şi reprodusă de postul de radio Bucureşti 3, în emisiunea „Agendă culturală", din 21 iulie 1983.
[5] Apărute în „România Liberă", din 18 ianuarie şi respectiv 12 iulie 1983. Reafirmarea aceleiaşi pozitii critice şi în articolul *Panait Istrati, un „om revoltat"*, în „Almanahul Literar – 1984", al Asociaţiei scriitorilor din Bucureşti.
[6] *Isaac, le tresseur de fil de fer*, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927. (Ilustraţii de Dignimont.)
[7] Persoană gătită cu prea multe dresuri şi podoabe.
[8] Subprefectul.
[9] Voluntar turc.
[10] Băieţi creştini răpiţi de turci.
[11] Monedă timpurie de aur sau argint, în valoare de 5 ducaţi.
[12] (În evul mediu, în Ţară Românească şi în Moldova) Slujbaş însărcinat cu încasări şi cu execuţii fiscale.
[13] Măciucă ghintuită, instrument de tortură sub dominaţia turcilor.
[14] *Haiducul Gheorghiţă este poate cel mai autentic dintre toţi, deoarece este singurul care are un mormânt, atestat istoriceşte – cunoscut pe la 1885 de către toţi ciobanii ţinutului – precum şi „notiţă biografică", foarte amănunţită, mai precisă decât baladele lui şi care a fost comunicată istoricului de către directorul liceului din Buzău, capitala judeţului unde a trăit şi a murit haiducul. Ambele variante ale baladei haiducului Gheorghiţă au împreună şapte sute de versuri. Din păcate ele nu pomenesc decât despre haiduc, inspiraţia populară neglijând în întregime pe viteaza lui amantă, tot pe atât de reală ca şi el.* Textele de mai sus reproduc pe cele din culegerea *Poesii populare române* de N. Dem. Theodorescu, 1885.
[15] Funcţionar administrativ din fosta administraţie austro-ungară (corespunzând pretorului sau primpretorului de mai târziu).
[16] Expresie populară: a avea de îndurat greutăţi mari, a suferi mult.
[17] Prinţul Grigore Sturdza era cunoscut, în chip popular, sub numele de „Beizadea Viţel". Porecla îi venea de la faptul că beizadeaua [fiu de domn], fiind de o forţă musculară foarte mare, făcea multe exerciţii fizice, între altele obişnuise să ridice de la pământ, în fiecare zi, un viţel de lapte până ce a ajuns la o oarecare vârstă. Legenda spunea, apoi, că prinţul era atât de puternic încât ridica chiar un bou. Beizadea Grigore era fiul lui Mihai Sturdza, fost domn al Moldovei. Când a fost ales Vodă Cuza domn avea contracandidaţi pe Mihai Sturdza şi pe fiul său Grigore. Din rivalitatea acestora a izbutit Cuza.
[18] Amuletă de aur, cu efigia Sf. Împăraţi Constantin şi Elena.
[19] (Franţuzism) Batic subţire de mătase.
[20] Vezi *Casa Thuringer*, în vol. *Viaţa lui Adrian Zograf*i, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.
[21] Mic portocal amar.
[22] Strada grecească, botezată de români astfel, deoarece îi auzeau pe greci spunându-şi, de dimineaţă până seara, *kalimera* (bună ziua).

{23} Provocare, degenerând adesea în bătălii sângeroase şi care consta în a încurca zmeiele la mari înălţimi, atingând uneori două sute de metri. Victoria revenea celui care avea „mâna sigură” şi smulgea adversarului cât mai multă sfoară, odată cu zmeul.
{24} Dispozitiv din hîrtie, pe care vântul îl zbârnâie cu putere.
{25} Nu sunt sigur dacă numele vaporului se scrie altfel (n.a.).
{26} Hangiu, hotelier.
{27} Etaj de închiriat.
{28} Iartă-mă, domnule... acest român... opt zile... n-a plătit... cincisprezece lire...
{29} Într-adevar!
{30} Domnule... priviţi... acest român...
{31} Nimic de mâncare, nimic de dormit.
{32} Primul capitol este tradus de Panait Istrati.
{33} După aprecierea marelui critic şi sociolog Dobrogeanu-Gherea, hrana zilnică a ţăranul nostru se ridica la 35 de bani, înaintea primului război mondial – vezi *Neiobăgia (n.a.).*
{34} Găluşca este ultimul dumicat de pâine sau de covrig, pe care copiii noştri de la ţară, după ce l-au mestecat, nu-l înghit, ci-l scot din gură sub formă de de cocoloş, şi-l pun deoparte, rezervându-şi plăcerea de-a-l „mânca a doua oară” (n.a.).
{35} Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p.295.
{36} Scrisoare datată 8 ianuarie 1924.
{37} Scrisoare catre Romain Rolland, datată 31 ianuarie 1925.
{38} Scrisoare către Romain Rolland, datată 9 iunie 1925.
{39} *Moş Anghel* va fi o operă românească. (Scrisoare către Romain Rolland, datată 6 iulie 1925.)
{40} Scrisoare datată 6 august 1925.
{41} *Panait Istrati*, „Social-demokraten”, 2 iunie 1926.
{42} Posteritatea îi va ierta lui N. Iorga aceste aprecieri obtuze şi vădit pătimaşe. Pentru că, tot el, la moartea lui Panait Istrati, a scris acel extraordinar necrolog, unde, căindu-se ca l-a ultragiat cândva, recunoaşte că vagabondul brăilean a fost „cu cruzime batjocorit”, „aruncat în slăvi, la care nimeni dintre ai noştri nu s-a ridicat”, „aprig în luptă, sfidător de opinie publică, părăsitor de ţări şi răsturnător de lume, cu puterile unui real talent care vrăjea tocmai prin lipsa a ce dă – şi a ce strică – acea cultură generală, de care l-a lipsit soarta”. (*„Neamul Românesc”*, 18 aprilie 1935) *(n.e.)*
{43} Scrisoare adresată actriţei Andrée Ducret (30 noiembrie 1932), căreia îi trimite scenariul de film asupra *Haiducilor*, versiune prescurtată a celui scris, cadru cu cadru, pe când se afla in U.R.S.S., circa 120 pagini, rămas la studioul Vufku, din Crimeea. Scenariul trimis actriţei Ducret, la cererea ei, trebuia să-l realizeze regizorul Pabst. Nici acesta, nici acela din Crimeea n-au fost transpuse pe ecran. În revista „Film”, (ianuarie 1957) Mihu Dragomir a publicat scenariul trimis actriţei Ducret.
{44} În ziarul „Paris-Soir” (1 noiembrie 1925) apare articolul *La Roumanie sanglante. Une letre édifiante de Panaït Istrati, de retour de Bucarest*, care relatează peripeţiile acestei „reveniri în patrie”, denunţând totodată prigoana şi atrocităţile brătieniste. Iar în „Le Quotidien” (12-14 decembrie 1925) se

relatează despre mitingul „Ligii drepturilor omului”, la „Salle des Sociétés Savantes”. Ziarul reproducea *in extenso* cuvântarea lui Panait Istrati, cu aprecierea că scriitorul nostru „nu şi-a înghiţit cuvintele, arătând guvernelor si popoarelor din Occident, cât şi oligarhiei brătieniste, care sunt faptele”.
{45} Ziarul „L’Humanite” publică *un protest*, în legătură cu fărădelegile denunţate la miting.
{46} E vorba de „Prefaţa” cărţii *Domniţa din Snagov* (n.e.).
{47} Scrisoare către Romain Rolland, datată 10 mai 1972.
{48} Scrisoare către Romain Rolland, datată 27 iulie 1927.
{49} Scrisoare către Panait Istrati, datată 1 august 1927.
{50} Scrisoare către Panait Istrati, datată 21 decembrie 1927.
{51} *În lumea Mediteranei – răsărit de soare* (n.e.).
{52} Datată 10 iunie 1926.
{53} „La Revue anarchiste”, februarie 1926.
{54} Scrisoare datată 16 iunie 1927.
{55} Panait Istrati: *Cum am devenit scriitor*, Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p.82-83.
{56} Manuscrisul se află la „Fonds Romain Rolland”, de la Paris. Textul a apărut într-o traducere anonimă, în „Viaţa românească”, 1-2, 1967. Din păcate, traducerea este ilizibilă.
Răspunsul scriitorului francez, după citirea manuscrisului:
„Am citit de două ori povestirea dumitale. Nu te nelinişti de franceza dumitale. Ai greşeli mari, dar uşor de corectat. Esenţial este că ai fost dăruit cu un stil, în exprimare... Nici o îndoială că în scurt timp, înzestrat cum eşti, vei reuşi să-ţi apropii ceea ce îţi lipseşte.”
{57} E vorba de Mihail, care nu ştia că şi Panait se îmbarcase, odată cu el, pe acelaşi vapor. Se vor revedea pe cheiul Alexandriei, plecând apoi împreună să cunoască Egiptul.
{58} Vezi vol. *Cum am devenit scriitor*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”, 1981, p.136-142.
{59} Mihail Mihailovici Kazanski.
{60} Scrisoare către Romain Rolland, datată 4 februarie 1930.
{61} Scrisoare către Romain Rolland, datată 5 decembrie 1934.
{62} Scrisoare datată 10 noiembrie 1926.
{63} Jacques Robertfrance, scriitor şi director la editura „Rieder”, animatorul colecţiei „Prozatori străini contemporani”, a corectat manuscrisele lui Panait Istrati, după Jean-Richard Bloch. Bun prieten cu scriitorul român, el a întreţinut o corespondenţă foarte interesantă, referitoare la opera istratiană.
{64} Herman Binder şi dugheana lui „La dorobanţul român” sunt istorice, deşi incredibile şi de neadmis pentru mentalitatea fasciştilor. Totuşi, doi scriitori români le-au pomenit în epocă: dl. Radu Rosetti, binevoitor, în al său *În Egipt* şi dispărutul doctor C. Istrati, oarecum răutăcios, în al său *Bucureşti-Cairo* (n.a.).
{65} Titluri de ziare.
{66} Cartierul prostituatelor din Alexandria (n.a.).